



KOSZORU.

A PETŐFI-TÁRSASÁG HAVI KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

SZANA TAMÁS.

V. KÖTET.

BUDAPEST.

AIGNER LAJOS KIADÁSA.

IV., VÁCI UTCA 1-SŐ SZÁM.

1881.



FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

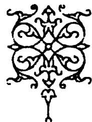
TARTALOM.

Az **«Irodalmi szemlé»**-ben

az ujabban megjelent hazai szépirodalmi, széptani és müvelődéstörténeti müvek biráló ismertetései s Petőfi Sándorra vonatkozó feljegyzések.

Mellékletek:

Erkel Ferenc, Mészöly Géza, Pulszky Polyxena, Éjszaki Károly, gr. Zichy Géza arcképei, a Petőfi-szobor Huszár Ádolftól s a februari füzet mellett a „Petőfi-társaság évkönyve" 1881-re.





ERKEL FERENC.

Irta

ÁBRÁNYI EMIL.

Egy félszázad emlékei tolulnak elénk, mikor e nevet leírjuk. Egy nevezetes időszak a maga egész nagyságában, — az a korszak, mely a magyar nemzetet századokig tartó örömtelen tespedéséből újra ébredni látta; az a korszak, mely halhatatlan alakjaival és eseményeivel már többszörösen meg van örökítve az irodalomban.

Erkel Ferenc akkor lépett föl, mikor az irodalmi és politikai regeneratió a legnagyszerűbb arányokban folyt és már kiváló eredményeket mutatott föl. A költészetben Vörösmarty uralkodott, a politikában Széchenyi, és Petőfi hatalmas lyrája kezdte hallatni szívet rázó hangjait, melyekben a magyar géniusz tüze-lángja olvasztó hévvel lobogott. E csodálatos korszak minden téren bámulatos talentumokat hozott létre. A tehetségek úgy csíráztak, mint tavaszkor a földbe vetett mag. Volt valami a levegőben, a mi virágzásra késztette volna magát a holt rögöt is. A lelkesedés meleg áramlata volt ez, mely a közönség szívéből csapdosott ki és elterjedve az ország fölött, minden szunnyadó tehetséget életerős fogamzásra bírt. Nagy korszakok soha sincsenek e meleg áramlat nélkül. És szerencsés az a tehetség, a kit sorsa e tetterős korszakba helyez. Akkor ha ír,

vagy beszél, vagy dalol: millió visszhangot talál mindenütt és alkotó heve szünetlen tápot talál abban a lángban, mely az összes nemzetet hevíti. A költő, az író együtt nő a nemzettel; megértik egymást és méltók egymásra. Ah, ha e meleg áramlat kivész a légkörből, a lángész szárnyai szomorúan összezsugorodnak és a halhatatlan dalok visszhang nélkül enyésznek el! Egy kis körre szorúl mindaz, a mi hajdan egy országot jelentett s a nemzet és írói idegenekűl bámulnak egymás szemébe!

Erkel Ferenc azok közé tartozott, a kiket a végzet arra szánt, hogy korszakot alkossanak a modern Magyarország történetében. Ő vólt az, a ki operát adott a magyar nemzetnek. Minden segítség nélkül, egymaga bebizonyította azt, hogy a magyar zenét föl lehet emelni az operai formák magaslatára.

Ő előtte a magyar zene népdalokból állott, vagy abból a kevésből, a mit különböző rhytmikai formákban műkedvelő cigányok alkottak. Az a gyönge operai kísérlet, a mivel *Ruzsicska* előállott *(Béla futása)*, nem arra méltó, hogy a magyar operát attól datáljuk. Ruzsicska nem termett erre a feladatra. Előfutárja volt Erkelnek, de nem a magyar opera megteremtője. Ez Erkel Ferencnek volt fentartva és ő e nehéz feladatot végrehajtotta, mert benne meg volt mindaz, a mi kellett: magyar érzésből fakadt zenei inspiratió, erős buzogású dallam-forrás, alapos, széles körű tanulmány és egy része annak a lángnak, mely a nemzeti ujjászületés férfiaiban lobogott. E férfiak egymást kiegészítették; mikor Vörösmarty a magyar költészetnek templomot emelt, mikor Széchenyi a magyar nemzet szebb jövőjén mélázott, mikor Petőfi addig nem álmodott hangon szólaltatta meg a magyar lyrát és Arany János a nemzeti eposzt dajkálta gondolatában, — ugyanakkor Erkel Ferenc harmonikus lelkében már megzendűlt az első magyar opera.

Egy nemzet egyénisége, életrevalósága, műveltsége abban is nyilatkozik: van-e zenéje, és mily fokra bírta föl-

emelni azt? A zene mindig kedvenc foglalkozása volt az emberiségnek, de újabb időkben valósággal uralkodó hatalommá vált, mely minden más művészetnek tetejébe került. Mióta az opera fejlődésnek indult, ő dominálja a tért és a nemzetek dicsőségüket fektetik abba, hogy maradandó becsű, nagy hatású operákat bírjanak.

Az olasz egy század óta operaíróinak köszönheti nagyságát. Franciaország páratlan espritjét *Auber* ép oly híressé tette, mint Beranger a költészetben. Németország domináló erejét Wagner ép úgy bizonyítja, mint Bismarck. Ez a három nagy nemzet vetekedve termeli az operát. Sokakban kritikai meggyőződéssé vált az, hogy opera csakis nagy népeknél jöhet létre, a hol erős nemzeti élet, gazdag nemzeti individualitás, fejlett társadalom és széleskörű műveltség van. Az bizonyos, hogy a magasabb műformák primitiv népeknél nem fejlődhetnek ki, de a *magyar opera* tényleges létezése megcáfolja azokat, a kik kisebb népeknél nem tartják lehetőnek az opera keletkezését. Az angol nagy nemzet és nincs zenéje. A magyar mennyivel kisebb az angolnál és népdalai mégis olyanok, hogy azokkal — se számra, se minőségre — a legnagyobb nép dalai sem versenyezhetnek. Ez oda módosítja az előbb említett theoriát, hogy nem a nemzetek számarányától, hanem a nemzetek egyéniségétől függ a zene existentiája. A magyar ép oly dallamos lelkű, mint az olasz és a francia. Dalaiban ép úgy megvan a styl, mint az olasz és francia zenében. Ha e kellékek megvannak, csak idő kérdése, hogy létrejőjjön az opera, mely mindenütt a nép zenéjéből sarjadt fel és úgy fejlődött tovább a műzene magas formái közt. A magyar, mint mindenben, ebben is elkésett; de ha egyszer az operát a *maga zenéjéből* megalkotta, egészen természetesnek kell találnunk, hogy a meglevő gazdag anyagot tovább fogja fejleszteni és olyan opera-irodalmat fog teremteni, mely a világot bejárja, épen mint az olasz, francia és német zene. Ha Petőfit épen úgy olvassák egész Európában, mint Hugo Viktort, Heinét vagy

Moore Tamást, és Jókai regényei épen úgy forognak az európai könyvpiacon, mint a Dickens, Turgenjew és a Daudet regényei, bizonyosan elkövetkezik az az idő is, mikor egy magyar operát épen úgy fognak adni Londonban, Párisban, Bécsben, Szent-Pétervárott, mint most *Aydá*-t vagy *Lohengrin*-t.

Erkel Ferenc már bebizonyította, hogy a magyar zene a fejlődés föltételeivel bír, és képes arra, hogy kitölthesse az opera széles keretét.

Hunyady László-ja esemény volt Magyarországon. A nemzet tapsolt örömében és az idegenek csodálkozva vették tudomásúl, hogy létezik magyar zene, hogy létrejött az, a miről álmodni sem mertek: a magyar opera. A míg mi erőt merítettünk a magyar szellem rendkívüli produktivitásának e fényes bizonyságából, azoknak be kellett látniok, hogy a magyarnak arra is van tehetsége, hogy művészetet teremtsen s e művészettel az európai műveltség képviselői közé sorakozzék. Erkel Ferenc, a zeneművész, *megelőzte* azokat, a kik később a képzőművészet terén bizonyították be a magyar faj ritka genialitását.

Nem akarjuk összehasonlítani Erkel Ferenc zeneköltői működését sem a nagy magyar költők, sem ama kiváló magyar festők működésével, a kik most általános figyelem tárgyai egész Európában. Majd elkövetkezik az az idő, mikor Erkel élete és hatása a kritikai studium körébe kerül. Mi csak arra akarunk rámutatni, hogy Erkel Ferenc megteremtette a magyar operát és egymaga egész *opera-irodalmat* képvisel. Ez az oka, hogy bármilyen jelentőséget tulajdonítson neki a későbbi bírálat: nemzeti jelentősége sem elmulni, sem kisebbedni nem fog, és azok közé fog tartozni örökké, a kik nemzeti fejlődésünk történetében a legfényesebb lapokon állanak.

Úttörő volt a szó legnagyobb értelmében. De nemcsak útat tört, hanem azon az úton tovább is haladt. Nemcsak alapot rakott, hanem arra az alapra *épített* is; *Hunyady*

után *Bánk-bán*-t, *Bánk-bán* után *Dózsa György*-öt, *Dózsa* után *Brankovics*-ot és *Brankovics* után a *Névtelen Hősök*-et, múzsájának e költői szülöttét, mely a nemzeti színpadra épen az imént került.

Erkel Ferenc minden operájával tovább emelkedett. A mint az anyag szélesbült, úgy vált általánosabbá, hogy úgy mondjuk: európaibbá az a keret is, melyben a nemzeti elemet prezentálta. Az a hatalmas irány, mely a drámai zene ágában Európaszerte tért foglalt — és jogosan foglalt tért, mert nem mulékony divat az, hanem a zenei kifejezés igazságának szükségszerű korolláriuma — Erkel operáiban is helyet talált. De ezzel csak a forma tágult és a kifejezés vált erőteljesebbé; a szellem megmaradt magyarnak, mint annakelőtte.

Jöhetnek új talentumok, jöhet hatalmas szárnyalású lángész, a ki a magyar operát oda emeli, a hol már tulajdonává válik az összes világnak. Kívánatos, hogy mielőbb jöjjön. De bármilyen szerencsés legyen egy jövendő korszak gyermeke, Erkel Ferenc dicsősége épen marad, mert úgy össze van forrva nemzetünk múltjával és a múlt minden fényével, hogy abban megőrzi halhatatlanságát. Erkel operái vígasztalták a magyar nemzetet, mikor még a vígasztalás sem volt megengedve, — és ezek az operák lelkesítették, mikor a nehezen várt hajnal gyönge pírja alig-alig derengett. Örök hála annak, a ki egy bús nemzetet vígasztal és lelkesít!





TÜKÖRDARABOK A SZOMSZÉDBÓL.

ANTHROPOLOGIAI TANULMÁNY.

Irta

FRANKENBURG ADOLF.



NAGY kerülőknek s hosszú bevezetéseknek soha sem voltam barátja, s azért mindjárt a dolog közepébe ugrom. Ha ez által egy pár virágot eltiprok, vagy térdcsuklóimat megsértem, tulajdonítsák jóakaróim annak, hogy kevésbbé zamatos az, a miről írok, s hogy okoskodásaim többnyire sánta lábon járnak.

A népfajt, mely tanulmányom tárgyául szolgál, mindnyájan ismerjük. Béla futása óta untig van szerencsénk ez *édes* (a szedő valahogy ne szedje «éhes») vendégeinkhez, a kik hazánkat mindeddig csak egy nagy szállónak, s a magyar embert az ő szolgálatukra kész vendégfogadósnak tekintik.

E tükördarabok híven adják vissza *drága*látos képmását. Nem az én hibám, ha az üveg élesen mutat. Tulajdon gyárában készült; én csak a *farámát* illesztettem hozzá, s ha ennek a faragványa kevésbbé fínom: épen a *képhez* illik, melyet a keretbe foglaltam.

* * *

Már Bouhouses, egy régi francia író, fölvetette azt a kérdést: van-e a németek közt szellemes ember? s Swift azon

csudálkozott, hogy a legszebb találmányok: a nyomtatás, a puskapor, a delejtű, stb. a «világ legbárgyúbb nemzetétől» erednek, t. i. a *német*-től, a mit ez, a mi csakugyan bárgyúságára mutat, elfelejtett azzal riposztirozni: hogy, ha e találmányok a *legbárgyúbb* nemzettől erednek, akkor elég oka van a *legműveltebb* nemzeteknek pirulni, hogy azok nem az ő agyukból kerültek ki. — Még a fínomabb Sterne is a durvaságot «német erény»-nek nevezi. Helvecius Swifttel tartott s Mercier azt mondá: «l'allemand boit, fume, et s'engraisse sans souci».

A nagy Napoleon sem adott sokat a németekre; s ha ő, mint életírója említi, azt mondá egyszer, hogy ezek, ha meghódítja őket, nem hagyták volna őt a számkivetésben meghalni: csak e fajnak kullancsszerű természetére célzott, mely annak *ragaszkodását* legjobban megmagyarázza.

Nagy Károly németül csak lovaival beszélt; a németek énekét pedig az utcakövezeten végig döcögő társzekér nyikorgásához hasonlítá. A porosz Fridrik, Voltaire-nek barátja, beszédben és írásban többnyire a francia nyelvet használta, s egyik főokozója volt annak, hogy a németek műveltségi tekintetben legalább félszázaddal maradtak vissza a franciáktól; maga Bonstetten, a ki pedig tisztavérű német volt, *Az ember déli és éjszaki Németországban* című munkájában őszintén bevallotta, miszerint földiei nagyobbrészt oly műveletlen nyelven beszélnek, mely a fínomabb társalgást lehetetlenné teszi. Az angolok azt, a mit nálunk «konyhadeákság»-nak neveznek, «german latin»-nak híjják, s du Perron bíbornok kedves szomszédainkat «la nation la plus brutale, ennemie de tous les etrangers»-nek címezte.

Mindezek ellenében mód nélkül «naiv»-ul hangzik egy újabb német író okoskodása, a ki Tacitus mondatát: «nullos mortalium armis aut fide ante Germanos» érvül idézvén ezek erénye és jószívűsége mellett, ennek tulajdonítja, hogy még ma sincs valamire való szatirikus írójuk, miután sokkal erkölcstelenebbeknek kellene nekik lenniök, hogy egy

Swift vagy egy Scarron és Rabelais támadjon köztük, s Rómának is csak akkor voltak legjobb szatirikusai, midőn a birodalom az erkölcsi és politikai örvény szélén állott.

Hát azt, hogy e jó urak bennünket eddig föl nem faltak, nem kívánják-e rendkívüli mértékletességük kontójára íratni?

* * *

A régi és újabb németek közt oly nagy a különbség, mint Cæsar és a Scipiók, Hildebrand és XII. Leo, a hajdani lovagok s a mai sportsmanek közt.

A régi németek *kétszer* fontoltak meg minden dolgot; először *ittas*, azután *józan* állapotban: s csak ekkor *határoztak*; különben sziklafészkeikbe vagy a városok szűk falai közé szorítva, ritkán mozdultak ki onnan, hogy megfordul-janak a nagy világ zajában, s részt vegyenek annak mozgalmaiban, midőn utódaik lassankint az egész földkerekségen elszélyedve, különféle vendégszerepekben, legkivált mint kulturapostolok, debutiroznak.

Annyi századon át, mely a régi s a mai korszak közt fekszik, nem csak az éghajlat, a tápszerek, az idő, hanem a vallás s a kormányforma is sokat változtatott a németek erkölcsi jellemén; ámbár még ma is találni a nagy Németországban városokat, melyek lakói megtartották nyárspolgárias szokásaikat és modorukat, s ugyanazok maradtak a csücsös süveg- s újjas mellényben, a kik voltak sisakos és páncélos őseik. Magok közt házasodnak, s mindnyájan *egy* apától látszanak származni. Oly gravitással lépdelnek, úgy bicegnek fejükkel s húnyorítanak szemükkel, mint a polgármester úr, s innen magyarázható meg aztán az a bornirt elteltség, melyet, ha per tot discrimina rerum a külföldre vetődnek — kukták- vagy lakájoknak, ugyanazt az elsőséget követelik részükre, melyet tulajdon szemétdombjukon elfoglaltak.

* * *

A német nem annyira *sokáig*, mint *lassan* él. Már Luther Márton boszankodott, hogy az olasz papok három misét olvastak addig, míg ő egyet tudott elvégezni. «Lassan siess, tovább érsz»; «A mi halad, el nem marad»; «Róma sem épült egy nap alatt»; «Holnap is lesz még egy nap»; «Lassan, lassankint»: tőrül szakadt német közmondások, melyek a német jelvénye, a lassúság mellett bizonyítanak.

Midőn a nagy (!) *Schmerling* kimondta azt a históriai nevezetességű szót: *„várhatunk!“* ezzel találóan jellemezte fajának legkiválóbb tulajdonát: a hosszú fontolgatást. Napokig rágódik egy gondolaton, s még mindig marad abból valami az unokák számára is. Aprón kezdi, majd rákerül a sor a nagyobbra is. Hisz' a természetben is előbb virágzik a rükerc meg a gyopár, mint a hárs- és a tölgyfa.

Midőn XII. Károly Drezda felé vonulván, azt hallotta, hogy a város atyái rendkívüli ülést tartanak: «Vigyázzatok — úgy mond kíséretéhez fordulva — a fölött tanácskoznak *ma*, mit kellett volna *tegnap* tenniök!» A spanyolok is összehítták a juntát, midőn az amerikai gyarmatokat elvesztették, hogy megtudják, miért vesztették el tulajdonképen azokat? Újabb időkben meg azon törte az osztrák «Kriegsrath» a königgrätzi vereség után a fejét: mikép lehetett volna a csatát megnyerni?

A vén brugón, Európán, a legvastagabb húr a német: ha megszólal, nem oly hamar hagyja félbe a dongást; de nem is metszi meg az ujjakat, ha *nyomják*, oly nagyon, mint a vékonyabb *bárány*belek!

* * *

A franciák eredeti bűne a *könnyelmüség*, a németeké a *nehézkesség*. Az utóbbiak tartása oly feszes, mintha reggelire mindennap egy káplárbotot nyeltek volna el. E feszes mozdulataiknak megfelel a mit sem mondó komoly kép, s az a nevetséges gravitás, melylyel kivált a bürokraták, a

többi közönséges halandóknak imponálni akarnak, s a melyről Rochefaucault épen oly szépen, mint jellemzően mondja: «La gravité est un mystère du corps, inventé pour couvrir le defaut de l'esprit». — A híres történetíró «Johannes von Müller» nem egyszer gúnyolta ki földieit sajátságos nehézkességük miatt, s azt mondá, hogy ha a németek tréfálóznak, ez úgy tetszik neki, mintha a nagy Hallert dominóban látná táncolni; egy francia író pedig egy vigadó németet a pillangóhoz hasonlított, mely dragonyos csizmákban akar repülni.

A francia kineveti, kiélceli vagy párbajra híjja ellenét: a német megharagszik, gorombáskodik s a — bíróhoz fut. Pedanteriáját még az ebédnél sem tagadja meg: az ételeket csak lassan hordatja föl «egymás után», midőn a francia azokat egyszerre rakja az asztalra. Ha ennek a borába légy esik, más poharat adat magának, a német kiiszsza a sörét — a légygyel együtt.

A németek rugékonysági hiánya furcsa ellentétben áll hajlékony hátgerincükkel, ha a nagy urak kegyes szemhunyorításával találkoznak. Szolgalelkűségük az ilyen alkalommal nem csak viseletükben, hanem a beszédben és írásban is nyilvánul, s valóságos ebalázatossággá fajul. — Leginkább kitetszik ez írmodorukban. Az angol az «én» (I) szócskát mindig előre teszi s *nagy* betűvel írja; a német ezt vastag tapintatlanságnak tartja s gondosan kerüli annak alkalmazását, a mi tolakodó természeténél fogva igenis feltünő. — «Euer Hochwohlgeboren habe gehorsamst zu melden»; «ersterbe in tiefster Unterwürfigkeit Hochdero unterthänigster Knecht»; «werfe mich zu Füssen», s több ily mákvirágos kifejezések, melyek a hideg verejtéket sajtolják ki a szabad ember homlokára, undorodásig tanúsítják, miszerint a német kiváló tulajdonaihoz az *önérzet* legkevésbbé sem tartozik. — «John Bull», ha megsértik, ökölre szorítja kezét; a «deutscher Michel», ha hátba ütik, megfordul s azt kérdi: «was beliebt?» (mi tetszik?) — Egy hazánkfia,

a kivel a bécsi rendőrség gorombául bánt, azzal nyugtatta magát, hogy *német*-nek tartják; s ha a francia vendéglős Zürichben, valahányszor nekem hízelegni akart, azt szokta mondani: «vous savez, monsieur, je vous regarde presque comme français»; ez, ha nevetséges is, legalább némi nemzeti büszkeségre mutat, a minek szomszédaink nem igen látszanak bővében lenni; különben alig mert volna már egy évszázad előtt Voltaire Berlinben, midőn egyik színdarabjában a porosz katonák a római legiókat nem az ő tetszése szerint alakíták, az egész udvar jelenlétében fölkiáltani: «F..... j'ai demandé des hommes, et on me donne des allemands!» valamint Schomberg, a brandenburgi tábornok szemtelen francia komornyikja sem menthette volna ki ügyetlenségét ura előtt azzal: hogy otrombául viselte magát, mint egy *német!*

Ha az emberek udvariasságból kalapjukat szellőztetik, nem szükség, hogy a kalappal együtt a fejüket is lekapják, a mitől szomszédainknál minduntalan tartani lehet, ha látjuk, mint rántják le földig érő bókok közt köcsögüket minden úri fogat s finomabb szabású kabát előtt, a miért aztán egy török azt kívánta ellenségének: hogy lelkének, halála után, oly kevés nyugalma legyen, mint egy *német* kalapjának!

* * *

Egy német író azt mondja: «ha a külföldön egy emberrel találkozom, a ki esetlen bókokkal közelít felém s hihetetlen önmegtagadással hódol minden tökfejnek, mely egy arasznyival nagyobb az övénél, szívem s az arcomba toluló vér azonnal azt sugja nekem: ez a te földid!»

Midőn Marcellnek, a híres táncmesternek azzal mutatta be magát valaki, hogy ő *angol*, a mæstro mérgesen ráförmedt: «mit? ön angol volna, a ki részt vesz az ország kormányzatában? nem, oh nem; e vacogó fej, e félszeg tartás s nehézkes mozgás egy német liliputi herceg alattvalójára

vallanak». S csakugyan eltalálta; egy német bürokratával volt dolga, a kinek a leányát a «serenissimus« ballettáncosnővé akarta kiképeztetni.

S valóban, e minden önérzetet megtagadó szolgalelkűség, e meghunyászkodás minden magasrangú tökfilkó előtt a német faj legnagyobb részének kiváló tulajdona szokott lenni; ennek oka pedig azon nyomorúságos sokuraság, mely a nagy Németországot számtalan apró részekre feldarabolta s a szabadság és nemzeti érzület *teljes* kifejlését megakadályozta. — Ha az újabb időkben e duodez-*államok* (!) száma meg is csökkent, ennek mindeddig egyéb következményét nem láttuk, mint hogy a *kaszárnya* nagyobb lett, s a *káplárbot* féktelenebbül uralkodik.

Valjon lehetett-e az ily, alig egy pár méternyi hosszú országokat, helyesebben területeket, hol egy négylovas fogat nem fordulhatott meg a nélkül, hogy a szomszéd tartomány határát át ne lépje, s egy kiugrasztott billárdgolyó három birodalmon gurult egy húzomban keresztül, *államok*-nak s lakóit *nemzet*-nek nevezni? Lehet-e a tüskéről szőlőt, s a bogácsról fügét szedni?

«Millionen Deutsche hatten kein Vaterland, weil es so viele Väter des Vaterlandes gab», mondja egy német iró; s még ma is, midőn a bécsi *osztrák*-nak, a berlini *porosz*-nak, a drezdai *szász*-nak, a müncheni *bajor*-nak, a stuttgarti *sváb*-nak nevezi magát, önként kérdezi az ember: hol lehet hát *igazi németet* találni? Ugy látszik, hogy ezek a jó atyafiak az *általános* elnevezést szintúgy restellik, mint a pincs, az agár, a vizsla, az uszkár és a kopó a közönséges «kutya»-nevet.

A németnek tulajdonképen csak *szülőföldje* van, de *hazája* nincs. Még az a sok apró uralkodó, a kinek a földabroszon alig látható birodalmától kevesebb jövedelme van, mint egy még zsidó kézbe nem került valamirevaló magyar mágnásnak, de azért mégis udvart és katonákat tart, államszolgái s államadósságai, kegyencei s ágyasai vannak, vég-

kép föl nem olvad a «heiliges deutsches Reich»-ban, addig a németek soha sem fognak *egy* nemzet lenni, s politikai jellemmel bírni, a mely egyedül képes a népet ezer rossztól megóvni. De ha még a philosophusok sem bírnak a patriotizmusból a cosmopolitizmusig fölemelkedni, hogy lehet a sokaságtól kívánni, hogy a provincialismustól a patriotizmusig emelkedjék? Az ilyen kis hercegségek lakóinak egész patriotizmusa abban áll, hogy az uralkodó arcképét fa- vagy aranyozott rámákban akasztják szobafalaikra, illuminációk alkalmával pedig gipsz-mellképét virágoktól környezve, az ablakba állítják. Egyszer volt, az 1813—1815-ik évben, hogy a németek patriotizmusa fényesen föllobbant, de csakhamar lelohadt ismét, s a németek oly udvariasak lettek később a franciák iránt, hogy elfelejtették, kedvükért, a 18-ik októbert megünnepelni.

E különös neme, vagy inkább hiánya a patriotizmusnak okozta azt is, hogy alig egy félszázad előtt oly kevés emlékszobrokat lehetett még a nagy Németországban találni, melyekkel ez tartozásának egy részét híres emberei számára lerótta volna. Luthernek tán ma sem volna szobra, ha Wittenberg porosz provincia nem lesz. Midőn Lessing szobrára gyüjtöttek, egy nagyúr úgy nyilatkozott: «dolgozzék az istenadta, ha élni akar». Mennyi vajúdásba került, míg Goethének szobrot emeltek a majna-frankfurti «Rossmarkt»-on! Az emlékoszlop, melyet Svécia tervezett Károly főherceg részére, dugába dőlt; a legméltóbb emlékre pedig, melyet a német uralkodóknak kellett volna a csatamezőn elvérzett népeik tiszteletére fölállítani, nem telt ki ő fönségeik «privat chatouille»-jából a szükséges költség. Olyan szobrokat, a milyenek Pompejus- és Trajánusé voltak, vagy a mely a Vendome-piacon állott, a német patriotizmus nem bír létrehozni; «inkább semmi, így okoskodik a sógor, mint egy nyomorúságos emlékoszlop, mely csak azt bizonyítaná, hogy *nagy* nemzet (melynek mégis látszani kívánunk) nem vagyunk.» S így azzal vígasztalják egymást: hogy nagy

embereik szobor nélkül is élnek hálás (!) emlékezetükben, s e mellett pénzük szépen — a zsebükben marad.

* * *

Volt idő, midőn a német az idegenek kedveért nemcsak nyelvét, hanem még betűit is föláldozta, s latin betűkkel írt anyanyelvén. Még ma is szebben cseng fülébe a Jean és Jaques, a Betty és Harry, mint a Johann és Jakob, az Elisabeth és Heinrich. Pedig az anyanyelv szeretetétől nem esik messzebb a haza iránti szeretet, mint a nyelvtől a szív, s a német csak akkor fog igazán nemzet lenni, ha leveti polyglott természetét, s megszünt az egész világ lakója lenni.

Külföldieskedési kórsága nélkül alig bánhattak volna el a franciák oly könnyen Németországgal, mint e század első évtizedeiben történt. A német már sokkal előbb volt a franciának rabja, még mielőtt ez fegyverei által őt meghódította. A történet psychologiájához tartoznék annak megvizsgálása: mennyi része volt a franciák győzelmeiben a németek majmolási viszketegének? Ha már annyira szeretik a franciákat és angolokat utánozni (viseletük- és szokásaikban), miért nem követik ezeket nemzetiségük nagyrabecsülésében is? Cato a görög nyelvmestereket kikergette az országból; a németet legjobban jellemzi e közönséges szójárása: «es ist nicht weit her», melylyel ócsárlását fejezi ki a fölött, a mi saját országában terem. A német áruknak csak akkor van kelete, ha London- és Párison át kerülnek vissza honukba; a legsilányabb exotikus növény is csak azért szép, mert — exotikus.

A görögök a nem görögöket barbár népnek tartották; a rómaiak Rómát nem «urbis»-nak, hanem «orbis»-nak nevezték, valamint az angolok Londont «the Town»-nak hítták. A németnek még ma sincs oly fővárosa, mely megmérkőzhetnék Páris- vagy Londonnal, s központja lenne a

nemzeti kultura- és előhaladásnak, gyűlhelye a legjelesebb elmék- s legnagyobb tehetségeknek. Azzal vígasztalja magát, hogy e decentrálizált műveltségi állapotában kevésbbé van kitéve az erkölcsi rothadásnak, mint az egy pontra összeszorított népek; a kultura lassan ugyan, de annál biztosabban halad előre, s a veszélyes eszmék rohamos terjedése meggátoltatik, valamint ez Francia- és Németország összehasonlításából világosan kitünik, sőt politikai tekintetben is tapasztalható: miután az, a ki Párist beveszi, meghódította egész Franciaországot, ellenben az, a ki Bécset vagy Berlint megszállja, nem ura még az összes német birodalomnak. Ennél ferdébb érvelésekkel is iparkodott már a sógor lelki és szellemi hiányait elpalástolni, vagy kimenteni.

* * *

Németet mindenütt lehet találni. Mint a madaraktól elszórt mag, úgy kel ki e faj úton-útfélen. Az a német közmondás: «Bleibe im Lande, und nähre Dich redlich», nem a németnek szól. Az allegoria az örökös zsidóról inkább a németekre illik, mint Izrael népére, mely szeret megmaradni ott, a hol letelepedett. Különben alig is becsülik őket némely országban többre, mint zsidófeleinket, s a nagy Napoleon korában nem egyszer vonták magukra, mint annak csatlósai, a külföld gyűlöletét, s forogtak azon veszedelemben, hogy a világtörténelem- s a nemzetek sorából kitörültetnek.

Tömeges kivándorlásuk főoka némely vidék túlnépesedésében rejlik, mely kényszeríti őket idegen országban keresni kenyerüket, a mit ők szebb szóval «kulturmisszió»-nak neveznek, s különös érdemül tüntetik föl, hogy inkább *mások*, mint *egymás* nyakán szeretnek ülni. Innen van, hogy szívesen hagyják őket tulajdon földieik fészkökből elköltözni, miután a sógor így kalkulál igen helyesen, hogy ha igaz is a szójárás: minél több az *ember*, annál több a *kéz*,

másrészt meg az is igaz, hogy annál több a *száj* is, mely *enni* akar. A hollók csak Illés idejében hoztak kenyeret, a manna csak Izrael fiai számára hullott az égből, s csak a tőkehalak- és häringekről áll, hogy minél *több*, annál *jobb*. Egyébiránt Németország a legnagyobb népesítési intézet az egész világ számára: még uralkodókat is szállít idegen trónokra, s királynékat nevel az uralkodó családok szaporítására.

A német hajlékony természeténél fogva leginkább alkalmas a világpolgár szerepére. Ő mindenütt elél, Amerikában úgy mint Oroszországban. Rövid idő múlva oly símulékony lesz, mint a bennszülött; lassanként anyanyelvét is elfelejti, s gyermekei már nem tudják, hogy valaha német szülőik voltak. A görögök csak tulajdon nyelvüket tanulták, a rómaiak a görögöt is értették, mint mi a latint, a német a maga nyelvét a legrosszabbul beszéli, s oly különféle dialektusa van, hogy az alsó ausztriai Vetter a hannoverai földivel csak tolmács segedelmével beszélhet. Az osztrák és német birodalmon kívül eső nemzetek alig, vagy épen nem tudnak németül. Közvetítőül a francia nyelvet használják, melyet még a művelt németek is inkább szeretnek beszélni, mint anyanyelvüket. Igen kevesen vannak, a kik az angol nemzeti büszkeségével bírnának, a ki az idegennel csak angolul beszél, ha ennek nehezére is esik, s ha tudna vele franciául is beszélni. E szerint a külföldi a németet csak *félig* ismeri a francia medium által: *egészen* csak *mi* ismerjük a sógort.

A német udvaroknál, s a nagyok palotáiban még ma is úgy vélekednek a német nyelvről, mint V. Károly, a ki azon csak lovaival és csatlósaival társalgott. Átengedik nyelvüket a *népnek*, s ez az oka, hogy az még tulajdon országukban sincs annyira kiművelve és elterjedve, hogy *világnyelvvé* válhatna, mint például a francia, mely Nagy Fridrik idejében, s még azután is oly általános volt Németországban, hogy egy francia emigráns méltó indignátióval

panaszkodott: «Tizenkét évig vagyok már e vad nép közt, s még sem érti, a mit mondok». Oly kis városban lakott t. i., a hol a polgármester a «qui vive»-re azt felelte: «je!» Úgy mint a hajdani spanyol királyok mondták: «Ys etRé!»

* * *

Németországnak apró államokra való földarabolása megakadályozta nemzetiségének nagyobb mérvbeni kifejlesztését is. A kis országoknak kis, a nagyoknak nagyobb és szabadabb eszméi vannak; a mi egyébiránt nem bizonyít a mellett, hogy ezek kiterjedését csupán csak az állam kiterjedésében kell keresni. Ez ép oly helytelen, mintha azt akarnám állítani, hogy egy közönséges embernek egy nagy hegyen nagyobb gondolatai vannak, mint a kisebbiken. Görögország számos apró államra volt fölosztva, s mégis mennyi nagyszerű eszmék jöttek ott létre.

A nagyobb kiterjedésü földterületekkel az eszmék köre is megtágult. A feudális institutiók helyébe az emberi méltósággal megférőbb, s az uralkodó korszellemnek megfelelőbb intézkedések léptek az életbe, melyek rábírták a németeket is oly politikai ismeretek megszerzésére, melyeket nem lehetett csupán a francia és angol lapokból abstrahálni, hanem átültetni s érvényre emelni kellett tulajdon honukban is. Napoleon kényurasága felkölté bennök a közérzületet, melynek eddig híjával voltak annyira, hogy még az „*én*"-t is alig merték kimondani, ámbár Kant filozófiája az «én»-eket tömegesen fölébresztette. S azóta is oly lassan haladtak előre, mintha a szabadság fája náluk soha gyökeret verni, s a veres sipka fejekre akadni nem tudna. Még legújabb időkben is a nagyszerű korkérdések megfejtésénél oly együgyüeknek mutatkoznak, mint az egyszeri jámbor asszony, a ki minden bajt házi szerekkel akart megorvosolni, s a hosszas perpatvar s nyelveskedés elkerülése végett — vizet vett a szájába.

* * *

Rövid tanulmányomat érdekesebb tárgygyal kívánván befejezni, s egyszersmind részrehajlatlanságomat a sógor irányában is bebizonyítani, nem hagyhatom említés nélkül számos hiányai mellett annak legdícséretesebb tulajdonát: *szép és szeretetreméltó hölgyeit.* A német hölgy kétségkívül elsőséggel bír számos idegen társnői fölött, ámbár a magyar hölgygyel sem bájra, sem szellemre nézve meg nem mérkőzhetik. Oly szép és kellemes, mint a mily művelt és kedélyes; igénytelen hajadon korában, kevésbbé követelő mint nő, a többieknél. Külsejére nézve (kivált az éjszaknémetországi nő) leginkább megközelíti az angol nőt. «When she choose to be in temper, and choose to be herfelf» de elevenebb és nem oly unalmas. Hívebb és állhatatosabb is (a minek nagyrészt higgadtabb véralkata az oka), mint testvérei a Rhénuson és Alpeseken túl; miután azonban a németek már régóta nem azok, a kik Tacitus idejében voltak, nem lehet kívánni, hogy a német hölgyek olyanok legyenek, mint akkor voltak. Különben minden esetre több házassági prozelitát csinálnának, ha szeretetreméltóságuk mellett iparkodnának egyszersmind oly háziasak s egyszerűek lenni, mint hajdan anyáik voltak; mert ha e tekintetben, mint fentebb említém, előnyösen tünnek is föl a többi nemzetiségek hölgyei közt, azt a közmondást: hogy «jól cselekszik, a ki *korán*, de még jobban, a ki *sohasem* házasodik», nem sikerült még eddig férfiaiknál annyira diskreditirozni, hogy ezeknek nagyrésze a mindinkább növekedő női fényűzés ellenében kénytelennek ne érezné magát: a *nő* helyett *gazdasszonyt* tartani.

A ki egy könnyelmű, frivol és követelő francia nőt, egy szenvedélyes, lusta és tudatlan olasz nőt, s egy mélabús, feszes és unalmas angol nőt többre becsül egy művelt, szelidlelkű és kedélyes német hölgynél, az, ha egyikével a három elsők közűl komoly és tartós frigyet kötni szándékozik, szabadon választhat: vajjon tönkre jutni, szarvakat kapni, vagy agyonúnni akarja-e magát? Algarottinak meg-

bocsátható volt, ha *Congresso di Cythere* című egykori híres művében csak az első három hölgyet hítta meg a versenyre, mert a szerény, házias német nőt az olasz signore alig ismerte; de a ki sokat útazott, s gyakran fordúlt meg Európa művelt nemzetei közt, azonfölül helyes felfogással s egészséges ízléssel bír, s különös érdekkel viseltetik «az emberi nem szakálatlan fele» iránt, az a *német* hölgyet mind erkölcsi, mind phisikai tekintetben a fönnemlített «triász» fölé fogja helyezni.

Ezzel tartoztam az igazságnak, melyet még az ellenség irányában sem szabad megtagadni, habár tőle — a legújabb idők tanúsága szerint — hasonló méltányosságot irányunkban nem várhatunk!





FELHŐ NEM ZÚG...

Irta

ENDRŐDI SÁNDOR.

Felhő nem zúg, szellő se lebben,
Halkan cseveg, csacsog a hab . . .
Nézd, nézd: hogy elsimúlt a tenger,
Melyen át idehoztalak.

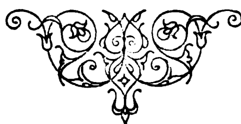
A hajnali rózsás sugárok,
A kikötőbe tért hajó —
Nem álom és nem képzelődés,
De áldott, édes, hű, való.

Itthon vagyunk! és velünk jöttek
Az üdv, a béke, szerelem:
Oh sírd ki magad' a gyönyörtől,
Remegő, boldog sziveinen.

Vegyen körül e ragyogóbb lét
Minden pompája, fénye mind:
Balsorson, régi gyász keservén,
Im, győznek jó reményeink!

Ne lásd, ne többé, öszhang nélkül
A végtelenbe szórva lelkemet:
Legyen egész, teljes világa
Örökre, mindig a tied.

Maradjon lelkem itt szivednél,
Nálad, ki léte s álma vagy:
Nekem csak egy dicsőség kell, hogy
Téged boldognak lássalak!





AZ ÖZVEGYASSZONY LEÁNYA.

ELBESZÉLÉS.

VÉRTESI ARNOLD.

KI nem ismerte a boldogult Agárdy Benedeket, azt hitte volna, ha özvegyét hallja róla beszélni, hogy isten tudja milyen híres gazdag földesúr volt. De Berényben nagyon sokan vannak, a kik ismerték a boldogultat s mikor az özvegy tekintetes asszony a mostani sanyarú viszonyok közt föl-fölsohajt, hogy bezzeg másképp volt az férje életében, hát csak vállat vonítnak rá, mert nagyon jól tudják, hogy férje életében sem volt az másképp.

Ugyanabban az ócska fekete selyem ruhában parádézott a tekintetes asszony akkor is, a melyikben most jár templomba; csakhogy azóta még kopottabb lett. A rongyos vén bőr cséza is megvan még, a melyiken a tekintetes asszony néha-néha bejött a városba. A tekintetes úr, ha maga jött, elfért valami parasztszekéren a búzás zsákok tetején is és ha nagyon hideg volt, hát magára vette valamelyik parasztembernek a gubáját.

Ország-világ tudta, hogy nagy nyomorúságban élnek otthon. Agárdy Benedek úr egyre járta a berényi zsidókat s mindig tele voltak a zsebei mindenféle mustra búzával, a mi még csak teremni fog. Száz forint előlegért eladta volna az örök üdvösségét is.

Hanem a tekintetes asszony úgy beszél arról az időről, mintha az lett volna a mesebeli arany korszak.

— «Mikor még a jószágunkon laktunk» — szokta mondogatni. Vagy: «Mikor még magunk gazdálkodtunk......»

Hanem özvegyasszonynak bajosabb a gazdálkodás. A boldogult legalább a ferblin nyert néha; de hát a szegény özvegyasszony mivel segítsen magán? Beköltözködtek a városba. Nem azért, mintha ott könnyebb lett volna megélni; hanem falun már nem maradhattak a sok zaklatástól. Aztán némi homályos remény is lebegett a tekintetes aszszony szemei előtt. Csermelyi Pali, a ki valamikor leány korában udvarolgatott neki s a ki még most is nőtlen, szintén Berényben lakott.

Igaz, hogy ez a remény nagyon hamar füstbe ment. Csermelyi Pali, úgy látszott, legkisebb tudomást sem vesz ez átköltözködésről; sőt talán már azt is elfelejtette, hogy valamikor húsz év előtt volt a világon egy bogárszemű tüzes kis barna lány, a kivel ő abban az időben sokat táncolt s a kivel egyszer Katalin-napi mulatság alkalmával egy függöny mögött.....

Na de tán nem is illik ilyen gyászos özvegyi állapotban s ilyen nagy leánynyal az oldala mellett azokra a csókokra emlékezni? Főkép, mikor a hajdani udvarló legkisebb hajlandóságot sem mutat a visszaemlékezésre, ámbár emlékezetének fölfrissítése végett Agárdyné megteszi, még azt a lépést is, hogy ő keresi föl Csermelyi Pál urat azon ürügy alatt, hogy jó tanácsát kéri ki valami soha sem létezett pörös ügyben.

Hiába. A jó tanácsot megkapja, de egyebet nem kap s Csermelyi Pál úr hideg, udvarias arca világosan kifejezi, hogy ebből a látogatásból nem kér másodszor. A fonnyadt képű szegény asszony nem ámíthatja magát tovább s elkeseredve akasztja be a siffonérba az ócska fekete selyem ruhát.

De már azért nem hagyják el Berényt, mert hát nem is hagyhatnák. Fűnek, fának adósok, mészárszékben, bolt-

ban, a szomszédoknak, a mesterembereknek, a cselédnek, a nevelőnek, kit a tekintetes asszony a fiúk mellé fogad, még magának Csermelyi Pál úrnak is, kitől mint régi jó baráttól a tekintetes asszony egy ízben kétszáz forintot kért kölcsön, hanem a komisz csak ötvenet küldött.

Így számítson az ember a szerencsétlenségben hajdani jó barátaira!

Na de mindegy, Agárdyné bízik a jó istenben, a ki nem hagyja el az özvegyeket és az árvákat s a jó isten óltalma alatt úgy tele beszéli az embereknek a fejét, hogy ámbár bizonyosan tudják, hogy egy szavát sem lehet elhinni, mégis mindenki meghatottan némul el, a ki még csak imént pénzét követelte; sőt a tejes asszony, ez a jámbor falusi birka, a tej és vajhoz ezután még csirkét és libát is hoz, a nevelő pedig, a szegény præparandista öt forintért zálogba adja az ezüst óráját s nagy szívszorongások közt bátorkodik azt a csekélységet fölajánlani, ha a tekintetes asszony nem vetné meg.

A tekintetes asszony nem veti meg. A tekintetes asszony semmit sem vet meg, a mit a jó isten az özvegyek és az árvák számára küld s reméli, hogy idővel majd dúsan fogja megjutalmazhatni mindazokat, kik most hűségüket tanúsítják iránta, mert noha boldogult férje halála óta gyámol nélkül állnak, de nem fog ez sokáig így tartani s a család ismét rangjához illő fényben és pompában fog élni.

A nevelő megilletődve hallgatja s ámbár azokból a rozzant, ringyrongy bútorokból, melyeket faluról magukkal hoztak, láthatja, hogy nagyon furcsa lehetett az a fény és pompa, a miben éltek, azért mégis úgy rémlik neki, mintha attól kellene félnie, hogy ez a nyomoruságos lakás egyszerre tündérpalotává változik s eltünik előle mindenestül.

Néha vannak ilyen hóbortos gondolatai, néha még hóbortosabbak is. Ha ő gazdag volna, ha valami nagy kincset találna, ha százezer forintot nyerne a lutrin, ha kiderülne, hogy ő valami dús mágnásnak a fia s az a sze-

gény kántor neki csak nevelő atyja volt, — ha valami ilyes csodálatos esemény történnék vele s mint gavallér térne ide vissza négylovas hintón, akkor merhetne álmodozni arról, a miről most őrültség volna álmodozni.

Bizony nagy őrültség. Mert a tekintetes asszony nem azért hozta haza az egri apácáktól a leányát, hogy mindjárt ilyen jöttment semmiházinak a nyakába akaszsza. Oh, a tekintetes asszonynak egészen más anyai tervei vannak. Ezt a leányt a jó isten adta árva testvéreinek s özvegy édes anyjának a gyámolítására.

Agárdyné nem is engedi, hogy elrabolják azt tőle. Nem engedi senkinek. S mikor leánya leveleiből arról értesült, hogy azok az ostoba apácák tele beszélték a fejét és a leány erőnek erejével apáca akar lenni, mint a feldühödt anya tigris úgy rohant a zárdába s olyan spektákulumot művelt, a hatóságokkal fenyegetőzött, elmegy panaszra az érsekhez, a királyhoz magához, drabantokat hoz a városházáról, úgy hogy a megrémült fejedelemasszony még a három évi kosztpénzt is elfelejtette követelni, a mivel Agárdyné adós maradt.

Így hozta ki a zárdából megmentett gyermekét a tekintetes asszony. A leány eleinte sokat sírt s könyhullatások közt fogadta meg, hogy visszamegy oda, mihelyt anyja engedi. Hanem a tekintetes asszony nem sokat adott az efféle fogadásra, tizenhat éves leányoknak sok bohó gondolatuk támad; a mi pedig az engedelmet illeti a visszatérésre, azt a tekintetes asszony nem fogja megadni soha.

Ha valami csúnya, vén leány, valami ragyás, púpos kívánkozik a klastromba, azt érti Agárdyné; de mikor valaki szép és fiatal, hát legyen esze s ha nincs elég esze, hát arra való az édes anyja, hogy vezesse.

— És én megmutatom neked, hogy grófné, báróné lesz belőled, méltóságos asszony lesz belőled.

S még több hasonló beszédet folytatott leánya előtt az oktalan anya, a mit ha hallottak volna az egri apácák,

elszörnyedve csapkodták volna össze kezeiket; de a szegény præparandista, a ki öt forintért zálogba vitte az óráját Grünbaumhoz, nagyon rendjében lévőnek tartotta mindazt s szörnyen megbotránkozott, mikor Grünbaum vigyorogva s csúnya vén orrával szipegve azt merte kérdezni a szemtelen, hogy:

— Hát a szép kisasszonynyal mennyire mentünk már, Kelemen úr?

A szép kisasszonynyal, a kire csak mint valami égi lényre mert föltekinteni a szegény ifju!

II.

De nem mindenki nézi a leányokat olyan égi lényeknek, kikhez csak szent tisztelettel szabad az embernek fölemelni szemeit s ha valaki annyi tapasztalást szerzett már ezen a téren, mint Csermelyi Pál úr szerzett ama bizonyos függöny mögötti esemény óta, mely húsz évvel azelőtt tette nevezetessé, legalább az esemény egyik szereplőjére nézve Katalin napját, — ha mondjuk, valaki oly dús tapasztalást szerzett s annyi könnyelmű és annyi hiú teremtménynyel ismerkedett meg, kiknek elbolondítására gyakran egy karperec vagy egy pár hízelgő szó is elég volt, — nem csoda, ha különösen nagy tisztelettel nem viseltetett a gyöngéd nem iránt.

S minthogy fínom és ravasz vén gazember volt s ha nagyon kikente-fente magát, még elég csínos embernek lehetett mondani, a mellett pompás ajánló-levelűl szolgált nőtlensége, még mindig akadtak szegény együgyű kis gimplik, a kik rámentek a lépre bamba anyjaikkal együtt. Egyik sem okult a másik példájából, a minthogy a gimplik világ kezdete óta még soha sem okultak s valószínűleg világ végéig sem fognak okulni.

Agárdyné csak elég szemes asszony volt és saját tapasztalásából is meríthetett, hanem azért nem fogott seprőt és

nem kergette ki a házból Csermelyi Pál urat, mikor e derék gavallér valami másfél évvel Agárdyéknak Berénybe költözködése után s alig két héttel Jolánka megérkezése után arra a gondolatra jutott, hogy neki meglátogatni illenék régi ismerőseit.

A tekintetes asszony nagy szívességgel fogadta a méltóságos urat. Csermelyi Pali cs. kir. kamarás volt. Sok nyájas szót és sok kézszorítást váltottak ez alkalommal s a méltóságos úr oly kedélyesen telepedett le a piszkos és rongyos fekete bőr-kanapéra, mintha soha életében nem ült volna másfélén. Kérdezősködött a boldogult Agárdy Benedekről, a kivel egypárszor hajtóvadászaton találkozott, de a ki mindig hátul szeretett kullogni az ispánok és jágerok társaságában.

— Nagyon csöndes úri ember volt, — jegyzi meg Csermelyi Pali.

— Hanem jó családból való, — viszonozza a tekintetes asszony; — az Agárdyak régi nemes familia, ámbár elszegényedtek. Azelőtt rokonságban álltak azok a legelső családokkal.

— Tudom, tudom, — bólint udvariasan a kamarás úr s mosoly játszadozik feketére festett bajusza körül.

Agárdyné bemutatja leányát. A méltóságos úr kifogyhatlan a fínom bókokban. A leány szemlesütve, félénken, zavartan hallgatja. Még soha sem hallott ily beszédet. Arca majd kipirúl, majd elsáppad s egyetlen egy szót sem bír felelni mind arra a sok szép beszédre.

Hanem a méltóságos úr nem nyújtja hosszúra az első látogatást. Engedelmet kér, hogy többször is tehesse tiszteletét. Az engedelem szívesen megadatik. Agárdyné nagyon fog örülni, ha ő méltósága megalázni méltóztatik magát hozzájok.

Csermelyi Pál úr tiltakozik minden ceremoniázás ellen:

— Tudja, csak úgy, mint régi jó barátok közt szokás ... tudja, csak úgy mint hajdan.

Agárdyné tudja és nem kaparja ki a szemét a gyalázatosnak .... Igen, mint hajdan, mikor a függöny mögött csókolóztak s mikor ez az ember oly forrón esküdözött, hogy szereti őt! .... Hánynak esküdte azóta azt és hányat csalt meg, mint a hogy őt megcsalta! .... Hanem a mi elmúlt, annak vége, s nagy ostobaság volna a múlt miatt elszalasztani a jelent. A gondos anya leányára gondol.

Nagyon barátságos kézszorítással válnak el egymástól a tekintetes asszony és a méltóságos úr. Ő méltósága a kis leánynyal is kezet fog s Jolánka remegve nyújtja oda kezét.

— Igen derék úri ember, nagyon előkelő és nagyon gazdag, — magyarázza leányának Agárdyné, mikor a látogató eltávozott.

Jolánka anyjára néz. Nem tudja, megmondja-e neki, hogy ez az ember tegnapelőtt utána ment az utcán s egészen hazáig üldözte? Még most is hevesen dobog a szíve, a mint visszaemlékszik félelmére s e pillanatban ugyanaz a félelem remegteti meg szívét. Legjobban szeretne anyjának ölébe borulni és sírni. De hallgat, ajka néma marad, lába mozdulatlan, szívét jéghidegség szorítja össze.

Az anyának sejtelme sincs arról, a mi gyermeke szívében végbe megy. Csak a szemérmes bátortalanságot látja, csak a zárdából épen most hazajött leányka félénkségét. Fölemeli a piruló gyermeknek gömbölyű állacskáját s megveregeti lángoló orcáját.

— Oh te kis bohó, nem kell azért úgy lesütni a szemeidet!

III.

Az első látogatást csakhamar követte a második, a harmadik. Csermelyi Pál úr megvallja, hogy sehol sem tölti szívesebben az idejét, sehol sem érzi magát otthonosabbnak s ha nem kellene attól félnie, hogy gyakori látogatásaival talán alkalmatlanságot okoz .....

A tekintetes asszony biztosítja, hogy nem okoz semmi alkalmatlanságot. A tekintetes asszony oly nyájas, oly szíves, mintha végkép elfelejtette volna, hogy egykor húsz évvel azelőtt mily keservesen átkozta a hűtelent, ki a Katalin-napi mulatság után nem mutatta magát többé s annak a korhely koldús Agárdynak hagyta őt, hadd vegye az el feleségűl.

Most azonban, midőn a tekintetes asszony a múltakra visszagondol, elismeri, hogy ő maga is hibás volt. Nem kellett volna mindjárt a nyakába borulni a gavallérnak, mert a férfiak olyanok, hogy csak azt becsülik, a mit nehezen bírnak elérni s a csókot, melyet házasság nélkül is megkaphatnak, nem szokták házassággal megfizetni a hálátlanok.

— Ha nekem is lett volna anyám, a ki őrt áll mellettem, talán máskép történt volna minden, — gondolja sohajtva Agárdyné.

Talán ma Csermelyi Pálné volna a neve, méltóságos asszonynak címeznék, bőségben, kényelemben élne. Miért ne? Csinos leány volt, azt mondták, igéző hamis szemei vannak s Csermelyi Pali nagyon bolondult utána.

— Hej ha akkor meg lett volna a mostani eszem! — sohajt az özvegyasszony.

Bezzeg most nem hagyja oly könnyen kicsúszni kezei közül a kövér halat. Hanem akkor, akkor szegényke tapasztalatlan fiatal leány volt, tüzes vére a fejébe szállt s nem volt senkije, a ki kormányozta volna. Apja a kártyaasztalnál töltött minden isten áldott estét éjfélig, meg néha hajnalig, nappal álmosan szunyókált valami sarokban vagy ittasan botorkált valamelyik komposszesszor társhoz, a honnan csak reggel felé vetődött haza. Anyját még tíz éves korában esztette s korhely apja leültette a gyermeket a cimborák zé az asztalhoz s mindnyájokkal kocintania kellett. Mi lehet volna belőle egyéb, mint a ki lett? Olyan Agárdy-féle ámoltalan lumpnak a felesége. Más nem vette el.

No de ő már máskép nevelte a leányát. Jolánt egy gróf is elveheti, olyan finom, olyan szende, olyan művelt. Még egyszerű ruhácskájában is oly elegáns; hát még ha díszesen fel volna öltöztetve?

Csermelyi Pál úr gyöngéden meg is érinti ezt a pontot. Bocsánatot kér, hogy mint a család régi jó barátja bátorságot vesz magának erre.

— Istenem! hisz igaza van, — ismeri el sohajtva az anya; — Jolán ruhája nagyon szegényes. De az idei termés igen roszul ütött be, takarékoskodnunk kell.

Csermelyi Pál úr nem nevet szemébe a tekintetes asszonynak, mikor az idei termésről beszél, melyből egy búzakalász sem az övék. Csermelyi Pali nagyon komoly, nagyon illedelmes, nem olyan szeleburdi fiatal ember ma már, a ki megölelgeti a fiatal leányokat a függöny mögött s aztán odább áll. Szeret mindent tisztességesen elvégezni, zaj nélkül, botrány nélkül, ha lehet.

Szereti előre betömni a szájukat azoknak, a kik hajlandóknak mutatkoznak betömetni azt.

— Látja, édes barátném, megérdemeltem volna annyi bizalmat s régi ismeretségünknél fogva jogot is tarthatnék ahhoz, hogy minden oly esetben, midőn baráti szolgálatomnak hasznát veheti, egyenesen hozzám forduljon.

A kamarás úr szörnyen sajnálja, hogy a múlt ízben oly kevés pénz állt rendelkezésére, hogy csak azt a csekély ötven forintot küldhette, de ezt ő csupán pillanatnyi részletnek tekintette s azóta mindig készen tartotta a kívánt összeget, a mit ha méltóztatnék baráti kölcsönkép elfogadni, határtalan boldognak érezné magát.

A tekintetes asszony kissé kéreti magát; hanem Csermelyi Pál úr oly forrón esedezik, hogy a tekintetes asszony nem tagadhatja meg tőle ezt a barátságot s végre csakugyan elfogadja a kínált pénzt, a mit kölcsönös kézszorítások előznek meg és követnek.

Mindketten meghatottaknak látszanak s mialatt a leg-

nagyobb tiszteletet tanúsítják egymás gyöngéd érzete iránt, mindketten a legmélyebb megvetést érzik egymás iránt bensejökben.

— Vén bűnös, hízelgő gazember! — gondolja magában a tekintetes asszony.

— Nyomorúlt asszony, a ki kész eladni a saját leányát! — gondolja a méltóságos úr.

Tökéletesen értik egymást; legalább azt hiszik, hogy értik. S minthogy mindketten oly gyönyörű véleményt táplálnak egymás felől, mindegyikök jó előre gondoskodik magáról.

— Nem fogtok kizsebelni, — gondolja magában a derék gentleman, ki bizonyos pontig nagylelkű gavallérnak szokta magát hölgyek iránt tanúsítni; de nem szereti, ha nagyon mélyen akarnak a pénzes tárcájába benyúlni.

Egyébként ő méltósága vén róka, a ki tud rá majd módot, hogy lerázza nyakáról a bagaget, ha nagyon követelők találnak lenni.

De akármily furfangos vén róka Csermelyi Pál úr, nem jár túl a gondos anyának az eszén, ki szigorúan őrködik leánya fölött s egy pillanatnyi szabad időt sem enged a csábítónak. A derék gentleman jöhet akármily időben, próbálhatja akármikép, mindig ott találja az anyát közte és Jolán közt, szigorú pillantásával s komoly szavaival mindig kimért mederbe terelve a társalgást, a mi végre nagyon boszantó és nevetséges kezdett lenni Csermelyi Pál úrra nézve.

— Kedves barátném, — szólt egyszer, alig rejthetve udvarias mosoly alá boszankodását, — nekem úgy látszik, mintha kegyed .... valóban nem tudom, hogyan is fejezzem ki? ..... úgy látszik, mintha kegyed féltené tőlem Jolán kisasszonyt.

— Oh dehogy! — viszonozza nevetve Agárdyné. — Az ön korában? Menjen. Ugyan mit gondol? Hát csakugyan komoly szándéka van?

A kamarás úr bámészkodva mereszti szemeit az asszonyra s nem tudja, mit feleljen erre a csodálatos kérdésre? Minthogy azonban az asszony feleletre vár, a méltóságos úr dadog egy-két szót:

— Esküszöm, kedves barátném, hogy ez nagyon komoly érzelem.... Imádom Jolánt.

— Jó, jó, elhiszem önnek, — szakítja félbe Agárdyné; de tudja, a házasság nagy lépés, azt jól meg kell fontolni.

— A házasság? — hebeg a sarokba szorított gentleman. Még most sem tudja, mi akar ez lenni? Tréfa, képmutatás vagy komoly próbálgatás? Mindenesetre azonban jó lesz egyszerre véget vetni minden netalán létező vakmerő reményeknek. A gondolat, hogy ez az asszony képes föltenni róla, hogy ily dibdáb családba házasodik, föllázítja.

— Igaza van, teins asszonyom, — szól hidegen s kalapja után nyúl; — a házasság nagy lépés, melyet előbb jól meg kell fontolni, mielőtt rá szánnám magamat.

IV.

A ki azt a mosolygó finom gentlemant, a milyennek ismerjük mindnyájan Csermelyi Palit, látta volna dühösen haza rohanni, botját, kalapját oda vágni az asztalra s inasára kegyetlenűl ráförmedni, hogy mit bámul a barom? — az alig hitte volna el, hogy valóban a jeles gavallért van szerencséje tisztelhetni e bőszült tigrisben s kétségkívül nehezen birta volna fölfogni, hogy miféle szörnyű eset változtathatta így át e finom úri embert.

Az első ingerültség lecsillapulása után a cs. kir. kamarás úr maga is belátta, hogy kissé messze engedte magát ragadtatni s a dolog talán még sem oly borzasztó, mint képzelte. Az nem ártott, hogy tisztába jöttek egymással ő méltósága és az az asszony; legalább óvakodhatik a méltóságos úr mindennemű behálóztatás ellen, a mihez az asszonyok, még a legegyügyűbbeknek látszók is olyan jól értenek.

— No lám, hát az kellett volna, hogy nőül vegyem a kicsikét! — mormogott ő méltósága. — Én vegyem nőül? Egy afféle asszonynak a leányát? Hát megbolondultak azok? Mi a ménkű jutott eszökbe?

Csermelyi Pál úr meg nem foghatja, honnan vették ezt a bátorságot? Hiszen igaz, hogy a kis Pauline szülői is, a kivel tavaly nyáron volt ismeretsége, azt hitték a bolondok, hogy majd nőül veszi a leányukat; de nem álltak elő ilyen szemtelen módon a követelésükkel már előre, hanem csak azután jajveszékeltek. És az a historia egészen más is volt. Azok az emberek traktálták, etették, itatták ő méltóságát s a leány nem fogadott el egy virágbokrétánál soha egyebet. Hanem ez az asszony pénzt kunyorált tőle, ez a leány azt a ruhát hordja, melyet Csermelyi Pali csináltatott neki, azzal a karpereccel büszkélkedik, melyet Csermelyi Pali vásárolt néki! És most, miután elfogadnak tőle mindent, miután három hétig a házhoz járatják, most azt mondják: tessék nőül venni a leányt vagy semmi keresete itt!

Ez a boszantó, ez a vérlázító. Így csúffá tétetni! Ha valaki megtudná? Mit fog mondani ismerőseinek, ha a kis leánykával faggatják? Pedig tegnap a kaszinóban már gratuláltak neki: soha sem láttak ilyen átkozott szerencsés kópét mint ez a Pali! Rindskopf Ervin bárónak majd kiugrott a kidülesztett két birkaszeme a nagy irígység miatt. Bezzeg ő hiába próbálkozik; a szobaleányokon felűl semmi sem sikerül neki. Ezek a katonák szörnyű malheurösek lesznek, ha leteszik az egyenruhát.

Csermelyi Pál úr nevetne az Ervin báró szerencsétlenségén, hanem most a saját dolga elrontja minden jókedvét. Jaj, ha köztudomásúvá lesz, hogyan járt ezeknél az Agárdyéknál! Pedig az az asszony fecsegni fog, nem áll meg benne a szó. Ménkű módon elrontja az ember hitelét a jövőre egy ilyen felsülés.

Igaz ugyan, hogy még nem veszett el minden, az asszonynak megjöhet az esze, a leányhoz is talán hozzá lehetne

férni valamikép, ámbár az a sárkány anyja most még jobban fogja őrizni; de az bizonyos, hogy most már nagyobb áldozatra lesz szükség, mint a mennyire a kamarás úr számított, ki minden galantsága mellett is igen takarékos hajlamú férfiú s nem szeret sok pénzt kidobálni.

Ő méltósága nagyon nyugtalan tölti az éjt e nap boszúságai után s nem kevésbbé nyugtalan tölti a következő éjeket is, ámbár igyekszik vígasztalni magát, hogy ez az izgatottság nem tart soká, az efféle lassanként elpárolog.

De bizony az nem párolog el. Hiába biztatja magát ő méltósága, hogy föl sem kell venni az egész dolgot, abba kell hagyni az egész kalandot. Hiába, azt a szőke kis leánykát nagyon nehéz elfelejteni, főkép mikor a diadalhoz már oly közel képzelte magát az ember.

Hüm, hát ha még egyszer megkísértené? Ilyen kedvére való leányt régóta nem látott .... azaz, hogy soha sem látott. Nem, még soha életében! Nem mintha nem lett volna már dolga szebbekkel is, hanem a szűziesség és gyermekded ártatlanság az a sajátságos varázsa, az a bájos félénkség, az arcnak az a lehelletszerű gyöngéd színe, mely hasonlít a gyümölcs hamvához, azok a hosszú pilláktól árnyékolt lesütött szemek....

Teringettét! mennél jobban igyekszik kiverni a fejéből, annál nehezebben sikerül. Igazán, így nem babonázta még meg egy sem. Átkozott kis boszorkánya!

De hát mit csináljon Csermelyi Pali? Kinevetik, ha még egyszer visszamegy s akkor fognak csak ki rajta igazán a nők.

Végre is érett megfontolás után arra határozta magát ő méltósága, hogy egyelőre semmi további lépést sem tesz s csak lesben áll és várja, míg a vad magától lövésre kerül.

Annyit tud a méltóságos úr, hogy ezek az Agárdyék nagyon földhöz ragadt szegények, az asszony nagyon hiú s a mi erényességét illeti, no arról még a multból vannak bizonyítékai Csermelyi Palinak, mikor a függöny mögött ölelkeztek.

Mennél tovább gondolkozik fölötte Csermelyi Pál úr, annál inkább megerősödik abban a gondolatban, hogy csak várnia kell egy kis ideig s az az asszony maga jön el majd hozzá.

Ugyanakkor hasonló gondolatokkal kecsegtette magát Agárdyné tekintetes asszony is. Ő is meg volt győződve, hogy csak kissé várakoznia kell s Csermelyi Pál megszontyolodva fog visszatérni. Az ilyen vén szerelmest könnyebb megfogni mint a fiatalt. Huszonnyolc éves korában tova röpült a fürge lepke, akkor még virágról virágra szállhatott; most negyvennyolc éves korában bajosabb az a repkedés, aztán Berényben nagyon is ösmerik már a vén bűnöst s félnek tőle mint a pestistől, be sem eresztik valamirevaló leányos házhoz a Molnár Pauline esete óta.

— Roszul tette, édes lelkem, hogy beeresztette azt a semmirevalót, — oktatja Agárdynét egyik szomszédnéja, a kerékgyártóné.

A tekintetes asszony megnyugtatja az aggódót. Már kiadták az útat Csermelyinek, és nem is teszi be ide többé a lábát, hacsak nem tisztességes szándékkal. Nem, soha!

Hanem azért a gondos anya gyakran ki-kitekintget az ablakon a szokott órában, mikor a méltóságos úr szokta volt tiszteletét tenni, vajjon nem látja-e ismét a fehér cilinderkalapot a fodrozott hajjal s a rikító tarka nadrágot, melyben ez élemedett fiatal ember hetykélkedik.

Nem egyszer úgy rémlik Agárdynénak, mintha már megpillantaná ott az utcasarkon ő méltóságát s mintha a következő percben már okvetlen be kellene következni annak az óhajtott pillanatnak, midőn az udvarias gentleman megszólal dünnyögő orrhangján:

— Ah! kedves barátném, milyen szerencse! Jó napot. Ezer éve, hogy nem örvendhettem a kegyetek társaságának. Hogy van az én kedves kis Jolánka húgom? Nyujtsa hát ide kezét, béküljünk ki.... Ha megengedi, néhány percre teszem tiszteletemet.

Hej! milyen szívesen megengedné Agárdyné! De a várva várt nem jön s nem lehet megadni neki az engedelmet. A tekintetes asszony mindig csalódik reményében s hiába tekintget ki az ablakon, az utcasarkon nem láthatni a fehér cilinder kalapot.

Már aggódni kezd, hogy talán nagyon is korán robbantotta föl az aknát, még várni kellett volna, míg csak a vén semmirekellő fülig bele nem szerelmesedik Jolánba, úgy hogy nem tud tovább élni nélküle.

V.

Távol legyen tőlem, hogy valakit gyanúsítsak s nagyon is nehéz volna kifürkészni a pletykának eredetét, mert Kis Ferencné Nagy Andrásnétól hallotta, Nagy Andrásné meg Kovács Gáboréktól, Kovács Gáborék meg mástól, az a más megint mástól és ha tovább firtatnánk, hát utoljára bele kerülne az egész város lakossága, hasznunk pedig még sem lenne belőle.

Elég az hozzá, hogy a pletyka elterjedt, beszéltek róla mindenütt s úgy eláztatták szegény kis Agárdy Jolánnak a becsületét, hogy nem maradt abból egy mákszemnyi sem szárazon.

Még a præparandia falai közé is elhatott a híre.

— Te, azt mondják, hogy nagyon járogat hozzátok a kamarás Csermelyi, — szólította meg egyik tanulótárs az Agárdyék nevelőjét.

A jámbor fiatal ember nem értette, hogy mi van ezen csodálni való? Csermelyi régi ismerőse a tekintetes asszonynak.

— Ühüm, régi ismerőse, — vigyorgott a másik. — Jaj, te mamlasz! hát mégsem érted?

A szegény ifju igazán még most sem értette, ámbár némi homályos gyanú kezdett agyában föltámadni s szíve egyszerre úgy elszorult, hogy a nagy félelem miatt alig birta dadogva kiejteni:

— Csak nem gondolod, hogy az az idős ember el akarná venni azt a fiatal leányt?

— Nem, azt nem gondolom, — röhögött a tanulótárs; — nőül venni nem akarja, az nem szokása.

Az a szegény együgyű ifju talán még most sem értette volna meg a szavakból, hogy mit gondol tanulótársa, hanem megértette abból a szemtelen röhögésből.

S abban a pillanatban, a mint megértette, fejébe tódult a vér, arca lángba borult, szemei szikráztak s ámbár az egész iskola legszelídebb báránya volt, a kiből sokszor tréfát űztek a többiek s a kit még azzal sem lehetett türelméből kihozni, ha gombostűket dugdostak az ülőhelyére vagy szamárfüleket rajzoltak a hátára krétával, most mint a bőszült vadállat rohant a tréfáló kamaszra s öklével (jó izmos paraszt-ökle volt) olyat vágott annak orrára, hogy csak úgy táncoltak szemei előtt a csillagok s rögtön elborította a vér.

De még azzal sem érte volna be a dühös ember s a földre roskadtat talán addig dögönyözte volna, míg csak lihegni bir az, legalább vérszomjas tekintetéből azt lehetett kiolvasni s isten tudja, mikép végződött volna arra a tréfáló ripőkre nézve ez a dolog, ha a többi közbe nem veti magát s félre nem rángatják a dühöngőt.

A pórul járt társat azalatt kivitték az udvarra a kúthoz, a hol lemosta arcáról a vért s bekötözte összezúzott orrát, aztán bement a terembe s mogorván leült a padjába.

Többen körülfogták őket s ki akarták békítni a két veszekedőt; hanem Kelemen Pistával (úgy hívták az Agárdyék nevelőjét) nem mehettek ma semmire. Az az ember olyan volt mint az őrült, még mindig dúlt-fúlt s azt mondta, hogy ha az a nyomorult rágalmazó térden állva kér bocsánatot, még akkor sem érdemesíti egyébre, mint hogy fölrúgja; ha pedig vissza nem vonja gyalázatos rágalmát, hát bele fojtja hitvány lelkét és nem bánja, ha aztán mindjárt a börtönbe vagy akár az akasztófára viszik is.

A növendékek legnagyobb része nem tudta, hogy min vesztek össze, s Kelemen Pista nem volt hajlandó megmagyarázni, csak ökleit emelgette föl minduntalan fenyegetőn. Eközben bejött a tanár, elkezdődött a leckeóra s jó hosszú ideje maradt a fölhevült vérnek a lecsillapodásra.

Annyira mennyire le is csillapult, legalább a gyilkos gondolatok enyhültek, úgy, hogy mikor kijöttek az iskolából, Kelemen Pista csak annyit mondott ellenfelének:

— Köszönd, hogy többet nem kaptál; de ha még egyetlen egy szót mersz kiejteni . . .

Nem fejezte be szavait, hanem amaz úgy is megértette.

— Az ördög tudta, hogy úgy vagy azzal a leánynyal, — dörmögte az mentegetőzve.

Szerencséje, hogy e szavakat az általános zaj közt nem értette meg Kelemen Pista, mert máskép talán megújult volna a tanóra előtti jelenet, s ha maradt még egy ép porcika annak az embernek az orrában, azt összetörte volna most a dühös ifju, kinek vére még mindig hevesen hullámzott ereiben.

Szíve hangosan dobogott, fülei zúgtak, feje forrongott. Egész lénye átváltozottnak látszott s szilaj, vad, lázas gondolatok kergették egymást agyában. Nem ment egyenesen haza, így nem mehetett. Körül került nagy darabot, átment sok utcán; hanem még akkor is oly izgatott, oly fölhevült, oly zavart volt, hogy nem mert hazamenni.

Valami egy óra hosszáig sétált a szőlők alatt, levett kalappal, hogy a hűs szél legyezze homlokát.

— Meghűti magát, öcsém uram, — szólította meg egy arra menő öreg ember.

Csak akkor veszi észre a nevelő, hogy nini hisz' ez a kerékgyártó szomszéd.

— Haza felé, szomszéd úr?

Bizony már most haza felé. A szőlőben volt kint a kapásoknál, mert hát a gazda szeme csak legjobban lát és soha sem fölösleges, ha az ember utána néz, hogy az a kis

vagyonkája megmaradjon, a mit szerzett. Nem dicsekvéskép mondja, hanem hál' istennek van valamicskéje s megélhetne becsületesen, ha abba hagyná is a mesterségét; de ő azt tartja, hogy holtig dolgozzék az ember s ne csak a készt pocsékolja.

Így ballagnak beszélgetve együtt hazafelé. Azaz hogy csupán a kerékgyártó szomszéd beszél, a fiatal ember csak hallgatja, oly zavart és oly különös egész magaviselete, hogy a becsületes kerékgyártó néha-néha megcsóválja a fejét s végre nem állhatja meg, hogy meg ne kérdezze:

— Valami baja van öcsém uramnak?

— Nem, semmi; csak egy kissé.... kissé melegem van.

— Jó lesz azért begombolkozni, — véli a kerékgyártó szomszéd, — az esték ilyenkor hűvösek.

Az ifju szót fogad, begombolkozik; de úgy látszik, mintha az esze egészen másutt járna.

A kerékgyártó szomszéd oda sandalít:

— Hát aztán ma csak így magányosan jött ki sétálni öcsém uram?

A fiatal ember elpirul.

— Nem akartam kihozni a fiúkat, nagyon hideg a szél.

A kerékgyártó szomszéd kimereszti szemeit. Hüm, gondolja magában, az elébb azt mondta ez az ember, hogy nagyon melege van, most meg a hideg miatt nem hozta ki a gyerekeket! De nem szól semmit; csak magának tartja, a mit gondol.

Felesége emlegetett már otthon valamit; hanem akkor azzal torkolta le a gazduram, hogy fogja be a száját. Nem is adott semmit a fecsegésére, mert hát az az asszony, ha megered belőle a szó, tücsköt, bogarat összehord.

— De már mégis igaz lesz belőle valami, — gondolja most a gazduram.

S erősen csóválgatja a fejét. Hej, azok az asszonyok! ...azok az asszonyok! Ki hitte volna? A leány olyan, mint

valami szent kép, az ember azt gondolta volna, hogy most szállt le az oltárról s megelevenedett. És aztán . . . hej, de csak rosz is ez a világ! . . . Persze hogy nem csoda, mikor valakinek olyan anyja van. Az angyalból is ördögöt csinál az s eladja az oltári szentséget is, csak megfizessék. Na aztán ne háborodjék föl az embernek a gyomra s még tisztességesen köszöntgesse is az ember az égetni való bestiát. Szerencsés jó reggelt kívánok, tekintetes asszonyom, nem méltóztatik helyet foglalni nálunk? . . . . Hogy foglalnál helyet az ördög nagyanyja mellett a pokol fenekén! . . . . S most majd ennek a szerencsétlen fiatal embernek varrják nyakába a leányt. Már világos.

Megmondta a felesége, hogy szakasztott úgy fognak cselekedni, mint Fekete Iluséknál. Ott is kerítettek egy pimasz fajankót, a méltóságos Csermelyi úr megtétette valahová falura jegyzőnek, aztán megülték a lakodalmat, nem sokára a keresztelőt is. A méltóságos úr lett a kis fiú keresztapja s minden évben küld nekik valamit.

— Cudar világ! — gondolja magában a becsületes kerékgyártó s a mint a zavart, piruló, szemeit földre sütő fiatal embert látja itt maga mellett, nem tudja, hogy megvesse-e inkább vagy sajnálja?

Olyan jámbor képe van szegénynek, s úgy küzködik magában, hogy sajnálni lehet.

A kerékgyártó szomszédnak nincs ugyan hozzá semmi köze; kiki vesse meg magának a feje alját, a hogy tudja. Hanem egészen szó nélkül még sem hagyhatja:

— Öcsém uram nagy dologban törheti a fejét.

Az ifju megrezzen s a lángpirosság arcán még sötétebbé válik.

— Miért?

— Csak úgy gondolom, — felel a kerékgyártó szomszéd, — mert hát magam is voltam úgy vagy mi.

— Hogy?

— Hát . . . .

A becsületes kerékgyártó elakad már az első szónál. Hm, furcsa azt a históriát elmondani s nem tudja, hogy kezdje? Aztán meg mit is akar vele? Már csak igaz, a mit a felesége mond, hogy csacska vén ember. Ő mondja az asszonynak, hogy fogja be a száját, pedig hát az ő szája is csak úgy eljár, ménkű üssön a dolgába!

Haragszik magára az öreg s botjával szurkálja a csizmája hegyét.

— Ühüm... ehem... mit is akartam mondani?... Ördög adta tyúkszeme, de megkínozza az embert!... Eső lesz öcsém uram, azt mondom... Ejnye, csak a szőlőm volna már bekapálva! Nem szeretném, ha félbe maradna a munka!... Pedig már holnapután a Galagonyásra akartunk volna átmenni. Mert hát ott is van egy darabka szőlőm. Nem dicsekszem vele, de tavaly hetven akó termett rajta, pedig volt már jobb esztendőnk is. Hál' istennek, nem panaszkodhatom. Van miből megélni. És mind magam szereztem. Nem maradt nekem, öcsém uram, az édes apámról, egy patkószeg kevés, annyi se. Feleségem se hozott a házhoz semmit, csak a láda ruháját, az sem volt valami nagyon tömött. Pedig kaphattam volna mást is, kínálták; másik kézzel meg a pénzes erszényt kínálták hozzá. Csak a szememet kellett volna kissé behúnynom, mert hát nagyúri pártfogója volt annak a lánynak is...

A kerékgyártó szomszéd észrevette, hogy megint többet locsogott, mint kellett volna.

— Ehem... ühüm... — köhécselt zavarodottan, torkát ráspolyozta s hosszú botjának a vége megint a csizmája orra körül piszkált. — Ühüm... ehem...

— Kiről beszél? — fordult feléje lázasan a fiatal ember. Hangja rekedt volt az indulattól, arca most már nem piros, hanem halálsápadt, szemei fenyegetőn villogtak.

— Kiről beszél?

— Ej istenem! hisz' én semmit sem mondtam, — hebegett a kerékgyártó szomszéd. — Ne vegye úgy a szívére,

öcsém uram. Jót akartam; mert hát lássa, sajnálnám, ha olyan derék fiatal ember, mint öcsém uram... de ne haragudjék azért, a mit mondtam. Biz' isten, csak úgy kiszaladt a szájamon.... Öcsém uram, az istenért! mi lelte? Szóljon hát.... öcsém uram!

De az nem szólt. Arcára csapta két kezét és tántorogva fordult el.

— Öcsém uram! — rimánkodott a kerékgyártó szomszéd.

Az ifju csak egyik kezét vonta el arcáról s intett az öregnek, hogy menjen.

— De hát csak nem hagyhatom itt így az út közepén, — sopánkodott a szomszéd.

A fiatal ember másodszor is intett, de most oly fenyegető mozdulattal, hogy a kerékgyártó szomszéd csakugyan jobbnak látta ott hagyni.

Hanem távolról visszanézett még néhányszor s látta, hogy az ifju leült egy rakás kőre az út szélén s fejét még mindig két keze közé szorítja.

— Majd megjön az esze, — vélte az öreg. — Kár volna, ha olyan cégéres személylyel kiszúrnák a szemét.

VI.

Egy darabig mintegy megsemmisülve, összeroskadva ült ott az út szélén a szegény fiú. A mit ma hallott, az egész lelkét fölforgatta s irtózattal és utálattal töltötte be.

Tehát a csodált, az imádva tisztelt égi lény, kire ő végtelen alázatosságában alig merte szemeit fölemelni, ott hever most előtte a sárba tiporva, angyal arca bemocskolva, fenséges homlokára rásütve a gyalázat bélyege, beszéd tárgya az egész városban. Oh! mily érzés volt ez a szegény fiatal szívnek, mely csak most e borzasztó pillanatban jutott tudatára annak, hogy mi volt neki e leány!

Ez a leány, kiben az ő tapasztalatlan, együgyű lelke

minden magasztosat, minden nemest és szépet egyesítve látott. Ez a leány, a ki oly szendének, oly ártatlannak látszott, mint a szent szűzek, kiket liliomszállal kezökben festenek az oltárokra, — az, a ki előtt ő térdet, fejet hajtott, a kinek áhitattal hallgatott szavára s a kiért oly örömest áldozta volna föl életét, — ez a leány, a ki semmi egyéb, mint gyalázatos képmutató, semmi egyéb, mint egy gazdag vén embernek pénzen tartott szeretője.

Oly rettenetes volt az a gondolat, hogy súlya alatt támolyogva rogyott le a szegény ifju, mintha a templom, melynek oltára előtt imádkozott, roskadt volna reá. A csapástól elszédítve, nem volt képes egy ideig gondolkozni, s csak azt érezte, hogy belsejét hasogatja és torkát fojtogatja valami.

— Istenem! . . . istenem! — ennyiből állt az egész, a mit kiejteni bírt.

Föl akart kelni, hogy utána fut a szomszédnak; el akart mondatni vele mindent, a mit csak tud. De hát minek? Nem elég, a mit már hallott? Végtől-végig meg kell hallgatnia annak a leánynak teljes gyalázatát?

Visszahanyatlott a kőrakásra és akkor elkezdett sirni, keservesen sirni, mint valami gyermek.

Pedig mi joga volt hozzá? Kit siratott? Tudta is ő az egyszerű, buta falusi fiú! Csak sirt.

Ha meghalt volna az a leány, akkor sem kesereghetett volna jobban koporsójánál. Hisz bár inkább meghalt volna! Százszor inkább! Az emberek, a kik most követ dobnak reá, koszorúkat raktak volna koporsójára, hófehér szemfedőt borítnak szűz arcára s könnyes szemekkel kisérik ki a temetőbe, míg most újjal fognak mutogatni rá.

— De hát igaz-e? — jutott most eszébe az ifjunak?

Idáig, lesújtva, elkábítva a borzasztó dolog által, a mit hallott, nem is gondolt arra. Vajjon hát csakugyan igaz-e? Miért hitte el mindjárt ennek a fecsegő vén embernek a pletykáját? Azért, mert az a ripők is emlegette már előbb

az iskolában? Hát nem lehet rágalmazni a legtisztábbat, a legszentebbet?

— És én oly hitvány vagyok, hogy elhiszem, a mit mondanak róla, pedig oly jó volt hozzám mindig? — vádolja magát az ifju.

De hiába. A gyanútól nem bír már szabadulni. Csermelyi Pál járt a házhoz, nem tagadhatja, látta ott gyakran, majd minden nap. Mit keresett hát az az ember? Rokona a családnak? Meglehet; de miért nem jött azelőtt soha?

Nem, nem, hiába! Be kell vallania a szegény fiúnak, hogy az ő fejében is megpendült már nem egyszer az a gondolat, hogy a vén gavallér csak a leány végett jár. A szegény nevelőnek ugyan semmi köze az uraságok dolgához, de sajnálkozva gondolt mégis gyakran rá, hogy ez a szép, ártatlan, gyöngéd lény olyan lelketlen, kiélt vén csapodárnak a felesége legyen?

Remegve várta, mikor fogja meghallani, hogy a leány már Csermelyi Pálnak eljegyzett menyasszonya. Hanem a mit most hallott, arra nem volt elkészülve, az mint a villám csapott le rá s a szerény, alázatos embert egész lényéből kiforgatta.

Most minden megvilágosodott előtte. Most tudja, honnan jött a pénz, melylyel a tekintetes asszony egy idő óta bőkezűbben bánik. Tudja, honnan került a két drága új ruha a kisasszony számára. Tudja, miből fizették ki őt magát (azaz hogy miből adott neki a tekintetes asszony tizenöt forintot a tavalyi hátralevő nyolcvan forint fizetésére; a többit majd máskor).

Mindent tud, s a harag, mely együgyű, becsületes szívéből kitör, megreszketteti egész testét. Tehát még őt is a gyalázat díjával fizették ki!? ... A tizenöt forint még ott van zsebében, hirtelen kiveszi, dirib-darabra tépi a bankókat s dühösen szórja szét.

Szeretné, ha az az ember volna most itt, az a nagy úr, a ki előtt csak alázatosan hajlongva mert megjelenni a

szegény ifju s a kit körmeivel szaggatna szét és lábaival tiporna össze mint a bankóit.

És ime csaknem azon pillanatban egy úri hintó közeledik az úton. A két vasderesre rögtön ráismer a nevelő. A Csermelyi Pál úr kocsija. A hintó födele hátra van hajtva s a méltóságos úr alakja tisztán látható, a mint hanyagul hátradől a hátulsó ülésen, ámbár az estszürkület már leereszkedik.

Egy pillanatra eláll a lélegzete az ifjunak s gépiesen kalapjához nyúl. Annyira megszokta már az alázatosságot. Hanem a következő pillanatban a düh kerekedik fölül, a kalapot, melyet levett fejéről, kiejti kezéből s a nélkül, hogy jóformán tudná, mit csinál, fölkap egy követ a rakásról s a kocsi felé sujtja.

Úgy rémlik neki, mintha a méltóságos úr alakját oldalt hanyatlani látta volna. Hallja a kocsis káromkodását, a ki egy percig haboz, vajjon leugorjon-e a bakról; hanem aztán ostorával közé vág a lovaknak és a kocsi elrobog.

Kelemen Pista is előbujik az árokból, a hová húzódott. A szilaj harag, a vérszomjas ingerültség már oda van; félelem, aggódás foglalta el helyét. Mit csinált? Megölte azt az embert? Gyilkossá lett?

Megdermedve, mintha kővé vált volna, úgy állt ott sokáig egy helyben. Az estszürkület mindinkább leereszkedik körülte s homályával mindent betakar. Egy pár elkésett napszámos megy még haza a szőlőből, mást senkit sem láthatni az úton. Az ifju les, hallgatózik: nem látja-e már közeledni az üldözőket? nem hallja-e lábaik dobogását?

De hát mire vár még itt? Azt akarja, hogy elfogják? Minden pillanatban itt lehetnek az üldözők. Menekülnie kell.)e hová? . . . Hová?

Az útról lemegy egy rétre. Alacsony, posványos rét , mely főkép így tavaszszal több helyütt víz alatt áll; de eresi is azt most a menekülő? Érzi, hogy lábai be-besüp-

pednek a puha talajba ... tovább megy ... bokáján felül ér a víz ... csak megy tovább.

Szerencsésen kikerüli a mélyebb lapost s kiér egy útra. Hanem most mit tegyen? Visszaforduljon a városba vagy világgá menjen? Keresni fogják, reá háramlik mindjárt a gyanú. Aztán egy garasa sincs az útra: a tizenöt forintot összetépte. Az órája még zálogban van Grünbaumnál, holnap akarta kiváltani. Mit csináljon? Kolduljon?

Eszébe jut az édes anyja. Igen, igen, ott az édes anyja kis házikójában, ott találhatna nyugalmat, óltalmat. Lehajtaná fáradt fejét anyja ölébe mint gyermek korában s az édes anya keze símogatná arcát.

De mit mond anyjának? Miért jött haza? Miért hagyta ott az iskolát? S ha aztán odáig követik az üldözők, ha anyja ölében fogják el, ha édes anyja szemeláttára verik vasra s hurcolják el a pandurok?

Nem, inkább nem megy oda. Inkább csak úgy hallja meg másoktól a szegény öreg asszony, hogy mi történt egyetlen fiával, az ő szeme fényével, a kit oly nehezen növelt föl s a ki, egyetlen, vígasztalására maradt életben három közül, a kik mind ott fekszenek a temetőben apjuk körül.

Kétségbeesetten kúlcsolja össze két kezét Kelemen Pista:

— Édes anyám! szegény édes anyám!

De hát miért gyötri úgy magát? Hátha egész félelme, aggodalma hiábavaló? Hát ha az az ember él, semmi baja sincs.

Legyen azonban bármikép, történjék bármi, vissza kell térnie a városba, megtudni mindent és aztán ... óh istenem! aztán — szégyenli kimondani — még egyszer akarja látni azt a leányt.

Hogy minek? Nem tudja, hogy minek. De már nem bír oly haraggal és megvetéssel gondolni rá, mint az imént. Azaz sajátkép reá soha sem haragudott úgy. Hisz' oly fiatal szegény, oly tapasztalatlan.

— Ha olyan édes anyja lett volna, mint az enyém, soha sem jutott volna idáig! — gondolja az ifju búsan.

Aztán megindul a város felé.

Már egészen besötétedett. Nyolcat harangoznak épen, mikor a szélső házakhoz ér. Egy pár kutya mérgesen ugat utána a kapu mellől, emberrel alig találkozik, ismerőssel senkivel. Hanem mikor eljut a Széchenyi-utcába, hát ott nagy csoportot lát egy ház előtt. Súgnak-búgnak az emberek, tolongnak, kérdezősködnek, bámészkodnak és ijedeznek. Néhányan próbálgatják a kaput; de be van zárva, nem eresztenek be már több embert.

A szegény præparandistának lázasan dobog a szíve. Ismeri ő azt a házat és annak a háznak az urát.

— Meghalt? — gondolja reszketve.

Megtudja, hogy a méltóságos úr még nem halt meg; hanem isten a megmondhatója, hogy életben marad-e? Két orvos van bent nála s egy dézsa jeget hozattak a Fehér lóból. A kocsist most hallgatja ki a városkapitány. Mikor haza értek, a méltóságos úr ájultan, félholtan feküdt a kocsiban, úgy kellett bevinni. Halántékán érte egy éles kő. A kocsis látott is egy sötét alakot az út szélén, a ki reájok lesett; de nem ismerte meg.

A tömeg találgatja a gyilkost; de nem könnyű kitalálni. A méltóságos úrnak sok ellensége van a leányok és menyecskék miatt. Lehetett az a fiatal biztosító ügynök, a kinek a felesége miatt a télen az a nagy zaj volt, vagy lehetett a kis mézeskalácsos, Terka régi vőlegénye vagy még leghamarább az öreg Bodor, a Pauline apja, mert az számtalan embernek a füle hallatára esküdözött, hogy addig nem nyugszik, míg agyon nem üti a leánya csábítóját.

Az Agárdyék nevelője bátran haladhatott odább. Ma még nem jut eszébe senkinek reá gyanakodni, ma még nem keresik őt.

VII.

Most már tehát haza mehet.

Kilenc óra elmúlt, mikor megérkezett. A vacsorától már fölkeltek s a szolgáló épen a tányérokat szedte össze az asztalról.

— Hol csavargott maga? — förmedt a tekintetes asszony a belépőre, kinek sápadt arca, térdig sáros nadrágja s lázasan villogó szemei valami megdöbbentő, elijesztő kifejezést kölcsönöztek.

A tekintetes asszony nem gondolhatott egyebet, mint hogy a semmirevaló valahol leitta magát.

— Hát nevelőhöz illő viselet ez? — folytatta dorgálását a tekintetes asszony. — Ha még egyszer így megfelejtkezik magáról, hát rögtön . . .

Azt akarta mondani, hogy: «eltakarodik a háztól». De hol kap akkor megint ilyen jó bolondot, a ki ingyen szolgál, a tanításon kívül meg is mosdatja, fésüli a gyerekeket, szaladozik a zsidókhoz, ha a tekintetes asszonynak pénz kell s ellátja az édesanyjáéból egész télre a tekintetes asszony éléskamaráját zöldséggel, borsóval, babbal, burgonyával?

Ilyen bolondot nem mindennap kaphatni; azért tehát a tekintetes asszony megelégszik azzal, hogy még egyszer komolyan inti, jövőre elő ne forduljon ez.

— Most pedig menjen aludni.

Hanem a sápadt, sáros, ijesztő alak nem mozdul. Nem hajtja le fejét alázatosan mint máskor s dacosan, komoran tekint villogó szemeivel a tekintetes asszony arcába, mintha szembeszállni készülne.

— Kelemen úr, kérem, — eseng egy szelíd hang s egy szép, könyörgő arc tekint félénken az ifju felé.

Ez a hang és ez a pillantás csaknem megtántorítja Kelemen Pistát. Fejét lehajtja, szemeit lesüti a földre s habozva áll ott.

— Menjen, — parancsolja Agárdyné.

A szép, szelíd arc megint könyörgőleg hajlik az ifju felé, de mielőtt megszólalna, boszúsan kiált rá anyja:

— Neked itt semmi dolgod; takarodjál.

Aztán mikor a leány eltávozott, az ifjuhoz fordul:

— A nevelő úr pedig most mondja el, ha valami mondani valója van.

Kevélyen, megvetőleg hangzik szava, de ajka reszket és egész teste reszket, mert e pillanatban egy szörnyű gyanú támadt benne: ez az alázatos, sunyi, akasztófáravaló az ő háta megett összeszűrte a levet azzal a leánynyal? Jaj, hogy erre nem is gondolt! Hogy ezt oly lehetetlennek képzelte! Pedig az ilyen szenteskedőknek soha sem kell hinni. Épen ezeknek nem kell hinni. Nem, nem, sem a leánynak, sem ennek a fickónak!

Agárdynénak eszébe jut a saját leánykora. Hogy szökött ő ki esténként, míg apja a boros palack mellett szundikált vagy a ferblit ütötte kártyás cimboráival, hogy találkoztak a kántor fiával a kertben. Keresi is az ilyen fiatal leány, hogy kicsoda, micsoda a szeretője! Ő sem kereste tizenhat éves korában. És épen ilyen kántor fia volt az is, épen ilyen éhenkórász. Jaj! mindjárt megüti a guta a tekintetes asszonyt!

— Beszéljen hát, beszéljen, — riad az előtte álló fiatal emberre dühösen.

Hanem az a sápadt arc, azok a villogó szemek mégis sajátságos félelmet öntenek a különben eléggé bátor asszonyságba.

— Mit akar, szóljon hát, — ismétli valamivel halkabban.

— Nagyon keveset akarok mondani, tekintetes asszo-
-yom, — szólal meg az végre s hangja oly tompán szól, intha nem is az ő hangja volna. — Nem vagyok részeg, ›rt nem ittam, hanem gyilkosságot követtem el, tekintetes szonyom.

Agárdyné sikoltva tántorog hátra. Nem tudja, hogy megőrült-e ez az ember vagy pedig valóság, a mit beszél?

— Én el fogom venni büntetésemet, a mint azt a törvény kiszabja rám, — folytatja az ifju. — Ha a halál lesz, hát legyen a halál. De hogyha halálommal megválthatnám annak az életét, a kit e világon legjobban tisztelek, imádok, ha nem volna még késő, ha még csak mende-monda, csak pletyka, rágalom az egész, a mit beszélnek, úgy örömest halok meg az akasztófán is és nem fogom megbánni, hogy gyilkos lettem.

Az ifju kimagasodik, s a sápadt arc kigyul, mialatt tompa hangja fokról-fokra ércesebb csengésű lesz. Agárdyné mindinkább meggyőződik, hogy őrült áll előtte. Remegve tekintget szét, hogy merre menekülhetne, de nem mer mozdulni, nehogy az őrültet ingerelje, kinek rettenetes szemei oly fenyegetőn villognak.

Néhány percig hallgat most az ifju; némán áll ott, csak átható szemeit szögezve a nőre, ki remeg, s kinek hideg veriték üt ki a homlokán.

— Feleljen, tekintetes asszonyom, az isten irgalmára kérem, feleljen! — harsog most újra a rettenetes ember szava.

— De hát mit feleljek? — nyögi kétségbeesett szorongás közt az asszony.

— Mondja, hogy még nem késő!

— Még nem késő, — rebegi utána szorongva Agárdyné.

— Mondja, hogy pletyka, rágalom az egész, a mit beszélnek . . . . Mondja és az isten úgy legyen irgalmas utolsó órájában, a milyen igazat mond, mondja, hogy Jolán kisasszony . . . .

— Jolán? . . . . Az én leányom? Mit akar ön a Jolán nevével? — sikolt az anya.

— Azt akarom tudni, hogy ártatlan-e?

Szemei, úgy látszik, mintha most még rettenetesebben villognának, arcának izmai rángatóznak.

Agárdyné irtózva rohan az ajtó felé:

— Bocsásson! Ön őrült!

Hanem akkor kinyílik az ajtó s a küszöbön megjelenik az ifjú leány, mint egy angyal, a ki most szállt le az égből, szelíden, csöndesen, szomorún.

A fiatal ember térdre rogy előtte s lehajtja fejét egészen a földig. Egy szót sem szól, csak néma alázattal megcsókolja ruhája szegélyét. Aztán föl akar kelni, tántorog, lerogyik és eszméletlen terül el a földön.

VIII.

Mikor kinyitja szemeit, ágyán fekszik, szokott helyén, szobájában. Az öreg orvos, a ki a házhoz jár, jóakarólag bólint a fejével:

— Csak maradjon csöndesen. Vegye be azokat a csillapító porokat, a miket rendeltem. Minden félórában egyet, míg el nem alszik.... Most ne beszéljen. Hallom, hogy elég bolondságot művelt.... No, no, majd holnap. Isten áldja!

Nem marad más a szobában most a beteg mellett, csak a cseléd. Az ifju küldi azt is, hogy menjen el, már jobban érzi magát, az orvosságot maga is be tudja venni. Hanem a cseléd azért nem megy. Neki azt parancsolták, hogy maradjon, hát maradni fog.

— Ki parancsolta?

Mindegy akárki, csakhogy parancsolták.

Az ifju nem ellenkezik tovább. Jó, hát maradjon Zsuzsi, legalább ha a fiúknak valami kell éjjel, egy pohár víz vagy egyéb, hát adhat nekik.

Jobb volna bizony, ha magára gondolna a nevelő úr, — véli Zsuzsi. — Szent isten! hol csatangolhatott? A nadrágja, csizmája merő sár.

A nevelő úr nem felel. A cseléd is elhallgat. Egy darabig némán telik az idő.

— Nem hallottak a városból valami újságot, Zsuzsi? — kérdezi egy darab idő múlva a nevelő.

Dehogy nem hallottak! Az orvos úr hozta az újságot a városból: hogy Csermelyi méltóságos úrnak a koponyáját betörték, a mi nem nagy kár és előre lehetett látni, hogy az lesz a vége, mert addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik.

— Eleget ólálkodott a mi kisasszonyunk körül is; de itt ugyan felkopik az álla, mert a milyen angyal ez a mi kisasszonyunk....

— Igaza van, Zsuzsi, angyal, a kit csak hitvány nyomorultak gyanúsíthatnak s a kihez nem vagyunk méltók, hogy szemeinket fölemeljük.

— No, no, már ki méltó, ki nem méltó. Az a vén leánykergető, az ugyan nem méltó és meg is kapta ma a kosarát becsületesen, kiakaszthatja az ablakába.

— Nem lesz valami veszedelmes következése? — kérdezi aggódva az ifju.

— A kosárnak? — nevet Zsuzsi. — Jaj, vagy arról a fejbetörésről beszél? Nem lesz annak. Nagyobb volt a füstje mint a lángja; nem hal meg bele, azt mondta az orvos úr. Ebcsont hamar beforr.

— Hát miféle kosarat emleget?

— Mifélét? Azt, a mit nálunk kapott. Itt járt ma délután és megkérette a kisasszonyunkat.

— Megkérette?

— Meg ám; de a kisasszonyunk kereken megmondta, hogy neki nem kell és ha megölik, sem fog hozzá férjhez menni és ereszszék őt vissza a klastromba. Azt mondta. Azt bizony. A tekintetes asszony pedig szörnyű mérges lett és mikor a méltóságos úr elment, hát azt mondta a kisasszonynak: hogy mindnyájan éhen fognak meghalni. Hanem a kisasszony azt mondta rá: hogy dolgozni fog, dolgozni,

míg a vér is kiserked a körmei alól, de nem megy férjhez ahhoz, a kit nem szeret.

— Angyal.... angyal! — kiált a fiatal ember elragadtatva.

Aztán eszébe jut őrült magaviselete s szeretne a föld alá sülyedni szégyenében. Azt gondolta, hogy soha sem bocsáthat meg neki a leány, a kit oly durván megbántott, a kiről képes volt a legaljasabb vádat elhinni. Nem, nem bocsáthat meg soha!

Mintha a női szív nem azért volna a világon, hogy megbocsásson, örökké csak megbocsásson, mindent megbocsásson. Ne félj te bohó, a ki kétségbeesetten tördeled kezeidet és alig mered imádkozva is kiejteni a megbántott angyal nevét, neked is meg lesz bocsátva.

És mikor holnap elhagyod ezt a házat (természetesen a fizetésed nélkül, melyet a tekintetes asszony nem tartozik ily hálátlannak megfizetni, a ki úgy visszaélt jóságával), egy kis emléket fogsz magaddal vinni, csekély, szerény emléket, mely a névnapodra készült volna, de így előbb jutottál hozzá. Gyöngygyel hímzett keskeny szalag az, a milyet könyvekbe tesznek a félbemaradt lap megjelölésére. Csak ez egyszerű szó van rajta: *Emlékül* s alatta e két betű: *A. J.*

Hanem ez elég, hogy Kelemen Pista soha el ne feledje a drága kis kezet, a mely adta és mikor négy év múlva visszatér, az a kis kéz akkor egészen az övé lesz és a két néma, hideg betű helyett, melyet ezerszer meg ezerszer megcsókolt azon idő alatt, két forró piros ajkat csókolhat ezután.

A tekintetes asszony nem nagyon van megelégedve a dolgok e fordulatával. Fintorgatja is az orrát eleget. Tanító? Mi az tanító? Mikor ez a Jolán férjhez mehetett volna nagy urakhoz, gazdag urakhoz, hintón járhatna, liberiás inas ülhetne a bakon s csak úgy turkálhatna a drágábbnál-drágább selyem uszályos ruhák közt.

De hát mit tegyen a szegény anya, ha leánya oly elvakult s arra az egyetlen egy emberre vár, a kiről pedig azt sem tudja, valjon eljön-e érte?

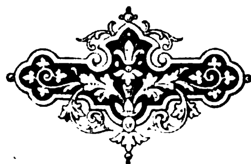
— Oh, édes anyám, én tudtam, hogy eljön, — mondja mosolyogva Jolán.

— De hát miről tudtad, ha egy szót sem beszéltetek egymással.

— A szeméből olvastam ki.

És az ifju is szeméből olvasta ki Jolánnak, hogy várni fog rá, a miből ugyan Agárdyné egy kukkot sem hisz s mai napig azt gyanítja, hogy megcsalták őt s titkon találkoztak a háta mögött. Hiába tagadják, ő soha sem fogja elhinni.

Hanem most már mindegy, akár találkoztak, akár nem találkoztak, minthogy a leánynak csakugyan nem kell más, mint ez a bamba tanító és minthogy mégis csak jobb, ha az embernek akármilyen veje van, mintha semminő sincs, hát a tekintetes asszony végre reájok adja áldását s megigéri, hogy ő maga is hozzájok hurcolkodik, mert Berényben nem lehet már tovább kiállni s ha a lelkét köti is le a tekintetes asszony, még arra sem adnak öt forintot a nyomorultak!





AZ AKADÉMIÁK AESTHETIKÁJA.

BODNÁR ZSIGMOND.

Utolsó félszázadunk csodálatos haladást mutat fel a real tudományok minden ágában. E roppant haladás beavatkozott az erkölcsi tudományok körébe, lerontott egy sereg ősrégi föltevést, elfújta a divatos theoriák kártyavárait, s megdöbbenve állunk a nagy eszmei kérdések egész tengere előtt, a nélkül, hogy választ tudnánk adni reá.

Az erkölcsi problemák megfejtésére mai napság alig kapunk egy-egy elhibázott, de mégis figyelemre méltó választ; az æsthetika kérdései hasonlókép válasz nélkül maradnak, mihelyt komolyabb oldaláról veszszük a dolgot. Igaz ugyan, hogy soha sem írtak több bírálatot szépirodalmi termékek és művészi alkotásokról, a bírálók legnagyobb része azonban nem tesz mást, mint apró pénzre váltja a már felkapott és közkézen forgó gondolatot. Bizonyos alapelvek fogadtatnak el általános igazságokul, melyekből azután döcögve indul ki a kritika, s minden új terméket az elfogadott igazságok szerint ítél meg. S mivel ez elfogadott és zsinórmértékül szolgáló nézetek legjelesb hirdetői rendesen az akadémiákban foglalnak helyet, nevezték el a hagyományos æsthetikát akadémiainak.

Külföldön, kivált Franciaországban élénk harc folyik a régibb nézetek ellen, erős csapásokat mérnek az úgy nevezett akadémiai æsthetikára, de vannak lelkes védői is, minő például Münchenben a jeles Carrière, Svájcban a jeles Honegger, Párizsban az öreg Nisard, sőt nálunk magának az akadémiai conservativ befolyásnak, a tekintély nagybecsü szerepének is akadt egy tehetséges apostola, a magyar tudós társaságnak elhunyt derék másod elnöke, Csengery Antal.

E támadás és védelem örökös, mert az æsthetika is azon tudományok csoportjába tartozik, melyben a műveltség fejlődése változtatja a nézeteket, nagyobb világot vet az eddig vallott tanokra és sokszor halomra dönti azokat. Úgy vagyunk vele, mint a politikával, melyben az uralkodó nézetek az uralomra jutott osztályok s nagyobb műveltség következményei.

Az akadémiai æsthetika neve alatt tehát nem akarnak egyebet érteni, mint a régit, a már többé-kevésbbé elavultat az újjal, az uralomra törekvővel szemben. S mivel nem a fiatal kezdők adják az irányt, nem ők foglalnak el tekintélyes helyet az akadémiában, ha bejutottak is, van némi jogosultsága ennek az elnevezésnek. De ha valaki azt hinné, hogy az akadémiák æsthetikája valamely határozott és állandó elmélet, mely századokon keresztül teljes egészében ugyan az maradt, nagyon tévedne, mert az akadémiai tanok egy része húsz-harminc év előtt az akadémiákon kívül állott. Csak a nagyobb rész az, a mi százados hagyomány kincse, mely minthogy nem volt igazi arany, rozsda vonta be.

Az akadémiák tekintélye azonban még sokáig fentartja az elavult nézeteket, mert szorosan össze vannak nőve a conservativ világ-nézetekkel, s az állami oktatás közegei híven követik és kitartóan hirdetik. Az egyetemeken képesített és nem képesített tanárok vakon írják alá ez elavult nézeteket s ha vannak is kételyeik, vidéki elszigeteltségökben nem merik nyilvánítani, mert nem tudják kellőleg indokolni. Oly nagy a tekintély nyomása, hogy hallgatnak vele. Mintha

a tudomány terén sokat árthatnának a merész nézetek?. Mintha nem épen e merészség kívántatnék első sorban arra, hogy haladhassunk? Kivéve a reál tudományokat, az összes erkölcsi tudományok reformátorai egy kis jó mellett egy sereg tévedést hirdettek. Hogy csak egyet említsünk, mikor a század húszas éveiben Franciaországban a romanticismus jogosultságát vitatták, mennyi tarka, bohó argumentumot hallattak!

Valóban soha se tartsunk az új nézetektől. Szívesebben kell olvasnunk bármily merész új felfogást, mint a bár gondosan, csínnal és szellemmel összeállított, de semmi lényegesen újat nem nyujtó dolgozatokat. Csak az újnak van igaz jogosultsága. Ha nem találjuk helyesnek, úgy is eltemeti az idő, de ha igaz a magja, akkor élni fog, útat tör magának a tekintélyek dacára.

Az akadémiai æsthetikának jellemző sajátsága, sőt többet mondhatunk, lényege a híres példányok követése. Irodalmi és művészeti akadémiákban mindig példányok állíttatnak az író és művész elé, melyek sola salvificans-nak mondatnak s merő dicsőítésből és csodálatból elnyomatik vagy háttérbe szoríttatik az egyéniség. Bármily tárgyat válaszszon az író, a művész, az akadémiai formát keresik benne, ha ezt némi ügyességgel magáévá tette a költő, biztos lehet a tekintélyes testület elismeréséről.

Századokon keresztül a görög-latin irodalom szolgált a költőknek ily mintaképül, ebből alkották meg az æsthetikai szabályokat, melyektől vétek vala eltérni. Eszményi mintái valának a szépségnek, melyek magyarázatával foglalkoztak az iskolák, utánzásával a költők.

I.

Nézzük először az elbeszélő költészetet. Homer a görög mondákból kerekítette ki gyönyörü eposzát. Ezt utánozta Virgil teremtő szellem és hatalmas képzelet nélkül. Majd

mindenütt hiányzik nála az igazi tehetség eredetisége, szabad alkotása; de századokon keresztül csodált mintául szolgált s irodalmunkban számtalan utánzatnak adott életet.

Már a XVII. században egy dicső hadvezér, nagy hazafi, kitünő fej és előkelő műveltségü férfiú, Zrínyi Miklós, vette magának a fáradságot s Virgil, Tasso és egy dalmát minta után megalkotta a magyar eposzt, melyről másfél századig megfeledkeztek, csak mikor újra föléledt az akadémiai szellem, vették elő s kezdték csodálni a nélkül, hogy valaha megnyerte volna a nemzet rokonszenvét. Bár a legdicsőbb magyar tárgyat dolgozta fel, nem kellett a nemzetnek, mert elavult formában mozgott, képtelen isteni és ördögi históriákat kevert belé, melyekből teljesen hiányzott az epikus hit és nem szúrt bele oly költői részleteket, melyek az unalmas tágyat és formát legalább némileg megkedveltették volna. Tasso tetszett, mert az emberi szenvedély, kivált a szerelem néhány megragadó jelenetét olvasztotta régi forma szerint alkotott munkájába, Zrínyi azonban akadémiai és iskolai könyv maradt, melyet hírneves tudósok commentálnak, csodálnak és hosszú értekezéseket írnak róla. Ugyanakkor élt egy másik magyar költő, Gyöngyösi István, a ki műveibe tömérdek tudákos ízetlenséget vegyített, de adott néhány oly lapot is, melyben az emberi szenvedélyt és állapotokat költői erővel és az igazság hangján lyrai áradozással tolmácsolta s másfél századon át ünnepelt költő maradt. Vajjon kinek volt igaza, a nagy nemzetnek, vagy a professoroknak és diákos embereknek?

A jelen században az osztrák elnyomás, a hazafiak kétségbeeső hangulata, a történeti költészet európai felkaroltatása, a nemzetinek, a kedélyinek, a romantikusnak a cosmopolita, a rideg intellectualismus és a klassicismus elleni reactiója a multra fordította költőink figyelmét, eposzokban magasztalták a nemzet letünt nagyságát, csakhogy a form. jó részben ismét a klassikus maradt.

Hány ily költemény maradt reánk Székely Sándortó

Vörösmartytól, Czuczortól, Horváth Endrétől, Debreczeni Mártontól, Garay Jánostól és másoktól! Az ifjú Toldy Ferenc szent elragadtatásában egész kis kötetet ír össze Vörösmarty *Zalán*-járól tele lelkesüléssel, később is az irányt, melyhez a *Zalán* és társai tartoznak «klassikai nemzeti eposz»-nak nevezi, mely költészetünk egyik legragyogóbb oldalát volt képezendő. Kifogása van ugyan a *Zalán* szerkezete ellen, de nem rója meg eléggé a csodálatosnak «megteremtését», mintha meg lehetne teremteni valamely népnek mythologiáját, szerencsésnek mondja a tárgy megválasztását, nagyszerűnek Árpád világtörténeti missiójának feltüntetését, mely a földön túli hatalmak közbejöttével hajtatik végre. Debreczeni Márton *Kióvi csatá*-ját, az ifjúi henye phantasia idétlen phantastikus termékét, «a lángelme örökké dicső művé»-nek kereszteli.

Kemény Zsigmond Vörösmartyról mondott emlékbeszédében gyöngéden kerülgeti e kényes igazságot, jó formán alig mond valami határozottat. Gyulai Pál magasztalva szól e nagy eposzi mozgalomról. «Eposzunkba új lélek szállott, visszatért valódi forrásához, az ősmondákhoz, megteremtette a magyar mythologiát,» mondja Vörösmarty életrajzában.

Később nagy költőnk, Arany János fog egy nemzeti epopoea megalkotásához, de már nem a Virgil színes üvegén átlátszó Homert veszi példányképül, neki a hősköltemény nem pusztán harcias események pompás, fellengős és zengzetes nyelven való elrecitálása, melyet Hadúr és Ármány isteni vezetése alatt egy kis invocatio után egy-két álom, jóslat, néhány bűbájos szerelmi jelenet segélyével alkot meg a költő. Arany előtt egy közelebbi minta, a német *Niebelung-ének* állhatott, de azért független maradt tőle. A magyar hún mondából szőtte tragikus eposzát, de igen szűk körben mozog, alig néhány alakot mutat fel s a költemény egészében véve szintén elhibázott kísérlet, melyben a *Szarvas regéje*, csinos lyrai rege, tud lekötni bennünket. Az akadémiai esthetika azonban rögtön csodálatára kelt, valóban remek epopoeának híresztelék, melyről alig tudtak elég magasz-

talással szólani. Egy sereg ide vágó kritikát kellene idéznem korunk legtehetségesebb íróitól, s elég mulatságos lenne végig hallgatni, mi mindent tudnak írni a szerkezet biztosságáról, a cselekmény szigorú fejlesztéséről, az őskor egyszerű és erőteljes szenvedélyeinek, erkölcseinek, összeütközéseinek igaz festéséről, a jellemzés kifogástalan tökélyéről s a nyelv rendkívüli hatalmáról.

Nagyon messze térnénk célunktól, ha be akarnók bizonyítani, hogy e magasztalás jó része helytelen, de ha mind igaznak vennők is, egy hiányzik ez epopoeákból, az igazi élet. A naiv utánzásának tetszhalott és megdermedt alkotásai ezek, melyek még csak villanyos érintésre rángatóznak egy kissé. Bármily nagy tehetség fogjon ily munkához, a siker lehetetlenségével áll szemben. «Az irodalmi fajok» — mondja egy francia író, — «nem függnek a szerzők szeszélyétől; az epopoea egy szülemlő társadalom önkénytelen gyümölcse, énekelt történelem azon időből, mikor még nem tudtak írni. A képzelet, az érzés, a naiv csodálat egyesült az emlékező tehetséggel, hogy dallamos nyelven adják elő az emberi hagyomány minden kincsét, melyeket e szent énekek mentettek meg az örökös elfelejtéstől.»

«Epopoea a XIX. században!» — kiált fel Brandes, a jeles kritikus és irodalomtörténetíró. — «Napjainkban senki sincs már közöttünk, a ki ilyennek lehetőségében hinne. Világosabb belátás a nagy őskori epopoeák keletkezésének történeti föltételeibe, meggyőzött bennünket annak haszontalanságáról, hogy oly üdeségü és naivságu művekkel, mint az *Ilias* és *Odyssea*, versenyezzünk.»

Korunk költészetének tárgya az ember, a modern ember eszméi és érzelmeivel. Az emberiség kezdetleges korában az istenek és félistenek szerepeltek a költészetben, mint mai napság is látjuk a népmesében. A történeti korszak kezdetén már megjelennek a hősök, utóbb a lovagok, leventék, csodás tettekkel, harcokkal és véres győzelmekkel, angyali szépségü és természetü hölgyekkel, ördögi boszorkányokkal.

Szeretik vagy gyűlölik egymást, mert hivatásuk: jót vagy rosszat tenni; hiányzik bennök a lélektani igazság s azért nem emberek, hanem fölöttünk álló érthetetlen teremtések. Mindig lesznek közöttünk gyermekek, a kik a képzelet ily alkotásaiban, phantasticus meséiben gyönyörködnek, mert nincs érzékök még az igazra, a kevély életét élvén, értelmök alig munkálkodik. A mai ember azonban csak a humor és comicum szemüvegén tudja olvasni az ily alkotásokat és kritikai tehetség nélküli bírálók tudják magasztalni a művészi erő ily aberratióit.

A régi elbeszélő költészet igazi elbeszélés volt, mely az ember életét külső oldaláról fogta föl. Az elbeszélés, az események láncolatának közlése volt minden. Kalandok kellettek, mint az *Odysseá*-ban, a görögök regényeiben, a középkori elbeszélésekben. E kalandok költészete a regény terén sokáig virágzott.

Ezt követte s később párhuzamosan haladt vele az érzelmes elbeszélés. Már egyes régibb költeményekben jelentkezik az érzelem szélesebb tárgyalása; de túltengése főleg a mult századtól kezdődik. Rousseau *Nouvelle Heloise*-je, Gœthe *Werther*-je, Eötvös *Karthausi*-ja, ennek az érzelmes költészetnek jelesebb példányai. De mihelyt a költő az érzelem rajzolására adta magát, önkénytelenül az igazsághoz, a valóhoz közeledett; a belvilág megfigyelésénél mindjárt azt kelle kérdeznie magától: vajjon érezheti-e ezt az ő hőse vagy nem? E kérdéstől csak egy lépés volt a másik: vajjon teheti-e ezt vagy nem?

Az elbeszélő költészet harmadik és utolsó stádiuma nem régi, s az érzelem túltengése elleni reactióból és a való iránti érzékből fejlett ki. Ez teljesen a belső emberből indult ki. A külső csak annyiban érdekli, a mennyiben tolmácsa a belsőnek. Az emberi jellem nála a legfőbb; azért igazán élő emberek szerepelnek benne, a kikről senki sem mondhatja, hogy költőileg fölcicomázott babák, és soha sem tesznek olyas valamit, a mire azt mondhatnók, hogy lehetetlen.

Ez most az uralkodó irány.

Még az oly művek is ez irány nyomása alatt állanak, minők egyike például Arany Jánostól a tavaly megjelent *Toldy szerelme*, melyben a naiv velleitás és modern józanság összeolvadás nélkül találkozik egymással, melynek képtelen regényes históriájában nem egy költőileg fölélekesített baba játszik előttünk s oly dolgokat művelnek, melyeket csak comice tárgyalva tűrhetünk meg, mint például: mikor a magyar király — hogy úgy mondjam — boros hordókkal veszi be Prága városát.

Lélektani igazságot keresünk összes művészetünkben, melyet mindnyájan föltalálhatunk a festők és szobrászok legtöbb alkotásában. S a mit ezeknél erénynek tekintünk, a költészet sem kerülheti ki, a költők sincsenek kivéve ennek általános szabálya alól.

Ha visszapillantunk több évtized elbeszélő költészetére, úgy találjuk, hogy csak oly művek vívják ki a halhatatlanságot, melyek vagy egészen igazak, vagy közel állanak az igazsághoz, például Vörösmarty *Szép Ilonká*-ja és némileg *Két szomszédvár*-a, vagy Arany János *Toldy*-ja, míg a phantasia legpazarabb alkotásai eltünnek, elenyésznek, ha az igazság teljesen hiányzik belőlök.

Ma bizonyos megerőltetésünkbe kerül, hogy Jósika regényeit olvassuk, melyek egy csinált világban mozognak; s minden lépten sértik a való iránti érzékünket. Majd minden művelt olvasó kritikus lőn, a ki rögtön észre veszi, hogy a mű hőse így vagy úgy nem cselekedhetik, ez vagy az a jelenet nem lehet igaz, mert nem foly a szereplők jelleméből.

A hajdani olvasó egészen átadta magát a műnek, sírt vagy nevetett a képtelen mesén, a mint a költő kívánta, gyönyörködött a jóság nem emberi nyilatkozatain, könybe lábadt szemekkel kísérte az elátkozott tündér, az üldözöt királykisasszony szenvedéseit, felháborodott a gonosz vén asszonyok, vasorrú bábák és boszorkányok kegyetlenségein;

míg a mai olvasó mindenek előtt azt kérdezi, vajjon lehetséges-e ez?

Az akadémiai æsthetika nem vallja e nézetét, neki nem szabály az olvasó kritikája, ő ezt Horatiusnál, Boileaunál és másoknál keresi. Még mindig a régi tant hirdeti: «költő hazudj», de ha kérdenők, miben áll e hazugság, nem tudja megmutatni, mert a jellem, a tények, a hang, a szín igazsága mind elengedhetetlen kellékek, hogy a mű becses legyen.

Azt nem merik kimondani, hogy ezek valamelyike hiányozzék, pedig a régibb költői műveknek épen az volt a hibája, hogy e kellékek egyikében vagy mindnyájában hiányzott az igazság. Legtöbbször a jellem volt lehetetlen, nem emberi, nem természetes, hanem csinált, mert a költő rendesen előbb megalkotta meséjét; a cselekvény, a mese, a történet megalkotása volt első teendője, s csak azután nézte, hogy jellemei bele illjenek a keretbe, melyet már szépen elkészített. Előre tudta, mi fog történni a mű végén, mert az már elkészült fejében; hogy ez által a jellemzés csorbát szenvedhet, nem igen bántotta.

A modern elbeszélő költészet a kettőnek, a mese-szövésnek és jellemzésnek szigorúbb egységére törekszik, azért a jellemből indul ki s ez által könnyebben kikerülheti a külső és belső ellenmondásokat, de persze veszíthet általa az események idegfeszítő érdekessége, a kalandok nagyobb része eltűnik a művészet szinpadáról; sőt igen sokszor magát a költői igazságszolgáltatást, a költészet e kedves csinált virágát, is hiába keressük rajta.

Ekként az eszményi szép, az örök és változatlan szép, melyről Pláto álmodozott, ha az emberiség műveltség-történetét vizsgáljuk, maga az ember lesz az ő valójában, teljes voltában. Minél találóbban és igazabban ki tudja fejezni művészet az embert, annál jobban közeledik az ideálhoz. Ezt főleg az által éri el, ha nem a régiség kijelölt ntáit utánozza, ha nem követi az akadémiai szabályokat,

hanem saját lelkére hallgat és ember társait meg a nagy természetet teszi vizsgálatának tárgyává; s alkotásának becse annál nagyobb lesz, minél erélyesebben nyilatkozik benne a szerző jelleme és æsthetikai benyomása. Ezzel rendesen eléri az igazi hatást is, mert saját lelke egyúttal a nagy közönség egyik tagja, s a mit ő érez, mikor saját lelkére, s nem az eléje tett mintára és a mesterkélt szabályokra hallgat, ugyanazt érzi más ember is.

Ne féljünk attól, hogy e művészet nem lesz több a photographiánál. A fénykép hű lehet, engedjük meg feltétlenül hű, a művészeten azonban soha sem fog hiányozni a művésznek egyénisége és kortársainak szelleme. Míg emberek maradunk, soha sem lehetünk annyira tárgyiasok, hogy a költő puszta másoló géppé legyen. Bár mennyire hű akar lenni, önmagát nem tagadhatja meg.

II.

Nemcsak az elbeszélő, hanem a lyrai költészet terén is nyilatkozik az akadémiai æsthetika. Sőt talán itt uralkodik a legerősebben. Semmi sem mutatja ezt annyira, mint a lyra legelső képviselőinek története.

A mint az emberiség egy ideig uralkodó eszméjét levetette trónjáról s mást ültetett reá, rendesen lyrájában is mindjárt feltüntette ezt. A középkor poetái a vallásos ideákat és a lovagias erényeket zengték, a renaissance a szerelmet, a világi érzelmeket kezdte felkarolni, az újabb idők kiválóan a szerelmet és a társas érzelmeket, majd az élet nyomorúságát, továbbá a modern társadalom nagy eszméit: a szabadságot, egyenlőséget, nemzetiséget, honszeretetet énekelték meg.

Nem csupán a tárgyban változott a lyra, hanem a hangban is. A középkori pathetikus és túlzó, mint a vallás és a lovagvilág követelte. A későbbi lyrai költészet tele van plagiummal, fordítással, utánzással. A renaissance költőir

igen kevés az eredetiség. A XVII. és XVIII. század lyrájának jó része könnyed, enyelgő, játszi, mesterkélten idylli. Igazi korszaka a lyrának a XVIII. század második felében kezdődik. Ezóta virágzik, mert az érzelem, a szenvedély rajza gyönyörködteti korunkat. Csak ezóta vannak igazán nagy lyrai költőink, például Burns, Shelley, Byron, Hugo Viktor, Heine, Petőfi Sándor; hogy másokat ne említsek.

Az akadémiai æsthetika, mely az antik mintájára a nemes és hivatalos érzelmek úgy nevezett nemes nyelven való tolmácsolását követeli, mindannyiszor zavarba jön, valahányszor új irány és hang jelentkezik a lyrában. Mikor Petőfivel a természetes, az egyszerű és igaz hang tört útat az előbbi idők sokszor keresett és mesterkélt tónusa helyett, tudjuk, mennyire megakadt a régi kritika s tiszteletreméltó emberek sem találták meg a fonalat, mely kivezette volna őket a labyrintból.

Ugyanez történt azonban külföldön is. Heineről a lehető legtarkább és mélyen sujtó ítéleteket olvashatni, melyek közül csupán Vilmarét, egy közkézen forgó irodalomtörténetíróét hozom föl, ki Heineről alig tud néhány sort mondani: »A romantikus iskolából támadt végre Heine Henrik is, ki azonban csakhamar egészen új, de a költészetre épen nem üdvös hangokat pengetett. Rendkívül mély költői szemlélet a legfelszínesebb léhasággal, igazán tárgyszerű és legkellemesebb kifejezés gyakran nem szép formával párosul benne első fellépésétől fogva és e sajátságok soha sem hagyták el őt«. Azután mégis fél kimondani fölötte a végleges ítéletet, csupán annyit mond, hogy ez sem lehet más, mint a mit ő Bürgerről hallatott, csakhogy őt sokkal erősebben fogja sujtani: kitünő talentum, talán épen teremtő költői szellem, mely mérséklet hiánya miatt ment tönkre.

Pedig ha azt veszszük költőnek, a ki a népek millióinak érzelmeit ki tudja fejezni, a ki magával tudja ragadni kortársait, akkor Heine századunk egyik legnagyobb lyrai

költője s nem egyszer épen az által legnagyobb, a mit az akadémiai æsthetika hibának nevez.

Természetes, hogy a régi szabályok nem illenek Heinera, a mint nem Petőfire, Berangerre, Shelleyre, Byronra, vagy Hugora. Hát még ha valaki oly erős híve a disciplinának, a szabálynak, a hagyománynak, mint Nisard, e szellemes bókoló és geniális megszóló, kit a magyar Akadémia is nyelvünkre fordíttat, hogy szólhasson méltányosan a lyra nagy mestereiről? Míg az æsthetikusok ítélete főleg a görög és római irodalom néhány remekéből indult ki, könnyű volt szabályokat alkotni, mert a kitűzött remekekből könnyen le lehete vonni; de minthogy napjainkban a világ számos nemzetének régi és modern irodalma áll előttünk, ma a legnagyobb aggodalommal szólhatunk az æsthetika szabályairól s ilyenekül csak azokat ismerhetjük fel, melyeket szerveink követelnek; mert igen sok egykor csodált mű látszik ma ízetlennek és sok, néhány év előtt lenézett irodalmi termék ma a figyelem tárgya kezd lenni. Nem vetjük már meg a kezdetleges időket, többre becsüljük a genie bátorságát, mint az ízlés diszítéseit, cicomáit; bizonyos tisztelettel tekintünk más népek erkölcsei és szokásaira. Az ékesszólástanok egykori mesterséges szabályai ma haszontalanoknak látszanak s az igazi költő nem tanulmányozza a régi írókat, mint örök példányokat. Kritikánk egészen historiai lett, mely kedvez a szabadságnak és az író egyéniségének.

Nisard azonban a szép örök törvényének «a disciplinát, a hagyományt, a szabályt, a tekintélyt» állítja fel. Ha a tekintély alatt az örök emberit, az általánosan igazat értené, és tana Boileau e találó szavaiban egyesülne: Rien n'est beau, que le vrai, csak az igaz szép, némileg megnyugodhatnánk benne, de nagyon jól tudjuk, hogy a tekintély maga a legnagyobb tévedésekre képes, és elmondhatn, hogy a művészet terén sokkal több hibát okozott a tekintély nyomása, mint a szabadságé. A szabadság iránti ellen-

szenve folytán Nisard méltatlanul ítéli meg a modern művészetet, csak a XVII. század ragadja el őt, míg az újabbak utopisták, phantasták. Ezekre nem lehet alkalmazni a disciplina és a hagyomány elvét, mert épen ők rázták le a hagyomány igáját; a modern lyrikusok lángelméje új poetikát teremtett, melyben csak szerény helyet foglal el Boileau. Nem is lehetett az ő lángelméjöket szabályokba szorítani, hisz épen e szabályokat az ő geniejök alkotásaiból kell levonni.

Még szigorúbb az akadémiai æsthetika kezelésében Armand de Pontmartin, egy genialis legitimista és royalista kritikus, kinek egy-két bírálata a magyar lapokban is megjelent. Miután Beranger politikai, vallási és erkölcsi nézeteinek bemutatását azzal végezte, hogy isten megbocsáthat neki, de a becsületes emberek soha, hozzáfog költészetének bírálatához és lehetőleg megtépdesi költői koszorújának leveleit.

Ha mást nem támadhat meg az akadémiai æsthetika a költő nyelvében akad meg. A régi grammatika a görög és latin grammatikák mintájára barbár szókat és szólásokat ismert s az irodalmi nyelvet annyira megkötött idiomának tekintette, hogy a költőnek és írónak tiltva volt más szót használni, mint a melyik az Akadémia szótárában is előfordult. E zsarnokság pár századon keresztül uralkodott Francia- és Olaszországban, s kisebb mértékben másutt is. Nagy gonddal és aggodalommal keresték össze az írók a szókat és ijedve törülték ki, ha nem találták meg a törvényes szótárakban.

Az æsthetikai bírálat pontosan kiterjedt a szókra és szólásokra is s az irálytan lelkiismeretesen figyelmeztette az írókat, hogy óvakodjanak a neologismus, a provincialismus, az archaismus, a soloecismustól. A modern írók azonban az egész művelt világon lerázták ezt az igát. Hugo Victor lelkesen hangoztatta, hogy a francia nyelv «ne se fixera jamais,» hogy a költő ura a nyelvnek s úgy hasz-

nálja, a mint neki tetszik, a mint költői lelke sugalja. Nem kérdi honnét vette ezt vagy azt a szót és szólást, vajjon valamely útcai gamin szájából szedte-e vagy valamely fiaker ajkairól leste el, ha helyén képzeli, oda teszi. S kivált a mai költészet e tekintetben rendkívül szabadon jár el. Dickens és Daudet Alfons s mások szinte hajhászni látszanak a szokatlan kifejezéseket, lesik a provincialismusokat úgy, hogy még az is, a ki jól tud angolul és franciául, minden lépten a szótárhoz kénytelen fordulni.

Nálunk e kritikát a nyelvtudomány nevében gyakorolja az Akadémiában és mellette csoportosult néhány nyelvész. Egy néhány évig európaszerte csodált és követett, de már majd mindenütt kinevetett elméletből indul ki, mintha a nyelv egy önmagában és àz embertől függetlenül élő organismus volna, melyen az ember nem uralkodik, nem változtathat, melyet nem ronthat, teremthet. Ez az akadémiai csoport nem ellensége, sőt barátja a provincialismusnak, az archaismusnak, sőt még a régi analogiák mintájára készült sokszor nehézkes neolog szóknak is, csupán egyet gyűlöl és üldöz, de ezt azután egész lelkéből gyűlöli, t. i. a régi analogiák ellenére képzett új szókat.

Természetesen épen ezek az irodalmi nyelv kedvelt szavai, mert a modern eszméknek jelei s ha üldözőik, meg akarják magukat értetni, kénytelenek gyűlölt ellenségeiket használni vagy helyettök idegen szókat alkalmazni.

Maga a mai nyelvtudomány teszi nevetségessé e korlátolt szigort; ennek a nyelvtudománynak számos ünnepelt tagja vallja, hogy a nyelv történetileg fejlődött conventionális jelek összege, melyet az ember alkotott, s a szó az íróra nézve sem több, sem kevesebb, mint puszta jele a fogalomnak s e jelnek egyik legelső erénye, ha rövid és hangzatos. Sőt ép egy kitünő nyelvész és nyelvphilosoph, ki e nyáron megjelent szanskrit nyelvtanával általános elismerést aratott, az amerikai Whitney, keményen nyilatkozik a nyelv physikai theoriájának vallói ellen, midőn mondja:

«Bátran végleg eldöntöttnek tekinthetjük e kérdést s valóban itt az ideje, hogy azt, a kinek még oly ferde nézete van, törüljék ki a nyelvészek sorából, mint olyat, a kinek a tudomány ábécéjét kellene megtanulnia». Mi részünkről nem bánjuk, ha tovább is nyelvészkednek az illetők, ha továbbra is benn maradnak a nyelvészek sorában, a nélkül, hogy megtanulnák a tudomány ábc-jét, a költő és az író használni fogja a szót, mely kellemesen hangzik fülében, bele illik papirra tett mondatába, erőt, zeneiséget és újságot kölcsönöz gondolatának és nem kérdi, ki és mikor csinálta vagy faragta azt; neki jelre van szüksége s onnét veszi, a hol találja azt.





A POZSONYI LIGETBEN.

1880. AUG. 5.

Irta

REVICZKY GYULA.

Itt vagyok újra, itten,
S te még a régi diszben
Állsz, én szép ligetem.
Utaidon bolyongok,
S a virágok, a lombok
Mind összesúgnak : Ismerem !

Hajdan, tavasz-napokban,
Gondatlan' itt bolyongtam,
Ez árnyas útakon.
Itt járt kacagva szépem ;
Nevét hány fába véstem !
Itt írtam én első dalom'.

E fák alatt viseltem
Bánattalan szivemben
Fájdalmat, édeset.
Itt olvastam szemében,
Hogy értem ég, csak értem ;
Itt ujjongtam : Szeret, szeret !

S itt, ez a pad tudója,
Hány meglesetlen óra
Kinálta élveit.
Volt szeretőm, barátom,
Ifjú szivemben álom...
Itt éltem át a mennyet, itt!

Oh, hol vagy drága hajnal!...
Legelső sugaraddal
Hová, hová levél?
Hol vagytok édes álmok?
Mit súgnak a virágok?
Csitt, csitt, a lomb miről regél?...

Ah, álom, álom, álom!
Azt mondja, ifjuságom
Mulandó, hűtelen...
Szép ligetem, virulj csak,
S te szív, álmodd a multat
Még egyszer át s légy csöndesen.





A HULLÁMOK.

Irta

MAJTHÉNYI FLÓRA.

GIACOMO viharedzett matróz volt. Körülhajózta az egész világot, járt az egyenlítő alatt, s nem egyszer látta a sark-tenger jéghegyeinek csipkézett csúcsait, midőn azok az éjféli nap sugarától: halvány, rózsaszínű viszfényben égtek.

Majd ismét a hajó zárkájának szűk ablakán tekintett ki, az immár hetek óta tartó sötét éjbe. Mit bámul úgy? midőn nem láthat egyebet fénytelen, vak éjszakánál! Ki gondolná, hogy ő enyhe ligetet, halászgunyhót, nőt és gyermeket lát az Adria mosolygó partjainál! Az ő édes otthonát. Mintha e tarka képektől, mintha az ő keble forró vágyától gyulladt volna meg egyszerre az égbolt: feltünik az éjszaki fény. Tarka színekben cikáz, ég, sziporkáz s tündérfényével bevilágítja a hólepte, jeges tájat, zuzmarás hajót s a nesztelenül repkedő fehér madarakat.

Máskor viszont: Giacomo a déli öblök egyike felé hajóz. Csendes az éj, nagyok és fényesek a csillagok, a partról és szigetről fűszeres virágok, óriás nagyságú sötétzöld levelek csüngenek a vízbe. A hajó csendesen síklik a hullámokon, melyek arany gyűrűkben maradoznak el; mind messzebb-messzebb, egymás után, végtelenül, mert újabbak és újabbak tünnek elő a hajó alól.

Giacomo a fedélzeten pihen; vastag hajókötél a párnája s kátrányos talaj a nyoszolyája. Mozdulatlanul bámul az égre, s kezének árnyékával mérsékli a csendesen úszó hold s az égő csillagok reá eső fényét. Az árbockosárban dalolni kezd a hajós-fiú. Hangja epedő, vágyó, messzeható, s e dalra a zenét kedvelő értelmes delphinek előbukkannak a hullámokból s kísérik a hajót szakadatlanul; csak egyet-egyet lendítve magukon, olykor-olykor, hogy el ne maradjanak.

A dalra Giacomo is elmereng. Nem egyszer hallotta e dalt a kékes, holdfényes Adrián, s újra megkapja a vágy: látni az enyhe ligetet, a halászgunyhót, nőt és gyermeket. Oda fönn az égen tündérfényben ég a «Déli korona» az «Alderaban» s ennek szomszédságából esett le épen most egy ragyogó csillag a látkör mögé; talán épen amaz enyhe ligetet, ama halászgunyhót kereste föl, oda vitte a vágy! Így képzeli ezt Giacomo.

De nem ily szép, nem ily csendes mindig a tenger! Feneketlen örvényeiben a borzalom, a kétségbeesés lakik. Sok élet, sok remény, sok ábránd, sok vagyon lett már ott eltemetve; s a hullám nem adja vissza zsákmányát sem a könyörgőnek, sem pedig az átkozódva kétségbeesőnek. Midőn a sötét hullám szövetkezik a sötét felhővel, akkor a cikázó piros villám írja az égre a tenger borzasztó haragját s az emberek romlását. Giacomotól is elvett már sokat e zsarnok, habár az neki éveken át hű szolgája volt. Elvette megtakargatott vagyonát s gazdag reményét, szépen serdülő fiát, a kit maga mellett oktatott, nevelt, hogy egykor, miként ő maga, viharedzett matróz legyen belőle. De épen a vihar volt az: mely egy sötét éjjel dühöngése közben lemosta a fedélzetről, egyetlen hullámmal, nyomtanul!

Azóta szegény Giacomonak bármely égalj alatt, bármely tenger fölött nem volt más gondolata, mint elmenni aza, a szép enyhe ligetbe, a kis halászgunyhóba, neje és

leánykája vígasztaló körébe, hol begyógyuljanak lelkének sebei.

Elhagyni a csalfa tengert, nem szállni soha többé ragyogó tükrére, elvonulni a szárazföldre, hol megszünik hatalma s biztosságban lenni ezután szeszélyei és csapásaitól!

Addig vágyta ezt Giacomo: a míg egy napon a gondolat kivitellé, az ábránd valósággá lett.

Elvonult az enyhe ligetbe, kifeszítette hálóját a gyepre, karjaiba vette kis leányát, s mutatta neki a halászgunyhó kékes, bodros füstjét, míg jó neje a párolgó tűz körül foglalkozott.

Békén élt éveken át; sebei enyhültek, vagyona gyarapodott, leánykája gyönyörűen fejlődött, s hű neje nem győzte mondani: hogy íme! a ki nem száll tengerre, nyugodtan élhet, mert nem tarthat annak csapásaitól.

A pihenő matróz tekintete, hóhegyek helyett, a partszéli elmosódó, kékes hegyláncon pihent, mely fölött a hószínű szakadozó felhők úsztak és enyésztek el csendesen; mintha az egykor látott jeges, dermedt vidék tünékeny muló álma, fölcsillanó emléke lenne az egész tünemény.

A csillagos esték, enyhe sugárral, itt is fölkeresték őt. Csakhogy e csillagok sokkal kisebbek valának, sokkal távoliabbaknak tetszettek. Fényük a délieknél homályosabb volt; de otthonos, megszokott, mely nem költi fel a vágyat a kétes távol után, hanem bizalmasan leköt, mint az otthoni békés halászgunyhók éjente kivilágított ablakai.

A déli növényzet fűszeres leveleinél, égő színekben pompázó virágainál kedvesebb volt neki a parányi nefelejts, a szerényen megvonuló ibolya, vagy a tavaszt hirdető sárga szirmu kankalin; mert jól ismert emlékeztető illatot lehelve a tájra, egyuttal regét is mondottak neki, réges rég lefolyt napokról, a boldog gyermekkorról . . . míg végre a nap- és viharbarnította arcon végig folyt a megindulás csillogó könnye. Ily harmatot nem bírt volna fakasztani egész kelet és dél valamennyi csodás virága sem.

E meghitt virágoktól környezve, az öböl biztos partján állt a kis gunyhó csendesen. A kis kert végéből termékeny gyümölcsfák hintettek reá enyhe árnyat; körülröpködték a tarka pillangók, s védték a parti sziklák, mint az oda épített fecskefészket, egy kő-feszület lábainál.

Napszálltakor künn ült a család. A gyermek a sós fövényben csigabigát keresett, az anya szorgalmasan font, Giacomo pedig hálót foltozott. A béke és nyugalom párája lengett az egész vidéken, s ábrándozásra hangolta a szíveket is. A nap vérpiros tűzgolyója a tengerbe merült; Giacomo pedig mosolyogva sóhajtott fel: «Igazad van Teresa, boldogabb a ki elvonultan él, a ki nem száll tengerre, mert nem félhet annak csapásaitól!»

S miután feleségének egyetértőleg mosolygó szemeibe tekintett, önkénytelenül követte figyelmével a nap egymásután kihunyó piros küllőit. Gyakorlott szeme egyszerre távol, igen távol egy közeledő parányi sötét pontot, egy vöröses barna felhőt vett észre, mely kifeszített vitorlához hasonlóan úszott az égen.

«Menjünk be Teresa — szólt a hálót összeszedve — zárjuk be jól a gunyhót, az éjjel igen nagy vihar lesz!»

Mire Teresa keresztet vetve magán, eként szólt: «Kegyelmezz Isten azoknak, a kiket a tengeren talál!» s megfogva kis leánya kezét, bevezette a hajlékba, melyet biztosan elzártak, elreteszeltek a vihar elől.

Odabenn vígan égett a tűz, Giacomo szendergő kis leányának mesélt; félig regét, félig valót, a messze látott vidékekről. A gyermek szempillái nehezedtek, a mesélő szavai fokozatosan haltak el, míg a jó Teresa imádkozva hajtotta fejét nyugalomra.

Odakünn fölszabadult a vihar; tombolt, csattogott, a enger zengett, zúgott, sivítva csapdosta hullámait s úgy etszett, mintha számtalan orgona dörögne valahol a légben ölségesen és mégis borzalmasan!

A gyermek angyalokról és zenéről álmodott, anyja

ösztönszerűleg szorította őt álmában keblére. Csak Giacomo nem hallott, nem látott semmit; ő rég megszokta a vihar tombolását.

Midőn legkevésbbé sejtjük, akkor jönnek a csapások: az élet tengerének hullámai!

Egyszerre hatalmas lökést érzett, s mindjárt azután egy nedves, puszta sziklán találta magát.

A rohanó, szakadozott felhőkből kibukkant a hold; a vihar csendesült, minha immár elérte volna kitűzött célját.

Giacomo körültekintett: ismeretlen puszta partvidék terült szét előtte; csak a sértetlenül fönnálló kő-feszületről tudta, hogy ott tegnap még békés gunyhója állott. S most? ... egyetlen hullám elmosta a virágos kertet, gunyhót, nőt és gyermeket! ...

Giacomo könytelen szemmel, összekulcsolt kézzel rogyott a kő-feszület lábaihoz, s öntudatlan kétségbeeséssel rebegte:

«Oh az élet nagy tengerének hullámai elől nincs menekvés! Megtalálnak azok bárhol, s a sors a legnagyobb elvonultságban is ránk méri csapásait.

Isten irgalmazz szegény szívemnek!»





THEOKRITOS IDYLLJEI.*

Irta

IRMEI FERENC.

CRAWFURD, ki mint consul sok évên át élt Oportoban és maga is portugalli birtokán mezei gazdasággal foglalkozik, nem régiben egy könyvet adott ki e kisded országról, melyből kiderül, hogy ott még feltalálhatni a parasztnál azt, a mit idylli egyszerűségnek, igénytelenségnek nevezünk. Crawfurd szerint Portugal még ma is abban az állapotban van, a mint a római gyarmatosok megalapították, még ma is Columella szabályai vannak érvényben. A portugal földmíves ekéje hasonlít ahoz, melyet Virgil eklogáiban leírt és az arató ép olyan kocsit használ, a milyenek a római domborműveken és vázákon láthatók. A hegyi pásztor ép úgy nyája mellett él nappal és együtt hál vele éjjel. Az ókor pásztorsípját ugyan a guitare váltotta fel, de a pásztorok még mindig szeretik egymást rögtönzött versenydalra felhívni. Azért a született portugal jobban is megérti az ókoriak pásztori költészetét. Sok képet és célzást természetesnek találnak, a mi másnak homályos vagy erőltetett. A szántó-vetők és pásztorok válkozó danája — a mi a pásztori költemény alapja — a

* *Theokritos idylljei és a görög s római idyll.* Tanulmány, írta Baszel Aurél, egyetemi magántanár.

portugalli fülébe hangzik minden dombról, lankáról. A külföldi előtt mindez már ismeretlen.

Nem mondhatnók egyszersmind azt, hogy a mint Columella szántás-vetési szabályai kimentek már a divatból, úgy ment ki a divatból a pásztori költészet olvasása is. Kedves olvasó, nem éreztél már hideg borzongást, midőn a Dafnis, Menalkas, Damœtas, Titirus neveket olvastad? Nem éreztél-e bizonyos gyűlöletet tanárod iránt, mikor az első eklogát kezedbe nyomták, hogy abban gyönyörködjél és belőle — mint derék syntaxista — nyelvtani szabályokat vonj le? Hiszen még Ovidius szomorgásain is derekasan unatkoztál, hogy ne átkoztad volna Tityrust, a ki «sub tegmine fagi» adta tudtodra mindazt, a mi neked csak szenvedés és gyötrelem volt. Te azalatt a pad alatt nagy titokban Petőfit olvastad, azokat az idylleket, a melyek oly elevenséggel vésték agyadba a csárda romjait, a gulyást, a száguldó betyárt és Kukorica Jancsi hol víg, hol szomorú történetét. Mert a te lelked önkénytelen föllázadt amaz eidüllionok ellen, melyek mögött két-ezer esztendő és több száz tudós tekintélye állott hadi sorban, és alig valami egyéb. És valószínű, hogy a mióta elhagytad a gymnasiumot, soha egy klassikust sem vettél többet a kezedbe.

Pedig ama tulajdonok közé, melyek a magyar hírnevét a külföldre is elvitték, beszámítandó a magyar ember klassikus képzettsége. Miután a magyar táblabíró és pap oly kitünően beszélte a latin nyelvet (boldogult Szepessy Imre volt utolsó tagja ama nemzedéknek), a külföld képzelete közel hozta a zsinóros mentét a toga virilishez, s ugyanazt a stoicismust és szabadságszeretetet vélte látni a magyar fajban, mely a római köztársaság végidejének Brutusokat, Cassiusokat adott. Az angol lapbírálatok — Deák Ferenc egy megjelent életrajzáról beszélve — csak e napokban értekeztek fajunk e római vonásáról, melyet különösen ennek szónokias voltában és abban a körülményben találnak, hogy a magyar történet kevésbbé mutatja a mindennapiság furfangos, gyakorlati

politikáját, ellenben másoknál nagyobb mértékben tud fölmutatni elesett hősöket, vértanúkat és számüzötteket. E tekintetben utolsó forradalmunk menekültjei különösen imponáltak az angoloknak.

Megvalljuk, ez utolsó dícséret majdnem úgy hangzik, mint vád nemzetünk életrevalósága ellen.

És az első dícséret, híres latinságunk, melyet most már csak »egykori«-nak kell mondanunk? Talán magasztalás? Vagy gáncs?

Ama letünt magyar nemzedékek valóban nem mint egy tanulságos és érdekes idegen cultura gyümölcsét tanulmányozták a latin nyelvet és irodalmat, hanem a maguké helyett használták azt. Nem űztek klassika philologiát, hanem egy tanácskozási és kulturális anyanyelvet rendeztek be maguknak a latin által. Míg a francia már a tizenkettedik évszázadban írót tud fölmutatni, ki francia nyelven írt, nálunk ilynemű könyvek csak a tizenhetedik évszázad elején jelennek meg. A latin nyelv mostoha anyanyelve lévén apáinknak, e nyelv volt hallható a kolostorokban, az iskolákban, a megyei termekben, a tudományban, a törvényszéknél, a helytartótanácsnál és a bécsi kancelláriánál. Apáink teljesen bírták e nyelvet, tehát nem philologizáltak. Ők Virgilt, Horácot úgy olvasták, mint mi ma Berzsenyit olvassuk. Úgy tudtak az *Aeneis*-ből egész énekeket könyv nélkül, mint mi ma képesek vagyunk szavalni a *Szózat*-ot, a *Hontalan*-t, a *Fóti dal*-t. A mi a latin nyelv tudását illeti, e nemes, nemzetes, vitézlő táblabírák nem tudták a latin nyelvet rosszabbul Erasmusnál, csak hogy nem bírtak annak philologiai tudományával, mert egyikök sem űzte az úgy nevezett klassika philologia egész Európában divatos módszerét; nem írtak Róma íróihoz fölvilágosító jegyzeteket, vagyis úgy nevezett scholionokat, nem kutatták a régi írók kéziratait, nem törődtek elveszett műveikkel, nem iparkodtak helyreállítani megcsonkított szövegüket, éleselméjű conjecturák segítségével. Szóval nem tapostak az európai philologia száraz malmában: az

úgy nevezett szöveg-kritikában. Mert Horac olvasása és tudása nekik költői élvezet volt és nem tanulmány, üdülés, nem régiségbúvárlat.

Midőn ily különös, mondhatni, páratlan tüneményt látunk a historiában, hogy egy élő nemzet egész társadalmi osztálya egy holt nemzetnek nyelvén és költészetén csügg majdnem századunk első felének derekáig, nem lehet kikerülni ama kérdést, mikép válhatott középosztályunkban a latinság szeretete oly intensivvé és oly hosszan tartóvá.

Mindazonáltal az okok közül csak egyre térek ki, mint ez értekezéshez tartozóra. És ez az a sajátságos körülmény, hogy a magyar csaknem kizárólag a falu és a falusi élet iránt mutatott előszeretetet. Tény az historiánkban, hogy a magyar nem alapított városokat, sőt még egy fővárost sem alkotott magának 1849-ig. Páratlan jelenség ez az egész európai történetben. Innen köznemességünk hosszú időn át falusias volta; innen ama rusticus szokások, melyek még az évszázad első negyedében is divatoztak a vidéken. Ingre is vetkőztek társaságban, nők előtt durva trágárságokat is beszéltek, és nagyon sokat ettek, — mondja egy útazó. De másfelől nem lehet meghatottság nélkül arra a nemes érzületre és szívjóságra gondolnunk, melyet ez az egyszerű állapot magával hozott. Csakis az egyszerű szívekből származhatott oly lelkesedés, mely képes volt az országot új öntudatra ébreszteni; és ha mesterkélt úton is, egy újabb irodalmat teremteni.

Csakis a boldog egyszerűséget használhatta föl a hatalom Mária Terézia-féle trónjelenetek eljátszására. Jókai találó rajzát adta ez idylli állapotnak Mindenváró Ádámban, kinek házában főhely a konyha, asztalán fődolog a pecsenye, rétes, lekvár, pogácsa, és a ki nem töri találmányokon a fejét, mivel hogy ez nyugtalanságot, ez pedig boldogtalanságot okoz.

És azért hogy ez a nemes ember, ki nemcsak diplomája szerint volt az, szeretett sokat enni és keveset olvasni,

vajjon vádolható-e? Nem voltak derék ősei kikoplaltan, és otthont veszítve fegyver alatt török és német ellen, mikor Newton a csillagzatok vonzási erejének kiszámításán dolgozott? És nem volt-e igaza abban, a mit Virgilben is erősítve látott:

In primis venerare deos — — —
— — — — — — — — — — —
Tunc pingues agni, et tunc mollissima vina.

Nem kellett-e, hogy szívébe ép úgy, mint elméjébe vésődjenek ezek a latin költők, kik azt dicsőítették, a mit ő annyira szeretett, és olyan bölcseletre oktatták, a mely életmódjának megfelelt, és megfelelt egyszerű, józan észjárásának. Igaz, hogy nem mesterkedett a föltalálásokban, de elégnek tartá, ha betölti Horatius nemes életszabályát, és úgy élt, mint ez a mester kívánta: integer vitæ, scelerisque purus. Igaz, hogy nem izzasztá magát nagyon a civilisatio munkáiban, de nem mondá-e neki költője oly szépen *Ad Torquatum* ódájában: a zephyrek megszelídítik a hideget, a nyár elűzi a tavaszt, majd a gyümölcshozó ősz előhozza terményeit, és ismét beáll a zordon tél. Mégis a hold gyors változása hamar jóvá teszi az ég okozta kárt. Mi pedig ha egyszer eltávoztunk oda, hová a kegyes Aeneas, a gazdag Tullus és Ancus, por és árnyékká leszünk, pulvis et umbra sumus.

Bizonyos, hogy Horatius őt fölmenté az alól, hogy szűk házi és eszmei körén túllépve, valami egyebet keressen.

Neki nem kelle éreznie az új idők fuvallatát. Hisz ő nem száz évvel maradt vissza Voltaire és Rousseau igéitől; ő egy kétezer év elötti világban élt. Ő tulajdonkép azt szavalta újra, a mivel Augustus kegyence a Palatin domb palotáiban asztaltársait annyira elbájolá: mulnak, mulnak az évek, az erény nem simítja ki a redőket, nem halasztja az öreg kort, sem a hajthatatlan halált, . . . átszállunk a sötét vízen mindnyájan, kik a föld adományaiból táplálkoz-

tunk, királyok vagy szegény földmívesek egyaránt .... meg kell látnunk a fekete, tévelygő Cocytust, Danus átkos faját és a hosszú munkára kárhoztatott Sisyphust; itt kell hogy hagyjuk e földet, házat és bájos hitvest; és a fák közül, melyeket ültetél, csupán egy kísér el téged, gyarló urat, a gyűlölt cyprus. És egy méltóbb örökös költendi el a cæcubust, melyet száz kulcscsal zárál el és pompás padozatodra a pontifexek boránál édesebbet fog elönteni.

Ha ez a magyar nemes tétlenül élt a maga jószágán, Horatius egyszerű bölcselkedésében teljes mentséget talált. Mikép ne szerette volna kedves házi költőjét és annak sententiosus nyelvét. Hisz a mit ez neki mondott, mind oly okos és bölcs volt. Horatius tulajdonképen az ő számára írt és nem a rómaiaknak, mert az apák egyszerű sótartójával tulajdonképen ő volt annyira megelégedve asztalán, nem az a patricius és consul; az ő lakában csakugyan nem ragyogott elefántcsont és arany menyezet ékítmény. Ő rövid életét, mely azért elég hosszú volt, csakugyan nem zavarta föl a tervezgetések sokféleségével, mint ama mozgékony rómaiak; és figyelmeztetve levén a költő által, hogy nincs teljes boldogság, igyekezett minél vídámabbúl élni.

De a rómaiak iránti előszeretetének volt még egy más oka is. Az ő történetíróiknál és költőiknél találták a hazaszeretetnek és önfeláldozásnak olyan példáit, melyek a mi küzdelmeinkben magukat ismétleni látszottak. Livius büszke visszatekintése a multra, Tacitus kesergései a silány jelen fölött, mind rokon gondolatokat ébresztettek lelkében. Innen van, hogy költőink egy teljes időszakon át zengik a latin költészet harsonáit. Innen Berzsenyi ódái. Fordítsátok őt latinra és Horatius, Virgil, Tacitus nagy árnyai üdvözlendik őt. A magyar, történeti végzeténél fogva, mindig a szabadság és idegen uralom, egy fényes politikai régmult és alig kecsegtető jelen közt mozogva, örömmel olvasta az egyszerű köztársasági idők elsiratását és egy pulya nemzedék leszidását a latinoknál. Mintegy megvígasztalódott,

pedig hát a rómainak a respublica helyett volt hatalmas császársága. Azok a hősök, kik Rómában áldozták fel magukat, és azok, a kik a pannon földön hunytak el, előtte a történetnek ugyanazon tüneményei voltak.

* * *

A magyarnak ama római vonása, melynél fogva minden törekvése a politikában és állami eszmében központosul, egyik okául tekinthető annak a körülménynek, hogy erős latinismusa mellett nem igen fért meg a görög philologia önálló mívelése. Keveset vonzódott a görög szellemhez, Cicerót eléje tette Demosthenesnek, a Capitolium fenségesebb volt neki az Akropolisnál.

A görögök mellőzését épen a rómaiaktól tanulta. Hiszen épen Sallustiusban olvasták, hogy «az atheniek viselt dolgai ugyan dicsőek voltak, de még sem annyira, a hogyan annak a híre járt». (Sall. Cat. VIII.) Hiszen ugyancsak Liviusból tanulták, hogy a thermopylæk inkább a lakedemoniak haláláról, mint küzdelméről nevezetes. (Livius XXXVI.) Azt meg, hogy a görögök történetírásukban jócskán hazudtak, Juvenalban olvasták:

. . . Et quidquid Græcia mendax
Audet in historia . . .

És ugyane nézetökben Ciceronak számtalan helye kellett, hogy megerősítse őket, mind oly passusok, melyekben a görögök jellemét legyalázta. A magyar elődeinek honfoglaló hősiességét látta az *Aeneis*-ben leírva és egyéni sajátságánál fogva többre becsülte egy hűtlen asszony hadseregeket mozgató szerelménél. Kevésbbé tudta méltányolni a görög lyra költői finomságait; lelkületéhez több hatalommal férkőzött Horatius férfiasabb, szónokibb beszéde, mely nemcsak kizárólag a boros amphoránál és a leány fürtjeinél időzött, de szólott a hazáról, az erkölcsök állapotáról,

a legiók hősiességéről is. És mennyi okos életszabályt tanulhatott Horatiusból. Miként ne tudta volna könyv nélkül, miként ne' tartotta volna egyedül nagynak, mikor jó lakomája mellett vendégeinek minden alkalommal idézhette! Hiába tartották volna eléje Meleager gyönyörű szerelmes pikanteriáit: «Oh méh a virágok birodalmából, mért érinted Heliodora testét, odahagyva érte a tavasz kelyheit? Talán így akarod értésemre adni, hogy szüntelen magában hordja a szerelem gyöngéd és kiállhatlanul keserű fulánkját? Úgy van, azt hiszem, ez az, a mit mondani akarsz. Visszatérhetsz, oh szerelmes méh, a mit hírül adni akarsz, rég tudjuk». Hiába, mert ő Horatius amaz ódájára hívatkozott volna, melyben a férfiui rendíthetetlenséget a világ romjai fölött oly teli kebellel dicsőíté.

És táblabíró őseinknek arra nézve, hogy a latin költészetet ennyire eléje tevék a görögnek, mentségök is lehet. Jeles tudósokkal együtt tévedtek. És midőn a virgiliusi szorgalmat, a diligentia virgilianát ily magas polcra helyezék, csak azt tevék, a mit egy Scaliger tett.

* * *

Ha az úgynevezett görög anthologia gyöngyeit ma sem olvashatjuk jóravaló fordításnak hiányában (Szász Károly vállalkozhatnék rá), annál különösebb, hogy egész könyv jelenik meg Baszel Aurél tudósunktól, Theokritosról, ki hasonlókép nincs lefordítva. És hozzá e könyv a tanulmánynak csak első fele, mely egy másik kötetet helyez kilátásba. Ennyi tudományos anyag összegyüjtésével, ennyi szorgalommal vajjon arányban álland-e a publikum elismerése? Jobb szerettük volna, ha a szerző csak a lényegeset tartva szeme előtt, megelégszik egy kötetnek a közrebocsátásával, melyben lényegesen Theokritos jellemzésére és az alexandriai iskola kirajzolására szorítkozik. Mert a mit például a scholionokról előad, az tisztán egy szakszerű értekezés keretébe vág, tisztán akadémikus jellegű.

Theokritről, kinek Virgil csak utánzója volt, keveset tudunk. De költeményeiből következtetjük, hogy II. Hiero korában élt, Siciliában, mert egy magasztaló költeménye van e fejedelemre, dícsérve ennek az irodalom iránt tanúsított hajlamait. Hogy ebben az időben élt, egy másik költeménye is bizonyítja, melyben ismét Ptolemeus Philadelphust halmozza el dícsérettel. Ez a tizennegyedik darab, a melyben Aeschïnes és Thyonichos egymással beszélgetve, ez utóbbi azt mondja, hogy Philadelphus seregébe megy harcolni, mert csak ez a nagy király. A tizenhetedik idyll hasonlókép Ptolemeust magasztalja. Ez a király 285-ben kezdé meg uralkodását és tulajdon nővérét Arsinoét vette nőül, első feleségét eltaszítva magától. Egyiptom az ő uralkodása alatt különös virágzásnak indult. Ez időtájt sok hellén lakott Alexandriában. E fejedelem atyja, Ptolemeus Soter, alapította a nagy alexandriai könyvtárt és a muzeumot, de Philadelphus fejezte be e nagy művet. Kenonótos volt az első könyvtárnok; ő első készítette el a tekercsek jegyzékét, a drámai műveket kivéve, mert ezeket Lykofron vette gondozása alá, és pedig úgy, hogy a komikus színműirodalmat Lykofron, a szomorú színműveket Alexander Aetolus rendezte. Az alexandriai muzeum tekinthető az első akadémiának. Az akkori világban nevezetes tudósok tanítottak benne: Kallimachus, Eratosthenes, Apollonios Rhodios, Bizanci Aristofanes. Hogy Theokritos élt Alexandriában, műveiből bizonyítható. Így valószínű az is, hogy érintkezésbe jött az ottani notabilitásokkal. Két ily érintkezés kimutatható. Az első Aratos költővel való barátsága, a ki Makedoniában tartózkodott, Antigonus Gonatas udvaránál 283—290. A tudós költő, vagy ha úgy tetszik, költő tudós egy költeményt hagyott hátra, melyben leírta a csillagzatokat. Akkoriban a kimerült képzelő erő megverselte a növénytant és orvosi tudományt is. Theokrit valószínűleg Alexandriában ismerkedett meg vele; a hatodik és hetedik idyllben emlékszik meg róla. Egy más barátja Nikias volt,

egy orvos, ki bizonyos ideig Alexandriában tartózkodott. A tizenegyedik, tizenharmadik és huszonnyolcadik idyllben van rá vonatkozás. Ez utóbbi, a Ἠλακάτη Nikias nejéhez: Theugenishez van intézve. A költő elefántcsontból készült ajándékot küld neki és látogatását ígéri Kis-Ázsiában.

Ennyi az, a mit a költő életére és világára vonatkozólag tudunk. És hozzá tehetjük még, a mi általában tudva van, hogy Syracusában született, meg hogy költeményei a siciliai pásztori életben gyökereznek.

E költemények charactere, mivolta, hangja már Virgilből megismerhető. Mintaképül vette, utánozta, számtalan helyet át is vett tőle. Mindamellett Theokrit nagyobb üdesége által különbözik Virgiltől. De ha természetesebb, trágárabb is egyszersmind. E vonása közös a többi görög költő ama leplezetlen voltával, mely a mai civilisatio olvasóját csodálkozásra, olvasónőjét pirulásra gerjeszti. Sokan és soká védelmezték ezt a naivitást, mely ép úgy mint remek szobrain, nem tűri a takarót, még a fátyolt sem. Mindazonáltal tény, hogy a görög költészet egy részét nem tűri az iskola, elutasítja a salon, csak titokban olvassa a gouvernante. Melyik folyóirat vagy lap merné lenyomatni a huszonharmadik idyllt? Longus idylli elbeszélése, *Daphnis és Chloe*, e valódi költői mű, oly jeleneteket tartalmaz, melyek minden naiv szépségök mellett, egy roué olvasmányát képezhetik. Courier ez elbeszélést mégis e szavak kíséretében küldé meg egy magas rangú nőnek: «Ha mulattatni fogja, folytassa az olvasást némely naivitások dacára is. Amyot püspök, a trienti concilium atyáinak egyike eszközlé a fordítást, melyet én csak kiegészítettem. Nem vétkezhetik, ha azt olvassa, a mit ő írt». És mit szóljunk Aristofanes színműveinek egyes jeleneteihez? Nem töltenek-e el borzalommal némely finom nevelésű asszonyt, a kinek különben titkai vannak férje előtt?

De még a komoly Thukydides is, mennyire fesztelenül

beszéli el Hipparchos és Arostigeiton egymáshoz való viszonyát!

Hiába mondják a classicismus emberei: mindez oly természetes, annyira raffinement nélküli az előadásban, a felfogásban. Azért mégis csak a nápolyi muzeum pornografikus osztályához hasonlít, melynek felirata előre figyelmezteti, inti az arra haladót, hogy oda nem mindenki mehet be.

Theokrit még előnyben van társai felett, hogy «természetességei» nincsenek oly nagy számmal. Tisztított kiadás rendezhető belőle a nélkül, hogy becséből sokat vesztene.

De vajjon fognak-e még belőle sok kiadást rendezni? Hiszen előkelő tudósok irtóháborút izentek a classicismusnak, melyet különösen az iskolából akarnak száműzve látni.

Hogy a korszellem mennyire fog segíteni e harcban, még a jövő dolga. Az antik, különösen a theokritusi költészet alaphangjára nézve lehetetlen egyet ki nem emelni, s ez az, hogy korunk észjárásával és érzésmódjával elannyira ellentétben van, hogy az ily költeményeket nem más érdeklődéssel fogjuk tekinteni, mint ama régiségtárakban őrzött hangszereket, melyeken mai zenénket játszani lehetetlen volna.

E theokritosi pásztorköltészet érdekelhet, valahányszor egy-egy szebb citatumot látunk belőle prózai szövegbe szúrva, — egészben véve hidegen hagy.

E kor nem gyönyörködhetik többé a görög fuvola primitiv melodiáiban. Mert eszméinek köre sokkal tágasabb, érzelmeinek ágya sokkal mélyebbre van kivájva, hogysem vissza tudná magát helyezni a kora ifjúság ama derült napjaiba. A kereszténység századai megnemesítették, a gondolkozás értelmi erejét óriásira növelé, a természettudomány mérhetetlen távlatot nyitott látásának.

És ehhez hozzá járul az emberi természet vizsgálása és megismerése, melytől a klassikus kor oly távol állott.

Azért költészete annyival magasabban áll amazénál, a mennyivel például földrajzi ismeretei meghaladják annak

geografiáját. *Faust*-ot teremtett, ki tudni akarásával a földről égbe törekszik, és *Hamlet*-et, ki a földet megunva, a sírontúli sötétnek rémeit látja. Az emberi lét rejtelmeit kutatva, olyan eszméket hozott napfényre, melyeket az ókori szellem nem érthetett; az emberi lét értékét vizsgálva, olyan nézeteket szült, melyektől amannak szellemi mivolta irtózott volna. Már a feszület olyan jel volt, mely messze elválasztotta a középkor népeit a régiektől; már az a poesis, melyből a *Dies irae* előkerült, szomorú árnyékot vont azon örömök elé, melyekben a görögök gyermeki kedélye leledzett. De dacára annak, hogy ama szellemi mozgalom, melyet renaissancenak nevezünk, még egy visszaforduló kísérletet tett az antikhoz, a mai kor idegensége attól nem csekélyebb.

Mert ha az antik költészet *az emberiség* céljai- és feladataira nézve keveset képes nyujtani, egyszersmind igaz, hogy nem tud lehatolni *az ember*, az egyén érzelmeinek, törekvéseinek, szenvedéseinek mélyébe.

Ez, a mit korunk disharmonikus költészete valósított meg, nagyon elválaszt minket az Anakreonoktól, sőt még a Pindaroktól is.

Az antik költészet nem szólhatott ama fájdalmakról, melyek mindnyájunkban viszhangra lelnek, mikor modern költőinket olvassuk. Vannak zord szigetek, mondja az egyik, melyeken egy zöld fa sincs, egy szál virág se nyit, a hova fészkét lerakni nem száll le a madár; észak hideg napja ha ily szigetre néz apály idején, homokzátony alatt látja olykor a fenéken ott akadt árbocfák csúcsait, melyeket levert a vész és száz éve elsülyedt fehérlő csontokat... s vannak szegény szivek e lét sivatagán, sorsuk: megaggni — nem szeretve senkitől; nem tudja a világ, mélyök nem tárva fel, az isten tudja csak, ő ismeri csupán, és lát — egy pillantást ha e szivekbe vet — csalódott álmokat, tört reményeket.

A modern lyra egy jó részének e bús alaphangja eléggé érezteti, mennyire nem vagyunk görögök. Oly ke-

véssé, a mily nehezen tudjuk nyelvöket az iskolában elsajátítani.

A classicus kor lyrai költészete nem meríti ki az ember érzelmeinek sokoldaluságát; a kedély némely oldalát nem is érinti. A családi életről nem szól, a fájdalmat, bús emlékezést nem ismeri, s a lyra főtárgyát, a szerelmet, csak az ágy és boros kancsó közé helyezve tudja megénekelni.

Mert szerelme nem mély érzelem, hanem ösztön; inkább mulatozás, mint sodró szenvedély. Nem áll messze jelentőségre nézve ama domborművektől, melyek a najádok és satyrok vad táncát ábrázolják.

E tekintetben elég Theokritos második költeményére hívatkozni, *A varázslónő*-re, ki, miután szeretője elhagyta, ráolvasással és boszorkányszerekkel akarja a hűtlent visszahódítani.

A szerelem hatalmát Theokrit különösen a *Kyklops*-ban festi, ama szőrös, egyszemű szörnyetegben, kivel Amor szintén elkövet egy tréfát, beleszerettetvén Galateába. Idyll ez is, egy kis genrekép, félig Van Ostade, félig Breughel modorában. De alig hiszem, hogy valamely salon nőtársaságában felolvasva, kacagásra ne indítsa a hallgatónőket, a mint a költő lerajzolja előttük az epedő monstrumot, énekelve és a vonakodó szép leányt hívogatva. Polyphem szerelmi fájdalmaiban a sajt színéhez hasonlítja kedvese bőrét és vidámabbnak látja egy borjúnál. De hogyan van az, hogy Polyphem szerelemre mer gondolni? Bevallja, hogy ocsmány, hogy bozontos szemöldöke egyik fülétől a másikig huzódik, de hát azzal vígasztalja magát, hogy tömérdek juhot legeltet, hogy a legpompásabb tejet iszsza, melyet ő maga fej. Van sajtja télen, nyáron, és tud fuvolázni. Ha Galatea nagyon szőrösnek találja az ő pofáját, égesse le tüzes fával. Jőjjön ki a tenger habjaiból hozzá és ne is menjen vissza többé, hanem legeltesse vele együtt a nyájat és fejje vele együtt a tőgyeket és segítsen neki sajtot készíteni.

Theokrit e pásztori és nem pásztori költeményeinek sorra való elemzése talán érdekes volna, de szűk terünk ezt nem engedi s azzal tulajdonképen belekontárkodnánk a derék szerző Baszel Aurél munkájába, a ki ezt alaposan elvégezte monographiája egyik fejezetében. Részünkről ez alkalommal az ókori idyllnek azon jellemvonását akartuk kiemelni, melynél fogva az a modern értelemben vett idylli rajzoktól különbözik és a melynél fogva a mai költészet, mely szeret idylli részleteket, de nem idyllszerű pásztorkölteményeket, amazt háttérbe szorította.





IRODALMI SZEMLE.

GLADSTONE ÉS A KELETI VÁLSÁG.

(Tanulmány az angol külpolitika változásának okairól. Írta *Beksics Gusztáv*.)

Nem egy fiatal nagyság tolja magát előtérbe a politikai életben és különösen az országgyülésen, sőt nevet is szerez magának, a ki tizedrészét nem tanulta meg annak, a mit Beksics Gusztáv jogi és politikai ügyekben tud. De hiába, nincs hangzatos, jó kortescsaládból származó neve, nem keresi barátságát «Gyuszi, Aldzsi, Lajcsi» nemes, nemzetes és tudatlan képviselőknek és így készültsége és jeles tehetsége sem képes kivívni magának azt az elismerést, melyet megérdemelne. Megtörtént vele az is, a mi nálunk nem tartozik a ritkaságok közé, hogy *Barna Arthur* című természettudományi regényét lehordták a nélkül, hogy az illető szigorú referens a művet elolvasta volna. Hasonlókép figyelem nélkül hagyták az *Egyetértés* tárcájában nem rég megjelent regényét, mely a jelenlegi angolországi társadalmat rajzolja, mintegy ellentétben a mienkkel. Beksics Angliát különösen tanulmányai tárgyává tette. Ismeri is annak politikai, társadalmi, jogi és irodalmi viszonyait, ıint nagyon kevesen. És ez nála nem anglománia, hanem llő felhasználása az ismereteknek saját állapotaink javísára.

E tekintetben tagadhatatlanul nagy hatása volt *Az*

egyéni szabadságról írt figyelemre méltó kis művének, melyet annak idején mi is ismertettünk. Bíróságaink nem tartanak többé annyi bevádolt felet vizsgálati fogságban. Ez ügy azóta kormányi rendelet által szabályoztatott.

A keleti válságról írt tanulmánya alapos fejtegetése azon okoknak, melyek Anglia külpolitikai magatartását előidézik. Szerző régibb időkből vezeti le az angol népnek non interventio politikáját, melynek hivatalos elnevezése «insularis politika» és a mely irtózik minden háborúba keveredéstől, mert az megzavarja az ipar és kereskedés rendes menetét. Már pedig a mai angol ettől irtózik legjobban. És ezt az irányt képviseli jelenleg Gladstone.

Gladstone jellemrajza legérdekesebb része e műnek. A szerző kifejti, hogy az ő hóbortjaiban rendszer van. És e rendszer: a török hatalom végleges megsemmisítése, a balkáni fajok fölszabadítása, egy új, tetemesen megnagyobbított Görögország fölállítása Konstantinápoly fővárosával és az osztrák-magyar birodalom kereskedelmének tönkretétele az Al-Dunán és a Fekete tengeren.

Mindez megfelel Anglia érdekeinek; azért mindezekre törekszik, de lehetőleg háború nélkül.

Ennél fogva egy háború esetén birodalmunk és Oroszország között nem számíthatunk Anglia szövetségére.

És e háborút halasztgatni nincs Ausztria érdekében. Pedig ezt tette monarchiánk azon egész hosszú idő alatt, mióta a keleti kérdés előtérbe van állítva. Nincs a történetben példa arra, hogy két hatalom, melynek oly ellentétes érdekei vannak, mint monarchiánknak és Oroszországnak, egyetlen egyszer sem mérkőzött volna más, mint csak diplomatiai fegyverekkel. Egy nagy függő kérdés megoldása még soha sem odáztatott el oly soká, mint ama kérdés: Oroszország vagy Ausztria-Magyarország erősebb-e?

Ez a halasztgatás Oroszország részéről helyes politik . Oroszország várhat. Lesheti a kedvező alkalmat. Ezt tett a jelen évszázad folyamában mindig. Európa minden szerer

csétlenségét, monarchiánk minden baját a keleten való terjeszkedésre használta föl. Ezt fogja tenni a jövőre is, míg az 1876-diki cári ukáz által inaugurált katonai szervezete megvalósul, míg Fadejew álma ténynyé lesz.

Oroszország katonailag ma még gyenge. Egy évtized alatt, mire hadseregének átalakítása, különösen már most is félelmes lovasságának reformja végbe megy, a legelső katonai állam lesz. Úgy kellene vetni végre a kockát, hogy ne Oroszország válaszsza az időt és alkalmat. Az európai helyzet ez egyszer kedvezőtlen Oroszországra és kedvező monarchiánkra.

Ha Franciaország készen lesz a háborúra, ismeretlen mennyiséget fog képezni, melylyel nem lehet előre számolni. Ma még nincs készen. Nem lesz készen a legközelebbi jövőben se. És senki se reméljen kedvező fordulatot Angliában.

E tanulmány célja kimutatni, hogy nem Gladstone változtatta meg Anglia politikáját, hanem Gladstone politikája kifejezője az Anglia politikai és közéletében végbe ment változásnak. Megbukhatik Gladstone, kormányra kerülhet Beaconsfield: a conservativek nem lesznek képesek Angliát egy Oroszország elleni háborúba hajtani.

Monarchiánknak a conservativ hatalmak élére kell állni. Az a szerep, hogy Gladstonet kövesse a porta elleni repressiók útján, nem méltó hozzá. Ellentétben van érdekeivel. Gladstone szétbontja Törökországot. Ausztria-Magyarországnak fenn kell azt tartania, a meddig lehetséges; a meddig a keleti automata galvanizálható. És azután is, csak úgy nyerhet ránk nézve kedvező alakulást a balkáni kérdés, ha a török birodalom romjain monarchiánk és nem az angol radikalisokkal cimboráskodó Oroszország teremti meg a dolgok új rendjét. Erre nem lehet képes a Gladstone nyomdokain járó osztrák-magyar külügyi politika. Imponálni csak a bátrak és erősek tudnak. Kell tehát, hogy Ausztria-Magyarország bátran föllépjen. Hogy — bár provocatió

nélkül — megszakítsa azt az európai egyetértést, melyben Oroszország is részt vesz.

Ime a szerző eszmemenete, melynek taglalására nem lévén politikai közlöny, természetesen nem terjeszkedhetünk ki, de melyet mindamellett nem hagyhatunk figyelem nélkül, a szerző derék prózájánál, nem mindennapi történeti tanulmányánál és mélyreható tárgyalásánál fogva. Egyszersmind tartozásunk a közönséget Beksics ama műveire figyelmeztetni, a melyekben társadalomtani és tudományos nézeteit közli ugyan, de a melyek kiválóan szépirodalmi művek és a közönség figyelmére méltók.

AZ ARANYHAJÚ ASSZONY. Regény, írta: *Gozsdu Elek.* Budapest, Aigner Lajos kiadása.) Ez a könyv már csak azért is figyelmet érdemel, mert nagy idő óta az első eredeti regény könyvpiacunkon. Fiatal írója sok merészséggel, de a hívatottságnak elvitázhatatlan jeleivel lép elénk, s ha nagy tévedései, botlásai vannak, ez azért történik, mert nem akar letaposott nyomokon járni s ambitiója sokszor oly föladat megoldására csábítja őt, mely az írótól nem csak tehetséget, de egyuttal routinet is követel. Ilyenkor aztán vagy könnyedén elsíklik tárgya mellett, vagy bőbeszédű részletezéssel igyekszik hatni, s az ellenkező hatást éri el. Tehetségének feltünő vonását, a mese érdekes szövésén kívül, most az képezi, hogy egyes helyzeteket az életből jól el tud lesni s néha egy pár szóval találóan jellemez. Kevésbbé szerencsés, ha alakjainak átalakulását kell igazolnia; ily esetekben közvetlen szerepeltetés helyett rendesen a leírás könnyebb munkájához folyamodik, mi aztán a mese fejlődését lassítja az élénkségnek, érdekességnek rovására. Az *Aranyhajú asszony* azonban — mint első kísérlet — minden hibája dacára is figyelmet érdemel, mert Gozsdu botlásai nem az erő hiányából, hanem annak túlbecsüléséből támadtak.

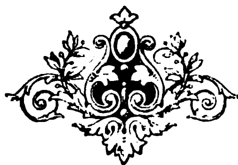
MINDENÜTT ÉS SEHOL cím alatt néhány nap előtt jelentek meg *Milkó Izidor* összegyüjtött tárcacikkei Aigner Lajos kiadásában. E fiatal író, noha alig egy pár év óta szerepel, eléggé jóhangzásuvá tudta tenni nevét az irodalomban. A szépirodalmi és divatlapok olvasói mindenkor örömest látják csevegéseit, mert azokban élénkség, meleg kedély s nem egyszer szellem nyilatkozik. Tárgy nélkül ritkán ír (ily feladatra sikerrel csakis ritka szellemű tárcaíró vállalkozhatik!) de gyakran csekély tárgyról is érdekesen tud csevegni, mert szeme könnyen megakad az élet minden hullámvetésén. Megfigyelő tehetsége különösen az élet komikus oldalaihoz tapad s ez okból kétszeres érdem gyanánt róhatjuk föl neki, hogy még sem hajhászsza az élceket és szójátékot, hanem inkább egyszerű előadás által igyekszik hatni. Tárcacikkei mindenesetre méltók a figyelemre és elolvasásra.

JÓSIKA MIKLÓS regényeinek új olcsó kiadásából megjelent a 65. és 66. kötet: *Pygmalion vagy egy magyar család Párisban.* A két kötet ára 1 forint.

BALLAGI MÓR *Német-magyar* és *Magyar-német szótár*-ának ötödik kiadása most jelenik meg a Franklin-társulatnál. A *német-magyar* rész 24, a *magyar-német* rész 18 füzetből fog állani s az egész mű ez év végeig a megrendelők kezei között lesz. Az új kiadás, a társulat jelentése szerint, 25.000 új cikkel gazdagodott, mi fényes bizonysága annak, hogy Ballagi szótára minden új kiadásnál úgy belső tartalomra, mint terjedelemre nézve gyarapodik. Egy-egy füzet ára 40 kr.

PETŐFI TIZENNYOLC KÖLTEMÉNYÉRE zenét írt *Hubay Jenő*, Párisban lakó kiváló tehetségű fiatal zeneköltőnk, s a gyüjteményt, ritka fénynyel és díszszel kiállítva, *Táborszky* és *Parsch* ismert kiadók pár nap előtt bocsátották közre. Eddig csak költői művek láttak napvilágot kitűnő festők illustrációival, a kezeink közt levő kötetben most a magyar zene terén kaptunk egy ilyen albumszerű kiadványt, mely a költő gondolatait nem csupán a dal hangjaiba önti, hanem még a festő művész keze által is magyarázza. Örömmel üdvözöljük e vállalkozást, mely hívatva van arra, hogy a külföld előtt is örvendetes színben mutassa be előhaladásunkat. Hubay dalai, melyek először itt jelennek meg, elegáns zenekíséretükkel, eredeti magyaros

zamatjukkal keltenek figyelmet s mindannyian a közvetlen inspiratio mesterkéletlen termékei. A költemények illustrálására a régibb és újabb magyar festő nemzedék legkiválóbb tagjai vállalkoztak: így a többek közt: Munkácsy Mihály, Zichy Mihály, Vastagh György, Baditz Otto, Ébner Lajos, Spányi Béla, Aggházy Gyula, Lotz Károly, Feszty Árpád, Jankó János, Greguss Imre és mások. Az illustrációk részint fínom fametszetekben, részint fénynyomatokban vannak a dalok fölé illesztve s kivitelüket tekintve is oly érdekes és becses művé teszik Hubay dalgyüjteményét, a minő hazánkban még nem jelent meg. Táborszky és Parsch zeneműkereskedők nemes ambitióról tanúskodó szolgálatot tettek a magyar művészetnek e dalok közrebocsátásával. A gyüjtemény ára 5 frt s ez az ár, a fényes kiállításhoz mérve, igen jutányosnak mondható.





HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK. 1881.

KOMÓCSY JÓZSEF ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

a «Petőfi-társaság» ötödik közgyülésén 1881. január 6-kán.

TISZTELT TÁRSASÁG! Ötödízben gyülekezünk a nemzeti kegyelet által emelt e díszes csarnokba, hogy megünnepeljük egy nagy szellem emlékét, kinek nevét ünnepeli az egész világ, a hol csak fogékonyak a szívek a szépre, mely az irodalomban az emberiség közös tulajdonát képezi.

Kicsinyek vagyunk mi az ő dicsőségéhez, és az ő dicsősége nem fér meg mi közöttünk. Túlszárnyal az e' falakon, túl ez ország határain is, lerombolja még azon választó határokat is, melyeket a természet a népek nyelvében állít fel, hogy mint hódító járja be a világot s a lángszellem által gyűjtött kincseket: az elismerést, a hódolatot hazahozza a nemzeti geniusz tiszta oltárához.

Ifjú társaságunk, mely Petőfi nagy nevének cultusában egyesült, ma ez oltár elé lép, hogy önökkel együtt, mélyen tisztelt hallgatóság, ünnepet üljünk a nagy költő tiszteletére.

Ma, midőn szeretett hazánk ezredéves alapításától már ‑‑ak alig egy-két év választ el bennünket, ha számot vetünk na tényezőkkel, melyek a magyar fajt, e vérünkön váltott ldön, annyi viharos századon át nemcsak fentartották, de ꞏg is erősítették: lehetetlen, hogy első sorban nemzeti

a

létünk legfőbb biztosítékát, cultur-képességünket, élénken ne hangsúlyozzuk, mint azon tényezőt, mely a kard és eke mellett állandó helyet szerzett a magyar nemzetnek Európa művelt népcsaládjai között — nemcsak, de biztosítékát képezi jövőnknek is.

Igen, nemzeti műveltségünk azon főtényező, mely jogot ad reményeinknek, megvalósítja hitünket, hogy nemzetünk a továbbfejlés útján számban és erőben növekedni képes, növekedni fog. És ez nem kérkedés, nem túlbecsülése erőnknek, mint a mivel vádolni szeretik a magyart, midőn gúnyosan épen nemzetiségünkhöz való ragaszkodásunkat, magyarságunkat hánytorgatják fel lenéző kicsinyléssel azok, kik előhaladottságukat részben nekünk köszönhetik, mint a művelt Európa keleti előőrseinek, kik karddal kezünkben századokon át védelmeztük őket a barbarizmus áramlatai ellen, míg ők kényelmesen dolgozhattak a tollal, ecsettel és vésővel.

Mi elismerjük a nyugati nemzetek műveltségét, elismerjük azt is, hogy igen sok tekintetben erős hatással voltak a mi művelődési fejlődésünkre is; de a mint az már szokott lenni, hogy egy nagyobb, hatalmasabb elem — a kisebbre, a gyöngébbre nemcsak előnyeinek, de hibáinak egy részét is átszármaztatja: raktak ők a mi vállainkra oly terheket is, melyeknek súlya alatt — bizony-bizony századokig görnyédtünk! És hogy végkép össze nem roskadtunk, azt csakis nemzeti geniuszunknak köszönhetjük, a ki kiirthatlanul lelkünkbe plántálta nemzeti öntudatunkat, szívünkbe a honszerelmet, és adott nekünk oly nyelvet, melynek nemes egyszerűsége, édes dallamossága és komoly méltósága ugyanazon hangokon szólal ma meg a kunyhókban, mint a palotákban. És adott oly költőket, a kik e nyelven daloltak nekünk mindarról, a mi csak kedves a mi szívünknek: a hazáról, a szabadságról, a szerelemről, hölgyeink szépségéről és erényeiről, férfiaink vitézségéről és arról a népről, a kiről legnagyobb regényírónk mondja: E népet az isten jókedvében teremtette a világra!

E nép kebeléből, a szerény nádfödeles kunyhóból lépett elő legnagyobb költőnk is, hogy ne haljon meg soha, hanem csillaggá változzék, és örök tündöklésével útat írjon le nemzetünk egén, melyet meglásson az egész világ, — idegen népek is gyönyörködjenek pompás fényében, lelkesedjenek lángjai mellett! Hogy ne lelkesítene tehát ő minket, a kik egészen a magunkénak valljuk és tudjuk őt, a ki a mi népünk gondolatainak és a mi népünk érzelmeinek adott igaz hangokat dalaiban, és saját egyéniségében a magyar nemzet egyéniségét mutatta meg a világnak!...

De miért beszéljek én önöknek Petőfiről! Vele szemben a dicséret — magának az ékesszólás múzsájának ajkán is közhelylyé válik, míg az én szavaim csupán egy szívdobbanás hangja, melyben az önök szeretete és bámulata is nyilatkozik nagy költőnk emlékezete iránt!

De lehetetlen elhallgatnom azt, hogy társaságunk — mi, kik a nagy költő nevének tiszteletében egyesültünk, mélyen át van hatva a nemzet azon hatalmas szeretetétől, mely Petőfinek egykor a lant mellé a kardot is kezébe adá, s most, midőn nem egyedül a kard dönt többé a nemzetek sorsa felett, hanem a valódi nemzeti műveltség: — odairányozzuk törekvésünket, hogy ennek fejlesztésére, szerény tehetségünkhöz képest a legnemesebb eszköz, — az irodalom által legyünk képesek hatni.

A rendelkezésünkre álló eszközök mérlegelésével — az önök méltányosságára hívatkozunk, tisztelt hallgatóság, vajjon mennyiben feleltünk meg rövid pályafutásunk alatt is a működésünkhöz jogosan köthető várakozásoknak?

A havonkint megtartatni szokott felolvasásaink külső sikerét tekintve, csak hálásan emlékezhetünk vissza ama napokra, midőn eljöttek önök, hogy megjelenésükkel lelketsenek minket munkálkodásunkban tovább haladni, s valóan kellemesen hat öntudatunkra, hogy minden egyes felolvasási napunkat ünneppé tették önök nekünk, különösen - és ezt ki kell emelnem! — a művelt hölgyvilág és a

még minden szép eszméért lelkesedő ifjúság, tömeges megjelenésükkel.

Társaságunk eddigelé a fősúlyt csakis a felolvasásokra fektetheté; mert míg egyrészről az anyagi eszközök hiányát érezzük arra nézve, hogy számosabb kiadványnyal szerepelhessünk a könyvpiacon, másrészről szomorú tudomással bírunk a felől, hogy a nagy közönség egy részét, mely olvasni szokott, selejtes külföldi fércművek rosz fordításainak füzetes vállalataival árasztják el amaz irodalmi kufárok, kik az irodalom-terjesztés cége alatt eléggé nem minősíthető módon rabolják meg a közönség zsebeit, s még inkább és ez a fő! rontják meg ízlését. Ezek letörlik az ifjúság lelkéről a szemérem virághamvát, s a helyett, hogy tényezőivé váljanak a nemzeti közérzületnek, ez által a nemzeti művelődés szent ügyének: a kozmopolitizmus legkönnyebben megejtő nemét, az irodalmi kozmopolitizmust terjesztik.

Nem mondom én, hogy a külföld remekíróit ne olvassuk, hogy ne tanulmányozzuk ama jeleseket, kiket a lángész világpolgári joggal ruházott fel; de oly kis nemzet, mint mi vagyunk, kell, hogy első sorban saját költőit és íróit olvassa, saját irodalmát karolja fel!

A nemzeti költészet és irodalom a nemzeti művelődésnek a virága. Ha azt akarjuk, hogy ez gyümölcsözővé váljék, kell, hogy a közönség meleg érdeklődéssel viseltessék iránta. Oly szépirodalomban, melynek egy élő Aranyja, egy élő Jókaija van: ezzel nem is sokat kívánunk. És a kisebb tehetségek is csak úgy fejlődhetnek, csak úgy válhatnak tényezőivé a közérzületnek, nemzeti művelődésnek, csak úgy alkothatnak mindig jobbat és szebbet, — ha nemcsak ők, a költők és írók, de az olvasó közönség is ápolni fogja a nemzeti irányt, mely nélkül nemzeti irodalom, nemzeti műveltség nem is képzelhető.

Mi hiszünk a nemzeti irodalom fejlődésének jövőjében mert hiszünk a nemzet jövőjében is. E hitünk és hazaszeretetünk adja meg nekünk az erőt a további munkálkodásr

Ezennel megnyitom a Petőfi-társaság ötödik ünnepélyes közgyűlését.

TITKÁRI JELENTÉS

a «Petőfi-társaság» 1880. évi működéséről.

Tisztelt társaság!

Midőn újra e helyre lépek, hogy társaságunk múlt évi működésének főbb mozzanatairól jelentést tegyek, jól tudom, hogy közülésünk leghálátlanabb részét kell betöltenem. Száraz adatokat kell egymásba fűznöm s felsorolásukkal a hallgatók előtt kedveltebb tárgyaknak szánt időt megrabolnom; de kötelességet teljesítek, mert társaságunk nem csupán örömmel fogadott vendégeit, hanem egyúttal törekvéseinek bíráit, ellenőreit is látja a nyilvános üléseit látogató díszes közönségben. Igyekszem azonban, hogy a hallgatók türelmét erős próbára ne tegyem s az elősorolás unalmát annak rövidségével ellensúlyozom.

Jelentésemet legyen szabad annak nevén kezdenem, kinek emlékét híven őrizni, cultusát terjeszteni, példaadását követni, föladatául tűzte ki társaságunk — a Petőfi Sándorén. Hogy e nagy és fényes név cultusának érdekében mit tettünk: arról első sorban felolvasó-üléseink s havi közlönyünknek a *Koszorú*-nak fűzetei tanúskodnak. Gyűjtöttük, rendeztük és tisztáztuk a költő élettörténetére vonatkozó, gyakran hiányos, nem ritkán egymásnak ellenmondó adatokat, egyes műveinek szelleméhez széptani fejtegetések által igyekeztünk közelébb vinni az olvasó-közönséget s a hol alkalom kínálkozott, a haza határain belül úgy mint kívül hirdetői vagy tolmácsai voltunk dicsőségének. Midőn az …ók és művészek társasága» Petőfi kis-kőrösi szülőházát, …nemzet kegyelete által őrzött, nádfödeles szerény házikót, …múlt év őszén birtokába vette, elnökünk: Jókai Mór mon…tt az ünnepelt nevéhez méltó emlékbeszédet, s emelkedett

hangú költeményben Komócsy József dicsőítette az igénytelen hajlékot, melynek alacsony, gerendás szobájában a költő először pillantotta meg a napvilágot. Mi kerestük föl koszorúnkkal szülői elhagyott, omladozó sírját s gondoskodunk jövőre, hogy az áldott hamvak a kerepesi-úti sírkertben találjanak állandó nyughelyet. Társaságunk r. tagjai közül Abafi Lajos a múlt év folytán, több kiváló fordító közreműködésével, Petőfi összes szerelmi költeményeinek német fordítását rendezte sajtó alá, társaságunk tiszteleti tagja Cassone József pedig, ki nem egy levelének tanúsága szerint, kórágyán egyedül a nagy magyar költő dalaiban talál üdülést, fordításaival az olaszokat hódította meg Petőfi lángszellemének.

Társaságunk többi tagjainak, a Társaság körén túl kifejtett működéséről, bármily becsű és hatású legyen az, itt hallgatnom kell, s csakis amaz előadásokra szorítkozhatom, melyek a múlt év folyamában rendes felolvasó-üléseinket betöltötték.

E felolvasó-üléseken Ábrányi Emil 3, Bodnár Zsigmond, Lauka Gusztáv, Margitay Dezső, Torkos László, Reviczky Gyula 2—2, Balázs Sándor, Beniczky Bajza Lenke, Bodon József, Erődi Béla, György Aladár, Hatala Péter, E. Kovács Gyula, Komócsy József, Meltzl Hugó, Névy László, Peterdi Prém József, P. Szathmáry Károly, Teleki Sándor gróf, Váradi Antal, Vértesi Arnold, Zichy Géza gróf és Jókai Mór egy-egy felolvasással szerepeltek.

Hajós Izidor, Kiséri, Lenkei, Majthényi Flóra és Tóth József, dolgozataikkal, mint vendégek, szíveskedtek felkeresni havi üléseinket.

Könyvkiadványaink ez évben két kötettel: Szász Gerő r. tag újabb költeményeivel s ugyancsak az ő ötfelvonásos tragédiájával: *Rolandné*-val gyarapodtak. Sajtó alatt vannak az *Emlékeim* 3-dik kötete Teleki Sándor gróftól, K. Papp Miklós apróbb szépirodalmi dolgozatai s Balogh Zoltán összes művei 2 kötetben. E kötetek 22-re emelik a Petőfi-

társaság önálló kiadványainak számát fennállásának és működésének rövid négy éve alatt.

Alapítványaink, habár lassan, de szintén szaporodnak. Alapító-tagjaink névsorába legutóbbi közgyűlésünk óta Brázay Kálmán, dr. Falk Miksa, gr. Teleki Sándor urakat és özv. Balogh Zoltánné úrnőt jegyeztük föl. (Az eddig tett s a társaság javára kamatozó alapítványok összege 1400 frt.)

A két első 100—100, a két utóbbi 200—200 frttal gyarapította társaságunknak vagyonát, mely rendes folyó kiadásainknak fedezésére kamatozik.

Nem kevésbbé üdvös tény egy másik szaporodás: a munkás tagoké. Társaságunk e részben, alapszabályainak intézkedését követve, választásainál az író hívatottságán kívül annak tevékenységét is számba veszi, s ezt az elvet tekinté irányadóul közelébb is, midőn legutóbbi választóülésében Bercsényi Béla, Kvassay Ede és Petelei István megválasztása által a három üresedésben volt helyet betöltötte, a másodelnök tisztének viselésére pedig közbizalommal Komócsy Józsefet szólította fel. Újonnan választott tagjaink Csepreghy Ferenc, K. Papp Miklós és Petőfi István helyére léptek, kik mindannyian a múlt év veszteségeit képezik s kiknek érdemeit méltatni havi felolvasó-üléseink tekintették vagy tekintik föladatokul.

Veszteségeinkről tévén említést, tisztelve szeretett másodelnökünk: Éjszaki Károly távozásáról ez ünnepélyes alkalommal is meg kell emlékeznem. Ő, ki ifjúi lelkesedéssel vett részt az alakulás terhes munkájában, öt éven át a buzgalom, kötelességérzet és szeretet egyenlő mértékével kormányozta társaságunkat, s most, midőn másnemű kötelességei körünkből elszólítják, mint Társaságunk örökös tiszteleti másodelnöke mindnyájunk szívében kitörülhetetlen emléket hagy maga után. A szeretve tisztelt bölcs tanácsadó barát mindnyájunk háláját, ragaszkodását viszi magával, de szeretetteljes lényének becses örökségeképen nálunk

hagyja a munkásságot és összetartás érzetét, melyek egyedül képezhetik e fiatal társaság sikereinek, felvirágzásának biztos alapját!

A „PETŐFI-TÁRSASÁG“ SZEMÉLYZETE

AZ 1880-DIK ÉVBEN.

Tisztviselők:

Elnök: Jókai Mór
Alelnök: Komócsy József
Titkár: Szana Tamás
Másodtitkár: Váradi Antal
Pénztárnok: Paulay Ede
Ellenőr: György Aladár.

Rendes működő tagok:

Abafi Lajos (1876) Budapesten
Abonyi Lajos N.-Abonyban
Ábrányi Emil (1876) Budapesten
Ábrányi Kornél (1876) Budapesten
Ifj. Ábrányi Kornél (1876) Budapesten
Balázs Sándor Budapesten
Beniczky Bajza Lenke (1878) Zsámbokon
Bercsényi Béla (1880) Budapesten
Bartók Lajos (1876) Budapesten
Bodnár Zsigmond (1877) Budapesten
Bodon József (1877) Promontoron
Boruth Elemér (1878) S.-A.-Ujhelyen
Bulla János (1878) Budapesten
Csengey Gusztáv (1877) Aszódon
Csiky Gergely (1876) Budapesten
Éjszaki Károly Budapesten.
Endrődi Sándor Nagy-Váradon
Erődi Béla (1876) Budapesten
Fest Imre (1876) Budapesten
György Aladár Budapesten
Győry Vilmos (1876) Budapesten
Hatala Péter Budapesten
Helfy Ignác (1876) Budapesten
Irmei Ferenc (1879) Budapesten
Jókai Mór Budapesten
B. Kaas Ivor (1876) Budapesten
Kertbeny Károly (1876) Budapesten
Kisfaludy Atala (1877) Kaposvárt
Kiss József (1878) Temesvárott
Komócsy József Budapesten
E. Kovács Gyula (1876) Budapesten
Kvassay Ede (1880) Budapesten
László Mihály (1876) Budapesten
Lauka Gusztáv Budapesten
Margitay Dezső (1877) Budapesten
Meltzl Hugó (1876) Kolozsvárt
Névy László Budapesten
Neugebauer László (1876) Budapesten
Paulay Ede Budapesten

Petelei István (1880) Kolozsvárt
Prém József (1878) Budapesten
Pulszky Ferenc (1876) Budapesten
Rádl Ödön (1877) Nagy-Váradon
Reviczky Gyula (1878) Budapesten
Szabados János (1876) Szegeden
Szabó Endre (1877) Budapesten
Szana Tamás Budapesten
Szász Gerő (1876) Kolozsvárt
P. Szathmáry Károly Budapesten
Gr. Teleki Géza Budapesten
Gr. Teleki Sándor (1878) Koltón
Tolnai Lajos (1878) M.-Vásárhelyt
Torkos László (1876) Budapesten
Tóth Endre (1876) Vattán
Törs Kálmán Budapesten
Vámbéry Ármin (1876) Budapesten
Váradi Antal (1876) Budapesten
Vértesi Arnold (1876) Debrecenben
Gr. Zichy Géza (Budapesten)

Az évszám az illető taggá választásának idejét jelöli; a társaság alkotó tagjai e névsorban évszám nélkül szerepelnek.

Elhúnyt tagok:

1878.

Balogh Zoltán
Szigligeti Ede.

1879.

Toldy István.

1880.

Csepreghy Ferenc
K. Papp Miklós
Petőfi István.

Tiszteletbeli tagok:

Arany János Budapesten
Kovács Pál Győrött
Bodenstedt Frigyes
Cassone József Notoban (Sicilia).

Alapító tagok:

Bokros Elek (100 frttal)
Debrecen városa (100 frttal)
Kégly György (200 frttal)
Szmrecsányi Paula (200 frttal)
Virágh Elek (100 frttal)
Beniczky-Bajza Lenke (100 frttal)
Brázay Kálmán (100 frttal)
Gr. Teleki Sándor (200 frttal)
Dr. Falk Miksa (100 frttal)
Özv. Balogh Zoltánné (200 frttal).



A „PETŐFI-TÁRSASÁG" KIADVÁNYAI

1877—1880-DIK ÉVEKBEN.

1. Balázs Sándor: *Víg elbeszélések.* 1877.
   — *Tarka képek.* Beszélyek és rajzok. Két kötet. 1879.
2. Endrődi Sándor: *Költemények.* Két kötet. 1877.
3. Jókai Mór: *Észak honából.* Muszka rajzok. 1877.
4. Gróf Zichy Géza: *Költemények.* 1877.
5. Abonyi Lajos: *Itt a szép alföldön.* Népies elbeszélések. 1877.
6. Lauka Gusztáv: *A múltról a jelennek.* Emlékjegyzetek. 1878.
7. Szana Tamás: *Molière élete és művei.* 1878.
8. Gróf Teleki Sándor: *Emlékeim.* Két kötet. 1879.
9. Váradi Antal: *Az én világom.* Költemények. 1878.
10. Vértesi Arnold: *A nyomorúság iskolája.* Regény. 1877.
11. *Petőfi-évkönyv.* 1878.
12. *A Petőfi-társaság évkönyve.* Szerkeszti Szana Tamás. 1879.
13. *A Petőfi-társaság Lapja.* Szépirodalmi heti közlöny. Szerkeszti Szana Tamás. 1877—1878. Két évi folyam.
14. *Koszorú.* A Petőfi-társaság havi közlönye. Szerkeszti Szana Tamás. 1879—1880. Két kötet.
15. Szász Gerő: *Újabb költemények.* 1880.
    — *Rolandné.* Tragédia öt felvonásban. 1880.



A „PETŐFI-TÁRSASÁG“ ALAPSZABÁLYAI.

1. *A társaság címe, pecsétje és székhelye.*

A társaság címe: «Petőfi-társaság» s pecsétje koszoruban e szavakat tartalmazza: «Petőfi-társaság 1876.» Székhelye: Budapest.

2. *A társaság célja.*

A magyar szépirodalom és szépműtan fejlesztése és terjesztése.

3. *A cél eszközei.*

Szépirodalmi és széptani tárgyú felolvasások és ünnepélyek rendezése, jelesebb szépirodalmi és szépműtani termékek s szépirodalmi, művészeti és kritikai lap, vagy másnemű közlöny kiadása.

4. *A társaság tagjai.*

A társaság tagjai tiszteletbeliek, alapítók és rendesek.

5. *A tiszteletbeli tagok.*

Tiszteletbeli tagok, kik nagyobb irodalmi érdemekkel ıtüntek.

6. *Az alapító tagok.*

Alapító tagok, kik a társaság pénzalapját legalább 100 forintnyi alapítványnyal nevelik.

7. *A rendes tagok.*

A rendes tagok kétfélék:

1. pártolók, kik a társaság céljait anyagi támogatással;

2. működők, kik szellemi közreműködéssel mozdítják elő. Ez utóbbiak oly írók közül választatnak, kik a magyar szépirodalom vagy szépműtan terén nagyobb képességnek és tevékenységnek adták jeleit. A működő tagok száma hatvan.

8. *A tagok választása.*

Ki pártoló rendes taggá kíván megválasztatni, ebbeli szándékát a társaság titkárjának vagy bármely tagjának kijelentheti. Az így ajánlottakról a tiszti kar a havi ülés elé véleményes jelentést terjeszt, hol a tag szavazattöbbséggel választatik meg. Tiszteletbeli tagok, ajánlás folytán, az ily havi üléseken szintén választhatók, de a működő tagok választása csak üresedés esetében, minden évnek végével a működő tagok által kijelöltek közül, az összes társasági tagok titkos szavazatával történik. A tiszteletbeli és működő tagok élethossziglan választatnak. Az új tagot megválasztatásáról a titkár értesíti.

9. *A tagok jogai.*

A tagok a társaságtól oklevelet kapnak, melynek alapján joguk van a «Petőfi-társaság tagja» címet viseln A tiszteletbeli és működő tagnak ezenkívül jogában áll társaság tanácskozásaiban részt venni s felolvasásokat ta

tani. A társaság közlönyét, évkönyvkiadványait a tagok díjmentesen kapják.

10. *A tagok kötelességei.*

A pártoló rendes tag a társaság pénztárába három évi kötelezettség mellett, évenkint tiz o. é. forintot fizet egyszerre, vagy két egyenlő részletben: december és junius hónapok folytán; az alapító tag legalább 100 forintot egyszer s mindenkorra. Ezen kívül az oklevélért minden tag 2 forintot. A mely pártoló rendes tag a társaságból a három év letelte után kilépni akar, szándékát az utolsó év előtt a titkárnál bejelenteni s oklevelét visszaküldeni tartozik, ellenkező esetben a következő három évre is tagjául tekintetik a társaságnak. A megválasztott vagy kilépő tagok nevei a társaság közlönyében fognak közzététetni.

A működő tagok kötelezik magokat székfoglalójukat egy év alatt megtartani s a társaság ülésein tartott felolvasásaikat a társaság közlönye számára oly föltételek alatt átengedni, a minők alatt azokat a társaság, mindig a vállalat akkori anyagi állása szerint, átveheti; a lapban megjelenő munkák különben az író tulajdonát képezvén.

11. *A társaság kormányzata.*

A társaságnak van elnöke, másodelnöke, titkára, másodtitkára, pénztárnoka, ellenőre és jogi képviselője. A jogi képviselő és pénztárnok esetleg nemtagok közül is választhatók. Ezek és a működő tagok képezik a választmányt, mely a társaság ügyeit vezeti. A tisztviselők, kik közül a titkár és pénztárnok díját a közgyűlés határozza meg, általnos szótöbbséggel a közgyűlést követő tisztújító ülésen, rom évre választatnak s újra megválaszthatók. Ha az ő szavazásnál általános szótöbbsége egyiknek sem volna, második szavazás a legtöbb szavazatot nyert két egyén

közt történik. Üléseken a hiányzó elnököt a legidősb, a titkárt pedig a legfiatalabb működő tag helyettesíti.

12. *A társaság vagyona.*

A társaság vagyonát a közlönyből vagy más kiadványokból befolyó jövedelmek, évdíjak, továbbá az esetleges adakozások és hagyományok képezik. Feloszlás esetében a vagyon az írói segélyegyletre száll.

13. *A közgyűlésről.*

A társaság minden évben tart egy rendes ünnepélyes közgyűlést Budapesten, januárhó 6-án, mint Petőfi Sándor születését követő első ünnepnapon. A közgyűlés tárgyát szépirodalmi és szépműtani felolvasások képezik, s a társaság szellemi működéséről ekkor tesznek jelentést az illető ügyvezetők. A társasági tagok az ünnepélyes közgyűlésre hírlapi hirdetések által hívatnak meg, a Budapesten lakók azonkívül meghívójegyek által is.

Rendkívüli közgyűlést a felmerülő szükséghez képest az elnök bármikor hívhat össze, 20 tag irásbeli óhajtására pedig összehívni tartozik. Ily közgyülésen az alapszabályok megváltoztatásának kérdésében a választmányi tagok kétharmada, a netaláni feloszlást illetőleg pedig háromnegyede határozhat érvényesen, s a meghívókon a gyűlés célja kiteendő.

14. *Az ülésekről.*

A társaság rendes felolvasó-üléseit — julius és augusztus hónapok kivételével — minden hó második vasárnapján tartja.

Ezen ülések tárgyai: a társaság működési körébe illő felolvasások és vitatkozások, nemkülönben a társaság ide tartozó és folyó ügyeinek elintézése.

A felolvasó-ülések nyilvánosak, de zártkörű tanácskozással végződnek. Hogy az ülés érvényesen végezhessen, hat működő tagnak jelenléte szükséges.

A társaság nyári szünideje alatt az ország nagyobb városaiban is tarthat ülést, szépirodalmi és szépműtani felolvasásokkal.

15. *Az elnökség.*

A társaságot hatóságok vagy valamely harmadik személy irányában az elnök képviseli, s a közgyűlésen ő tesz jelentést a társaság működéséről. A társaság által jóváhagyott fizetéseket ő utalványozza.

16. *A titkár.*

A titkár vezeti a jegyzőkönyvet, viszi a társaság levelezését, a társaság felügyelete mellett ő szerkeszti a társaság közlönyét s más kiadványait, s köt szerződést a nyomdászokkal; ő gondoskodik az ülések felolvasásairól s a gyűlések tartásáról hírlapilag értesíti a közönséget. Egyelőre ő viseli gondját a társaság könytárának is.

17. *A pénztárnok.*

A pénztárnok kezeli a társaság pénzét, beszedi az oklevél- vagy tagsági díjakat, a pénztár állásáról minden hóban értesítvén a társaságot. Számadásait a társaság minden félévben átvizsgáltatja. A pénztárnok csak az elnök és titkár által utalványozott nyugtatványokat fizetheti ki.

18. *Az ellenőr.*

Az ellenőr a pénztár kezelését ellenőrzi s annak állásáról negyedévenkint jelentést tesz.

19. *Az alapszabályok megváltoztatása s a társaság feloszlása.*

E két tárgyban a külön e célból összehívott rendkívüli közgyűlés határoz a 13-ik szakasz rendelkezéseinek értelmében. A megváltoztatott alapszabályok és a feloszlást kimondó határozat felső jóváhagyás alá bocsátandók.

20. *A perek elintézése.*

A társasági tagok közt vagy társasági tag és a társaság közt a társasági viszonyból származó netáni egyenetlenségeket a társaság elnöke igyekszik kiegyenlíteni, mi ha nem sikerül, a kérdés eldöntése választott bíróságra bízatik, mely választott bíróság a társaság tagjaiból az 1868. évi L. 10. t.-c. 9. címének III. fejezetében foglalt szabványok szerint jár el.

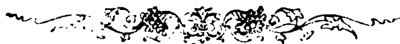
21. *Az állam felügyelete.*

Ha a társaság a fenebbi alapszabályokban meghatározott körét átlépné, a m. kir. kormány által a felfüggesztés után elrendelendő vizsgálat eredményéhez képest föl is oszlattathatik, vagy az alapszabályok legpontosabb megtartására, különbeni feloszlatás terhe mellett köteleztethetik.

43716 szám.

Látta a magyar királyi belügyminiszter. Budapesten 1877. évi október hó 30-án. A miniszter helyett

B. Kemény, államtitkár.





MÉSZÖLY GÉZA.

Irta

SZANA TAMÁS.

Egy fiatal képíró, kinek alkotásai ép oly elvitázhatlanul magokon viselik a nemzeti eredetet és jellemet, mint a fonóházak édesen epedő, mélabús nótái vagy Petőfi költeményei, melyekben a délibábos rónaság csodás bájait festi. Mészöly minden tájképe egy-egy kiszakított darab az édes hazai földből, melynek csodás alakzatú bárányfelhőit, szelid boruját nem feledhetjük el Olaszország örökösen mosolygó, derűs ege alatt; melynek füzesei, sűrű nádasai minduntalan titokzatos regéket sugdosnak füleinkbe s mely még szikes, fekete földjeért is kiengesztel bennünket, mert e sokat ócsárolt föld eszünkbe juttatja az igazi magyar faj egyik legkedvesebb jellemvonását — a szíves vendégmarasztást.

Az idegen egészen szokatlan és új világgal ismerkedik meg Mészöly festményeiben, míg a magyar emberben ugyancsak ezek a festmények, mint megannyi ismerősök, édes visszaemlékezéseket keltenek. És ez a kiváló tulajdonság az, ıely, véleményünk szerint, okát és magyarázatát képezi a atal művész egyaránt jelentékeny külföldi és hazai sike-inek. Korunk ízlése a művészetnek minden ágában az *ryéniséget* tette uralkodóvá s ma már a költő, szobrász vagy

festő csak úgy számíthat erősebb és tartósabb sikerekre, ha alkotásaiban igaz és érdekes vonásokkal erőteljes egyéniséget képes elénk varázsolni.

Voltak s hála Istennek, még ma is vannak hazai tájképfestőink, kik nagy mesterek oldala mellett gondos tanulmányozás közben fejlesztve tehetségüket, a compositio szabályossága s a körvonalak rhythmusa iránt élénk fogékonyságot tanusítanak s kik hosszas gyakorlat után szépen elsajátították a színkezelésnek titkait; de e művészek legnagyobb részénél kosmopolitikus vonásokkal találkozunk, s eszményített tájképeiken a fák sűrűjében, a liget pázsitján s a vizek hullámaiban önkénytelenül is dryadákat, oreadákat és okeanidákat keresünk, kikkel egy régibb iskola csaknem légiessé finomitott ízlése népesítette be a képzőművészeteket. Mészöly Géza képeit látva, a hazai talajtól egy pillanatra sem válik meg képzelődésünk; csaknem vibráló napsütésében a hazai nyárnak éltető melegét érezzük; növényzete, tarka színpompájában, gyermekkorunk óta ismerős előttünk, s nádas viskóit, düledező pajtáit, halászkunyhóit azok a tőrül metszett alakok élénkítik, kikkel a hazai földön s itt is leginkább csak a regényes Balatonmelléken találkozunk.

Mészöly multjának, fejlődési történetének adatai nagyrészt ismeretesek a magyar közönség előtt, bár ő maga nem tartozik a közlékenyebb természetek közé s újabb sikereinek terjesztése végett nem szokta igénybe venni az újdonságírók gyorsan népszerűsítő harsonáit. Élettörténetének főbb mozzanatai egy régibb följegyzés szerint, ezek: Sárbogárdon 1844-ben született s atyja: Mészöly Imre, fehérmegyei törvényszéki bíró volt, ki minden áron azt óhajtotta, hogy fia is a jogi pályára lépjen. Tanulmányait Hajdu-Szoboszlón kezdte, majd Debrecenben s utóbb Pesten foly tatta a legjobb sikerrel. A kijelölt kenyérpálya azonba sehogy sem találkozott az ifju tetszésével s Mészöly, mir első éves jogász, már Debrecenben rajzolással töltötte sza

bad óráit, bár ekkor jóformán még csak nem is sejtette, hogy művészeti szép jövőjének csirája e kezdetleges tanulmányokban rejlik.

Mint másodéves jogász 1866 őszén Pestre költözött s életének fordulópontja ez időre esik. Ekkor nyilt alkalma először a művészet nagyobb szabású alkotásaival megismerkedni; szorgalmasan látogatta a nagyobb gyüjteményeket s előbb Kiss Bálint majd ennek elhunytával, a minden fejlődő tehetség iránt meleg érdeklődést tanusító Ligeti Antal vezetése mellett, megismerkedve a régibb és újabb festészeti iskolák jeles műveivel, egyik legállandóbb és legügyesebb munkása lett a nemzeti muzeum másoló-termének. Itt érlelődött meg lelkében az elhatározás, hogy a jogi pályát a művészetivel fogja fölcserélni, de merész tervét ekkor még nem volt bátorsága szülői előtt fölfedezni, bár a kedve ellen való pálya nyügeit nagyon érezte. Nagybátyja: Kenessey Kálmán, ki egykor maga is ügyesen forgatta az ecsetet, érkezett segítségére. Ő hárította el az ifju elé halmozott akadályokat, ő nyugtatta meg a szülők tiltakozó aggályait s végre elérkezett a várva-várt pillanat, midőn Mészöly Géza, mint kezdő festész, határozottan a művészi pályára léphetett. Az 1868-dik évet még Pesten töltötte, de a következő évben már a b. Eötvös József közoktatásügyi minisztertől nyert állami ösztöndíjjal Bécsbe utazott, hol ekkor a híres Zimmermann s utána Russ Róbert volt a művészeti akadémia tájfestészeti tanára.

Befogadtatása a bécsi művészeti akadémiába nem minden nehézség nélkül történt meg; a tudós tanárok nem sok bizalmat helyeztek a szerény külsejü, hallgatag naturalistába, kinek e tulajdonságok mellett még az a szerencsétlensége is megvolt, hogy csak töredezve, végtelenül szás, zsiros kiejtéssel beszélte a német nyelvet. A taná:nak azonban csakhamar be kellett látniok, hogy ezuttal gyon csalatkoztak. A bécsi akadémia növendékei művémegoldás végett minden évben kapnak valami föladatot

s 1870-ben Lenau *Schilflieder* című vers-cyclusának illustrálását kívánta a tanári kar. Mészöly, habár eleinte vonakodva, szintén megjelent a pályázók között. De alig ismerkedett meg behatóbban Lenau költeményeivel, éreznie kellett, hogy a magyar születésü német dalnok szívében rokon érzelmeknek húrjait pendítette meg, s hogy rajzónjával a sötét borongásra annyira hajlandó költőnek illetékes tolmácsa lehet. S az akadémia aranyérem jutalmát csakugyan ő nyerte el ama megragadóan szép kartonjával, mely később az országos képzőművészeti társulat budapesti kiállításán is örvendetes feltünést keltett. Mészöly volt az első magyar növendék, ki a bécsi művészeti akadémián jutalmat nyert. Egy évvel később már mint festészt érdemesítették a három száz forintos jutalomra, dacára annak, hogy versenytársai 5—6 éves tanítványok voltak.

A fiatal képíró sikerei a magyar főváros művészi köreiben is élénk érdeklődéssel találkoztak s az üdvözlők sorában ott volt Keleti Gusztáv is, ki ekkor már a kitünő tájfestész hírnevével bírt. Talán épen az ő buzdítására ébredt föl Mészöly Gézában a vágy a magyar természet képtárgyainak gyüjtésére s a magyar jellegeknek behatóbb tanulmányozására. Több ízben lejött a Balaton vidékére, ismételve tartózkodott a Tisza mellékén, s képei, melyeket az újabb és újabb hazai benyomások hatása alatt készített, mindenkor kedvelt és kapós tárgyait képezték a bécsi műpiacnak.

A bécsi akadémiától 1872-ben vált meg s ugyanekkor Münchenben nyitott önálló műtermet. Nyarankint azonban hosszabb-rövidebb időre mindig hazalátogatott s megkedvelt tanyáján: a Balaton és Tisza mellékén gyüjtögette tanulmányait ama gyöngéd kezelésű, költői hangulatú képekhez, melyeket a bécsi világkiállítás biráló bizottsága, mely egyuttal a közvéleménynek is viszhangja volt, a művésze éremre érdemesített.

Müncheni tartózkodásának második évére esik megi merkedése Ramberggel, Goethe híres illustrátorával. M

szöly, ki ekkor a bécsi világkiállításra szánt képeit állította ki egy műárusnál, épen valamelyik kávéházban ült két fiatal festőtársával. Asztalukhoz nemsokára széleskarimájú kalapban egy hajlottabb korú férfiu közeledik, s a fiatal festőktől egész elragadtatással kérdezi: látták-e Mészöly kiállított képét? — Ritka szép mű — mondja az öreg úr — én minden ismerősömet elküldöm megtekintésére. — Az öreg úr Ramberg volt s egész elragadtatással ölelte át az előtte addig ismeretlen Mészölyt, midőn neki a dicsért kép festője gyanánt bemutatták. Később a legbizalmasabb viszony fejlődött közöttük s Ramberg legszebb compositiójának vázlatával ajándékozta meg fiatal festőtársát.

Mészöly az utóbbi éveket részint özvegy édes anyjánál Székesfehérvárott, részint Münchenben töltötte, hol még most is kényelmesen berendezett műterme van; legutóbbi honntartózkodása alatt hosszasabban időzött Surdon, a művészetpártoló ifj. gr. Zichy Ödön birtokán, kinek képtárát több festményével gazdagította. Ezek közül kiváló figyelmet érdemelnek: a *Balatoni alkony* és a *Balatoni komp*. Ez utóbbi kép, mely a párisi Salonban is feltünést keltett, talán legnagyobb alkotása a művésznek. A tihany-szántódi révben kiköt egy vitorlás komp megrakva teherrel. Az utasok épen most lépnek ki belőle; köztük egy nő fején vékával, a másik, kezében batyuval. Az alakok mind természet után rajzolva, 18—20 cent. nagyságúak s úgy viselet, mint arckifejezés tekintetében mesteri hűséggel tükröztetik vissza az életerős, üde magyar fajt. A Balaton kék vize, az átlátszó tiszta lég, a Tihany félsziget oldaláról átmosolygó fehér épületek összhangzatos, kiegészítő részeit alkotják a derűs hatású festménynek.

A Balaton mellékére vall művészünk ama képe is, melyet 1874—5-ben Trefort közoktatásügyi miniszter megbízásából a nemzeti képtár számára készített s mely azóta szép metszetekben országszerte ismeretessé lett. A *Balatoni haldásztanyá*-t értem. E képen háttért a tihanyi magaslatok

képeznek, melyek jól ismert körrajzban szegik be a láthatárt. Az innenső parton sajátszerü ladikokat s élettől duzzadó alakokat találunk, melyek, ha még a jellemzetes növényzetről sem feledkezünk meg, híven tárják fel előttünk a Balatonvidék festői arculatát. Sehol egyetlen szín vagy vonás, mely megzavarná a benyomás egységét, valódiságát.

Mészöly Géza igen termékeny művész; műveinek tulajdonosait azonban csak nagyjában is nehéz feladat volna elősorolni, mert a képíró mai napság csak ritkán lép egyenes összeköttetésbe a műbaráttal s újabb alkotásai rendesen egyik vagy másik műkereskedő üzletébe vándorolnak. A már említetteken kívül, mint tudjuk, Liebig bárónak, gróf Zichy Jenőnek és Tisza Lajosnak van legtöbb képe Mészölytől, kinek festményei különben leginkább Bécsben, Münchenben, Londonban és Amerikában, az újabb képgyüjtők házájában, vannak elszéledve. Egyes műveltebb családoknál Magyarországon is találhatók képei, de ezek többnyire kisebb alkotások.

Mészöly közelebb gróf Zichy Jenő szent-iváni kastélya számára fest egy nagyobb vadászképet. Talán e megbízatás adja magyarázatát annak is, hogy genialis művészünk az utóbbi időkben gyakran és örömest foglalkozik állattanulmányokkal. E félrecsapás a rendes útról tehát nem csupán szeszély Mészöly Gézánál — mint egyik másik bírálója hinni szereti — hanem előtanulmány egy nagyobb compositióhoz, mely újabb oldaláról fogja bemutatni a művész fényes tehetségét. Reméljük és hiszszük, hogy ez újabb kísérlet Mészöly nevéhez és eddigi sikereihez méltó lesz.





KINCSES LÁZÁR LÁNYA.

BALLADA.

Irta

KISS JÓZSEF.

Özvegy Salamonné düledt házikója
Hogy épült fel ujra — van arra egy nóta!

Évődik fiával Salamon özvegye,
(Karcsu legény szálas, mint sugár jegenye):
«Képed is megfogyott — szined is elhagyott,
Szivembe nyilallik sok sürü sohajod,
Tekintsed anyádat, koronám, sugárom!
Végy erőt e szörnyű, e nagy busuláson!»

Felüti a legény szép fejét sötéten:
«Édes anyám, lelkem, lenne egy kérésem!
Halálosan beteg Kincses Lázár lánya,
Ha meghal, meghalok nyomban én utána,
Ha te odamennél, ha nekem hirt hoznál,
Bánatos szivemre gyógyitó irt hoznál!»

Szegény özvegy asszony kezét összecsapja:
«Irgalmazz minékünk oh irgalom atyja!
A dölyfös! a pogány! a nyomorult vére!
Lázáré, ki kutyát uszit a szegényre...
Jaj nekem, anyádnak, meg vagy babonázva!»...
De azért csak megy-megy, szegény asszony fázva,
Mintha hideg lelné, a nagy úri házba;

Suhan himes ponyván, posztóajtót lebbent,
S egyszerre csak ott van, ott áll legislegbent:
Hattyuhabos ágyon nem ottan fekszik-e?
S köszönti félénken: «adj' Isten Esztike».

«Fogadj' isten néném özvegy Salamonné!
Kertje rózsafája él-e még, virul-é?
Kicsike kertjében hej! csak egyszer jártam,
De azóta mindig az alvégbe vágytam.
Ha nekem ily édes jó anyám lehetne,
Nem kivánkoznám úgy a magas mennyekbe!
Özvegy Salamonné édes, édes néném!
Kelmedet én egyre, de oly nagyon kérném:
Karika-gyűrűcske növendék-ujjamon
Viselje emlékül, im fogja, od'adom.
Ha majd drága kezét csókolja *valaki*,
Karika-gyűrűmre hulljanak csókjai!» . . .

Csoszogó járásnak hallani halk neszét,
Lehunyja a beteg fáradtan a szemét.

«Mi a keresőd itt, ki bocsátott ide? —
Nincs is a szegénynek szemérme, se hite!
Elhordd magad nyomba, éhenkórász hada!
Elbirja keservét a vén Lázár maga!»

Özvegyasszony fia ismétlen könyörög:
«Fenn az udvarházban tömérdek nép sürög
Tudom anyám: vége! azt jelenti: vége!
Nincs e földnek többé napja, üdvössége!
Eredj, anyám, eredj, sirasd el helyettem:
Ne lássa azt senki, hogy én mivé lettem!»

Kincses Lázáréknál lábujjhegyen járnak,
Doktorok, kuruzslók kitérnek egymásnak,
Kivül a tornácon alamizsnát osztnak,
Templomban jó zsoldért papok imádkoznak,
De a kemény égbolt süket az imára,
Halállal vivódik Kincses Lázár lánya.

S Kincses Lázár jár-kél mint megbomlott lélek:
«Még egyet! utolsót! Jöjjenek a vének! —»
Komor nagy teremben telepitik körbe
S közéjök lép Lázár: «Lássatok megtörve,
Dölyföm letiporva, gőgöm megalázva! —»
De ha isten őtet — ha engem megszánna,
Halljátok im, hittel teszek fogadalmat — — —»
S helyeslőn a vének sorra bólogatnak.
«Fogadod?» — «Fogadom, hivom a Jehovát!»
«Amen! Ugy segéljen!» suttogva mormogák.

* * *

«Kincses Lázár Eszti én gyönyörüségem!
Halottaidból feltámadt üdvösségem!
Titkos nagy beszédre, állj elém egy szóra!
De előbb öltözködj fényes uri módra,
Selyembe, aranyba, csillogó gyémántba,
S mosolyogj már egyszer a te ősz apádra.»

Kincses Lázár Eszti szomorún elébe
Selyembe, bársonyba, gyémántosan lépe.

«Megkéretett téged milliomos bankár,
Márványházba' lakik, négylovas hintón jár,
Mit feleljünk neki Kincses Lázár Eszti?»

«Szófogadó lánynak neveltél te engem,
A kinek te szántál — ahoz kell elmennem.»

Kincses Lázár erre sóhajtva megszólal:
«Nem jönnek te érted négylovas hintóval,
Nem lesz a ki neked palotát rakasson,
S kárba vesz örökre a «Nagyságos asszony»!
Mert végső inségben istent kisértettem,
Arra vetemedtem, nagy fogadást tettem:
Ha halál révéből megtérsz nekem ujra,
(Mert ellenem együtt mind a követ fujja)
Od'adlak tégedet, önként eljegyezlek
A legutolsónak: a *legszegényebbnek*,

Koldusszegények közt a legkevélyebbnek,
Hetedhétországon a legszebb gyereknek!»

Kincses Lázár Eszti nyakába borula,
Szótalan gyönyörtől szive elszorula.

Özvegy Salamonné düledt házikója
Igy épült fel ujra. — A jó isten ójja!





DAL A SZÉP LEÁNYRÓL.

Írta

BODON JÓZSEF.

MEGMONDTAM, hogy két szép piros arcod ilyen csonttá aszik. Megmondtam, hogy két ragyogó szemednek csak a gödre marad. Megmondtam, hogy az élettől duzzadó rózsás ajkad így fonnyad össze. Iszonyodom tőled! Eredj, tágulj előlem; ne lássalak.

Az öreg asszony sápadtan, elkékült, reszkető ajakkal járkált fel s le a szobában. — Az ajtósaroknál egy lány állott mozdulatlanul, fejét mellére horgasztva. Bal kezéből egy kendőbe kötött kis csomó lógott lefelé, jobbjával arcát takarta el. Magas, deli termetét viseltes, hitvány ruha fedte. Nagyon szép rom volt.

— Hogy merted átlépni ezt a küszöböt? Nem ég ki a szemed, ide tolakodni? Mid vagyok én neked? Anyád? Nem vagyok. Nem is voltam soha! Ezerszer elátkoztam a pillanatot, melyben anyává lettem. Nekem nincs gyermekem!

A szép rom hallgatott. Meg se sziszszent.

— Elátkoztalak minden nap, minden órában, minden percen. Átokkal feküdtem, átokkal keltem fel. Azzal ettem kenyeremet, azt a kenyeret, melyet ez a hatvankét esztendős, nyomorult, vén kéz keresett. El innen!

A szép rom felszisszent.

— Látod ezt a hajat? A legelső esztendő ilyen fehérre festette. Látod ezt a két szemet? A legelső esztendő alatt elfolyt belőle minden könyü. De nem érted, magamért folyt el. Családom tiszta nevét sirattam, téged csak átkozni tudtalak. Undorodom tőled. El innen!

A szép rom kezéből kiesett a kis csomó.

— Elvonultam a világtól, féltem az emberektől. Az utcákon suttogás kisért, ujjal mutogattak felém, a gyerekek rám kiabáltak. Minden fél esztendőben más lakásra mentem s a rút mocsok elől nem tudtam elbujni sehová. Nyomon jött utánam mindenüvé. Félénk, alázatos voltam az utolsó koldussal szemben is, csakhogy ne bántsanak. Szemem kíméletet esdekelt a leghitványabb embertől is, de nem nyertem meg. Ha szóval nem, tekintetükkel bántottak. Ennek a két nyomorult, gyönge vállnak kell hurcolni a gyalázat szennyes terhét egész a sírig. El, el, el innen!

A szép rom nem bírta tovább; görcsös vonaglások közt tört ki belőle a zokogás.

— Sírsz? zokogsz? Nincs annyi könyje a világnak, mennyi az én ősz fejem gyalázatát lemoshatná. El innen! Én nem ismerlek. Nekem nincs gyermekem!

A szép rom lerogyott, két kezét összekulcsolta, hangtalanul. S előre görnyedt testtel nézett az öreg, ősz asszony felé.

— Mit kívánsz tőlem? Bocsánatot? Köztünk nincs helye a bocsánatnak. Visszaadhatod-e ártatlan gyermekemet, ősz hajam feketeségét, családom tiszta nevét, elfolyt könyüimet? Nem! Egy örökkévalóság is kevés gyalázatom letörlésére. Eredj, ne lássalak!

A szép rom térdein kúszott az ősz asszony felé.

— Hozzám ne érj! Szentségtelen kezed meg ne érintse rajtam e hitvány rongyot, mert letépem magamról. Ránézve meghaltál, mikor az élet iszapjába temetkeztél. Áld[illegible] emlékezetü férjem nem birta elviselni a csapást, a kín sír[illegible] vitte. Engem itt tartott az ég, hogy a családi gyaláz[illegible]

terhe alatt apránként roskadozzam össze, hogy átszenvedjem a legégetőbb szégyent, mely az anyai szívet csak érheti. Nem köszönöm meg az égnek ezt az ajándékát. Az a jó isten kegyelmesebb lehetett volna irántam. Utoljára mondom: el innen.

A szép rom hangos jajszóval vetette magát az ősz asszony elé. Összekulcsolt kezét kinyujtotta s nyöszörgött.

Az öreg asszony hevesen elkapta magát előle, átlépett az oldalszobába s ajtaját becsukta. Aztán leroskadt varróasztalkája mellé s nem hallotta a koppanást. — A szép rom arcra bukott a küszöbön.

II.

Jó félóra multán Marcsa lépett a szobába. A maga jószántából vetődött-e be, nem tudhatni. De hogy a lefolyt jelenetnek fültanuja volt, arról a kulcslyuk tanúskodhatik.

Mint régi cselédje a háznak, apróra ismerte a család történetét s kérges tenyerével sok gömbölyü könyet elmázolt időske arcán, mikor az öreg asszonyt roskadozni látta az élet nagy keresztje alatt.

De azért se a nehéz kereszt látása, se saját elkent könyei nem gátolták, hogy a piaci bevásárlásoknál pár krajcárkát ne spórolgasson magának naponkint. És ezt hibául csak az róhatja fel Marcsánál, a ki nem tudja, hogy az emberi tökéletesség milyen óriási hiányosságokban leledzik.

Efféle csekélységeket leszámítva, nagyon csendesen éldegéltek együtt. A gyászos öreg asszony lelkének jól esett, hogy Marcsa még egy görbe tekintettel sem érinti az ő ilt sebét. A világért elő nem hozta volna soha; mikor az eg asszony ősz feje az első években sűrűn leborulgatott rró-asztalkájára: Marcsa is mindig a sarokba fordult és rges tenyere valamit morzsolgatott az arcán. Mikor az

öreg asszony háborgó lelke már nem bírta el nehéz dagályát s átcsapdosott a parton: a Marcsa szeme is bőven öntötte nedvét. És lábujjhegyen járt-kelt, mintha nagy beteg lett volna a háznál, vagy meglapult valamelyik sarokba és nyöszörgött, mint egy hű állat.

Ez apró balzsam-cseppek lerakodtak a bánatos öreg asszony lelkére s egy-egy parányi enyhülést szereztek neki. Így nyertek kegyelmet a Marcsa kisebb és nagyobb rendü emberi gyarlóságai. Mert akadtak nagyobbacskák is.

Az öreg asszony mindig visszavonult a félig megnyitott konyhaajtóból, valahányszor egy piros képü baka üldögélt a kis lócán, a vizes kupa mellett. Ez volt Marcsának a legérzékenyebb oldala. Ezt jól tudta az öreg asszony és mondom, mindig visszavonult. Pedig a baka már üdvözlésére pattant fel, már emelte kitanított jobbját, már balkezével csipejéhez szegte makra pipáját, már a Marcsa képen is kivirult a szemérmetes mosoly, hogy im majd úgy mutatja be «Janit», mint távoli jó atyjafiát.

Ezt a kényes tárgyat az öreg asszony soha sem érintette. Még a kis ujjával is félt volna hozzá nyulni. Tudta, hogy ez könnyen tigrissé tehetné Marcsát s a tigris őt marná meg; fejéhez vágná szerencsétlenségét. Ez a félelme húnyatott vele szemet.

Pedig Marcsa sűrűn példázgatott szívének édes tárgyáról; gyakran kikottyant száján a «Jani» neve, jóízű, kedveskedő hangon, mintha mézes fazékba mártogatta volna a nyelvét.

— Jani frájter lett tegnap. Jani a főhadnagy úr haját nyirta szombaton; egy kis tükröt kapott tőle s nekem hozta.

Az öreg asszony egy szó nélkül hallgatta az ilyesmiket. Arra se tett egy betünyi megjegyzést sem, mikor Jani Miska nevet vett fel, magasabb hatalmak engedélye nélkü Miska Andrissá, Andris Mikuvá alakult át, tüneménysz gyorsasággal.

— Pesta bátyám fia. — Magyarázgatta Marcsa a dolgot. Az öreg asszony ráhagyta s nem szólt. Legfeljebb magában csodálkozott a terjedelmes atyafiságon, bámulta a körülményt, hogy Marcsának egész rokonsága legalább tizediziglen a haza szolgálatában eszi a császár kenyerét. És ritkábban nézett a konyha felé.

Marcsa (különben talpig derék vászoncseléd) rút volt egy kicsikét. Nagyon kicsikét. A sors ebbeli mostohasága miatt, mély szomorusággal tapasztalta, hogy szilárd hódításokat nem tehet. Saját szájától elvont ételmaradékokra, éjszakánként sütögetett tepertős pogácsára, lepényre volt szüksége, hogy porhüvelyének hiányosságait enyhíthesse. Minden darab pogácsa, lepény, egy csomó himlőhelyet takart el pofók képén, ha mindjárt kis időre is. Mert őszinte részvéttel mondjuk ki, hogy az ízletes pótlékok sem verték hosszasabb láncra a nagyterjedelmű atyafiságot. A vizes kupa mellé duggatott üveg pálinka; a gyolcsostól vásárolt zsebbeli kendő, egyik sarkában hatalmas szívvel, a szívben ezzel a jelentős felirattal: «Örökké tied», vagy: «Sírig hü kedvesed» . . . mind hasztalan volt. Állandó hódítást nem hozott egyik sem. A kivetett horogról leszedték a csalétket Marisunk halacskái és tovább úsztak. Végzet, hát végzet!

Kendermagos két szemét most a szép romra meresztette. Szája elbigyedt, orrát felfintorította. E jelekből ítélve: Marcsában az erkölcsi érzés felháborodott. Megvető pislogásaival végig-hosszig méregetve az elterült szép romot: Marcsa érezte határtalan felsőbbségét.

— Hogy el nem sülyed az ilyen! — És megrúgta a bünök leányát, mint egy hitvány göröngyöt.

— Még ide merészel szemtelenkedni. — S újra felé rúgott.

A szép rom szemepillái félig felnyiltak a rúgásra, Marc: meglátta, pillái lecsukódtak és fakó, aszott arcát piros v öntötte el.

— Keljen fel; menjen az ágyba, majd elbontom. —

Finnyogva, morogva hajolt le hozzá, hogy segítsen neki a felállásban. — A lány alig észrevehető mozdulattal tolta el kezét s félig felemelkedett.

— Nem kell a segitségem? No lám! Mire olyan büszke galambom? Én magát meg se látom. — S az ágy elbontásához fogott.

A szép rom elfedte arcát mind a két kezével és hallgatott. Egyszer a szomszéd szobából nehéz, hörgő sóhajtás hallatszott: «Oh nagy isten!» Erre végig remegett egész testében.

— Hallja azt a sóhajtozást? Szegény öreg téns asszonyom nagyon oda van. Mind a maga gyönyörüséges lelke felel meg az ő sok szenvedéseért. Csak én tudom, mennyi mindenen átment az a jó lélek. Jut-e még eszébe szentem, hányszor a fejemhez vágta az én rútságomat? Hányszor ripaskodott rám: «Eredj te ocsmány-szerzet, te szipirtyó?» Bezzeg a hétországra szóló, gangos szépség, de gyönyörü most. Csont meg bőr. Nem adnék értte egy polturát, galambom, higyje meg.

A rom hallgatott. Mellére csuklott, eltakart fővel, összekuporodva ült a földön.

— Itt az ágy készen; ha úgy tetszik, lefekhetik. — — Azzal kiment; büszke, peckes lépésein látszott, hogy az erkölcsi felháborodás átjárta egész valóját.

A nagy esemény híre természetesen egy futó perc alatt beszaladgálta a szomszédságot. A szabó kezében megállította gyorsan villogó kis tűjét; a csizmadia hegyes árja keresztül szúrt bőrében vesztegelt; a mosónőt kartőig elborított szappan-habbal állította meg munkájában. A «szép Rózsa, híres Rózsa» itthon van. És a következő perc az öreg asszony ablaka alá öntötte a szomszédságot, anyai kéz vezette porontyaival együtt.

Apró, piszkos kezek gebeszkedtek az ablak párkányán; gömbölyü, szurtos fők kandikáltak befelé. Hangos zsivaj, vigyorgó kaccantások mozgatták a sürü, őszi ködöt.

Az öreg asszony fölemelte fejét varró-asztalkájáról és hallgatódzott. A zaj arcába kergette minden csepp vérét; nem szólt, csak kérő, esdeklő tekintetét hagyta beszélni s Marcsa megértette azt, a mi okvetlen becsületére vált.

Nyomban kitapodott az udvarra és suttogó szónoklattal igyekezett eloszlatni a kíváncsiak gyülését. Sikerült, de jó idő mulva.

— Az öreg tekintetes asszony roszul van, hisz úgy is tudják, minek mondjam. Minden legkisebb szóra megreszket, tudják: a szörnyü bánat.

— Haj! haj! — sóhajtá az egyik asszonyság s lélegzete meglátszott a hideg levegőn.

Több rendbeli kérdések is repültek Marcsa felé a ködön át.

— Milyen a . . . izé . . . a szép Rózsa?

— Ugy-e nagyon puccos?

— Iskátulyástúl hozta a sok drágaságot, ugy-e?

— Olyan gyönyörü-e még a foga? Jaj de remek volt, akár a leesett hó.

Marcsa szapora nyelvvel lökött oda egy-két szót mindeniknek, miközben ügyes fortélylyal eltuszkolta őket a kis kapuig. Itt aztán csakugy dőlt belőle a beszéd.

III.

A szép romot már ágyban találta, mire visszatért. Mozdulatlanul feküdt, mint egy darab fa; csukott szemén a héjjak remegtek, sárga, elfonnyadt ajka halkan zihált, szíve fölött a takaró megmozdult.

E hitvány testben, mely a bonc-asztal számára se érne egy jó szót, e hitvány testben évek során át nem volt jelen lélek. Most tért vissza, mikor az ősz asszony után arcra ıkott a küszöbön. Az törte meg alatta csontos térdét, me-'et egykor mint gyönge, gömbölyü habot fürösztgetett az eg, ősz asszony. A visszatért lélek verte ki sűrün gyön-

győző cseppekkel a fakó arcot, a barázdákkal átszeldesett domboru homlokot, az emelgette a takarót azon a tájon, hol a szív nevezetü kis gépezet pihen.

És a rongyos szállásába megtért lélek elkezdte rajzolgatni a mult képeit.

Serdülő lánykáját öltözteti az anya. Arcukon szinte fénylik az öröm, mintha napsugárban fürödnének; a karcsu, idomzatos gyermek új ruhájának örül, az anya gyermekének. Ritka szép arcú lányka, olyan üde, mint egy egészséges, mosolygó barack, melyre a kelő hajnal most veti első sugarát, édes csók gyanánt. Nagy fekete szemének pillái gyönge árnyat vetnek rózsás arcára, fénylő, göndör haja úgy önti körül gömbölyü hab vállait, mint a természet legszebb koszoruja. Nevető kis ajkát pirulva nyujtja anyjának, ki az anya-galamb remegésével szoritja magához, megcsókolja és csak ennyit szól: «Édes édesem!»

Az apa mosolygós képpel nézi őket öreg karszékéből, száját törli és oda kiált: «Elég már, elég».

— Ne irígyeld, édes apjokom, és nagy gyönyörűséggel néz utána dédelgetett kedvesének, a mint apjához szökken. Az apa leteszi pipáját, mintha kis királynét fogadna; a gyermek odasimul széles mellére s két erős férfikar gyöngén öleli át. A délceg, hatalmas termetü férfi játszik, enyeleg vele, gyermekké lesz a kedveért: mintha oroszlán játszadoznék fehér kis galambbal.

Aztán sétára mennek együtt. Az utcák hömpölygő emberfolyamában sok szem rajta vesz a gyönyörü gyermeken; megállva pillantgatnak vissza utána, összesúg nagyon sok ember. Az apa két szemén egy-egy édes, jóleső mosoly fut keresztül, a gyermek bájos arcát rózsává pirítja a séta.

A szép rom teste végig vonaglott az ágyon, jobbjával a levegőnek kapott, mintha a rajzolgató lelket akarná t kon ragadni.

Ifjú férfi alakja közelget. Síma nyelvének édes besz megindul; oltárképnek nevezi a szép gyermeket, kihez m

hajtott térddel imádkozni jár. Szava könyörgés, tekintete áhitat; úgy kisérgeti mindenüvé, mintha árnya volna. Csudálatos hangokon beszél; örökösen égető napsugárnak teszi ki a rózsabimbót, hogy piciny szirma felhasadjon. De az ártatlanság angyala még ott terjesztgeti védő szárnyait a bimbó előtt, árnyékot von a napsugár elé.

Hónapokig tart a küzdelem; az erős férfi-kéz végtére is eltolja az angyal védő szárnyát, a bimbó mosolyogva kezd nyilni, a fehér galamb kicsi szívébe benn törik a szerelem édes fulánkja. Édes anyja kivenné, de annak nem szól, titkon hordja sebét, mint az erdő madara.

Jenőnek szép villája van a ligetben.

— Jer, jer édes üdvöm, pici Rózsám, nézd meg, hol fogunk nyaralni.

És egyszer, pihegő szívvel lépte át küszöbét az árnyas fészeknek. Apró lábai remegve tapodták meg a porondos útat; nagyra nyilt barna szemekkel nézelődött szét, mint egy félénk őzike.

És a rózsa-lugos látta, mikor a duzzadó piros szájacska legelső csókja elcsendült, mint egy virág-szirom felnyilása. És a rózsák hullongó levelei eltakarták a pihegő fehér galambot, és az angyal ott csapkodott védő szárnyaival a lugas felett, azután elrepült az alkonyodó kék levegőn át — örökre.

A szép rom fuldokló zokogásba tört ki.

Marcsa, mint egy öreg pók lesett az ágy felé a szoba sarkából; pergő, vaskos nyelve szóra készült a szájában, de a zokogás megrezegtetvén szíve kemény burokját: a szó nyelve hegyén akadt.

Az ősz asszony szintén felrezzent a nehéz zokogásra; elborult arccal fordult az ajtó felé, azután ujra lehanyatlott öreg feje varró-asztalkájára.

És a lélek rajzolgatott tovább ott az ágyon.

— Emlékedbe hozom a percet, melyben a szülei ház küszöbét átlépted, hogy többé vissza ne lépd soha. Szíved

alatt egy picinyke szív kezdett dobogni; te felriadtál a szívecske első rezzenésére, mint a vad. — Én azt suttogtam: borulj anyád elé, térdét kulcsolja át kezed; ő szerencsétlen gyermekét látja benned csupán és ha tört szívvel is, de fölemel. Most, a hosszu idő sűrű fátyolán át elmosódó kis pontnak látszanék a bűn.

— Nem tetted. Sötéten, vadul rohantál a hömpölygő folyamhoz. Térdre buktál a part durva kövén. Kezed tördelve csuklott össze, hogy imádkozzál. És a folyam tükörén meglebbent csábitó szép arcod árnya, göndör hajad ékes koszoruja s gyönyörü tested végig borzongott a hullámsírtól.

— Én itt is egyre suttogtam: vagy anyád elé, vagy a habokba. — Én, a lélek, betaszítottam volna azt a remek testet, irgalom nélkül. — Hisz jól tudod, mennyit viaskodtam vele. A remek test legyőzött engem; sokáig nézte észvesztő bájait a habokban, az imádság elakadt a remegő ajkon; a habszerű, harmatgyönge térd felpattant durva kőzsámolyáról — és inogva botorkált egy kapuig.

— Utolsó harcot kezdtem itt csodaszép testeddel. Jajszóval kértem, könyörögtem neki. Összeroskadt a küzdelemben, a gyönyörü fej nagyot koppant a kapu érc-sarkán. Egy vigyorgó, rút pofa nyitotta fel a kaput, te bebuktál rajta. — Én leköptelek és elváltam tőled.

— Irgalom! — nyögött fel a rom.

Marcsa olyasfélét motyogott magában, hogy bizonyosan álmában viaskodik valamivel a beteg. — Ő is szenved olykor lidérc-nyomásban, üldözi kormos, szilaj bika s erőlködve nyög a menekülésben. — Ilyesmikre gondolt Marcsa — és kitekintett az ablakon.

A koromsötét éjszakában elhalt minden utcai zaj. Nehéz köd feküdte meg a földet, nedves szaga még a szobába is beszürődött.

— De azért láttalak örökké. — Folytatá a lélek. — Ott lebegtem szüntelen az iszap fölött, melybe lemerülté

Szép tested meg volt törve a nagy örvény szélén s ezt javadra írják odafenn, hol a láthatatlan kéz örökké jegyez. De aztán szilaj haraggal vetetted magad az örvénybe, mely eszeveszetten forgott veled. Emlékezz a csillogó termekre, melyekben a mámoritó zene vad hullámokat vet, részeggé lesz minden kis idegszál, lehámlik az emberről minden emberi, durva kéjtől liheg a fal, tükör, butordarab, síma padló és minden. Hol a szem rondán tapad szilaj táncban lebbenő szobrokra, hol vad hahota, csengő kacaj közt rugdalják a netán beténfergő szemérmet a sarokba. A kárhozat e csillogó tanyájának te voltál királynéja, legszebb barom a nagy számu barom közt.

— A mámortól szemetek nem láthatta, a zene, tánc, vad tivornya zajában fületek nem hallhatta, hogy egy csomó lélek örökké ott kereng, jajgat a fényes örvény fölött. És az én jajszavam messze kihangzott a többié közül.

— Most tértem vissza hozzád, mikor ősz anyád után arcra buktál ama küszöbön. De nem időzöm sokáig rongygyá tépett, silány hüvelyedben; elszállok alkotómhoz; téged átadlak a megsemmisülésnek; időd kevés, végezd el földi dolgaidat.

— Imakönyvet! Imakönyvet! — nyögte a szép rom, reszkető ajakkal.

Marcsa homályosan kezdte érezni, hogy meg van hatva s átballagott az öreg asszonyhoz.

— Imádságos könyvet kér, tens asszonyom.

Az öreg asszony némán mutatott a vén, rokkant kasznyira, melyen pár darab könyvecskéjét tartogatta.

Marcsa ösztönszerü helyes tapintattal a *Keresztényi Hittanítások* után nyult. — Ezt látta legtöbbször az öreg asszony kezén, ennek a lapjaira perdültek le legtöbb könyei.

Bevitte.

Az erkölcsi felháborodás, mely az imént átjárta egész

valóját, még küzdött benne a meghatottsággal. Hangja nyilván elárulta ezt, mikor a könyvet átnyujtotta:

— Itt van.

Kis asztalkát tolt az ágy fejéhez, a lámpát rátette, maga pedig visszakuporodott a sarokba. Innen nézte a szép romot, figyelmező hallgatásba merülve.

Az pedig a szomjazó mohóságával nyitotta fel a könyvet, melynek első tiszta lapján néhány sornyi elfakult írást pillantott meg.

«A mi kedves Rózsánk született október 17-én, a megváltás 1848-ik évében. A jó isten kegyelme későn méltatott bennünket a családi örömre, mely most annál nagyobb boldogsággal tölti el mindkettőnk lelkét. — Imádjuk az ő szent nevét tiszta szívvel, buzgó áhitattal!»

A könyv kiesett kezéből, feje lezuhant a párnákra, melle görcsösen meghördült s utána elmult minden.

Marcsa halottnak hitte s oda pattant az ágyhoz. A kíntól feldúlt arc látásán kemény térde megrogygyant alatta s akarata nélkül szaladt ki száján isten nagy neve. Szokatlan alázattal, félelemmel nyult a könyv után, maga elé huzta és tördelve olvasott belőle valamit, a hol épen felnyilt. Az olvasás alatt jóleső megkönnyebbülés szállt a lelkére, mintha érezte volna, hogy az átalános emberi gyarlóságnak elkelő egy kis imádság.

A szép rom elnehezült pillái felnyiltak. Valamit susogott, de a hörgés, zokogás elnyelte gyönge szavát. Marcsa nem vehetett ki többet belőle ennél:

— Mondja meg ott . . . ott . . . nem bír elhagyni a lélek . . . míg . . .

Az öreg asszony ép az ajtó mögül tántorgott varróasztalkájához, mikor Marcsa benyitott hozzá. Már leborulva találta az asztal szélén s azt hitte: alszik. — Vállára tette a kezét.

— Utolsóba van, tensasszonyom.

Az ősz fej nem mozdult.

— Nem birja elhagyni a lélek.

Az öreg asszony fölemelte fejét és szótlanul intett Marcsának, menjen a konyhába.

— Nem hagyom itt egymagát, tensasszonyom.

— Csak eredj be.

Volt valami az öreg asszony hangjában, mely Marcsát engedelmességre sarkalta. A meghatottság kétségtelen jeleivel ment be és még nagyon sokáig elgondolkozott az árnyékvilág furcsaságairól. De a tárgy nagyságánál fogva nem mehetett vele semmire — és később, mikor a toronyóra kettőt vert odakin: Marcsa egy kis üveg italt készített a vizes kupa mellé.

Az öreg asszony pedig lerogyott egy székre. Az a két szó zsongott fülébe szüntelen: «Utolsóba van». És hánykódó lelke elérte legmagasabb hullámverését.

— Tehát meghalni jött haza. Küszöbét csak azért lépte át, hogy itt lehelhesse ki bűnös lelkét. Minek tette, mért szaggatta fel az ő nagy sebét? Mért kell neki még e végtelenül kínos éjszakát is átvirrasztani? Hisz ő rá nézve rég meghalt, az ő szívében rég el van temetve. Hát nincsen-e könyörület a jó istennél, hogy e nagy sírt feltépi ezen a bús éjszakán.

«Utolsóba van!» Az öreg asszony két szeme rámeredt az ajtóra, mely a szomszéd szobába nyilt. Végsőig kimerült idegei káprázatos hangokat vittek hozzá:

— Elbocsátod-e lelkét a nagy útra, mely egy sejtelmes világ felé vezet? Elbocsátod-e a földi vigasz egyetlen sugara nélkül? Már csak gyorsan elröppenő percei vannak s az a bűnös szív a te szíved alatt dobbant meg először. Eredj szegény öreg.

Összeverődő térddel nyitotta meg az ajtót s inogva, ..lkan tántorgott az ágyig. Itt leroskadt s ősz feje az ágy ..lére borult, mély sohajtással.

A szép rom fölrezzent, szemei már az örök homálylyal küzdöttek, de azért meglátta az ágya szélén nyugovó

ősz fejet. — Az egykor oly szép szemekbe még egyszer visszatért a fény, ajka szó nélkül remegett, kezét görcsös reszketéssel nyujtotta az ősz fej felé. De keze leesett, mielőtt elérhette volna, szemében a fény utolsó lobbot vetett és a lélek elszállt, a lopott örömnek e parányi szikrájával.





HOGY ELFELEDJÜK, A MIT ÁLMODÁNK.

Irta

SZABÓ ENDRE.

Ne gyujtsátok meg azt a lámpát!
Oly jól esik az éj-homály;
Lelkem igy éberebb s elébe
Emlékek pille-hadja száll.
Megnépesül minden körültem,
De mihelyt a lámpafény villanik,
— A kikkel én beszélni szoktam:
Kis koboldjaim futva hagynak itt.

Mit hoztatok, bohó vendégeim?
Kezetekben habzó kehely . . .
Jókedvű ifjak társasága — —
No fiúk, vígan dalra fel!
Szikrázzanak fényes, nagy eszmék,
Igaz, csak szóba', dalba' még,
Hanem hisz' az mind tettre érik —
Legyen reá örök tanúnk az ég.

Jó fiúk! Öleljük meg egymást,
Mindnyájatok derék gyerek . . .
Nem is tudom: hogyan teremnek
A földön hitvány emberek.

Mi közülünk ugyan az ördög
Tudom nem kap egyet se meg,
Éljetek mind soká! Kocintsunk.
Az igazak mind éljenek!

Úgy, úgy! beszéljük el magunk közt:
Kinek mi nyomja a szivét?
Oh istenem! mily semmi nékünk
Az a drága őszinteség.
Drága bizony! bármily nagy árát
Adja egymásközt a világ,
Nem kapja azt ily szűzi fényben —
S lám: ragyog az ingyen miránk!

A mit beszéltek ősz apáink,
Miről szólt dajkáink dala:
Úgy-e, el nem feledtük azt még,
És nem feledjük el soha?
Meglássátok: e fényes ábránd
Beteljesül ám mind, de mind,
Haza, szerelem és barátság
Megérik öröm-könyeink'.

— Hová juték! süket sötétség
Meredezik rám hallgatag...
A kályha-lángnak tapsolása,
Mely kisért eddig, megszakadt.
Ah! mily fonákság! Azt az álmot
Folytatni nem tudom tovább...
Hová, hová, pajkos koboldok?
Ne hagyjuk el a legjavát.

Vagy úgy! Virrad! A felkelő nap
Az ablakon szikrát ütött,
Kerepel a kocsi, harang zúg,
A nép zajong, ad, vesz, nyüzsög...
Jaj, kél az élet! a hideg szörny,
Éhes szájjal vigyorg reánk...
Hej, hol a pőröly, lombik, erszény!
— Hogy elfeledjük, a mit álmodánk!

Hogy elfeledjük! Mostan ébren
Szemeim megtörülgetem:
Oh az nem az álom miatt van;
Egyéb bajom van énnekem,
Könyemet törlöm én. — A multért
Vagy a bús jelenért talán?
— Nem tudom én. Csak érzem azt, hogy
Én nem felejtem, a mit álmodám.





A MI IDONK.

MODERN CSEVEGÉS.

Irta

LAUKA GUSZTÁV.

CSAK negyven évvel kell visszamennem, hogy újból abban az időben találjam magamat, mikor még illetlennek tartották az asszony vagy hajadon eloldódzott és leejtett harisnyakötőjét fölvenni és átszolgáltatni, s mikor a tapasztalatlan leányt, ki magáról megfeledkezett, ünnepnapon az egyház elé térdepeltették és megszalmakoszoruzták.

Szerencse, hogy a jelen időszak humanismusa csak a magunkról megfeledkezést hagyta fenn, különben a szalmát drágábban kellene fizetnünk a teveszőrnél.

Én nem tudom, vannak-e tisztelt olvasóim között kortársaim (mert azoknak, a kik kihullott fogaik helyett újakat rakattak és fehér fürteiket sötétre festették, évszámaikat nehéz meghatározni), de ha vannak, bizonyíthatják, hogy abban az időben alig volt válóper; vagy ha akadt, az olyan erős érvekkel volt megspékelve, hogy az elválasztás szükségességét a szent-szék kenetteljes tagjai is kimondották.

Az ilyen szárazra tett férj azután hiába pöngette a sarkantyúját, nem kapott feleséget. Ha pedig az asszony volt a hibás, sok csirkét kellett megrántania, míg egy eleven kakast fogott.

Az udvarlás mestersége se volt annyira kifejlődve. — A szerelmes párok többet beszéltek, de kevesebbet hazudtak; az aligha történt meg, hogy a magát gazdagnak állító vőlegény menyasszonya jegygyűrűjét még az esküvő előtt elzálogosította volna. A menyasszonynak kikiáltott gazdag hozománya sem állott tehénturóból és szegedi szappanból.

A fölélesztett szerelmi tűz is tartósabb volt. A kinek szíve alá gyujthattak, ügyes kéményseprőnek kellett lennie, hogy a tüzet kiolthassa.

Az ég akkor is messze esett, de a házaspárok úgy haltak meg, hogy ott ismét találkozzanak. A koporsó tehát nem a családboldogság végét jelezte, hanem azt, hogy folytatása következik.

Az ily családélet története azután két kötetből állott. Az első kötet a földi, a második az égi dolgokat tárgyalta.

Kár, hogy második, sőt harmadik kiadást, csak az első kötet érhetett.

És minő békés és kedélyes volt a mi időnkbeli házasélet. Férj és nő meghaltak, a nélkül, hogy egyetlenegyszer verekedtek volna. Ezzel nem azt akarom mondani, mintha e szó *hűtelenség* az én időmben nem találtatott volna a házas élet szótárában; akkor is találkoztak, a kik lelki üdvösségöket, a földi örömökért könnyelmüen feláldozták. Csakhogy férj és nő annyi szeretettel és kegyelettel, s annyi figyelemmel viseltettek egymás — és egymás nyugalma és boldogsága iránt, hogy azt annyi ügyességgel és tapintattal cselekedték, hogy sejtelmök se volt arról, miről az egész világ beszélt.

Igazabban: a kecske is jól lakott, a káposzta is megmaradt.

De voltak azután veszedelmes udvarlók is. A katonatisztek meg a borbélylegények. Az elsők ízléses és fényes formaruhájukkal és kellemes társalgásukkal hatottak és szo-

ritották ki a nehézkesebb és félénkebb polgáriakat. A németek Gœthe és Schiller virágos nyelvét használták fegyverül, a lengyelek kitünően énekeltek és táncoltak. Mind olyan eszközök, a melyekkel könnyü a szív érzelmeit kikaparni. A magyaroknak csak nagyobb bajuszok volt szerencséjök; azzal egy pár bemákot és svábot mégis kiseperhettek; de a hol nyalka huszárok és karcsú dzsidások léptek fel, ott azután a családkörön belül vagy kívül, a szobában vagy konyhában, valakinek kapitulálni kellett.

A borbélylegények hosszú nyakú gitárjaikkal, valóságos rémei voltak az iparos osztálybelieknek. Sötét éjszakákon csak ritkán mertek mutatkozni; féltek, hogy valami öblös markú kovács-, lakatos- vagy vargalegény a közelökbe lopózik és ügyesen alkalmazott nyaklevesekben kárpótolja a szíveket ragadó accordokat; de bátrakká lettek, mihelyt a csillagos égről ragyogó hold mosolygott reájuk. — Ilyenkor a helyet is akként választották, hogy sem a belső, sem a külső támadástól nem lehetett tartaniok. — Ilyen helyeik voltak: egy messzebbre nyuló mély árok; valami kukorica- vagy kenderszél, melyen át nyomot lehetett veszíteni; kerítésoldal, a mely megmászva, puszta telekre, dohányföldekre vagy magasabb vetemények közé vezetett stb. stb.

Ily helyzetben azután biztonságban volt a gitár is, a borbélylegény is.

Az újabb nemzedéknek már fogalma is alig lehet arról, hogy egy jól fölszerelt gitár holdvilágos éjen, a borbélylegénynek különben is simulékony ujjai alatt, minő hatást gyakorolt. Az az ártatlan, a zeneélvezetben szegény, de szívbeli érzelmekben gazdag gubás, csizmadia, asztalos, lakatos vagy kovács leányzó, a ki családja körében csak atyjának, nem a leggyöngédebb kitöréseit, anyjának zsö ˙ö-lődéseit vagy kisebb testvéreinek nyivákolásait hallha a, nem csoda, ha elragadtatással és lelki ellágyulással fig ·lt azon adagio mæstosokra, melyeket a csábításokért sok or

meglakolt, de azért e tekintetben javíthatatlan superbia, a hosszú nyakú gitár torkából kipengetett.

Hogy az érzéki világban minő pusztításokat, rombolásokat eszközölt a zene, arról hasábokat lehetne összeírnom. Ha a sátánkülsejü Paganini nyirettyüjével hercegnőket és marquisnőket hódított meg, ha Strauss keringőinek befolyása alatt erkölcsileg nem csak a szobacicusok és tapasztaltabb szakácsnők, hanem még a salon hősnői is szenvedtek, épenséggel nem lehet csodálkoznunk, ha a borbélylegények, ügyesen kezelt instrumentumaikkal a jobb zenét nem hallott mesterleányokat meghódíthatták.

Akadt azonban N.-Károlyban egy három kapitulációt kiszolgált gubásmester, a ki benn a városban és a közel vidéken az ily borbély-serenádokat végképen megszüntette.

Gitárt mostanában már csak elvétve lehet találni néhány iskolamester szobájában. — Húrtalanságuk mutatja, hogy uralmok ép úgy megszünt, mint a spanyol nemzet elsőrangúsága.

No de halljuk a gubásmester és a borbélylegény történetét.

Az 1838-ik év julius hónapja volt. A napra nem, de arra emlékezem, hogy tiszta, csillagos éjszaka volt s az áthüléstől abyssiniai toiletteben sem lehetett tartani.

Az idegizgató nyirás és beretválás után Pitykó (így hívták a borbélylegényt, egy kellemesen kedves éjszakát akart magának teremteni.

Könnyebben mint Pitykó csak azok öltözhettek volna fel, a kik nem tudtak volna levetkezni. — Horgolt házi sapkáját és égszinű sálját, a legmelegebb és nehezebb öltönydarabjai közé sorolhatjuk.

Énekelve, vígan lépett ki az officinából, mint az olyan ber, ki bizonyos benne, hogy éjszakáját kellemesen gja tölteni. — A mint vérpiros szalagon csüngő gitár- l az oldalán, éjeli tízóra tájban az utcán végighaladt, ablakokból kikukucskáló leányzók sohajtozva tekintének

utána, a vele szemben találkozó mesterlegények pedig megirígyelték.

Időnkben kiváló embernek tartották, a ki gitározni tudott.

Én magam csinosan kifaragott paszulypipát adtam a virslisnek, hogy a gitáron néhány hatásosabb fogásra megtanítson. Később a gitárt fogásostól együtt egy ezüst óráért cseréltem be a tisztartó írnokával, a ki tizennyolc egész esztendeig, a míg ispán nem lett, mindig gitározott.

Több év után, mikor vele újból találkoztam, hálás szívvel vallotta be, hogy a gitár mentette meg a melancholiától.

Dormán (a gubásmester neve), mint Walmoden-kürazir megszokván a bajusztalanságot és szakáltalanságot, mint gubásmester is minden szőrt száműzött a pofájáról.

E símaság lett a Pitykó göröngyös veszedelme.

Emberünk, a mint a hely színére érkezett, leemelte instrumentumát a válláról, s a káposztáskert kerítése mellett, mely egy karcsú borbélylegénynek nem volt magas, készen a hódító serenádra, megállott.

Mint a mostaninak, annak az időnek is megvoltak divatos dallamai, pl.:

Gyakran ültem csak magamba
Egy kies patak mellett stb.

vagy:

Jer vidám csolnakos,
Jer Fridolin stb.

vagy:

Homokban terem a retek,
Én olyan lányt nem szeretek stb.

Este későn ne járj hozzám,
Mert nagy vigyázat van reám stb.

Németibe Deáknénál jó bort mérnek,
Menjünk oda komámasszony igyunk egyet, stb.

A kinek két vagy három föllépése sikerült, az bizonyosan bátrabban fog a következőkre vállalkozni.

Pitykó is túlesett már a holdvilág-lázon és már-már megszokott helyzetében igen kényelmesen találta magát.

A holdvilág mintha csak a gubással összebeszélt volna, felségesen játszotta szerepét. Majd fellegplaidbe burkolódzott, majd pedig azt lehányva, teljes lényében mutatta magát.

Oly csendes volt minden, hogy még a gubás háza körül virágzó akácfák levelei se mozdultak meg.

Ez a síri csend és nyugalom, mint igen gyakran közeli vihar előjele, valami zsarnok uralkodót gondolkozóba ejthetett volna; borbélylegényünk azonban, kinek lelkiismeretét legfeljebb néhány pofakarc és nyirás közben ejtett fejgarádics nyomhatta, abban oly jó előjelt látott, mint azon utasok, a kik Varnától a fekete tengeren igyekeznek Konstantinápolyba hajókázni.

Elérkezettnek hitte tehát az időt, hogy gitárjának súlypontját szívére helyezze, s talán a közel káposzta befolyása alatt, egy Nabukodonozor-részletet megpendítsen.

A gubás csak ezt várta.

Gondosan hátra simított hajjal, hófehér női pongyolában, kebelén piros rózsával, kikönyökölt az ablakon.

A mint Pitykó párbajtávolságból Juliáját (igazabban a gubást) megpillantotta, az adagió mæstosóból átment a fortissimóba.

Ez volt amorosónknak hattyudala.

A holdvilág fellegplaidjébe burkolózott.

Dormán kilépett az ablakon és a borbélylegény felé közeledett.

Pitykó, hogy nyilt karokkal fogadhassa, a gitárt kerekíté nyaka közül és egy nagy lépést tett a gus elé.

— Juliám! Julissimám! (Pitykó szerette fitogtatni, hogy ák iskolát is végzett.) Jer karjaimba.

A gubás szó nélkül dőlt a borbély kebelére.

Soha szerelmesek melegebben össze nem csókolóztak.

Az ölelés azután jupiteri volt, de abból az időszakból, mikor bikának volt maszkirozva, s Európával volt randevuja.

Először csak a gitárja ropogott Pitykónak, később e hangot már az oldalbordája is utánozta.

— Most már csak elhiszed, hogy szeretlek! — szólt a gubás, mialatt szorítása közepett a gitárnak egy szálkáját a borbély hóna alatt a húsba erőltette.

Hősünk, ki csiklandós volt, sírt és nevetett egyszerre. Most már nem volt nehéz kitalálnia, hogy az ölelő karok nem Juliáéi.

Szerencsére Pitykó is bírt bizonyos cselfogásokkal s mihelyt bizonyossá lőn, hogy e szerelmi nyilvánulások a legjobb esetben oldalbordáiba kerülhetnek, lábaival hirtelen az exkürazir lábaira nehézkedett s a gubást egész erejével mellbe bökte.

Dormán mint teli zsák, vágta magát hanyat a küzdtéren.

Emberünk a gitár roncsait lerázva magáról, futni kezdett.

A közelben leselkedő gubáslegények utána.

De e tekintetben már egy Derbyverseny-hőssel kellett megmérkőzniök.

A borbélylegények emberemlékezet óta a leggyorsabb lábúakként szerepeltek.

Pitykó se hazudtolta meg elődeinek jó hírnevét s mire a gubáslegények elérhették volna, ő már ágyában nyugodott.

Én negyven éven át nem észleltem több gitár-serenádot, mert ha akadt is még néhány vén szűz, vagy kedves em'ékeken kérődző okleveles bába, a ki még gitározott, azt annyira elzártan cselekedte, hogy azt hallani, vagy élvez csakis a négy vagy több lábúaknak sikerült.

Ha szíves olvasóim között akadna borbélysegéd, a ki a legénycímezésért neheztelne, ne feledje, hogy a mi időnkben még a patikárussegédeket is legényezték.

Bevégezvén a roszul sikerült serenád történetét, most azon udvarlási módozatokra térek, melyek a mi időnkben divatoztak.

A férfiak és fiatal emberek már a mi időnkben is különnemü indokokból udvaroltak.

De mint mindig, akkor is azért udvaroltak legkevesebben, hogy megházasodjanak. Ezt már akkor is olyasminek tartották, mintha az embernek azért, mert bálba megy, mulhatatlanul táncolnia kellene.

Tetszhetik valakinek valami a nélkül is, hogy birtokul magának megszerezze.

Azért, mert valaki a városligetbe lovagol, nem következik szükségképen, hogy a ló az övé legyen.

Hányan billiártoznak, a kiknek nincs billiártjok!?

Annyit azonban nyugodt lelkiismerettel állíthatok, hogy a mostani szokásokhoz mérten, csak ritkán történt meg, hogy az udvarlók a szülék, mostohák vagy gyámok szemrehányását vagy neheztelését kiérdemelték volna.

Az egyik udvarolt, hogy a nők társaságában a finomabb modort és figyelmesebb bánásmódot elsajátítsa.

A másik udvarolt, hogy főnöke vagy házigazdája pártfogását vagy a bérfizetések tekintetében, hosszabb időre való elnézését stb. megnyerhesse.

Ez, hogy magának néhány jó vacsorát és ebédet biztosíthasson. Amaz föltételesen, hogy az esetben, ha a nagybácsi halálát és a hajadon örökösödését bevárhatja, ne csak feleséghez, hanem vagyonhoz is jusson.

Voltak magasztos keblüek, a kik már első felléptökkel szent frigy megkötésére törekedtek.

Voltak végre gonoszok, a kik azért udvaroltak a leányak, hogy a mamávali viszonyukat maszkirozhassák.

Az ilyen módozatok mellett azután az is megtörtént,

hogy a gazda az udvarló üterére tapintván, a potyakosztot beszüntette, vagy a szerető férj az udvarlónak álcázott törekvéseit fölismervén, azt elpáholta.

A mostani udvarlókkal szemben azonban, előnyünk volt abban a tekintetben, hogy szerelmünk tárgyaiban nem igen csalatkozhattunk.

A szakácsnőt és szobaleányt meg lehetett különböztetni úrnőjétől. Az inast és kocsist gazdájától.

Nem hozta az embert zavarba a francia kalap és a magassarkú topánka, a fehér keztyü és magastetejü kalap.

Nem láthatott az ember olyan csodát, a minőt én láttam. Kocsist zwikkerrel és szolgálót dámaórával.

Egyetlenegyszer történt, kevéssel a forradalom előtt, hogy a gálospetri szobaleányt ténsasszonynak néztük és sorban kezet csókoltunk neki.

Szerencsére e diversiónak csak a házi gazda volt tanúja, ki a vastag tévedésben mi természetellenest se talált.

Szélsőbali oldalról tekintve, az ilyen democratikus fogásért, az oh nép emberei nem is aprehendálhattak.

A Gnädige azonban másként gondolkozott, mert habár csak két év multával tudta meg e qui pro quot, nekem az országhírű mádi bálban mégis kosarat adott.

Annyi azonban tagadhatlanul áll, hogy a mi időnkben több házasság köttetett az égben, mint mostanában, de azért a szárnyas ártatlanok felügyelete mellett is megtörtént, hogy az ember a helyett, hogy üdvözült volna, elkárhozott.

Én csak egyetlenegy ilyen esetet akarok elbeszélni. Egyik kőszénbányákban gazdag megye főispánjának a fia kispappá lett, s a theologiát Rómában hallgatta.

A negyven napon át szabályszerüen kötelezett rántotta- és hering-koszttól azonban gyomorkatarust kapott.

Ő legalább ezt hozta fel okul mikor a vörös hozsnyát letett A superior azonban azt írta atyjának, hogy Vince estéı kint mindig falramászó lázban szenvedett, valahányszor

délutáni séta alkalmával egy-egy fekete szemű, olajszín bőrü, karcsú signorinát megpillantott.

Mindegy! Vince lehányta magáról a hozsnyát, és hazajött tiszteletbeli aljegyzőnek.

Az alispán leánya nagyon hasonlított a Medina Celi herceg leányához, Firmonához.

A mint Vincét az ötödik látogatás alkalmával maga Klemma biztosította, hogy szereti, azonnal elhatározta, hogy nőül veszi.

Kedvesebb, szerényebb és ártatlanabb teremtést képzelni se lehetett az alispán leányánál.

Én jelen voltam, mikor a csendbiztos nadrágja térdben repedt ki, s ő fülig pirulva illant ki a szobából.

De nem is csoda, hogy ily szemérmes volt, hisz a kassai orsoliták zárdájában nevekedett.

Mintha csak egy papnövendék udvarolt volna egy apácanövendéknek.

A szülék megnyugodtak e második Abelard és Heloise bekövetkezhető frigyében.

Társalgásuk csupa turbékolásból állott, mintha galambok lettek volna.

Ha már nagyon neki melegedtek, a Klemma mamájának csak ennyit kellett mondani: *Hess!* s azonnal szétreppentek.

Már jegyesek voltak, mikor Vince a Klemma kezét először megcsókolta.

A szülők szinte restelték, hogy ennyire ártatlanok. A helybeli plebános vígasztalta őket, hogy Rómából csak így lehet hazatérni.

Az esküvő a virágok hónapjának első napjára tüzetett ki.

Mondanom is fölösleges, hogy a szeretők az esküvő lőtti éjet átvirrasztották.

Mi természetesebb tehát, minthogy halványan és bágyadan léptek az oltár elé.

Vince 22-ik életévét haladta, Klemmuska pedig 16-ik élettavaszába lépett.

Mindenki tartós boldogságot kívánt a kedves gyermekeknek.

A közel környék páratlan étvágyú vidéki levelezője, ki a gazdag lakomán couvertet akart saját részére biztosítani, a jegyeseket Romeo és Juliához hasonlította.

Vincében csakugyan volt valami Romeoból. Klemma azonban annyiban elütött Juliától, hogy nem ajkain, hanem szemeiben volt a csintalanság.

Fehér és feketében voltak öltözve.

Az oltár előtt a menyasszony kissé remegett és könnyezett, a vőlegény pedig kettőt csuklott és egyet sóhajtott.

Az »igen«-t, mely rendesen egy egész élet boldogsága vagy boldogtalansága fölött szokott határozni, oly lassúdan mondták ki, hogy csak a lelkész és ministránsok hallották.

A lakoma alatt keveset ettek, talán azért, mert a furábbnál-furább felköszöntésekkel és szerencsekívánatokkal étvágyukat csakugyan tökéletesen megronthatták.

Egymás mellett ültek, jobbára szemlesütve és szótalanul.

A lakoma után következett táncban azután kissé neki melegedtek, de nap lementével a Klemma kedélyessége hanyatlani kezdett, késő este már borzongatásokról panaszkodott, s mire a vendégek eltávoztak, a hideg kilelte.

Na de e bajok is elmultak, s bekövetkeztek a mézes hetek, melyek után a férjeknek nem ritkán csak a sonkoly marad.

Az első két évben családéletük egén még bárányfelhők se igen mutatkoztak. Ha olykor unatkozni kezdtek, Klemma zongorázott, Vince meg énekelt.

E fészek igazi galambfészek volt s hogy boldogságu tökéletes legyen, a második év vége felé olyan galamb is helyet nyert a fészekben, a kit még etetni kellett.

Klemmuska úgy viselte magát, hogy Vince, még ha hallott is valaha róla, tökéletesen feledhette, hogy a világon csapodár és hűtelen nők is találkoznak.

Mi, kik e kedves teremtést közelebbről ismertük, minden lélektani ismeretünket megtagadjuk, ha eszünkbe nem jut, hogy Klemma az Orsolya-szűzeknél nevekedett.

Olyasmit már én is hallottam, hogy valaki 24 óra alatt megőszült.

Hogy valaki egy igérvényjegy nyomán százezres lett.

Hogy valaki két országgyülési szünet alatt tigrisből öszvérré és öszvérből mamelukká lett.

Hogy a mit valaki negyven év alatt kakaón nyert, egy éjszaka makaón elveszítette.

De hogy egy nő, ki, ha leánykorában meghal, bebalzsamozás nélkül is épen marad; ki mint asszony két éven át férjén kívül soha sem mosolygott, soha sem kacsintott másra, ki férjének egy barátját kitiltá a házból, mert bucsuzáskor kezét megszorította, hogy ez a nő....

Hihetetlen és mégis megtörtént.

Vince egész napot igénylő hívatalos útból tért haza kastélyába. Megijedt, mikor szokás ellenére, Klemma helyett Kamilla, a cseh vizsla fogadta.

— Bizonyosan nagy beteg! — szólt a férj aggodalommal és megkettőzteté lépteit.

A folyosón a zokogó és kezeit tördelő szobacicussal találkozott.

— Meghalt?! — kérdé Vince reszkető ajakkal.

— Bár meghalt volna .... nyögte ki nagy nehezen a szobalány.

A férjnek és házigazdának még maradt annyi eszmélete, hogy Karolinát fölképelje. Ezután a belső termekbe rohant.

E szokatlan durvasága is bizonyította, hogy nejét imádja.

Az ebédlőben szétbontott hajjal és vörösre sírt szemekkel a szakácsnő fogadta.

— Zsuzsánna! Hol van a nőm!?

Hangja belső megindulását elárulta.

— Oh ha megmondhatnám! Annyit azonban biztosan állíthatok, hogy e kastélyban és környékén hasztalan keresnők. — Válaszolt Zsuzsánna őszinte fájdalommal.

— Elrabolták!? — kérdé Vince fogvacogva.

— Nem, oh nem! Megszökött jól megfontolt terv nyomán, szabad akaratból.

— Kivel!?

Itt már a szakácsnő helyett, ki nagyon is közönséges módon nevezte meg a merénylőt, mi fogunk válaszolni.

— Azzal, a ki, mikor a tekintetes úr saját fogatán utazik, a lovakat szokta hajtani.

Vince keresztet vetett magára és imádkozni kezdett. Ez az esemény rendkívüli sensatiót keltett.

A megyében jó ideig közeledni se mertek az olyan leányokhoz, a kik zárdában nevekedtek.

Hogy minő ártatlan időszak volt az, eléggé bizonyítja, hogy Vince nejét nyomozó levéllel köröztette.

Hogy a szerető férj nem hiába imádkozott, igazolta az eredmény, hogy Klementinát soha fel nem találták.

Kisebbszerü komikumok már a mi időnkben is fordultak elő a házaséletben, pl.:

A tiszteletes megboldogult fiacskáját nem ő, hanem a rektor siratta.

A patvarista a principálisné muffjában ment vadászni.

A férj nejét a nobel bálba küldte, maga pedig a burgerbálba ment.

A férjek a téglaszínbe jártak sétálni.

A plebános gazdasszonya akkor látta először és utolszor a férjét, mikor vele megesküdött.

Az azonban igen-igen gyakran megtörtént, hogy agglegény vagy özvegyember elvette a gazdasszonyát.

Az ilyen házasságok azután rendesen sikerültek.

Akkor kötötték meg a kereket, mikor már nem volt ereszkedő.

De lássunk egy olyan családéletet is, melynek csendjét és nyugalmát egyedül a cselédváltozások és a nem sikerült disznóhizlalások zavarták meg.

Előre kell bocsátanom, hogy a kémrendszer a házasélet nyugalmának és boldogságának megölője. A mint az ember megházasodott, mondjon le füleinek és szemeinek bizonyos irányban való használatáról.

Ha semmit se látni és hallani, a földi csapások legnagyobbjai közé tartozik, úgy mindent látni és hallani, se számítható az áldásos kiváltságok közé.

Minek kutasson és firtasson az ember olyasmit, a mit ha feltalált, nyugtalanná vagy boldogtalanná lehet.

Észszerüleg járt-e el az az ember, a ki addig kutatott, míg meggyőződhetett, hogy gyógyíthatatlan szívbajban szenved?

Más volna, ha feleségünket kicserélhetnők vagy eladhatnók. Ez esetben igen is előnyünkre szolgálna, tudomással bírni legcsekélyebb hibáiról vagy fogyatkozásairól. — A megcsalatkozott férj biztosan és előnyösebben alkudhatnék.

A vevő vagy cserélő kérdésére: mi hibái vannak, — a lovát kínálgató cigánynyal furfangosan válaszolhatna:

— Instállom alássan, nincs annak más hibája, csak azs, hogy nem akar fára másni.

Mikor azután a vásárló a lovat haza vezette, vasvillával se bírta a fahídra feltuszkolni.

A mi időnkben is megtörtént, hogy a falakat megmászták és bebujtak az ablakokon, de csak olyankor, mikor az eget nem nehány rőf, hanem egész vég felhő borította.

A mai korban fényes nappal gyakorolt szívtámadások é ·ablások a mi időnkben a mesék országába tartoztak.

Az igaz, hogy akkoriban nem is az elválás divatozott, h em az elpüffölés.

A helybeli vagy közeli lelkésznél messzebb alig ment valaki panaszra. Az pedig már azért is igyekezett a feleket kiegyeztetni, hogy stolát ne veszítsen.

Apáink még iszonyodva beszéltek a nagyúri férjek és nők kicsapongásairól.

Ha valamelyik várban vagy kastélyban kísértetet láttak, az rendesen vagy az elcsábított férj vagy az elcsábított nő lelke volt. Azzal a különbséggel, hogy a férj rendesen feketében, a nő ellenben fehérben nyugtalankodott és ijesztgetett.

A nép élénk phantasiája azután felismerhetlen valamit juttatott a nő vagy férj karjaiba.

Az újabb idők materialisztikus áramlata azonban ezen kísérteteket végkép megugrasztotta.

Szinte megfeledkeztem a lerajzolandó boldog házasságról.

Perehinyák Istenbéki (Gottfried) mint harmincéves uradalmi architectus (építőmester) igen jó állásnak örvendett s még ellenségei és irigyei se mondhatták, hogy egy szerényebb igényü nőt becsületesen el nem tarthat. — Külsejére nézve is megállta a sarat, s ha véletlenül egy ölnél nehány ujjal nem magasabb, rendes és megnyerő vonásaival Macduffot (angolosan kiejtve Megdöfföt) is eljátszhatta volna.

Származására nézve morva volt, azok pedig, mihelyt lehet, megházasodnak.

Módjában volt választani.

A nagybirtokosok uradalmaiban alig van tiszt, kinek három-négy leánygyermeke ne volna. Minthogy szántással és vetéssel foglalkoznak, szaporák mint a kibicek.

Perehinyák az uradalmi kulcsár leányának udvarolt egy hétig, azután megkérte.

Kosarat kapott. A leány azzal védekezett, hogy n ki nagyon hosszú.

Kellett, hogy e kosár némi hatást gyakoroljon az ar i-

tectusra, mert öt egész éven át több uradalmi lakházat megreperált ugyan, de egybe se tért be udvarolni.

Miután azonban fejszédülések kezdték gyötörni, a helybeli baromorvosnak, kebelbarátjának, tanácsára, két hétig szakadatlanul udvarolt a Sáfár Ilonkájának, a harmadik hét csötörtökén megkérte, de ismét kosarat kapott.

Mariska nagyon vékonynak találta.

Perehinyák gondolkozóba esett. Talán ha ács: lefaragott volna magából; talán ha tapezierer: kibélelte volna magát.

Tíz egész esztendeig foglalkozásán kívül nem társalgott más nővel, csak azzal, a ki neki aludttejet hordott.

Katonaorvos ismerője kissé megijesztette. Azzal biztatta ugyanis, hogy ha aludttejet eszik és nem házasodik, a guta fogja megütni.

Emberünk ekkor már negyvenöt éves volt és hízni kezdett.

Ha morva volt is, nem akart teljes férfierőben meghalni.

Egy özvegy udvarbírónénak kezdett udvarolni s meg is kérte. Kosarat kapott.

Özvegy Sniedlingné fájdalmasan tudtára adta, hogy három mázsa elég volt már neki a családboldogságból (boldogult férje ennyit nyomott); de megigérte, hogy azon esetben, ha a Srott-kurát használva, egy félmázsát leszárazzsemlyézik magából, nem mondja, hogy egy újabb, könynyebb boldogságra nem vállalkozik.

Perehinyák nem azon emberek közé tartozott, kik ha enni és inni kezdenek, abba hagyják. Szorgalmatosan evettivott és tovább hízott.

Sniedlingné pedig belátván, hogy hiába vár, férjhez ment a nyolcvan fontos pálinkaházi ellenőrhez.

Ötvenedik születésnapjára az architectus nagy lakomát ad tt s az egész uradalmi tisztséget meghívta.

Ezen az ünnepélyen ismerkedett meg az erdész 40 éves le· yával, Akáciával.

Akácia már se a hosszuságot, se a szélességet nem nézte, hanem minden áron férjhez akart menni.

Istenbékinek épen kapóra jött.

Születésnapján megtáncoltatta, azután megkérte és megkapta.

Mikor nekem Perehinyák családi boldogságáról beszélt, 70 éves volt, Akácia pedig 60 éves. Egyetlen figyermekük, az ötéves Atilla, úgy nézett ki, mint a szilvák közt az úgynevezett kakasszilva, zölden és éretlenül.

Jelenlétem alatt is háromszor kapott egy-egy kanál rucazsírt és csukamájolajat. Az orvos azzal vígasztalta a gyermeköket szemökfényeként szerető szülőket, hogy vannak esetek rá, mikor az ilyen gyermekek is megélnek.

Hogy minő példás egyetértésben és boldogságban éltek, legvilágosabban az igazolja, hogy a kik a házaséletet meg akarták kedveltetni, a Perehinyák családéletére hívatkoztak.

Magam is nyugodt szívvel merném ajánlani, hogy a ki boldog házasságot óhajt, ötvenéves korában negyven éves nővel szövetkezzék.

Angolnak kell annak lennie, a ki ilyen korban, az embertől nejét elszereti.

Gazdagon kell az embernek vacsorálni, hogy nyugodtan ne aludhassék.

E korban a szenvedély is olyan már, mint a toronyóra, lassan jár és tempóra üt.

Nem bántja az embert se a szerelmi bátorság, se a szerelemféltés.

Az ember jó vezér, de rosz katona.

Perehinyák mindig gúnyosan mosolygott, valahányszor családi viszályokról hallott beszélni, és hogy állapotával még elégedettebbnek lássék, csak ezt szokta mondani:

— A bornyubőr fínomabb, de a bagaria tartósabb.

Mint rendesen, Perehinyák előbb halt meg végelgyengülésben.

S mint rendesen, Akácia másodszor is férjhez ment volna, de még az egész nyugdíjat kiérdemelt járásbírósági írnok is visszacsokmálta jegygyűrűjét, a mint megtudta, hogy csak egy vízimalommal és philoxerás szőllővel rendelkezik.

Hogy miként végezte be pályáját, nem tudjuk, mert a vén asszonyokkal a történetírók se igen foglalkoznak.

Tapasztalásból állíthatom, hogy a mi időnkben a legnyugalmasabb házasságok azok voltak, melyekben nem volt idejök a házasfeleknek egymással tüzetesebben foglalkozni.

A ki dolgozik és munkában tölti napjait, nem igen ér rá szívbeli bajaival bibelődni.

A mészáros a székben, a felesége a piacon untig elégnek tartják, ha estenkint odahaza ölelkezhetnek.

A vendéglős vendégei között az étteremben, a vendéglősné a konyhában, megnyugosznak, ha érzelmeiket a vendégek távoztával viszhangozhatják.

Mit bánja a vendéglős, ha egyik vagy másik vendég a vendéglősnének néhány nyájas mosolyát vagy hamis kacsintását magával viszi is, csak az asszonyt és pénzét helyben hagyja.

Mit mondjak egy a polgári erényekben és politikai eszélyességben gazdag csizmadiáról?

Már műszereinek választékossága tanúbizonyságot tesz elfoglaltatásáról.

Hogy zamatosabb legyen, versben sorolom elő:

Bicskia, musta, digics, hosszútő, sámfa, kerekszék.

A csizmadiák a legkedélyesebb s legtréfásabb emberek a világon, de azért jaj volna annak az asszonynak, a ki az ilyen fegyverekkel szemben akadékoskodnék.

ʟ neki bőszült csizmadia azután nem igen szokott a bői ꜱ között válogatni.

. schuszterért már nem állok jót, mert a ki cipőkre ve: nértéket, könnyen kísértetbe jöhet.

Másképp áll a dolog a szabókkal. Ezek született forradalmárok, s az egyéni jogok kibővítésére törekesznek.

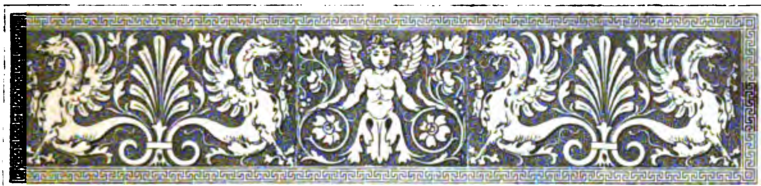
Annyi áll, hogy a házasság a mi időnkben se tartozott a nyugalmat és boldogságot egyedül biztosító állapotok közé. Annyiban jobb volt a mostaninál, hogy kevesebb gondba és kevesebb pénzbe került.

Ajánlom azonban azoknak, kik a családboldogság lottócollecturájába igyekeznek, hogy ne csak ezt kérdezzék:

— Szeret-e nagysád!? — hanem ezt is:

— Nincs-e a családboldogság és nyugalom numerusa túlrakva, s e miatt a kihuzhatástól elzárva!?





ADALÉKOK

PETŐFI SÁNDOR ÉLETRAJZÁHOZ.*

Irta

KEMÉNY JÁNOS.

PETŐFI Sándor, mint egykori aszódi iskolatársunk, diákoskodásunk alatt többször fölkeresett minket Pozsonyban. Egyszer mint katona, egy depôt-kísérettel Sopronyból jőve, a mikor is Dömök Elek egykori aszódi iskolatársához szállt; máskor Pápáról már mint obsitos, és ismét máskor — ha nem csalatkozom — az 1844- vagy 45-dik évnek elején, a télnek vége felé.

Hogy a tél vége felé járt, ezt azért tudom, mert Csörföly Lajos, Dlhányi Zsiga, Esztergályi Misi és én egyszer a Duna partján sétáltunk, várva a már meglazult Duna jegének indulását. Egyszer csak felsikít Dlhányi pajtásunk, szitkozódva, hogy valaki kegyetlenül a hátára csapott valami suhogóval.

Felförmedtünk, hogy a diák immunitást valaki megsértette s kutattuk: ki merészelhette azt? — s íme, egy kopott, világoskék bonjourban levő desperat kinézésű egyé-

* Petőfi egyik ifjukori benső barátjától: Kemény János kis-kőrösi evangelikus lelkész úrtól kaptuk az alább következendő följegyzéseket. Nagyobb fontosságú adatokat a költő életrajzához nem szolgáltatnak, de a könnyelmű, kalandos ifjut nehány vonással élénken állítják elénk. Egyet-mást belőlük jól fölhasználhat az életíró. *Szerk.*

niséget pillantunk meg oldalt tőlünk állni, a ki elfojtva nevetését, sziszegett s vigyorgott felénk.

Már neki akartunk rontani, a midőn egyszerre mindnyájan felismertük s egyhangulag kiáltottuk: Nini, hiszen ez «Sándor»!

Azután velünk jött s velünk maradt.

Itt időzése alatt egyszer velem s fentebb említett barátaimmal a ligetben (Auban) sétált Petőfi s nagyon derült hangulatban volt.

— Valamit el fogok nektek beszélni, — mondá, — a mit még senkinek sem mondtam el, de a mit nem szabad aztán kifecsegnetek.

S ekkor mondta el a következőket:

— «Azt tudjátok, — szólt, — hogy Aszódon *Borcsába** fülig szerelmes voltam, s hogy miatta akartam már akkor színészszé lenni, s a társasággal elmenni. Az igazgató azonban csak úgy akart felvenni, ha iskolai bizonyítványomat előmutatom.

«Elmentem tehát Korenyhez (akkori aszódi tanár), s kértem őt, adná ki bizonyítványomat, mert én nem akarok tovább ott maradni és tanulni, hanem színész óhajtok lenni.

««Majd adok én neked — szólt Koreny — színészetet»», s olyas valami után nézett, a mivel a nadrágokat szokta volt porolni; de a míg ez előkerült, nekem már csak hült helyemet találta.

«Tudtam, hogy a mi halad, az el nem marad, s ez oknál fogva kerültem az iskolát.

«Koreny azonnal írt apámnak, kérve őt, sietne fel Aszódra, mert Sándor fia rosz uton van, s attól lehet tartani, hogy ha a színészek elmennek, Sándor is utánok oldja a kereket.

* Az akkor Aszódon időzött Balogh vagy Gaál színtársulatnak egyik fiatal színésznője.

«Apám, Koreny levelére fel is látogatott Aszódra. Midőn őt felém hömpölyögni láttam (saját kifejezése), elébe siettem és kezét meg akartam csókolni, de ő hátravonván mind a két kezét, nem engedé meg, s így szólt: előbb megkérdem Koreny urat, hogy jól viseled-e magadat és miután ennek fölkeresésére elkészült, inte nekem is, hogy kövessem.

«Én lehorgasztott fővel haladtam mellette, azon gondolkodva: nem volna-e jó odább állani? — de minthogy szemmel tartott, abbahagytam e szándékomat és követtem őt.

«Koreny a történteket híven elmondta apámnak, az pedig méla mogorvasággal hallgatta végig kedves Sándor fiának viselt dolgait.

«Lakásomra visszatérve, szobámba léptünk, hol apám, a nélkül, hogy észrevehettem volna, becsukta az ajtót. Azután mogorván és szótlanul újra útitáskájához lépett, felnyitá azt, s kivett belőle egy olyanfélét, a mivel a marhákat szokták terelni *, s kegyetlenül elverte rajtam a port — közbe-közbe felkiáltva: «hát kell-e Borcsa? kellenek-e a komédiások?»

«Ilyeténképen megpuhítva, mindent megigértem neki, a mit csak óhajtott, s ezzel csakugyan vége is szakadt a Borcsával s az aszódi színészekkel folytatott komédiának.»

* *
*

Aszódon elvégezvén Petőfi a négy gymnasiális osztályt, a selmeci evang. lyceumba ment tanulmányait folytatni.

A mi vele itt történt, azt híven leírta *Szeberényi Lajos*, 'n csupán arra akarok szorítkozni, a mit nekünk ama sonyligeti séta alkalmával folytatólag elbeszélt.

* Tisztán emlékezem, hogy ezt a kifejezést használta. *K. J.*

«Selmecről — mondá, — Vácnak tartva ballagtam. Pénzem kevés volt; azt az egy pár forintot, a mit eladott ágyneműim, ruháim és könyveim árából összecsináltam, pesti tartózkodásomra akartam megtakarítani, — betértem tehát egy pár katholikus plebánushoz, s hogy némi pénzsegélyt csikarjak ki tőlük, azzal ámítottam őket, hogy a váci püspökhöz megyek s ott a katholika vallásra akarok áttérni, mert a lutheránusokat gyűlölöm.

«Az egyik csak néhány garassal szúrta ki a szememet, s azt is a szakácsnéjától kérte el; de a másik adott egy ezüst tallért, erősen szívemre kötve a jó szándékot.

«Pestre érve, nagy aggodalomban voltam: mitevő legyek, hova szálljak? de csakhamar eszembe jutott apám pesti szállása: a «Vörös ökör»-nél. A fogadós engem is ismert, mert apámmal már többször megfordultam nála. Zsebkendőbe göngyölt podgyászommal a hónom alatt, tehát egyenesen odamentem s egész határozottsággal, mint a kinek rendben van a szénája, azt parancsolám a fogadósnak: nyissa ki apám szállószobáját, mert engemet előre küldve, két nap mulva ő is utánam fog jönni. A fogadós mi roszat sem gyaníthatva, kinyittatá a szobát; én elhelyezkedtem, sőt pompás ennivalót is rendelék. Két napig voltam a szálláson, de apámnak természetesen híre-hamva sem volt. Harmadnapra, midőn már ott akarám hagyni kényelmes szállásomat és jó kosztomat, apám, mintha a mennyből hullott volna alá, egyszerre csak Pesten terem, még pedig nem másutt, hanem a «Vörös ökör»-nél. A véletlen hozta úgy magával, hogy épen akkor jőjjön Pestre, a mikor én is ott voltam. Kis podgyászom már a fölvetett ágyon feküdt, s mellette útra kész vándorbotom hevert, a midőn az ivók szobájában egyszerre megdördült apám bariton hangja. Én szoborrá meredtem s az ablakhoz futottam; de azon erős vasrostély volt.

«A fogadós azzal fogadta, hogy Sándor urfi már türelmetlenkedett hosszas elmaradása felett.

«Sándor, az én fiam!» — kiáltá kidüledt szemekkel apám. — «Csak nem az én fiam van itt?» ««De igen, hiszen már harmadnap óta várja itt Petrovics urat.»»

«Neki sem kellett több. Kopogtatás nélkül nyitott be szobám ajtaján és én megpillantám különben piros, most halavány arcát, melyből két haragos szempár meredezett felém. Eleibe törtem, megragadtam és megcsókoltam kezeit. Ő csak ennyit mondott: hol veszed itt magad? Remény-lem, hogy tanáraid tudtával vagy itt? — Oh igen! mondám. Elbeszélem mindjárt, de kissé hosszabb a história. ««De ha eljöttél, — folytatá, — iskolai bizonyítványodat csak elhoztad?»» — Mindenesetre, felelék, itt van a ruhám közé kötve. Sok ruha volt, mind belefért egy zsebkendőbe.

«A kis köteget kezdém is azonnal kibontogatni s a bontogatás alatt azon gondolkodtam, hogy mit is mondjak, miután a bizonyítvány nem volt nálam. Egyszerre az a gondolatom támadt, hogy irataimat volt házigazdámnál hagytam. — Menjünk hát oda, szólt ekkor édes apám, — úgy is szándékom meglátogatni a jó embereket.

«Elindultunk; de én folyvást csak azon gondolkoztam: hogyan menekülök ki a hinárból?

«Apámban a gyanú ekkor már fel volt keltve, sőt némileg igazolva is, azért sasszeme minden mozdulatomat figyelemmel kísérte. Szerettem volna kereket oldani, de nem lehetett. Apám oly közelben tartotta magát hozzám, hogy egy gyanús mozdulatomnál könnyen megragadhatott és visszatarthatott volna s én az utca közepén még sem akartam ilyesféle látványosságot előidézni.

«Végre volt házigazdám lakásának kapujához érkeztünk. Miután nem találtam módot az elillanásra, apám gyaját törekedtem eloszlatni, s oly derültnek mutatám maga-›t, hogy midőn a lépcsőzethez értünk, apám megnyugodni szék s egy pár lépcsővel megelőzött engemet. De én ›n ezt a körülményt használtam fel, s egy pár lépcsőn

visszaugorva, szegény apámat ott hagytam, magam pedig mentem, a merre a szemem látott.

«Most lettem csak igazán présbe csavarítva. Alig volt már egy pár krajcárom, lakásomat pedig ott hagytam.

«A színészet volt lelkem régi ábrándja, azért lehangolva bár, de meg nem törve, a nemzeti színház felé irányzám lépteimet. Hosszabb utánjárás után sikerült is egy statistai állást kierőszakolnom Rónay név alatt. A próbákon és előadásokon híven ott voltam és hurcoltam a kortinákat. Apám, de különösen jó anyám e közben roppant szívszorongatásokat szenvedtek miattam. Kerestek is Pesten több alkalommal; sőt ismervén a színpad iránti vonzalmamat, a nemzeti színházhoz is ellátogattak, kérdezősködve Petrovics Sándor után. Minthogy azonban én Rónaynak hívattam magamat s a színházi alsóbbrendű személyzet a Petrovics nevet híréből sem ismerte, fel nem találhattak.

«Történt e közben, hogy valamelyik nap délutánján a város utcáin bolyongva, toborzó huszárokat pillantottam meg egy alsóbbrendű csapszék előtt. A zene hangja, a sarkantyúk és kardok pengése s a toborzók hangos kurjongatása, önkénytelenül is a tömeg közelébe vonzottak. Egyszerre csak vállamra üt egy csákós, de még gatyás huszár és «Sándor te»-nek szólít. Megnézem, és látom, hogy egy szabadszállási fiu, a ki huszárnak csapott fel. Jó kedvében bevonszolt az ivóba s elmondta mindazt, a mi őt e lépésre vezette.

«Tudakolván tőle szüleimet, kiket jól ismert, elmondá, hogy sokat sírnak utánam, s hogy már kerestek is itt, de fel nem találhattak. — Így gondolkodtam: ez a fiu nagy idő mulva látja viszont Szabadszállását, mert mint huszárt elviszik Taliánországba, fölfedezhetem tehát neki, hogy a nemzeti színháznál vagyok alkalmazva, de nem Petrov[illegible]snak, hanem Rónaynak hívnak.

«Ezután a viszontlátás örömére egy pár pohár [illegible]rt kiürítve, elváltam tőle.

«Történt azonban, hogy az én szabadszállási ismerősöm nem ütvén meg a katonai mértéket, per varios casus hazakerült, s elbeszélte szüleimnek a pesti találkozást, valamint azt is, hogy én a nemzeti színháznál vagyok, Rónay néven.

«Szüleim kapva kaptak az örömhíren s azonnal siettek fel Pestre, még pedig egyenesen a nemzeti színházhoz. Épen próbaelőadás volt, melyet én a kulisszák mögül néztem, midőn egyszerre hallom odakint apám dörgő szavát, a mint Rónay után tudakozódik. Ugyan ebben a pillanatban nyilt az ajtó: kedves jó anyám zokogva rohant felém, nyakamba borult s könyeinek és csókjainak özönével árasztotta el halvány arcomat s elnémult ajkaimat.

«Apám, de különösen szeretett anyám esdekléseinek engedve, ekkor hagyám el Pestet és fényes állásomat. Újra Szabadszállásra mentem, hol egy pár hónapig időztem, unatkozva és verseket faragva. Ezalatt szüleim, kik azon voltak, hogy a színészettől, mely az ő szemökben mindig szálka volt, elvonjanak, — kifőzték a tervet, hogy túl a Dunán egyik mérnök rokonomhoz küldjenek.»

Petőfi az említett mérnök rokonának gyermekeit el is kezdette tanítani, de miután azok — mint mondá — nagyon vásottak és nehéz felfogásuak voltak, elveszté türelmét s abbahagyta tanításukat. Tőlük ment el azután Sopronba, hol később felcsapott katonának.

Ennyi az, a mit nekem és barátaimnak Petőfi Pozsonyban, a ligetben sétálva elmondott.

* * *

Petőfi egyik édes anyja utáni nagynénje Pencen (Nógrád-gye) Kosztolányi Imre ügyvédnél lakott, mint házve-nő. Petőfi, Dlhányi, Csörföly és én 1835. telén Aszódról a ácsonyi szünnapokat eltölteni Pencre mentünk. Petőfi nagy-jéhez, Csörföly és Dlhányi haza, én pedig Csörfölyékhez.

Csővár alatt, a penci völgy kezdetén, kocsink felfordult, rúdja eltörött, mi pedig egymáson keresztül szóródtunk ki a kemény, fagyos és részben havas kocsiútszélre. Míg a baleset minket jajveszékelésre indított, Petőfi folyton kacagott és élcelt felettünk. Különösen pedig Dlhányi felett, kit mód nélkül szeretett és a ki az esés közben úgy belebonyolódott köpenyébe és a ráhullott szénaülésbe, hogy a földön elterülve, sokáig nem tudott lábra kapni.

Petőfi nagyon érdekes kalandnak tartotta ezt az esetet, különösen akkor, midőn a törött rúd miatt szekerünkön tovább nem haladhatván, egy szerencsénkre arra jövő penci bőrös zsidó, a bőrökkel rakott szekér tetejébe szedett fel minket. Ekkor széles jó kedve támadt a felett, hogy milyen magas, ruganyos és illatos alkalmatosságon útazik.

Az öreg Csörföly aggódva hosszabb elmaradásunk felett, elibünk jött s a falutól mintegy negyed órányira találkozott velünk, de minthogy a bőrös szekér magasságában minket föl nem ismert, csak midőn a zsidót kikérdezé: nem találkozott-e egy diákokat szállító kocsival? — ismert rá Lajos fia és ismertette meg magát is — Petőfinek nagy mulatságára. Sándorral két hetet töltöttünk Pencen, szánkázva és csuszkálva, a miben neki különös kedve telt.

Az öreg Csörföly, valahányszor Petőfit szólította, a Petrovics név helyett mindig Petrikovicsot mondott, a mi Sándorunkat mindig megnevettette.

* * *

Petőfi szerette elhallgatni, hogy lutheránus, söt sokszor ki is fakadt azok ellen, kik vallását emlegették, hogy még színét is elmossa magáról a tótismusnak, miután a lutheránusokat általában tótoknak tartják.

Egyszer Pozsonyból a szünnapokra haza útazva, Pest az úri-utcában találkoztam Petőfivel. Meglátva, így fogado

— Hát ti lutheránus kutyák már jöttök?

— Igen, de hát te mi vagy? — felelém.

— Tudom, — úgy mond, — hogy az vagyok, de szégyenlem is annyira, hogy szégyenemben szeretnék a föld alá bujni.

* * *

Utoljára 1849-ben Szarvason találkoztam Petőfivel a «Bárány»-fogadóban, hol ebéd után billiárdozott. Akkor ment utolszor M.-Berénybe, hol Egressy Gáborral találkozott Orlayéknál s a honnét Egressy ellenzése dacára, Erdélynek vette útját.

Csakhamar azután eltünt nyom nélkül.





EGY KARÁCSONY ESTÉJE HUGO VIKTORNÁL.

CSEVEGÉS.

Irta

GRÓF TELEKI SÁNDOR.

GYÖNYÖRÜ szép téli nap volt. Az ég szürkesége sötét kékbe változott, a fellegek oszlottak s eltüntek az ég mennyezetéről. Keletről a nap kibujt a tengerből s tiszta volt a sósvíz-fürdő után. Az apály kezdődött s lassan távozott a partoktól, maga után hagyva a *vareket*, melyet a gyerekek szedegettek össze a homokon s nagy két kerekü szekereken vontattak a szomszéd földeket trágyázni vele. E tengeri növény teszi termékenynyé Jersey-sziget szántó-földjeit; a tenger apálya munkatársa a jerseyi földmívelőnek, mert midőn távozik, a dagály-szaggatta sziklákon termett növényeket ott hagyja. A távolban egy-egy nagy hajó vitorlái látszottak, egy-egy gőzös füstpántlikája követte a hajót, s ment utána, mint óriás sárkány. A közelben apró kis halász-bárkák lebegtek fehér sirályoktól követve. Eszembe jutott a francia gyermek-ének:

— Maman! les petits bateaux
Qui vont sur l'eau
Ont-ils des jambes?
Oui, mon petit bête,
S'il n'en avaient pas,
Ils ne marcheraint pas! —

Orbán Balázs nálam lakott; bementem szobájába. Kényelmesen hevert ágyában.

— Talpra magyar! Az idő gyönyörü, indul a *verbunk!* Holnapután karácsony, lőni kell valamit. Hugóék meghíttak vacsorára, üres kézzel nem megyünk, úgy-e?

Balázs feltápászkodott, puskáját vállára akasztotta, megraktam tarisznyáját elemozsiával s elindultunk.

St. Clement-on túl találjuk Filliont — a pilotot — nekem igen jó emberemet; kezet szorítunk s jó reggelt kívánunk egymásnak.

— Hova, Fillion úr, hova?

— Kimegyek egy kis szerencsét próbálni az ünnepekre; a tenger lapos, az idő szép, ilyenkor fenn jár a hal, tán akad valami. Derbichere s az egyik fiam várnak a bárkán, jőjjenek az urak is velem, tegnap láttam egy csapat hattyút, mindenesetre többet lőnek a vízen, mint a szárazon; van e golyójok?

— Nincsen.

— Ez baj, na de semmi, lesz Derbichernek; ő soha sem hagyja el a puskáját, aztán csakis golyóval lő.

A bárkán valánk s golyó is volt.

* * *

Síma tengeren, alant járó széllel, sebesen haladtunk. Hálót vetettünk s jól fogott: minden huzásra egy csomó hal. A puskákat félre tettük s neki türkőztünk a háló kötelének.

— Fillion úr! hátha a *pater-noster* felé tartanánk; a közbeeső sziklánál a *kis ördög* körül a víz most nem több egy méternél, ha *turbot* nem, de *homárt* kapunk. Aztán a *vasdgon* ebédelhetünk, s kivethetjük a horgas kötelet; van elég a horgokra.

— Csak hogy ha megfordul a szél, belevisz a folyamba. Malóig meg nem állunk.

— Oda meg én nem vágyom.

— Tudom, — mondá nevetve Derbichere — ingyen szállást kapna az ezredes úr, s nem tartanák kalácscsal karácsonyra. De bízza én rám; a szél földnek fordul, hat evező-lapátunk van, és öten vagyunk, még a Noé bárkáját is kirudalnám a folyamból.

Fillion felállt, mutató-ujját megnyálazta, kitartá a szélnek s körül nézett.

— Mehetünk — mondá s egyet fordított a kormányon. Derbichere eresztett a vitorlán, a szél fogott, a bárka víznek dőlt és sebesen hasítottuk a *Pater-noster* felé.

— Be a vitorlákkal, itt a víz fél méter!

Evezőket vettünk, s a *Szarvaságon* kikötöttünk.

* * *

— Most már én mondok egyet — szólt Fillion, — le a nadrággal, nincsen hideg. Még ebéd előtt tegyünk egy húzást az ezredes szerencséjére; itt régen nem halászott senki, úgy látom.

— De hát azt honnan látja? — kérdém kíváncsian.

— Először onnét, hogy ezeket a szép *nákerákat* (igen jóízű nagy csiga, egy neme az osztrigának) nem hagyták volna itt, aztán a *varek* nincsen letaposva, s az a fészek is üres lenne, mert ha a *fregát*-madarat fészkében háborgatják, az többé soha vissza nem megy.

— Már most értem.

E pillanatban sivítva, rémülten repült ki egy *fregát* a fészkéből.

— Ez az apjok, — mondá Fillion.

— Honnan tudja?

— Az anyjok másképen sivít.

Bevetettük a hálót, s egy gyönyörü nagy turbot h-tunk ki; bámulva néztük s nagy örömmel.

Fillion felhasítá, kimosta, szépen kitakarította.

— Ezt az ezredes úrnak karácsony estéjére; ennél vastagabbat még nem fogtam, pedig már vagy ötven éve halászok.

— Hány éves Fillion úr? — kérdém tőle.

— Ötvenöt.

— Öt éves korában már halászott.

— Négy éves koromban Newfoundlandban voltam tokhalra; apám elvitte egész családját; anyámmal sóztuk és szárítottuk a stockfischt.

— Hanem.... a halat köszönöm, de nem fogadhatom el.

— És ugyan miért nem? — kérdé a pilot.

— Igen drága ajándék.

— Csakis annyi fáradsággal húztuk ki ezt a halat, mintha üresen huztuk volna a hálót. Emlékezzék vissza: a múlt tavaszszal a *Samares-cottage* előtt megbokrosodott a lovam. Nem akart húzni; én egyedül voltam. Toltam a megrakott szekeret, de nem bírtam. Önök a kertben dolgoztak; az öreg *excellentiás* úr (*Mészáros Lázárt* hitták így, nagy bosszúságára) megfogta a lovat s vezette, az ezredes úr emelte a szekeret, az a kis mérges úr (*Beöthy Ödön*) káromkodott, s esernyőjével a lovat verte; kivergődtünk, elkísértek majdnem hazáig, s nem volt semmi baj. S már most, ha én azt mondtam volna, hogy ilyen nagy uraktól nem fogadom el a szolgálatot, ugyan mit mondott volna az úr?

— Köszönöm a leckét; köszönöm a halat; nem mondtam semmit.

A szikla tetejére telepedtünk, jóízűen ebédeltünk s a dagálylyal visszatértünk; még aznap elküldtem a halat Hugo Viktornénak.

* * *

Az időben Jersey volt a száműzöttek fészke; szabad f dön szabad emberek valánk; a hatalmasok karja akkor r g nem ért el odáig; szabad volt a szó, szabad a gondo-

lat, s arról a sziklán szabadon hirdethettük az eljövendő napot, melyről meg valánk győződve, hogy a mienk lesz, mint a mienk most is a jövendő.

Egy fénysugár világítá a hazátlanok körét, s e világosság ragyogó volt, mert eszméket szikrázott s elvekben lángolt.

A világ egyik legnagyobb költője hirdette az igét, mely testté vált a francia köztársaságban. Miért hogy Petőfi nem lehetett velünk?!

A francia, olasz, lengyel, magyar menekültek szívesen látott vendégei voltak a költőnek, kit Hugo Viktornak nevez a halhatatlanság.

* * *

Karácsony előestéjére meghítt bennünket, kik gyakrabban és közelebbről érintkeztünk vele; én fiainak jó barátja voltam, s minden napos a háznál.

St. Hellier város és St. Clement falu közt, a nagy út mellett, mindjárt a tengerparton volt egy emeletes ház, melyet *Marine-terras*-nak híttak; ebben lakott a nagy költő családjával és Vacquerievel, kit épen úgy szeretett, mint saját gyermekét.

Szerényen és egyszerüen éltek; fényt csakis a társalgásban űztek, ebben aztán a luxus ázsiai volt.

A ház angol kényelemmel volt beosztva és butorozva. Az ebédlőhöz üvegház volt ragasztva, melyből fényképészeti műhelyt rögtönöztek. Károly, az idősb fiu és Vacquerie szenvedélylyel űzték ezt a mesterséget, mely abban az időben még nem volt művészet. Ez a terem volt a család rendes tartózkodási helye, s ha többen voltunk, itt étkeztünk.

Karácsony estéjét itt ünnepeltük. Szeretnék photographiát adni ez estélyről, de semmi sem nehezebb, mint egyszerüen és hűn leírni valamit, kivált ha egy tárcacikk ke

tébe kell szorítani. — Megkísértem; ha nem sikerül, olvasóm vallja kárát.

* * *

Utrechti vörös bársony-pamlagon ül a háziasszony, picinyke kis lábait a kandalló kőszéntüze mellett melegíti. Kisded, kövér alak, gyönyörű római arccal, sűrű holló-fekete kondor hajjal, melyet hosszú fürtökben visel; meghajlott, vékony sas-orr, ragyogó bogárszemek, kis száj, szép fehér, rendes fogakkal s majdnem túlságosan kis kezek. Mellette lánya: Adele; magas, vékony, sugár termet, képmása anyjának, gyémánt-kiadásban.

A kandalló mellett két öreg úr társalog a nőkkel: Mészáros Lázár, Magyarország volt hadügyminisztere a nagy napok alatt és Schoelcher a *négerszabadító*, a francia koloniák népképviselője, a legjellemesebb, a legbátrabb emberek egyike, kit ismertem.

Jellemzésül egy rövid történetet beszélek el életéből.

A december 2-diki államcsiny alkalmával egy barikád tetején állt fegyvertelenül, s kezében tartá a francia törvénykönyvet. Midőn a katonák rohammal akarták bevenni a torlaszt, kivette fehér zsebkendőjét, lobogtatta s rákiáltott a vezénylő tisztre: *álljanak meg, mi nem lövünk!* a csapat megállt, Schoelcher felolvasta a *constitutio* ama paragraphusát, mely az államcsínyre vonatkozik; *68-ik cikk:*

— «Ha a köztársaság elnöke szétoszlatja, elnapolja a nemzeti gyülést vagy akadályozza azt hívatásának teljesítésében, felségsértési bűnt követ el.

E tény miatt elesik hívatalától, a polgárok nem tartoznak neki engedelmességgel, s a végrehajtó hatalom teljes joggal a nemzet-gyülésre száll stb.»

A katonák haboznak; a tiszt rájok kiált: *tüzet!* A katonák lőnek, füst borítja a torlaszt, a füst eloszlik, Schoelcher ott ál a *constitutióval* kezében s olvassa tovább. A torlaszt beveszik, Schoelchert leverik, a tiszt fölemeli s azt

mondja: *Képviselő úr távozzék, nem szeretném, ha baj érné; én katona vagyok s engedelmeskednem kell.*

* * *

A terem egyik szögletében, a háziúr körül, formáltak kört: Leflo tábornok, egy ama négy tábornok közül, kiket Bonaparte Lajos számüzött, később a francia-porosz háború alatt hadügyminiszter; Pianciani olasz ezredes, később Róma polgármestere; Leroux a *Revue social* volt szerkesztője, ki egymaga írta meg *Encyclopædiá*-ját; Ryberolles a *Reforme*, most a *L'Homme* lap szerkesztője, határozottan a legeszesebb ember, kit valaha ismertem; továbbá Bonet-Duverdier, Enette de Kessler, Zeno Swientosklaszky, Beöthy Ödön, Piacesky, Orbán Balázs, a kis púpos Guerin, a híres vegyész, Hugo két fia: Károly és Ferenc és Vacquerie, jelenleg a *Rappel* szerkesztője, ki tizenöt év óta minden isten adta nap maga írja lapjába a vezércikket.

* * *

Asztalhoz ültünk; a nagy hal az asztal közepét díszítette; a társalgás vígan folyt; Ryberollesból pattogott az élc, mint röppentyüből a szikra.

— Hol vette, asszonyom, ezt a szép halat? — kérdé Leflo.

— Teleki hozta.

— S mi több, ő fogta; — mondá Hugo.

— Láttam, — mondá Ryberolles, — mikor a zálogházból kiváltotta; ott őrízteti kényesebb portékáit. Adel kisasszonynak akart kedveskedni s féltette a molytól, azért váltatta ki Lajossal, a rabszolgájával, ki *kapitalista* a grófi háznál.

— Mindig bolondokat mondasz, — szóltam nevetve

— Te meg nagy dolgokat. Beszéld el a piskii csat :

látod, én ismertem Lafayettet és a szürke lovát. Mikor megfehéredett, megdöglött a lelke Dembinszkybe költözött; azért vertek le benneteket az oroszok. Asszonyom, hiszen-e kegyed a metempsychosisban?

— Nem.

— Én sem, de azért ugy-e, jó barátok maradunk?

Elkezdtek politizálni; mindnyájan egy hiten voltunk, Leflo tábornokot kivéve, ki keményen tartotta magát.

— Elvégre is, kedves tábornok, — mondá Hugo, — szeretném tudni, hogy ön mi? Legitimista, orleanista vagy republikanus? Azt tudom, hogy nem napoleonista; jőjjünk egyszer azzal tisztába: Miféle politikai elve van?

— Én osztály-tábornok vagyok, s látom, hogy önök nem isznak embervért.

— Értem, — mondá Ryberolles, — azért merte kis fiát közinkbe hozni.

— Te vad ember, — sugá Ryberolles fülembe. Engem mindig így nevezett.

— Tudom már, valami rosszaságot akarsz mondani.

— Látod Schoelchert? Úgy néz ki, mint egy feltálalt bornyú-fej; szakáltalan, bajusztalan; csak a petrezselyem hiányzik az orrából; meg a citrom a szájából. Én kicserélem Mészárosért.

Ilyen társaságban az idő rohan. Piacesky nyugtalankodott s gyakran nézte az óráját. Ryberolles észre vette s kérdé:

— Hány óra van?

— Fél tizenkettőre.

— Asszonyom! szabad-e kérdenem valamit?

— Magának, Ryberolles, több szabad nálam mint másnak. Önnek lapja van, leránthat és rágalmazhat, minden-f e szörnyüségeket írhat férjemről, rólam, leányomról s a V cquerie macskájáról. Kérjen és megadatik.

— Szabad-e Piaceskynek elmenni?

— Hogyne, ha akar, de hát miért? Hova?

— Nézze asszonyom, Piacesky lengyel és pápista; szentelt vízzel mosdik, ministrál és nagyon szépen énekeli a: *vere dignum et justum est*-et; ő, tudja kegyed, olyan *civil* püspök *(évèque bourgois)* ; éjfélkor mise van, ne foszszuk meg ettől a kis ártatlan örömtől.

— Oh! kérem tessék, de aztán jőjjön vissza.

Piacesky felállt, köszönt, s midőn az ajtónál volt, megszólítja Ryberolles:

— Te Piacesky! ha visszajösz, hozz nekem egy zsebkendőre való tömjénszagot, holnap *chic* akarok lenni.

* * *

A vacsora végével feláll Ryberolles s így szól:

— Polgártársak! a szabadság, egyenlőség, testvériség, — s hozzá teszem: — a népek solidaritásának nevében, a hazátlanságban testvériesen gyónunk meg ennél az asztalnál; megtörjük és eszszük a számüzetés kenyerét, melyet a gyáva zsarnokság, az önkény hatalma, az aljas hypocrisis dagasztottak számunkra, azon éjnek fordulóján, melyben az istáló jászolában született az a nagy ember, kit isten fiának és *megváltónak* neveztek. Az ő halála legyen a mi eleven példánk, s a hogy ő *megváltá* az emberiséget, úgy a mi elveink is adják meg a népek szabadságát, egyenlőségét az ember jogában; testvériségét a közös szeretetben s solidaritását a népek szövetségében. És ha mi elhullunk s megemészt a számüzetés lassan, de biztosan rágó férge és idegen föld képezi sírhantunkat, megmarad a halhatatlan *ige*, melyet hirdeténk, mert meggyőződésünk, elveink, hitvallásunk ezt mondják: *vivo ego in æternam !* — E pár egyszerü szó olyan meggyőződéssel, olyan tiszta szívből eredt, fájdalmas hangon volt mondva, hogy mindnyájunkat mélyen meghatott s egyikünk sem szólalt fel.

* * *

Fölkelénk az asztaltól s a salonba mentünk. Theát, kávét hoztak, s szivarra gyujtottunk. Ryberolles kis kurta agyagpipájából szívta a *kaporal*-dohányt.

— Kedves Ryberolles polgártárs, ön tíz sorban tíz kötetet mondott.

— Ön a mesterem; de azért még sem esküszöm mindenben a mesterem szavára.

— Mennyiben?

— Utálom önnek bonapartisticus verseit. Mikor a *Colon*-hoz címzett ódáját olvasom, — szerencsétlenségemre könyv nélkül tudom — mindig a jaffai pestisesek, az Egyiptomból megszökés, a 18-dik brumaire, Moskova, Waterloo, Fontainebleau s a bellerofoni koldulás jutnak eszembe, s a nagy császár bronzból megutáltatja velem a *kis káplárt*. Marengo elenyészik, s a befagyott Berezinát látom.

— Remélem a *Kis Napoleon*-nal meg lesz ön elégedve.

— Citoyen Hugo! Ha én öntől karácsony éjelén itt e helyen valamit kérnék, van-e önben annyi polgári erény, hogy megtegye? Látja: mi testileg szűkölködünk és nélkülözünk; nem mondom ma este, mert ma igazán Lucullusnál voltunk, s üdvözlöm önt, Liciniusunkat. Ha már elhalmozott földi jókkal, ne vonja el tőlünk a *nektárt*, az ég mennyei illatát se. — Mondá azzal a sajátságos délfrancia kiejtéssel s abban a komoly tréfás modorban, mely Ryberollest jellemzé s mely olyan rokonszenvessé tette őt.

— Mit kíván? öntől nem lehet semmit megtagadni.

— Olvasson fel nekünk valamit.

— Verset vagy prózát?

— Uraim! — mondá Ryberolles — a ki verset kíván, álljon jobbra, a ki prózát, álljon balra. Éljen az általános s vazati jog, gyakoroljuk elidegeníthetlen polgári köteless ünket. A magyarok velem szavaznak, különben felmond 1 Telekinek a szolgálatot. A szavazatokra nem kell befı ást gyakorolni, a ki verset akar, hazaáruló; én és

társaim — s mi vagyunk a többség — a *Kis Napoleonból követelünk* valamit.

Mindenki a *Kis Napoleonból* — *parancsolt.*

* * *

Hugo fölment a szobájába s egy csomag írással jött le. Kikeresett egy fejezetet belőle. Feszült figyelemmel vártuk, először hallottuk őt felolvasni, fogalmunk nem volt arról, hogy úgy lehet olvasni.

A parlamentarismus.

És olvasá, s mikor erre a tételre jött :

«— És akkor, hallottak ebből a formátlan arcból egy magasztos szót. Az új világ szavát, mely a régi világ szavával beszélt.

Szavára, mely percekig tartó mennydörgés volt, az előítéletek, fikciók, visszaélések, babonák, vétkek, türelmetlenség, tudatlanság, gyalázatos kincstári jogok, roskatag tekintélyek, megférgesedett hívatalok, elvénült törvénykönyvek, mind-mind, miknek veszniök kellett, megrendültek és a dolgok bomlása megkezdődött.

E rettenetes jelenség bevéste nevét az emberek emlékébe; forradalomnak kellene nevezni, de a neve... *Mirabeau!*»

* * *

A lélekzet elhalt bennem, a vér sebesen vert ereimben, ideges borzadás futott végig testemen, jól és roszul érzém magamat egyszerre, mint midőn a fájdalom és gyönyör vegyülnek a kéj mámorában.

És a száműzött költő ott állt idegen földön, idegen házában, árulóként proscribálva, egy kis szigetre szorítva, melynek magányos sziklájáról az egész világnak beszélt. Kezében tartá ostorát, mint Juvenalis, hogy megfenyí a nyomorult hitszegőt, a — — *Kis Napoleont.*





EGY ÚJ OLASZ PETŐFI-FORDÍTÓ.

RADÓ ANTAL.

Hogy mennyire megkedvelték Olaszországban szabadságharcunk költőjét, annak elég ékesszóló bizonyítéka az, hogy napról-napra szaporodik az olasz Petőfi-fordítók száma. Még alig került ki a sajtó alól az a díszes kötet, melyről most akarunk szólani, már a *Rivista Europea* egy új fordítótól; Alfredo Mazzától közölt sikerült mutatványokat, s pár hét multán egy palermoi költő fogja megismertetni az olasz közönséget Petőfinkkel. Bármenynyire van okunk örülni a buzgóságon, melylyel Olaszországban fordítják és olvassák koszorúsunk verseit, egyet mégis fájlalnunk kell a dologban: azt, hogy az olasz fordítók — talán csakis az egy Cassonet kivéve — nem Petőfit, hanem Petőfi fordítóit fordítják. Minthogy pedig eddig Petőfinek sem a német, sem a francia irodalomban nem igen akadt minden tekintetben jeles fordítója, természetes, hogy azok a «másodkézből» való fordítások csak nagyon gyenge képét nyujthatják nagy költőnk szellemének.

Bolla, egy derék trieszti tanár, a ki már régóta foglalk ik nemzeti nyelvünk és irodalmunk tanulmányozásával, b itta Uhland mondásának igazságát, hogy «fordításokból id gen költőt sem jól megérteni, sem jól megitélni nem

lehet», és Petőfi átültetése kedvéért nem sajnált neki ülni nyelvünk grammatikájának. Fáradozásának eredményét a jelen kötetben mutatja be az olvasó közönségnek, s mi meg vagyunk róla győződve, hogy mindazok, kik végig olvassák fordításait, teljes elismeréssel fognak neki adózni. Csakhogy igazi élvezettel csupán azok lapozhatják Bolla munkáját, akik — még nem olvasták Petőfit eredetiben. A művelt olasz köröknek azonban bizonyára kedves olvasmányuk lesz a *Liriche di Alessandro Petőfi*, s ezeknél talán föltétlen dicsérettel is fog találkozni. De a kritikus, aki az olasz és magyar szöveget egymás mellé téve olvassa Bolla fordításait, csak ugy nyilatkozhatik róluk, hogy: tekintve a sok nehézséget, melylyel a fordítónak meg kellett küzdenie — elég sikerült művet alkotott. A magyar nyelv ereje, hatásos rövidsége annyira ellentétes Dante nyelvének dallamos lágyságával, hogy minden tekintetben kielégítő visszatükröztetését az eredetinek alig lehet követelni az olasz Petőfi-fordítóktól, pedig Bolla sok helyen teljesen kifogástalan módon tudja tolmácsolni nemzeti költőnket.

A *Liriche di Alessandro Petőfi*-ben összesen hetvenegy költemény van lefordítva. A gyüjteményt, mely XXX és 412 lapra terjed, a fordító nyolc részre osztotta fel; az egyes részek fölé e címeket írva: Az én visszhangjai (Echi dell' io), Etelka sírja fölött (Sulla tomba di Etelka), Szerelem (Amori), A házas élet boldogsága (Felicità conjugale), Képek a természetből (Quadri naturali), Haza és szabadság (Patria e libertà), Erkölcsbölcselmiek (Filosofiche-morali) és végre Népiesek és félkomolyak (Popolari, semiserie). Egészben véve jól vannak összeválogatva a darabok, csak azt sajnáljuk, hogy Bolla Petőfi gyönyörű népdalai közül csak hármat vett fel gyüjteményébe.

A fordításokat jókora «Prefazione» előzi meg, a mе[illegible]ben Bolla Petőfi élettörténetének vázolása után annak mű[illegible]ját méltatja. Szól először amaz okokról, melyek fol[illegible] Petőfi neve tüneményszerű gyorsasággal lett csodálttá

egész világon; ez okok közé sorozza az addigi magyar irodalom elmaradottságát is, melyről kissé nagyon is túlzott fogalmai vannak. «Petőfi ifjú múzsája», így szól ezután, «nemes tűztől lángolva az igazi irodalomnak akkor még szűz tájékai felé fordúlt, s az élet viszhangjává tévén önmagát, népe érzületét a művészet prizmájában ragyogtatta, hogy előre űzze a magyart az erkölcsi és polgári haladás utján.» Petőfi múzsája nem bölcselkedik, nincs meg benne az a roppant szabályosság, mely a fönkelt művészetnek kényes, és gyakran modoros köntösét képezi. Petőfi múzsája ifjú leány, a ki nem tanult meg mélyen okoskodni, kinek türelmetlen lelke úgy örökíti meg eszméit, ábrándjait, amint azok megszületnek. Bolla ezért csodálja leginkább költőnket; csodálja azt az önmagától felbugyogó tiszta érzelmet, azt a nemes közvetlenséget, azt a természetes, egyszerű hangot, azt a *suon di natura*-t, melylyel szemben, úgy szólván, eltörpülnek az érett, hideg gondolkodás bölcseséget hirdető lantosai.

De azért akad helye az elmélkedő elemnek is Petőfi költeményeiben, — folytatja kritikusunk — csakhogy ilyenkor már nem tetszik neki olyan kedvesnek a dal; «a képek idegenszerűsége s az érzés élessége megfosztja attól a bájoló kellemtől, melylyel a költő nemes egyszerűsége annyira tudja gyönyörködtetni a lelket». Az ilyen versekben Bolla valami keresettet talál, de meglehet — így szól — hogy ebben nagy része van a nyelv szellemének és a magyar gondolkodásmód általános irányának is.

Áttérve Petőfi eredetiségére, különösen azt hangsulyozza, hogy már egyetlen dalából meg lehet érteni *én*jének sok vonását, s ha nehányat elolvas az ember belőlük, megérti azt egészen. «Bizvást elmondhatta volna Petőfi, a mit H ratius mondott magáról, és talán még igazabban, mint H ratius mondta: hogy dalai mint a legtisztább tükör, úgy s ározzák vissza énjét.»

«Ifjui, lángoló lelkében — folytatja írónk — a szenve-

délyek és eszmék rendkívüli ereje lakozik; ez a lélek szembeszáll az élettel, küzd azzal a lelkesültséggel, mely a mélyen átérzett hit sajátja, azokkal az ábrándokkal, melyek a túláradó szenvedély rendes kísérői. S a lélek ez áradozásaiban a szépnek és fenségesnek ideálja gyönyörű színekkel festi ki a reális élet láthatárát; óriás erővel hat reá a szív érzelmeinek mámora és az erény. — De szűzi szellemének ætheri csapongásai közt nagyon korán megjön a csalódások ideje is, s e csalódások annál súlyosabban, annál keserűbb búbánattal nehezednek a költőre, mennél inkább kiderűl a különbség, mely egy imádott eszmény és a való élet szigora között létezik. Hiszen az élet nem késik megismertetni a költővel ellenmondásainak és hibáinak szomorú halmazát; ez szüli aztán ama kínos harcot, melyet többé-kevésbbé végig kell küzdenünk mindnyájunknak, amikor eljön a valóság és kérlelhetetlen törvényeivel egyenként elhervasztja az ifjukor költészetének ideáljait, megérlelve bennünk az élet igazi okainak tudatát. Petőfiben e harc nagyon heves, mert lelkét megfékezhetetlen büszkeség jellemzi . . .»

Ezek után elmondja az előbeszéd, hányféle alakban jelentkezik e harc Petőfi költeményeiben; majd a skeptikus csúfolódó mosolygását, majd az epikureus merész érzékiségét, majd Juvenalis mérges satirájú, stoikus megvetését látja bennük Bolla, de legörömestebb élvezi annak a tiszta, nemes méltatlankodásnak hangját, «amelyben leginkább szeretnek szólani a nemes és erős lelkek». Szereti látni, mint menekűl a költő szelleme a való bilincseiből, mint emelkedik fel a rá nézve türhetetlen realismus köréből az absolutnak magasába; csodálja lelkét, mely olykor el tud ugyan lankadni, de meg nem tud törni soha.

Most áttér Bolla arra a két érzelemre, mely Petőfi költészetének «középpontjait» képezi. Ezek egyike a szerel[illegible], másika a hazaszeretet. Szépen ecseteli először is a kö[illegible] szerelmét, mely neki életszükség, mely eltölti egész való[illegible]. Eleinte e szerelemben inkább a képzelődésnek van ré[illegible],

mint a szívnek; az Etelka halálára írt édes dalokat még csak az első, eszményi szerelem kedves idyllje fakasztotta lelkéből. De később a költői szellem egész teljességében mutatkozik ez érzelem; forgószél lesz, mely felviszi a költőt a szenvedély mérhetetlen magaslatáig. Dala: *Szeretlek kedvesem*... a világirodalom egyik leggyönyörűbb költeménye; erejében, tüzében, lelkesedése röptében valami szédületes van. De azért, ha a legnagyobb fokban eszményi is, emberi marad Petőfi mindig; nála a szellem és az érzet testvéresül s egymásba olvad a fenséges lelkesülésnek árjában.

A másik érzelem, Petőfi hazaszeretete — Bolla szerint — szenvedély a szó legnemesebb értelmében. Elragadtatással beszél *A hazáról* című költeményről; bámulja ebben az érzelem mélységét s azt a megrendítő erőt, melylyel ez az érzelem nyilatkozik. Megemlékezik Petőfi ama verseiről is, melyek a magyar főurak önzését és lanyha tétlenségét ostorozzák. «A dicsőséget — folytatja ezután — mire lelkének legnagyobb szüksége van, ifjú életének ez álmát, mely enyhíti, szelidíti viharos életének keserüségét, fel tudná ő áldozni a szerelem gyönyöreinek; de magát a szerelmet s annak kimondhatatlan édességét kész feláldozni a hazáért: legfőbb vágya érte halni a harcmezőn, legforróbb óhaja, hogy a szabadság csókja zárja le ajkait.»

A körülmények nem engedték — így fejezi be Bolla Petőfi méltatását — hogy e nemes ént a teljes érettség percében láthassuk. Mint meteor tünt el a költő hazája egén, melyen hatalmas szellemének villámai fénylettek; de a világ művelődésének történelmében ott maradtak dalai, megannyi hős szózatai a nemzeti ébredés dicső korának.

* * *

Miután a fennebbiekben röviden ismertettük azt, mit ›rminc oldalon keresztűl Petőfiről elmond, áttérhetünk ›nak megitélésére, miképen oldotta meg a fordító feladatát.

Bollának főtörekvése az volt, hogy *szép* külalakba öltöztesse az idegen költő eszméit. Tetszetős köntöst akart adni rájuk, nem igen törődve azzal, vajjon ez a köntös nem nagyon bő-e, vajjon megfelel-e a beléje rejtett tartalomnak. Csak arra figyelt, hogy gyönyörködtesse a szemet. S célját el is érte. Gyakran alig veszszük észre, hogy fordítást olvasunk: oly lágyan, dallamosan ömölnek verssorai. Bolla azt hitte, hogy az eredeti versmértékhez való ragaszkodás nehezíteni fogja munkáját s ezért a legtöbb esetben nem is nézte, minő külalakban írta Petőfi az eredetit, hanem fordított olyan metrumban, a mely épen — hogy úgy mondjam — a keze ügyébe esett. Ennek aztán az a következménye lett, hogy miután a fordítás külalakja nála sokkal több szótagszámot, sőt némelykor több sort is követelt mint az eredeti, kénytelen volt az eszméket megbővített, megnyujtott alakban kifejezni.

Sokkal sikerültebb lett volna akárhány fordítása, ha legalább csak némileg is ragaszkodik az eredeti versmértékhez.

Állításunk mellett bizonyít az is, hogy Bolla épen azokat a verseket fordította tartalom tekintetében is leghívebben, melyekben szigorúan ragaszkodott az eredetinek mértékéhez.

Idézetekkel fogjuk kimutatni, hogy a rosszúl választott versmérték sokszor mennyire eltérítette a fordítót eredetijétől.

A «Végszó ***hez» című költemény e sorait:

«Nem a legelső rajtam már e seb,
De egyik sem volt fájóbb, mérgesebb
A sok között:
Melyet vétkes könnyelmüséggel
A hűtelenség fegyverével
Bennem baráti kéz ütött.»

Bolla hatodfeles rímtelen jambusokban így fordítja:

È vero, sì; tu già non fosti il primo,
Onde ferite riportato e sangue
Abbia il mio cuor; pur fra le cento, sai,
Che a lagrimar m' addussero, più cruda
Più velenosa era la tua; chè amico
Mi ti chiamavi, ed eri Giuda...

(Igaz, úgy van; te már nem voltál az első, a ki miatt sebet kapott és vérzett szívem; de hidd el, hogy ama százak között, kik sírni kényszerítettek, legkegyetlenebb, legmérgesebb a te kezed volt; *mert barátnak mondtad magadat és Júdás voltál.*)

Ilyes elnyújtását, sőt megváltoztatását az eredeti eszmének találjuk ezekben is:

Nem lesz hirem, nevem.
(Költő lenni vagy nem lenni.)

Sarà infelice, è ver, di gloria spoglio,
Il cor, di gloria ardente.

(Igaz, szerencsétlen lesz e szív, mely a dicsőségnek zsákmánya, mely a dicsőségért ég.)

Tenni, tenni, a helyett, hogy szóval
Az időt így elharácsoljátok,
Várva néz rég s oly hiába néz az
Isten napja s a világ reátok.
Nyujtsátok ki tettre a kezet már
S áldozatra zsebeiteket,
Tápláljátok végre a hazát, ki
Oly sokáig táplált titeket. *(A szájhősök.)*

... D'anno
Voi, pettegoli, in anno protraeste
Dell' opre vostre il romoroso nulla,
E nelle angosce, ove gemea, la patria
Voi lasciaste avvilita e inonorata.
Fare, fare, per dio! Non con parole

Sterili il tempo scialaquar, che troppo
È lungo tempo, onde su noi lo sguardo
Appunta il sol, splendido invano, e il mondo
Attende inutilmente.
Orsù, la mano
All' opera movete, e le vostre arche,
Per lurido egoismo irruginite,
Disserrate una volta, onde alla patria
Che per nutrirvi dissanguò, ne venga
Tardo almeno un sollievo.

(Évről-évre huzzátok-halasztjátok, ti csacskák, tevéstek lármás semmijét; a hazát lealacsonyítva és nem tisztelve, abban a szorongatásban hagyjátok, melyben sóhajtozik. Tegyetek, tegyetek valamit az istenért! Ne fecséreljétek az időt üres szavakkal, mert már nagy ideje, hogy a fénylő nap hiába szegzi rátok tekintetét, és hogy a világ hasztalanúl vár. Rajta, munkára emeljétek a kezet, nyissátok fel sápadt önzéstől berozsdásodott ládáitokat, hogy jusson végre, bár későn segítség a hazának, a mely hogy tápláljon benneteket, vérét veszíté.)

Ahoz, hogy valaki ezt fordításnak nevezze, a jóakaratnak nem kis mértéke kell. Bolla is hihetőleg csak elfeledte megemlíteni, hogy ez átdolgozása Petőfi eredetijének.

Hibának kell felrónunk azt is, hogy a fordító nem mindig járt el figyelemmel egyes versek átültetésénél, amennyiben némely helyen egy-két sort, másutt egész versszakot hagyott el. Igy maradt fordítatlanúl «A költő s a szőlővessző» című költeménynek épen legcsattanósabb gondolata, a három *utolsó sor*, ahol a tulajdonképeni *point* van; hasonló hiányokra akadtunk a «Költő és sorsharag»-ban, «A koldús sírjá»-ban, «A csonka torony»-ban, s még egyebütt is.

Sok helyen sajnálattal tapasztaljuk azt is, hogy Petőfi egy-egy remek képét, egy-egy szép gondolatát elhagy[illegible], illetőleg mással pótolta a fordító, pedig nagy kár v[illegible]t elhagyni p. o. az ilyeket: «Lelkemnek vérét, forró könnyei[illegible],

s helyébe ezt írni: «Az én véremet és kimondhatatlan keservemet».

E hibákat azonban sokféle előny képes ha nem is feledtetni de legalább ellensúlyozni. Ez előnyök közt legelső helyen áll az, melyet már föntebb is említettünk: a forma szépsége. Igaz, hogy sokat feláldozott ezért az előnyért: de elérte azt, hogy könyvét Olaszországban nagyon hamar meg fogják kedvelni. Kivéve a rímnélküli ötöd- vagy hatodfeles jambusokat, melyekbe nem tud elég emelkedettséget önteni, versmértékei majdnem kifogástalan szépségüek. Kár, hogy a külalakot nem tudta elég tapintattal megválasztani; így p. o. «Az erdei lak»-ot dactylusokban fordította, míg másutt ahol Petőfi dactylusban ír, ő jambust használ.

Legsikerültebben azokat a költeményeket fordítja, melyekben a lelkesedés fenségesebb gondolatokat ád Petőfi ajkára, melyekben erő, méltóság és nemes tűz van. Csak «A hazáról» címűnek e pár sorát idézem:

Non fisar, non fisar la tua pupilla
O Magiaro, che gemi in tetro duol,
D'essi è un sole ciascun che disfavilla,
Nè l'occhio tuo può sostener quel sol!

Oh, voi campioni della patria mia,
Fero nembo, onde il mondo un dì tremò,
Sul suo capo l' Europa un dí sentia
Il vostro piè che vincitor passò!...

Molto è pur che non piansi... eppur sento ora
Sul mio ciglio una lagrima tremar...
Dimmi è rugiada di novella aurora
Che sorge, o del tuo vespro è l'appressar?

A szép külalak mily szépen párosul itt a kifejezések ·jével, s a mi fő — a hűséggel! Kitünően vannak forva: «A magyarok istene», a «Világosságot», «A szerelem szága», «Homér és Osszián», «A sivatag koronája»,

«A király esküje». Valamennyiben ritka alaki és tartalmi hűséggel találkozunk. Az egész kötet legszebb fordítása, a melyet egy percig sem habozunk valódi remeknek mondani: «Az őrült» (Il pazzo). A fordító itt szigorúan megtartotta a verssorok rhapsodicus váltakozását, s az olasz költészet szellemében rímmel gazdagította a külalak szépségeit. Ime egy mutatvány belőle:

Perchè sturbarmi? olà!
Uscite d' esto loco,
Chè lavoro, lavoro e fretta ho assai
Di fare uno staffil, staffil di foco;
Del sole il fo coi rai,
E tutto il mondo fustigherò.
Diranno: aita! — io riderò:
Un dì ridevan elli al pianger mio. Ah, ah, ah!
Già così va; l'un tristo el' altro afflitto
Finchè viene la Morte e dice: zitto!
E un dì son morto anch 'io:
Color che un giorno bevvero i mei vini
Mi dieron acqua e vi mescèr veleno,
Fattisi a me assassini.
Poscia, il crudo misfatto,
Che cosa gli empi per coprire han fatto? stb.

Mig a «Csatadal» pattogó dactylusaival nagy sikerrel birkózott meg a fordító: addig a kedélyesség, vagy a naivság visszatükrözése nem mindig sikerül neki. A «Mit szól a bölcs?» jóizű humora, a «Két testvér» kedélyessége teljesen elvesznek fordításában, ép úgy mint a «Népdalok» hangulatos elevensége is. De a műdalok egynémelyikét ritka szépséggel tudta átültetni és különösen a «Cipruslombok» közt egy pár kiválóan sikerült. A legszebbnek néhány sorát ide igtatom:

Odi! quant 'io nell' anima
Serbai finora ascoso,
Siccome il mar fra vortici
La perla sua geloso,

Quanto l' amor mio fosse,
Qual fosse il mio penar,
Perla, colomba mia,
Odi, ti vo' narrar. *(Elmondom, mit eddig...)*

A dalok közül kiemelem még a «Szeretlek kedvesem» és az «Arcképemmel» fordításait.

Ezek igen előnyösen tanuskodnak Bolla fordítói ügyességéről s az olasz olvasók közt bizonyára számos új hívet szereznek Petőfinek.

Mindent összevéve, mi magyarok pedig köszönettel tartozunk az olasz fordítónak már csak azért is, mert nem elégedett meg a német fordításokkal, hanem elsajátította nyelvünket, hogy hű és igaz tolmácsa lehessen a legnagyobb magyar lyricus szellemének.





A PLAGIUMRÓL.

Irta

JUSTUS.

PLAGIUM! Hányszor hallhattuk, hányszor olvashattuk már e boszankodással és keserüséggel vegyes felkiáltást s hányszor kellett tapasztalnunk, hogy a többé vagy kevésbbé jogos felháborodásba, melyet a vádaskodó jogi érzésének megsértése szokott kelteni, csaknem mindenkor vegyül bizonyos adagja az önszeretetnek, kárörömnek vagy legjobb esetben a kellő tájékozottság hiányának.

A plagium vádja irodalmi téren csaknem oly régi, mint maga az irodalom, s ha történetére csak egy futó pillantást vetünk, azt tapasztaljuk, hogy a vádlottak padját legtöbb esetben azon nagy szellemek foglalják el, kik műveikkel hasznára, örök dicsőségére váltak az emberi nemnek, míg ellenfeleik rendesen a feledékenység homályába merültek vagy legjobb esetben a herostratusi dicsőség fényében sütkéreznek.

Ha bizonyítékul példákra akarunk hívatkozni, csak a legnagyobb neveket kell fölemlítenünk. Az újkori drám írás terén két kimagasló csúcsponttal: Shakspeare-rel Molière-rel találkozunk, s van-e író a föld kerekségén, ki szemben annyiszor hangoztatták volna a plagium vádj

mint e két szellemóriás munkásságának bírálásánál. — Olvasva a szemrehányásokat, melyekkel mindkettőt illették, csaknem igazat kell adnunk Hugo Viktornak, ki egyik művében azt állította, hogy a lángelme örökösen vád alatt áll.

Shakspeare «plagiarius», másoló, tolvaj, ki más tollaival diszíti magát; — Shakspeare maga semmit ki nem talált, Aeschylost, Bandellot, Boccacciot, Belleforestet meglopta; Layamon, Mandeville, Sackville és Spencer ép úgy zsákmányául estek, mint Sidney *Arcadia*-ja vagy a *True Chronicle of king Leir* ismeretlen szerzője, — állították hoszszas ideig. *Hamlet*, *Othello*, az *Atheni Timon* nem az ő alkotásai, egészíték ki a vádaskodást.

Molière-nek hasonló vagy talán még elkeseredettebb üldözéseket kellett szenvednie. Kifosztogatta Plautus egyik csonka darabját, — mondta a tudós kritika, mely sehogy sem tudta elfeledni, hogy a *Fösvény* alapeszméje már olvasható Plautusnál. A *Cocu imaginaire*-re adott kíméletlen válasz azt írja róla, hogy «Molière majom mindabban, a mit csak művel». Úgy találja, hogy lemásolta de Pure abbé *Negédeseit* s hogy a Guillot-Gorju özvegyétől megvásárolt *Emlékiratok*-ból merítette összes dicsőségét. Egy másik gúnyirat: a *Guerre comique* (1664.) ekkép jellemzi őt: «Olvas minden szatirikus könyvet, meglopja az olaszokat, meglopja a spanyolokat s nincs olyan vén kos, mely meg tudna szabadulni karmai közül. Lop Boccaccioból, lop Douville-ből s az *Ecol des femmes* nem más, mint a *Précaution inutile* és Straparolle történetének összevegyítése.»

Nálunk 1847-ben Petőfi volt a hasonló irányú támadásoknak legkedvencebb céltáblája. Még ma is mindig el kell mosolyodnom, ha a *Honderü* ama számát forgatom, melyben «)silon» úr a «Petőfi-lázban dühöngők» lehűtésére Vahot Sánd tól, Pajertől, Kisfaludy Sándortól, Beöthy Zsigmondtól é másoktól közöl egyes sorokat vagy versszakokat, melyek a erinte «lisztes» Petőfi költeményeiben is föltalálhatók,

s ennélfogva «eredetiségét méltán kétségbe hozzák.» — Kérdés most már: mennyi alapjok van e vádaknak, irodalmi vétség-e az, a mit e nagy költők elkövettek s általában hol bélyegezhető meg a plagizálás?

Irodalmi műveknél, főleg és kiválóképen pedig a költői képzelődés alkotásainál, mindig két tényező szokott szerepelni: a tartalom és a külalak. Ezek annyira lényeges kellékei minden oly műnek, mely figyelemre és elismerésre tart számot, hogy egyiket a másik nélkül képzelni is alig lehet s tökéletes, harmonikus egyesülésük alkotja a műremeket. A művész csak akkor művész, a költő csak akkor költő igazán, ha kifejezést, megfelelő alakot tud kölcsönözni gondolatainak és érzelmeinek. A gondolat vagy érzelem keletkezésének pillanatában ép oly egyszerű, aránylag kevés értékü anyag, mint az érc vagy márvány, mely még a művész alkotó vésője után várakozik, s a művész vagy költő csak akkor tarthat teljes és korlátlan jogot alkotásához, ha tárgyát feldolgozta vagyis annak kellő alakot adott.

Innen magyarázható ki az a bátorság, melyet már ismert s részben felhasznált anyagok átvételénél gyakran a legnagyobb írók is tanúsítottak, s ebben az általánosan elfogadott nézetben gyökeredzik a «forma dat esse rei» elve is, melyet a legrégibb szabályok egyike gyanánt ismer az æsthetika. Az öreg Dumas, kit jogosan senki sem vádolhat a találékonyság hiányával, mert képzelődése mindig telve volt újabb és újabb mesék rajával — egyszerüen «hódítás»-nak nevezte a már ismert anyagnak újabb feldolgozását, Molière egészen őszintén bevallotta, hogy a hol tárgyat talál, azt fel is használja, Gœthe pedig nyiltan hirdette, hogy «a lángelme legjobb részét a visszaemlékezések alkotják».

Úgy Shakspeare mint Molière minden lelkiismeret dalás nélkül vettek át műveikbe egyes alakokat vagy h zeteket s a józanul gondolkozó kritika az ily plagiumok

ha ugyan plagiumok, sohasem kárhoztatja őket, mert abból mit elődeik, úgy szólván, nyers ösztönnel vázoltak, ők már teljes öntudattal művészi képet alkottak.

De ha komolyabban vizsgáljuk a dolgot: ki tarthat kizárólagos igényt egyes alakokhoz vagy helyzetekhez, midőn az élet kaleidoskopszerű változandóságában mindig újabb és újabb képeket vezet a néző elé s a phantáziának vagy találékonyságnak vajmi csekély adagja kívántatik, hogy közülök kiválaszsza azokat, melyek tervben levő művének keretébe beillenek s a művészi feldolgozásra alkalmasak? Emellett ne feledkezzünk meg arról sem, hogy vajmi nehéz, sőt csaknem lehetetlen feladat biztos határvonalat húzni, az emberi szellem újonnan termelő munkássága s újjászülési ösztöne között. Hiszen láthatjuk, hogy oly népek, melyeknek érintkezését a geographiai viszonyok csaknem lehetetlenné vagy legalább szerfelett nehézzé teszik, gyakran nem csak ugyanolyan képeket és hasonlatokat, hanem hasonló gondolkozásmódot és eszmemenetet is tüntetnek föl költeményeikben, sőt sokszor még a művészi ízlés nyilvánulásai is ugyanazonosak. És ez nem rejtélyes, nem kimagyarázhatatlan tünemény, hanem egyszerüen csak annak kifolyása, hogy az emberi szellem isteni adománya a legtöbb esetben egyformán nyilatkozik, s hogy a szabályos formák ismétlődése a szemnek mindenütt jól esik.

Egészen máskép áll a dolog azonban a feldolgozás *mikéntjét* illetőleg. A határozott, tiszta alakot nyert gondolat vagy eszme a művésznek és költőnek már oly kizárólagos és szent tulajdona, melyhez nyulni másnak a tíz parancsolat megsértése nélkül soha nem lehet. Az alak és tartalom egyesülése által létrejött *harmonikus egész* az, mi a művész d őségét, de egyuttal kizárólagos tulajdonát is képezi. É itt nem jöhet kérdésbe: tragoediáról van-e szó, mely öt h szú felvonásban festi az emberi szenvedélyek valamelyik ek összeütközéseit vagy talán egyszerü, igénytelen dal-

ról, mely négy versszak szűk keretében tükrözi vissza a költő érzelmeit.

Egyes gondolatok, képek, hasonlatok, alakok vagy helyzetek soha sem alkothatják kizárólagos privilegiumok tárgyait, melyekhez nyulni másnak nem szabad; mert hiszen a költészet, első gyermek-gagyogásától kezdve le egészen napjainkig, mindig ismerte a hasonlatokat és képeket, melyekkel gondolatainkat, érzelmeinket fölékesítjük, s Othello előtt ép úgy létezett féltékenység, Hamlet előtt emésztő töprengés és talán ép oly okokból és ép olyan helyzetek kapcsában, mint azt Shakspearenél találjuk, mint léteztek Harpagonok, mielőtt Molière halhatatlan művét megalkotta volna. De sem a féltékenységnek, sem az emésztő töprengésnek, sem a fösvénységnek nem adott senki oly örökké igaz és költői kifejezést, mint e két költő s műveik ép ez okból képezik igaz és örökké elidegeníthetetlen tulajdonaikat. Egyes alakjaik, jellemeik, helyzeteik fölmerülhetnek s bizonyára föl is fognak merülni még igen sokszor az újabb idők irodalmában, a nélkül, hogy plagiumot követne el az, ki rajzolásukat újra megkisérli; de méltán súlyos vád terhelné az illetőt, ha a jellemek fejlődését ugyanazon okokra vezetné vissza, vagy az érzelmek nyilvánulását szolgailag másolná, mert ebben az esetben attól rabolná meg az írót, a mi lángelméjének adománya és senkivel nem közös, elvitázhatatlan tulajdona.

Mi sem könnyebb, mint egyes költői művek részleteiben hasonlatosságra találni és viszont mi sem nehezebb, mint a plagium vádját, minden kicsinyeskedés nélkül, alaposan bebizonyítani. Az élet viszonyainak gyakori ismétlődése, a társadalom egyes rétegeinek, nem ritkán egyes alakjainak felülkerekedése, az írói tehetségek gyakran hasonló iránya, sőt gyakran a phantázia egy csapáson h[illegible]dása is olyan tényezők, melyekkel számot kell vetni an[illegible], ki költői művekről, a plagium kérdését illetőleg hoz[illegible]letet.

Mindezt szükségesnek tartottuk elmondani a plagium-kérdésének tisztázására, minden vonatkozás nélkül a napi sajtót egy idő óta élénken foglalkoztató specialis esetekre. Azok, kiket az ügy közelebbről illet, talán kivonhatják sorainkból maguk számára a tanulságot, s eszmélkedésre indíthatunk olyanokat, kik ez ügyben rokon- vagy ellenszenveik által vezéreltetve, ezidáig egyoldalulag itéltek.





IRODALMI SZEMLE.

KÉT CLASSICUS ÍRÓ.

CAIUS VALERIUS CATULLUS VERSEI. Irodalomtörténeti tanulmánynyal bevezetve és jegyzetekkel kísérve, fordította *Csengery János*. Budapest, Franklin-társulat 1881.

Theophrastus jellemrajzai. A görög eredetiből fordította *Hunfalvy János*. Budapest, 1871. A Franklin-társulat kiadása.

A classicus irodalom kedvelői nagy élvezetet találhatnak e két fordításban. — *Catullus fordítása* sikerült munka. Csengery János költői nyelve nemcsak azt bizonyítja, hogy hosszan és alaposan foglalkozott költőjével, hanem azt is, hogy benne is van-e poétából, abból az erőből, mely a fordításban másodszor teremti meg a költeményeket. Csengery egészen mellőzi a nekünk már unalmas és idegenszerű classicus versmértéket és modern versalakban adja vissza Catullus valamennyi költeményét. És talán nem blasphémia, ha azt mondjuk, hogy a költő így még eredeti formájánál is élvezhetőbbé vált. És ezek a zengzetes rímek, ez a szabályos, ütemszerű, tiszta rythmus különösen illik Catullusra, kir-
lyrai hangja annyira eltér Horatiusétól és olyan közel a mienkhez. Horatiusban mennyi a didaktikai elem, az é philosophia, a túlságosan megcsiszolt majdnem mesterl

kifejezés! Catullusnál először jelenik meg a szív mesterkéletlen egyszerűségének majdnem gyermekded kifejezése. Először jelenik meg nála a gyöngéd érzelem, az ellágyulás, mely a vaskos római erények közepette csaknem anachronismus. Ő maga is egy élő anachronismus volt, egy sentimentalis, a világgal és önmagával meghasonlásba jutott férfi, a ki a helyett, hogy a közélet árjába vetné magát, kortársai módjára nem a szerelem gyönyörét festi mint Horatius, hanem annak fájdalmait tárja fel, a ki nyugtalanul bolyong, fölkeresi a messze távolban elhunyt testvérének sírját, hogy ott magát kisírhassa, a kinek végre a természet szépsége és a magánybavonulás a gyógyír. Szinte azt mondhatnám, hogy e Catullusban némi előérzete nyilatkozik annak a közeledő érzelmi világnak, melyet az első keresztények fognak megtestesíteni. Telivér római költő nem vígasztalhatta így barátját neje halálakor:

A hallgatag sír ölébe
Ha lehat a bánatunk
S jól esik a holtnak is, ha
Emlékének áldozunk;

A szeretett drága képet
Fölidézi képzetünk
És kedvesünk sírhalmára
Forró könnyet könyezünk:

Kora hunytát Quintiliád
Nem sajnálja ugy szegény,
A hogy örvend a te ritka
Hű szerelmed szép jelén.

E felfogás és hang keresztény, és nem stoicus és nem pogány.

A Garda tó déli partjaiból egy keskeny félsziget nyúlik az égszínkék vízbe: Sermione. E gyönyörű fekvésü félsziget csúcsán már a hajóról láthatók ama fali maradványok rómaiak korából, melyek állítólag Catullus nyaralójának

fenmaradt kövei. Ha az épület nem volt is az övé, kétségtelen, hogy itt tölté életének egy részét; itt siratá elvonultságában fivérét és érdekes szerelmét.

E szerelem képezi tárgyát legtöbb költeményének. Lesbiának nevezi a hűtlent. De e név költött, mert valódi neve minden valószínüség szerint Clodia, és ő maga nem más mint Clodius Pulcher hírhedett nővére. Kacérsága nem elégedett meg Catullus hódolatával. Költeményei hízelegtek hiuságának, de Catullust csakhamar fölcserélte más imádókkal. E hűtlen kacérság tölti el fájdalommal a költő szívét. Ő nem tudá magát Horác derült, józan életbölcseletével vígasztalni; a helyett, hogy nőt cserélt volna, folyton e Lesbia képével gyötré emlékezetét.

Boissier azt mondja, hogy a római irodalomban egyedül Catullusnak vannak szívhez szóló hangjai. E rövid vonás igen találó Catullusra.

De Boissier és Patin nyilatkozatai kissé messze ragadák Csengeryt.

Alaposan kidolgozott bevezetésében így szól: «Megértünk arra, hogy a magunk lábán járjunk és most már a Horatius-féle lyrának csak historiai meg psychologiai becsét ismerjük el, nem pedig absolut æsthetikai becsét. Félre tehát a Horatius-cultus mysteriumával. Ideje, hogy a sokáig méltatlanul ignorált Catullust az elsőségnek Horatius-bitorolta polcára visszahelyezzük.»

Tagadhatatlan, hogy Horatiusban túlságos a csíszolt forma, mesterkéltség és tudományos apparatus, de ne ignoráljuk kifejezésbeli erejét, mely egyes szavait egész emlékszerűvé teszi, ne feledjük, hogy az a költő nagyon ki tudta fejezni korának, társadalmának állapotát, világnézetét és érzelmeit, ha ez utóbbiak ridegek voltak is. Ellenben Catullus lyrája csakis a római költészet leggyöngédebb és le~ érzelemdúsabb lyrája. Korunkéhoz viszonyítva relativ érték vihető vissza ez is, leszámítva egy-két oly költeményt, min a «Menyekzői dal».

Ezen költemény a világirodalom gyöngyei közé tartozik.

* * *

Érdekes kis mű Theophrastus jellemrajzai, melyet görög eredetiből Hunfalvy János derék tudósunk fordított, és pedig nagy hűséggel, szabatossággal, mely néha túlságba is megy. Mert midőn nagyon is hű akar maradni az eredetihez, nehézkessé válik a magyarban. «No de meg is vette ám a jutalmát», «Nem jók a sok urak», «vendégség alkalmával a hellének is táncolni szoktak vala», nem ritka kifejezések Hunfalvynál, tettetés helyett hamis színlést, szórakozottság helyett gondolatlanságot, növény helyett pedig növevényt mond. E szó pedig általában nem ismeretes és nem használják.

Theophrastus typusokat-rajzoló apróságait ma is érdemes olvasni. La Bruyère maga is hasznát vette kitünő művе, a *Caractères* megírásánál. Eresusban született Lesbos szigetén a negyedik évszázad elején Kr. szül. előtt, és csaknem egy századig élt. Mestere Plato volt, később Aristoteles a ki különösen kedvelte. Mikor Aristoteles Athenből Khalkisba távozott, Theophrastust hagyta hátra utódjáúl. Következő iratai maradtak ránk: *A növények története*, *A növények keletkezése*, *A kövek és gyöngyök* és végűl e *Jellemrajzok.* A classica-philologia arra az eredményre jutott, hogy Theophrastus nem írhatta meg művét ily alakban; kivonathoz hasonlít egy nagyobb műből.

E töredékesség érezhető is minden egyes darabban. A mi különös érdeket ad e kisded vázlatoknak, az, hogy igen szemlélhetővé teszik a görög nyilvános és magánéletet, egyszersmind nem egy mulatságos, az embert találóan jellemző vonást tartalmaznak. Veterán tudósunkat a fordításért l :zönet illeti meg, sőt kívánatos volna, hogy a görög i dalom egyes kisebb és érdekesebb darabjait irodalmunkba á ültesse. Hisz oly kevesen vannak, kik eredeti görög nyelv- l ől fordítani tudnak.

Irmei Ferenc.

NÉMET BÍRÁLATOK AIGNER PETŐFI-FORDÍTÁSÁRÓL. Most midőn Petőfi új német fordításának Aigner Lajos által sajtó alá rendezett első kötete: a *Liebesperlen* teljesen megjelent, nem lesz érdektelen, ha megemlékezünk a fogadtatásról, melyben azt a német sajtó részesítette. Már az előfizetési felhívás megjelenését örömmel vette tudomásul a német hirlapok legnagyobb része; a vállalat iránti általános érdeklődés pedig újra arról győzött meg minket, hogy a művelt külföld tiszteli és szereti nagy nemzeti költőnket. A kiadó nemcsak a napi közlönyöknek, hanem több folyóiratnak is beküldte Petőfi-fordítását, s jól esik konstatálhatnunk, hogy e vállalatok jobbára teljes elismeréssel szólottak e kiadványról. — Igaz ugyan, hogy a magyarul nem tudó kritikusok véleményét csak bizonyos tekintetben fogadhatjuk el mérvadónak, azaz annyiban, a mennyiben az a nyelvre, a külformára, szóval a verselésre vonatkozik: de elég siker az is, hogy legalább ebben a tekintetben dícsérettel halmozták el az új fordításokat. Kár, hogy a talán leginkább illetékes bírálat (a *Pester Lloyd*-ban) nem szólt ily kedvezően a fordítások hűségéről, a mi pedig bizonyára époly fontos kellék, mint az alak csínja; de azt mindenki elismerte, hogy Aigner vállalata a Petőfi-fordítások terén nagyon örvendetes haladást képez, s hogy teljesen megérdemli a közönség pártfogását. — Nagyon érdekes, sőt figyelemreméltó az, mit Heyse Pál, az ismert költő mond a hozzá beküldött első kötetről. «Fogadja, tisztelt uram, — így szól egy a kiadóhoz intézett levelében — legmélyebb köszönetemet az első Petőfi-kötet szíves megküldéseért. Ön ez által világirodalmi ismereteim egy hézagát pótolta, minthogy eddig legjobb akaratom mellett sem sikerült Petőfi lyrájáról csak tiszta fogalmat is szereznem, annál kevésbbé azt élveznem. Igaz, hogy ama fordítások, a melyeket ön gyüjtött, nagyon egyenlőtlenek, s gyakran találhatók b nük oly világos ügyetlenségek (Unbeholfenheiten), mel ket nagyon könnyen el lehetne simítani; de igazi költői

is annyi van bennök, hogy a költő képe tisztán felismerhetőleg lép az olvasó elé, s hogy több mint távoli sejtelme támad arról, micsoda báj lehet e gazdag lyrai kifakadások eredetijében. Valóban kívánatos volna, ha valamelyik osztrák költő, ki érti a magyar nyelvet, utólagosan átdolgozná a kötetet, hogy megszabadítsa egyes nehézkességektől, merevségektől, megengedhetetlen inversioktól stb., és hogy az egészbe egységes hangot öntsön. Persze kérdés az, valjon az egyes munkatársak beleegyeznének-e ilyen revizióba? Nekem a könyv mostani alakjában is nagy élvezetet szerzett».

A *Neue Freie Presse* szintén dicsérőleg említi a vállalatot; elismeréssel szól különösen Farkas Miksa formabeli ügyességéről, s csak azt találja megróni valónak, hogy a kihagyott szótagok apostrophálása következetesen el van hagyva. «Ajánlatos volna, szól továbbá, ha a többi kötetben nem Petőfi összes verseit fordítanák le, hanem kiválasztanák egy részüket a német olvasóközönség számára». — A *Fremdenblatt* Farkas Miksát finom érzékü és ügyes verselésü fordítónak mondja, bár nagyon helyesli, hogy más erőket is igénybe vesz a vállalat. Konstatálja, hogy valamennyi eddig megjelent Petőfi-fordítás közül ez a legjobb, s hogy ez leginkább megközelíti az eredetinek hangulatát. E bírálat annyival jelentősebb, mert olyan kritikustól való, a ki egyszersmind magyar író is: Hevesi Lajostól. — A *Nord und Süd* ekképen említi fel a művet: «Olyan költeményekről van itt szó, a melyek megérdemlenék, hogy ismeretesebbek legyenek Németországban, mint most. Aigner és Kertbeny fáradhatatlan törekvései dacára, hogy Petőfi nagyon eredeti verseit Németországban népszerűkké tegyék, még mindig igen csekély az a német közönség, mely e agyfontosságú és sajátságos jellegü költőt ismeri és be- c li. A fordítások kellemes olvasmányt képeznek, és sokfélek ɪen tüntetik föl Petőfi előnyeit. Petőfi búskomor versei- r c alaphangja és hangulata sok tekintetben megegyezik

ama nagy honfitársaéival, kiből híres német költő lett, s a ki bizony sohase álmodta volna meg, hogy hazájának elbolondított fiai (!) majd valamikor számkivetni fogják (?) a német költészetet.» A mint e feljajdulásból látszik, ez a kritika a színházi «hecc» után készült, abban az időben, midőn a német műveltségnek egy icipici terjesztője, a *Badische Landeszeitung*, a recensióra beküldött Petőfi-fordítást el sem fogadta, hanem azzal a megjegyzéssel utasította vissza, hogy «wir wollen mit Ungarn nichts mehr zu thun haben». — A *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* az első füzet megjelenése után nem találta eléggé ízletesnek a «Petőfi-pikniket». Bevallja ugyan, hogy a fordítások szabatosak és ügyesek, de azt szeretné, ha azok megfelelnének a német szellemnek és kedélynek, épúgy mint például Freiligrath Burns-fordításai. — Ennél sokkal hízelgőbben nyilatkozik a *Hamburger Nachrichten*, mely szerint a fordítások nemcsak nem erőltetettek, hanem olyan széphangzatúak, mintha teljesen eredeti költemények volnának. A *Breslauer Zeitung* szintén elismerésével adózik a vállalatnak. Abban a bokrétában, így szól, melyet az első kötet nyújt, üde színgazdagságot és természetes illatot találunk. A *Prager Zeitung* is dícséri a fordítás tetszetősségét, melyről magasztalással szól a többi bírálat is, majdnem kivétel nélkül. — Összevéve már most a német sajtó nyilatkozatait Aigner Petőfi-fordításáról, a sok dícséret mellett négy óhajt találunk. Az első, melyet a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* hangoztat, az, hogy német szellemet, német kedélyt szeretne látni a fordításokban; mint mondja: legyenek azok német szellembe «bemártva». Már bocsásson meg a *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, nekünk ez a «mártás» semmiféleképen sem tetszenék. Sőt ellenkezőleg, mi — s velünk együtt mindazok, kiknek a műfordításról csak némileg tisztázott fogalmaik vannak — azt szeretnők, ha Pet[illegible] átültetői egy szikrányit se engednének elveszni abból [illegible] *magyar* szellemből, abból a *magyar* kedélyből, a mely ne[illegible]zeti költőnk majdnem minden művét átlengi. Hiszen Pe[illegible]

legfőbb érdemei közé számítjuk, hogy minden ízében *nemzeti* költő; s ezt a *nemzeti* jelleget a fordításnak is kötelessége megóvni. A *Neue Freie Presse* azt akarná, hogy csak a német közönség számára kiválasztott költeményeket fordíttatná le a kiadó. Ha a *Neue Freie Presse* itt a német szellemmel *megegyeztethető* költeményeket érti: neki is csak azt feleljük, a mit már fontebb mondottunk; ha pedig tisztán a költemények jó vagy kevésbbé jó voltára céloz, akkor Heinrich Gusztáv szavaival válaszolunk: «Szerencsére Petőfi költői egyénisége oly impozáns, oly elragadó, hogy nem veszt sem jelentőség, sem báj tekintetében, ha látjuk, hogy ő sem mint mester esett le az égből, hogy ő is fölfelé emelkedő fejlődésben haladt a kevésbbé tökéletestől a költői tökélyig, s hogy neki is, mint Homeros óta minden nagy költőnek, joga van olykor szundikálni.» — Sokkal alaposabb a *Fremdenblatt* észrevétele, a mely «ein kleines Plus von Strenge»-t kíván, s a melyet mi is teljesen magunkévá teszünk. Figyelemre méltónak tartjuk a Heyse Pál tanácsát is, hogy valami osztrák költő símítgasson az itt-ott előforduló nehézkességeken. Ez különben is terve volt a kiadónak, s a megjelenés előtt a hírlapokhoz szétküldött értesítésekben fel is említette, hogy a végső szerkesztést egy nevesebb német költőre fogja bízni. Vajjon beleegyeznek-e ebbe az egyes munkatársak? Mi azt hiszszük, hogy igen. A néhol szükségesnek mutatkozó változtatások bizonyára csak emelni fogják fordításaiknak értékét, s így érhetjük el azt, hogy szabadságharcunk költőjének összes műveit méltó fordításban élvezze a német közönség.

PÁHOLYDALOK. Írta *Dengi János.* Sopron. 1881. Ötvenöt vékony lapocskán negyvenhét apró dalocska. Valamennyi két versszakos és valamennyiben egy fiatal, kacér hölgyike szerepel, a kihez a szerző enyelgő, szeszélyes, félig tréfás, félig komoly dalokat intéz. Először csak látcsövezte a páholybeli ideált, de a mint érzelmei erősbödtek, elkez-

dett dalokat írni hozzá és e dalok lassacskán fölszaporodtak egy kis *kötegre*. A kötegecskét közrebocsátotta, hogy a publikum meggyőződjék kettőről. Először arról, hogy a páholybeli ideál nagyon graciózus gyermek, a ki bájosan tud kacérkodni hamar lobbanó színházi referensekkel. Másodszor arról, hogy a szerző ügyesen versel és ügyesen dolgoz föl olyan semmis, olyan elfutó dolgokat, mint a kacérkodás. Színházi referádái, a miket szerző akkor tájt írt, valószínüen kevésbbé sikerültek, mint ezek a könnyü, apró dalocskák. Ezekben költői tehetség nyomai verődnek föl. Semmi meglepő nincs bennük, semmi olyan, a mi különösebb hívatást mutatna; de a hang egyszerüsége és tisztasága kellemes benyomást tesz mindazokra, kik a versekben nem szép frázist, hanem érzést keresnek. Némi affektáció itt-ott feltolakodik ugyan Dengi verseiben (és ez elárulja, hogy Dengi a «vidéki poéták» nagy falanxába tartozik) a csattanók néha keresett bizarrságot árulnak el; de egészben a dalok hangulata kedves és a verselés csinos. Íme, mutatványul két dal a füzetkéből:

Szegény fiu! Azért a lányért
Beh sok csapást is szenvedett!
A publikum is megsiratta
S a mi szemünk is könnyezett.

De végre is a lány övé lett,
Egyesült a két égi láng —
A publikum is felvidult — és
Mi összenéztünk s — tapsolánk.

— — —

Ha tragikus küzdése foly, vagy
Szép primadonna énekel:
Egészen elmerülve nézzük,
Mindegyik nagyon érdekel.

Hanem, a mint az ének elhal
És a tragikus elbukott:
Te semmit sem tudsz az egészből
És én még annyit sem tudok.

TÖVISEK ÉS VAD VIRÁGOK. Írta *Káplány Géza.* Lugoson. 1881. Ha nem írnók is ide, mindenki eltalálná, hogy a *Tövisek és vadvirágok* se nem politikai brochure, se nem tudományos könyv, hanem *költeményfüzér.*

Igen, ez költeményfűzér, még pedig meglehetős hosszú füzér. Minden hosszusága dacára mégis röviden kell elbánnunk vele.

A tisztelt szerző — a ki kir. törvényszéki bíró Erzsébetvároson — tele van nemes és elismerésre méltó szándékkal. Hazafisága kifogástalan, jelleme tiszta, érzelmei emelkedettek. Ezek szép tulajdonok, de versben csak akkor volnának értékesíthetők, ha az illetőnél *poëtice* nyilatkoznának. Végig lapoztuk szerző kötetét és meggyőződtünk, hogy e *poëtikus kinyilatkoztatás* nincs meg benne. Tisztességes próza az egész, lábakra szedve és egy pár jó rímmel ellátva. Szándék van benne csak, — poézis nincs. A tisztelt szerzőben — a kit arra kell intenünk, hogy törvényszéki dolgait a muzsa kedvéért ne hanyagolja el — nincsenek költői tulajdonságok és ezek híjával hiába minden törekvés. Ha egyáltalán nem tudna lemondani a versírásról, még azt megengedjük, hogy a humoros, genreszerü költemények terén némi sikerrel működhetnék és az élclapok hasznos munkatársa lehetne.

VERSFÜZÉR. Írta *Rákosy Jakab.* (Háromszék-Kézdi-Vásárhely. Kolozsvár.) Stein Jánosnál. 1881. Ez már vad poézis a legjavából. Buksi Zuboly és Hazafi Veray János egygyé szürődve. Valóságos versokádó szörnyeteg, egy burleszk monstrum, a milyet Paprika Jancsi bódékban mutogatnak. Minden további szóvesztegetés helyett ide iktatunk a rémletes versözönből egy mutatványt:

Levél R. V.-hoz.

Hallám valaki kételkedni mert:
Hozzád elküldött versem felett ;

Azt mondá: szép és nemes, (csak)
Kár, hogy más ajkán pendült a dal:
Mondá: könyvekből írtam azt a levelet.
Mely annyi széppel s bájjal volt tele.

Pedig hazudnak, *hidd el Vilma lelkem!*
Fejem könyvébe van felírva az;
Istentől kapám e drága kincseket!
Csak veled cserélném én fel ezeket.
Veled osztanám meg mind a mit nyerék,
Hisz felettem lenne tán örök emlék.

Ti kicsiny hitüek! kételkedni mertek?
Kételkedni magas szellemem felett . . .
Nem ismertek? ismerjétek meg hát!
A szeretet s igazság szent fiát
Ő hallgat, de szólani fog egykor —
Midőn dalain fénylik égi toll.

Addig dúlja ellenszenv hatalma
És sujtja a sors vészes ostora,
Az ég vissza nem veheti kegyét!
El nem rabolhatja küldött szellemét.
Bennem marad e láng, bennem a sirig
Világát láthatni egy jövő századig.

Hidd lányka! hogy költő lenni is tudok,
Igaz valóság, mit hozzád irok,
Ne hidd, ne hidd költői szeszélynek,
Mit tollam gyakorta ír le szivednek.
Akkor nincs bennem, nincs költészet,
Csak a valóság s igaz szeretet.

Alig hiszem, hogy kételkedni mernél
Irántadi hü szerelmembe?
Hányszor tevék szent bizonyságot:
Leborulva szép szined előtt,
Ha Istent hiszel? térj magadhoz — és
Tiszteljed a hiven szeretőt.

Hallgat most a költő, mert hallgatni kell!
De vele van a nagy óriás (a lélek)
S meg nem sérthetik szilárd életét,
Meghallod zengeni majd költészetét.
S ha lennél most lelkem vezértársa:
Szivem hűségével meg is koronázna.

Minden jó lélek dicséri az urat! Menjünk könyörögni a felháborodott és megbomlott lelkekért! *Á. E.*

PONGRÁCZ EMIL BÁRÓ KÖLTEMÉNYEI. (2-ik bővitett kiadás. Budapest. *Tettey Nándor* és társa 1880.) Pongrácz Emil nem tartozik az újabb nemzedék lantosai közé. Költeményeivel már husz év előtt (s akkor gyakrabban) találkoztunk a szépirodalmi lapok hasábjain, s egyes almanachokban. Azóta olvastunk tőle, élénk tollal irt elbeszéléseket, szellemes úti rajzokat, sőt mint jelen kötetének boritékáról látjuk, a politikai irodalom terén is próbálkozott. Az erő ily szétforgácsolása mellett nem lehet csodálkoznunk, ha sem egyik, sem másik téren nem aratott tartósabb, erősebb sikereket, s neve csaknem idegen gyanánt hangzik a közönség előtt, ha olykor-olykor egy-egy újabb kötetével a nyilvánosság elé lép. Így történt az mostani költemény-füzérével is, jóllehet annak egyes darabjai már évek előtt születtek, sőt egy ízben összegyüjtve is megjelentek. A két füzet megjelenése közt azonban tíz évnél hosszabb időköz folyt le, s a költő ez időköz alatt — hallgatott. Visszavonulása, ha tekintetbe veszszük azt a körülményt is, mely lantját újra megszólaltatá, sok tekintetben magyarázatául szolgál Pongrácz Emil költői egyéniségének. Pongrácz nem tartozik azon költők közé, kiknél a költés életszükséglető vált, kik csak akkor érzik magukat jól, ha kedélyüknek minden hullámvetését dalba foglalják; Pongrácz képzelődését, érzelmeit csak erősebb rázkódások képesek nyilvánulásra birni; ily külső behatások nélkül született művei rendesen magukon viselik az erőszakoltság bélyegét s mindjárt elárulják, hogy rosz óráknak szülöttei. Ha örömeinek vagy fájdalmainak közvetlen behatása alatt ir, rendesen eltalálja az érzelmeknek egyszerüségükben is megható, igazi hangját; de ha visszaemlékezésekbe mélyed s reflexiókhoz folyamodik, vagy üres képek és bombastikus kifejezések hajhászására ragadtatja magát, vagy mesterkélten kimért és hideg lesz. Költeményfüzéréből egyenkint ki lehetne mutatni ama darabokat, melyek valódi érzelmek termékei. Csak egyet idézek példaképen:

Elmondám bánatom a csillagos égnek,
És rá a csillagok szomorún rezgének.
A szellő zokogott búmnak hallatára,
Mintha szenvedésem ő neki is fájna.

A kis virágoknak elpanaszlám búmat,
S ékes szirmaikról harmatkönyek hulltak.
Az ég föllegekből ölte fel gyászmezet,
És szenvedésemen részvevőn könyézett.
És elmondám búmat a jó embereknek:
S azok rá jókedvün egy nagyot nevettek!

Kár, hogy a valóban csinos költemény hatását egészen megzavarja az utolsó két sor prózai tanulsága:

Fűben, fában, kőben van részvét, van érzés.
Emberek szivében csak hiuság, önzés.

Ily berekesztést ma már a mesékben sem keresünk, annál kevésbbé a lyrai költeményben, melynek egyik sajátsága, hogy mindig bizonyos jóleső félhomályban tükrözi vissza a költő érzelmeit. Csinos apró dalokra a füzet több lapján találunk; de vannak viszont olyan költeményei is, melyekben a keresettség és a képeknek fárasztó hajhászása az átmelegültség hiányát s a képzelődés lankadását árulják el. Hazafias szellemi költeményei csaknem kivétel nélkül ebbe a kategoriába esnek. A füzet legértékesebb verscyclusa *Kis fiam halálára* címet visel. Az apró dalok közvetlen benyomások mindenkor igaz s nem egyszer megkapóan szép termékei. — A költeményfüzért, melynek összes tiszta jövedelme az írói segély-egyleté lesz, szerző arcképe diszíti.

Az OLCSÓ KÖNYVTÁR-ból, a Franklin-Társulat ez életrevaló vállalatából, mely önálló becsü rövidebb szépirodalmi és tudományos művek közlését tűzte ki feladatául, közelébb ismét kaptunk néhány füzetet. Tartalmuk következő: *A keresztanya*, Vautier György francia novellája. 150 lap, ára 30 krajcár. — *Kisfaludy Károly versei*, hetedik kiadás, a Toldy Ferenc által írt életrajzzal. 254 lap, ára 50 kr. — *A gyógyult seb*, Bérczy Károly gondos lélektani alapon nyugvó beszélye, mely először a *Részvét Könyvé*-ben jelent meg. 102 l., ára 30 kr. — *Gajus Valerius Catullus versei*, irodalomtörténeti tanulmánynyal bevezetve s jegyzetekkel kisérve, fordította *Csengeri János*. A római fénykor jeles költőjének szerelmi s gun ros költeményeit, modern versformákba átöntve, először veszi r irodalmunk a csinos gyűjteményben. 152 lap, ára 30 kr.





PULSZKY POLIXÉNA.

ARCKÉPÜNKHÖZ.

PULSZKY-családból, melynek tagjait a köztevékenység majd minden terén ott találjuk, bemutatjuk mai képünkben a legnagyobb politikust. — Mert a legnagyobb politika az embereket megnyerni. Ahhoz pedig ő ért legjobban.

A hány kiváló idegen Budapestre vetődik, az többnyire megfordul a Pulszky salonjában, mely a tudományos világ központja. S e tudományos, rideg világban Polixéna kisasszony a költészet. Mint szépirodalmi közlöny, ezért mutatjuk be az ő arcképét a család érdemes tagjai közül legelőbb.

Ő representálja a külföldiek szemében a magyar úri leányt. S ez a hamis minta neveli meg annyira a magyar hölgyek nymbusát, hogy mi férfiak határozottan a rövidebbet húzzuk mellettük a külföld véleményében.

Igen, e szellemes arcvonások, e beszédes ajkak: ez a kettős suprematia. Kár, hogy csak az egyiket mutathatjuk be s a másikat csak konstatálnunk lehet. Azt t. i., hogy a k asszony maga is valóságos tudós, ki széles ismeretkörrel é hatalmas dialektikával rendelkezik.

De mi ez elterjedt meggyőződés ellenében azt hiszs k, hogy Pulszky Polixéna csak szellemes. A hölgyek-

nek meg van az a bámulatos titkuk, hogy agyonbeszélik az embert, s az nem gondolkozik szavaik fölött, hanem csak érez.

Érezzük tudós voltát, de nem hiszszük: vagy ha hiszszük, tudjuk, hogy tévedünk.

Mint érezzük azt, hogy a virágok megszólítanak, s tudjuk, hogy örökké némák lesznek.

Nem akarjuk madame De Sévigné-hez hasonlítani: ő több, — mert nem egészen annyi.

És mégis, neve kiszivárgott ama társadalmi körön, melynek egyik kedves jelensége, s ismeretes úgy szólván az egész országban.

Ennek titka öröklött izgékonyságában s ama buzgalomban rejlik, melylyel a maga hatáskörében egyetlen alkalmat sem mulaszt el, a hol hasznos tevékenységet fejthet ki közcélokért.

Az ő szerepe az, a mi a falusi templomok virágbokrétájáé: mely házról-házra megy, ha valami ünnepélyes alkalom kívánja, hogy a szegényes asztalt megszépítse . . .

Bár még csak a jövő áll előtte — mégis van múltja is már.

Volt lapszerkesztő.

A *Tavasz*-t szerkesztette tavaly, a Károlyi-palotában tartott tavaszi bazár alkalmával.

A *Tavasz* olyan volt, mint a Tisza-virág, egy napig virágzott, a mivel azt akarjuk mondani, hogy csak egyetlen szám jelent meg belőle, s azt is egy nap alatt kapkodták el.

De Pulszky Polixéna rövid szerkesztői pályája alatt is több ügyességet fejtett ki, mint szerkesztőtársai. A magyar irodalom legjobb erőit tömörítette össze.

Mily satyra, hogy épen annak a lapnak az élete v csupán egy napra szabva, mely megélhetett volna örökk míg a legtöbbnél épen megfordítva van.

Pulszky Polixéna majd minden jótékony nőegyletnek tagja, egyiknek plane elnöke, a mit a leányok közt ő ért meg először Magyarországon. — Ily minőségében nem csak összes szabad idejét, de még zseb- és toillettepénze nagy részét is szegényei és a jótékony célok emésztik fel.

Azért mondtuk üres idejét, mert a kisasszony nem hasonlít azon egyletező hölgyekhez, kik ebbe a sportba temetik bele többi kötelességeiket. Ő vezeti otthon a háztartást, ő gondoskodik mindenről s mialatt a komoly tudósokkal szakszerüleg disputál, azalatt is van dolga kezei közt a horgoló-tűnek.

Így él ő — s még sincs élettörténete. Mindössze gyermekkorából jegyezhetjük fel ama kényes kalandját, midőn egy férfi karjai közt találták.

Édes apjával Turinban volt, s épen Garibaldit mentek meglátogatni. Pulszky egy ismerősével megállván az útcán beszélgetni, azalatt az eleven, pajkos leányka eltünt a tömegben.

Nagy aggodalom fogta el apját s csak hosszas, sikertelen keresés után ment fel Garibaldihoz.

És íme, ott találta meg a kis Polixénát a hősnek ölében. Csevegett neki okosan, értelmesen, ezer apró dolgokról.

— Hát ez hogy jött ide? — kérdé az apa mosolyogva.

— Idetalált és bemutatta magát, hogy ő a Pulszky leánya, — mondá a híres vezér és összecsókolta a kis leányt.

Ezek a csókok mintha most is ott látszanának az arcán nyiló rózsák alakjában . . .

Pulszky Polixéna még csak a tavaszt éli. . . . Társac ni életünkben nagy és nemes szerepkör vár reá, s kéts celen, hogy azt be is fogja tölteni.

A Széchi Máriák, Zrínyi Ilonák kora lejárt már. De (, azért nem hagyhatja a lapot megszakítva, hová a ki-

váló magyar hölgyek nevét jegyezi. — A történelem megtalálja az ily kiváló alakokat mostani modern köntösükben is.

És nem fordul el tőlük azért, mert hajdan sebeket ütöttek, most pedig csak virágokat ültetnek és gyógyítják a sebeket.





HOGY LETT MAZULLÁ KERESZTÚRY BOLDIZSÁR?

TÖRTÉNETI BESZÉLY A XVI. SZÁZADBÓL

Irta

P. SZATHMÁRY KÁROLY.

A SZEBBNÉL-SZEBB tájakban gazdag Erdélynek is egyik legszebb tája az, mely az útazó előtt akkor tárul föl, midőn Kolozsvárról menve, a Torda fölötti Dobogó-hegy ormára ér.

A történeti emlékekben oly gazdag Keresztesmező sík terének lábunk alatt levő szögében terül el Torda ódon házai és templomaival; ezután az Aranyos folyó által átszelt síkság, mely fölött egy második egyenes terasse emelkedik, s végre az a szeszélyes alakzatú hegylánc, melynek legmagasabb ormát egy csapással vágta ketté az Úr keze, hogy közötte mély űr tátong, mértföldekre beláthatólag. Ez a Torda-hasadék.

Az ellentétes verőfényes oldalon szelídebb halomsor vonul el, melynek derekán egy ezüst szalag vonul végig, valami csodásan fényes képlet a meredek oldalon, melyet a nép «Ördög útjának» nevez; e hegyvonal alatt kellemes fekvésű helységek emelkednek; köztök kimagaslik a gerendi templom és a gerendi vár.

Történetünk kezdetének pillanatában — az 1543-ik év gyik gyönyörű téli reggelén — a tordai «Dobogón» igen nyes társaság ereszkedett alá.

A csapat élén, annak zömét vagy száz lépéssel megelőzve, két ifjú dalia haladt: Keresztúry István és Szalárdy Péter, mindketten előkelő családok tagjai, miről megjelenésök is tanúskodott.

A két szép barna fiu alig lehetett 18—20 éves; ajkaik fölött csak alig mutatkozott még a könnyű pehely, melynek a bajuszt kellett volna képviselni: de azért úgy megülték a két almás-szürke paripát, mintha már évtizedek óta lennének szokva a harci ménekhez.

Öltözetük is egyenlő volt: meggyszín nyusztos kalpag, kócsag forgóval, melyet ősi gyöngyös arany boglár szorította le; párducbőr kacagány, elől rubintos aranykarmokkal; ezüsttel diszített vadgalambszínű dolmány és meggyszín nadrág, melyet magas, acél sarkantyús sárga csizmák foglaltak be. A kengyelek a hideg miatt szalmával vannak beborítva; de a magas magyar nyereg kápája és a lószerszám fénylik a sűrűen rakott ezüst csattoktól és türkiszektől.

A két ifjú legény után egy igen érdekes csoport vonul előre; a legtarkább és kirivóbb színvegyületben, melynek csodálatosságát csakis a korszak szokásai fejtik meg: török-síposok, dobosok és trombitások voltak ezek, barna arcukról ítélve, a nemes cigányfajból származva; vezénylete alatt egy lovát nagy délcegen ülő fiatal tárogatósnak. Hangszereik még most nyugalomba helyezve.

Ezek után újra egész raja következett a fényesen öltözött ifjú daliáknak, vidáman nevetgélve s paripáikat, melyek az erős hidegben úgy is túlságosan élénkek voltak ficánkoltatva; tigrisbőr nyeregtakarók gyöngyházzal, apró, fényes csigákkal kirakott nyeregszerek és kantárszárak s az elmaradhatatlan kardok és tőrök, melyek a drágaköves forgókkal és medályokkal a csoport fényét vakítóvá emelt.

Ezután egy hintó járt elé pompás négy szürkével, ra egy igen tisztes, aranynyal és drágakövekkel díszlő, nyus prémes bársony mentébe burkolt aggastyán, kinek balj

újból egy 28—30 év körüli ifjú ember meggyszín és hattyúprémes díszöltözetben; de az ifjúság dacára igen beesett arccal és lankadt tüzű szemekkel, melyekben néha-néha lobbant fel a szenvedély tüze, ha élénkebb beszédbe ereszkedett. Vele a kocsi első ülésén ülő fiatal, tűzről pattant barna arcú ifju, csinosan görbülő bajuszszal s vállaira omló fekete hajjal, szemekkel mint két fényes csillag, tökéletes ellentétet képezett.

Még egy igen gazdag kiállítású díszhintó következett hat fehér lóval, ezüstös szerszámokkal, s ez üresen követte a menetet; utána 20—30 főből álló cselédség, mely még több díszes kiállítású lovat vezetett.

E fényes csapat, melyről akkoriban mindenki első pillanatra megmondotta, hogy menyasszony után indult nászsereg, nem sokára egy pár abaposztójú zekébe burkolt földmívest ért utól, kik meggörbedve és levett kalappal állottak félre, míg az urak elvonultak. Hegyes kalapjukról ítélve, székelyek lehettek.

— Ejnye komé; ezek ugyan fényes uraságok. Vajjon ugyan kik lehetnek?

— Hát nem ismeri kee Dani bá?... Az a fényes öreg úr a kocsiban Kemény Simon uram, ki násznagyképen megy velök. A vőlegény Keresztúry Boldizsár Gyekéről, ki odabe Tordátfalván is bebiró; a két úrfi a kocsi előtt Mikó Mihály uram két fia; a vőfély, ki a násznagygyal, vőlegénynyel együtt ül a kocsiban, Kornizs Zsigmond, a tordai ispán fia, a többi apró-cseprő úrficskát ismeri a toportyán.

A derék atyafi szavait most egy barátságtalan meglepetés zavarta meg. Az egyik pajkos urasági lovász, ki a kíséret végén lovagolt, mogyorópálcájával kalapjára ütött, hogy az egészen válláig szállott alá s fejét egészen elnyelte.

— Fejedhez ragadt a kalap atyafi, hogy nem köszönsz embernek? — kiáltott vad hahotával, melyet társai röhöse követett.

— Ejnye te sunyi gézengúz tányérnyaló! — kiáltja a

székely, hirtelen átugorva az árkon túl lévő partra és egy fagyos rögöt kapva fel; jere csak be Felvincre, majd köszönök én neked. Addig is itt ez a galuska!

És a pajkos lovászt szerencsésen eltalálta hátba, mire aztán társai ő rajta nevettek.

A szolga bosszús volt s vissza is tért, de a székely is állást vett a parton és társával együtt jókora rögöket kapartak ki a hó alól.

— Jer csak ide a ki ákációs apád van, de bonfordi kölyök, te semmiházi ugri-füles, mert olyat sérítek az orrodra, hogy haza viheted a gazdádnak az ugorkás fazékba!

— Te góbé, te gézengúz éhenholt! Ne kellene csak sietnem — pöffeszkedék a hetvenkedő lovász nagyot fujva, majd megtanítanálak keztyűbe dudálni!

A csapat a két székely szitkai között odább haladt s nem sokára ügetve vonult az Aranyos partján fekvő Gerend felé, hol egy másik, hasonló fényű csoport várta őket a menyasszony, Gerendy Margit részéről, kit a főgazda, Mikes Benedek képviselt, ki a megérkezetteket a falutól pár száz lépésnyire üdvözölte.

Szokásban volt, hogy a két násznép között a gazda jutalmára, mely rendesen köves arany gyűrűkből állott, lóverseny-futás indult meg; erre a fiatalok azonnal rendezkedtek.

A vőlegény maga is lóra pattant s nyeregkápája mellől tatárkorbácsot rántott elő, hogy lovát annál inkább sarkalja.

— Öcsém — mondja Kemény Simon — a vőlegénynek nem igen szokás futtatni; mert könnyen baleset éri, s vége lesz a menyegzőnek!

— Dejszen azt a szép smaragd-követ, mely testvére között megér 500 tallért, nem hagyom. Meg »Fecském« becsülete is megkívánja.

— No csak lassan a Fecskével öcsém; mert ott látom

Kabós Mihály öcsémet a «Tündérrel». Ez az én nevelésem; de nem is hagy egykönnyen valakit maga elé vágni. Igaz, hogy Mihály öcsém 50 tallért s egy vég anglia-posztót adott volt érette.

— Nos hát Bethlen István öcsém — előre azzal a nagy kornyétával, oda a nagy topolyfa alá, a malmon errül; a zászló hadd jelentse a helyet, a meddig futtatni kell. Mi öregek is odamegyünk majd bíráknak.

Erre egy csinos, szőke ifju könnyű vörös selyem lovassági lobogót bontott ki s vágtatva sietett a kijelölt cél felé. Most Kemény Simon is lóhátra ült s ügetve követte nehány ifjuval Bethlen Istvánt; míg Mikes Benedek a futtatókkal s pár idősebb úrral az indulóhelynél maradt.

Hatan, nyolcan lehettek a versenyzők; de a szakavatott szemlélő könnyen belátta, hogy a valódi versenytársak csakugyan a vőlegény «Fecské»-je és Kabós Mihály «Tündér»-e lehetnek. Csak most vették szorosabb szemlére mindkét lovat és lovagot; mi kezdjük megfordítva. Keresztúryt már ismerjük. Most mentéjét lerakva, tünt ki, hogy igen zömök és csontos alkatú férfiu, kinek a nyervágy és ambitio most arcát is jobban megélénkíték. Paripája szénfekete volt; csupán homlokán volt egy kis fehér csillag és szügyén nagy fehér folt; e színezéstől kapta méltó nevét.

Kabós Mihály 4—5 évvel ifjabb lehetett a vőlegénynél; olajbarna, de igen szép és nemes arccal, villogó szemekkel, mely tulajdonok e családban maig otthonosak. Termete nyulánk, karcsú s mozdulataiban, modorában igen előkelő, szerény és mégis férfias.

Gyönyörű almás-szürke paripájának Isten tudja hányadik nagyanyja ott legelhetett a Terek vagy Kúma partjain, ha nem az Araltő környékén. Fínom erezetű szikár feje, v̇̈logó tekintete, könnyű teste és vékony lábai minden c ppjében elárulták a keleti vért. Eszményi mintája volt a ıak a fajnak, melyet maig is «erdélyinek» neveznek. ̇ m nagy, de fáradhatatlan lófaj ez, hegyen-völgyön egy-

ránt; alkalmas nyeregbe és hámba, munkára és futtatásra egyaránt.

Még Mikes Pál sárga kancája, a «Ráró» látszott ezek mellett némi igénynyel föllépni.

Az adott jelre a lovagok megkezdették pályafutásokat. Legelől a «Fecske» ugrott elő; utána a «Ráró». Kabós «Tündér»-e könnyedén haladt nyomukban, könnyű, karcsú lovagjával; mintha csak nem is tartaná érdemesnek erőfeszítésre az elsőséget.

Keresztúry teljes erővel csapkodta szíjjostorával lovát s e miatt a «Ráró» messze elmaradt; most azonban Kabós sarkantyúi gyöngén érinték a «Tündér» oldalait s a nemes mén tüsszögve, mint a madár, kezdett előre röpülni.

Még lehettek 60—70 lépésre a kitűzött céltól, mikor Keresztúry észrevette, hogy sikere veszélyeztetve van s ez a szenvedélyes embert egyszerre dühbe hozta; veszettül vágta sarkantyúit lova oldalába, s midőn látta, hogy ez sem használ, ostorával a mellette elhaladó «Tündér» szemébe vágott.

A nemes paripa fölnyihogott a fájdalomtól, mely épen bál szemét érte, s felágaskodva, kínjában magát hátra vetette. Kabós csak egy oldallökéssel mentette meg magát a ló alá eséstől; lába azonban még így is a «Tündér» alá szorult.

Kemény Simon és társai szörnyűködve értek a tett színhelyére, mialatt Keresztúry a célhoz robogott.

Kabóst csakhamar kiszabadíták lova alól. Csont szerencsére nem tört s az ifju inkább harag, mint fájdalomtól lángoló arccal ment, Bethlen István karján a kitüzött lobogóhoz.

— Öcsém — mond szigorú tekintettel Kemény Simon — ez igen esztelen és embertelen cselekedet volt s h derék Gerendy-familiát nem tekinteném, azonnal itt h nálak a faképnél.

Keresztúry nem látszott a dolgot ily komolyan ve

— Az egész egy kis tréfa volt — mondá nevetve, — de hát mindenki látta, hogy Fecském elől járt tíz-húsz lóhoszszal; előbb is ért be s így a kitűzött jutalom az enyém.

— Azt majd meglátjuk, — mondja Kemény Simon komolyan.

Eközben a kiindulásnál maradt urak, kik észrevették, hogy baleset történt, szintén oda siettek s Kemény Simon most ezekhez fordulva, elbeszélte Keresztúry csinjét, mely fölött azok szintén roszalásukat fejezték ki.

— És most uraim, ítéljetek, — mondja Kemény. — Részemről mind a ló előnyéért, mind az elkövetett bántás és kárért a jutalmat Kabós Mihály öcsémnek ítélem.

Helyeslő felkiáltások követték a derék úr szavait.

Erre Kemény levonta ujjáról a nagy csúcsos négyszögre csiszolt tisztavizű gyűrűt, mely kiálló zománcos aranyműbe volt foglalva s azt Kabós ujjára húzta.

— Viseld öcsém egészséggel, — mondá; mire az ifjak éljeneztek.

Most Kabós villogó szemekkel lépett Keresztúry elé.

— E gyürűt — mond tompa hangon — zálog gyanánt fogadtam el, melyet kegyelmed egy jó kardcsapással bármikor kiválthat.

— Béke öcsém-uraim! — mond közbelépve Kemény — e napon más dolgok és más emóciók várnak reánk. Lóra mindnyájan! Várnak a lakodalmas háznál.

II.

A Gerendy-ház egyike volt Erdélyben a legelsők- és leggazdagabbaknak.

A család ugyan sokat veszített, mert szerencsétlensé-re mindig az ellenzékkel tartott: de főjószágát, Gerendet igis csak visszanyerte s ez elég volt arra, hogy a család főágának utolsó férfi-tagja Gerendy Márton, Erdély

főurai között helyet foglalhasson. — Maga Gerend egy igen értékes uradalomnak volt központja s inkább vár, mint lakókastély. A halmon álló épület két emeletes, árkokkal erődített, a szögleteken kerek bástyákkal.

Tarack-dörgések jelentették, hogy a vendégeket készen várják s a főbejárat fenyőgaly-füzérekkel volt diszítve. Még a sánc medvéi is döcögő táncra kerekedtek, hogy részt vegyenek a köz örömben.

Minden a szokásos rendben történt. Keresztúry ajándékát, a 100 aranyat és menyasszonyi díszköntöst fölvitte az ifjú vőfély, Bethlen István. Megtörtént a násznagy által vezetett vőlegényi csapat fölvonulása és sok tréfás és komoly jelenet után a leány kiadása.

Csak ekkor jelent meg szerényen lefátyolozva a kiadó gazda karján a menyasszony, Gerendy Margit.

Gerendy Margit már első pillanatra azt az áldást juttatta az ember eszébe, a melyért a nőket a föld angyalainak szoktuk nevezni.

A gyöngédség és szemérem, az önmegadás és szerénység együttes kifejezése.

Angyaléihoz hasonló, úgy szólva árnyalat nélküli vonások; végtelen fínomságú és fehérségű arcbőr; mélyenárnyalt nagy fekete szemek, melyek fénye azon csalódásba ejtett, mintha egy pár csepp könyü mindig bennök ragyogna; tengergazdag sötét gesztenyeszín haj, melynek dús fonatait alig képes a gyöngyös és gyémántos párta összetartani; termet, mely bátortalan mozdulataiban az erdő szélén megjelent őzecskére emlékeztet, fejlett üdeségénél fogva pedig az épen kipattant rózsát juttatja eszünkbe, — mindez mondom — oly öszhangzó, egész szépséget képezett, mely még az öreg urakra is megtette hatását.

— Gyermekem — mondja az öreg Kemény Simon, — igazán gratulálni lehet vőlegényednek; mert nem csak m t Gerendy leányát, de ily szépséget még a falu végéről s elvihetne s boldognak mondhatná magát értte.

Margit helyett atyja felelt; anyja, fájdalom, nem élt már:

— Elég szép, a ki jó.

— Ilyen angyalnál még csak kételkedni sem lehet, hogy jó ne legyen. — fejezi be kedvtelve Kemény Simon. — Csakhogy kedvesem, a régi rosz szokás szerint se ne sírj, se ne koplalj; elhiszszük mi a nélkül is, hogy menyasszony vagy.

Margit erre sem válaszolt semmit; csak mosolygott szomorúan; szomorúan mint egy martyr, — mert az volt.

Ő a számára választott férjet nem szerette; atyja, ki kemény ember volt, kimondotta, hogy Keresztúryné lesz; Margit engedelmességhez volt szokva; de nem is tudott semmit mondani, midőn atyja reákiáltott: «Nos, talán nem tetszik? Mást szeretsz?... Állj elő vele»! Ő nem állhatott elő azzal, a kit ő szeretett; mert az soha sem beszélt vele másként, mint gyermekkel, mint játszótárssal; sőt nem áldotta meg az ég azzal a bátorsággal, hogy megmondja, vagy megtudja, hogy szeret, vagy szerettetik.

Hány ily házasság köttetett abban a korban, midőn a fölserdült leánykáknak csak akkor lehetett elhagyni az «asszonyok házát», mikor mátkául lettek kikérve s midőn az összes nőnevelés az önmegtagadás és önfeláldozás tanaiból állott!

Elég, hogy a szőnyeget a várkápolna oltára előtt kiterítették; a lelkész kicserélte a gyürűket, elmondá az áldást s a szép Gerendy Margit Keresztúry Boldizsárné lett.

Következett a lakoma, mely százakra volt terítve; ott volt a sok ezüst, aranyrakott pohárszék, a jó cigányzene, a pompás ételek és italok; de az asztalfőn ülő vőlegény és menyasszony szívében még nem rezzent össze egyetlen húr sem. Keresztúry Boldizsár azt számította, mennyit ér meg az a sok kincs és birtok, melyeket menyasszonya után fog kapni; a szegény-gazdag menyasszony pedig a perceket számítgatta, mikor lesz ennek a «nagy öröm-

nek» vége, hogy magányos szobájában magát kedvére kisírhassa.

A hosszú ebédnek s a végtelenig nyuló áldomásnak, melynek jó kívánataiból igazán sok poklot lehetne kikövezni, csak is azért tudott estvére vége lenni valahogy, mert a várudvaron rögtönzött nagy termet, mely majdnem az egész udvart elfoglalá és — tél lévén — fütve volt, táncteremmé kellett átidomítani.

Az öreg urak fölmentek az «uraim házába»; a nők az asszonyok osztályába átöltözködni; a nemes fiatalság pedig a roppant cselédség segélyével pár óra alatt az egész termet tündérligetté varázsolá.

És a mint a rövid téli nap estéje beköszöntött, a szép fenyő-liget közein megjelent lassankint az előbbi közönség, de most táncra készülten, könnyed öltönyökben.

Itt tünt fel ragyogóan a sok gyémántos és rubintos ékszertől a még mindig szép Bánffy Pálné, ki bevett szokás szerint Izabella királynét képviselte, miért fő megtiszteltetésben részesült; itt volt a bájos nászleány, Mikó Anna, Margitnak testi-lelki barátnője; a szép Mikes és Barcsay családok, az első különösen férfiai, az utóbbi nőiben is csodaszép, a daliás Bethlen fiak, az erős kifejezésű Kemények, Kabósok és Gyerőffyek, Lázárok és Béldyek, de ki tudná mindannyiát előszámlálni.

A mint a zene megszólalt, a táncot a derék Kemény Simon indította meg — mint akkor mondák — «a királyné képével» Bánffynéval; utána a vőlegény és menyasszony, majd a vőfély és nászleány következtek; csak azután lehetett a táncost, táncosnőt kedv szerint cserélni.

A csere most úgy hozta, hogy az egyik vőfély: Kabós Mihály a menyasszony táncosává váljék.

— Ime, kedves húgom, — mond az vidáman — eg nap nem jutott az a szerencse nekem, hogy közeledbe j sak. De jaj, mennyire megnőttél és megszépültél az(hogy utoljára láttalak.

— Nagyon régen volt az már, kedves bátyám . . .

— Bizony van annak már három esztendeje; de sőt pünkösdkor négy; mikor utoljára láttuk egymást . . . mikor akadémiára indultam. Azelőtt mindennap játszottunk egymással a gerendi kertben . . . De mindez nem gátolja, hogy neked, kedves húgom, a legnagyobb boldogságot ne kívánjam.

Margit szemeiben most már igazán két öreg könycsepp fakadt föl.

— Hagyja el kegyelmed, kedves bátyám; mindenkitől elhallgattam; de kegyelmedtől fáj az nekem nagyon.

Kabós Mihály, mintha egyszerre az ég nyillott volna meg előtte, egészen föltárt, bámuló szemet vetett a szép menyasszonyra.

— Miért fájjon épen én tőlem? Nincsen a világon ember, talán még atyád sem, ki inkább óhajtsa a Margitka boldogságát.

— Ha óhajtotta volna kelmed — mond a menyasszony zokogását visszafojtva — nem hagyott volna el a mások kényére . . .

— Oh én ostoba! — mondja Kabós homlokára ütve; — ha én arról csak legkisebbet is sejtettem volna!

Margit megkísérté mosolygani.

— Hát nem emlékszik még, hogy valahányszor lakodalmasdit játszottunk, mindig kegyelmed volt a vőlegényem?

— Margit! — kiált fel Kabós — a leány kezét megragadva — úgy hát te . . . nem szereted Keresztúryt?

— A többi reám nézve mindegy volt! — mond nagy sohajjal s aranyszegett kendőjével letörlé könyüit.

— A vőfély s a menyasszony! — kiált a táncrendező zi - botocskájával Kabóst megérintve; mire az ifju átölelte M ·git karcsú termetét; fürteik s lehelletök összeért s röpülte végig a terem hosszában.

De a terem végén Margit csak elhanyatlott; ájultan

készült lefordulni táncosa karjából. — Kabós gyöngéden tette le egy közeli török kerevetre; nők siettek elő s kivezették.

— Muló baj volt! — kiálták, hogy visszajöttek vele; jól áll az a menyasszonynak.

Kabós még egyszer találkozott Margittal az éj késő órájában.

Neki kellett, nemzeti szokás szerint, a menyasszonyt vőlegényéhez kivezetni.

— Margit — mondá kétségbeesett hangon — elismerem hibámat; már érzem, hogy magamat öltem meg vele. Férjed más lesz; de ha szerencsétlenné tesz, megboszullak: úgy is számadásom van még vele . . . Csak hívj s én megérzem azt... mint a mesebeli testvérek egymás veszedelmét.

— Számítok reá — mond Margit zokogva.

Már ekkor hat ifjú legény fáklyatáncot járt a menyasszony és vőfély körül.

— Képzeld ezt a gúnyt a sorstól — mond Kabós; — az én kardomnak kell e myrtus-koszorút fejedről lemetszeni! . . .

Az ajtó megnyilt s a menyasszony, vőfély, nászleány eltüntek fáklyás kíséretökkel.

— Isten veled Margit! — mondja Kabós — ha meg nem őrülök ezen, ha meg: akkor a más világon látjuk egymást.

Átadta szép társnőjét ellenségének; s fényes ősi kardjával lemetszé fejéről a myrtus-koszorút . . .

Úgy tért vissza a nászleánynyal karján s megindult, hogy a menyasszony táncát eljárja vele.

De alig vágta szét a koszorút s lépett pár lépést előre, midőn eszméletlenül terült el a padozaton.

— Fiam, fiam! — kiált Kabós Dánielné a terem másik végén s rohanva szaladt egyetlen gyermekéhez.

De bizony az nem állott lábra; el kellett vitetni s tö heti lázbetegség után, alig tudott újra erőteljes ifjú válni.

III.

Már teljes virágjában állott a természet, mikor a gondos anya fiának megengedte, hogy siménfalvi kastélyuk lombsátora alatt első sétáját megtehesse.

E pár hó alatt mi lett az erős, viruló ifjuból! Hollófürtei elhullottak; szemei, arca beestek s lábain alig tudott a kert hosszában végig támolyogni.

Hát még a beteg ifju mily más színben látta a világot! Mindaz, mi azelőtt szeretett, kedves volt előtte, most értéktelenné vált. Még kedves lova, a «Tündér» után sem tudakozódott; édesanyja hozta elő neki, hogy szembaját kiheverte.

Csak a kastélyt övedző erdőség sötét fái vonzották: a méla csendesség, a félhomály tetszettek neki.

Az erdő kanyargó útjain haladt mindaddig, míg annak utolsó fáit el nem érte. Ott kezdődött az Küküllő-menti rét, melynek gazdag füve épen 15—20 kaszás legény villogó fegyvere előtt rendekben omlott alá.

Ez a munka aztán tetszett Kabós Mihálynak: a rombolás műve; ezer virág, mely az ember hatalmas fegyvere előtt egymásra hull.

Hosszasan elnézte. Hiszen az ő reményvirágait is így vágta le halommal a balsors kaszája; így hullottak azok is halva egymásra!

Egy ifjú parasztlegény vezette a sort, kinek hatalmas karja előtt úgy omlott a térdig, derékig érő fű, mintha három ember ereje egyesülne benne. Szép, derék legény, de arcán valami búskomoly fájdalom kifejezése. A többiek tréfáltak, elbeszéltek, vitatkoztak; ő néma volt s a legpajzánabb tréfán sem mosolyodott el; mintha egyetlen életföladata lett volna, hogy kaszájával mindent levágjon, a mi eléje akad.

Kabós Mihálynak igen megtetszett a szép, bánatos legény s mikor épen fordulóhoz értek, megszólítá:

— Hej atyafi! Jer csak közelebb. Egy szó beszédem van veled.

A legény föltekintett s bizalommal állott meg, kezét fordított kaszájára támasztva.

— Parancsoljon az úrfi.

— Hova való vagy? — kérdi Kabós.

— Bágyi uram.

— Nem szolgáltál még az udvarban?

— Nem uram. Csak úr dolgára hagytam el falunkat; de nem is vágytam ki *eddig* onnan.

— Te olyan bánatosnak látszol. Talán valami baj ért? — kérdi részvéttel Kabós.

— Ért bizony uram; a legnagyobb, mi ifjú legényt érhet ... csúfság tárgya vagyok az egész falu előtt s csak azért nem bántanak szembe, mert egy kissé tartanak tőlem — folytatja felgyürkőzve s két izmos kart mutatva, mely Heraklesz-szobornak is mintául szolgálhatna.

— Hát mi baj volt az?

— Jaj nehéz azt még elmondani is egy húzomba. De hát amúgy is épen azon járt az eszem, hogy az úrfit megkérjem valamire; azért csak elmondom, pedig úgy fáj a szívem tőle; azt hiszem, hogy meg kell halnom, ha csak reá gondolok is.

— Hát beszéld el; lehet, segíthetünk rajta valahogy.

— Ismeri már az én történetemet a mi vidékünkön mindenki; még nótát is csináltak reá: de hát az úrfi nem hallotta; azért el kell hogy mondjam. Szerettem egy leányt, Bicó Klárának hívták és ő is engem. Jegyben jártunk s már ki is volt tűzve a menyegző tavaly káposztavágásra. Ember, asszony irígylék boldogságunkat; mert éltünk, haltunk egymásért.

Ekkor történt, hogy Klára, talán hogy egy kevés pénzre tegyen szert, munkára szegődött Tordátfalvára. Me igen jól értett kivált a kendermunkához.

Itt azonban a szép leányra szemet vetett a földesú

egészen beleveszett és mindenféle igérettel csábította a leányt.

— Melyik földesúr? — kérdi megütközve Kabós Mihály.

— Keresztúry Boldizsár, verje meg az Isten, veretlen ne hagyja még a maradékát sem.

Kabós megrendült; alig tudott sétabotjával egyensúlyt tartani.

— Csak tovább — sürgeté érdekelten.

— Az én Klárim azonban nem tágított. Igérhetett annak mennyet-földet; mert az csak engemet szeretett. Most azonban a rosz ember egyéb eszközhöz folyamodott. Elhívatta a leány anyját, a ki egy hivalkodó s nem is igen jó hírű asszony volt egykor. Ennek aztán megigérte, hogyha Klárit az udvarban hagyja, kiváltja őket a jobbágyságból; nemesi telket ír reájok Tordátfalván: száz kapás földet, 30 kapás szőllőt s a jó Isten tudná még mit. Az asszony engedett a szép szónak s Klárika hasztalan sírt, jajgatott; bizony csak elköltöztette őket Keresztúry uram Tordátfalvára.

— És te?

— Akartam én jó uram a dolgot gátolni; de a szolgabíró befogatott s két hónapig nyomtam a tömlöc fenekét Bágyonban. Mikor visszatértem, Bicóék telke üres volt; csak a csúfos nótát hallottam mindenfelé:

«Bágyi Bicó Kalára
Viszik Tordátfalára».

— Es jegyesed még mindig ott van?

— Ott uram. A gyűrűt, jegykendőt egy bágyi legénytől visszaküldték. Jártam ott is azóta. Klári viszi a házat; elveszett már annak teste-lelke; izentem neki, de nem mert t lálkozni többé velem.

Kabós Mihály elgondolkozott. Tehát a nyomorúlt em- l r nem csak szeretet nélkül vette el Margitot; hanem fele- s gét oda vitte egy gyalázatos bűntanyára. Mi lehet a

szegény asszony sorsa oly házban, hol más a ház asszonya, nem ő!

— De hát — folytatá a vallatást — Keresztúry Boldizsár a télen megházasodott; fiatal, szép menyasszonyt vitt haza.

— Azt csak a gazdagságáért vette el; de egész falu tudja, hogy azért Klára az első s elégszer hallják a szegény ifjú menyecske sírását, jajgatását. Azt mondják, az ura az asszonyt gyakran veri.

— Veri? — kérdé Kabós megtántorodva. — S nem teszen panaszt édes atyjának.

— Nem a szegény, csak a jó Istennek.

— Hogy hívnak téged jó fiú? — kérdé Kabós rögtöni elhatározással.

— Bíró Lacinak, uram.

— S volna-e kedved faludat elhagyni?

— Nem is tudok ott élni uram a szégyen miatt. Épen arra akartalak kérni, eszközöld ki, vegyenek be a kék darabantok közé, a királyné udvarába.

— Hallod-e Biró László! Én nem adlak téged a kék darabantok közé. Hanem ha van kedved mellettem maradni, inasommá, belsőmmé fogadlak. Most csak annyit mondok, hogy sorsod engem is érdekel. A mi megtörtént, megtörtént: de azt az embert, kit te gyűlölsz, én is gyűlölöm teljes szívemből s rajta leszek, hogy meg legyen büntetve többszörös bűneiért.

— Az Isten áldjon meg érette. Én a te embered vagyok. Életben-halálban parancsolhatsz velem.

— Jó. Nagy fát nem lehet egy csapásra ledönteni. Most térj vissza munkádhoz; éjjelre menj haza s holnap jelenj meg a kastélyban. Többi az igazságos Isten dolga lesz.

IV.

Már az is bőven elég, midőn egy nő szeretetlen férj karjai közé jut; de midőn annak, kiért magát föláldozta, gyöngédsége helyett durvaságával találkozik és új körében nem talál tért szórakozásra; nem kedvenc foglalkozást, nem munkát, mely szellemét bánatától elvonja, ez már valódi pokol, az enyhület percei nélkül, kínszenvedés a kifáradt fájdalom szünetei nélkül.

Pedig szegény Margitnak ez volt a sorsa.

Megvolt a cifra kastély, a nagy gazdagság, de a ház gondjai, melyekben szórakozást találhatott volna, nem terhelték a háziasszonyt. El volt ott foglalva minden tér azon szűk négy falon kívül, mely az úrnő «ágyas házá»-nak volt szánva.

A konyhát, kamarát a szép Bicó Klára vezette, egy valódi magyar paraszt szépség, gömbölyü barnapiros teremtés, ki elég szép lenne bokorugró szoknyában sajtárral kezében és szeméremmel arcán valami jó parasztgazda udvarán; de itt a palotán, cifra, ízléstelen és kirívó viganóban, nehéz ékszerekkel még míves napon is, tekintetében pedig az elvesztett szemérem kacérságával, visszataszító jelenség.

A külső gazdaság, udvar és kert özvegy Bicóné asszonyom kezében, vagy inkább száján volt; mit tanúsított az a kora reggel megindúlt fergeteg, melyet csak a késő kakasszó hallgattatott el.

Ez a két asszony teljes mértékben elfoglalt minden házi kört s nem hogy kedvet mutatott volna arra, hogy magát eddigi hatalomkörében megrövidíttetni engedje, sőt első pillanattól fogva ellenséges állást foglalt el, azzal a szemérmetlen, harckész magatartással, mely csak azért nem lett kihívóbb, mivel Margit nem mutatott hajlamot a harc elfogadására.

De a szerencsétlen asszony első pillanatra fölismerte

helyzetét; vaknak kellett volna lennie, hogy ez titok maradhasson előtte.

Bicóné és leánya az úri asztalnál foglaltak helyet; mi már magában elütött az akkori szokástól. Ezenkívül a két asszony nem is tartá meg azt az alárendeltségi távolságot, mely középszerü müveltség mellett is bekövetkezett volna, hanem mindjárt kezdetben éreztetni kívánta hatalmát.

— Már nálunk így a szokás — volt szokott mondásuk, ha valami a szokott módon nem történt; s ebben a *nálunk*-ban az is benne rejlett, hogy nem is lesz az másképen.

Keresztúry is érezni látszott első napon e visszás helyzet súlyát; de miután neje — mint ő szokva volt — még csak könyekben sem tört ki, azt hitte, hogy ez sorsába belenyugodott.

Kedvenc foglalkozása volt a vadászat, s gazdaságától el nem foglalt óráit ezzel tölté; de mint neje korán fölfedezte, volt még egy második, harmadik, vagy Isten tudja hányadik szenvedélye is: szeretett a pohár fenekére tekinteni.

Margit látta sorsát, de nem bírt azzal az erélylyel, hogy már kezdetben föl merjen lépni a visszaélések ellen; pedig az ily helyzet természetéből folyik, hogy az napról-napra jobban elmérgesedik.

Margit sírt, de nem panaszolt sem otthon, sem rokonainak; de a hír mégis elterjedt s a Keresztúry-kastély egy szép napon abban a megtiszteltetésben részesült, hogy épen ebéd idején, az asztalnál lepte meg a háziakat Margit nagynénje és egyszersmind keresztanyja: Kemény Simonné, Béldy Zsuzsánna.

Tekintélyes, erélyes asszonyság volt az, hattyúősz hajakkal, de a 65 év dacára villogó fekete szemekkel, kerek arccal és ép fogakkal.

Margit nénje elé sietett s kezet csókolva, azonnal az asztalhoz vezeté; de Keresztúry látható zavarban volt; elvörösödött mint a rák s alig lelte helyét a kínálgatásban.

— Fogjon helyet, fogjon helyet édes néném asszony.

De Kemény Simonné körül hordá szemeit a két Bicóasszonyon, kiknek torkukon látszott akadni az étel s szárazon mondá:

— Köszönöm; cselédeimhez ugyan nem vagyok kevély, de egy asztalnál még sem szoktam velök ebédelni.

A két asszony elég merész volt még ezt sem érteni meg; míg Keresztúry bizalmasságról, hűségről motyogott valamit.

De Keményné nem tágított.

— Nem hallottátok? — kiált rájok. — Magunk akarunk maradni!

Erre aztán csakugyan kivonultak hosszú képpel.

Ekkor aztán helyet foglalt a matróna Margit mellett az asztalfőn s kedélyesen mondá:

— Te még tapasztalatlan vagy gyermekem; de tanuld meg: a cselédet nem jó behozni a palotára, hacsak nem szolgálat végett. Meg van nekik az ő helyök.

— Ezeket kedves néném — mondja Keresztúry — nem nézem úgy, mint cselédeket; igen hűségesek és ragaszkodók.

— Hallottam — mondja Kemény Simonné — egy csirkecombbal foglalkozva, — talán nagyon is hűségesek meg ragaszkodók... De hát azt mondom én neked kedvesem — mondja Margithoz fordulva, hogy a fiatal házasasszony legjobban teszi, ha a korábbi nőcselédeket elbocsátja; mert azok rendesen el vannak szoktatva. Kivált a melyik kezed alá szól, mutass neki útat azonnal.

— Majd meglássuk! — mondja Keresztúry.

Keményné letette a csirkecombot.

— De nem majd látjuk öcsém uram, hanem ma inkább mint holnap. A világ sok roszat beszél s a szél fuvatlan nem indul. Bicóéknak el kell menni a háztól.

— El kell? — kérdi elvörösödve a háziúr. — Eddig azt hittem, házamban én vagyok az úr.

— Eddig úgy is volt az; a lovászokra, béresekre tovább is áll az, de a fehércselédnek az asszony parancsol minden tisztességes háznál.

Keresztúry elnyelte a gombócot s az ebéd minden nagyobb felindulás nélkül folyt le.

Keményné az ebéd után Margit szobájába vonult s ott bizonyosan utasításokat adott a szegény fiatal asszonynak. Estve felé aztán, mintegy jól végzett munka után, eltávozott.

De Bicóné is értette ám a maga dolgát.

Pár perccel Kemény Simonné távozta után, előhajtott egy ládákkal, cok-mókkal megrakott négy ökrös szekér s Bicóné leányostól együtt beállított kisírt arccal — búcsuzni.

— Hát ki mondta magoknak, hogy elmenjenek?

— Miért szerezzünk alkalmatlanságot nemzetes uramnak s olyan szégyent mint a mai, magunknak?

— Soha se gondoljanak vele. Az én házamban én vagyok az úr. Eb ura kurta! Mindjárt pakoljanak le s lássanak mint eddig dolguk után!

Bicóék aztán engedelmeskedtek s estve már előbbi helyökön voltak a vacsoránál.

De Margit ez egyszer megkeményíté szívét s nem ment ki a palotára.

Keresztúry dühösen lépett be hozzá. Jól fel volt borozva, paprikázva.

— Miért nincs az asszony a vacsoránál? — dörgé.

— Azért, mert mások vannak ott, — felelt Margit határozott hangon. — Válaszszon kegyelmed: vagy ők, vagy én!

— Én nem válogatok — mond ingerülten Keresztúry, — hanem házamban parancsolok. Akarsz-e szép szerével kijönni?

— Soha, míg ők ott lesznek?

— De jönni fogsz? — mondta a dühödt ember s nej

kíméletlenül ragadta karon, hogy az fölsikoltott belé. — Most előre!

Durván hurcolta ki nejét, s székére nyomva, fölkiáltott: Így ni!

Margit engedelmeskedett s szótlanul ülte végig a vacsorát: aztán szó nélkül távozott szobájába.

Reggel azonban hasztalanul várták fölkelését, s midőn férje roszat sejtve, szobájába tört, az ágyat érintetlen és üresen találta.

Kemény Simonné jól gondoskodott. Szekér várta Margitot a kert aljában és meg sem állott vele a váltott lovakon a gerendi kastélyig.

V.

Keresztúry Boldizsár józan fővel mégis csak meggondolta a dolgot; kár lenne azt a szép gerendi dominiumot egy kis rosz tréfáért elveszíteni, s gondolkozott az utakon és módokon, miként szerezhesse Margitot vissza a házhoz; hiszen ha még egyszer visszakapja, majd gondja lesz, hogy többé se panaszra ne mehessen, se el ne szökhessék.

E végből sorra járta az atyafiságot s mézes-mázos beszédével, bűnbánatos vallomásaival és ígéreteivel a jövőre, sikerült neki először is Kemény Simonnét, majd a többieket kiengesztelni.

Ekkor aztán az volt a szokás, hogy a család legtekintélyesebb tagjai összeültek és a bűnbánóval úgynevezett «reversalist» írattak, melyben bizonyos zálogokat és lekötéseket ajánl föl, ha régi bűnébe visszaesnék. Egy pár példánya a hasonló értelmű kötelezvényeknek fennmaradt családi levéltárainkban.

Elég, hogy szegény Margitnak most már annyit széltek a férjehagyott nők szégyenéről, az eskü kötelettségéről, hogy csakugyan visszatért a tordátfalvi bűntaára.

Bicóné és leánya, természetesen, nem voltak többé a háznál; lenn laktak, igen csinosan épített házban a kastély alatt. Egy ideig Keresztúry is mérsékelte magát s kevés panasz lehetett viselete ellen.

De lassan visszafoglalták helyöket régi szenvedélyei; gyakran esett ittas állapotba; s ilyenkor a szegény Margitnak sokat kellett tőle szenvednie.

Ő azonban azon áldott lelkek közé tartozott, kik a hibát könnyen megbocsátják; de majd jöttek oly dolgok is, melyekre már a leggyöngédebb női szívben sem teremhet bocsánat.

A két Bicó asszony különböző ürügy alatt kezdett a kastélyba följárni; később egész napra, majd éjszakára is ott maradtak. Margit nem szólhatott ellene, hacsak a legélesebb gorombaságnak nem akarta magát kitenni.

Egyszer aztán arra virradt föl, hogy a két szemérmetlen teremtés újra elfoglalta régi helyét a kastélyban és asztalánál; és kémszemekkel a szegény asszonyt annyira körülhálózták, hogy még tudósítást sem küldhetett rokonainak helyzetéről.

Ez volt Margit családi helyzete, midőn arról Kabós Mihály a parasztlegény, Bicó Klára volt jegyese által értesült.

Kabós Mihályra e tudósítás rendkívüli hatással volt. Lábra kell állnom s megerősödnöm, bármiként is, hogy őt, ha szükséges, kínzója körmei közül kimenthessem! — kiáltott föl, szobájában föl és lejárva; s az erős elhatározás, lelke ruganyosságának visszaszerzése oly jótékony befolyással volt egészségére, minőt csak egy életre visszahívó eszme adhat annak, ki betegségét főleg attól kapta, hogy életének célja ködbe borult előtte.

Napról-napra érzé erői visszatérését; lehullott fürtei helyett sűrű göndör haja nőtt, sápadt arca visszanyerte az egészség színét, s már kezdettek visszatérni régi kedvtelései: gazdasága, lovai, ebei és vadász-madarai iránt is.

De most már arról sem feledkezett meg, hogy Margitról hű huszárja, László által értesüléseket szerezzen, ki e miatt csaknem minden este átrándult Tordátfalvára.

És Biró László tudósításai egyre szomorúabbak voltak. Erőszakos földesurát, ki előtt sem személy, sem birtok nem volt szent, az egész falu gyűlölte. Ezek aztán az ismerős parasztlegénynek ép úgy elbeszélték, mint a bejáró cselédek, hányszor látják a kastély asszonyát kisírt szemekkel; hányszor hallják férje durva szitkait, a szegény asszony zokogását s néha még sikoltását is; míg a Bicó leány selyem rokolyában, kendőben jár s arca, termete gömbölyödik a jólléttől.

Kábós Mihály nem tudott többé nyugodni s elhatározta magában a dologról személyes értesülést szerezni.

* * *

Zivataros késő őszi est volt.

A tordátfalvi kastély toronykakasai keserves hangon nyikorogtak; a falu és kastély ebei vonítottak; havas eső csapkodta az ablakokat.

Keresztúrynak a jó kandallótűz és nehéz szász bor mellett nagy kedve kerekedett a vacsoránál. Előbb nejével incselkedett; majd Klárát kezdette kenyérbél-golyókkal dobálni.

Margit úgy tett, mintha nem vette volna észre; de az egyre kínálgatott asszonyok szintén belemelegedtek. Hahotázva nevettek a kegyes földesúrnak néha trágár tréfáin, melyeket Margit, mint megszokottakat hallatlanná tett.

De midőn a bortól neki hevült leány vagy menyecske szabadságot vett magának egy kenyérgolyót visszadobni, végre elhagyá türelme és asztalkendőjét lecsapva, felkitott:

— Ez már mégis több az elégnél! . . . A leányasszony felejti, hogy kicsoda s kinek az asztalánál ül!

— Az *én* asztalomnál, a hol én vagyok az úr! — rivall kidüledt szemekkel és rákvörös arccal Keresztúry.

— Ki vagyok? Mi vagyok? — mondja fölemelkedve és csipőre tett kézzel Bicó Klára — nekibátorodva szeretője nyers föllépése által. — Asszony vagyok mint más; csakhogy egy kissé különb asszony! Azt hiszem, a kettő közül könnyű a választás: egyik örökké beteges síró-rívó, árulkodó, a másik azt nézi, mi van az ura kedvére, s ad annak nemsokára *olyan ajándékot*, milyenre a másik nem képes!

E határtalan merészség még a galambszívű Margit epéjét is kifárasztotta.

— Szemtelen! — kiált föl — még nyiltan árulod bűnödet! — s a kérkedőt hófehér kezével arcul ütötte.

Azzal szobájába sietett.

A két asszony felsivalkodott; az őrült ember pedig, kiben az atyaság reménye e percben ébredt először, fölkiáltott:

— Ez vért kíván! — s a felkapott asztali késsel rohant felesége után.

A két asszony kijózanodott a veszély látására; de még inkább kővé meredt most, midőn az ebédlő ablaka egyszerre beszakadt s azon Kabós Mihály és Biró László egymás után ugrottak be, a kertnek ide nyuló diófájáról.

— Elvesztünk! végünk van! — kiált Bicó Klára — szeretőjét megpillantva.

Kabós Mihály csak intett huszárjának, hogy maradjon hátra; maga pedig Keresztúry után rohant.

A harmadik szobában borzasztó jelenet tárult eléje.

Margit fényes fekete haja a gonosztevő balkezére volt tekergetve s jobbjában villogott a már véres kés, melylyel nejét vállán megsebesíté.

— Meghalsz átkozott! — kiáltott a sikoltozó nőre; — meghalsz, az Isten sem ment meg többé! . . .

— Talán mégis, Keresztúry Boldizsár! — dörgé Kabós Mihály, s a gyilkos egy vasmarok által érzé karját megragadtatni. A jövő percben pedig a szoba másik végére volt dobva, mint egy könnyű lapda.

— Kabós Mihály! — kiálták gyilkos és áldozat különböző érzelemmel.

— Igen asszonyom. Megigértem, hogy veszedelmed idején jelen leszek. Mély-e a seb?

Keresztúry mintegy mámorból ébredő támolygott föl s fegyver után nézett; de a női szobában nem volt fegyver sehol.

— Mint ő felsége tanácsosa és a veres darabantok hadnagya parancsolom néked, Keresztúry Boldizsár, lépdelj előre, börtönöd felé!

S azzal lódított egyet a támolygó gonosztévőn. Margitot pedig karon fogva vezette ki.

Midőn kiértek, az ebédlő már telve volt a marcona vörös drabantokkal; a két rosz asszony kezei össze voltak kötözve.

Most már Keresztúry is egészen kijózanodott s belátta, hogy nincs többé menekvés. A darabontok kivont karddal közre vették. Mennie kellett. Az asszonyok László hű őrizetére voltak bízva.

— Asszonyom! — mondja Kabós Mihály. — Kegyelmedtől függ, itt akar-e még az éjen át maradni, vagy biztos fedezet alatt atyjához, Gerendre kísértessem. A kocsi alant vár.

— Egy percig sem e bűnfészekben! — kiált fájdalmasan Margit, kinek karját nőcselédei elkötötték.

— Ti előre, Gyula-Fehérvárra! — kiáltja Kabós Mihály a darabontok után. Aztán levezette Margitot és egy .rátságos kézszorítással eltávozott tőle. Maga sietett édesıyja megnyugtatására.

VI.

Erdély ez időben papi teljhatalom alatt nyögött.

A hatalmas György barát, Martinuzzi volt Izabella királyné összes miniszteriuma: kincstartója, főhadvezére és a belügyi vallási dolgok intézője, legfelsőbb bírája egy személyben. Vas ember, ki nagy célokra tört; eszközökben nem válogatott s az akadályokat összeroppantá, megsemmisíté vasmarkai között.

Keresztúry különben is bélyegzett ember volt előtte, mert vallását elhagyta, s a protestans hitre tért át.

Annyival szigorúabban ütött ki a Keresztúryra és büntársaira kimondott ítélet.

Keresztúry elveszté fejét, vagyonát. Kegyelem útján élete meghagyatott ugyan, de *mazullá*, koldússá lett, kinek csak fedetlen fővel és mezitláb volt szabad könyöradományokból élnie.

A két Bicó asszony ekklézsiát követett, pellengérre állíttatott.

Klára három vasárnap egy ingben, mezitláb, fején szalmakoszorúval állott a cinteremben.

Keresztúry jószágai — bár az ellen Kabós Mihály váltig tiltakozott, királyi adomány útján neki adományoztattak. Ő aztán, az igaz, feléjök sem ment s később reáíratta Gerendy Margitra, ki a házassági kötelezettség alól fölmentetvén, egy év múlva Kabós Mihály boldog neje lett.

* * *

Mintegy tíz évvel később ez események után, Kabó Mihály simánfalvi kastélyának kertjében játszadozott egy 8—9 éves kis fiú, a kis Farkas s egy 6—7 éves leányka, kis Margit, kinek hosszú világos gesztenyeszín hajábó

Farkas úrfi kantárt rögtönözött s egy hosszú ostorral hatalmasokat cserdített.

A kastély kapujához érve, egyszerre elhalt a vidám hajsza ajkaikon s kétkedve állottak meg egy koldús fölött, ki fejét a kapu sarkára támasztá s vézna, barnára sütött, összekarcolt lábait a gyepen végig nyújtá. Nem volt vén; de kopasz homlokán, beesett arcán a szenvedések mély barázdákat szántottak és fénytelen szemei értelem kifejezése nélkül, zavartan néztek a távolba.

A két gyermek visszariadt s futott a kastély felé, honnan Biró László, most a Kabós-család hű gazdája, közeledett.

— Nézze csak László bácsi, egy különös koldús fekszik a kapu előtt. Szegény oly különösen néz, hogy csaknem megijed az ember tőle.

Így szólt a kis Farkas s kézen vonszolta Lászlót a koldús felé.

László megdöbbenve nézett a koldúsra.

— Hej — szólt hozzá — miféle ember kend? Mi járatban van?

— Nem látod, hogy Jeremiás próféta vagyok? — mond ez vad torokhangon. — Eljött az Úrnak rettenetes napja!

— Ez Keresztúry! — mond Biró László — hangjáról a koldúst fölismerve. — Jerünk, mondjuk meg az édes apának.

Kabós Mihály szintén fölismerte a szerencsétlen tébolyultat; beviteté és ápoltatta; de már késő volt.

Az egykor két falu s három kastély ura nehány nap mulva kiszenvedett.

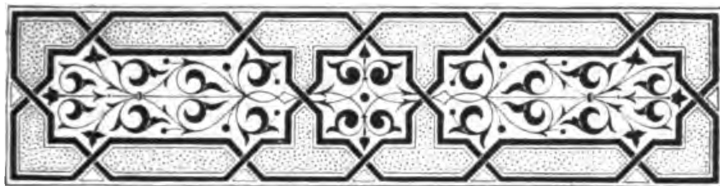
Holttestét Kabós Tordátfalván, ősei sírboltjába temetteté.

* * *

A Bicó Klára nótáját, habár e vidékről úgy ő, mint anyja kivándoroltak, fentartá a nép ajka; de a gyászos történetből csak ez a két sor maradt fenn:

«Bágyi Bicó Kalára
Viszik Tordátfalára».





SOHA.

Irta

KOMÓCSY JÓZSEF.

> Kit még meg nem szállott e gondolat,
> Nem fázott az soha . . .
>
> *Petőfi.*

Bús némaság. Az óra kettyenése
Hallatszik át a sötét, méla csenden.
Borongó lelkem ezt se' venné észre,
De viszhangot ver dobbanó szivemben.
Oh ez a sziv! gépe egy óraműnek,
Melyben vérceseppek rohannak tova ;
Vadúl rohannak, mig csak meg nem hűlnek,
Hogy mozdulni se tudjanak — soha!

Soha! Ismeritek e szónak sulyját, —
Sötét, nagy átkát érzitek-e néha ?
Mely mint a köd fedi a lélek utját,
S a gondolat kifárad benne, . . . léha, —.
Mint a madár, mely összefagyott szárnynyal
Vágyik repülni, de csak porba hull :
E szó értelme a mit körül árnyal,
Azt megdermeszti irgalmatlanul!

Soha! E szót ha titkon sugja ajkam,
Szívemnek gyengül forró dobbanása ;
Csudás erejét kiterjeszti rajtam —
A fájdalomnak hideg éjszakája.

Majd mintha lelkem lázálmokat élne,
A tündér ifjuságról álmodom :
Belátok a mult fényes édenébe,
Hol tavasz virul, de csak — sírokon . . .

Oh, csalfa művész, ki bűvecseteddel
Lelkemre fested a mult szép időket, —
Arany-napot, mit szivem nem felejt el,
Virágboritott, sugaras mezőket :
Mit ér szép lángod, melynek *színe* van csak,
De szent, teremtő *tüze* elveszett ?
Feleljetek ti rég elhamvadt ajkak !
Soha ! . . . mi szörnyű, sivár felelet !

Soha ! Hol van e sötét szó forrása ? . . .
Ajándékul egy gyászos szellem adta ;
Szivünkbe rejté, mélyen beleásta, —
És szivünk vérzik örökké miatta :
Az elmult idő soha vissza nem jő,
Meghalt szerelmünk soha fel nem támad ! . . .
Soha ! . . . E szó oly végtelenül meddő :
Egy szülöttje van, — csak a néma bánat !





NÁZÁRETBE ÉS LORETTÓBA.

Irta

HATALA PÉTER.

I.

Aki Jeruzsálemet, a szent hajdankor legszentebb városát látta: az elvágyódik Názáretbe is, a kereszténység nagy alapítójának városába. Én dél felől, Jeruzsálemből jövet, közeledtem az eszdreloni síkon át — melyet az arabok Merds Ibn Amir, az Amir fia lapályának neveznek — Názáret felé. Dseninben töltöttem el az éjszakát, egy igen derék seiknek vendégszerető házában. Fájdalom, a különféle színű apró állatkák folyton éber társasága nem engedé, hogy ez éjjel teljesüljön szíves házigazdám jó kívánsága, melylyel tőlem búcsút vett.

Jobb lett volna az útcán, az út szélén hálnom, mint ezt máskor cselekedtem. Ilyenkor mindig jól aludtam s csakis a kelő napnak szemembe sütő sugarai ébresztettek fel, míg most átvirrasztottam az éjszakát s még a hajnal keltét se várva be, fölnyergeltem paripámat, fölkeltém az udvaron hortyogó legényemet, s megindultunk a nagy lapályon át Názáret felé.

Szép, tavaszi napunk lett; a nagy térség, melyet körösk[illegible]l a messze távolban kéklő hegyek környeznek, tele volt v[illegible]gokkal, terjedelmesen elnyuló, nagy pipacsszőnyegekkel. [illegible]érszín túlnyomó volt a színek közt, bizonyára azért,

mert itt sok, igen sok csatában, annyi hősnek piroslό vére folyt. Az egész lapály nagy emléktábla, melyről századok története szól hozzánk. Két órai lovaglás után a Dsebel Fukua-, a bibliai Gilboa-hegység tövéhez mindinkább közeledve, elhaladtunk Nebi Mezár moszlim búcsujáróhely alatt, melynek kúpos síremléke messzire fehérlik a hegytetőn. Innen fél óra alatt a Dsebel Fukua éjszaknyugati egyik lépcsőzetén Zerinbe érkeztünk. Ez a régi Jezreel-Él veteménye. Gyönyörű kilátás nyilik Zerinből mindenfelé. Fölöttünk, ötszázhuszonhárom méternyi magasságban a tenger színe felett, huzódik a Fukua-hegy, a Jordán-lapályból emelkedve, kelet-délkeletről nyugat-éjszaknyugatnak. Most kopár gerinc, de egykor erdős volt; csak déli oldalán vannak mívelt részek és legelők. Éjszaki lejtője a Jezreel-lapály felé sziklás és meredek. Párhuzamosan vele, de éjszakkelet felé, huzódik a Dsebel Duhi-hegylánc, mely szinte a Jordánlapályig nyuljk. Szép, egy órányira tágas és négy órányi hosszú völgylapály lejt a két hegylánc között a Jordán felé. Zerinből belátható az egész völgy. Közel fél órányira Zerinhez az Ain Dsalud — a keresztes időben fons Tubaniae — a Goliát-forrás, belőle ered a Nahar Dsalud-patak, mely a völgylejtőn a Jordánba siet; ott közel a Jordánhoz látszik néhány tető mellett Beisan, a régi Scythopolis; túl rajta egy ezüst ér, éjszakról délnek huzódva a Jordán vize, míg a legtávolabb keleti láthatáron, a Jordánon túl, az Adslunhegység sorai kéklenek. Ha a zerini magaslatról éjszaknak, éjszaknyugatnak és nyugatnak tekintünk, öt-hat lovag órányi távolban hegyek szegélyzik a lapályt. Egyenesen éjszaknak egy hegynyilásból fehérlik még négy lovag óra távolságban Názáret. Fehér kőből épült házai miatt: A fehér város. Nyugatéjszakról a Földközi tenger partjaitól és Ptolemais szomszédságából magas és hosszú hegylánc ny[illegible] be a lapály felé délnek és délkeletnek, szűkebbre szorí[illegible] a lapályt. Ez a Karmel-hegylánc. Belevegyül a Dse[illegible] mögötti hegyekbe. Ez a vonal Dsenintől a tengerig lóh[illegible]

tizenkét óra alatt megjárható, de a lápály csak nyolc órányira terjed Tell-elkasziszig, a papdombig, mely a Kison-patak mellett áll s ez irányban a nagy lapálynak határát képezi. A Kison a lapályban Dsenin mögött ered, s a Karmel-hegy felé hajolva, vele párhuzamosan halad a Földközi tengerig. A lapály minden részéből sok ér gazdagítja a Kisont. Zerinnel szemben, a Karmel-hegylánc tövében, fekszik egy rongyos szálló, Chan Ledsun, a régi Legio, Megiddo, a fele úton Dsenin és Tell-elkaszisz között, Zerintől a lapályon át nyugatnak egyenes vonalban három óra lovaglás. A lapály Megiddotól is nyert nevet. Ugyan e vonal határ Galilea és Szamaria közt, Zerin ez utóbbihoz tartozott az Isashar-törzsben. Zerinben egykor királyi palota állott, Ahab és Jezebel palotája, most kis moszlim helység. A régi Jezreel, mely nevet adott az egész lapálynak, a lapály történetében a legemlékezetesebb hely.

Itt volt a zsidók és filiszteusok közt a nagy csata, melynek szerencsétlen vége a kétségbeejtett Saulnak halálát okozta. A Fukua-hegyen sok menekült zsidót vertek agyon a Dsebel Duhi felől rohanó filiszteusok. Azért átkozta meg Dávid király a Gilboát: «Se harmat, sem eső ne hulljon reá!» .... Zerintől Názáret felé egy órányira esik Fule silány helység. Ez a Castellum Favae, a babvár.

Erre járt, hetedfél századdal ezelőtt, tizenötezer vitéz élén árpádházi királyunk II. András. Onnan, nyugatéjszak felől, a távol kéklő hegyek mögül jöttek, a Földközi tenger partjáról Ptolemaisból, 1217. november 2-án András magyar király vezérlete alatt, János jeruzsálemi király, Hugo cyprusi király, a lovagrendek s egyéb urak harcosai. Erre pedig keletnek a Jordán közelében a beisáni tetőkön táborozott Melek el Ádel a hetvennégy éves szultán, hogy a keresztyéneknek útjokat állja.

Itt, a hol én állottam, vonultak át András király harcosai. «A bablapályon áthaladva, a Tubania-forráshoz értünk, — mondja Olivér krónikás, ki a tábort kísérte; — aznap

sokat dolgoztunk, s az ellenség felé kémlő csapatokat küldöttünk, midőn észrevettük, hogy az ellenség részén nagy porfellegek támadnak, nem tudtuk, vajjon minket támadólag, vagy pedig előlünk menekülve sietnek» ...

Egy kortárs arab író, a ki szintén résztvett a keresztesekkel való küzdelemben, névszerint Abu-Mozaffer, Maraátuzzemán *Az idők szemlélése* című krónikájában mondja: «A fegyverszünet a moszlimek és frandsik között megszűnt, ennek folytán Melek el Ádel seregével Egyiptomból visszajött és Beisannál tábort ütött. Ott volt nála Moaddhem is (a szultán fia) a szíriai csapatokkal. A frandsik pedig, kiknek vezére a magyar király — malik elhunker — vala, Akkából — Ptolemais — kijöttek, s egész Ain Dsaludig hatoltak, tizenötezeren. A magyar király pedig vitéz és harckedvelő férfi vala, s vele jöttek a lapály összes fejedelmei.» Abu-Mozaffer krónikáját egy másik kortársa, Abu-Sámah, ki szinte — az ide nem igen távol eső — Damaskusban lakott, de Abu-Mozaffert túlélte, átvette saját *Rudatáin* — Két kert — című könyvébe.

Az öreg szultán nem mert a keresztesekkel szembeszállani, s elhagyva a beisáni magaslatokat, visszavonult a Jordánon túl; habár, mint Abu-Sámah említi, a szultán fia ellenzé ezt a visszavonulást. A keresztesek nyomban követték a moszlimeket, s András Beisanban, Abu-Sámah tanúsága szerint, nagy zsákmányt ejtett élelemben, hadiszerekben, s teherhordó állatokban. Három napot töltöttek itt a keresztesek, s miután a Jordánban — Krisztus emlékére — megfürödtek, az elvonuló szultán után indultak, de jelentékeny összeütközés nem történt. Végre a galileai tenger éjszaki részén a Jordánon ismét átkelve, egyenes vonalban visszatértek az alig húsz napi hadjáratból Ptolemaisba....

Zerinből, az Ain Dsalud szomszédságából, egyenesen éjszak felé haladva, egy óra alatt Fule helységbe ért[ünk]; keleti oldalán, kis távolban, a Dsebel Duhi, a kis Her[mon] tövében Szunem helység fekszik; a magasban pedig a

hegycsúcson, egy moszlim szentnek síremléke — veli — fehérlik messzire. Sz. Jeromos idejében († 420) apácazárda volt a hegytetőn, talán ép ott, hol most a veli áll; keresztény szentély helyén moszlim szentély... Fuletől éjszakkeletnek a Tábor-hegy emelkedik, s közte s a Dsebel Duhi közt regényes völgylapály — a Vádi el Bire — lejt a Jordán felé a Dsiszr Madsamie-hídig.

El-Fule, a bablapály ötszáznyolcvankét évvel II. Andrásnak hadjárata után páratlan vitézségnek volt tanúja. 1799-ben a francia köztársaság vezére Bonaparte Napoleon Ptolemaist ostromlá. A nyugati civilisatio tehát ismét fegyverben állott az iszlam ellen keleten. A fulei síkon huszonötezer lovas és tízezer gyalogos moszlim fenyegette Akka ostromlóit. Kléber tábornok, kinek hadosztálya kétezer emberből állott, miután Názáret és Tiberias közt Lubie mellett nyolcezernyi török haderőt szétszórt, jelentést tőn az Akka előtt táborozó fővezérnek a nagy számú ellenség közeledtéről, egyuttal hírül adván neki, hogy az ellenséget hátulról fogja megtámadni. Napoleon rögtön elküldé Murat tábornokot ezer gyalogossal s egy ágyúval a Dsiszr Madsamie-hídhoz, hogy a Fule mellett táborozó moszlim seregnek visszavonulását a Jordánon túli részekre megakadályozza. Ő maga pedig a Bon-hadosztálylyal és a lovassággal megindult Fule ellen; Akkánál csak a Lannes- és Reynier-hadosztályokat hagyván. Kléber kétezer embere a Tábor-hegy felől jövén Fulének, reggeli hat órától délutáni egyig hallatlan vitézséggel küzdött harmincötezer főnyi ellenség ellen. Bonaparte épen a legválságosb pillanatban jelent meg a láthatáron, a názáreti magaslatokon. Az ágyúlövésre, mely megjelenését jelzé, Kléber védelmi állásából erős támadásra kelt, szuronynyal vette be Fulét, iszonyú vérengzés után. naparte két részre, két négyszögbe osztá csapatait, s nadását Kléber állása szerint intézvén, az ellenség három lalróli támadással erős háromszög közé szorulván, szétrlott. Nagy csoportok szaladtak a hegység lejtőjén a Jor-

dán felé, de itt Murat ezer embere állotta útjokat, s a menekülők nagy része a Jordánba veszett. E csata ápril 16-án történt. A helyen, hol Kléber hadosztálya fél napig küzdött a túlnyomó moszlimség ellen, négyezer holttest maradt....

Midőn Bonaparte Napoleon szent Ilona szigetén elmélkedett a múltak felett, ezt mondá: «Ha Ptolemaist elfoglalhattam volna, nagy forradalmat idézek elé keleten... megtámadtam volna Konstantinápolyt és Indiát, s a világnak más színt adok!...»

1799-ben az angolok oltalmazták Dsezzár pasát Ptolemaisban Bonaparte ellen....

Ilyenek az eszdreloni sík emlékei!... Régi asszírok, khaldok, zsidók, egyiptomiak, rómaiak, keresztesek, szaracénok harcoltak itt, s minden hegy, minden domb, minden rom, minden düledék, a merre csak szemünk lát, az ő emléküket hirdeti!... Ide lenn a virágos, a pirosló nagy lapály, s amott a távolban kéklő hegysorok!... Régi zsidó időkben a lapályt Isashar-törzs bírta; éjszakról határos volt a názáreti hegyekben s az azokon túl lakó Zebulon-törzszsel; délnek pedig a Karmel-hegytől Dsenin alá terjedő Menasszetörzszsel.

Fuléból egy óra alatt Mezrába értünk, a damaskus-egyiptomi nagy országút egyik állomására. Az országút — tulajdonképen párhuzamos teve-, ló- vagy öszvércsapások — éjszakról a Tábor-hegy alól jövet, innen nyugatnak siet Ledsun felé, hol híd van a Mukatta — Kison — egyik főágán. Ugyancsak a Kisonnak egy másik főága a Tábor alól jő; s így e patak átszeli a lapályt déltől éjszaknyugatnak, s éjszakkelettől nyugatnak. Mezrától a nagy lapály legszélesebb láthatárral bír. Keletnek belátni a Tábor-hegy felé a Vádi Bire szép virányaira; nyugatnak pedig a Tell elkaszisz-, a papdombon túl a völgylapályba, melyen át Mukatta — Kison — a Földközi tengerbe siet. Éjszakk letnek a Tábor-hegy fenséges alakja mutatkozik; az ú

testamentom csodahegye átnéz a lapályon át nyugatnak az ó-testamentom csodahegyére, a Földközi tenger felett emelkedő s keletdélnek a nagy lapályra benyuló Karmel-hegyre. A Tábor 615 méter magas a tenger színe felett; eleinte félgömbalakúnak, kúpnak látszik, de mennél inkább közeledünk Názáret felé, olyanná lesz, mint egy óriási cukorsüveg, melynek csúcsát levágták.

Az ítélet napján a megiddói síkon lesz — a monda szerint — a végső döntő csata a Messiás és az Antikrisztus között; Jézus a Tábor-hegy tetejéről fog előjönni, segéde, szolgája Illés próféta pedig a Karmel csúcsáról.

Mezrában csak néhány ház romja van. Jó fél óra múlva elértük a názáreti hegyeket. Lassan kapaszkodtunk felfelé; az én arab paripám nem volt ama fajból való, melynek családfáját, apját, anyját és minden őseit az arabok jobban tudják, mint saját magukét. A magaslat oldalán megállottunk pihenni, hogy még egyszer végig nézzek az emlékezetes lapályon. Dél elmúlt s a tiszta égről melegen sütött a tavaszi nap. A nagy rónaságon csüggtek szemeim. Emberek nem igen lakják. Csak egyes, messze, távol egymástól elszórt pontokként tünedezett fel a néhány kis falu, a keleti és nyugati bércek közelében. Az a vonal, melyen én jöttem, a vízvonal, a legmagasabb vonal a lapály keleti részén. A föld termékeny, de alig van termelő rajta. A gólyák és a gémek sétálgatnak a beláthatlan viruló táblákon; majd egyes bedavi törzsek legeltetik rajta nyájaikat. A kormány roszul fizetett katonái is ide terelik lovaikat, hogy ingyen táplálhassák.

Egy nemzetgazdászati eszme villant meg a török kormányférfiak agyában. A gyér falvak közt felosztták, nem egészen biztos határozással, a nagy lapály termékeny földj[illegible] ; de csak amúgy átalában. Például Názáret városban n[illegible] szlim, keleti görög, latin s maronita hitközségek vannak. [illegible] ıdegyik számára kivetett a kormány egy földrészt a nagy l[illegible] ›ályból; s egyuttal adót szed utána, akár mívelik a földet,

akár nem. Az ily kivetés kényszerítő lehetne a munkára, a föld mívelésére. Ámde ki mívelje a község földjeit? Az egyesek azért nem mívelik, mert nincs az egyesek közt felosztva; a község meg azért nem míveli, mert község ily értelemben nincsen. De ha volna is: a mívelésnek nagy akadálya a személy- és vagyonbiztonság teljes hiánya. A palesztinai kormány senkinek sem nyújt biztosítékot személye vagy pedig vagyona érdekében; biztosítsa mindenki önmagát. Azért nem ritkán történik, hogy a hol a falusiak saját földjeiken szántottak és vetettek, ott a vándor bedavik aratnak. Túlnyomó erővel rajt ütnek a falun, s addig tartózkodnak ott, míg le nem arattak. Ha történetesen két vagy három szomszéd falu barátságos lábon áll egymással, akkor kezet fognak, s közös erővel űzik el a betolakodott ingyenélő bedavikat. A jó török szultán, ott Konstantinápolyban, vagy helytartója a basa Jeruzsálemben, bizony meg nem védi az igazhivő moszlimek földjeit, sem ökreit, sem szamarait, sem egyéb jószágát az urat nem ismerő bedavik elől. A jeruzsálemi basa hálát mond Alláhnak, ha a bedavik őt nem bántják. Ilyen, ez idő szerint, a török birodalmi civilisatio. Mi is csak úgy barangolhattunk az országban szerteszét, ha pisztolyainkat a nyeregben közszemlének kitettük, vagy barátságot is kötöttünk a rabló bedavik főnökeivel, kik aztán elkísértek az ő rablóhatárukból a szomszéd rablók határába, kikkel szintén megkötöttük az alkut. És ezen egyezkedés hivatalosan, a consulatuson történik. Oda eljönnek a bedavik emberei. Kisebb-nagyobb utazó-csoportok egy-egy frankot fizetnek fejenként a bedaviknak; persze annyi egy frankot, a hány határt érnek. De legalább biztosan haladnak, egyik rablótörzs átadja az utazókat a másiknak. A falusi arab félénkebb mint a nomád, habár egyikök sem meri megtámadni a fegyveres európ hacsak túlnyomó nagy számban nem állhatják útját.

Mi Zerintől Názáretig csak kétszer találkoztunk gya sabb külsejű utazókkal. Mivel pedig a zsivány nép rende

gyáva is, azért a palesztinai utazónál főkellék a férfias magatartás, midőn a bedavikkal vagy a fellahínekkel, földmívelőkkel, találkozik. Övig érő nagy szakállam oly istenáldása volt, mely keleten nagy tekintélyt szerez. A pisztolyoknak is látszaniok kell a nyereg mellett. Az arabok tudják, hogy európai ember jobb fegyverével jobban is céloz, biztosabban is talál, mint ők kohás szerszámaikkal.

Felkapaszkodtunk végre a hegytetőre, s a völgykatlanban a szemben velünk éjszakról nyugatnak kanyaruló Dsebeleszszih lejtőjén Názáret fehérlett. Alig kell egy órát lovagolnunk, hogy beérjünk.

Kellemes fekvésű, barátságos külsejű városka.

Jézus Krisztusnak harminc éven át lakhelye!...

Itt tölté gyermeksége napjait, itt nőtt ifjuvá, itt kezdé férfikorát.

Itt minden kőhalomhoz a városban, a forráshoz a városon kívül, s a magaslathoz a város felett, a szent családra vonatkozó emlékek s legendák fűződnek.

A dsenini útról, tehát délről jövet, mindjárt a városszélen, a szentferenci barátok híres zárdájába jutunk. Ide száll minden európai keresztény útazó felekezeti különbség nélkül. A szerzetesek három napig ingyen adnak szállást és élelmet, de a ki csak teheti, viszonzásul alamizsnát ad a zárdának.

Én és kísérőm szintén a barátokhoz szállottunk.

A barátok azon háza, melybe útazókat fogadnak, az úgynevezett Casa nuova — új ház — az útcának baloldalán van, szemben a váralakú zárdával, melyben egyuttal a híres Mária-templom — Ecclesia annunciationis — áll. Én a zárdában kaptam szállást.

Két magyar emberrel találkoztam itt. Az egyik Szmatlik ..erubin szentferencrendi szerzetes, ki a szent földön a ..gyar elemet képviseli, a magyar zarándokok lelki atyja. ..ztergomi születésű. A másik honfitárs egy pécsegyház..gyei plebános, Vuicsics, az egyiptomi alexandriai r. k.

püspöknek öcscse, bátyját kísérte Egyiptomba, előbbi püspöki székhelyéről Albániából. A plebános úr igen nevezetes szobában — cellában — volt elszállásolva. Az ajtó felett — kívül — egy márványtáblán e felirat olvasható: «Cellule honorée de la demeure du Géneral Napoléon Bonaparte en 1799». A fulei csata után itt szállott meg a hadvezér. Valamivel nagyobb a többi szobánál, de szintoly egyszerű s fehérre meszelt.

II.

A világhírű szentély Názáretben, a szent család egykori lakása, most a templom alatt áll. A szentegyház éjszaktól délnek épült s huszonegy méternyi hosszú és kelettől nyugatnak tizenöt méter széles. Három hajója van. A boltozatot négy nagy ív tartja, ugyanannyi vaskos oszlopra támaszkodva. A főoltár magasabb talajon áll, mindkét oldalán tizenkét márványlépcső vezet fel hozzá. A főoltár mögött a tágas, bár sötétes chorus. A templomfalak selyemfüggönyökkel borítvák. Az oltárokat a helyi eseményre vonatkozó jeles képek díszítik. A főoltár azért áll oly magasban a szentegyház egyéb talaja felett, mert épen alatta fekszik a világhírű sziklabarlang, a szent család egykori lakása. Ide tizenöt szép fehér márványlépcső vezet le a főoltár előtti talajról, az említett felmenő két lépcsözet között. Ha a tizenöt lépcsőn lejutottunk, hosszúkás keskeny kápolnába, barlangba érünk. Ez az angyal-kápolna. Talaja márványnyal van kirakva. Két oltár áll benne, egyik Gábor főangyal, a másik szent Joakim és szent Anna, szűz Mária szülőinek tiszteletére. Minden oltár előtt egy-egy lámpa terjeszt folytonos világosságot. Éjszaknak két lépcső ismét lejebb, egy más barlangba vezet. Ez a Mária üdvözölteté-sének kápolnája. Sziklába kivágott üreg, a talaj és az olc lak hamuszínű márványnyal kirakvák, a boltozaton a t mészetes szikla látszik burkolatlanul. E kápolna is l terjedelmű. Szemben a bejárással gyönyörű fehér márván

oltár fénylik, olyan mint a le nem borított asztal. Alul a talaj szintén márványnyal kirakott, közepén a talajnak, kidomborodó körben, e felirat: «Verbum caro hic factum est». Az ige testté itt lőn.

Öt ezüst lámpa az asztal táblájáról lógva, ég itt mindig, fényt vetve a helyre, hol az ige testté lőn. Az oltár felett pedig az angyali jelenést szép festvény ábrázolja. Az oltár baloldalával szemben, közel a bejárathoz, egy régi vörös gránitoszlop lóg a boltozatról; alja eltört. A hitetlenek törték el a tizenhetedik század elején, kincset keresve itt. Ezen oszloppal szintén szemben, de a bejárat benső falában, egy másik gránitoszlop áll. Ez utóbbi a Gábor-oszlop, amaz a Mária-oszlop, azon helyet jelölik, melyen az angyal és Mária állottak, midőn amaz hírül hozta a szűznek, hogy a Messiást fogja szülni.

A Mária-oszlopnak felső végét a templomban fent, a chorusban láthatni. Csodadolognak tartja sok hivő, hogy a nehéz gránit, a mészkő, porhanyó sziklában lóg; a moszlimek is elhiszik ama csodadolgokat, melyeket a keresztény legenda ezen oszlopról regél. Régi időkben el is jártak ide imádkozni, könyörögni és hálát mondani.

A szép márványoltár mögött egy fal épült, melyen át jobbra az oltársaroktól s közel a barlang oldalfalához szőnyeggel fedett bejárás van egy más barlangba, mely csak később lőn az említett oltár mögötti fal által a Mária üdvözöltetésének kápolnájától elválasztva. Ez a sötét kis barlang szintén a sziklába van vájva. Az épült falhoz támasztva, épen háttal a Mária üdvözöltetése oltárának, egy oltár áll; előtte lámpa ég, melynek félhomályában látható a szent családot ábrázoló oltárkép e felirattal: «Hic erat subditus illis». Itt vala nekik engedelmes.

Ezen evangeliomi szavak alkalmazása is tanúsítja, hogy egyházi hatóság a szent család lakó-osztályának tartja a barlangot is, mely «Capella oscura» — sötét kápolna — nevet visel. A pápák a négy oltár mindegyikét

kiváltsággal tüntették ki: az ott imádkozók teljes bucsút nyernek. Ezen sötét kápolnából éjszaki irányban, épen az oltárral szemben, szűk sötét folyosóban tíz lépcső visz felfelé egy kis fordulóig; innen két lépcső jobbra vezet, s ha most balfelé tekintünk, sötét szűk folyosóra akadunk, mely egy kisebb sötét barlangba visz. E barlang a szűz Mária konyhája. Ha a lépcsőzeten még három lépcsővel feljebb lépünk, ajtóhoz jutunk, mely a sekrestye előtti folyosóba nyílik, s ekkép ismét a felszínre, a szentegyházba érkezünk. A szentegyház 1730-ban nyerte mostani alakját. Ilyen e világhírű szentély.

Arról történeti bizonyítékaink vannak, hogy legalább is ezerhatszáz év óta búcsujáróhely Názáret, s a keresztény világ minden részéből jöttek és jönnek ide imádkozni.

Nagy történeti emlékű helyek mindig nagy hatást, mély benyomást gyakorolnak az ember kedélyére. Az ember eljár őseinek nagy emlékeihez: és gyújt régi fénynél új szövétneket. Ez az ember természetének szellemi részében gyökeredző sajátság, melylyel tiszteletét fejezi ki az egykori, a rég elhalt emberek nemes törekvései felett, s egyuttal ő maga is hasonló nemes tettekre lelkesül. A szobrok is, a megholtaknak, a sírban nyugvóknak közibénk helyezett látható alakjai: a jövendőnek, vagy inkább a folytonos jelennek beszélnek a múlt erényeiről s utánzásra buzdítanak.

A vallásos kegyelet, mint ilyen, nem szorult felekezeti korlátok közé, melyek sokszor tévútra terelik; az ember szellemi természetében gyökeredzik ez is; a felekezetiség, mint későbbi valami, módosítólag hat reá, s nem mindig jótékonyan módosítólag.

Láttam szent emlékű helyeiken imádkozni moszlimeket; különbféle, egymást a mennyországból kizáró felekezetek keresztényeit, és a szinte egymással farkasszemet néző fe' kezetek zsidóit; s az imádkozók egész külseje visszasu rozta azt a benső boldogságot, melyet az áhitat, az Ist nel társalgás gyulasztott lelkeikben.

A Mória-hegyen moszlim és zsidó; a Krisztus sírjának templomában, a betlehemi és názáreti szentélyekben a sokféle keresztény felekezetű imádkozó oly túlvilági elragadtatásban imádkozott; arcuk úgy ragyogott, mint Mózesé a színai hegyen, midőn Istennel társalgása után a nép előtt megjelent. Mindegyik a mennyországot érezte megjelenni lelkében.

Tobler, a különben rideg kritikus, a palesztínai szent helyeknek ez idő szerint legtanultabb kutatója, a kákán is csomót kereső tudós, egy alkalommal a Krisztus sírjának templomában imádkozó zarándokot látott oly túlvilági elragadtatásban, hogy szerette volna átélni saját lelkében ama benső boldogságot, mely e zarándoknak egész valójából ragyogott.

És egy régi keresztény nagy tudós, a betlehemi szent remete, ki Rómából jött ide lakni és meghalni (384—420): Jeromos, az őt megelőző időkről írja:

«Hosszas lenne az Úr mennybemenetelétől a jelen napig lefolyt időn végig tekinteni s elszámlálni azokat a püspököket, vértanúkat, s egyéb a tudományban kitünő férfiakat, kik Jeruzsálembe zarándokoltak, azt tartván, hogy vallásosságuk és tudományosságuk hiányt szenved, s nem érik el az erény magasb polcát, ha Krisztust ugyanazon helyen nem imádják, hol a kereszt evangelioma legelőször megjelent..... Nem azt mondom, mintha csak itt léteznék Isten országa, s másutt nem lehetnének szent emberek: hanem csak azt, hogy főleg azok, kik a keresztény világ előkelői gyanánt tekintetnek, ide vándorolnak, hová én is, nem mint előkelő, hanem mint legalábbvaló eljöttem, hogy minden népnek nagyjait láthassam..... Nincs Galliában kitünő ember, ki ide ne sietne; a brit pedig, ha a vallásban valan' el nagyobb előmenetelt tőn, a keresztény világtól elzártn tartja magát, hacsak a nyugatot el nem hagyja, s fel n keresi azt a földet, melyet csak híréből és a szentírásb ismert. Mit mondjak Örményországról, Perzsiáról, Indiá-

ról; mit az ethiop népről; Egyiptomról, a remeték gyűlhelyéről; mit Pontusról és Kappadóciáról, Szíriáról, Mezopotámiáról és kelet egyéb tartományairól?..... Ezek mind ide jönnek.»

Én Jeruzsálem útcáin sok kiaszott, ősz szakállú zsidót láttam: ők is ide jöttek, apáik ősi földére, az örökké szent városba; ide jöttek a világ minden zugából — meghalni és a Josafat-völgybe eltemettetni!..... .

Láttam a Mória-hegyen, a Salamon templomának helyén, hol most az Omár-mecset áll, az ősrégi sziklák mellett kesergő zsidókat; vallásos mély fájdalmukban ordítozva Jeremiás prófétának siralmait..... Az Omár-mecsethez nem-moszlimnek tilos a közeledés; egy ízben alig ötven lépésnyire közeledtem egyik kapujához, s az őrt álló szerecsenek kőzáport szórtak felém. A zsidók évi adót fizetnek azért, hogy a régi sziklafal tövében bizonyos napokon kesereghessenek. De a nemesb lelkek becsülni tudják a szépet, a jót, ha nem is azon külső alakban jelenik meg, melyet őt megszoktak.

Szaid-Ibn-Batrik e tekintetben egy szép epizódot jegyzett fel a nagy Omár kalifáról, ki 637-ben Jeruzsálemet megadás folytán hatalmába ejté.

«Mihelyt Omár a városba jött, azonnal kíséretével és Szofroniosz patriarkával a feltámadás (Jézus sírjának) templomába ment. Elérkezvén az imádság ideje, Szofronioszhoz fordult: Szeretnék imádkozni! Imádkozzál, hívők fejedelme itt, a hol állsz, viszonzá Szofroniosz. — Itt nem akarok, felelt a kalifa. A patriarka átvezeté a bazilikába és szőnyeget terített a szentegyház közepére, de Omár itt sem akart imádkozni, hanem kiment a bazilikának keleti lépcsőzetére és ott imádkozott. Tudod-e, miért nem akartam a templomban imádkozni?... Ha én ott imádkoztam volna, oka leendettem, hogy a mozlimek tőled a szentegyházat elvegyék, mondván: itt imádkozott Omár... A kalifa meg is tiltá a moszlimeknek e lépcsőn a közös imát, s csak egyenként jöhettek imázni a helyre, hol Omár imádkozott.»

Ezerharmincötben II. Róbert, normann herceg, fényes kísérettel, lovagokkal, főurakkal, sok szolgával indult zarándokkép a szent földre. Ő maga szegény zarándokruhát öltött, vállára útitáskát csatolt, s kezében vándorbotot tartva, mezitláb követé fényes csapatját. Ha városhoz közeledtek, előre küldé embereit, fényes kíséretét, s ő csak távolról, egy maga ballagott utánok, alázatos béketűréssel viselvén az utcai gyerkőcök gúnyját. Olaszországon át Konstantinápolyba jött. A görög császár és a főrendek nagy tisztelettel fogadák. A császár ajándékokat külde neki, s a helybelieknek megtiltá pénzt elfogadni a normannoktól. Róbert az ajándékokat köszönettel visszaküldé s meghagyta övéinek, hogy minden költséget kifizessenek. A görög császár megtiltá a faeladást a normannok részére, így vélvén őket kényszeríthetni arra, hogy a fát a császári raktárakból ingyen elfogadják. De Róbert is találékony volt, igen sok diót vásárolt s ennek héjával tüzelt. — Kisázsiában az önsanyargatás és az út fáradalmai megronták egészségét és szaracénusok által kelle magát tova vitetnie. Ekkor egy haza térő normann zarándokkal találkozott, s ez kérdé: mi hírt vigyen a honmaradottaknak? Mondd meg nekik, felelé a beteg Róbert, hogy épen akkor találkoztál velem, midőn az ördögök a paradicsomba vittek engemet! — Jeruzsálem kapui előtt igen sok szegény zarándokot talált, kiknek nem volt annyi pénzök, hogy a bemeneti díjat megfizethessék.

Így szoktak vesztegelni a szegény vándorok, lesve egy gazdagabb zarándok megérkezését, ki helyettük is fizessen. Néha a várakozók száma az ezret is meghaladta, s nem egy szegény zarándok távozott el vérző szívvel a szent város kapuja elől a nélkül, hogy beléphetett volna. Mások a hosszas nyomorúság által megtöretve, a város falai alatt végezk kínosan életüket. Nem volt annyi pénzük, hogy a kapuál fizethessenek: a moszlim pénzszedőkben pedig nem ʼlt irgalom! . . .

Róbert minden szegény zarándokért egy bizanci aranyat fizetett.

A moszlimek bámulták a jámbor fejedelem vallásosságát e bőkezűségben. Egy emir annyira megindult, hogy a szegényekért fizetett aranyokat mind megtéríté, de Róbert a pénzt ismét a szegények közt osztá szét s azonfelül a moszlimeket is megajándékozta.

Ily lelkülettel jártak a zarándokok századok hosszú során át tömegesen a szent földre, Jeruzsálemhe, Betlehembe, Názáretbe.

A szent helyek bőkezű adományozója, a templomok építője nagy Konstantin császár édes anyja, Ilona építtetett Názáretben is templomot a hagyományos szent helyek fölé. Midőn háromszáz huszonhatban Palesztinába zarándokolt, nyolcvan éves volt. Habár Epiphaniosz egyházatya szerint Názáretben Konstantin idejéig kizárólag vagy átalán zsidók laktak is; tekintve a keletieknek conservativ hajlamait a történelmileg nevezetes helyek emlékének megőrzésében, s mert Palesztinában s Galileában mindig laktak keresztények: épen nem volt nehéz a régi ház emlékének megőrzése.

Szent Jeromos, a betlehemi nagy remete, félszázaddal később (384-ben) a nemes római matronát, Paulát, kísérte Názáretbe. Ezt falucskának mondja, a melynek két temploma van, egyik ama helyen, melyen az angyal Máriának megjelent; a másik pedig azon, hol az Úr neveltetett. — Háromszáz évvel később, 670 körül Arkulf francia püspök, járt a szent földön s visszahajózván Európába, a vihar a skót partokra, Hoy szigetre sodorta. Itt Adaman, a tudós bence apát, kitünő vendégszeretettel fogadá s zarándoklatát szóbeli előadása után leírta. Arkulf előbeszédet írt e munkához, melyben a zarándoklat hitelessége és igazmondósága mc' lett tanúskodik. E szerint is két temploma van Názáretnel egyik ama helyen, hol a ház volt, melyben az angyal Mi riának megjelent; a másik pedig a város közepén, hol egy

kor ama ház állt, melyben az Úr nevelkedett. — Arkulf nyomán, de más régi irók munkáinak is felhasználásával, Béda, a tudós pap, 720 körül, leírta a szent helyeket. Názáretről mondja, hogy igen sok zarándok látogatja, s hogy: «Falai nincsenek, de vannak nagy házai, s két szép temploma: egyik a város közepén, két íven épült ama helyen, hol egykor a ház vala, melyben az Úr mint gyermek tápláltatott; a másik templom pedig ott áll, hol a ház vala, melyben az angyal Mária előtt megjelent» . . .

Midőn a keresztesek megalapíták a szent földön a latin királyságot, Názáret is újabb virágzásnak indult. Palesztina Secunda metropolitai széke, Beisanból Názáretbe tétetett át, a tiberiási püspökség pedig a názáreti metropoliának rendeltetett alá. A keresztes uralom kezdetén a moszlimek szétrombolták Názáretet, 1103-ban Sævulf csak egy zárdát talált ott, a templom romban hevert. De 1109-ben Tankréd nyerte hűbérül a várost, s a keresztesek templomokat építettek benne. 1112-től 1190-ig kelt okmányokon: Bernát, Vilmos, Róbert, II. Róbert, Aitard és Leutard érsekek neveit olvassuk. 1161-ben a templáriusok, kik az eszdreloni síkon, a Castellum Favæ, a babvár urai voltak, Názáretben zsinatot tartottak Barbarossa pápája IV. Viktor ellen.

1187-ben a keresztesek Názárettől nem messze, a hittini halmokon nagy csatát vesztettek; minek következtében Szephoris és Názáret moszlim kézre kerültek és Száleh Eddin szultán csapatai Názáretben, a Mária-templomban nagy vérengzést tettek. II. Frigyes császár 1229-ben Názáretet ismét fölépíté. 1250-ben szent Lajos francia király Ptolemaisból, mely ide csak hat órányira esik, zarándokkép jött a szentély látogatására, mezitláb lépvén be a városba és a szentélybe. Tizenhárom év mulva, 1263-ban a d Beibarsz szultán szétrombolta a várost és templomait. ɔlpanaszolja e szomorú eseményt IV. Orbán pápa sz. Lajos ncia királyhoz még 1263-ban intézett levelében. «A tiszɪetre méltó názáreti templomot, melynek körében — infra

cujus ambitum — a szüzek szüze az angyal által üdvözölve a szentlélektől fogant és szülése angyali izenettel lőn előre hirdetve, nem csak elfoglalta, de szét is rombolta s azt, gonoszságának szentségtörő, elvetemült szolgái által kegyetlenkedve, romba dönté, nemes szerkezetét teljesen elrontván! . . . .»

Azóta nem is épült fel többé e szentegyház 1730-ig s a zarándokok négyszáz hatvan éven át mindig csak romokat találtak Názáretben s azok közt jártak le imádkozni a szikla-barlangba, hol az úr angyala köszönté Máriát.

Midőn a törökök 1517-ben Palesztinát meghódították, a keresztényeket Názáretből kikergették. Száz és három év múlva, 1620-ban Fakr-Eddin, drúz főnök kegyéből, ki ekkor a tájnak ura volt, a szentferenci szerzetesek ismét megtelepedhettek Jézus városában. Száztíz év múlva, 1730-ban fölépíték a mostani Mária-templomot. Még a tizenhetedik század végén látszottak az érseki palotának, mely az üdvözöltetés bazilikája mellett állott — elszórt, bemohosodott romjai.

Régi útazók, zarándokok, két nagy templomról beszélnek. Egyik a város közepén — ama helyen, hol a gyermek Jézus férfivá nőtt — hol «engedelmes vala nekik», a másik pedig az angyali köszöntés, a Mária üdvözöltetésének temploma.

Ez utóbbi 1730-ban újra fölépült százados romjaiból. A másiknak már romjait se láttam.

Hol e templom egykor állott, ott jelenleg egy kis kápolna áll, mely 1858—1859-ben épült, bekerített helyen. A barátok most szent József műhelyének nevezik, s ily címen mutogatják a zarándokoknak.

A nagy zárdától, melyben Mária üdvözöltetésének temploma áll, éjszaknak, százharminc lépésnyi távolságban, moszlim negyedben fekszik.

József műhelye helyén tizenhetedik és tizennyolcad

századbeli zarándokok még látták a templomromokat s fölemlítik régi hagyomány nyomán, hogy itt nevelkedett Jézus a József házában, miután Egyiptomból visszatért a szent család. — E ház később mecset is volt. És egy zarándok a tizenhetedik század vége felé egy vad arabot talált itt lakókép, ki keresztényeket nem bocsátott a házba. Jelenleg a szerzetesek Jézus neveltetésének helyét — ellentétben sz. Jeromossal s általán a legrégibb tanúkkal — a Mária-templomban, a föld alatti egyik kápolnában mutatják.

A József műhelyétől éjszaknak haladva, balra, közel állott a negyven vértanú temploma. Zvinner 1661-ben még látta romjait. E romoktól éjszaknak, de a falun kívül, bár nem messzire a romoktól, találta Zvinner a forrást, melyet a keresztények Jézus és Mária forrásának neveztek. A forrás egy föld alatti kápolnában ered, az oltár tövében. Ez a régi Gábor-templom. Jelenleg a «Keniszet elbesárat», az üdvözlés temploma, címmel a nem egyesült görögöké. — A tizennyolcadik században csak a föld alatti kápolna volt meg s bajos volt ráakadni. Mostani épülete új. A templom félig földben áll, de csinos. A főoltár balján egy kis nyiláson át vizet meríthetni a Mária-forrásból. A víz a templomon keresztül, föld alatti csatornában, folyik arra a helyre, melyet most Mária kútjának neveznek s kúppal van borítva. Ide járnak vizet merni a názáretiek; bizonyára ide járt vízért Mária is. A keresztes időben, 1185-ben Phokás János nevű görög pap zarándokolt Kandia szigetéről Názáretbe. Kána felől, tehát éjszakról jött. «A mint a város kapuján átlépsz — így ír, — azonnal meglátod a Gábor főangyal templomát, melynek kis barlangjában, az oltárnak baloldalán, forrás csergedez s tiszta vizét kiönti. Ide járt az istenanya naponkint vizet merni. A mint szokása szerint a kúthoz jött, legelőször Gábor főangyal üdvözölte. Rettegve visszasietett József házába. Józsefnek e háza idő folytán igen szép templommá lőn átváltoztatva. Itt, balra az oltár mellett barlang van. A nyiláson lemégy néhány lépcsőn a

barlangba s meglátod szemeiddel Józsefnek ama régi házát, melyben a forrástól visszatérő szűznek a főangyal, mint mondám, örömhírt hozott . . .» Phokas előadása szerint az angyal első megjelenése a kútnál történt, de a második, az üdvhírt hozó megjelenés, József házában, ott, hol jelenleg a szentferenci barátok zárdájában az üdvözöltetés temploma áll. A József háza — a templom alatti barlang-szobák — ugyanazok, melyek maiglan láthatók. A Gábor-templom körül valaha nőzárda volt. A város közepén mutatják még azon szinagógát is, melyben Jézus tanított. Már a hatodik században mutatták. Ez is templommá lőn átalakítva s most az egyesült görögöké. Lukács evangeliuma IV. 28. t. k. v. említi, hogy a názáretiek Jézust ama hegycsúcsról akarták letaszítani, melyen városuk épült. E helyet is megjelölte a traditió: egy órányi távolban a várostól, ott, hol a hegység igen meredeken emelkedik az eszdreloni lapályból. E helyen régi zárda s templom romjai hevernek. Gyönyörű kilátás van innen az eszdreloni síkra, a Karmelre, a Gilboa hegységre, a Táborra!

De ez a hely igen távolra esik, egy órányira a várostól. Valószinűbb, hogy a ledobás helye inkább ama sziklacsúcs, mely a jelenlegi maronita-templomtól nyugatnak, a város szélén emelkedik.

Ha még fölemlítem azt az asztal alakú sziklát, melyet Jézus asztala címen mutogatnak a zarándokoknak, felsoroltam Názáretnek minden történeti nevezetességét.

A keresztényeknek arab neve Ennaszára, a názáretiek, keleten régi név; sz. Jeromos tanúsága szerint, már az első századokban így neveztettek.

A lakók számát nem lehet szabatosan meghatározni. Felekezetek szerint van körülbelül kétezer moszlim, ugyanannyi vagy tán valamivel több görög keleti hitü; nyo száz latin, kétszáz görög, száz maronita katholikus és sz protestans lakosa. Foglalkozásuk földmívelés, ipar és ker kedelem.

Régi és újabb írók följegyezték, hogy a názáreti nők legszebbek egész Galileában; s e kiváltságukat a szent szűztől nyerték.

Názáret három részre oszlik, a lakók csoportulása szerint: Háret elmuszlemin: a moszlimek városrésze; Háreterrúm: a görög-keletiek városrésze; és Háret ellatin: a latinok városrésze.

A görög-keletiek újabb időben érsekséget alapítottak, legújabban pedig a protestansok építettek szép helyen csinos templomot. — A nőneveléssel francia apácák és angol diakonissák foglalkoznak, utóbbiak szép leányárvaházban.

A moszlimek kúpos mecsetje éjszaknak fekszik, a szentferenciek zárdájától nem messze, magas ciprusok közt, csinos minarettel.

A város hegyén, éjszaknyugatnak, az angol protestans leány-árvaház fölött, fehérlik egy moszlim szentnek, — nebi Szaain, vagy Szimaan-nak — síremléke.

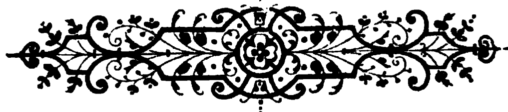
Csak zsidók nem laknak Názáretben.

Ők e helyen nem elegyednek a többi felekezeteknek, Jézus személyisége feletti vitájukba.

A mufti a mecsetben dicsőíti Jézus prófétát, az embert; a szentferenci szerzetes és az orthodox protestans missionárius imádja Jézust az istenembert, a szentháromság második személyét, a fiút, kitől és az atyától a szent háromság harmadik személye származik; a görög-keleti érsek egyetért a baráttal és a protestans pappal Jézus isten s emberiségének kérdésében: de az ellen határozottan tiltakozik, hogy a szentlélek a fiutól is származnék. — A zsidónak botrány s utálat azon hitehagyott, kinek követőit názáretieknek nevezik ... Ilyen tehát a város, melyben a kereszanység nagy alapítója gyermekéveit töltötte, hol az ifju fivá nőtt .... Az egész táj, a völgylapály, környező gyeivel s magaslataival az ő emlékét hirdeti ... Figyeleztet, hogy az emberiség közművelődésének viszontagsá-

gos, de mégis mindig haladást jelző történetében egy új, nagy korszak itt vette kezdetét.

Názáretből, Tiberiást, a Gennezaret tengert s a Tábor hegyét látogattam meg; aztán útamat nyugatnak vettem s ellovagoltam, a Karmel hegyre, Ptolemaisba, a Földközi tenger partján Jaffába s innen haza Jeruzsálembe.





MERINELLI ÉS MARINELLI.

KARCOLAT A MŰVÉSZÉLETBŐL.

IRTA

GRÓF ZICHY GÉZA.

SZÉP fekete szeme volt, s jobb szeme fölött egy kis fürtöcske csüngött. Ha hegedűjét állához emelte, oly fájdalmas pillantásokat tudott vetni félig lehúnyt szemfödelei alól, hogy az asszonyok majd meghaltak utána; mindegyik azt hitte, hogy reá nézett, ő pedig csak szemeit jártatta; ehez kiválóan értett.

De legyünk igazságosak. Merinelli tisztességes művész volt, egy szóval, olyat is tudott, a mit semmiféle conservatoriumban nem lehet megtanulni. Játékában tűz és bensőség volt; de mindenek előtt szemeiben — azokban a szemekben — sóhajták az asszonyok. Merinelli nős volt, istenáldott jó és szép neje volt. Ez az asszony egyszer hallotta férjét hegedülni, nászuk napján, a nagy ebéd után; azóta soha többé.

Szegény Júlia! de kár, hogy félig néma; pedig annak kell lennie, mert férje csak e két szavát hallotta: Igen kedvesem. Ha Merinelli néha napján Bolognába vetődött, ott lálta kis nejét az ablakfülkében ülve s hírlapoktól kör- ezve. — Férjének diadalait olvasgatá. Merinelli megsímotá nejének hótiszta homlokát, s ekkor ily párbeszéd folyt köztük:

— A mai esti vonattal Németországba útazom.

— Igen, kedvesem.

— Nagy sikereim voltak. Marinellit legyőztem.

— Igen, kedvesem.

— Németországból Angliába, onnét Franciaországon át haza útazom, hat hónap mulva viszontlátlak.

— Igen, kedvesem.

— Most látogatásokat kell tennem, később barátaimmal ebédelek.

— Igen, kedvesem.

— Ha elútazásom előtt még fölkeresnélek, gondod legyen, hogy anyósomat nálad ne találjam.

— Igen, kedvesem.

Merinelli elrohant, a kis asszony pedig visszaült az ablakfülkébe; elrakosgatta újságait, aztán összefogá kis fehér kacsóit s felsohajtva suttogá:

— Istenem, bár csak eljönne még!

Merinelli modern rabszolgatartójával — a kit impressarionak neveznek, — végig rohant azon a fényes pályán, melynek fénye nem tartósabb egy karácsonykor leszakadt dióénál, s melynek legédesebb gyümölcse olyan, mint egy szerencsésen átélt veszélyre való visszaemlékezés. Szép a művész élete! Fogadóból fogadóba, hangversenyteremből hangversenyterembe, néha megbámulva, megtapsolva, néha üldöztetve s kigúnyolva, fáradtan lecsigázva, álmosan, egy-egy félpohár cognactól fölhevítve, játszani, aztán fel a vasútra, a robogó vonaton leoldani gyürődött fehér nyakkendőjét, ledőlni a kocsi párnáira s ideges rángatódzások közt tölteni a hosszú, lármás éjszakát. Ez az a, annyira megkívánt babér, melynek elérése után ezeren fáradnak s éhezve, fázva vajmi gyakran összetörnek pályájuk közepén. — Hja! a közönség szereti a libamáj-pástétomot, egy pástétom pedig sok libamáj kell. Merinelli csak tovább barangolt s játszott; de íme, két nagy veszély kezdte művészi hírnét fenyegetni. Az első veszély: hízni kezdett; a második:

rinelli, egy dúsgazdag, vén hercegnő protektorátusa alatt, mindenütt sarkában járt.

Hogy Merinelli hízni kezdett, ez szörnyű baj volt reá nézve. A hölgyek ugyanis nagyon szeretik a szenvedő arcú, halvány, sugár termetű művészeket. Ez hangulatba hozza őket, s ha még olykor-olykor köhint is egyet s bágyadt szemekkel — melyekben a láz és a közelgő halál tükröződnek, — körülnéz, ekkor összeszorítják kis fehér kezecskéikkel legyezőjüket s egész örömmel suttogják: jaj de érdekes ember. Merinelli pedig — mondjuk ki nyiltan — testesedni kezdett; a kis fürtöcskébe is egy-egy fehér hajszál vegyült; egy szóval, roszul kezdett játszani, nagyon roszul.

S mivel az erkölcsi felháborodás illő és kellemes affektus, moralizálni kezdtek s kigyót-békát kiáltottak egykori kedvencükre, a kit feleségétől ők csábították el, hogy íme még el is hagyta nejét. Merinelli csillaga hanyatlott, Marinellié emelkedett. — Marinelli! Marinelli! már a neve is csupa harmónia. Ez aztán érdekes, aranyos fürtű, kék, gyermeteg szemű, fiatal, vékony pénzű ember. Nem szélesebb egy jókora öreg lécnél.

— Csupa szellem — mondák a hölgyek.

— Szemei kifejezéstelenek, tekintete együgyü.

— Mert még nem szeretett — sóhajták.

Játéka alig volt középszerű, technikája bizonytalan, hangja vékony és kicsiny. S mégis, mennyi érzés van játékában; Merinelli egy potrohos iskolamester, de nem művész. Marinelli századunk legnagyobb hegedűművésze. Az impresariók, agensek, kottakereskedők, kiadók, egy szóval, a hangversenyek technikai személyzete, — a mely csak egy végnélküli melódiában, az arany csengésében gyönyörködik — tüstént Marinelli pártjához szegődött; bánják is ők, l gy ki mit és hogyan játszik, csak közönséget vonzzon. l erinelli pedig élet-halálharcot vívott művészi hírnevéért.

A' Marinelli- és Merinelli hangversenyeket mindig egys erre hirdették az óriási falragaszok; de a míg Marinelli

termei zsúfolásig megteltek, addig Merinelliéi kongottak az ürességtől. Merinelli beteg volt, idegei tönkre voltak téve; éjjel-nappal lázak gyötrék, kezei remegtek, játéka hírnevével együtt rohamosan hanyatlott. A hálás közönség örömmel kapott az alkalmon, hogy tapsainak és tömjénének az árát megvehesse ugyanazon a bűvészen, a ki azt egy gyönge, önfeledt pillanatban csodálatos módon elrablá tőle.

Merinelli sorsa eldőlt; pénze elfogyott s a közönség megunta e meddő harcot, a melyben Merinelli már csak egy haldokló bohóc szerepét játszotta. «Finita la commedia», Merinelli meg volt rontva, hírneve tönkre téve, egészsége megrongálva, szerzeményei elfecsérelve. Finita la commedia. De nem! ő még egyszer fölveszi a harcot. Vissza Bolognába, onnan indult világnak, mint gyönge, sápadt gyermek s meghódítá a közönséget; onnan vissza is fogja hódíthatni. Tárt karokkal fogadják, végig hordozzák majd az útcákon, babérban fog gázolni, hisz Bologna imádott hazájában fekszik, hisz Bologna szülővárosa.

Merinelli bolognai hangversenye az utolsó volt. Szülővárosának közönsége gúnykacajjal fogadta őt; a feje fölött fénylő csilárról óriási hirdetmény gördült alá, mely Marinelli hangversenyét jelenté, s midőn remegő kezével megszólaltatá hangszerét, narancsokat dobtak fejéhez és «abasso» kiáltásokkal űzték ki a teremből. Ott állt a sötét útcán, a hideg falnak dőlve, karjai görcsösen szorongaták hangszerét, szívében a halál lakott.

— Senki! senki! — kiáltá elfojtott hangon s fulladozva levegő után kapkodott.

E pillanatban két női kar fogta át roskadozó testét.

— Júlia, Júlia! te vagy?

— Igen, kedvesem.

A kis asszony kendőjét ráadá férjére, egyik kezébe hegedűt, másikába férje kezét fogá s megindultak haza fe

Otthonn barátságos, világos szoba fogadta őket, terített a

tal, az asztalfőn pedig kényelmes nagy szék.

A kis néma asszony csacsogott, csevegett, hogy a szoba zengett bele; férjének homlokáról elsimítá a megbomlott fürtöket, kínálgatta étellel, itallal, kedvében járt mindenben, megható figyelemmel. Merinelli némán maga elé bámult, egyszerre üveges szemei fellángoltak, hegedűje után nyúlt, játszani kezdett.

Ekkor hallotta Júlia férjét másodszor játszani; oh, mint fájtak szívének e hangok! férje kontárkodott. A kis asszony azonban úgy eldícsérte férjét, hogy ez föl-fölemelé lehorgasztott fejét. Bolognában tehát mégis sikert aratott.

Merinelli fiatal aggastyán volt; feldúlt lelke és teste napról-napra gyöngült. Minden megállapodás nélkül haladt lefelé, ama végzetes lépcsőn, melynek legutolsó foka alatt beláthatatlan mélység és homály uralkodik. Ágyba került, hangszere ott feküdt mellette, s ha ereje engedte, fölfogta és játszott.

Felesége naphosszant elhallgatá azt a szörnyű hangszert, mely férje ujjai alatt vonított, mekegett, riszált.

— Ha visszanyerem erőmet, mégis legyőzöm Marinellit, — rikácsolá a beteg, neje pedig helybenhagyólag bólintott fejével és még mosolygott is, pedig szívében halálos félelem dúlt.

Egy estve szép holdfényes estve volt; Merinelli igen erősnek érezte magát, már régóta nem játszott oly tisztán és lágyan, azt hihetted volna, a régi Merinelli játszik a szomszédban, mert hangja mégis nagyon gyönge volt. Elmélázó, bús dallamot játszott, majdnem úgy hangzott, mintha imádság lett volna; egy hosszú, fájdalmas rezgés közt elhaló accorddal végzé; erre megcsókolá hangszerét s nejének két kezét csontos kezeibe véve, megható bensőséggel mondá:

— Júlia! én kimondhatatlanul szeretlek.

A kis asszony térdre borult és csodálkozva kérdé:

— Igen, kedvesem?

Merinelli meghalt.





ENDYMION.

LORD BEACONSFIELD LEGÚJABB REGÉNYE.

Ismerteti

ASBÓTH JÁNOS.

Ha korunk azon uralkodó vonását keressük, mely egymagára élesen és határozottan különbözteti meg minden elébbi kortól, akkor a sajtó hatalmára kell utalnunk. Igaza lehet Ben Akibának minden egyébben. Kisebb-nagyobb mértékben, más formákban minden egyéb megvolt már elébbi időkben is, a mi megvan ma. Minden egyebekre áll az, hogy nincsen új a nap alatt. Sőt demokratiájával, cæsarismusával, socialismusával korunk meglepően hasonlít a római császárság korához. De a sajtó organisatiója, és azon mindent domináló hatalom, melyet ez organisatiójának köszönhet, ez új és egyúttal oly jelentékeny vonás, hogy egész korunknak egyéni kinyomatát adja meg, megadja annyira, hogy a legfelületesebb ismeretség is megkülönböztetheti minden mástól. Nem a hatodik, hanem az első, sőt az egyetlen nagyhatalom a sajtó.

Nem valami véletlen tehát, hanem csak szükségszerű következménye, kiegészítése ennek, hogy a sajtó emberei nem csupán úgy, mint régentén a philosophok, az emb[illegible] gondolkodását vezetve, hanem gyakran közvetlenebb mó[illegible] is, kezükbe véve egyenesen a kormányzat gyeplőit is, [illegible] runkban egész nemzetek és birodalmak sorsát vezetik. [illegible]

véletlen az, hogy az ősiségbe nyakig elmerültnek látszó Magyarországban egyszerre egy lángelméjű és merész újságíró, Kossuth Lajos veszi kezébe a nemzet vezetését, sőt a magyar álladalom élére emelkedik; hogy ugyanakkor egy másik újságíró, gróf Dessewffy Aurél, a kit csak ifjú halál akadályozott abban, hogy szintén élére kerüljön az államnak, a mi hihetőleg más fordulatot adott volna évtizedek történetének, megteremti egyenesen hírlapjával a magyar conservativ pártot, megírja egyenesen vezércikkeiben, a felvilágosodott és nemzeti conservativ politika azon bibliáját, melyet kortársai, sőt tanítványai sem értettek meg, mely később is inkább feledésre, mint méltánylásra talált, de melynek eszméi még szerepelni és vezetni fognak. És ide tartozik az is, hogy egy harmadik újságíró, Csengery Antal, fénytelenebb és szerényebb természetéhez képest fénytelenebb és zajtalanabb módon, mintegy a színfalak mögül csaknem az egész hatvanas évtizeden át hazánk ügyeinek egyik legfőbb vezetője volt.

Nem véletlen, hogy az amerikai colossális köztársaság elnöki székére a győzelemhez közel állott párt egy newyorki újság szerkesztőjét jelöli ki. Hogy Franciaországban az egyik újságíró, Thiers kormányzása után a másiknak, Gambettának uralkodása kezdődik. Hogy végre a legconservativabb és a legaristocraticusabb államban, Nagy-Britanniában, a név és aránylag vagyon nélkül szűkölködő zsidó tudós fia, Benjamin Disraeli, a ki azért, hogy több vezércikket írt regényeiben, mint folyóiratokban, nem kevésbbé a sajtó embere, a conservativ párt és az angol aristocratia élére és végre miniszterelnökségre emelkedik, hogy mint lord Beaconsfield éveken át a félvilág sorsát intézze, a másik felére lényeges befolyást gyakoroljon.

Nem véletlen ez, hanem a korszellem kényszerereje.

Persze nem úgy áll a dolog, mintha elég volna újságí[illegible]ak lenni, hogy az ember Kossuth, Dessewffy, Csengery, T[illegible]ers, Gambetta, vagy épen Disraeli legyen. Nem is úgy,

mintha az újságíróknak manapság valami különös kiváltságuk volna az emberek vezetésére és kormányzására. Hanem igenis úgy, hogy ugyanazon emberek, a kik más viszonyok között is az embereket vezették és kormányozták volna, csakhogy más eszközökkel, azok, a kik szívük verésében és agyvelejük működésében érzik a hívatást, hogy eszméket teremtsenek és azokat megvalósítsák, a mai viszonyok közt szemlét tartva a rendelkezésükre álló eszközök fölött, szellemük penetráló erejénél fogva fel fogják ismerni, hogy a leghatályosabb fegyverek egyike a sajtó és kezükbe fogják venni, hogyha szükségük van rá. Ugyanazon emberek, a kik más viszonyok között talán nehéz dárdát vettek volna kezükbe, most a könnyű tollat ragadják meg, mert fölismerték, hogy a sajtónak minden zugba ható szervezése és az olvasási düh általános elterjedése mellett ez a hasonlíthatatlanul legtökéletesebb eszköz arra a célra, hogy egyszerre és egyaránt és oly múlhatlanul és oly gyorsan, mint a villamfolyam a békacombra, hassunk a kevés gondolkodónak gondolkodására és a sok nem gondolkodónak phantásiájára és szenvedélyére, az az mindarra, a minél fogva az embereket vezetni lehet. A szónoklat, az antik világ e leghatalmasabb fegyvere is eltörpül mellette és csak a zárt testületekben és rendkívüli időkben mulja felül, úgy, hogy Disraeli bátran kockáztathatta azt a mondást, hogy a sajtó fölöslegessé teszi a parlamentarismust. Valóban, a sajtó oly hatalmat és controllt gyakorol és létföltételeinél fogva annyira kénytelen nagyban és egészben a nemzeti közakarat hű tolmácsának lenni, hogy a parlamentnek némely leglényegesebb functióit ennél tökéletesebben gyakorolja.

Hiába nézik le a sajtót azok, a kik igen szellemesen egy pár revelveres után akarják megítélni összes munkásait, épen mintha a váltóhamisító és kolduló grófok után akarná valaki megítélni az aristocratiát, és hiába gyűlölik. E lenézés, ez a gyűlölet maga egy levél a győzelmi babérkoszorúban, mert nem egyéb, mint a letünő hatalmak természe-

érzülete a parvenu hatalom iránt, azon hatalom iránt, mely itt van és még inkább jönni fog.

A butaság korának, a német barbarismusnak a római szellem fölötti győzelméből eredt kornak előítélete és kiválóan német ötlet, mely sem az antik világban, sem az arab civilisatióban senkinek sem juthatott eszébe, hogy az elmélkedés embere nem lehet embere a tettnek is, és ez előítéletnél is régibb a vita, mi elébb való: vajjon a küzdelem a tettek terén vagy a szellemi productió, — ki különb, az actió embere-e vagy a költő, a gondolkodó?

Már Tacitus párbeszéde a szónoklatról bizonyos értelemben e vitát foglalja magában. Mert a forum küzdelme nem csak beszéd, hanem actió is a költő contemplatiójával és teremtésével szemben és e párbeszédben arról vitáznak, hogy melyik különb a kettő közül?

Azt hiszem, bátran egy sorba állíthatjuk a legnagyobb államférfiakat és hadvezéreket a legnagyobb írókkal, Nagy Sándort, Cæsart és Napoleont Homerral, Aristotelessel, Shakespearrel, de egy előnyt nem tagadhatni meg az utóbbiaktól. Ha nem is lehet állítani, és semmi esetre sem bizonyítani, hogy hatásuk maradandóbb; mert azért, hogy az actió embereinek ezredévek utáni utóhatása nehezebben mutatható ki, nem kevésbbé létezhetik, és például Alexandria mai fontossága Nagy Sándor egyik actiójának utóhatása; de az már kétségtelen, hogy a nagy író szembetünőbben, elevenebben él az utókorban és közvetlen hatását is állandóan meg tudja tartani ezredévek multán is.

De nem kevésbbé bizonyos, hogy az emberi nagyság legmagasabb fokára csak azok jutottak, vagy ha kisebbekről beszélünk, complet életet csak azok éltek, az élet harmonicus totalitását csak azok érhették el vagy közelítették r g, csak azok kóstolták ki az életet, csak azok ismerhették i emberi szív minden gyönyörét és minden fájdalmát: a l k egyaránt részt vettek a zajos tettek nagy küzdelmeiben i a csöndes írói alkotás mély meditatiójában, kín- és gyö-

nyörteljes teremtésében, a kik győztek a csatatéren és a tanácsban, és a visszavonulás csöndes órájában fel tudtak emelkedni a képzeletnek és a fenkölt eszméknek ama magasztos regióiba, melyek az élet legnagyszerűbb küzdelmein is messze felül állnak és melyekben menekvést találhatunk az élet minden baja, nyomora és minden balszerencse ellen, mivel ezek oda nem érnek fel. A sikerek legnagyobb fokán méltán helyezi az utókor az ilyen férfiakat mint prófétákat mindazok fölé, a kik csupán királyok, államférfiak, hadvezérek, vagy csupán költők és bölcsek valának, lettek légyen bár a legnagyobbak is. De a nagyságnak kisebb fokán is alakjuk messze át fog tündökölni a késő századokon, mert az írói működés, — természetesen az, melyben mély elmélkedés vagy ragyogó képzelet világol, oly fényt derít a tettek emberére, melynek erejénél fogva nálánál nagyobbakat is elhomályosít az utókor emlékezetében, rokonszenvében, csodálásában.

És Disraeli ilyen férfiu. Soha sem fogja őt, sem műveit helyesen megítélni és megérteni, a ki csak mint nagy írót vagy csupán mint nagy minisztert akarná szemügyre venni. Soha sem az író, sem az államférfiu nem lett volna azzá, a mi, a másik nélkül. Disraeli egyik legfényesebb bizonyitéka annak, hogy az actió és a meditatió nem csak hogy compatibilis, hanem hatalmas támasza egymásnak. Csak olyan ember írhatta meg Disraelinak a társadalmi és a politikai élet legtitkosabb zugaiba beható regényeit, a ki úgy mint ő, felküzdötte magát a társadalmi homályból a társadalmi fényig, a ki nemzetének nagy küzdelmeiben nem csak ki tudta magának venni a részét, hanem kivette magának a vezetést. És csak az, a ki oly mélyen tudott elmélkedni és oly ragyogó phantásiával, az emberi szívet közvetlenül megkapó költői erővel bírt, csak az producálhatott és valósíthatott meg politikai működésében annyi eszmét, csak az állíthatott fel és foganatosíthatott oly nagy és merész terveket, csak az alakíthatta át annyira, mint Disraeli tette,

egész angol imperium társadalmát, politikáját, világpositióját. Azon eszméket, gyakran csak eszmeembryokat, melyeket mint «politikai kalandor», mint radicális ifjú óriás, a régi Anglia rémüléssel és botránkozásával vegyülő kacagására hirdetett, ő megvalósította mint conservativ államférfiu. Ő, a ki oly könnyen hűtelen lett másokhoz, mindig hű maradt önmagához és eszméihez. Angliának «velencei alkotmányát», a hogy merésznek látszó, de lényegileg igaz paradoxonnal nevezte, azt az alkotmányt, mely lényegileg aristocraticus respublica vala, a «felső tízezernek» kormányzása oly teljhatalommal, mely a koronának és a népnek jogait egyaránt csak látszólagosokká tette, ezt az alkotmányt gyökeresen átalakította; mint radicális követelte a népjogokat, és midőn látta, hogy ezen az úton a hatalmas wigh aristocratia uralmát megtörni nem lehet, a népjogokkal együtt és egyszerre kezdte hangoztatni a korona prerogativáit és az aszkórba esett tory-pártnak új tartalmat és új életet adva, a népnek és a koronának kettős támaszával tudta azt mint conservativ pártot győzelemre vezetni. Hálás is volt mind a kettő iránt, mint miniszter nevezetesen kitágította a nép politikai jogait, emelte a korona fényét és tekintélyét, és a wigh aristocratiát arra kényszerítvén, hogy a liberalismus karjaiba vesse magát, az egész birodalmat aristocraticus köztársaságból átvezette a democraticus imperialismus azon pályáiba, melyekben korunk mindenütt halad. Ennek az eszmének, mely már első regényeiben szerepel, és azon eszméjének, mely oly szoros kapcsolatban van a zsidó származású fiatal regényíró keleti ábrándjaival, hogy t. i. Nagy-Brittaniának nem európai, hanem ázsiai hatalmasságnak kell lenni, csak symboluma az indiai császári korona, melyet néhány évvel ezelőtt Victoria fejére tett. gy vált ő egyik legnevezetesebb illustrátorává Bismarck on mondásának, melyet egyébiránt Bismarck maga is émetországban megvalósított, hogy Angolországban a dicalisok és liberálisok kezdeményezik, de a conservati-

vek valósítják meg a nagy átalakításokat. Csakugyan Angliában a nagy reformok egész sorát conservativ cabinetek vitték keresztül, és ebben nincsen semmi meglepő, mihelyt meggondoljuk, hogy a szabadelvűek a hatalomban főképen a nemzeti conservativ érdekek megsértésétől, a conservativek ellenben a haladási érdekek megsértésétől várhatják leginkább bukásukat.

Disraelit tehát az actió és a meditatió együtt tette azzá, a mi, és ebben a részben valódi antik ember. Mert az antik világ nem ismerte a kettőnek összeférhetlenségét, sőt a kettőnek egyesülését követelte meg. Lehettek akkor is hamleti természetek, melyek soha sem tudják megtenni az ugrást az elmélkedéstől a cselekvésbe. Hogy a kettő között virtuális ellentét van, hogy *átmenet* az elmélkedéstől a cselekvéshez nincs, hanem hogy a megfontolás bizonyos pontjára érve, ugorni kell, az bizonyos igaz. Mert úgy kifontolgatni valamit, hogy tisztába jőjjünk minden lehető következménynyel, hogy eloszlassunk minden scrupulust, az impossibilitás. A gondolatnak vége nincs. A tettek emberét az különbözteti meg, hogy bizonyos ponton szakít a meggondolással és ugrik. A ki nem így tesz, az a legbölcsebb igazságokat hozhatja napvilágra, de *tenni* nem fog soha semmit. De az az ugrás nem zárja ki, hogy a gondolkodásnak nagy processusa ne előzze meg, és mentől mélyebben, mentől tovább, minél erősebb képzelettől támogatva tud a tettnek embere gondolkodni, annál nagyobb, annál biztosabb lesz sikere. Ilyen volt Disraeli, és ilyennek kívánta nagyjait az antik világ. Megkövetelte tőlük, hogy a tettek és az eszmék terén egyaránt otthon legyenek. Athénnek fénykorában valamint csak barbár-számba mehetett az, a ki az actió brutalitásán kívül egyébre nem volt képes, és kétségkívül ezért is vették meg a barbárok legnagyobb h[illegible] vezéreit és királyait is, úgy nem emelkedhetett volna ti[illegible] teletre az a bölcs, az a költő, a ki csak írni tud, d[illegible] nemzeti küzdelmektől távol áll. Aeschylos ott harcolt M[illegible]

rathonnál és Salamisnál, Sophocles is katonai parancsnok és Julius Cæsar történetíró volt. És az angolok antik nevelési rendszere, a szabad levegőn gyakorolt athletika, az, hogy többet tanulnak élő szó és megvitatás, mint könyvek után, és hogy a tudományos nevelés alapja a görög nyelv, mely a mathesisen kívül egyedüli tere az elme gymnastikájának, és a görög irodalom, mely a legnagyobb és legnemesebb eszmék első kútforrása: ez teszi azt, hogy Angliának mindig vannak ilyen antik emberei Bacontól Disraeliig; az ő méltó ellenfele, Gladstone Homert fordítja, ha nem kormányozza Angliát, lord Lytton pedig regényt ír, ha nem kormányozza Indiát. Az ilyen universalis emberekben van Anglia nagysága. Nálunk, a hol egyik túlságból a másikba esünk, divatba jött a szakképzettség hangoztatása. Szakemberek nélkül boldogulni nem lehet; de a szakember csak eszköz lehet az universalis ember kezében, a kit szintén nem lehet nélkülözni, mert csak ő tud vezetni, ez pedig nem lehet szakember, semmi esetre sem mindabban, a mivel foglalkoznia kell, szabad tudatlannak lennie, mint a genienek, majd megmondja neki a szakember, a mit nem tud. Nagy, átalános műveltség, az emberismeret, az éles judicium, a mély belátás és a messzelátás, az akarat ereje és a nagy, de fékezett phantasia az, a mit tőle követelni kell és ez minden szakképzettségnél sokkal több. És minden szakképzettség nélkül ezekkel a tulajdonságokkal kormányozta Disraeli Angliát és ugyanezekkel írta regényeit.

És milyen szerencséje a tettek emberének, ha van a bukás órájára olyan menhelye, mint a költészet, az irodalom. Minden miniszternek meg kell bukni, csak éljen elég sokáig. Ez a kétségbeesett oppositióknak végső, de biztos vígasza. › oly forgandó a népkegy, mint a nagyok kegye, és mind kettő egyszerre fordulhat el, alkotmányos országban egyrre szokott elfordulni attól, kit magasra vitt. Keserű dolog a alom fokáról fénytelen homályba lépni. De mindig fény-

től van körülvéve az, és elhagyatottan nem marad soha, a ki körül tudja magát venni nagy eszmékkel.

Midőn Disraelit, — maradjunk a Disraeli névnél, mert ez nagyobb az Earl of Beaconsfield aristocraticus nevénél, — midőn tehát hirtelen és váratlanul cserben hagyták az angol választók Disraelit, azokkal a szavakkal adta át a nagy pecsétet nagy ellenségének, hogy most legalább lesz ideje kertjével foglalkozni. Azt hitték, hogy a nagyravágyó és hatalomszomjas ember evvel csupán azon elvéhez akar hű maradni, hogy soha sem panaszkodik, de azért érezni fogja a bukás minden kínját. Ő azonban visszavonul kertjébe, és míg Gladstone az önmaga által fölidézett bajokkal küzd, öt hét alatt egy három kötetes regényt fejez be, és e regényével hetvenöt éves korában, ötvennégy esztendővel első regényének megjelenése után, egyikét aratja élete legszebb diadalainak. Írói honoráriuma egész vagyon, de ez semmi sem ahhoz a mohósághoz képest, melylyel az egész művelt világ elnyeli a példányok százezreit, ahhoz a fényhez képest, melylyel neve ismét az egész világ elé tolúl, ahhoz a győzelemhez képest, hogy személye és eszméi hetekre háttérbe szorítják a világtörténelmet.

Endymion egy öreg úr regénye; az igaz. Egyik bírálója, hiszem az *Augsburger Allgemeine*-ban, nagyra van evvel a fölfedezéssel, jóllehet közel fekvő dolog, hogy 75 éves ember nem lehet fiatal. *Endymion*-ban nem tombol az a dacos öntudat, az a kihívó præpotentia, az az affectált cynismus, mely az erőteljes ifjuság egyik vonása, és mely által *Vivian Grey*, Disraeli első regénye oly shoking volt az angol «respectability» előtt. Nincs meg benne a nemes és nagy törekvésű ifjuság vonása, a rajongó ábránd, a kétségbeesett sentimentalitás, a marcangoló világfájdalom sem, mely *Contarini Flemming* alaphangja. És nincs meg benne az a harmonicus biztos szerkezet, a férfierő e kiváltsága sem, mely miatt az akadémikus kritika Disraeli legjobb regényének mondja a tíz évvel előtt megjelent *Lothair*-t, melyben már nem törik át annyi

mint elébbi regényein minduntalan a vezércikk, mely a művészi élvezetet zavarja, jóllehet mindig olyan, hogy ha vezércikket elolvasni egyátalán érdemes, a mi talán nem egészen bizonyos, érdemes elolvasni ezeket.

De hozzátehette volna az illető, hogy az öreg Disraeli egyben különb az öreg Goethénél. Számot vetett hetven éves korával, tudta, mire telik ereje és arra vállalkozott, nem egyébre és nem többre, és mivel ereje így is igen nagy, bár nem az ifjuság ereje, kitünőt alkotott. *Endymion* egy öreg úr regénye, *Faust* második része egy öreg úr költeménye. De ez a költemény minden egyes szépsége és mélysége mellett is fecsegő, szeszélyes, bogaras, furcsa, barock, kiállhatatlan, mint az öreg Lear. Disraeli nem vergődik úgy, nem akarja agg korában felülmúlni ifjú erejét. *Endymion*-ban hiába keresnők a szerelem lágy merengését, forró hevét, és hiába az ideálok utáni rajongást, hiába a fájdalom féktelen kitörését, a szenvedélyek viharos harcát. Hetvenöt éves ember, a ki ilyen érzelmekkel a színpad éles világításába akarná vinni hőseit, legfölebb kudarcot vallhatna, és hogy ezt Disraeli nem kisérli meg, mutatja, hogy nagy író, és még nagyobb ember. Igenis, szerepelnek ezek is embereiben, mert ezek nélkül ember nincs. De ha ezekre kerül a dolog, akkor nem azon közvetlenségben tünteti fel ezeket az író, mint ifjabbkori regényeiben bátran és sikerrel tette, hanem bevégzett művészettel és nagy raffinementval vagy csak sejteti, mintegy fátyolon át mutatja, vagy a színfalak mögé teszi; előkelő szereplőinek megfelelő módon, előkelő tartózkodással és önuralommal, discretióval kezeli és ha a teljes hatásra mégis szüksége van, akkor úgy tesz, hogy váratlanul és hirtelen egy pár szóval nyit végtelen perspectivát egy fejezetnek a végén, az olvasónak hatalmasan fölébresztett phanasiájára bízva a többit. Mint a jó társaságban, — és Disaelinál mindig jó társaságban vagyunk, — a publikum sak sejtheti, de nem láthatja az érzelmek erejét, sőt ez rzelmek magasabb tekintetekből többnyire elnyomatnak,

magasabb érdekeknek áldozatul esnek. De azért nem kevésbbé megvannak, nem kevésbbé erősek. Az első fejezetekben a hős szüleinél a fényes állásról való hirtelen és mély bukást, a család és a családi boldogság rombadőlésének minden fájdalmát érezzük, a nélkül, hogy az hosszasan le volna írva, vagy panaszok kitörésében nyilvánulna. Az anyánál, a hogy előkelő dámához illik, csak a physikai szenvedésben, végre az elme megzavarodásában, az apánál, a büszke, néma tűrésben és utoljára mindkettőnél a kora halálban nyilvánul. Hasonlóan, bár könnyebben van a szerelem kezelve, és méltán, mert a szerelembe ritkán halnak bele és a boldogtalan szerelemre többnyire következik egy boldog, és ez a jó dolog meg is történik a regény csaknem valamennyi főszereplőjén.

Egy szenvedély van a színpad teljes világításába helyezve, a politikai szenvedély, a hatalomvágy. Úgy de ez az egyetlen szenvedély, melyre az aggkor is képes, sőt mely a haladó korral növekszik, míg csak a szellemi hanyatlás be nem áll. Mert a physikai hanyatlás nem töri meg. Jellemző, hogy a hatalomvágy volt Disraeli első regényében a főrugó, és az utolsóban is az. Csakhogy az elsőben az ifju mohó hevével, az utolsóban az érettség józan higgadtságával dolgozik.

A legalaposabb kifogás a regény ellen az lehet, hogy az olyan emberekből, mint a minő Endymion, vezető államférfiu soha sem lesz. És ha az író mégis idáig remorquiroztatja hősét, attól kell tartanunk, hogy ebben az állásban nem fog megállhatni. Az első vihar elsöpri.

Mert az, hogy valaki tisztességes, szorgalmatos, okos, szerény, alkalmazkodó és mindezen felül szerencséje, kedvessége és szeretetreméltósága által nagy protectióra tesz szert, elég arra, hogy Angliában under-secretary, nálunk mini: ter is lehessen, de ahhoz, hogy valaki akárhol vezető e' ber legyen, ahoz egyéb is kell, ahoz nagy eszmék és mer elhatározások kellenek, olyanok, a melyek az embert tönl

teszik, vagy győzelemre vezetik. A cynikus Vivian Grey különb legény, mint a lágy Endymion és sokkal inkább Disraeli. Legalább van benne merészség és ha eszméi nincsenek is, hát utoljára az is egy eszme, hogy az ember uralkodni akar. Endymionnak soha sem lett volna meg a bátorsága, hogy hűtelen legyen pártjához, mert hű akar maradni önmagához és eszméihez. Már csak azért sem, mert nincsenek is eszméi.

Valóságos Endymion. Kedves alvó, a kibe beleszeretnek az istennők. «Ambition should be made of sterner stuff.»

De hátha azt mondja az író, hogy nem is Endymion a hős, hanem ikertestvére, Myra, a büszke leány, egy salon-Brunhilda, és Endymionnak épen olyannak kell lenni, a minő, hogy megmutathassam azt, a mit mutatni akartam: hogy a hajthatatlan erős akarat, mely a célnak mindent alárendel, mindenre képes. Ez az akarat Myrában van meg. Ő akarja bukott házát fölemelni, magasabbra, mint valaha volt. És Myra csakugyan olyan, és úgy cselekszik, hogy elérheti célját. De mit bizonyítana az, ha olyan Endymiont remorquirozna, a ki maga is el tud vitorlázni a kikötőbe? Semmit. Myra végre királyné lesz, és a szomszéd-király sógora mért ne maradhasson egy pár esztendeig miniszterelnök, hogy ha különben olyan kedves, derék, okos és szorgalmas ember, mint Endymion? Hogy pedig a nők nem eszmékért, hanem férfiakért csinálnak politikát, az bizonyos, ez ellen alig lehetne kifogás.

Nem fogjuk elmondani a mesét. És pedig több okból. Először mert minden költői műben a legmellékesebb a mese. A költő veheti ezt, a honnan tetszik. Ez csak a csontváz, és noha jó csontokra mindenkinek szüksége van, a födolog mégis az, hogy milyen izmok vannak rajta, minő idegek zódnak ezeken át, minő vér kering, minő szív dobog, nő agyvelő uralkodik az egészben. Másodszor *Endymion*-k voltaképen nincs is meséje. Harmadszor regényben ín nem is kell mese, a mese csontvázát pótolhatja a fej-

lődő élet csontváza, a mint *Wilhelm Meister*-ben, az egyetlen jó német regényben, és Disraeli csaknem valamennyi regényében látjuk. De akár kell, akár nem kell, e fölött vitatkozzanak azok a kritikusok, a kik saját szellemük hiányát iskolai szabályok után való examinálással kénytelenek pótolni.

A hús jó, eleven, friss hús. A mi különösen jól esik az embernek, hogy itt is, mint Disraeli csaknem valamennyi regényében, csaknem minden ember boldogul és sokra viszi. Nem kínoz meg bennünket, nem járja le idegrendszerünket kínos, gyötrelmes, nyomorteljes jelenetekkel. Ha nem kerülheti el, gyorsan és erőteljesen vezet át rajtuk. Ez a boldogulás, ez a sokra vivés megadja neki a kívánt alkalmat, hogy egész varázsfényében ragyogtassa keleti phantasiáját ama nagy és gazdag élet feltüntetésében, melyben otthon van, dacára annak, hogy nem ott született, de melyet-talán épen ezért még jobban ismer, még igazabban tud leírni.

Fokozza e varázst az is, hogy egy csomó csodálatos dolog történik benne. De olyan csodák, melyek mindig megtörténnek a mindennapi életben is, melyben egyátalán sokkal több csodálatos történik, mint a regényekben.

Fokozza az érdeklődést, hogy könnyű incognitóban itt is, mint Disraeli más regényeiben közismeretű nevezetességek, itten Palmerston, III. Napoleon és Rothschild szerepelnek, és pedig feltüntetve Disraeli által, a ki őket személyesen ismerte, és a ki mint író is, mint államférfiu is, embereket jellemezni tud. Kiveszi magának a jellemet, kivesz többet-kevesebbet a viszonyokból is, hogy aztán szerepeltesse egészen más viszonyokban, de magukhoz következetesen. És a hősbe mindig belevesz valamit önmagából. Itten kevesebbet, mint más regényeiben, de mégis valamit. Így házasságát egy gazdag özvegygyel, mely politikai pál jában hathatós támasza volt.

Érdekes az is a pártemberre nézve, hogy e regényéb az ügyes és boldoguló emberek a liberálisok vagy a t

azokká lesznek, míg a toryk többnyire korlátoltak vagy legalább szerencsétlenek, a mi nem sokkal jobb.

Hogy a regény fényes angolsággal van írva, hogy tele van hintve a ragyogó eszmék gyémántjaival, hogy egyes lapjai, sőt egyes sorai meglepő világítást vetnek a társadalom és a politika mozgalmaira, azt Disraelinél mondani sem kell.





TÓTH KÁLMÁN.

1831—1881.

Irta

PRÉM JÓZSEF.

Most már ott pihen a néma hantok alatt. A nemzet osztatlan részvéte mellett kísértük oda. Az irodalom újból dicsőíté őt s nem maradt egy érdeme említetlenül. Beálljunk mi is magasztalói közé, megkíséreljük néhány lapon elmondani életét, működését, melyet immár az irodalomtörténetírónak kell behatóan méltatnia? Talán mégis lemondhatunk erről. De ha visszagondolok a jeles költőre és páratlan emberre: a szomorú és derült emlékek oly raja száll meg, hogy alig bírok velök. Ezek közül álljon itt néhány jellemző vonás, egy-két adat utolsó éveiből.

* * *

«A legnagyobb bűn mindig az öngyilkosság marad!» A költő ez erős szavai visszhangoztak szíveinkben, kik halottas ágya körül álltunk, mikor másfél esztendei végtelen lassú haldoklás után is még egy egész nap s egy egész éjjel küzdött az örök nyugalomért. Sokszor mondta nagy szavakat s élete utolsó két-három évében majdnem mindennap, mert a mióta lelke elveszté az egyensúlyt: több nem feküdt le a nélkül, hogy a «holnap» reményéről

ne mondott és nem kelt föl a nélkül, hogy a «ma» örömeit háborítlanul élvezhette volna.

Nagyon szerette az életet és nagyon félt a haláltól. És mégis mindig e két talánynyal foglalkozott, de csak magában vagy egy-két legbizalmasabb rokona jelenlétében. Még két év előtt is szerette az elégedettet játszani, s a boldog ember szerepében hízelgett önmagának; s bár nagy kínjába került, hogy ki ne essék belőle: a legtöbb embert elámítá, ő, a nyilt szívű és egyenes lelkű. Különben sokat adott színészi tehetségére. Környezetét el tudta ragadni mások utánzása által és Lisznyai Kálmán, Beöthy Laci szeretetreméltó egyéniségét, visszás szokásait jóformán az ő «produkciói» tartották fenn a mostani ifjabb író-nemzedék emlékezetében. De mi volt ez az utánzás ahhoz képest, a mikor a testi kínok alatt roskadozott, lelkét a kétségbeesés környékezte, s a meghasonlás leplezetlen szavaival panaszlá el keservét: s a mikor kopogtattak ajtaján s valami látogatója jött: hirtelen átalakult, mosolygott, gondosan palástolta fájdalmait, sőt mint egészséges, vidám háziúr egész kedélyesen fogadta mit sem sejtő vendégét, a kit aztán kacagtató adomákkal is mulattatott.

Nem kívánt terhére lenni senkinek, még rosz kedvével sem. A mikor hosszas vívódás után az elmulás eszméjével is megbarátkozott: inkább csak tréfálva jósolta meg azt, a mit senki, még orvosai sem akartak elhinni s a mi mégis bekövetkezett. Mindig említé, hogy szélhüdés fogja érni és sokszor mosolyogva jegyzé meg, hogy Kemény Zsigmond szerepét osztotta neki az élet színjátékának nagy rendezője. Ekkor csak egy vágya volt: gyorsan meghalni. Majdnem naponként elmondá a tréfa hangján, de szíve egész keserűségével: «De jó lenne csak úgy egy lépéssel kisétálni ebből a világból, mint mikor az ember kilép a kapun!» És ő, a ki életében soha senkit sem irígyelt: mindig irígyelte azokat, kik — hirtelen haltak meg. De azt a «legnagyobb bűn»-t sohasem akarta elkövetni.

Egy jó barátja a napokban azt írta róla, hogy élő anachronizmus volt. S valóban, válópört indítottak egymás ellen: ő meg a mai kor. Mint író s mint ember egyaránt nagyon különbözött azoktól, kik mostanában a hangot adják s a kiknek működése, jelleme adja meg a jelen korszaknak kevéssé vonzó jellegét. Önzetlensége példabeszéddé vált s a mikor körülte mindenki sietett részt venni a nagy üzleti hajszában, melynek képviselői a szellemi és anyagi érdekeket oly sajátságosan szeretik összekötni: ő távol tartotta magát mind ama mozgalmaktól, melyekben régi, ideális eszmék harcában nyert hangzatos nevét a modern anyagi érdekek kedvéért, hasznosan érvényesíthette volna.

Tiszta jellemét sokan kívánták volna cégérül, irodalmi és nem irodalmi vállalatoknál egyaránt; s bár jótékonysága, adakozásra való hajlama megkövetelte volna a nagyobb jövedelmeket, soha ilyen üzletekbe nem bocsátkozott. A mije volt: azt megosztotta másokkal; s a fiatal írók egész csapatja őt tekinté pártfogójának.

A kiben tehetséget látott, azt egész lelkesedéssel pártfogolta s utóbbi éveiben semmi sem fokozta jobban önelégültségét, mint az a tudat, hogy Dóczy *Csók*-ját, mint akadémiai bíráló, ő magasztalta legelsőbben, s hogy Csiky *Jóslat*-áról «paragrafus»-t követelő társai ellenében külön tiltakozó véleményt adott be. Néhány év előtt egy élclapszerkesztő s egy fiatal költő párbaja ügyében egybehívott becsületbíróság elnökének választották. E tisztség, a meddig csak tartott, nagy izgalmakat okozott neki. Az a tudat, hogy az ő döntő szava fog határozni egy ifju egész jövője fölött: két éjen át nem engedte aludni, főleg mert szép tehetségeért kedvelte az illetőt. Felindulását az elhatározó ülésen nem is palástolhatta s védence érdekében oly hévvel támadta meg az ellenfél megbizottait, hogy teljes sikert é . E «jó cselekedet»-e később vígasztalásául szolgált, fők midőn látta, hogy az egykori két ellenfél utóbb a legjo baráttá vált.

Aldott, nemes szíve ritkán ismerte a haragot. Annál feltünőbb, hogy Toldy Pistának egy tréfáját sohasem bírta megbocsátani. Különben félreértés volt az egész, valami roszul hallott és roszul értelmezett szójáték. Tóth Kálmán mindig kedvencei közé számította Toldy Pistát. Színműírói tehetségét becsülte, készséggel támogatta őt jó tanácscsal, sőt egy vígjátékának meséjét is átengedte neki. A «hálátlanság», melyet a fiatalabb író, szerinte, elkövetett: ez okból sokkal jobban keseríté őt, semhogy megbocsáthatott volna neki, noha, mint a «sértő fél» e sorok íróját meggyőzte, szavaiban semmi roszakarat nem rejlett. Ez volt a költő egyetlen «affaire»-je az utóbbi időkben.

* * *

Sohasem felejtem el az utolsó napot, melyen szelleme még tiszta, derült volt. 1879 október 13-án, ép Kálmán napján, reggeltől estig élveztem társaságát: Teste már meg volt törve, alig bírt járni, de azért vidáman csevegett s örült a szép őszi időnek. Irodalmi pályája néhány emlékét beszélte el: mikép alapította a *Bolond Miská*-t, mily tömérdek előfizetője volt, hogy kapkodták a Kipfelhauser-verseket s mennyire leszállt a megszeppent prænumeránsok száma, mikor a magyar-ellenes kormány becsukatta őt. Elcelt az akadémiára, mely, mint mondá, sohasem választotta volna meg, ha nem félt volna, tőle, mint élclapszerkesztőtől. Aztán tréfásan hozzátette, hogy sem a Kisfaludy-társaság, sem az akadémia tagsági oklevelét nem becsüli annyira, mint azt, melyet Miskolc városának nemes csizmadia-céhe küldött neki. Annak a két irodalmi intézetnek a diplomáit csak egyszer látta, a mikor beletette az asztalfiók fenekére; de a i skolci dokumentum — az ott pompázik tizenhat év óta s p arany keretben íróasztala mellett. Jókedvében meg is l rt, olvassam föl neki a humoros iratot. Hangzik az pedig a következőképen:

«Mi szabadságolt Miskolc városban létező Nemes Csizmadia Céh közönsége, adjuk emlékezetül mindeneknek, a kiknek illik, hogy a midőn az alább írott év és napon rendes évnegyedes közgyülésünket tartottuk s közügyeink elintézése fölött tanácskoztunk vala, akkoron kebelbeli Céh- és polgártársunk, Nemes Péter Csizmadia-mester előterjesztése következtében Bajai születésű *Tóth Kálmán* Úr, a magyar országgyülés képviselője, a *Bolond Miska* című élclap szerkesztője, igaz és hű hazánkfia a Miskolci Nemes Csizmadia Céh testületébe *tiszteletbeli Mesternek* fölvétetik, s kijelentetik, hogy eltérve Nemes Céhünk szabályaitól, a tanulói segéd gyakorlati idők részére elengedtetnek, sőt mint minden tekintetben tiszteletünket és szeretetünket bíró egyén a Céhszolgai állomástól és kötelességek alól is fölmentetik. Kelt Miskolcon 1866 évi Mindszenthava 19-ik napján tartott évnegyedes közgyülésünkből. Kiadta és olvasta *Füry* István, főjegyző, *Kemecselyi* Juhász József, a Miskolczi Nemes Csizmadia Céh fő Céhmestere.»

— Igen, a főcéhmester! Nemsokára majd a legfőbb céhmester, odafönn magához szólít, hogy «céhszolgai állomásom»-at elfoglaljam. — Keserűen mosolygott e szavaihoz és csak később derült föl ismét.

Délután fiával, Bélával, sétálni vittük a Duna-partra. Hosszan elmerengett a szent Gellért-hegyen, a tovahömpölygő Dunán, mely szülővárosa, Baja mellett is elhalad és szemei oly titokteljesen révedeztek, mintha sejtette volna, hogy utolszor látja mindezeket! A séta elfárasztá s minden tartózkodás nélkül hirtelen leült a kőlépcsőre, nem törődve a járó-kelők ámulásával. Csak nehezen birtuk haza vezetni. Otthon, szobájában mély melancholia szállta meg s kért, hogy maradjunk nála.

Nevenapja előestéjét ülte. — Oh mily szomorú est v[illegible]! A beteg költő alig evett valamit s csupán egy csésze [illegible] ivott. Kedvetlenségét mesterségesen akartuk eloszlatni [illegible] mulattatására kigondoltunk egy furcsa történetet, mely [illegible]

csak igen kevés alapja volt. Elmondtuk neki, hogy egy ismert, veterán zeneírónk szakálát, hosszú haját levágatta, korom feketére festeti, felgöndöríttéti, bajuszát hetykére kipödri, a legújabb divatú ruhákat viseli, szóval, valóságos dandy, s a farsangon egy fiatal szép lánynak lesz a vőlegénye.

Az ártatlan tréfán jól mulatott a költő. Sokat nevetett — utolszor életében öntudatosan! Korán lefeküdt, s mire hajnalban a szélhűdés iszonyú rohama felkölté: régi szelleme — nem ébredt fel többé.

* * *

Fián kívül szülővárosát szerette legjobban. Mint Bajának négy ízben megválasztott képviselője, sokszor hallotta a gúnyt, hogy földiei kedvéért a királyi várpalotát is letolná borsó-szemen szülővárosába! Választóit annyira szerette, hogy a legszegényebbet is szívesen látta, sőt arra is vállalkozott, hogy tarisznyájára vigyázzon, míg az »atyafi« dolga után jár. Utolsó vágyainak egyike az volt, hogy még csak egyszer válaszszák meg, aztán szépen lemegy Bajára, ott meghúzza magát a régi családi házban, s ha majd mint idejekorán megtört vén atyus elégedetten végig tipeg a Szent-Antal-útca fasorán: senki sem fogja hinni s maga legkevésbbé, hogy ő a »híres úr«, mint rokonai kedélyesen hítták. Oly érdekesen, aprólékosan kiszínezte egész idylli életét, mely reá Baján vár; nem tudta azt, hogy épen e kedves helyről intézik ellene a legnagyobb csapást, melyet többé nem bírt kiheverni.

Egyik régi gyöngesége: a tárgy nélküli ábrándozás, örökös tervezgetés, mind gyakrabban szállta meg s egyik különös vágya volt: bár csak valami roppant nagy összeget, néhány milliót nyerne; mi mindent nem teremtene ő Baján! ... ország második városává tenné. Féktelen lelkesedésében ...ész programmot gondolt ki, csakúgy mulatságból, szórazás kedvéért. S azalatt a bajaiak cserbe hagyták, kijátszották. A szégyent nem bírta elviselni.

Életének legsötétebb napja volt, midőn egy álmatlan éj után, teljesen feldúlt idegrendszerével, választói közül visszatért a fővárosba, magával hozva beteg szívében annak tudatát, hogy ő többé nem kell azoknak, kikért mindenét feláldozta volna. Nemes fölindulásában hirtelen lemondott, s a mikor megtette: rögtön meg is bánta; de többé nem változtathatott rajta. Mily kicsinyes, semmis volt az ok, mely megtörte őt. A koszorús költő, az országos hírű író «semminek» érezte magát, mikor már nem volt — képviselő! Hiába vígasztaltuk, hogy maga Tisza a saját Rómájában megbukott, hogy Petőfit Kún-Szt-Miklóson elűzték választói: hasztalan volt minden! Csak egy csepp hiányzott a pohárból és az — kicsordult. Ha ekkor Baja polgárai látták volna őt! Ha tanúi lettek volna, mint tört meg lelke néhány nap alatt, mint szállta meg az őrület, mint rohant ki éjjel az udvarra ruhátlanul és mint akadályozta meg két rokona, hogy azt az *egy* lépést öntudatlanul megtegye, melyet józan észszel a «legnagyobb bűn»-nek nevezett!

Hat napig vergődött e kétségbeesésben, míg aztán lassankint lecsendesült. Nyugodtabb lett; de mily leverő nyugalom volt az! A régi embert többé nem ismertük föl benne. Nem gondolt többé a Szent-Antal-útca fasorára s nem ábrándozott a nyugalmas, idylli napokról. Csak később, a kórágyon foglalkozott megtört lelke lázálmaiban ismét szülővárosával. Nem volt nap, hogy annak halavány emléke ne zaklatta, kínozta, kísértette volna. Ajkai sokszor emlegették, mély tüzű szemei föllángoltak s intett merev kezével. Vajjon mit jelentett értelmetlen fölindulása? A hálátlanság vagy az engesztelés érzete bántá Baja nagy fiát?

Midőn e kérdéseket fölvetem: jön a hír, hogy a bajaiak emlékszobrot kívánnak emelni egykori képviselőjük, örök büszkeségük: Tóth Kálmán számára . . .





IRODALMI SZEMLE.

MAGYAR CSALÁDÉLET ÉS HÁZTARTÁS A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

(Írta báró *Radvánszky Béla.* Első kötet első fele. Budapest, 1880. Knoll Károly akádémiai könyvárusnál.)

A TUDÓS és nagy szorgalmú szerző — b. Radvánszky Bélát mind a két jelző méltán megilleti, — sok évi fáradságának gyümölcseképen ismét egy igazán becses munkával gazdagította az irodalmat e művében. És segített egy hiányon, mely már élénken érezhető volt. A történetírás terén nálunk újabb időben örvendetes munkásság mutatkozik, évenkint nagyobb számmal jelennek meg történelmi művek. Vajjon a minőséggel meg lehetünk-e annyira elégedve, mint a mennyiséggel, annak eldöntése nem ránk tartozik. De akár e munkák, akár a szépirodalmi művek, melyek részben a történelemre támaszkodnak, többé-kevésbbé egy szintén számot tevő kellék: a háttér nélkül szűkölködnek. Látjuk az alakokat és cselekedeteiket s egyebet nem. A kép többi részét eltakarja a multak köde: a mit őseink házi életéről, ízléséről, divatjaikról a butorzatban, öltözetben stb. följegyezve találunk az elenyészőleg és és nem rendszeres. Tudósaink és szépíróink legfölebb ukat a személyeket tudják föleleveníteni a multból s ezek az általánosságok lilaszin ködében ingadoznak, vagy stani század talaján állanak, a mi életviszonyaikat illeti.

Radvánszky e hiányzó háttért színezi ki a legapróbb részletekig. A régi kastélyok, ódon úri lakok összedőlt romjait építi fel, a kipusztult termeket rendezi be a régi butorzattal, két eltünt század ócska zsibárúi közül teljes készletet válogat össze, hogy megfigyelhessük az ősöket köz- és hétköznapi életük egész lefolyásában. E környezet közé csak a személyeket kell behelyeznünk s a legapróbb részletekig tisztán áll előttünk a mult.

A becses munkából, mely a XVI. és XVII. századi élet ismeretéhez ily nélkülözhetetlen adalékokkal szolgál, a mult két év alatt két és egy fél kötet jelent meg. Kettő a nyers adatok roppant tömegével, okiratokkal, leltárakkal, hozományösszeírásokkal stb., a fél kötet pedig, melylyel most foglalkozunk, e nyers anyag feldolgozásával. Szerző ebben a felhalmozott nagyértékű adatokat élvezhető, sőt élvezetes formába önti. Egyszerü, folyékony és természetes előadása olvasmányul a nagy közönségnek is ajánlja e művet, mely valóságos kincsbánya a történelemmel foglalkozókra. A következőkben kivonatát igyekszünk adni a félkötet gazdag tartalmának.

Az első fejezet a lakással és butorzattal foglalkozik. Úri lakások: várak, várkastélyok, udvarházak a XVI., XVII. században nagy számban voltak. Hegyormokon, a helység kiesebb pontján emelkedtek, még a kisebbek is, védhető külső falakkal megerősítve. A ház előtt udvar, ennek folytatása kert volt: dísz, veteményes és gyümölcsös kert.

Már 1487—9-ben van díszkertje az esztergomi érseknek. Az ilyenekben előszeretettel ápolt, nálunk honos virágokon kívül a déli növényzetet is tenyésztették üvegházakban. Nagy divatban voltak a szőlő-, rózsa- s egyéb lugasok. A főurak és úrnők barátai e korban a díszkertészetn Lorántffy Zsuzsánna virágaira, I. Apaffi Mihály fejedel parkjára gondot fordít. A parktól alig elválasztott vete nyes és gyümölcsös kertben a házi szükségletre való ve

ményeket tenyésztettek, a méheseket helyezték el, s különös gondban a gyümölcsfákat részeltették. Gyümölcsöseink már az Árpádok korában nem maradtak el a külföldiek mögött.

A két udvar: a külső és belső között erős kapu szolgál az átjárásra. Ha emeletes a kastély, az emeletet felső rendnek, vagy felső háznak nevezik; a lakó szobákat «házak»-nak, mint azt a köznép most is teszi. A lakosztályokat a kastélyban tágas folyosók biztosítják, s a szobák is jobbára egymásba nyilnak. A kastély közepén egy vagy két nagy termet «palota» névvel jelölnek s ebédlőnek használnak. Ettől egy oldalon a férfiak, másikon az asszonyok és lányasszonyok lakásai nyilnak. Vendégek, a nemes inasok, páterek, barátok szobái, foglalják el a kastély többi részét.

Még egy különös helyiséget is említenek: a szakállszárítót. Felfedeles ülőpad volt szép kilátású helyre építve, megfelel a mai verandáknak.

Melléképületekben voltak elhelyezve: a nagy konyha, a cselédség, a drabantok, sáfárok, istállók.

Kapukat, külső ajtókat erős fából, sok vasalással, hatalmas zárakkal; a szobaajtókat puha fából is készítették, megfestve (zöldre, sárgára, fehérre) vagy festetlenül. Van faragott kőből készült ajtófélfa is. A mai portière-ket, az ajtó szélein lefutó függönyt vagy kárpitot széltiben használták.

Az ablakoknál az ólomba foglalt szögletes apró üvegtáblák a XVI. század második felében már kiszorítják a papirost és vászont. Az ablakot lapos, vagy kihasaló vasrostély védi, s a divatra adó családnál két oldalt lefutó függöny diszíti.

A szobák padlóját téglával, fenyődeszkával, sőt keményfával is padozták és szőnyegekkel födték be. A szőnyeget a törökök nagyon megkedveltették őseinkkel, kik valódi azarlást üztek azokkal. Szobáikat valósággal felöltöztették a szőnyeg- és kárpit-berendezést Bethlen István találóan

«házöltözék»-nek nevezi. A falszőnyegeket nagyrészt Perzsiából és Törökországból, a falkárpitokat Németalföldről és Olaszországból szerezték. Ez utóbbiakba bibliai és történelmi eseményeket hímeztek, szőttek. A bőrkárpitokba arany virágokat préseltek. Voltak kárpitok vont aranyból is. A bútorokat szintén beaggatták szőnyegekkel, kárpitokkal, melyek ezenkívül a szobában szerteszórva is hevertek, szépen kidolgozott állatbőrökkel vegyest.

A szobaberendezést kiegészítették a kályhák, melyek már kiszorítják az óriás kandallókat; a boltozatnak fösz és mészből készített domborművekkel való ékítése; a falszőnyegek helyett alkalmazott drága falfestmények s a falakra aggatott képek.

Mint keleti nép, a nagy és nehéz butorokat nem szerették. Nagyobb bútoruk nem volt sok, kivéve az asztalokat; ezekből tartottak mindenféle nagyságút, alakút és célút. Ebédlő-asztaluk nagy és négyszögü. Az íróasztalt ismerik már, íróeszközöket helyeznek rájuk, téntatartójuk gyakran ezüst. Más asztalokra szépmüvű ládácskákat és szekrénykéket tesznek: patika-ládát illat- és orvosszerekkel, varróládát varróeszközökkel. Szerették a nagy ládákat megfestve, bőrrel bevonva, zárral és lakattal csukva. Még a kisebb gyerekeknek is volt külön ládájuk. E nagyon dívó ládákat csak lassan szoríthatják ki a szekrények, melyeket háromféle névvel neveznek: az *almárium* eredetileg fegyvertár, ajtós; *szekrény* fiókos; *théca* polcos butorok. De később összetévesztik a neveket. A szekrényforma butorok közt találjuk a *himes szekrényt*, s a *pohárszéket*; csak e kettőt állíthatni eredeti magyar stylü butoroknak. A himes szekrény virágokkal kifestett butor, nem egyéb, mint a köznépnél ma is annyira kedvelt tulipános láda. A pohárszék minden ház ebédlőjében megvolt. Felső részén garádic-emelvények állottak, ide helyezték ezüst evőkészleteil dísztálaikat, tányéraikat. Még útra való, összehajtható poh székük is volt, annyira kedvelték e bútordarabot.

Nyughelyekül a diván vagy kerevet, kisebb alakú több személynek való bútor, a lóca formájú padszék, a támmal ellátott támasztószék, s a setzel-szék — a mai zsölye — a három vagy több személyre készült karszék szolgáltak. A ruganyt e bútoroknál nem ismerték, gyapjúval tömött hordozható párnák, s még előbb szőnyegek és vadbőrök szolgáltak ülésül.

A régi ágy háromféle: a közönséges nyoszolya, az oszlopos, a fedeles vagy mennyezetes ágy. Gyermekeknél a fedeles ágy oldala rostélyos volt, hogy ki ne bukjanak. Az ágy elé kis asztalkát, a falra tükröt helyeztek, sokszor széthúzható kárpittal. A nők természetesen akkor is csak úgy szerették a tükröt, mint most és legyezőikbe is alkalmazták. Fémtükrök még nem mentek ki egészen a divatból.

A falakra fogasokat, egy és több ágú gyertyatartókat, órákat alkalmaztak. A bútorzathoz tartoztak még az állványok, s a légvonat meggátlására a spanyolfalak.

Bútoriparunk csak annyiban mondható hazainak, hogy a bútorokat itthon gyártották, de — a már említett himes és pohárszéken kívül — jórészt idegen: olasz és német minták után. Ha az asztalos-művészet fölszabadult is az idegen befolyás alól, az csak később történt.

A bútorok beosztásában körülbelül a mai szokás uralkodott. Legdíszesebb a házi asszony szobája, legegyszerűbb az úré, közepütt áll a lányasszonyoké. A berendezésnél a túlságig ügyeltek néhol az egyöntetűségre, a mi újabban ismét mutatkozik, s nem előnyére az ízlésnek.

A második fejezet az ágyneművel, alvással, mosdással foglalkozik. Magyar gazdasszonyok most is sokat adnak a díszes ágyneműre, őseink igazán pazar fénynyel állították ki azt.

Az ágyfüggönyöket egész összeségükben «ágyöltözet»-ik nevezték, s ez lényeges és értékes részét képezte a ›zományoknak. Többnyire hét külön darabból állott az yöltözet, tafota, skarlát, atlasz, aranyos-ezüstös selyem-

függönyökkel, melyekbe skófiummal szőttek címereket. Az ágyterítő egyszerű pokróc, vagy díszesebb szőnyeg a vagyon szerint. Az ágyba alul szalmát, erre matrácot tettek szintén szalmával vagy gyapjúval tömve, közéjük a pehelylyel töltött derekaljat, mely még most is használatos a nőknél. Mindezt a lepedő takarta, melyből nagy készletük volt; Thököly Máriának például száz. Az ágyra mindig két lepedőt terítettek, az alsót otthoni vászonból díszítés nélkül, a felsőt hímzéssel, recékkel, skófiummal s arany fonállal kivarrva természetesen csupán szélvést, hogy feküdni lehessen rajtuk. Úri házaknál a párnáknak tökéletesen egyező díszűnek kellett lenniök a lepedővel. Egy ágyra rendesen három párna jut, de néha nyolc is. A pelyhet párnatömésre már a XV. század elején használják. Háromféleképen nevezik a párnát: párnának, vánkosnak, főaljnak. Alakra öreg, közép és kicsiny, rendes négyszögletű, hosszú és kerek. Az alsó héj, mint most is, selyemmel, bársonynyal ékes, a felsőnek csak az eleje volt hímzéssel, arany fonállal stb. díszítve. Egy-egy szép párna: 22, 30, sőt 60 frtba került, a mi a pénz akkori értéke mellett tekintélyes összeg.

Az ágyban fekve, már a XV-dik század legelejétől kezdve paplannal takarták be magukat. Gazdagabb, vagy főúri leányok kelengyéiben ma is drága és díszes paplanok szerepelnek, de ezek alig hághatnak a XVI., XVII. században használtak nyomába. A drága vont arany szövetből készült paplan igen kedvelt, a vont ezüst is. Készültek még kamukából, atlaszból, tafotából, sőt bársonyból is csipke-, hímzés- és aranydíszszel. A téli paplanok közt Thurzó György nádornak nyesttel béllelt sárga atlasz paplanja volt. Araikra nézve 1688-ban egy zöld bársony paplant Rákóczi címerével 350 frtra, egy bársonyost 150-re, egy aranyos-ezüstöst 90 frtra stb. becsültek.

Ha a takaró hűvös volt, lágy pehelylyel lazán töltött dunnát tettek rá. Vidéken még most is található ez, s divatból alig 10—15 éve ment ki.

Ilyen ágyban pihenték ki napi fáradalmaikat. Felkelve megmosakodtak, ismételték ezt délben, s általában nagy gondjuk volt a tisztaságra. Mosdó medencék, korsók — gazdagoknál nemes fémekből — feles számmal voltak minden háznál. Így a törülköző kendők is, külön-külön a test egyes részeinek megtörlésére: arctörlő, fejtörlő, kéztörlő. Még ezeket is kivarrták selyemmel, aranynyal. A szivacsot már ismerték. A fürdőszoba sem mondható új találmánynak; már Thurzó Ferencnek is volt 1602-ben. Nyári évszakban kedvelték a fürdőzést, különösen a hévvizekben tartózkodást nem csupán a gyógyulás, hanem kellemes időtöltés végett is.

A harmadik fejezet a munka legérdekesebb része. A ruházatot tárgyalja, külön szakaszokban a fehérruhát, a lábbelit, a férfi- és a női ruhát. Ez utolsó rész a most megjelent félkötetben nincs még befejezve.

A fehérruha két főosztályba sorozható: a nappal és éjjel hordott fehérneműk szerint, mely mind a két nemnél el volt különözve. A hálóruha, vagy «hálószerszám» áll a nőknél hálóingből, hálófőkötőből, s hálósubából vagy köntösből. Ma is használatos öltönydarabok mind, s csak abban különböznek a mostaniaktól, hogy ezelőtt nagyobb fénynyel állították ki. A férfiak is rendelkeztek megfelelő házi öltözettel. A férfiak nappali fehérruháiról kevés adat maradt. Harisnyát nem, e helyett kapcát viselnek: sokan teszik most is. A férfi-ingeket a XVI. században a nő hozományban vitte férjének, természetes, hogy ezek nagyon díszesek voltak, finom gyolcsból, patyolatból, fehérkötéssel, aranynyal, selyemmel kivarrva. Ifjú legények az alsó felett nem vászonból készült díszes inget is viseltek cifrán kivarrott ujjal, gallérral és mellel, derekán rojtos kötővel lekötve, s (páncélingnek hívták. Ilyeneket néha gyöngyökkel varrt k ki. A női fehérruhákra több az adat. Harisnyán kívül (is viseltek finom kapcát. A férfiakkal együtt két inget l rdottak: alsót és felsőt. Az alsó rendesen vékony vászon-

ból díszítés nélkül, a felső: a «felimeg» nagy díszszel állíttatott ki. Van említés kebeles, ráncos, fodros, selyem, fátyol, gyöngyös, kötéses, cérnával hímzett, islogos (apró rézkarikákkal díszített), sípujjú ingről. De ez egyik sem volt kivágott, hogy a nyakat és mellet szabadon hagyta volna. Akkor csak magas, nyakig érő ingeket viseltek. Az ingváll csaknem azt a szolgálatot tette, mint a felső ing, bár csupán vállhoz és fűzős derékhoz lehetett hordani. A női magyar díszruha egyik nagy kellék maig s ezelőtt a nőknek rendszerint nagy készletük volt azokból. Szabása és díszítése igen sokféle. Vannak ráncos, dolmányujjú, sípujjú, szűk ujjú, fodros, csipkés, bogláros, gyöngyös, aranynyal kivarrott, kötéses, habarnicás, fehérhímzéses, lengyelvarrásos ingvállak; cinadoffból, török, lengyel és közönséges patyolatból, olasz vászonból, vékony, vastagabb és sléziai gyolcsból készültek. Még gyermekleányok is viselték. Kiegészítik a fehérruhát a kézelők, gallérok és fodrok.

A fehérruhát a maga egyszerűségében alig viselték, hanem csupán díszítéssel, rajzok után szépen és műgonddal készült hímzésekkel.

A lábbeli forma tekintetében a divat szeszélye szerint most is vagy hegyesorrú, vagy tompa. A XVI. és XVII. században a hegyesorrú volt az uralkodó. Sokféle fajtáját azonban főleg a szár különböző alkata és nagysága határozta meg. A cipő, egészen kivágott, vagy magasabb, inkább női lábbeli. Hordták aranyos és köves csattokkal, sőt fűzősen. A mostani bakkancs-féle kurta szárú sarút alsóbbrendű egyének viselték. Rövid lábbeli még a papucs. A közönségesnél magasabb szárú a deli sarú vagy csizma: csak férfilábbeli díszesen kiállítva ezüst és arany hímzésű lábfejjel. Térden alul ér a szára a rendes csizmának, mely sokféle változatban fordul elő. Az itjak térdkötővel szorították lábı-hoz, hogy a lecsúszást, vagy túlsok ráncvetődést megı-tolják. Előszeretettel viselték a vörös és sárga lábbelit köznép a feketét hordá, de az előkelőbbek csak gyászb

Selyemmel, sőt bársonynyal béllették ki a csizmák szárát, s néha pazar pompával díszítették. Mátyás királynak gyöngyökkel és drágakövekkel elborított díszcsizmái voltak. Megpatkoltatták, felsarkantyúzták a férficsizmákat. A sarkantyúk vasból, ezüstből, aranyból valók. Az I. Abafi Mihály fejedelemé arany- s rubintokkal kirakott, az Ebergényi generalisé pedig Cserey szerint «1000 aranyban készült».

A választékos öltözködést mindenha kedvelték őseink. Ruházatuk magas értéket képviselvén, vagyoni értéküknek becses és becsben tartott részét képezte, melyről végrendeletileg intézkednek, s káptalanok előtt osztozkodnak. A XV. században nagy fényt űznek a ruhákban, ismeretes például az a hitelt meghaladó pompa, melyet a főurak 1476-ban Mátyás király menyegzőjén kifejtettek. A XVI. és XVII. században alábbhagytak e fényűzéssel a férfiak, de aztán fokonként ismét belemerültek.

A nadrág általában szűk szabású, mint a mostani «magyar nadrág»-é. Szíjjal viselik, mint ezt, ezüst kapcsokkal és zsinórzattal díszítik. Némelyek török formájú nadrágot is hordanak. Mellényt nem ismertek, s a dolmányt egyenest az ingre öltötték föl. Ez szabása szerint hosszú, mely térdig; kurta, mely a csípőn valamivel alúl, s a kurtánka, mely csak övig ért. — A dolmányhoz tartozott az öv, melyet csípő fölött derékra öveztek. A dolmányra különböző fajú és formájú felső köntösöket öltöttek. Első ezek közt a mente. Sokféle szövetből készült, mint a dolmány. Fajtáit a szabás és hosszúság különbözteti meg egymástól. Hosszú menték térden alól, a rövidek félcombig értek. Díszül, s hogy a testhez szoríthassák, gombokat, vitézkötést raktak a mentére, némelyiknek mellét és ujjait még arany, ezüst, vagy selyem zsinórokkal is meghányták. M nteféle ruhák még: a suba, hát-suba, hacoka. Kemény i ben útra, hadjáratra bundát vittek; gereznát egészen s rben kidolgozott állatbőrökből; ködmönt juhbőrből, kívül p ztóval be nem borítva. Fövegek közül leginkább a süve-

get kedvelik, melyet medálylyal vagy forgóval, tollakkal (kócsag, daru) hord mindenki. A kalapot, mely pedig sokkal célszerűbb, nem szeretik. Kiegészíti a férfi-öltözetet a nyakravaló, keztyü és a díszes kezkenő. Így fölkészülve, tollas, többnyire ezüst buzogányt, cifra nyelű baltát, csákányt, tatár korbácsot, vagy pálcát vettek őseink kezükbe, ha szabadba mentek.

Mint látjuk, a férfiöltönyben a magyar divat az uralkodó, melylyel sem a XVI. században uralkodó spanyol-burgundi, sem a török, vagy német nem versenyezhet. A viselet élénk színei, fényes diszítése miatt kirívó jellegü. Legkedveltebb szín az élénk vörös számtalan válfaja, majd a zöld, a kék. A legtarkább szinvegyületben állítják össze az öltözéket, különösen az ünnepit.

A férfiakénál természetesen még gazdagabb s változatosabb volt a nők viselete. A divat akkor is változott, bár nem oly gyakran, mint most, a mit egyrészt az illem merevebb felfogása okozott. Így szűk szoknyát, vagy kivágott derekat nem hordhattak, de kárpótolták ebbeli veszteségüket a drága nehéz szövetek, s a diszítés fénye által. Nyilván való, hogy nem mindig ily díszruhákat viseltek; három rend ruha volt ruhatárukban: viselő, ünneplő, díszöltözetek. A viselők egyszerü rázsa vagy más közönséges posztóból; az ünnepiek drágább posztó-, selyem- és bársony-szövetekből; a díszöltözetek szintén ez utóbbiakból dúsan kihímezve arany- és ezüst fonállal, nem ritkán gyöngyökkel, klárissal vagy boglárokkal is megrakva. A férfi-öltönytől legelütőbb ruha a szoknya, mely kifejezésbe régen a vállat és derekat is beértették. A derék a XVI. században mindig ugyanazon szövetből készült, s hozzá varratott a szoknyához; később a kettőt elválasztották.

A nők is övet szorítanak derekukra. Szoknyájuk e[illegible] az előruha és a kötény fedi. Megkülönböztetendők egyr[illegible] tól, mert az első sokkal hosszabb és szélesebb, mint a [illegible] sik. Eleinte finom vászon és patyolatból, később selyem

készülteket viselnek gazdag díszszel. A vállak és ujjas szoknyák fölött kicsi, ujjas derékra való köntöst: hacukát viselnek, melyet később a hosszú, széles ujjú, visszahajtott elejű spanyol köntös szorít ki. Ezt jankernek is mondják, s mindig díszruha. Egy Thurzó leány jankerén 462 forintba csak az arany boglár került. A köntösök felett hordott felső ruhák: menték, subák, palástok szabásra alig, díszre csak a nagyobb pazarsággal különböznek a férfiakétól. A női fejdíszek közt a párta a legérdekesebb. Kétféle van: abroncsformájú, a fejtetőn viselendő, s tenyérnyi széles, a kontyra erősített. Az elsőt a lányok, a másodikat az asszonyok viselhették, mert hibás felfogás az, hogy a párta csak leányékesség. Készítették kemény szövetből, bőrből, atlaszszal, bársonynyal s más drága szövettel bevonva, gyöngyökkel, drágaköves boglárokkal, arany pillangókkal díszítve. Vannak vert arany és ezüstből is. Egyéb fejdíszek még a koronka, egy kúp, melyet a fej teteje alatt, a nyakszirten felül hátra függve viseltek, a kopet, a hajnyomtató, mely a hajat a homlokhoz szorítá, a homlokelő, fedél s főkötő, mit csak asszony hordhatott. Nagy fénynyel állították ki, s legdíszesebb és drágább a gyöngyös főkötő volt. Közbe kevert drágakövekkel. Áruk a rájuk rakott boglárok és gyöngyszemektől függött. A legolcsóbb főkötőt 5 forint, a legdrágábbat 500 forint értékűnek mondják a jegyzetek. Pedig ezen csak 100 gyöngyszem volt, míg 1200-at is felvarrtak némelyikre, a minek az ára aztán elképzelhető.

A női öltözéket kiegészítő apróságok: keztyük, legyezők leírása közben szakad meg e félkötet, élénk várakozást keltve a befejező rész után, melyet ez év tavaszára igér a a tudós szerző.

A mű mostani alakjában is a legnagyobb becscsel bír hazai művelődéstörténet minden barátjának; de lehetett lna igazán monumentalis munka is, ha a szerző illustrakkal látja el. Az áldozat nagyobb, a költség több lett na, de ez Radvánszky előtt végre sem képezhet döntő

szempontot. Pedig az illustratiók hiánya, különösen az öltözetek leírásánál — bármily szemléltetők legyenek is azok — nagyon érezhető. Tudományos grandezzájából meglehet, veszít a munka, de bizonyára jobban forgott volna közkézen, ha a francia Lacroix-féle könyvek mintájára mentől több képpel s inkább a nyers anyagot tartalmazó két kötet nélkül jelenik meg. *Karlovszky Endre.*

A FEKETE KUTYA. (Elbeszélés. Írta: *Abonyi Lajos.* Budapest, az «Athenæum» kiadása. 1881.) Abonyi Lajossal nagyon keveset foglalkozik a kritika. Lapjaink rendesen egy-egy hangzatos jelzőben vagy udvarias frázisban fejezik ki elismerésüket ez érdemes író iránt, ki évek során át annyi kiváló népies elbeszéléssel gazdagította irodalmunkat s ki ezen a téren, úgyszólván, még ma is versenytárs nélkül áll. Így történt ez legújabb elbeszélésével: a *Fekete kutyá*-val is, mely közelebb jelent meg az Athenæum kiadásában. Pedig ez az elbeszélés nagyon megérdemelte volna, hogy lapjaink fölhívják rá az olvasók érdeklődését, mert hű és költői rajza a magyar nép életének s a legszebb oldalairól tükrözteti elénk Abonyi írói tehetségét. Az elbeszélés egy fiatal parasztnő története, kinél az önvád s a boszuállás vágya szövetkeznek, hogy életét megmérgezzék. A szép Gábris Marcsa még bűnre is képes volna, hogy csábítóján boszut állhasson; pedig jól tudja, hogy azzal annak a férfinak a becsülését, szerelmét játsza el, kinek még valami jóval tartozik a világon. E szilaj szenvedélyességű nőnek ellentéte gyanánt Abonyi egy kedves, ártatlan leányt rajzol, s elbeszélésének csomóját az képezi, hogy mind a két nő egy férfi felé fordul vonzalmával. Az érdekesen szőtt történet vége az, hogy a szerencsétlen asszony szerelmének árán jut lelki nyugalmához s kerül vissza elhagyott tűzhelyéhez, a fiatal leány pedig utoljára is felesége lesz a férfinak, ki sokáig nem tudta: mily kincset bír a hozzá annyira ragaszkodó, ártatlan teremtésben. — Csak sovány vázát mutattuk be az elbeszélésnek s mellőznünk kellett úgy az epizódokat mint a mellékszereplőket. Pedig ezek nem kis szerepet játszanak az elbeszélésben. Abonyi az egyszerű mesét é[illegible] kes helyzetekkel tudta élénkíteni, s a népéletnek ismét több jell[illegible] zetes alakját használta föl a csomó összebonyolítására és megol[illegible] sára. Elég legyen ezek közül csak Gyárfás apót fölemlítenünk,

valóságos Mentora a szegény, bujdosó asszonynak. Legtöbb egyéni vonással azonban a két nő: Gabris Marcsa és Teruska alakján találkozunk. Abonyi finom érzékkel tudta rajzolni az ellentétet e két nő jellemében. Vonzalmuk előttünk támad, fejlődik, de mindjárt kezdetben más irányt vesz: az első a csalódott, kielégítetlen szív szilaj szenvedélyével, az utóbbi az első, ártatlan vonzalom mélységével szeret. Az eltérésnek lélektani alapja van s mindvégig következetes nyilvánulása nem egyszer megkapóan szép és igaz helyzeteket teremt. Ilyen például az, midőn Teruska aggódó kíváncsisággal Parázs Pali vonzalmát kutatja vagy ettől a kukorica-földek közt bucsut vesz és szerelmét önkénytelenül elárulja. E mozzanatokban megkapó közvetlenség és igazság nyilatkozik. Ha kritikát akarnánk írni Abonyi elbeszéléséről, e szépen rajzolt helyzeteknél hosszasabban lehetne és kellene időznünk; kiemelhetnők a jellemzés egyszerűségét, s az előadás tősgyökeres nyelvezetét, mely mindenkor szigorú következetességgel tapad a rajzolt helyzetekhez; mi azonban egyszerüen csak figyelmeztetni akartuk olvasóinkat az író legújabb kötetére, mint oly műre, melyben elbeszélő irodalmunk gyarapodását látjuk. — Abonyi elbeszélésével egy időben még két újabb munkát kaptunk az «Athenæum»-könyvkiadótársulattól. Ezek: *Borbála története*, angol regény, két kötetben. Írta: Amèlia B. Edvards, fordította *Zichy Kamilla* és *Dosia*, regény, írta: Greville Henrik, fordította: *Zichy Kamilla*. Mint tudjuk, mindkét regény lenyomat az «Athenæum» lapjainak tárcáiból.

MISKA BIOGRAPHIÁJA. (Egy eleven színész története. Írta: *Gabányi*. Kolozsvár, Stein János, 1881.) A könyv 146 oldalon foglalkozik Krasznai Mihály, kolozsvári színész életével, ki nem tartozik ugyan a művészet elsőrendű nagyságai közé, de évek óta kedvence az egyéni előnyökért más irányban gyakran engedékeny kolozsvári közönségnek. Krasznai már a szabadságharc idején szerepelt és sorsa több kitünőséggel hozta összeköttetésbe; köztük gr. Teleki Sándorral, ki mindvégig jóakarója, barátja maradt s ezuttal is meleg bevezető sorokat írt életrajzához. Krasznai életpályája ennélfogva nem s[illegible]ény oly mozzanatokban, melyek egy-két tárcacikk keretében, a n[illegible] közönségnek is érdekes olvasmányt képezhetnek; de egy kötetre v[illegible] anyagot abban csakis *Gabányi* találhatott, ki mindig az érdekl[illegible] barát szemüvegén tekinti kedves Miskájának viselt dolgait.

Mi tudjuk, hogy e könyv Krasznai 25 éves színészi jubilæumának alkalmából készült; s ez okból bírálat alá venni nem is akarjuk. Az egészet szűkebb baráti kör számára írt alkalmi munkának tartjuk, melynek címlapjáról hihetőleg csak tévedésből maradt el a minden kifogásnak elejét vevő két szó: *kézirat gyanánt.*

Az OLCSÓ KÖNYVTÁR-ban, a Franklin-Társulat ez életrevaló vállalatában, a következő önálló füzetes művek jelentek meg: 106. *A trónkereső.* Szigligeti ismert tragédiája, a 400 aranyos gr. Karácsonyi-díj nyertese. 103 lap, ára 30 kr. — 107. *Theophrastus jellemrajzai.* Görög eredetiből fordította *Hunfalvy* János. A görög klassikai irodalom e sokat emlegetett kis remekműve összesen harmincegy rövid jellemrajzot tartalmaz. 46 lap és ára 20 kr. — 108. *Gyulai* Pál *Emlékbeszéde b. Eötvös felett.* 36 lap, ára 20 kr. — 109. Lamartine *Heloise és Abelard*-ja, az adataiban már régen megcáfolt, de költői emelkedettséggel írt történet. Fordította *Erhardt* Viktor. 55 lap, ára 20 kr. — 110. *Olasz beszélyek.* Írták: Barilli, Ghislanzoni és Sara; fordították: Huszár Imre és Mócs Zsigmond. Érdekes gyűjteménye az újabb olasz irodalom öt jobb elbeszélésének. 234 lap. ára 50 kr. — 111. *A Fourchambault-család,* Augier öt felvonásos színműve, melyet a nemzeti színpadon is folyvást nagy sikerrel játszanak, fordította: Fáy Béla. 178 lap, ára 40 kr. — 112. *A székeni ház,* beszély, írta: *Pálffy* Albert. Tárgya I. Rákóczi György erdélyi fejedelem idejéből van merítve, s szűk keretben igen költői és érdekes rajzát adja a kornak. 95 l., ára 20 kr. — 113. *Arden Enoch,* a jelenleg élő legnagyobb angol költő: Tennyson bájos és megható idyllje. Fordította: Jánosi Gusztáv. 40 lap, ára 20 kr. — 114. *Tavaszi hullámok,* Turgenjev Iván egyik legköltőiebb regénye, orosz eredetiből fordította Timkó Iván. 222 lap, ára 40 kr. — 115. *Két szerelem,* regény, irta: *Farina* Salvator, olaszból fordította: Nyitray József. 187 lap. ára 30 kr.





ÉJSZAKI KÁROLY.

ARCKÉPÜNKHÖZ.

Irta

LAUKA GUSZTÁV.

A HATVANAS évek derekán történt. A szabadság napja már közeledett az egyenlítőhez, a nemzet arca derülni kezdett, a budai népszinház aranjuezi szép napjait élte, s azt, hogy Molnár György egyike a legügyesebb rendezőknek, már nem csak beszélték, hanem el is hitték.

Tulipatan-sziget állt a színház-cédulán s én siettem a világ legtökéletesebb Kaktuszában: Vizváriban gyönyörködni, félve, hogy ha most elszalasztom, mint bizonyos kaktus-fajok, csak száz év mulva fog ismét páratlan komikumának virágaival gyönyörködtetni.

Szőke favoritám mellett, zártszéken foglaltam helyet, egész odaadással figyelve a házassági philosophiára, melyet a sziget királya kifejtett, s mely amatámnak későbbi megfakulásában reám nézve nem épen kedvező megoldást nyert.

A középső páholyok egyikéből mintha egy férfikar integetett volna felém.

Felcsaptam szemüvegemet. Ő mosolyogni kezdett, én emlékezéseim fiókjait szellőztettem. Nem soká kellett keresnem. Még éreztem a 17 év előtt váltott kézszorítás melegét és siettem a barátság időközben szétvált láncát összecsolni.

— Édes Károlyom! Édes Gusztávom! — Ezzel köszöntők egymást. Kezet szorítottunk, és én helyet foglaltam oldalánál.

Éjszaki Károly volt. Favoritám kedvére mulathatott az utólérhetlen Kaktuszon, mi a visszaemlékezések ama szálait kezdtük lebonyolítani, melyek a multat a jelennel és jövővel kötik össze, s kivált a közjog panacaéait összeromboló átalakulások után, a jobb jövő derengő reménye mellett érdekesek és vígasztalók.

Éjszaki Károly testestől-lelkestől magyar és jó hazafi volt. Nemcsak a szabadságharc idején áldozott vagyont, nyugalmat a kitüzött cél eléréseért, hanem a még sokkal válságosabb napok alatt is ama kevesek közé sorakozott, kik a restitutió in integrum parázsát ápolták és élesztették.

— Kivették a fegyvert a kezünkből, jövőben tehát a fel nem adott jog és eszmék eszközeivel fogunk küzdeni.

A mint mondotta, akként cselekedett. Egész lélekkel és erővel a szépirodalom terére vetette magát; helyet kért a szellemi harcosok között, szóval és irásban buzdított és lelkesített; sőt jelentősebb anyagi áldozátoktól se ijedt vissza, hogy az anyagilag szegényebbeket, de szellemileg módosabbakat az elcsüggedéstől megóvhassa.

A kik ismét, közel egy negyed század multával találkoznak, nem könnyen válnak meg egymástól.

Szőke rokonomat a darab végeztével bérkocsiba pakoltam, útnak eresztettem, én pedig rég nem látott barátommal a népszinházi tagok rendes vendéglőjébe mentem estelizni.

A népszinházi személyzetnek csaknem minden valamire való tagja követett.

A gyomor igényeinek kielégítési kérdésénél azonnal ráismertem a mæcenásra. Ő kérdezett, s mi — az ételek étlapi elnevezéseihez mérten — a világ különböző nyel válaszoltunk. A kérdéseket és válaszokat azután az konyhája oldotta meg.

Éjszakit már ekkor kezdte üldözni évek során keresztül mindig kegyetlenebbé vált fatuma: épen legjobb barátai s legnagyobb tisztelői nem hagyták szóhoz jutni.

Én, Balázs és Feleki még irgalmatlanabbakká lettünk, mint Molnár, Timár és Császár voltak.

A szegény geniális Timár és Császár ma már csendes emberek.

A hatvanas években mindketten a legjobb korban lévő férfiak voltunk; azért egy cseppet se csodálkozhatni, ha Károly barátom arca ragyogott, midőn a társas összejöveteleknél, a táblánál, szomszéd társaiul Thalia papnőinek legkecsesbjeit fogadhatá.

Mi természetesebb, mint az, hogy az ilyen színi előadások után a társalgás főként a művészet különnemű oldalait ölelte föl keretébe.

Éjszaki e téren nem csak szabályszerűen iskolázott egyén volt, hanem e szépirodalmi válfajt annyira tanulmányozta, hogy bíráló észrevételeit, a szereplők működését és a színdarab benső értékét illetőleg nem csak komolyan meghallgatták, hanem többnyire el is fogadták.

Mint mindenben, úgy véleményezésében is szerény volt; se csalhatatlanságot nem ambicionált, se keserűséget vagy izgatottságot nem provokált.

Mi barátai, sokszor mosolyogtunk, mikor egy némely ugrifüles referens, egyik vagy másik lapban megrovó vagy dicsérő indokait vagy érveit reprodukálva, a szerény Éjszaki ekként nyilatkozott.

— X-el vagy Y-nal ebben vagy abban a véleményben találkoztunk!

Legnagyobb előszeretettel a drámai költészet iránt viseltetett, s e nembeli munkálatai, bármely irodalomban és bár-ly időben is jogosan helyet igényelhetnének és számot nének.

Színdarabjai, melyek a színpadokon is megfordultak, ·éb előnyös tulajdonságok mellett arról is bizonyságot

szolgáltatnak, hogy szerzőjök a közönségest és mindennapit nem kedvelte, sőt kerülte.

A romanticismus áramlata, melynek zsilipjeit Franciaországban Hugo Viktor nyitotta meg, Éjszaki Károlyra se maradt befolyás nélkül. *Egy éj a Bastilleban* című vígjátékát e behatás alatt készítette.

Éjszaki azonban csakhamar szakított a romanticismussal, e kedves és csábos syrennel. De hogy hajlamaival ne szakítson egyszerre, nem előre, hanem visszament a tündéri, a mythikus világba. A rejtélyest, a titokteljest választotta az újabb kor ijesztő realismusa helyett. A nép gyermeteg hitére támaszkodott, hogy a hagyománynyal szövetkezhessék.

Cydoni almá-ja már erre az átalakulásra vall.

E darabban már érezhetők az író saskörmének nyomai, a conceptió költőiségében és bizarrságában, a korrajz hűségében és hatalmas színezésében, a nyelv tisztaságában és a kifogástalan verselésben.

Éjszaki e darabjáért is koszorútlan maradt, mert nem akart hajladozni, hogy azt megnyerhesse. A kik a babért örömest nyujtották volna, nem bírtak szabadalommal, hogy azt szedhessenek.

A kik e művet könyvtáraikban megőrizték, igen becses munkát mentettek meg a jövőnek. A *Cydoni alma* túl fog élni sok százaranyos pályamunkát.

A lengyel követ Budán a nemesebb vígjátékok közé sorozható, s már hazafias irányánál fogva is elismerést és méltánylatot érdemelt.

Tüzetesen olyanok bírálták meg, a kik hibátlanul fogalmazni is alig tudnak. Hiába! a bírálat nálunk sport, melyet pókoslábú gebéken is gyakorolnak.

Éjszaki mint író mindig idegenkedett ama világtól, melyben a lélek nyugalmával a féltékenység, írigység, kajánság ördögei incselkednek. Mint minden tekintetben független ember, mint író is perhorreskálta a kegyvadászat

tot, haszonlesést és meghunyászkodást. Csak annyit akart, a mennyit saját erejével kiérdemelhetett s az kitett annyit, a mennyivel minden lelkiismeretes, komoly író megelégedhetik. Ő egyike ama szerény munkásoknak, a kik nem személyöket ajánlják a halhatatlanság kegyébe, hanem a magasztos ügyet, melyet eredménynyel folyvást előbbre vive kell átszolgáltatni a jövőnek.

Én, a ki az édes és keserű tapasztalások árán, az emberismeret ama magaslatára kúsztam fel, honnan a változatos napiérdek nyüzsgésében és forrongásában több nevetségest, mint fenségest szemlélhetni, sokszor bámulattal álltam meg e férfiu előtt, a ki annyi lelkesedéssel csüggött az irodalmon, hogy még ott is komolyan hozzá látott az oltáshoz vagy nyeséshez, a hol munkája csak késő gyümölcsöt igérhetett.

Buzgalommal és teljes odaadással csatlakozott mindazon törekvésekhez, melyek az irodalom fejlesztését célozták. A legelsők közt volt, a kik a «Petőfi-társaság» megalapításán fáradoztak.

Mindjárt az alapszabályok kidolgozásánál s az első teendők meghatározásánál, kiváló jeleit adta világos ítélőtehetségének és sokoldalú képzettségének. Mint a társaság alelnöke pedig egész Kolozsvárra történt átköltözködéseig egyike volt a társaság leggondosabb és legmunkásabb tagjainak. — Se időt, se fáradságot nem kímélve, minden lehetőt elkövetett, hogy a szellemi vívmányokon kívül annak anyagi érdekeit is előmozdíthassa.

Ő az irodalmat és számba vehető termékeit, a nemzet legdrágább, legféltettebb kincse gyanánt tekintette, és annak becsületét és fényét nem csak megőrízni, hanem megvédeni is törekedett.

Éjszaki ama kevesek közé tartozott, kik mindenre rá-:nek. Ő a leggondosabb és szeretőbb családfő, hivatalnok, ·ó, egyesületi tag, még arra is kész volt, hogy barátaival aponkint egy pár órát elmulasson. Szana Tamás, Halmi,

Feleki, Balázs Sándor, Komócsy és én voltunk azok, kikkel esténkint legörömestebb elidőzött.

Társaságban egyike a legszeretetreméltóbb embereknek. Sajátszerű annyiban, hogy se nagyon jó, se nagyon rosz kedvben nem láttam.

Könyezhet és mosolyoghat, de alig hiszem, hogy volna ember, a ki sírni vagy kacagni látta volna.

Társas összejöveteleink alkalmával a főhelyet mindig az ő számára tartottuk fenn, mert a komoly muzsát ő képviselte. Ha irodalmi kérdés merült fel, rendesen Szanával vitatkozott, ha a találmányok jöttek szóba, Balázs Sándor elé dobta a keztyüt; én a más világ kérdésével hangoltam le, Halmi meg olyan kalandok elbeszélésével varázsolt derűt homlokára, a minőkkel ifjabb korában ő is megpróbálkozott.

Miután többnyire halat és libamájat ettünk, Feleki és Komócsy hallgattak. Feleki félt a szálkától, Komócsy pedig attól, hogy nem marad elég libamája.

Éjszaki másnap fejszédülésről és fülzugásról panaszkodott, de azért elment mind a négy ülésbe.

Éjszaki Károly távozása érezhető veszteség mind az irodalomra, mind pedig társasköreinkre nézve. Őszintébb odaadással, szívósabb kitartással ama helyeket, melyek áthelyezésével megüresedtek, alig fogja valaki betölthetni.

Főleg a Petőfi-társaság s az «Írók és művészek köre» fogják időnkint legérezhetőbben nélkülözni őt, ki mindenből, a mit elvállalt, nobile officiumot csinált, s a barátságnak, a szív legmagasztosabb érzelmei között juttatott helyet.

Vígaszul azonban fennmaradt szeretett barátunknak azon igérete, hogy a központtól való távolság nemcsak lankasztani nem fogja közös ügyünk iránti érdekeltségét és munkásságát, hanem szabadulva e sententiosus deák tétel nyomásától:

Pluribus intentus etc.

jövőre több időt és erőt fog szentelni az irodalomnak, m·nek fejlesztése, mint mindig, úgy ezután is legkedves.

törekvését és örömét képezi. — A mily nehezen váltunk meg tőle, épen olyan örömmel fogadjuk, ha bármikor is közinkbe jön.

Barátságunk és szeretetünk, melylyel iránta viseltetünk, nem pásztortűz, a mely bizonyos helyeken fellobog és kialszik, hanem nap, mely messze szétterjeszti sugárait s mindenüvé elkísér.

Ha most már nem lehetünk is együtt, nem ölelhetjük is egymást gyakrabban, lelkeink találkoznak a szeretet és igaz barátság ama világában, hol a mit a távolság elválasztott, az édes emlékezés összeköti.





RÁCZ ÖRZSÉBET.

BALLADA.

Irta

TOLNAI LAJOS.

Oszi éjjel, hideg harmat —
Ablak alatt rikkongatnak.
A sok legény, mint a virág —
Rácz Örzsié most a világ.

Hát egyszer csak a hegy felül
Holdas lován haza kerül
A szép nyalka Bodor Mihály.
S ehol Örzsi ajtódon áll.

Rácz Örzsébet futna, zárná —
«Rácz Örzsébet hát igy vársz rám ?
Ej, még be sem eresztenél ?
Én vagyok lásd — sohase félj.

Rég nem ültem én már ide,
Hadd ülök ágyad szélire :
Ülj mellém édes angyalom,
Messziről jövök én nagyon.

Lovam lába majd elszakadt,
A szivem meg majd meghasadt,
Búsan jöttem nem mint máskor.
Nem jöttem most vig vásárról.

Mégis itten mennyi minden,
Arany függő füleidben. —
Piros bársony a cipellőd,
De szólhatnál egyet-kettőt?

Hull a könyem — ne lásd: hulljon;
Hideg szél fú — ne bánd: fujjon;
Bodor Mihály kapujáig
Gyönge vállad meg nem fázik.»

A küszöböt veri, vágja
Bodor Mihály paripája.
«Hallod rózsám, hí a Sárga,
Ulj fel a lovam farára».

Ragyog a hold nagy fényesen,
Sír a leány keservesen:
— Szent szűz anyám, hova megyünk?
«Paradicsom-kertbe megyünk».

«Nézd be szépen süt az a hold!
Elevennel sétál a holt.
Nem félsz-e így rózsám velem?»
— Bizony nem én, jaj kedvesem.

Járdánházi hármas halom —
Sok akasztás esett azon.
Tenger népség arra szalad.
Sugja a lány: akasztanak!

«Nézd be szépen süt az a hold!
Elevennel sétál a holt.
Félsz-e rózsám, hogy kiadtál,
Csuf halálra hogy juttattál?»

Járdánházi akasztófa —
Egy szép legény lóg le róla.
Rácz Erzsébet ződül, kékül,
Lófaráról majd leszédül.

«Nézd be szépen sütött a hold!
Elevennel sétált a holt.
Kinyilott az arany kapunk —
Szállj le rózsám, itthon vagyunk!»

Rácz Örzsébet sikolt, rikolt,
Még sem lesz már többet, ki volt.
Hires lány volt Rácz Örzsébet -
Hanem mégis: ördögé lett.





HOGY LETTEM ÉN REGÉNYHŐSSE.

ÉRZÉKENY MESESZERŰ TÖRTÉNET.

ELBESZÉLI MAGA A HŐS.

Irta

BALÁZS SÁNDOR.

Szél zúg, eső esik, s nedves hideg didergeti a járókelőket. — A tél dühöng, hogy hatalma fogyatékán van, s utolsó mérgét önti ki a már előtörő tavaszi napsugarak ellen.

Olyan idő van, melyet a jószívű nép akként jellemez, hogy ilyenkor még a kutyát sem kellene kikergetni! Brr! a szél még a szobákba is úgy besivít a kályhalyukakon át, hogy az emberen még a jó meleg szobában is hideg borzadás fut végig!

A kinek utcára nyiló ablaka van, nem állhatja meg, hogy egy-egy, természetének megfelelő részvétteljes vagy kárörvendő tekintetet ne vessen a járó-kelőkre. Hogy küzködnek az istenadták a szél rohamaival, melyek feltartóztatják őket sietős útjokban, tovasodorják fejeikről kalapjaikat, kiforgatják esernyőiket, s a jeges esővel úgy telecsapkodják arcaikat, hogy egészen megbódulnak bele, tántorogva ymásba ütődnek, s jól összevissza szidják egymást olyan logért, melyről tulajdonképen egyikük sem tehet.

Én is ezzel töltöttem időmet e reggelen, s nézegetve ijesztő sötét felhőtorlódásokat az égen, s a szél rakon-

cátlankodásait a földön, dícsértem sorsomat, hogy ezt jó meleg szobában, az ablakon át tehetem, s nem vagyok kénytelen az utcán járók-kelők küzködéseiben és nyomorúságaiban osztozni.

Mert magam is csak ritkán jutok e szerencséhez, hívatásom engemet is gyakran kerget az utcára, s merő jó véletlen, hogy e nap a hónapnak épen azon tizedik napja, melyen pihenőm van. Rendőrbiztos vagyok, s ez is csak harmad osztályú.

Brr! milyen élesen sivít a szél!

Valóban, a jó népnek igaza van: ilyenkor még a kutyákat sem helyes dolog kiverni. Nem is látok egyetlen kutyát is a láthatáron, hanem embert eleget. Ezek egymás iránt nem olyan figyelmesek, mint a kutyák iránt. Igaz, hogy ezek szegények sem bundákkal, sem nagy köpenyegekkel, sem esernyőkkel nem oltalmazhatják magukat a vihar ellen!

Küzdelem a létért!

Ezt teljesebb ridegségben soha sem lehet látni, mint ily zimankós idő alkalmával. Lehetetlen, hogy azok az emberek jószántukból és ne kegyetlen kellből lépjenek az utcára ilyen időben! Hisz még az állatok is mind fedél alá vonulnak. Még madarat sem láthatni. Ezek is találnak száraz menhelyet, ha máshol nem, hát valamely kiálló eresz alatt!

Csak egy-egy bús bérkocsiló üget el szomorúan ablakom alatt, hajtva egy még kétségbeesettebb kocsis által, ki jobb kezével kalapját oltalmazza a szél ellen, s csak didergő és félig fagyott balkezével képes valahogyan kormányozni megzavarodott és tétovázó rabszolgáit, melyek ime most is majdnem egy légszeszlámpának futottak neki az ingadozó kocsival.

Valóban annak sorsa sem irígylendő, ki most e koc-ban ül! Nem is állja ki soká, mert íme, valószínűleg k-ségbeesett kiáltásaira a kocsi megáll, s abból egy nő kús- elő, s egy ház bejárata alá menekül. Oda inti a kocsist, i

morogva száll le bakjáról, morogva dugja zsebre a soha sem elég fuvardíjt, eszeveszetten kezd himbálózni két karjával, s miután ily módon kissé fölmelegítette magát, piszkos zsebkendőt húz ki zsebéből s leköti a kalapját. Azután felmászik helyére a bakra s elindul isten tudja hová, de lovai úgy támolyognak, kocsija annyira ide s tova inog, ő maga pedig annyira kénytelen szemére húzni kalapját, hogy a csapkodó zuzmarák ellen megoltalmazza szemeit, hogy épen semmit sem lát, s a lovak is vagy vakok vagy ők is csukva tartják szemeiket, mert íme, most már másodszor mennek neki egy légszeszoszlopnak!

Szeretném most mindjárt befogni és bekísérni, mielőtt valami szerencsétlenséget okoz és valakit elgázol, mert hogy valakit okvetetlenül el fog gázolni, arra mérget lehet venni!

Fájdalom, nem tehetem. A törvény oltalma alatt áll. Majd megteszi később valamelyik kollegám, mert azt okvetetlenül be kell várni, hogy valaki agyontiportassék vagy valamely süket öreg embernek vagy valamely nem eléggé elővigyázó gyermeknek karja vagy lába kitöressék. Akkor aztán teljes joggal be lehet vinni a bűnös kocsist.

A nő, ki a kocsiból kiszállt, erősen le van fátyolozva, s mozdulatainak ruganyossága és fürgesége után ítélve, fiatal lehet. A rakoncátlan szél felforgatja ruháit s még jól formált lábikráinál is többet elárul. De senki sem veszi hasznát, mert azok közül, kik most az utcán kénytelenek tartózkodni, senki sem engedheti át magát ily világi kedvteléseknek. Én is csak igen hiányos hasznát vettem, mert az ily látványok madártávlatból tekintve, legpikánsabb zamatjuktól vannak megfosztva.

Majdnem szemben ablakommal egy kofa ül, kifeszített és jól megszilárdított napernyője alatt, mely mind ez ideig a szél rohamainak is ellent tudott állani.

A kofa egy negyedfél mázsás piros-pozsgás asszonysá, kit már az elemekkel való harc jól megedzett ugyan, k azonban most mégis didereg, s fél kezével ugyancsak

szorosan maga köré burkolva tartja nagy kendőjét, míg a másikkal eltakart kosarait oltalmazza. Almával és egyéb gyümölcscsel vannak tele és a szegény asszonynak talán egyedüli vagyonát képezik. Ő sem féltheti jobban nálamnál.

Az asztal mögött egy zsákban pattogtatott kukorica fehérlik. Na, ha ezt felkapná és szétszórná a szél, az ugyancsak furcsa látványt nyújtana!

Szinte kívánnám, hogy megtegye, föltéve, hogy nem okozna vele valami jelentékenyebb kárt a kalmárnénak!

De hát ott mi kuporog a kofa balfelén, ennek lelógó kendőjébe igyekezvén magát kitelhetőleg beburkolni?

Kutya-e vagy gyermek?

De íme, mit látok?

A vaskos kofa, úgy látszik, már szintén belefáradt és beleunt a küzdelembe, mert íme odahagyja székét, feláll, s mint látszik, a szemközt levő pálinkás-boltba szándékszik menekülni, legalább oda kacsintgat.

Biz' egy ital pálinka egy didergő torokra nézve nem is megvetendő dolog ily kutya időben!

A guggoló alak is feltámpászkodik.

Csakugyan nem kutya, hanem gyermek. Egy tizenkét-tizenhárom éves leányka.

Innen is látom, hogy didereg szegény, s hogyan igyekszik vékony kis kendőcskéjével oltalmazni magát a hideg, eső és szél ellen! Gyönge oltalom, úgy-e szegény gyermek?

Valóban hamarább is eszébe juthatott volna mamádnak vagy nagymamádnak, (mert ily alakú és korú hölgyeknél azt soha sem lehet egész bizonyossággal eltalálni) hogy meleg szobába és fedél alá vigyen!

De mi ez?

Nem csalnak-e szemeim?

Mit akar az a tehén?

Csak nem akar téged egyedül künn hagyni, a maga pálinkázni megy? Mert hogy oda megy, az bizon azt rezes orra azonnal elárulja!

De biz azt akarja, sőt meg is teszi!

A gyermeket leülteti székére, valami zsákféle rongyokkal immel-ámmal beburkolja, maga pedig átsiet a jó meleg pálinkás boltba.

Hogy üget, hogy fut, mint valami részeg elefánt, nehogy a közelgő vasúti kocsi elgázolja. Bizony nem nagy kár volna érette!

Azt a szegény kis didergő gyermeket ilyen időben künn hagyni a viharban, míg maga jó törköly-pálinkával fűti magát.

Pfuj! Látszik, hogy kofa! kofa!

Hej, ha csakugyan léteznék erkölcsi világrend a földön, mely nem tűri, hogy semmi rút vagy gonosz cselekedet büntetlenül maradjon, akkor most lakolnod kellene!

Akkor a szelek, melyek eddig oly meg nem érdemelt kíméletet tanúsítottak sátrad iránt, most fenekestől felforgatnák azt, s a szegény kis didergő leánykát megkímélve, kosaraidat felforgatnák, hogy ugyan csak nagy munkádba kerüljön szétgurult almáidat összeszedni!

Aztán a pattogtatott kukoricával telt zsákot is feldöntenék, s könnyű tartalmát mint polyvát széthordanák a légben a gyermekek és az én mulatságomra.

Hogy röpkednének a lenge kukoricaszemek a légben, mint valami fehér kolibrik!

Hogy bámulnának és tapsolnának a gyermekek az ablakokban?

Hogy futkosnál ide s tova szétkúszált fürteiddel, hogy összesz[illegible]dd portékáidat s hány almádat és körtvédet ragadoznák el a vésztől, vihartól nem rettegő, s mindenütt kéznél levő cipészinasok?!

Íme, épen most fordul be egy fütyörészve a szögleten. F[illegible]j, milyen jól kapóra esnék ennek ez a dolog!

Mindezt megérdemelnéd, mert szívtelen kofa vagy, ki m[illegible]ga törkölypálinkát iszik, kis unokáját vagy leányát pedig k[illegible]n dideregteti.

De íme, mi történik?

Hát csakugyan az erkölcsi világrend akar példát nyújtva a kofa-világnak igazságszolgáltatást eszközölni?

Mert íme, még vadabb és még dühösebb szelek törnek elő s nagy tömegekbe csoportosulva, oly erővel rohanják meg a kofa sátrát, hogy ez nem képes tovább ellenállani, hanem recsegve-ropogva felfordul, és a szelek által tovább guríttatik.

Szerencsére a kis gyermek az ijedtségen kívül egyéb sérülést nem szenvedett.

Hanem bezzeg a kosarakat egymás után mind feldöntögették a szelek!

Az almák, narancsok mind szétgurulnak a sárban, a cipészinas pedig neki esik és ugyancsak gyúrja zsebeit.

A kofa előrohan a pálinkás bódéból és legelőbb is a ragadozó cipészinast akarja fülön csípni. De ez fürgén elugrik előle és elfut, ő maga pedig megbotlik és átesik a kukoricás zsákon.

A zsák tartalma kiömlik s a szelek zsákmányául esik. Hogy röpködnek a légben a kukoricaszemek, igazán mint szakasztott fehér kolibrik. S hogy tapsolnak az ablakokban a gyermekek! S hogy kell nekem is a hasamat fognom a nagy nevetéstől!

De nem sokáig nevetek, mert elszomorodom a szegény kis leány felett, ki dideregve és sírva szedegeti a sáros körtvéket és almákat, míg a testes kofa egy jószívű konstabler segítségével sátrát építi.

Mikor készen van vele, a gyümölcs törülgetésére kerül a sor. A pattogtatott kukorica természetesen egész veszteség, mert azt nem lehet a sártól megtisztítani, sem összeszedni, úgy széthordta a szél.

A kofa ugyan csak dühös is e miatt, s vad szidalmazások közt neki esik a szegény kis leánynak, azt pofozza, annak füleit és haját ráncigálja! Mintha a bajnak a szegény kis gyermek lenne az oka!

A szegény kis gyermek váltig erősítgeti ártatlanságát, de a kofa nem hisz szavainak s annál dühösebben cibálgatja őt. Valakin boszút akar állni szenvedett veszteségeért, s minthogy a szeleken nem állhat, mert azok isten tudja, hol járnak már eddig, de ha itt lennének, sem igen félnének tőle, hát a szegény, védtelen gyermeken önti ki haragját.

Ez undorító! lázító! Nem nézhetem tovább, kalapot s botot ragadok a kezembe s lerohanok az utcára.

Ugyanazon pillanatban érkezünk a kofa sátrához, én és az az ismeretlen asszonyság vagy kisasszony, ki az imént a bérkocsiból szállt ki, s ki szintén tanúja lévén a kofa barbár viseletének, részvétre és szánalomra lágyult a védtelen s durván bántalmazott gyermek iránt s oltalmára sietett.

— Ugyan hogy van lelke úgy verni a leányát — mondá a jó szívű ismeretlen nő szelíden — hiszen semmit sem vétett. Egészen ártatlan. Hát tehet ő róla, hogy a vihar feldöntötte a sátrat?

— Mi köze hozzá? — felelte durva hangon a kofa. — Jobb lesz bizony, ha annyira emberszeretőnek akarja kiadni magát, hogy fizesse meg a káromat, a mit annak a lusta dögnek a vigyázatlansága okozott.

— De nekem van közöm hozzá — mondám még nagyobb ingerültségbe jőve a kofa durvasága felett — és én nem engedem meg, hogy ezt a szegény gyermeket ok nélkül verje. Meg ne próbálja még egyszer megütni?

— Nem-e, hát ugyan ki tiltja meg azt nekem? Na hiszen, azt szeretném én látni!

— Ha még egyszer fölemeli rá a kezét, hát rögtön bevitetem!

— Hát az úr kicsoda? — kérdé valamivel szelídebben kofa, — hogy csak úgy parancsolgat az emberrel?!

— Biztos vagyok, rendőrbiztos, s ha azonnal el nem llgat, hát rögtön bevitetem. No ne sírj gyermekem, —

mondám a kis leányka felé fordulva, ki még folyvást keservesen zokogott.

Halvány arcú, de szép kis leányka volt, nagy fekete szemekkel és ártatlan, megnyerő tekintettel.

— Ha százszor is biztos az úr, nekem ugyan még sem parancsol — felelé a kofa, de már sokkal alantabb hangon. A biztos név mindig megszelidíti ezeket a vad állatokat. — Azt teszem a gyermekemmel, a mi nekem tetszik. Na bizony, egyéb se hiányzanék! Nézze meg az ember!

A kis leányka pedig könnyes szemeivel oly hálás pillantást vetett rám, hogy egész a szívem közepéig hatolt!

Oh, ha nekem egy ilyen szép kis leánykám volna, de tudnám én azt szeretni! Bezzeg máskép bánnék vele, mint ez a durva asszony! — sóhajtám magamban, önkénytelenül elmosolyogva e kívánság felett.

Ugyan, hogy lenne nekem kis leányom, mikor még nőm sincs. Agglegény vagyok, és soha sem hittem volna, hogy valaha megházasodjam, mikor már három X-t viselek a hátamon!

De hát az ember soha sem tudhatja a jövendőt! Ezt az istenek sűrű fátyollal borították. Oly sűrűvel, hogy azon a legélesebb szem sem hatolhat keresztül, mint azon vékony és ritka szöveteken, a mikkel az asszonyok szokták arcukat elfedni. Ezeken nem nehéz áthatolni. Íme az ismeretlen nő is, ki hasonló érdekeltségből, mint én, még mindig itt áll a rideg szívű kofa sátra mellett, szintén le van fátyolozva, de azért én jól látom, hogy szelíd, nyájas tekintete és szép nagy fekete szeme van, s hogy bár már többé nem épen fiatal, de még kevésbbé öreg, s hogy bizonyos dicsfény, a jóság és emberszeretet kifejezése körzi és ékesíti arcát.

Néma, de figyelmes és érdeklődő tanúja volt a kofával folytatott beszélgetésemnek, s oly hálás tekinteteket vetet reám erélyes föllépésemért, hogy azonnal megjutalmazv éreztem magamat. Pedig semmi érdemes dolgot nem mi veltem, midőn a szegény, ártatlanul bántalmazott gyerm

ket oltalmam alá vettem! — De mikor még ez egyszerü kötelességet is oly kevés ember teljesíti! Hányan lehettek tanúi csak úgy, mint mi voltunk, a szegény gyermek durva bántalmaztatásának, s mégis, rajtunk kívül jutott-e csak egynek is eszébe oltalmára csak egy jó szót is emelni?!

Valóban, az emberek nagyon közönyösek! Nem mondom, hogy épen roszak, de nagyon közönyösek! Különben elég rosz már a közöny magában is!

Annyit elértünk, hogy a kofa már nem bántalmazta többé gyermekét. De vajjon ha távozunk, nem fogja-e kétszeres dühvel kiönteni rajta boszúját?

Ki tudja? Valószínűbb, mint nem, hogy azt teendi, de hát — örökre nem maradhatunk mellette!

Hasonló aggályos gondolatok támadhattak a jó szívű ismeretlen nőben is, ki a nagy szél dacára még mindig nem mozdul, hanem nagy érdekeltséggel és jó indulattal vizsgálgatja a most már sírni megszünt leányka arcát. Végre hosszabb habozás és fontolgatás után megszólal:

— Édes gyermeke ez az asszonynak?

— Mi köze hozzá? — Feleli nyersen a kofa.

— Mégis szeretném tudni. Mondja meg őszintén, jó asszony!

— Talán úgy megtetszett a pofája, hogy örökbe akarná fogadni.

— Meglehet, — mondá élénken az ismeretlen nő, — de feleljen hát kérdésemre. Édes gyermeke ez magának?

— Nos, ha nem volna édes gyermekem, akkor elvenné úgy-e? De ha édes gyermekem, akkor nem kell! Persze egy szegény kofának a gyermeke nem érdemes rá, hogy valaki ingyen-cselédül magához vegye? Pedig hálát adhatna az istennek, ha az én gyermekem volna, akkor legalább becsületes és törvényes szülei volnának! Akkor olyan anyja volna, a ki nem szökött meg tőle, hanem magánál tartja s becsületesen neveli és ápolja.

A kis leányka e kegyetlen szavakra hangos zokogás-

ban tör ki, az ismeretlen nőn pedig látható felindulás vesz erőt.

— Ha ide adja nekem e gyermeket, örökbe fogadom őt. — Mondja hevesen.

— De hát kicsoda maga, hogy hozzám ily kérést mert intézni.

— Én özvegy Péterné asszony vagyok. Gyermekem nincs, s szeretnék valakit magamhoz venni öreg napjaimra.

— Hát gazdag? — kérdé kapzsi hangon a kofa.

— Gazdag nem vagyok, de elég módom van arra, hogy tisztességesen fölnevelhessem őt, és jövőjéről gondoskodhassam.

A kofa sokáig mit sem felelt, hanem habozni és gondolkozni látszott.

A Péterné asszony ajánlata engem is meglepett és gondolkozóvá tett.

Ismerem az életet és tudom, hogy, fájdalom, a legjobb arc is gyakran csak álarc, mely a legundokabb és gonoszabb tulajdonságokat rejti.

Péterné asszonynak kétségkívül igen becsületes és jó arca van, a világért sem is akarnám őt gyanúsítani, de... de... láttam én már az életben elég angyalarcú ördögöt, s elég elvetemedettséget a legjobb, legőszintébb és legbecsületesebb arc álarca alatt!

— Ha száz forintot fizet az asszony, s ha törvényesen, a kapitányság előtt vállalja el, nem bánom, odaadom. Eleget kínlódtam a háládatlannal, ezt a kis összeget megérdemlem anyai szeretetemért és gondoskodásomért. Elég régóta kínlódom vele, mert alig volt kilenc hónapos az istenadta, midőn házamba került. Akkor még nem voltam kofa, akkor még jómódú asztalosmesterné voltam, de boldogult férjem később az italnak adta magát, s így jutottunk szegénységbe. De akkor sem hagytam el, és nem űztem magamtól, hanem a mai napig lelkiismeretesen ápoltam neveltem őt, mintha tulajdon gyermekem lett volna.

— Hogy hívják, jó asszony? — kérdé Péterné asszony remegő hangon és látható felindulással.

— Fekete Ferencné a becsületes nevem.

Péterné asszony ajkába harapott, hogy egy kitörni akaró sikoltást visszafojtson szívébe, de látható erőfeszítéssel összeszedte magát, s még mindig felindult hangon így szólt:

— Jól van, megadom a száz forintot és örökbe fogadom a gyermeket! Eljösz hozzám kis leánykám? Mi a neve?

— Szólj hát! — kiáltá a kofa, — nyisd fel a szádat, hát nem tudsz beszélni?

A kis leányka zokogva és félénken rebegte:

— Tercsike.

— Nos, kis Tercsikém, eljösz-e velem? — Ismétlé kérdését Péterné asszonyság, a gyermek arcát szelíden megsimogatva.

A gyermek igen természetesen rendkívül meg volt lepve, s habozni és gondolkozni látszott.

— Nos, nem hallod? Nyisd fel hát a szádat? — Riadt a gyermekre a kofa.

— Ha édes anyám megengedi...

— Hát nem hallottad, hogy nem vagyok édes anyád, miattam mehetsz!

A kis leány odalépett a kofához, megfogta vörös, durva kezét s ajkához akarta emelni.

— Oh kedves, édes jó anyám, hát ily könnyen elűzesz magadtól!

A kofa visszarántotta kezét, s haragosan rárivalt:

— Anyád! Nem voltam és nem vagyok! Nem is érdemled meg háládatlan! Nem elég, hogy oly lusta és gondtalan vagy, és annyi kárt okozasz, hanem még az embereket ellenem lázítod. Mondtam már, hogy mehetsz; nem tartóztatlak. Csak fizessék meg azt a csekély összeget tizenkét esztendei gondoskodásomért és fáradozásomért. Azután isten hírével lódulhatsz.

A kis leány e durva szavakra keservesen el kezdett zokogni, s kis fejét fagyos kezei közé rejtette.

— Nos gyermekem, — mondá Péterné asszonyság, a kis leány fejét fölemelve. — Mondd, akarsz-e eljönni hozzám, én jó leszek hozzád és szeretni foglak.

A kis leány letörölte könyeit, s határozott, elszánt hangon így válaszolt:

— Miután anyám oly könnyen elbocsát, nem akarok tovább is terhére esni és elmegyek.

— Csakhogy elébb lefizetik a száz forintot — mondá a kofa, — elég csekély ár a nagy fáradságért. Ennyit isten, ember előtt megérdemlek.

Péterné asszonyság tárcáját vette elé s fizetni akart.

De én közbeléptem s megakadályoztam.

— Előbb a hatóság előtt kell elvégeznünk a dolgot, s a törvényes formákat meg kell tartani. Nem megy az oly könnyen! Hol lakik asszonyságod?

— Prater-utca, József-város, 27-dik szám, saját házamban.

— Akkor hát csak tessék haza menni, én a mai napon a kapitányságnál elvégzek mindent, s holnap reggel fölvezetem asszonyságot a dolog rendbehozására.

— De a kis Tercsikét magammal vihetem?

— Nem, még ma nem. — Előbb törvényesen kell rendbe hoznunk a dolgot. Holnap magával viheti, de még ma Feketéné asszonyságnál, eddigi ápolójánál, kell maradnia.

Előbb bizonyosságot akartam szerezni magamnak az asszony szavainak valódisága felől, mert a látszat csalhat. Láttam én már elég becsületes arcot, melyek nem voltak egyebek hazugságnál és álarcnál! A szegény gyermeket nem bízhatom egy teljesen ismeretlen kezére!

— Én tőlem elviheti akár mindjárt, csak a száz forintot lefizesse. Mit avatkozik az úr bele? Mi köze hozzá? — Förmedt rám nyers hangon a kofa. — El is jön holnap az

asszonyság, ha most nem viszi el magával, tudom, hogy a nyakamon szárad!

— Nem, nem! — mondá Péterné asszonyság, — attól ne tartson, én rögtön lefizetem a száz forintot.

És tárcája után nyúlt.

Megakadályoztam.

— Majd holnap, holnap sem lesz késő, ha egyszer a dolgot törvényesen rendbe hoztuk.

— Hát legalább foglalót adjon, mert holnapig mind a ketten meggondolkozhatunk.

Péterné asszonyság tárcájából egy tízes bankjegyet vett elő és átnyújtotta kofának.

— Hanem most már ne bántsa őt? Úgy-e megigéri, hogy nem fogja bántani?

— Igérem, igérem, — mondá a kofa az átnyújtott bankjegyet mohón elkapva, — ne féljenek, nem lesz semmi bántódása a kis hamupüpöjke kisasszonynak!

Péterné asszonyság megölelte a kis Tercsikét, s egy forintot nyújtott át neki.

— Ha éhes vagy gyermekem, eredj ide a vendéglőbe és egyél valamit! Holnap eljövök érted. No, ne sírj és ne búsulj, nálam jó dolgod leend, én szeretni foglak téged, és nem kívánok egyebet, mint hogy te is jó légy és szeress kissé te is engemet! Fogsz-e szeretni? Megigéred?

— Már most is szeretem! — mondá egy félénk tekintettel a kofára a kis leányka.

— És most asszonyság, tessék csak haza menni, én mindent elvégzek, s holnap reggel a kellő időben asszonyságod után megyek. A kis leányt is magam fogom elvezetni a vendéglőbe.

Péterné asszonyság megölelte és megcsókolta a gyermeket, s azután eltávozott.

— Nos Tercsikém, — mondám a kis leánynak, — most jer velem a vendéglőbe.

— De nem megy ám! Senkivel sem megy, a míg az

én gondviselésem alatt van! Ha eddig megőríztem, hát még holnapig megőrzöm. Ha egyszer tőlem elviszik, akkor csináljanak vele, a mit tetszik, de a míg az én gondviselésem alatt van, addig semmiféle idegennel el nem bocsátom. Eddig sem halt meg éhen, holnapig sem hal meg. Ne féljen az úr, nem veszem el tőle a forintját, hanem majd magam vásárlok számára ebédre valót. Most már ebben a nagy szélviharban úgy sem maradhatok itt. Bepakolunk, hazaviszszük a portékát, s akkor aztán olyan ebédet főzök a számára, hogy egy hercegkisasszony is hozzá ülhet. Holnap pedig, ha eljőnek és lefizetik a pénzt, hát vihetik isten hírével.

Nem akartam ingerelni őt, hanem azt mondtam, jól van, helyes, úgy legyen, a mint Feketéné asszonyom kívánja. Holnap reggel eljövünk a gyermekért, addig pedig ne feledje Feketéné asszonyom, hogy megigérte, hogy nem fogja többé bántani a gyermeket!

— Attól nyugodtan alhatik az úr, — mondá valamivel szelídebben a kofa, — én sem vagyok vasorrú bába! Nem lesz semmi bántódása hamupüpöjke kisasszonyuknak.

— Isten veled kedves kis Tercsikém, ne sírj, légy vidám, a néni nem haragszik, holnap eljövünk utánad.

Ezzel megsimogattam a még mindig zokogó kis gyermek arcát, jó napot kívántam Feketéné asszonyomnak és elballagtam dolgomra.

Mi volt a dolgom? mindenki kitalálhatja. Legfőbb és legelső dolgom volt tudakozódni és meggyőződni a felől, hogy nem csalt-e meg a Péterné asszonyság becsületes arca? Hogy csakugyan olyan nő-e ő, a kire a kis Tercsikét, ki iránt oly csodálatos rokonszenv és előszeretet ébredt szívemben, nyugodt lélekkel reá lehet bízni?

Olyan asszony volt. Olyan asszony, a kiről csak tisztelettel beszélhet minden ember.

A kerületi elöljáróság, a szomszédság jónál, szépnél nem tudott felőle egyebet mondani.

Én pedig, ha valaki, hát értek hozzá, hogy miként kell valakinek jellemét és körülményeit kipuhatolni.

Nem dicsekedésből mondom, tanúlt mesterségem, kötelességem, rendőrbiztos vagyok, vagy voltam legalább akkor. Most már nem vagyok, most már házi úr és magánzó vagyok, na de ne ugorjunk ajtóstól a házba! Majd arra is rákerül a sor, hogy azt is elbeszéljem, hogy hogy lettem én mind azzá, a mi ma vagyok.

Mikor meggyőződést szereztem magamnak a felől, hogy Péterné csakugyan oly derék és tisztességes asszonyság, a kire a kis gyermeket rá lehet bízni, a kerületi elöljáróságnál hoztam tisztába a dolgot, s másnap reggel tíz órakor, a mikorra igértem, Péterné asszonynál voltam, hogy a hatóság elé vezessem. Tercsike és nevelő anyja már ott vártak rá.

Egy óra múlva az egész dolog rendbe volt hozva. A kofa megkapta a még hiányzó kilencven forintot és könnyű szívvel, elégűlten távozott.

Tercsike pedig kapott egy áldott szívű, jó lelkű anyát, kapott a piszkos szalmazsák helyett tiszta jó ágyat, tisztességes ruházatot, nyugodalmat, oktatást, jó példát, otthont.

Péterné asszony egy kereskedő özvegye, ki nejét igen jó anyagi állapotban hagyta; a ház, melyben lakik az övé, s a belvárosban is bír egy sokkal nagyobb házzal, valamint a takarékpénztárban is szép tőkével, melynek kamataiból gondtalan és kényelmes életet folytathat.

Rokona nincs, férje őt mint szegény árva leányt vette feleségűl. (Talán azért érzett oly részvétet és szánalmat a szegény árvák iránt?!) A kis Tercsikének tehát jó dolga leend, s jövendője teljesen biztosítva van, mert a jó szívű asszony őt a hatóság előtt kellő törvényes alakban leá- ává fogadta.

Mikor az elöljáróság hivatalából eljöttünk, megkérdez- n, ha megengedi-e, hogy haza kísérhessem őket, hisz én ltam egyedüli tanúja jó cselekedetének, s bár jó szónál

egyebet nem tehettem is a kis Tercsikeért, de félig meddig még is olyan gyám formának éreztem magamat irányában.

Nagyon megkedveltem a szegény kis gyermeket, s igazán szívből örültem, hogy a kis leány is némi vonzalmat és ragaszkodást tanúsított irányomban.

Péterné asszony nem csak azt engedte meg, hogy haza kísérhessem őket, hanem még egész ünnepélyességgel ebédre is meghívott. — Ünnepet akarok — mondá — csinálni a napból, melyben az ég azzal áldott meg, a mivel eddig nem bírtam, — egy gyermekkel! Mert én valódi gyermekemként fogom tekinteni és szeretni őt! Anyádnak fogsz-e te is engem tekinteni, kedves kis Tercsikém, és aként fogsz-e te is szeretni engemet?

— Ó igen, — mondá boldogan a gyermek — azután anyja keblére borúlt és zokogva kezdett sírni, nem fájdalmában, hanem örömében.

Nem vagyok túlságosan érzékeny és ideggyönge, ezt már hívatalos állásom sem engedné meg, de azért én is nedvesedni éreztem szemeimet, midőn e szép képben gyönyörködhettem.

Az ebéd pompás és vídám volt. Olyan pompás és olyan vídám, minőben nekem magamnak szegény, egyedüliségre kárhoztatott, agglegénynek is vajmi ritkán van részem, de a minőt a szegény kis Tercsike soha életében nem élvezett.

Csupa gyönyörűség volt nézni bámulatát és elragadtatását. Azt mondta, azt képzeli hogy álmodik, s hogy ennyi szépet és jót soha sem látott életében!

Meghiszem, hogy nem látott, hisz szegénykének egész eddigi élete az utcán folyt le.

Midőn az ebéd véget ért, ajánlottam magamat, de mielőtt távoztam volna, engedélyt kértem és nyertem r hogy máskor is tehessem tiszteletemet.

Fel is használtam. Minden héten legalább is kétsz tettem látogatást a kedves családnál, s egyszer csak azo

vettem észre magamat, hogy minden vasárnap és ünnepnapon ott ebédelek.

Utoljára lassanként abba a képzelődésbe éltem bele magamat, hogy családom van. Péterné asszonyomat úgy szerettem, mintha testvérem lenne, a kis Tercsikét pedig már nem is hívtam másként, mint: kis leányom!

Minthogy feltettem magamban, hogy különös történetemet önöknek egész őszinteséggel és részletességgel fogom elbeszélni, nem hallgathatok el egy körülményt, a mi talán már önöknek is teltűnt.

Azt a zavart és azt a felindulást értem, a mit Péterné asszony oly kevéssé tudott elpalástolni, midőn a kofával a kis Tercsike átengedése iránt alkudoztunk.

Az a felindulás s azok a csodálatos kérdések, miket a nevelőanyához intézett, s az a feltűnőleg gyors elhatározás, melylyel a gyermeket magához örökbe fogadta, minden más embernek is feltűntek volna, hogy ne tűntek volna tehát nekem fel, a rendőrbiztosnak, kinek már állásánál fogva is annyi alkalma van az egyének s családok oly titkaival megismerkedhetni, a melyeknek legnagyobb része a világ előtt örökre leplezve marad.

Azt, hogy itt hasonló regényről, hasonló családi titokról van szó, azt azonnal kitaláltam, de annak felderítését egészen a véletlenre és az időre bíztam. Bízhattam is bátran, mert itt egyéni kíváncsiságon kívül egyébről nem volt szó. Mint rendőrbiztos nem voltam érdekelve a dolog iránt, mert itt bűntényről, vagy csak valamely nyomozásra okot adó gyanus körülményről sem volt szó.

Itt egy emberies jó cselekedet történt, melynek indokait kutatni részemről kimélytelenség és tolakodás lett volna. Ezen tulajdonságok pedig, hála istennek, magán jellemembő tökéletesen hiányoznak.

Mint rendőrbiztosnak nem szabad ismernem semmi tekintetet és ildomot.

Sem az egyén, sem a család titkait nem szabad kimél-

nem, mint egyén ellen azonban e tekintetben soha sem tehetett senki jogos szemrehányást.

Egész nyugodtan és látszólagos egykedvűséggel vártam tehát a véletlent, az időt, és Péterné asszony önkénytes vallomását.

Mert tudtam, hogy az előbb vagy utóbb, de bizonyosan be fog következni.

Hisz az idők folyamán oly barátságos és szívélyes viszony fejlett ki közöttünk, s a kis Tercsike oly természetes és benső kapcsot alkotott, hogy joggal remélhettem részéről a bizalmat, s minden jel mutatta is, hogy a bizalom csakugyan fel is ébredt szívében.

Lassankint minden házi és családi körülményeibe be lettem avatva, sőt némely ügyeire nézve valóságos tanácsadójává és rendes közbenjárójává lettem.

Különösen Tercsikére nézve soha sem tett semmi fontosabb lépést megkérdezésem, sőt egyenes beavatkozásom és közreműködésem nélkül.

Én írattam őt be a magyar gazdasszonyok nőképző intézetének bejáró növendékei közé, s én vezettem őt bérmálásra, a mely alkalommal azon megtiszteltetésben részesültem, hogy Péterné asszonyom engemet kért fel keresztapának, mely körülmény alkalmat nyújtott nekem arra, hogy a kis Tercsikének egy rendkívül nagy örömet szerezhettem. Egy órát vettem számára ez ünnepélyes tény emlékeül. Egyszerű, ezüst óra volt csupán, mert talán mondanom is fölösleges, hogy anyagi viszonyaim akkor még nem voltak valami fényesek, de azért a szegény kis gyermeknek nagy örömet szereztem vele!

Oh hogy tapsolt, hogy ugrált boldogságában, midőn az órát nyakába akasztottam, (fájdalom nem arany, hanem csak selyem zsinóron) milyen bámuló és kételkedő tekintet[illegible] vetett hol reám, hol kis mamájára (mert így nevezi [illegible] s mennyire nem tudta, nem merte elhinni, hogy az a [illegible] fényes kis ketyegő ördögöcske csakugyan az ő tulajd[illegible]

Volt is tréfa és mulatság aztán, míg a mánusok titkát és a római számok jelentését megtanulta. De hamarább megtanulta, mint más gyermekek szokták, mert valóban igen élénk eszű és könnyű felfogású leányka volt és szépen fejlődött nemcsak szellemileg, de testileg is.

Még alig volt tizennégy éves, már egészen kifejlett, szép sugár termetű leányzóvá vált. Nagyobb volt, mint a kis mamája, két egész méterrel kellett több szövet minden ruhájára, mint a mamájának. Téli köpenyege pedig éppen tíz forinttal volt drágább, mint Péterné asszonyságé, a ki fogadott leányánál sokkal kisebb termetű volt.

Szívélyes viszonyunk kitüntetésére még azt is meg kell mondanom, hogy alig pár év leteltével már nem csak ünnep és vasárnapokon voltam aháznál rendes vendég, olyan a kit már nem is szokás meghívni, hanem számára rendesen felterítnek, hanem még köznapokon is, a mikor csak időm és kedvem volt, egészen váratlanúl is betoppanhattam, mert nem hoztam őket zavarba, s a szíves és barátságos fogadtatás felől bizonyos voltam.

Sőt a harmadik esztendő februáriusának tizenhetedik napján, azon a mindig egész kis ünnepélylyel megült napon, mely a kis Tercsike örökbefogadtatásának évfordulóját képezte, Péterné asszonyság az ebédnél egészen váratlanúl hozzám fordúlt, s így szólt:

— Mondok valamit édes Bárdos (nem tudom említettem-e már, hogy így neveznek), mi olyan jó barátok vagyunk, hogy igazán nem tudom, hogy mért lakunk olyan messze és távol egymástól. Nálam most egy lakás ürül, mert a Schneiderék beköltöznek a belvárosba, abba a házba a hol a boltjuk van. Igaz, hogy csak udvari lakás, de tiszta és elég kényelmes, különösen egy egyedül álló agglegénynek. Aztán nem is drága: 120 forint. Ezt bizony kivehetné. Nem hiszem, hogy most olcsóbban lakjék.

— Elfogadom, nagy örömmel és köszönettel elfogadom. O régen gondoltam én is már arra, de nem mertem elő-

hozni, mert tudtam, hogy Péterné asszonyságnak nehezére esett volna jó lakójának felmondani, s én sem szeretnék senkit jó lakásából kizaklatni. A Schneiderék mindig pontosan fizettek.

— Nem is mondtam volna fel nekik édes Bárdos, még a a maga kedveért sem; mert igen csöndes és pontosan fizető lakóim voltak, de mindig várva vártam felmondásukat, s most hogy megtörtént, örömmel fogadtam, mert reméltem, hogy Bárdos úr is örömmel fog hozzánk költözni. Ha ugyan nem esik terhére, mennyit fizet most?

— Két százat, tiszta profitom lesz nyolcvan forint.

— No hát akkor kezet ide, csapjon fel!

És azután koccintottunk és egy egész messzely borral többet fogyasztottunk el, mint más alkalommal szoktunk.

Én pedig a jövő fertályon beköltöztem új lakásomra, melyet Péterné asszonyság ez alkalomból újra szépen kifestetett, s még a padlózatot is viaszkkal eresztette be, mi, a minthogy szemébe is megmondtam neki, teljesen fölösleges fényűzés egy olyan embernél, a kihez senki nem jár a világon, a ki oly keveset ül otthon, s a ki, ha csak egy kis eső vagy hóolvadás van, mindig átázott és sáros csizmával jár haza.

De ő csak mosolygott rajta, s azt felelte, hogy tudja ő, mi az illendőség, s hogy ne féljek és ne búsuljak semmit, mert akár milyen sáros csizmával járok is haza, azért mindig tiszta és fényes lesz a padlózat, gondoskodik arról Tercsike.

A minthogy gondoskodott is, de nem csak arról, hanem függönyökről és ablakpárnákról is, a miknek biz én nem igen sok hasznát vettem, haneha a léghuzam megakadályozására.

Ekkor aztán még többször ebédeltem és vacsoráltam náluk. Oly gyakran, hogy utoljára magam is megsokaltam és megresteltem, annyival inkább, hogy még a reggeli kávét is beküldték szobámba.

Meg is mondtam rögtön Péterné asszonyságnak, hogy ez már tovább így csakugyan nem járja, hanem ha csakugyan azt akarja, hogy kosztosa legyek, hát fogadjon el tőlem kosztpénzt is!

Ő erre nevetni kezdett, s azt mondta, hogy jó, hát nem bánja, fizessek havonkint hat forintot.

Én azt feleltem, hogy legalább tizenöt forintot kell elfogadnia, az is potom ár, azért a sok jó eledelért, hisz még fekete kávét sőt bort is adnak. Igaz, hogy ez a saját terméséből kerül ki, mert szép szőlője van a budai hegyekben, a hova vasárnaponkint, ha az idő kedvez, rendesen ki szoktunk rándulni, s a hol ugyan csak víg szüreteket csapunk.

Ő erre azt felelte, hogy nem bánja hát, fizessek nyolcat.

Végre megegyeztünk tízben.

Így aztán egy szép napon csak azon vettem észre magamat, hogy úgy élek, mintha házas ember lennék. Hogy se kávéházba, se korcsmába nem járok, haneha újságot olvasni, vagy egy fél messzely borra valamelyik cimborámmal.

Még mosatni se engedtek idegen mosónéval. Azt is ők végeztették el a háznál, nem fogadva el érette semmi egyéb fizetést, mint olykor-olykor egy-egy zártszékjegyet a nemzeti színházba, s nagy ritkán a népszínházba, a hova részemről nem igen szeretek járni, különösen a Tercsikével. A leány már nagy, valóságos eladó leány, s nem szeretem, hogy nagyon hamiskás kétértelműségeket halljon.

A szüzies szemérem legszebb ékessége egy fiatal leánynak, s azért azok az írók, kik olyas dolgokat írnak, a mivel ez ártatlan teremtések arcát megpiríthatják, vagy képzelődésüket gonosz irányba terelhetik, bizony rosz munkát végeznek s bűnösen visszaélnek istentől nyert szép adományaikkal.

De bármennyire bensővé vált a viszony köztem és Péterné asszony közt, s bármennyire családtagként tekintettek házánál, a Tercsike születése titkából még sem tudtam meg semmit. Én sem kérdeztem soha semmit, Péterné asszony sem mondott soha semmit. Csak vártam.

Tudtam jól, hogy az az idő is be fog következni, midőn ez ügyben is fel fogja előttem tárni a szívét.

A minthogy be is következett.

De mily szomorú alkalomból!

Egy estén, midőn napi fáradalmas munkám bevégzése után hazatértem, a Tercsikét sírva-ríva a ház bejárata előtt találtam.

Reám várakozott.

— Csak hogy jön Bárdos bácsi, csakhogy végre megérkezett. A kis mama rendkívül beteg; a padlásra akart felmenni, elcsúszott, s eltörte a lábát. Mindenütt kerestettem hordárok által, de nem bírták megtalálni bácsikámat.

— Volt orvos itt?

— Volt kettő is. Már bekötözték a lábát. Szegény kis mama hogy jajgatott fájdalmában, majd a szívem hasadt meg hallattára!

— Na csak, hogy már ezen túl vagyunk! Ne féljen kedves Tercsikém, e betegség fájdalmas ugyan, de komoly veszedelemről nem lehet szó. Mit mondtak az orvosok?

— Ők is ezt mondták, de a szegény kis mama úgy fél, úgy reszket, s minden pillanatban tudakozódott, hogy még sem jött haza Bárdos bácsi? Most is ő küldött ki, hogy nézzek végig az utcán, nem jön-e.

Egyenesen a beteg szobájába siettem.

Mily önző az ember! Nem szép ugyan, de szívemből örültem, hogy ha már a szerencsétlenségnek meg kellett történnie, legalább nem voltam jelen az orvosi műtétnél, s nem kelle hallgatnom fájdalmas jajveszékeléseit.

Rendkívül gyönge és ideges vagyok. Semmi sem hat rám kellemetlenebbűl és fájdalmasabban, mint a női sírás és jajveszékelés.

Remegve léptem a beteg ágya elé.

A szegény Péterné asszony hanyatt és mozdulatlanul feküdt az ágyán.

Szenvedő arcát a födött lámpa tört fénye még halványabbnak tűntette fel.

— Hogy érzi magát, kedves Péterné asszonyság?

— Köszönöm, most már jobban és könnyeben, most már nem szenvedek oly nagyon, de midőn a csontot összeillesztették és bekötözték, az nagyon fájt; azt hittem, nem is tudom élve kiállani. Csak legalább ön itthon lett volna kedves barátom, ön bátorított volna, de a szegény Tercsike egészen elvesztette fejét, s még nálamnál is jobban jajveszékelt. De üljön le, üljön ide az ágyam mellé és adja ide a kezét!

Helyet foglaltam ágya mellett, s megfogtam a kezét, mely hideg volt, mint a jég.

— Milyen hideg a keze!

— Majd forró lesz, mert az orvos mondta, hogy az éj folytán seblázt fogok kapni. Épen azért voltam oly nyughatatlan, s vártam oly türelmetlenűl hazaérkezését. Félek, hogy lázam sokáig fog tartani, s hogy talán bele is halok, és egy fontos ügyben akarok önnel értekezni.

— Nyugtassa meg magát, kedves barátnőm, az ilyen lázak nem tartanak sokáig és épen nem veszedelmesek!

— Tercsike fiam, eredj kissé a másik szobába. Bárdos úrral négy szem közt akarok beszélni.

A kis Tercsike szó nélkűl kisietett.

— Kedves barátom, — mondá a beteg — ön oly gyöngéd és kíméletes volt irányomban, hogy bár lehetetlen, hogy eljárásom és magamviselete Tercsike iránt feltünő ne lett volna ön előtt, soha egy szóval sem érinté e tárgyat, és soha egyetlenegy gyöngédtelen és kíméletlen kérdéssel is zavarba nem hozott. Ez győzött meg leginkább nemes szíve felől, köszönöm önnek.

— Tudtam, hogy ha szükségesnek találandja e dologról világosítást nyujtani nekem, azt önmagától is megteendi. észemről minden kérdés menthetetlen tolakodás lett volna.

— Már régóta készülök e tárgyban felvilágosítni önt, de

mindig haboztam és napról napra halogattam e reám nézve fájdalmas és szégyenteljes vallomást. Most azonban meg kell lenni. Nem halaszthatom tovább.

— Kedves barátnőm, bizodalma megtisztel, és legyen meggyőződve, hogy titkát lelkiismeretesen meg fogom őrizni. De ha e vallomás talán nagyon felizgatná önt, akkor halaszszuk későbbre, hisz hála istennek nem oly sürgős a dolog.

— Ellenkezőleg, nagyon sürgős. Ki tudja mi történhetik. Soha se tudnék nyugodtan meghalni, ha a szegény árva jövendője felől nem lennék megnyugodva.

— Halál! Ugyan hogy beszélhet halálról, kedves barátnőm! Bátrabb és erősebb szívűnek tartottam. Betegsége hosszadalmas és fájdalmas ugyan, de hála istennek, nem veszedelmes!

— Azt soha sem tudhatja az ember. Ha nem veszedelmes, annál jobb. Végre egyszer még is meg kell történni, mert elhatároztam a dolgot. Történjék meg tehát most. Hozza közelebb székét, kedves barátom, mert a mit mondani akarok, halkan kell mondanom, nehogy a gyermek oda künn valamit meghalljon. Most még nem szabad tudnia és sejtenie semmit. Később, valamikor, a midőn ön jónak látandja, közölheti vele életének bús titkát.

Közelebb vontam székemet a beteg ágyához, ő pedig lassú sutogással folytatta:

— Vallja meg, kedves barátom, hogy azt hiszi, hogy Tercsike saját leányom?

Kérdése meglepett. Haboztam a felelettel, mert ugyan mit mondhattam volna neki. Sokszor gondolkoztam ugyan e dolog felől, de határozottan soha sem mertem ráfogni, hogy a gyermek édes leánya legyen. Nem is hasonlít hozzá egyetlen vonásban sem. Péterné asszony szőke, Tercsike pedig barna. Ez mindamellett nem tette volna ugyan le-tetlenné a dolgot, de én valóban soha sem hittem, hogy ő legyen.

Végre sem felelhettem egyebet, mint azt, hogy n-

fordúlt ugyan agyamban ez a lehetőség is, de határozottan soha sem hittem.

— Nem is az enyém — mondá a beteg, miközben halvány arcát a szégyen pírja borította el — hanem szerencsétlen nővéremé, ki életével lakolt könnyelmű botlásáért. Egy óra múlva, hogy Tercsike a világra jött, boldogtalan anyja elhagyta azt. Nyomorúlt csábítója már korábban eltűnt, gyalázatosan megszegve legszentebb esküit. A gyermeket születése után a csábító anyja vette magához, s tartotta kilenc hónapos koráig. Ekkor Feketénéhez adta, lefizetvén előre egy évi tartásdíjt, s azután ő maga is eltűnt. Akkor nem tudták hova lett, de most már tudom, hogy fiához Amerikába útazott, hol csakhamar meghalt. A csábitó azonban itt sem találta fel szerencséjét, s így ha akarta volna, sem volt képes fizetni gyermeke tartása díját.

Mindezen körűlményekről sem nekem, sem szegény, a szégyen és bánattól kétségbeesett szüleimnek tudomásunk nem volt. Még arról sem tudtunk semmit, hogy mi lett a gyermekből.

Csak két nappal az előtt, a midőn Tercsikét véletlenűl feltaláltuk, kaptam értesítést atyjától, ki halálos ágyán, bűnbánattól megtörve, megíratta számomra mind e körűlményeket.

Azonnal Feketéné asszony felkutatására indultam, de minden kísérletem hasztalan volt, semmit, a legkisebb nyomot sem fedezhettem fel holléte felől. Míg végre a gondviselés véletlenűl juttatott hozzá kedves Tercsikémhoz.

A többit tudja ön.

A beteg e hosszú elbeszélés után, melyet hasztalan kísértettem meg nehányszor félbe szakítani, elhallgatott.

Mit felelhettem volna egyebet, mint hogy a gondviselés ai csudálatosak, s hogy ő egy valódi angyal, ki többet : a szegény árváért, mint a mennyit igazi édes anyja tehet volna valaha.

— Úgy is tekintem, mint saját gyermekemet, és rend-

kívül szeretem őt. Hisz egyedül állok a világon, és semmiféle rokonom nincs rajta kívül.

— Meg is érdemli, mert kédves, jó szívű leányka.

— És szép, úgy-e hogy szép?

— Nagyon szép.

— Anyjára ütött, az is pingálni való szépség volt szegény. Bár ne lett volna, mert ez volt egész szerencsétlenségének az oka!

— És most, kedves barátom, rátérek arra, a miért önnel e körülményeket tudattam. Tudja-e miért tettem azt?

Valóban nem tudtam, és ezt meg is mondtam neki.

— Mert önnek tudnia, ismernie kell Tercsike születési titkát. Az egész világ előtt titok maradhat, de önnek ismernie kell, önt nem szabad megcsalnom.

Péterné asszony e vallomása rendkívül meglepett és gondolkozóba ejtett.

Miért kell éppen nekem ismerni e titkot? Mit értett az alatt, hogy nem szabad engem megcsalnia?

Sok ideig ültem némán, gondolatokba merülve, mert valóban nem tudtam, hogy mit szóljak és mit feleljek ez érthetetlen, sajátságos közleményre.

— Ön meg van lepetve, nemde kedves barátom, és találgatja magában, hogy mi célja volt ezen bizalmas vallomásnak?

— Valóban azt teszem, kedves barátnőm.

— Megmondom. Meg akarom kérni, hogy vegye feleségül a szegény árvát. Ön becsületes, derék, jó ember Bárdos úr, önre reá bízhatom kedves gyermekemet! Halálom százszor nyugodtabb leend, ha tudom, hogy ön fog jövőjéről és sorsáról gondoskodni!

Majd leszédültem a székről e meglepő és váratlan ajánlat hallattára, és sok időbe került, míg annyira leküzdhet felindulásomat, hogy felelhettem neki.

— Hová gondol az istenért, kedves barátnőm! Én veg feleségül Tercsikét, a ki apja is lehetnék! Ön ezt bizony

csak tréfából mondta, úgy-e kedves barátném. Próbára akarta tenni józan eszemet és hiúságomat?

— Nem, kedves barátom, ez komoly, általam jól megfontolt és régen tervezett ajánlat, melyet önnek el kell fogadnia. A mi öregségét illeti, arról ne beszéljünk. Ön a legjobb korban van, egészséges és erőteljes férfiú, s jól ismerem jellemét, semmi oly szenvedélye vagy fogyatkozása nincs, a mi a házas életet kellemetlenné tehetné és aggodalmat ébreszthetne bennem arra nézve, hogy a vagyon, melynek egyedüli örököseivé önöket tettem végrendeletemben, kezei közt elpusztúlhatna. Valóban soha sem kaphatnék önhöz hasonló derék és jó férjet Tercsikém számára.

— Tehát csakugyan komolyan beszél ön? Kérdém, még mindig magamon kívül a bámulattól.

— A legkomolyabban. Végrendeletemet, mely ott van az almáriumban, már fél év előtt elkészíttettem. Abban is benne van ez akaratom és óhajtásom.

— Lehetetlen! lehetetlen!

— Lehetetlen? — kérdé Péterné asszony fájdalmas megütközéssel. — Mért lenne lehetetlen? Talán a szegény gyermeknek születési titka miatt?

— Oh nem, a miatt nem. Én eléggé felvilágosodott ember vagyok arra, hogy sem e körűlmény akadályúl szolgálhatna, és sokkal jobb szívű, ezt úgy hiszem, kedves barátnőm is tudhatja, sem hogy egy ártatlan gyermeket büntetni akarjak oly szerencsétlenségért, melyben nem vétkes. Más okból lehetetlen, kedves barátnőm, más okból.

— Mily okból? Mondja meg nekem őszintén, kedves barátom!

— Megmondom. Nem a vagyonkülönbségért, mert hát hála istennek, nekem magamnak is van tisztességes állásom é így senki sem vádolhatna kapzsisággal és haszonleséss , hanem mert soha sem volnék képes oly leányt venni f ségül, a ki csak erőltetésnek vagy rábeszélésnek engedve, n ujtaná nekem kezét. Szerelem nélkül a házasság soha sem

lehet boldog, s mert ez megdönthetetlen meggyőződésem, s mert még az életben nem találtam senkit, a ki engem szeretett volna, azért maradtam agglegény.

— Ha egyéb akadály nincs, édes Bárdos, — mondá szelíden mosolyogva Péterné asszonyság, — akkor ez nem akadály, mert Tercsike szereti önt!

— Tercsike szeretne engem? Az lehetetlen, lehetetlen! Ön téved, kedves barátnőm! Bizonyára téved.

— Nem tévedek, tudom. Oh, az anya szeme élesen lát és a kedves gyermek oly kevéssé tudta elpalástolni érzéseit. Valóban, ha ön nem lenne annyira szerény és igénytelen, már régen észre kellett volna vennie, hogy Tercsike szereti önt.

— Engem? Lehetetlen! mondom, hogy lehetetlen, kedves barátnőm!

— És ha nekem már meg is vallotta volna?

— Igen, mint barátját, mint nevelőapját. Azt én is tudom, hogy így szeret!

— Nem, úgy szereti önt, mint a leányok azt szokták szeretni, a kihez férjhez szeretnének menni. Aztán mért is ne szerethetné? Ön nem csak kedves, jó, derék, becsületes, de szép ember is!

— Ne pirítson meg, kedves barátnőm e nagy dícsérgetéssel, mert máskép elbízom magamat, s utoljára még azt is elhiszem, hogy még maga is szerelmes belém, kedves barátnőm? Nem is tudtam, hogy ily híres nagy Don Juan és asszonycsábító vagyok! — mondám enyelegve, mert még mindig nem tudtam komolynak venni az ajánlatot és minden áron tréfával akartam elütni a dolgot.

— Nos, az sem volna épen lehetetlenség! — mondá szelíden mosolyogva a beteg. — Hanem hagyjuk a tréfát. Nincs annak ideje most. Beszéljünk komolyan. Hajlandó-e megnyugvást adni szívemnek és teljesíteni kérésemet? V[illegible] talán ön nem lenne képes szeretni Tercsikét? Az lehe[illegible]len, hisz a kedves gyermek oly szép, jó, ártatlan és a[illegible]nyira szereti önt!

— E kérdésre csak akkor tudnék feleletet adni, ha erről tökéletesen meg lennék győződve!

— Hát kérdezze meg tőle magától.

— Soha, soha! Szemembe nevetne és elveszteném szemében még gyámapai tekintélyemet is! Erre soha sem lennék képes!

— Jó, hitetlen Tamás, hát ő maga fogja önnek megmondani. Menjen és küldje be hozzám Tercsikét, maga pedig várakozzék rá szobájában. Néhány pillanat mulva ő maga fogja fölkeresni önt.

Annyira meg voltam zavarodva, hogy álomlátásnak véltem ezt az egész jelenetet. Szóhoz sem tudtam jutni, hanem gépiesen odahagytam a szobát.

A külső szobában Tercsike az egyik ablakzugban ült és kötött.

Csodálatos! annyira el voltam fogulva, hogy nagy erőfeszítésembe került, nyugodt hangon beszélni hozzá.

— Kedves Tercsike, menjen csak be a kis mamához, hívja önt!

Fölkelt, egy hosszú, olyan csodálatos tekintetet vetett rám, és azután gyorsan anyja szobájába lépett.

De minő sokat mondó tekintet volt ez!

Az est csendjében kihallatszottak talán szavaink s egész beszélgetésünket végig hallgatta?! Vagy talán csak képzelődtem?

Annyi bizonyos, hogy soha az előtt még ilyen szemekkel nem nézett reám!

Szobámba siettem, hol a legnagyobb felindulás és szívdobogások között vártam Tercsike jövetelét.

Csodálatos! minő gyors és nagy átalakuláson mentem át e rövid idő alatt.

Egészen ki voltam forgatva magamból, egészen más emüvegen át néztem az életet. Tercsike a mai napig ég csak gyermek volt szememben, azon tekintet óta, elyet kijövetelem alkalmával reám vetett, egy felnőtt

leányzóvá lőn, a kinek számára már férjről kell gondoskodni.

De hát lehetséges legyen-e az, hogy én legyek az a férfi, ki feleségül vegye őt?

Hát szeretem-e e gyermeket?

Az bizonyos, hogy szeretem, már rég idő óta szeretem, de minő minőségben?

Mint testvéremet? mint leányomat? vagy mint egy bájos fiatal hölgyet, a kit még feleségül is elvehetnék?

Ez a kérdés, ez a gondolat oly szokatlan, oly új volt előttem, hogy egészen megzavart, s még önmagamnak sem voltam képes rá feleletet adni.

De hát szeret ő engemet?

Kétségkívül igen, de hát úgy szeret-e, a mint Péterné asszonyság mondá, a mint egy fiatal leány szokta szeretni azon férfiut, a kit férjeül óhajt?!

Hát mit szeretne, mit szerethetne rajtam, egyszerű emberen, a ki oly félszeg és ügyetlen vagyok a hölgyek körében? S a kinek soha, egy pillanatra is, eszébe sem jutott más, mint atyai szemekkel tekinteni rá?!

De jó isten! mikor a leányok oly szeszélyesek.

De nem, nem! az lehetetlen!

Csak nem bolondulok meg vénségemre, hogy ily hiuvá és képzelődővé váljak!

És mégis! az a tekintet, az a különös tekintet, a mit távozásakor reám vetett!

Az nem egy gyermek, hanem egy fölserdült hajadon tekintete volt.

De most mindjárt eldől, most már minden pillanatban várhatom megérkezését.

Szív, bolond szív, mért versz oly sebesen? Hát csakugyan szeretném-e e leánykát, a kit még tegnap gyermekemnek neveztem? Vagy csakugyan nem egyéb-e álomtásnál ez az egész izgalom, a min ébredtemkor csak mosolyogni fogok?

Nem, nem álom! Ime az ajtó nyílik. Ő belép.

De mi ez?

Hisz ez nem az eddigi Tercsike, az a kedves, vidám gyermek, kivel soha sem találkozhattam a nélkül, hogy ne mosolyogva üdvözölt volna.

Ez többé nem a gyermek Tercsike, ez a felnőtt, kifejlett hajadon Tercsike, a ki most zavartan, pirulva közeledik felém és alig mer szemembe nézni.

Éreztem, hogy nekem kellene valamit mondanom felbátorítására, de azt is éreztem, hogy erre képtelen vagyok. Nálánál is nagyobb zavarban voltam.

Semmi okos dolog nem jutott eszembe. Mindössze is csak annyit tudtam neki mondani, hogy nos Tercsikém, hát mit keressz te itt nálam!

Rám nézett, arcát sötét pir borította el, azután szemeit a földre szegezve, halk hangon így szólt:

— A kis mama küld, hogy megmondjam a bácsinak, hogy én nagyon szeretem a bácsit, s hogy nagyon, nagyon boldog lennék, ha a bácsi is szeretne engem, s feleségeül venne!

Jól hallottak-e füleim? Hihetek-e e gyermek szavainak?

— Tercsike, kedves kis Tercsike, te szeretsz engem? — kérdém meglepetve és elragadtatva.

— Nagyon, nagyon szeretem, kedves bácsikám!

— És mióta?

— Mindig szerettem, azon pillanattól kezdve, midőn kegyetlen nevelőanyám ellen oltalmába vett.

Hogy történt, hogy nem, maig sem tudom, de egyszer csak karjaimban tartottam őt és egy hosszú, hosszú csókkal zártam le vérpiros ajakát.

Ő pedig egész testében remegve, mint egy félénk galamb simult keblemre és csöndesen zokogott.

És azután sok ideig nem szóltunk semmit. Mindkettőnknek csak szívdobogása beszélt.

Végre annyira erőt vehettem lázas felindulásomon, hogy

megkérdhettem tőle, hogy hát mióta tudja, hogy úgy szeret, hogy feleségem óhajt lenni?

— Három hónap óta, a kis mama nevenapja óta! akkor tudtam meg, hogy így szeretem a bácsit!

— De hát miből tudtad meg?

— Hát könyeim árulták el. A bácsiról beszélgettünk a kis mamával. Oh mi gyakran, majd mindig a bácsiról beszélgetünk, ha nincs itthon. A kis mama azt mondta, hogy már ideje lenne, hogy a bácsi megházasodjék. És azt kérdezte, hogy én mit gondolok? Én pedig azt gondoltam, hogy sírva fakadtam. A kis mama azt kérdezte, hogy mért sírok? Én pedig azt feleltem, hogy nem tudom. Ekkor a kis mama azt kérdezte, hogy szeretném-e, ha a bácsi megházasodnék. Én pedig még jobban sírva fakadtam és azt mondtam, hogy nem szeretném. De hát miért? Nem tudom én. De tudom én, mondá a kis mama, azért nem szeretnéd, mert te szereted őt, s azt ohajtanád, hogy téged vegyen feleségül. Nos, nem igaz? Igazat szólj Tercsikém, mert a kis mamának mindig meg kell mondani az igazat. Én erre azt feleltem, hogy igaz, és azóta tudom, hogy, hogy szeretem a bácsit.

— Kedves, kedves kis ártatlan Tercsikém, hát csakugyan szeretsz és hozzám jössz feleségül, — kérdém, csókjaimmal halmozván el ajkát, arcát, szép, tiszta homlokát.

E kérdésemre hirtelen kibontakozott karjaim közül és szomorú, de határozott hangon így szólt:

— Nem bácsikám, én nem lehetek a bácsi felesége! Boldog, nagyon boldog lennék, ha azzá lehetnék, de nem lehetek!

— Nem? Miért nem, te bohó gyermek, ha szeretsz engemet? Hát nem szeretsz?

— Oh isten tudja bácsikám, hogy milyen nagyon szeretem a bácsikát, de azért még sem lehetek a bácsi felesége!

— Nem? Miért nem? Beszélj hát világosan!

— Mert van valaki, a ki még jobban szereti a bácsikát, és a ki bizonyára boldogtalan lenne, ha én és nem ő lenne a bácsika felesége. És a kit én úgy szeretek, hogy örömmel feláldozom magamat érette!

— És ki az? — kérdém, előre sejtve feleletét.

— A kis mama!

— A kis mama! Honnan tudod?

— Tudom!

— De honnan? Tán mondta neked?

— Nem, dehogy mondta, hisz titkolja előttem, de én mégis tudom, kitaláltam!

— Miből?

— Hát abból, hogy midőn azt kérdezte tőlem, hogy szeretem-e a bácsit, s szeretnék-e feleségévé lenni, és én azt mondtam, hogy igen, hát olyan sápadt lett, mint a fehér fal, hirtelen megfordult és sebesen bement a másik szobába s midőn mintegy félóra után onnan kilépett, mind a két szeme ki volt sírva. És aztán azóta mindig olyan nagyon, nagyon szomorú. Még éjszakánkint is mindig oly bánatosan sóhajtozik, mikor azt hiszi, hogy alszom. Oh én tudom, hogy nagyon, nagyon szereti a bácsit és azért nem lehetek a bácsi felesége. Úgy-e bácsikám, maga is belátja, hogy nem lehetek!

Ez a vallomás mennykőcsapásként hatott szívemre. Megértettem Péterné asszony szavait és egész magaviseletét. De hátha csalatkozom? Hátha Tercsike is csalatkozik?

— Nem gyermekem, ez lehetetlen! Te csalatkozol. Hisz épen ő óhajtja, hogy feleségül vegyelek!

— Igen, mert ő nagyon szeret engemet, s mivel tudja, hogy én oly nagyon szeretem a bácsit, hát fel akarja szívét érettem áldozni. De én azt nem fogadhatom el. Ugyan csoda rosz szívű teremtés volnék én, ha ezt az áldozael tudnám fogadni attól, a ki úgy szeret engem, olyan volt hozzám s annyit tett érettem! Nem, én azt nem ietem. Inkább én áldozom fel érette a szívemet. Mert én

nem lennék oly boldogtalanná, ha a bácsi őt venné feleségül, mint ő lenne, ha engemet venne el. Mert én akkor is itt maradhatok a háznál s mint leányuk, mindkettőjüket szerethetem! Azért bácsikám kérem szépen, vegye el a kis mamát feleségül!

E szavak után feleletre sem várva, gyorsan, mint egy zerge, kifutott a szobából.

Jól tette! Távozása nagy követ vett le szívemről.

Mit felelhettem volna neki?

Azt csak nem mondhattam, hogy a kedveért elveszem a mamáját, még ha igaz lenne is, a mit a gyermek állít, hogy Péteriné asszony szeret engemet.

Hanem abban a Tercsikének tökéletesen igaza van; hogy ha ez az előttem lehetetlennek vagy legalább valószínütlennek látszó eset csakugyan fennforogna, az sok tekintetben kellemetlenné és nehézzé tenné a helyzetet, mert akármily okos, nagylelkű és nemesszívű nő legyen is az én kedves barátnőm, mégis csak asszony, az pedig szenvedélyeinek és érzéseinek soha sem tud egészen urává lenni. Meglehet, hogy már a másik pillanatban megbánná tanúsított nagylelküségét, s ekkor aztán oly hamis és fájdalmas helyzet állna elő, melybe nem tudom, hogy miért kelletnék bele lépnem, épen nekem, ki mindez óráig oly nyugodtan és zavartalanul éltem le napjaimat!

De az anyát épen oly kevéssé vehetem feleségül, mert akkor Tercsikével szemben válnék elviselhetetlenné a helyzet!

Íme, egyetlen nap mily rendkívül nagyot változtathat az ember életében!

Ma reggel még vidáman és fütyörészve távoztam hazulról, s íme most a nélkül, hogy bármit is elkövettem volna előidézésére, oly válságos helyzetbe jutottam, melyből ne tudom, vezet-e ki oly ösvény, mely eddigi csöndes, barátságos viszonyunknak ártalmára ne essék!

Annyi mindenesetre tény, hogy mind a kettőt szerete

de a fennforgó viszonyok közt alig látszik előttem valószínűnek, hogy bármelyikèt is feleségül vehessem.

De e miatt épen nem esem kétségbe. A házasság nem életszükség számomra, a mint hogy az ötlet nem is tőlem eredt.

Nyugodtan, higgadtan szeretem mind a kettőt, mint jó barátnőimet, s az igazat megvallva, legjobban szeretném, ha továbbra is így szerethetném őket!

De ha már ez lehetetlen, ha okvetetlenül meg kell házasodnom, annyi bizonyos, hogy inkább a Tercsikét venném feleségül.

Töprengésemet ajtónyilás szakította meg.

Ismét a Tercsike volt.

De most már hangos zokogás közt, rémülten lépett a szobába.

— Jőjön, jőjön kedves bácsikám, a kis mama nagyon beteg, félrebeszél!

Átsiettem Péteriné asszonyhoz.

Teljes önkívületben találtam. Az orvos által biztosan előre mondott sebláz a legnagyobb mértékben bekövetkezett.

A beteg nyugtalanul hánykódott ágyában és érthetetlen szavakat mormogott.

Orvos után küldtem, azután leültünk a beteg ágya mellé, s jégbe hűtött ruhával borogattuk láztól égő homlokát.

Ez kissé enyhítette fájdalmát és sokkal nyugodtabbá tevé. Folyvást beszélt ugyan, de most már meg lehetett érteni szavait. Sőt szakgatott szavainak értelmét is ki lehetett venni.

— Igen . . . igen . . . szeretem őt! . . .

— Hallja bácsi! — sugá Tercsike.

— De nem szabad . . . okosnak kell lennem! . . . Öreg ;yok hozzá . . .

— Hallod! — sugám Tercsikének.

— Aztán a szegény gyermek is szereti őt! ... Azért fel kell áldoznom magamat!

— Hallja bácsi!

— De vajjon hajlandó lesz-e feleségül venni őt, ha megtudja a titkot? ... Beszélnem kell vele mielőbb és mindenről felvilágosítanom!

— Minő titokról beszél bácsikám?

— Nem értem!

Néha hazudni is kötelesség, azt mondtam, hogy nem értem!

Rémület fogott el! Hát ha a beteg még többet fog elárulni! Hogyan távolítsam el a gyermeket a szobából?

— Ő jó ember ... megteendi ... Igen ... igen ... ez kötelesség ... Kárpótlással tartozom szomorú gyermekkoránąk ... De neki még most nem szabad megismerni születési titkát! ...

Ijedten felugrottam, s Tercsikét kézen fogva, a szomszéd szobába vezettem.

— Itt maradj gyermekem, míg a kis mama lecsendesedik. Ő lázban van, félrebeszél s oly dolgokat mondhat, a miket neked nem szabad hallanod!

— Minő titok az, bácsikám, a mit folyvást emleget?

— Oly titok, gyermekem, melyet most nem szabad elárulnom, de a mely kötelességeddé teszi, hogy a kis mamának mindenben engedelmeskedjél!

— Hisz én mindenben engedelmeskedem bácsikám!

Visszatértem a beteghez s új borítékot tettem égő homlokára.

Lassanként megnyugodott, elcsendesedett, s mikor az orvos megérkezett, már mély álomban találta.

Az orvos megvizsgálta őt s igen meg volt elégedve az észlelt tünetekkel. Azt mondta, hogy a láz kisebb és kedvezőbb lefolyású, mint hitte, s hogy valószínűleg nem fog többször ismétlődni.

Nem is ismétlődött, s a seb forradása és gyógyulása

oly kedvezőleg haladt, hogy az én kedves barátnőm három hét alatt talpra állott.

Még néhány napig ugyan a szobát volt kénytelen őrizni, de pár hét mulva az orvos már a kijárást is megengedte.

Találják ki önök: hová ment legelőször?

Hát a templomba, esküvőnkre!

Nos, nem igazi regény ez, és nem vagyok én igazi regényhős?!

És van-e Budapesten nagyobb lelkű és nemesebb szívű asszony az én kedves barátomnál, Péteri asszonynál?

Nincs! De még okosabb sincs! Én tudom, mert mindennap tapasztalom!





NÁZÁRETBE ÉS LORETTÓBA.

Írta

HATALA PÉTER.

III.

Ezernyolczszázhetvenben, tehát kilenc esztendő mulva, Rómából Anconába s innen Lorettóba útaztam; nem lóháton, lassú lépésekben, mint az eszdreloni síkon, hanem európai módra vasuton.

A ki Názáretben volt, az okvetlen elmegy Lorettóba is. Nem kerülheti el a názáreti Mária-házat, mely Lorettóban világhírű búcsújáró helylyé lőn.

Költőies, szép története van ennek a Mária-háznak.

1291-iki aprilban, ott a távol szent földön elveszett a keresztesek utolsó nagy erőssége, Ptolemais; a következő hónapnak, májusnak 10-ik napján Fiume tőszomszédságában, a Raunica-magaslaton, Tersató mellett, egy kis házat láttak az arra menők, mely az előtte való nap még nem vala ott. A háznak kis ablaka, kéménye és egy kis tornya volt, tetőzete fából vala s belül a boltozat kék színre festve, arany csillagokkal ékesítve. Padlózata a háznak nem volt, minden alap nélkül, a puszta földön állott. Kőből épült falain a vakolat s régi szent rajzok látszottak. Közel a falhoz, ajtóval szemben, kis oltár állott, s rajta egy régi feszi fából, a szokott latin felírással; a megváltó alakja ezen zolva volt. Alább a szent szűzé és sz. Jánosé, s egy kis t

lácskán az Üdvözlégy. Az oltár jobbján, alkalmas helyen, szűz Máriának szobra a kisded Jézussal, cédrusfából készítve. — Az ajtótól balra nehány kis szekrény vala a falban; az egyiknek közelében a tűzhely vagy kémény helye. Ki hozta ide ezt a házat? kérdezte a környék népe. És e kérdés annál sürgősebb lőn, mert csodák történtek a titkos eredetű házban: testi-lelki betegek gyógyulást nyertek benne, a szent szűzhez imádkozván.

Ki hozta ide e házat?

A fersatoi szent György-templomnak papja, Sándor, megálmodta. Ő maga is súlyos lázban, betegen feküdt, midőn hírét vette a csodás jelenségnek és a gyógyulásoknak. Maga is be akart menni imádkozni. A következő éjjel, félálomban, látta a szent szűzet nagy angyalsereg kíséretében. A szent szűz kijelenté neki, hogy e titkos ház az ő názáreti háza, melyet Isten rendeletére hoztak ide a tengeren túlról az angyalok, nehogy — elveszvén a szent földön a keresztesek uralma, — a hitetlenek megszentségtelenítsék a szent hajlékot. Az oltárt egykor szent Péter apostol építé, s templommá avatá a házat. A keresztet is az apostolok tették az oltárra. A szent szűznek s a gyermek Jézusnak szobrát sz. Lukács evangelista faragta. Hogy pedig Sándor pap mind ezt el is higyje, annak jeléül a szent szűz rögtön megadta egészségét. Sándor pap fölébredt szendergéséből s észrevevén, hogy teljesen egészséges, a szent házba sietett s az egybegyüjtött hívőknek elmondá e szent háznak csodás történetét.

Így beszélik ezt dr. Kenrik Rikárd amerikai, szent louisi püspök, 1841-ben írt könyvében, melyet 1854-ben dr. Salzbacher József bécsi kanonok angolból németre lefordított és Huthison Vilmos pap, kinek 1863-ban megjelent angol nyelvü műve, 1864-ben német kiadásban látott napvilágot. Mindketten régibb írók nyomain járnak. — A városok, melyeknek szomszédságába az angyalok a názáreti Mária-házat letették, a magyar birodalomhoz tartoztak s

tartoznak jelenleg is. A magyar birodalom királyi trónján akkor az Árpád-ház utolsó ivadéka, III. Endre, ült. A magyar tengerpartnak kormányzója pedig Frangipani Miklós volt. A helynek tulajdonosnője, hová a szent hajlék leszállott, egy igen jámbor asszonyság: az özvegy Ágota vala. Ennek Gábor angyal jelenté mindazt, a mit Sándor papnak a szent szűz elmondott.

Az ajtatos Frangipani, így mondják régi írók, elküldé Sándor papot és más három férfit Názáretbe, hogy a valóról meggyőződjenek. És meg is győződtek. Ott megtudták, hogy a szent ház eltünt a maga régi helyéről. Mértéket is vettek az alapról, aztán visszatértek, négy havi távollét után Frangipanihoz. A főúr küldöttjeinek útazását leíratta s több szomszéd hely könyv- s irat-táraiba letétette, örök emlékül.... Azonban az eredeti iratok nem jutottak el korunkig. Riera Ráfael jezsuita († 1582) Lojola Ignác rendalapítónak társa, azt állítja, hogy olvasott ily régi okmányokat; Glavinich Ferenc, ismert író, ki 1614-ben tersatoi guardián volt, a tersatoi s más régi, ide vonatkozó okmányokat olvasta.

Ámde a tersatoi hívek öröme nem tartott soká. 1294-iki december hó 10-ik napján a szent ház eltünt Tersato és Fiume mellől; tehát három év és hét hó után.

Miért tünt el? Annak okát senki sem tudja. De az adriai tengernek túlsó partján, Olaszföldön, Ancona mellett, ettől délnek, Recanati határában 1294-iki december 10-én éjjel a pásztorok látták, hogy gyönyörű angyalok egy fénylő házat hoznak át a tenger túlsó részéről. A tengerpart közelében s a várostól sem igen messzire, az erdőben letették az angyalok a szent házat. Ez a hely Laureta nevű recanati-i asszonyságnak volt tulajdona; mások szerint: a Lauretum borostyánfa-erdő volt. Reggel felé c··· siettek a pásztorok, s rátalálván a házra, rögtön hírét ··· ték a városba. A város polgárai eleinte nem hallgatta··· pásztorok beszédére, de elvégre mégis kimentek az erd···

s az idegen vendég eljövetelét csodának vették. De háborús világ levén ekkor Olaszországban, különösen ebben az erdőben is rablók kezdék zaklatni a szent ház látogatóit, miért is a szentély naponta kevesebb búcsujárót látott. Hogy a rablók elől kitérjen, a szent ház e helyét is elhagyta 1295-iki augusztus havában. De ez alkalommal rövidebb útazást tőn; a recanati-i határban maradt, csak az országúthoz jött közelebb, a veszélyes erdőből, s most két testvér birtokán, egy dombon szállott meg. Ámde a szent ház fölött a testvérek összevesztek, nem bírván békésen, testvériesen megosztozni a búcsujárás adta jövedelmeken. Már-már fegyveres kézzel rohantak volna egymásnak az elébb egyetértő testvérek; az úr Isten tehát most a testvérek gonoszsága elől vitte más helyre, még ugyanazon évben, december havában, tehát rövid öt hónapi idő mulva, csak pár lépésnyire tovább, a rosz testvérek birtokától, oda, hol jelenleg is áll, s hol azóta Korettó nevű városka épült. — A ki Lorettóba jő, annak most is megmutatják a szent háznak e környéken, a szomszédságban elébb elfoglalt helyeit. Az első hely, melyre Tersatoból jövet a ház leszállott, Bandirola néven ismeretes, s a várostól egy órányira esik. Azért nevezik Bandirola-nak, mert azon időben e tájt erdőség volt s egy fára zászlót — bandirola — tűztek, hogy a zarándokok könnyebben ráakadhassanak a szent házra. — A második hely — a rosz testvérek telke, — a mostani városban benn van, a nagy templom — a szentház-bazilika — piaca nyugati szélén, hol egy kő jelöli a helyet. Olaszországban tehát a szent ház csak igen kis, úgy szólván, lépésekre felszámítható vándorlásokat tőn. Dacára a hármas vándorlásnak, a környék népe s papsága még sem tudta e háznak tulajdonképeni történetét, nem ismerte [illegible]ak értékét. A medve-hegyen — Monte Urso — a mos[illegible]. Lorettó és a tenger közt, egy jámbor remete lakott, ki [illegible]kran ellátogatott a szent házba, s mind három helyén [illegible]at imádkozott, de aztán sokat is tünődött a vándorlá-

sok fölött. Végre a szent szűz megjelent neki álmában s elmondá előtte a csodaház csodás történetét. A remete kihirdette az egész környéken, a mit álmában a szent szűztől hallott. A szomszéd Recanati város polgárai, mert a csoda az ő határukban történt, tizenhat tagból álló követséget küldöttek Tersatoba és Názáretbe. E követség 1296-ban, pár hó alatt eljárt küldetésében, s a mit tapasztalt, le is írta. Ezen okmányok örök emlékül több helyen letétettek. — Tursellini jezsuita a lorettói csodaház első rangú történetírója 1597-ben beszéli, hogy még megvannak magánosoknál a régi okmányok másolatai. — Riera jezsuita pedig írja, hogy 1559-ben ötszáz zarándok jött Tersatóból és környékéről Lorettóba, s égő gyertyákat tartva kezükben, térden csúsztak fel a bazilikába, szívrázó fohászkodások s könyek közt kiáltozva: «Miért hagytál el minket szűz Mária, jőjj vissza hozzánk, jőjj vissza, esdve kérünk!» Riera atyára e jelenet rendkívüli hatást gyakorolt, úgy, hogy meg is ijedt azon gondolatra, ha netán a szent szűz mégis meghallgatná régibb híveit, s visszatérne hozzájuk. Azért tehát csitította a zarándokokat. Maga írja ezeket. Riera egy alkalommal azt is látta, hogy ragyogó égi fény fogta körül a szent házat. Ez egyébiránt máskor is történt volna.

A bazilikát a szent ház fölé II. Pál pápa (1464—1471 kezdé építeni 1464-ben; II. Gyula (1503—1513) folytatta; VII. Kelemen (1523—1534) és III. Pál (1534—1549) idejében a nagyszerű kúp elkészült. A bazilikát, mely magasabb ponton áll, a pápák pazar fénynyel díszesíték. De a szent házon is változásokat tettek, díszítés, fentartás, s a látogatók kényelmesb mozgása tekintetében. Jelenleg a szent ház drága, művészies faragványokkal ellátott fehér márványburkolatban áll. Ezt X. Leo (1513—1521) kezdette, s XIII. Gergely (1572—1585) bevégezte. A szent ház külsőleg a alapzattal együtt 13½ méter hosszú, 9 méter széles és 1 méter magas. Belülről sokkal szűkebb és alacsonyabb s.

X. Leo a régi fatető helyett kőboltozatot készíttetett, mely a szent falakat takaró falon nyugszik. A kis torony, melylyel a ház Tersatoba jövet bírt, hiányzik; csak a kis harangok maradtak fenn. VII. Kelemen a legnagyobb változtatást tétette a szent házon. Régi ajtaját, melyen a zarándokok ki- és bejártak, befalaztatta, a tolongás elkerülése végett a ki- és bejövő ájtatoskodók közt, s három új bejárást töretett a falakban. Ablakot is alkalmasb helyen s tágasabbat nyittatott. Tursellini azt írja, hogy a pápa ezen rendeletének végrehajtása csodás akadályokba ütközött. Az építőmesternek keze rögtön elszáradt, a mint az első kalapácsütést tette a falon. Csak a szent szűztől nyert bocsánat folytán gyógyult meg ismét, de ő nem volt többé rávehető a munkára. A pápa kijelenté, hogy e baj azért érte, mert nem kellő előkészülettel fogott a munkához, többet bízván saját erejében, mintsem az isténi kegyelemben. Egy pap elvégre vállalkozott a pápa által megsürgetett munkára. Előbb böjtölt és imádkozott, aztán kezébe vevén az eszközöket, letérdelt a szent ház elé s így szólt: «Szentséges háza a szűznek, bocsáss meg nekem ártatlannak, nem én ütlek meg tégedet e kalapácscsal, hanem Kelemen az Isten helytartója! Ő csinosítani akar tégedet, s a népnek hozzáférhetőbbé tenni. Tessék az Isten anyjának az, a mi Isten helytartójának tetszik!...»

Az átalakítás csakugyan sikerült. Az oltár is más helyre tétetett, s jelenleg két egyenlőtlen részre osztja a szent ház szobáját. Az oltár mögött a kisebb, az oltár előtt a nagyobb szoba.

Az oltár mögött van a szintén nagyobbított tűzhely — cammino santo. A Mária-szobor a kisded Jézussal az oltár mögötti falban egy fülkében áll, a szent szűz és a kisded J zusnak fején drága arany korona; ruháik gyémánttal s e yéb drágaságokkal pazarul díszítvék. Az arc s kezek az e ttük égő ezüst lámpák füstjétől egészen feketék. A nagyobb s ›bában is ezüst lámpák égnek. A bejáratok egyike a kisebb

szobába vezet, a másik kettő a nagyobb szobába. A falak belül eredeti állapotban maradtak, csakhogy részint a régiségtől, részint a százados lámpafüsttől feketék. Kövekből épültek s embermagasságig; a zarándokok megszámíthatlan — századokon át ide özönlő — csoportjai által símára csókolvák.

Soarez János coimbriai püspök, II. János portugal királynak gyóntatója, IV. Pius pápának írott engedélyével, titkára által egy darab követ hozatott el a szent házból, az ottani papság nagy megbotránkozására. A titkár sok bajjal érkezett Trientbe, hol a püspök tartózkodott, s átadta urának az ereklyét, ki Portugalban búcsutemplomot akart építtetni a lorettói Máriának. De a mint kezébe vette az ereklyét, forró láz lepte meg, s az csak akkor szünt meg, midőn a titkár ismét visszahozta Lorettóba a követ. E kő ezüst szekrényben a szent ház falán látható. Okmány is van róla a Vatikán levéltárában.

Ez 1571-ben történt. Kétszáz év múlva, 1798-ban, a franciák elvitték erőszakkal magát a Mária-szobrot az összes kincstárral. A szobrot a régiségtárba helyezték az egyiptomi osztályba, egy múmia fölé. De 1800-ban Bonaparte Napoleon visszaadta. A pápai megbízott nem vett fel jegyzőkönyvet a visszahozatalról, mert az nem illett a csodás szobor csodás útazásaihoz.

VIII. Kelemen pápa a következő feliratot tétette a szent ház külső márványburkolatának keleti részére, a talapzat fölé: «Keresztény vándor, kit fogadalmi ájtatossága ide vezérelt! A lorétomi szent házat látod, mely isteni titkok s csodák dicsősége folytán az egész világon tiszteletben részesül. A legszentebb istenanya Mária itt született! Itt üdvözlé az angyal, itt lőn testté az Isten örök igéje. Ezt az angyalok először is Palesztinából Illyricumba hozták Tersa' n város mellé az üdv MCCLXXXXI. (1291) évében IV. N - lós pápasága alatt; három évvel azután VIII. Bonifác pá - ságának kezdetén Picenumba átvitetett Recinetum vá s

mellé; ezen domb ligetében, ugyancsak az angyalok szolgálata által letétetett, hol egy év leforgása alatt háromszor változtatván helyét, utoljára itt helyezkedett el ezelőtt CCC (300) évvel. Azóta az ily csodálatos esemény újdonsága által a határos népeket bámulatra ragadta, s mivel csodáinak híre messze s mindenfelé elterjedt, e szent ház minden nemzetnél nagy tiszteletben részesült; falai minden alapot nélkülöznek s annyi század lefolyása után sértetlenül fenmaradtak. VII. Kelemen pápa márványdíszítésbe burkolta az Úrnak MDXXV. (1525) évében. VIII. Kelemen pápa a bámulatos áthelyezésnek rövid történetét e kőre vésette az MDXCI. (1591) évben.»

A pápák hosszú sora hívatalosan: bullákban, búcsuengedélyek, misék, officiumok elrendelése, a római martirologiumba való felvétel által szószerinti igazságnak hirdették e legendát, a lorettói szent ház költészetét.

A legrégibb búcsuengedély, melyben a lorettói Mária-szobrot látogatók részesülnek, állítólag XII. Benedek pápától 1341-ből eredne. Angelita, a recanati-i levéltár őre, azt írja X. Leo pápa idejében (1513—1521), hogy látta azon arany betűkkel írott, ősrégi, korhadt okmányt, melyben XII. Benedek a recanati-i öregeknek és betegeskedőknek megengedí, hogy a helybeli szent Gábor-templomnak oltáránál a lorettói Mária-szobor előtt imádkozván: patratorum criminum veniam consequi possunt, — elkövetett bűneiknek bocsánatát nyerhetik. Ily búcsúk nagy vonzerővel bírtak, nagyobbal mint Tetzel idejében.

IV.

Ott Názáretben századokon át nem tudtak e legendáról. Mária üdvözöltetésének helye sziklabarlang-szoba volt, észen sziklába vájt lak, falai és boltozata termés-szikla, óta csak hírét tudjuk. 1185-ben Phokas ép azon barlangbában járt, melyet hatszázhetvenhat évvel később én is

meglátogattam. Ezen egy barlangszobában laktak-e Jézus és Mária, vagy pedig volt még ehhez egy másik hozzáépített is, minőket Názáretben maiglan láthatni, ki tudja?... Szegény emberek Názáretben most is, a hegy oldalában levő városrészben, egy barlangszobában laknak, melynek három oldala és tetőzete termés-sziklába vájt, a negyedik pedig épített fal, melyben az ajtó és ablak van. A konyha, illetve tűzhely is hátul a barlang belsejében van, csakhogy a keleti szegény ember konyhája és tűzhelye oly csekély, hogy a szobában is elfér. A füst, mint magyar hazánkban is sok helyt, az ajtón jár kifelé.

Mivel Názáretben a Mária üdvözöltetésének barlangja, hol a megtestesülés helyét jelző oltár és a Mária-oszlop áll, termés-kőszikla három oldalával és boltozatával egyetemben: azért a lorettói ház nem lehet a valódi Mária-ház, hanem csak utánzása, emléke annak, minden egyéb októl eltekintve.

A kik pedig a lorettói házat tartják az angyali üdvözlet és a megtestesülés hagyományos színhelyének: azok kénytelenek tagadni a názáreti ősrégi helyi traditiót, mely azon eseményeket a sziklabarlang-szobába helyezi. Két helyen egyszerre az ige testté nem lehetett. Szerintök a lorettói ház volt a barlang-szobához hozzáépített második lakszoba.

De Názáretben, dacára Frangipáni küldöttségének, semmit sem tudtak a Mária-szentély eltünéséről. Ott volt az még 1294-ben is, tehát három évvel később az állítólagos eltünés után. Ricold nevű domonkosrendű szerzetes járt ekkor Názáretben, s nem is gyanítva a lorettói legendának létezését, azt írja, hogy a nagy Mária-templom — melyet harmincegy évvel ezelőtt Beibarsz szultán feldúlatott s melyet feldúlatása előtt hetvennyolc évvel Phokas pap meglátogatott — majdnem egészen romban hever, csak a Már[illegible] üdvözöltetésének cellája — szobácskája, kápolnája — mar[illegible] fenn azzal az oltárral, mely a helyet jelzi, hol a szent sz[illegible]

imádkozott, midőn Gábor főangyal előtte megjelent; egy másik oltár is fenmaradt, a Gábor főangyal oltára.

1320-ban, tehát huszonkilenc évvel a legenda éve után, midőn már nemcsak a Frangipáni küldöttsége, de Recanati városnak követei is hírt hoztak Náźáretbe az eltünt házról — egy angol lovag: Montevilla János zarándokolt a szent földre. Názáretről írja, hogy egykor szép város lehetett és sok temploma volt, de mindannyi romban hever. Názáret kis falu. Egy kis imaház egy igen régi oszloppal van ama helyen, hol Gábor főangyal Máriát üdvözlé...

Montevilla még semmit sem tud a lorettói legendáról. Szuchen Rudolf tizennégy évig volt Keleten, 1336—1350-ig. Názáretről említi, hogy nincs bekerítve, sokan lakják, házai szerteszét elszórvák. Szép nagy temploma volt, melyben közel a khórushoz szép kápolna áll az angyali köszöntés emlékére. A templomban egy oszlop áll, melylyel szemben Gábor főangyal állott, kinek alakja, mintha pecséttel lenne belenyomva, látható. Szuchen Rudolf sem talált a lorettói legendának nyomára Názáretben; még csak nem is gyanítja, hogy ilyes létezzék. Gumpenberg 1449-ben a nagy templomnak romjait látta s egy kápolnát a föld alatt, melyet a kőtemplom romjai tartanak még épségben. Ekkor Názáretben egy pap s két laicus keresztény lakott. Még ekkor sem volt híre Názáretben a csodás átszállításnak. Gumpenberg sem tud felőle. Solms gróf és társai 1483-ban jöttek Názáretbe. A régi Mária-templomot már nagyon elhagyottnak találták, s a templomban egy kis kápolnát sziklába vájva, három oltárral; itt az angyali köszöntés helyét egy oszlop jelölé.

Solms és társai sem tudtak a lorettói legendáról.

Későbbi zarándokok mindig fölemlítik Názáretben a lorettói legendát.

A szentélyek és szent képek vándorlása nem új dolog a vallások történetében. Sok példa igazolja ezt a kereszténységben, s a kereszténység előtti időkből.

A prágai legrégibb zsinagógát is az angyalok építették, Csehországba hozván a feldúlt Jeruzsálemből, a Mória-hegyről, Salamon templomának a rómaiak által szétszórt köveit.

Skutariból pedig a törökök elől szintén az angyalok hozták el a jó tanácsról címzett Máriának képét Genzanoba, Olaszországba.

A sossaui Mária-templomot is angyalok hozták el Antenringből, a rosz emberek közűl, s elhelyezték Alburg mellett a Frauenfleck (asszonyhely) nevű helyen; innen Straubing mellé vitték az asszonykúthoz (Frauenbrünl) s ettől Kagersbe, végre a Sossau melletti mezőre, hol most áll, szintén alapkő, alapfal nélkül, mint a lorettói ház.

A faragott Mária-képek híres búcsuhelyekké lettek idők folytán. Így Mária-Czellben is, 1157-ben egy benedekrendi szerzetes faragott Mária-képet állított fel; e helyre 1200-ban, alig ötven év múlva, Henrik morva őrgróf kápolnát emelt; és százhatvanhárom év múlva, 1363-ban I. Lajos magyar király a hitetlen ellen fölött nyert győzelem emlékére nagy templomot építtetett. És így lett Mária-Czell is idővel elsőrangú búcsuhely, hová évenként százezrek zarándokolnak; fejedelmek, főurak, bíbornokok, püspökök egyaránt, temérdek kincset halmozva százados adományokkal. És hogy hazai legfőbb búcsuhelyünkről is megemlékezzem, Sasvárnak is igénytelen eredete volt. 1564-ben Czobor Imre Magyarország alnádora, nejével Bakics Angyalkával hintón útazott; összeszólalkozván nejével, azt kiszállította s megparancsolá, hogy a komornával együtt gyalog menjenek haza. Bakics Angyalka nyers természetű urának parancsát szó nélkül teljesíté, s midőn az tovahajtatott, Angyalka a szent szűzhez folyamodott buzgó imában. Az ima foganatos vala, mert Czobor Imre csakhamar visszahajtatott, s bocsánatot kérve nejétől, azt hintójába ismét felvette. Em emlékére Czoborné sajátkezűleg faragott körtefából e Máriát a gyermek Jézussal, s azt a leszállítás helyén o lopra, emlékül elhelyezte. Czoborék kijártak ide, az erdő

imádkozni, majd a nép is ide járt és csodák történtek. 1732-ben Esterházy Imre esztergomi érsek hívatalos okmányban csodatevőnek hirdeti ki a sasvári Mária-szobrot. És százharminckét év múlva, 1864-ben ama faragott kép már szép nagy templomban áll Sasvárott, s a háromszázados jubilæum valóban fejedelmi ünnepélyén egyik utódja Esterházynak, Sczitovszky János bíbornok, koronával dicsőíti a szobrot.

A lorettói faragott Mária-képet is, régi jámbor időkben valamely zarándok hozta keletről, s felállítá a recanati-i borostyánerdőben. Talán épen a medvehegyi remete volt e szentföldi zarándok, ki egyuttal a názáreti szentély mintájára egy kis egyszerű házikót épített, minden alap nélkül, a kép számára. Ugyanezen eset történt Tersatoban is, hová valószinűleg Sándor pap hozott ily képet, s épített neki kis házikót. Az idők vas foga elemészté a házikót és a képet, s a mint híre ment, hogy a recanati-i erdőben is van ilyen ház, kész volt az átszállítás legendája. Azón időben szokásos vala mindenféle tárgyakat hozni Palesztinából ereklyekép. Jordán-vizet hoztak s azzal itthon kereszteltek. A pisai temető is a szent földről hozott föld.

Midőn II., vagyis jeruzsálemi András királyunk 1218-ban a szent földről visszatért, magával hozta, mint becses ereklyéket: szent István első vértanú fejét; szent Margit fejét; szent Tamás apostol jobb kezét; szent Bertalan jobb kezét; Áronnak, Mózes testvérének viruló vesszejéből egy darabot; s azon hat vízkancsók egyikét, melyeknek tartalmát Jézus a kánai menyegzőn borrá változtatta. És Thuróczy azt állítja, hogy a király ezen szent ereklyék csodás hatásának tulajdonítá, hogy hazajövet oly szép rendben találta országát. Ha Thuróczy oly komolyan nem beszélne, bizony, bizony... tekintve z ország akkori állapotát, azt vélném, hogy gúnyolódik...

A szent föld s minden legkisebb ereklye is, melynek nléke hozzáfűződött, rendkívüli hatást gyakorolt akkor a ƺresztények kedélyére.

Így született a lorettói ház átvitelének legendája is. Mikor? Ki tudná pontosan meghatározni!... Ilyeneket a nép teremt; vallásos költészete hozzáfűződik egy-egy Mária-képhez, mely az erdő magányában, vagy a hegytetőn, vagy patak, vagy egyes terebélyes fákon lett, talán ismeretlen kezek által elhelyezve. Az ily magány különös vonzó erővel bír a kedélyre; itt több bensőséggel imádkozik az ember, s távol a világ mindennapi zajától, az isteni csendben az Istennel és annak szenteivel társalog. A remeték, szemlélő, az isteniek feletti elmélkedésben elmélyedt szerzetesrendek azért vonultak ily helyekre; vadregényes sziklák közt, uratlan ormokon, mély völgykatlanokban épitettek zárdákat távol az emberektől, az isteni csendben. Sokszor ily magános helyen levő szent kép köré gyűltek, s zárdájuk búcsuhelylyé lőn; várossá is fejlődött.

Ez az emberiség ősrégi költészete, népköltészete, mely a kereszténységet megelőző időkben az őspogányságban nyilvánult: istenei, félistenei, szent erdei, szent hegyei, szent berkei, szent fái, szent oszlopai, szent faragott képeiben, távoleső regényes helyeken vagy népes városokban. A kereszténység kezdetben puritán reactio volt a nagyon elszaporodott és már erkölcstelenné vált ilyetén költészet ellen, de nem sokára maga átvette a költeményeket, az alakoknak keresztény jelleget adott, erkölcsi értéket. A Vénus különféle jelenségei, alakjai átváltoztak a szent szűz anyának sok című alakjaivá; erkölcsileg szép ideális alakokká. És így újból benépesedett minden szép tájék, minden regényes fa és patak, minden szép domb és halom szent férfiakkal és szent nőkkel, a pogány félistenek erkölcsi szebb kiadásaival.

Ilyen népköltészet kifolyása a lorettói ház is.

És a haladó közmívelődésnek félreismerhetlen nyo[illegible] az, hogy a vallásos népköltészet lépésről-lépésre erkölcsil[illegible] ekként nemesbedik.

Miután Lorettó nevezetességeit, — köztük a világhí[illegible]

kincstárt, mely a francia elfoglalás óta ismét rendkívül megtelt, s melyben sok fejedelem s fejedelemnő nagy ajándékai mellett a Bonaparte Napoleon által adományozott arany kehely is látható, — megszemléltem, s végig tekintettem a castelfidardói csatatéren is, haza felé indultam Magyarországba, akkor nem is gyanítva, hogy két év múlva ismét meglátogatom a híres búcsuhelyet.





A MINISZTERJELÖLT.

ELBESZÉLÉS.

Írta

MIKSZÁTH KÁLMÁN.

Hogy lett meg országgyülési képviselő tekintetes és nemes Domándy Gábor uram, azt bizony csak a domándi pince tudná megmondani, s Cibere Muki, a híres kortes, a ki de sok százas bankót elhordott a nagyságos asszonytól, hogy a közvéleményt kiformálhassa ilyenre.

Egy szóval, megválasztották, s már két esztendeje ült ott a mameluk-padokban elterpeszkedve, álmodozó tekintettel és sokszor álmosan is.

A nagy politikára soha életében nem gondolt, s bár kora ifjúságától nem csinált egyebet, mint ivott, evett és aludt, még sem álmodta meg soha, hogy ő valaha honatya legyen. Nagyon magas állásnak hitte ő azt! Egy honatyát örökösen úgy képzelt, mint valami rendkívüli lényt, ki összes idejét a közügyeknek szenteli, kinek nemes domborodású homlokán a honfiúi bánat borong, hangjában a haza fájdalma rezeg.

Nem, nemes és vitézlő Domándy Gábor uram, a ki ugyan a leggazdagabb és legtekintélyesebb sarja az egé- Domándy-hadnak, soha sem vágyott ilyen nagy kitüntetés mely csak a vármegye négy lovon járó nemeseit illeti voltaképen.

De hát mindennek a tekintetes asszony az oka, az ó ideája az, hogy a Domándy család hírnevét túl kell vinni a megye szűk határain, s hogy im a kis Erzsike levetette a rövid ruhát, ki fogja magát legroszabb esetben is fizetni, három farsangot a fővárosban tölteni. Aztán milyen szépen hangzik majd a bemutatásoknál «Domándy Gábor országos képviselő neje és leánya». Csak más az, egészen más, mint egyszerű kompossesornénak lenni odahaza s a kis «libácskát» legfeljebb a szurdokházi bálokra vinni be a családi bricskán.

Egy szó mint száz, Domándy Gábor, ki egykor «tehetségeinek igénytelensége folytán» — hogy a saját szavaival éljünk — a bolyka-járási szolgabiróságot sem merte elfogadni, a tekintetes asszony rábeszélésére zsebre tette harmad éve a mandatumot, szállást fogadott a zerge-útcában, felköltözött feleségével és lányával egyetemben, minden áldott este elment a clubba tarokkozni, minden áldott reggel átolvasta az *Ellenőr*-t, melyet két példányban járat és soha nem mulasztott el egyetlen ülést sem a házban, bármilyen halálosan unta is magát rajta, s ezzel aztán belátta, hogy még sem olyan nagyon nehéz parlamenti tagnak lenni, mint gondolta.

De ha nehéz nem volt, könnyű sem volt. A nagyság átka az ő poharába is vegyített némi keserűséget; nem csak az, hogy a gazdaság odahaza idegen kezelés alatt mindinkább oszlott, foszlott, azt is elszenvedte volna, hogy a tarokkban néha túlságosan megkoppasztották tisztelt képviselőtársai, sőt még az sem esett neki szörnyen zokon, hogy a háztartás rengeteg sokba került, mert hiszen az egészen a Vilma dolga, a Vilma okos asszony, több esze van mint egy vicispánnak, eladó lány van a háznál, tudja mit csinál, ha fogy, az övé is fogy... hanem az fájt az ...g úrnak nagyon, hogy a *Szurdokházi Hiradó* című ellen...i lap majd minden számában le volt rántva, sőt némely...r a fővárosi sajtó hasábjain is.

Hát azért őszült meg az ő haja tisztességben, hogy becsületes neve meghurcoltassék, hogy éretlen tacskók a «bolyki kerület élhetetlen képviselőjének», «hallgató mameluknak», «néma Lycurgusnak» s a jó Isten tudná még minek gúnyolják, mert hiába, tekintetes Domándy Gábor úrban is volt hiuság, de ez a hiuság nem terjeszkedett ki hírnév, szereplés, hanem csupán nyugalom és tisztességes, nemes úri embert megillető auctoritás után.

A tekintetes asszony, valahányszor egy ilyen gyalázat érte a családot, görcsöket kapott, Gábor úr pedig bezárkózott szobájába s dúlt-fult, mint a medve, mindössze talán csak a szép Örzsi kisasszony örült neki, mert ... mert az ő édes céljai így kívánták.

Bizony ha nem mondjuk is el, kitalálják. Hiszen már mindenki tudja, a cselédek, a rokonok, az ismerősök, csak talán a «nagyságossá» lett mamának derogál észrevenni, hogy az a csinos, barna fiatal ember, a ki egy faluból való származás a képviselő úrral, s a ki mindennap eljár a házhoz azzal a szelíd ürügygyel, hogy «itthon van-e az urambátyám?» már egy félév óta az Erzsike kisasszony szívén kopogtat, s jelek mutatják, nem hiába.

No de Isten mentsen, ilyet a nagyságos asszonynak csak előhozni is, az öreg úr pedig, a milyen jámbor ember, azzal a csepp észszel észre nem vesz semmit a világon, kivéve, ha netán a kospallagi dohánya megnyirkosodik.

A fiatal embernek dr. Fekete János a neve, nem valami regényesen hangzik, s talán a *Nagy Iván*-ban sem fordul elő, hanem azért talpig derék ember a viselője, csakhogy szerencséje nincs. A vármegyében, odaháza, nem tudott boldogulni.

Talán azért, mert nem rangbeli, vagy azért, mert tu... hírében állott, a minthogy az is volt. A vármegye kap... tásainál nem szabad többet tudni senkinek.

Tanulmányai végeztével megválasztották a fiatal ...

tudóst segédszolgabírónak s ki tudja meddig vihette volna már azóta, — ha kevesebbet tud.

Egyszer értekezletet tartottak a megye kormánypárti urai, hogy mit csináljanak a bolyki kerület szélsőbali követjelöltével, a kinek kilátása van rá, hogy leveri a kormánypártot.

— El kell fogatni, — mondák a coripheusok, — börtönbe vetni s ki nem ereszteni onnan csak a választások után. A programmbeszédjeire könnyű ráfogni, hogy tele vannak fölségsértéssel.

El kell fogatni, volt az általános határozat s az elfogatással a fiatal segédszolgabiró, dr. Fekete János bízatott meg.

Fekete arcát pír öntötte el s fölemelkedvén helyéről, ékes szavakkal fejtegette az alkotmányosság legsarkalatosabb postulatumát, a legszentebbet, a mihez nyulni nem szabad, a személyes szabadság jogát, ekként kiáltva föl egy helyütt:

»Igenis, tekintetes megyei bizottság, a botnak két vége s az önök által szándékolt tettnek két oldala van . . .

— Meglehet öcsém, — kiáltott bele a vármegye hatalmas olygarcháinak egyike, — hanem akkor nem is lesz te belőled soha vicispán.

Nem is lett, de még szolgabiró sem. Ettől a naptól fogva üldözni kezdte mindenki. Hogy is mert ő kétféle szempontot észrevenni ott, hol a nemes vármegye csak egyet lát? Hogy mert ő a szerény féreg odaállani a kerék alá, melynek világmorzsoló küllőit a megyei kastélyok tulajdonosai mozgatják? Nagy nevek, melyek mögött cifra címerek és nagy traditiók állanak.

Meg is bünhödött érte, egy félév alatt kimarták hivatalából, kénytelen volt Budapestre költözni, a hol nagy nehezen kinevezték a közoktatásügyi miniszteriumba segédfogalmazónak.

Tanulmányai ugyan más szakhoz utalták volna, mert

Fekete János főleg a nemzetgazdászattal, a pénzügyi tudománynyal foglalkozott legszívesebben, de hát Magyarországon ez nem irányadó. A magyar ember beleszületik minden tudományba s egyformán érti.

Évek óta nyomorgott nyolcszáz forintból s még mindig nem léptették elő, mert nem volt semmi protectiója, csak ügyessége és szorgalma. Ez pedig nem elég egy befolyásos képviselő-nagybátya nélkül.

Más téren is megkísérlé a siker aranyos szárnyaiba kapaszkodni. Hasztalan! Írt egy vaskos kötet munkát Magyarország pénzügyeiről. Megvolt a rengeteg kéziratcsomó, a melybe lelkét, tudományát lehelte, cipelte fűhöz, fához, kiadótól kiadóig, bizony nem vette azt meg senki. Név kell ahhoz, név, mondák neki. Végre már odaadta volna ingyen, csakhogy napvilágot lásson, de még így sem kellett senkinek. Még a Gábor bácsi protectiója sem használt, mert az utóbbi napokban már ő házalt a nagy paksametával, melynek úgy látszik immáron az a sorsa, hogy az ő almáriumja tetején küzdjön meg az enyészettel és a penészszel, mert János elkeseredésében megfogadta, hogy ha kezébe kerül, mindjárt a tűzbe dobja.

No már pedig azt még sem lehet engedni, mert hátha sok figyelemreméltó dolog is lehet benne. Ki tudja, — ezek a kiadók, mióta a világ áll, úgy is mindig ostoba emberek voltak. De meg ott van a Katona *Bánk-bán*-ja, eleinte az ördög sem hitte volna, hogy az irodalomnak egy drága gyöngye. Fekete Jani nem bolond ember, még hasznát is veheti valamikor, úgy lehet, annak a kéziratnak. Ő hát nem engedi azt ki a kezéből, hogy a kályhába dobja. Az ember későbbi korában még egy hajdan elégetett szerelmes levelet is megsajnál, szinte szomjúhozza a vonásokat, a miket a tűz elhamvasztott, gyönyörködni tudna most bennök, nem hogy egy egész megsemmisített könyvet ne sajnáljon.

Könyvet, nemzetgazdászatot, mindent felejtett mos nában dr. Fekete János. A ki a paradicsomban van,

nem vágyik még talán a tudományos akadémiába sem. A ki egy egész méztengerben úszkál, azt nem hozza ki sodrából egy-két csöpp keserűség.

Mit tesz az, hogy hívatali pályáján nincs előmenetele, ha viszonya Erzsikével napról napra halad? Nem rég még csak néma tekintetekben nyilvánult a szerelem, olyanok voltak e tekintetek, mintha milliárd hangya mászkálna az ember testén, égetők, de tüzük édes zsibongást okoz; azután a kézérintés jött, a «költészet kapcsa», kéz kezet fog, mintha két puha fészek tapadna egymáshoz ..... milyen csodálatos villany-sodrony szívtől szívhez.

Most már a csókoknál vannak. A mama a másik szobában felejti a kötést, vagy valami dolga van a cselédszobában, akkor azután meg van engedve a lopás. Hiszen a szerelem maga lánc s ha már valaki úgy is láncon van, hadd legyen legalább igazi tolvaj: annak az úgy sem árt már.

De a mennyire haladt Fekete az Erzsike kegyeiben, épen annyira nőtt ellene a nagyságos mama ellenszenve, ki valahányszor az öreg úr beküldte: «Eredj öcsém, mulattasd egy kicsit a familiát is», — mindig vasvillás szemekkel fogadta és feltünő hidegséggel társalgott vele, mintha ő is azt akarná mondani: «név kell ahhoz, név, név».

Hátha még tudta volna, hogy az ifjunak mi a célja, s hogy a leány, az ő szép ünnepelt Erzsikéje, teljes szívéből az övé már!

A legköltőibb összeesküvés a szülők háta mögött, melyen keresztűl megy minden leány, a legédesebb árulás, mely okvetetlenűl felfödöztetik, mert a nyilvánosság a célja. Oh, hogy a szerelem a legboldogítóbb, ha titkos s mégis keresi a ódokat, hogy világosságra jöhessen!

Fekete látogatásai mindig sűrűbbek lettek, úgy hogy a agysságos mama elérkezettnek látta az időt azoknak v :t vetni.

— Hallod-e Gábor, — mondá egy napon, mert ő viselte aháznál a kalapot, — én ezt a helyzetet nem tűröm tovább.

Gábor úr szelíden simította meg szürkülő hajfürteit s idegesen hol kinyitotta, hol becsukta a pipakupakot.

— Miféle helyzetet? — mondá lassan.

— Azt a helyzetet, hogy én az ablakon dobtam ki anyai örökségemet, tizenöt ezer forintot a megválasztásodra, csak azért, hogy nevetségessé légy. Én azt hittem, családunkat emelem ki. Forgós teremtette Gábor, te nem vagy jó családapa, de meg jó keresztény sem. Te pogány vagy, valóságos pogány, a ki tönkre teszed saját magadat s veled együtt bennünket is.

— De hát mivel, kedves Vilmám, mivel? — mondd meg legalább, mi a bűnöm.

— Ostoba, tehetetlen ember vagy, ennyi az egész. Az egész világ kinevet és nem vesz semmibe. Ujjal mutogatnak rád az emberek: «Ni a vén Domándy; ez is egyike a truncusoknak az országházban, a ki még a száját sem meri kinyitni». Megöl a szégyen Gábor; ha ez igy lesz, lányod elsorvad, elepeszti magát, megölsz mindnyájunkat. Nincs lelked Gábor, nincs, nincs, nincs . . .

Tekintetes Domándy Gábor úr összefonta kezeit mellén, letevén természetesen előbb a hosszú szárú pipát s elszontyorodott arccal hebegé:

— Legalább mondd, hát mit tegyek?

— Nézz magad körül. Ki vagy te? Egy nagy nulla! Ki látogat meg téged, kivel barátkozol, milyen társadalmi állást foglalsz el? Semilyet. Néhány név nélküli, ágról szakadt képviselő jár hozzád, ezek előtt sincs azonban tekintélyed; a borodat megiszszák, a pénzedet elnyerik. Na de a bolondnak a fapénz is jó: neked ez is grácia. Menjü k tovább. Mit tettél vajjon értünk, a családodért? Bírta e központtá tenni házadat, bírtad-e megnyitni előttem s lán l előtt azokat a köröket, a melyek nevelését s atyja áll t

megilletik? Nem. Gábor, Gábor, te tévúton jársz, te veszedelmes barázdán lépkedsz!

— Asszony, ne kínozz engem! Eluntam már...

— Mit untál el, a semmittevést, a tarokkozást vagy az alvást? Melyiket untad meg a három közül? Nos? Nem felelsz ugy-e? Találva vagy! Gábor, Gábor, térj lelkedbe, s ne szaporítsd azok számát, kik a saját családjuk sírjának megásói. Neked becsületes, jó szíved van, s meg fogsz érteni. Ha pedig nem, mordizom adta, akkor váljunk el... ma jobb, mint holnap.

— Vilma, Vilma, csillapodj... hiszen hallgatlak, hiszen tanácsod szerint akarok cselekedni.

— Az már más. Ülj ide mellém öregem s hallgass meg... Neked beszédet kell tartani a parlamentben.

— De édesem, én nem tudok...

— Meg kell lenni. Megteszed kedves öregem? Ugy-e megteszed családodért, értem?

— De mikor absolute semmi mondani valóm.

— Dehogy nincs, dehogy nincs.

— Becsületemre mondom.

— Tehát megtagadod? — pattant fel az asszony dühösen.

— Nem, nem — makogá Gábor úr szórakozottan. — Csak arra akarlak kérni, ha lehet, engedd el, mert úgy is mi hasznod lesz belőle?

— Mi hasznom? Ne tettesd magad olyan együgyünek, a minő nem vagy. Tudod te azt, hogy kétféleképen lehet emelkedni az embernek: vagy a vagyona, vagy a politikai befolyása által. Hidd meg édes öregem, egész más szemmel fog a világ rád nézni, ha egyszer beszédedet lenyomva látja a lapokban, vastag betűkkel Domándy Gábor s utána: « . ház!» s a többi s a többi. Oh Gábor, de szép is az a p litika, de szép is az a férfiui hívatás!

Az öreg szomorúan dörmögte, hogy nagyon szép.

— Mit morogsz? Igen vagy nem? ez a kérdés.

— Igen, kedves Vilmám! — tagolá Domándy, — majd a tavaszra.

— Nem! most, holnap vagy holnapután, legfeljebb négy napot adok. Most vagy soha.

— De kérlek angyalom, vedd tekintetbe, hogy most nagyon nehéz, complikált viták folynak a «házban», ember legyen az, a ki most felszólal. Tudod, én soha sem bolondultam a könyvek után . . .

— Miféle nehéz tárgyak? Engem meg nem csalsz. Én is olvasom az országgyülést. A pénzügyi vita van napirenden. Nos, te el fogod mondani nézeteidet.

— De ha nincsenek! Aztán vedd tekintetbe, hogy miniszter-krizis van . . .

— Baj is az . . . Legalább a leköszönt pénzügyminiszter, ha nincsen ott, rád nem pörkölhet, hogy nincs igazad. A többi úgy se érti.

Gábor úrnak tetszett ez az ötlet, és megfogódzott benne:

— Persze, nem érti . . . hüm, hüm . . . nem érti azt talán senki a világon.

— Hogy is értené? Ha értenék, nem utasította volna vissza már a negyedik kapacitás a miniszterelnök által felajánlt tárcát. Hát csak iratkozz fel édes férjecském, a szólásra, de még ma . . . Három napnál előbb úgy sem kerül rád a szó, addig van időd átgondolni, a mit mondj.

— Igazán kívánod?

— Követelem Gábor.

— Isten neki, — felelte Domándy egy mély sohajjal. — Legyek hát én az áldozat ti értetek, fel fogok iratkozni.

— De ne úgy, hogy az elhatározó pillanatban aztán «eleállj», mert ösmerlek benneteket hallgató mamelukok, e esküszöm, többet nem leszünk egy fedél alatt. Tovább ı r nem tűröm e megaláztatást.

— Mindent igérek Vilmám, csak ne haragudj.

— Mindent, tehát még azt is, a mire ezentúl megkérlek.

— Hogyan? Nem elég ennyi, — erre az egy napra?

— Nem, mert az egyik összefügg a másikkal. Mondd meg nekem Gábor, mit keres nálad annyit az a Fekete-gyerek? De hogy mit keres nálad, ahhoz semmi közöm, hanem abba igen is van beleszólásom, hogy a salonba küldözgeted a mi nyakunkra, — talán bizony a lányodhoz, — tette hozzá gúnyosan.

— Csinos pár válnék belőlük.

— Ne ingerelj Gábor, ne lázíts... az ilyen beszédekkel rövidíted életemet, pedig úgy is csak árnyék vagyok ezen a világon s csupán az irántatok való szerelem tartja itt lelkemet a földi rögökhez kötve. De a míg erő lesz bennem, addig mindig élő tiltakozás leszek e frigy ellen. Nem akarom Gábor, jegyezd meg jól magadnak, nem engedi a természetem. Tudod, hogy a Szentilléssy családból származom, s azoknak a címerén az a körirat: «Följebb!»

— Én pedig megvallom, nem voltam idegen ez eszmétől. János jeles fiatal ember, nagy tudománya, jó modora és nemes jelleme van: ritka tulajdonok a mai világban.

— Nem lesz semmi a dologból.

— A mint te akarod, meg a leány. Nagyon jól van édesem, én nem fogom őt többé hozzátok küldeni, ha csak magától nem megy...

— Mely esetben mi küldjük hozzád.

— A hogy tetszik. Én mindenben kapitulálok a házi béke kedveért.

A béke, a nyugalom, ez volt a Domándy Gábor összes vágya, de bezzeg mennyire fölzavarta azt most az elvállalt nagy kötelezettség. Izgatottan járt-kelt az útcán, a clubban orakozott volt, úgy, hogy minden este elfogták a «huszonegyesét» vagy négyszer.

Pokoli kínok dúlták belsejét.

A tragikum magva el volt hintve. Az alaphiba el volt

követve. Feliratkozott a szólásra, s a nagy politikai lapok közölték is a hosszú névsorban, egyik plane maliciából odajegyezte, hogy ez szűzbeszéde lesz az ötven éves tapasztalatokkal dicsekvő férfiunak.

Oh, hogy hazudik a gézengúz! Nem dicsekedett ő soha semminemü tapasztalatokkal, nem irígyelt ő meg-soha sem borostyánt, sem tapsokat. Szeretne a föld alá bujni inkább, vagy hogy soha se virradjon föl az a végzetes keddi nap, a mikor a jegyző valamely nagy szabású beszéd után, e nevet fogja leolvasni: «Domándy Gábor».

S ő neki fel kell állania akkor és minden szem rá lesz függesztve.

Oh bárcsak a folyosón lenne az összes ház, és ne hallgatná senki, vagy ha már hallgatja, hadd siketülne meg egy félórára minden honatya, hogy csak a szája mozgását lássa, de ne értse.

* * *

Sem az nem történt, hogy a parlamenti tagok megsiketültek volna, sem az, hogy a keddi nap fel ne virradjon, hanem az történt, hogy mikor tekintetes Domándy Gábor úr egy comfortáblin hazaért a képviselőházi ülésről, az elmondott beszéd után lázban, vacogó fogakkal, az volt a legelső dolga, hogy az előtte ajtót nyitó inast úgy nyakon teremtette, miszerint az menten az asztal alá gurult,

— Mit nevetsz rám olyan furcsán, te gazember — hörgé dühösen. (Első eset, hogy a tekintetes úr igazán mérges.) Csukd be az ablaktáblákat, ereszd le a függönyöket, ne lásson be senki, még a napfény sem. El vagyok veszve... brrr... brrr... (ez a fogak vacogását jelenti). Oh milyen csodálatosan nézett reám a premier azokkal az előkelő üvegszín szemeivel! Megfagyok Miska. Tegyetek fát a kandlóba. Vajjon mit akarhat velem a premier . . . Csukd be kaput Miska, reteszeld be valamivel, be ne jöhessen e lélek sem. Nagy bajban vagyunk, édes Miskám. Ha vala

kérdez utánam, mondjad, hogy nem lakom itt, hogy nem ösmersz, mondj akármit, de be ne ereszd. Brrr . . . Beteg vagyok . . . Tégy egy vánkost a fejem alá, egyet meg a hasamra. Hadd melegedjem fel. Fogd meg csak, milyen jéghidegek a kezeim. A miniszterek szorongatták. Oh jaj, oh jaj . . .

A hű Miska kétségbeesve sürgött-forgott ura körül, ki ónszínűvé vált arcával és síri hangjával olyan volt, mint egy kísértet.

— Talán jó lenne, ha zacskót melegíttetnék a szakácsnéval a nagyságod gyomrára . . .

— Ne nevezz engem nagyságosnak, nem vagyok én csak nemzetes úr vagy talán még az sem. A feleségemet, leányomat pedig különösen be ne ereszd: nem akarom őket látni.

— Ő nagyságaék a sánta báróénál vannak ebéden, addig úgy sem jöhetnek, a zacskót hozzam? vagy hogy talán mégis jobb lenne a meleg lepény szervétába takarva. Nekem az használt egyszer.

— Azért beszélsz gazember, hogy az elhasznált orvosságot te ehesd meg aztán.

Az ajtón kopogás hallatszik.

— Ki az, mi az? Nem szabad — hörgé Domándy Gábor mérgesen.

— Telegramm! — hangzik kívülről.

— Vedd át Miska s olvasd fel hangosan.

Miska fontoskodó arccal fejtette le róla a papirpecsétet s következőleg syllabizálta:

— Dicső hazafi!

— Te szamár! Fordítsd meg és nézd meg jobban az adresset.

— Domándy képviselő, zerge-útca.

— «Dicső hazafi! — folytatja Miska az olvasást. — áviratilag értesülve azon óriás sikerről, melyet mai remek eszéde a parlamentben aratott, büszkék vagyunk, hogy a

nemzet tapsai kerületünk képviselőjét illetik. Üdvözöljük önben a gyakorlati államférfiut. Ön az újonnan felgyúlt csillag. Lelkesedéssel nézzük innen ragyogó fényét». Aláírva: a bolyki kaszinó.

— Tépd össze s dobd a tűzbe! — kiáltá Gábor úr, s habár foga vacogott is a hidegtől, arca lángba borúlt.

Megint kopogtatás. Új telegramm. Ebben a szurdokházi intelligencia fejezi ki méltó elragadtatását a beszéd fölött s rakja le hódolatát a megye nagy szülötte előtt.

— Fel ne bontsd a többit, ha még jönne.

És jön; mindig több-több, magánosoktól és testületektől, nagy nevű államférfiak, kik eddig hidegen nézték le Domándy Gábort, s ha köszönt is nekik a «ház»-ban vagy azon kívül, alig bicentettek fejükkel, most névjegyeiket küldik és baráti kézszorításukat. Livrés inasok egymásnak adják a kilincset a zergeútcai csendes polgári házban. Miska nem bírja elképzelni, mi történhetett.

Majd egyszerre felpattan az ajtó s maga a nagyságos asszony rohan be s egyenesen a férje nyakába ugrik azzal a repeső örömmel, melylyel valaha régen ... régen.

A kezében egy esti lapot lobogtat, arcán a diadal mosolya virít.

— Gábor, édes Gáborom! ... Ki hitte volna, ki gondolta volna .... Én, csak én tudtam azt egyedül Gábor, hogy benned nagy talentum rejlik.

Gábor úr egy hörgő nyöszörgéssel válaszolt erre a bókra.

— Roszul vagy édesem? A nagy öröm levett lábadról. Mutasd csak a homlokodat. Lázad van, majd elmúlik. Úgy szokott az lenni az ilyen nagyobb emotiók után. Ne főzessek egy kis herbatheát?

— Ne, ne! Hagyj magamra. Egyedül akarok lenni.

— Oh dehogy hagylak édesem, van énnekem olyan orvosságom, mely minden bajt nyomban begyógyít. Né csak, olvasd csak «kis öregem», mi van itt.

Abban az esti lapban pedig az a combinatio volt megírva ritkított betűkkel a vegyesek között, hogy a pénzügyminiszteri tárcára mai beszéde után, mely oly behatóan tárgyalja közgazdasági viszonyainkat, az egyedüli komoly jelölt csupán Domándy Gábor lehet. Sőt mint a lap biztos forrásból értesül, gróf Cserényi Pál miniszterelnök még a mai nap folyamán fel fogja azt neki ajánlani.

— Ámulat ez, mese ez Gábor. Nem, nem, hiszen itt áll megírva. Jó hogy jösz Örzsi, olvasd el te is, hadd győződjem meg, hogy nem álmodom.

Egy fiatal, délceg leány lépett be, gyönyörű, szőke fürtökkel és a legszebb kék szemekkel, a miket csak képzelni lehet. Piros korall ajkai ingerlően mozogtak, valami pajkos operette-dallamot dúdolt, hanem attól a nehány sortól egyszerre elhalt a dal s arcáról a gondtalan pajzánság eltünt, helyét sápadtság foglalta el.

— Te is elsápadtál a nagy örömtől, épen mint apád. Benneteket minden meg tud zavarni. Örömben, búban legyetek erősek, mint az anyai nagyatyám címerirata mondja: «In prosperis et asperis». Bizony csak különös nyilvánulásai vannak az örömnek.

Pedig hát a szép Erzsike épen nem örült a dolognak. Nagyon jól tudta ő, hogy a magaslat távolítja attól, a kit ő olyan nagyon szeret. Mit ér neki az, ha apja a piros széken fog ülni, mikor neki csak a boldogtalanság padja jut!

E pillanatban fölemelkedett az öreg Gábor a divánról, a hol eddig összekuporodva feküdt, s egy miniszterhez épen nem illő összegörnyedt positurában állott meg neje előtt.

— Asszony! — mondá, talán először életében férfias, kemény hangon. — Eddig mindig te hurcoltál az orromnál fogva, most már én akarok az úr lenni a háznál. S az is eszek, becsületemre fogadom. Dixi.

— Az leszesz Gábor. Az egész ország fölött úr. Keyelmes urunk.

— Asszony! — szólott Gábor úr tompán és ridegen,

— ha még egy ilyen hivalkodó szót kiejtesz, megfojtalak. Pusztuljatok a szemem elől a szobátokba. Akarom, parancsolom.

— De Gábor, az Isten szerelmeért, mit gondolsz?... Értekeznünk kellene... a miniszterelnök mindjárt jöhet. Ember, ember, hogy lehetsz ilyen könnyelmű! Téged elvakított a szerencse, pedig nekem köszönheted azt...

Domándy állati dühhel toppantott egyet a padlón. Arcán kidagadtak az erek. Még soha sem látta neje ilyennek.

— Egy szót sem többet. Pusztuljatok.

— Reám is haragszol édes apám? — kérdé lágy, szelíd hangon Erzsike.

— Rád is. Te vagy minden bajomnak az oka.

A nők távoztak.

— Apád megbolondult, — mondá a mama, — megártott neki a nagy öröm és rohamai vannak. De majd kitombolja magát. Most pedig siessünk s hozzuk kissé rendbe a salont, mert a gróf jöhet. Oh lányom, milyen dicső pillanat! A miniszterelnök, Magyarország miniszterelnöke a Domándyné salonjában.

— De hátha csak levelet ír?

— Nem, nem. Nekünk idősebb nőknek hatalmas előérzetünk van. Én hiszem, tudom, hogy ő itt lesz még ma.

— Te könnyen hívő vagy mama. Egy hírlapi hír légből kapott is lehet. Én nem értek a politikához, de én nekem mégis különösnek látszik az, hogy az én papám olyan nagyon okos dolgokat mondott volna.

— Gyermek vagy, nem érted, hogy kis észszel kormányozzák a világot, s hogy ezerféle körülmény játszik bele az ember szerencséjébe. Aztán a mi apádat illeti, ő nem mindennapi ember, édes leányom, én rég fölfedeztem ben… az égi szikrát; Szentilléssy-lány létemre nem is mente… volna hozzá másképp; igen, a te apádban van égi szikra, szertelen lustasága takarja el annak fényét.

— Levél a nagyságos képviselő úr számára, — jött jelenteni a szobalány.

— Vigyék a szobájába.

— De nem lehet, mert a nagyságos úr rázárta magára az ajtót.

— Kopogtatni kell, majd kinyitja.

— De épen az volna a legnagyobb baj, mert a nagyságos úr a hatcsövű revolverét helyezte maga elé s megesküdött, hogy lelövi, a ki legelőször háborgatja. Azt az egyet pedig meg különösen is meghagyta, hogy a János úrfit, ha jönni találna, még közel se eresszék az ajtóhoz.

A nagyságos asszony fejet csóvált s így szólt:

— Vegye át a levelet és hozza be ide.

— Igen, de a levél a miniszterelnöktől van s válasz kell rá. A lakájnak meg van hagyva, hogy választ vigyen.

Domándyné élénken ugrott fel s maga sietett ki az előszobába, átvenni a levelet. De bizony csak nagy rimánkodások után sikerült bejutnia vele a férjéhez.

— Mit akarsz? — kérdé az durván.

— Levél a miniszterelnöktől. Bizonyosan a pénzügyi tárcával kínálnak meg. Oh Gábor, tagjaim remegnek a gyönyörtől, s lelkem már olvassa a sorokat bent.

— Nem fogadom el.

— Hiszen csak nem bolondultál meg.

— Becsületemre mondom, nem fogadom el.

— Ember, ne tégy hamis esküt! Vagy pedig ne tréfálj velem.

Domándy felbontotta a levelet s olvasá: «Kedves Gáborom! A mai minisztertanács után körülbelül esti hét óra tájon, jelöld ki, hol válthatok veled néhány bizalmas szót? Tisztelő barátod: gróf Cserényi Pál».

— Az ördögbe is, — dünnyögé Domándy ijedten, — a dolog komolyabb, mint hittem volna. No Gábor, most vagy már igazán megakadva.

Leült s a következő választ írta:

«Kegyelmes uram! Én roszul érzem magam, s valószínűleg ki nem mozdulhatok ma szobámból. Méltóztassál azonban megengedni, ha tán a mai beszédem folytán jöttem volna szíves jóindulatodnál fogva valamilyen kombinációba, határozottan kijelentem: drága idődet, melyet a haza annyira igénybe vesz, rám ne pazarold, mert én semminemű hivatalt nem vállalok, sőt holnap a képviselői mandatumot is leteszem. Hódoló híved: Domándy Gábor.»

A kész választ odatolva a neje elé, kárörvendő hangon mondá:

— Ne, olvasd te is!

Domándyné ijedten csapta össze kezeit.

— Szent Isten, te meg vagy őrülve.

— Meg voltam akkor, midőn reád hallgattam. Ezentúl már okos ember leszek, csak ezt a szégyent kiheverjem.

— Valami titok nyomja a lelkedet. Mi történt veled? Légy őszinte.

De Domándy Gábor úrból nem lehetett kivenni harapófogóval sem egyetlen elfogadható indokot arra nézve, hogy a felajánlt tárcát el nem fogadja. Szótalanul méregette a szobát vaskos medvelépéseivel s nem is felelt a neje kérdéseire, minélfogva az visszament a szobájába, nagy tünődések között.

«El kell fogadnia. Már miért utasítaná vissza? Vannak emberek, a kik ha miniszterekké lesznek, lejárják magukat, oda lesz tekintélyük, nimbusuk, de Gábor nem veszíthet semmit; ő csak nyerhet.»

Alig egy óra mulva főúri fogat állott meg a ház előtt és gróf Cserényi lépett ki a hintóból, ruganyos léptekkel haladva fel a lépcsőkön.

Domándyné látta a hintót s hallotta a közelgő lépteket és szíve hangosan dobogott.

— Erzsike ide mellém, simítsd meg a hajadat, igazí meg a fodrot a ruhádon, kissé össze van gyűrve, adj a t tednek méltóságos állást . . . így ni . . .

A nők elhelyezkedtek a salonban, s egy időben, a hogy a szobalány jelenté, belépett gróf Cserényi Pál.

Magas, karcsú ember, ősz hajjal, arisztokratikus hosszúkás arccal, az egyik szemén monocli, s az «r» betűt triplán ejti ki. Egy szóval, meg van áldva a miniszterelnökök összes szükséges tulajdonaival.

— E nagy szerencse — mondá Domándyné fölkelve, — bizonyosan férjemet illeti, gróf.

— Oh épen nem, asszonyom. Én megvallom, egy kevéssé politikus vagyok, s szeretem megkerülni az esélyeket.

— És ez a leghelyesebb is, úgy hiszem, — mondá Domándyné nyájas, de bágyadt előkelőséget szenvelgő hangon, midőn magas vendégét a legfőbb helyre, a sárga selyem-divánra ültette, melyet még valamikor Domándon vett, a póstamesterné irígylésének felköltésére. — Gróf úr, van szerencsém leányomat, Elizt bemutatni.

Erzsike mélyen elpirult a gróf tekintete alatt, mely kissé szemtelen is volt.

— Valóban asszonyom, — kezdé meg a társalgást Cserényi, — az esélyeket az igazi diplomatának elő kell készíteni, s erre nézve a legjobbak a szövetségkötések.

— Értem önt.

— Igen kellemes rám nézve, mert épen önnel akarok szövetségre lépni asszonyom.

— Hogyan? Én velem? Ki ellen.

— Természetesen, a férje ellen — mondá a gróf mosolyogva. — Azt akarom, hogy ketten vegyük rá a miniszteri tárca elvállalására.

— Nehezen fog menni, — szólt Domándyné alig palástolhatva el nagy örömét.

— Nehéz dolog, de nem hiszem, hogy könnyen ne menne. Önnek asszonyom nem lehetetlen semmi.

E finom bókra elpirult Domándyné s aggályosan tekint a nyiló ajtóra, melyen Gábor úr lépett be.

— Kegyelmes uram, te itt?

— Testestül-lelkestül, Gábor barátom. Ha nem jösz, viszlek. Kaptam levelet, de nem vehetem komolyan a kosarat.

— Pedig elhatározásom megmásíthatlan.

— Gondold meg, hogy az egész kabinet sorsa tőled függ. Ha holnap estig nem birok minisztert találni, be kell nyujtanunk lemondásunkat. Épen a tizedik ember utasította vissza tegnap. A mai beszéd után te vagy az események által előtérbe tolva, s ha csak egy csöpp hazaszeretet lakik benned, nem teszed ki a kabinetet s ez által a hazát kimondhatatlan zavaroknak.

— Nem bírok megfelelni annak az állásnak.

— A patvarba is, ne beszélj! Te, a ki egyetlen beszédedben több tapasztalatot, több tudományt és készültséget árultál el, mint a mennyit mi mindnyájan. Barátom, gondold meg, hogy vannak kötelességek, a melyek előtt meg kell hajolnia a férfiunak . . .

— Úgy van! — mondá Domándyné kenetteljesen.

Domándy megsemmisülve rogyott egy karszékbe, s halántékait szorította össze a tenyereivel.

— Már habozik — sugá Domándyné.

— Nem lehet, nem lehet — hebegé Domándy sápadtan.

— Olyan vagy barátom, mint egy sphinx vagy mint egy gyerek . . . titokzatos és érthetetlen. Nem lehet, mondod, nem lehet; de hát van-e alapos okod arra a nem lehetre? Mert ha nincs, én szavamra mondom, egy tapodtat sem mozdulok innen addig, míg nem adod beleegyezésedet.

— Jól van tehát, — kiáltá Domándy fölkelve, egy hirtelen határozat szilárdságával, — gavallér ember vagy, kegyelmes uram, neked elmondom az okot, ha mindjárt el kellene is sülyednem a föld alá miatta, szégyenletemben.

— Szent Isten! mit fogok hallani.

E súlyos pillanatban halk kopogás hallatszott az ajt

s a nélkül, hogy bevárná a választ, belépett a kopogtató: dr. Fekete János.

A nagyságos asszony szigorú, fagyasztó tekintettel nézte végig, Erzsike fülig pirult, a miniszterelnök pedig megbotránkozó pillantást vetett rá.

— Bocsánat! — mondá a fiatal ember, visszavonulni készülve, nem tudtam, hogy háborgatni fogom.

— Maradj itt öcsém, mert a mit mondani fogok, szorosan összefügg veled. Neked okvetlenül itt kell lenned és hallanod. Kegyelmes uram, van szerencsém neked bemutatni földimet, dr. Fekete János segédfogalmazót.

Ő excellentiája föltette a monoclit s mint a hogy valami apró rovart szokás, futólag végig nézte Fekete Jánost.

— Hallgass meg tehát, kegyelmes uram és el ne ítélj — kezdé Domándy töredelmesen, — mert ha lumen nem, de becsületes ember vagyok. Hibámat jóvá tenni kötelességem. Ez a fiatal barátom egy vastag kéziratot nyújtott át nekem ezelőtt hetekkel . . .

— De Gábor, ez tán még sem tartozik a dologra.

— Sőt épen odatartozik. A kéziratot át kellett volna adnom valamely kiadónak, de senki sem vállalkozott rá, mert nem phantastikus, ledér regény, hanem komoly mű a magyar pénzügyi viszonyokról.

— Ah, ah! — csudálkozott ő excellentiája. Nos aztán?

— Aztán . . . aztán . . . itt állok, kimondom az igazat, — szólt az öreg úr egy mély sohajjal, — én bizony ebből a kéziratból mondtam el egy fejezetet tegnap a képviselőházban; nem értek én magamtól a pénzügyekhez, annyit sem, mint a körmöm feketéje.

A nagyságos mama egy halk sohajjal összerogyott a karszékében. Örzsike arcán a diadal glóriája tündökölt, csak Gábor úr állott ott bűnbánólag s a szerző elpirulva.

Gróf Cserényi Pál hidegen fölkelt ülőhelyéről s fityáló hangon tagolá, egyetlen ujját nyújtva oda Dománnak:

— Ah, ah! Nos így csakugyan be van ez a dolog végezve. Servus! Isten önnel, kisasszony!

— Kegyelmes uram, — szólt Domándy megkönnyebbülve — a műnek, mely engem majdnem a miniszteri székbe vitt, e fiatal ember a szerzője, mint mondám, s e fiatal ember már öt év óta csupán segédfogalmazó. Ha tán kegyes lennél kiterjeszteni figyelmedet.... előléptetésére vonatkozólag.

— Hja az nagyon nehéz, édes barátocskám... sőt mondhatnám lehetetlen most, midőn redukálunk. Adieu!





IRODALMI SZEMLE.

LÉVAY JÓZSEF ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI.

(Két kötet, a költő arcképével. Budapest, 1881. a Franklin-társulat kiadása.)

LÉVAY JÓZSEF nem tartozik ama költők közé, kik zajos szereplés által igyekeznek a közönség érdeklődését magukra vonni. Közel negyven évre terjedő írói pályája alatt önálló gyüjteménynyel most harmadízben lép a nyilvánosság elé s összes költeményei majdnem húsz évi időköz után követik utosó gyüjteményét. Ha Lévay e körülmény dacára is nem közönséges eredményeket ért el irodalmunkban, s nevét hosszabb idő óta elsőrendű költőink között emlegetik: e sikernek oka, véleményem szerint, főkint abban rejlik, hogy költőnk az akadémiai szabályok szerint ítélő kritikának rokonszenvét már korán meg tudta nyerni. Eléggé művelt ízlés birtokában, mindenkor kiváló gonddal, csinnal dolgozott s alkotásai rendesen olyanok valának, hogy azokat, legalább forma tekintetében, a szabályszerűség példányképei gyanánt lehetett bemutatni.

Az ily költemények külön-külön ha nem is mély, de kellemes hatást gyakorolnak az olvasóra; szerencsétlensé-k azonban, hogy összegyüjtve unalmasokká, fárasztókká lnak, mert erősebb költői egyéniség hiányában, az ösz-nszerű productio könnyedsége helyett többnyire a mester-lt alkotásnak kínos munkáját éreztetik.

Lévay összes költeményeinek átolvasása közelebb szintén ily hatást tett reám. Nála is az *elme* tevékenysége emelkedik túlsúlyra, holott a művészet tulajdonképeni organuma mindig a *phantasia.* — Nála inkább a tárgy, mint saját egyénisége köti le érdeklődésünket, mely csupán teremtő phantasia, vagy a mi ezzel egyenértékű: önálló, egyéni világnézlet birtokában válhatnék érdekessé. Minthogy azonban ezt a tulajdonságot nélkülözni kénytelen, hogy unalmasnak ne láttassék, mindig új tárgyakat keres s a subjectiv eredetiség: vagyis a mindig egyforma tárgy egyéni tárgyalási módja helyett a surrogativ vagyis objectiv eredetiséget: a tárgy eredetiségét hajhászsza. Ő egy-egy érzelemnek vagy hangulatnak rajzában a természetből vett képek egész mozaik-csoportját alkalmazza, a nélkül azonban, hogy lelkének hangulatát azokra kiönteni képes volna. Képei, hasonlatai többnyire csinosak; de érezzük, hogy a költemény keletkezésénél tevékeny szerepe nem a gyorsan működő phantasiának, hanem a combinatiókba mélyedő elmének volt. Egyik dalában például, kősziklává szeretne változni, hogy a lábánál mozgó, áruló világra omolhassék; azután a vihar szárnyát óhajtja, hogy a föld szemetjét végkép elseperhesse, később a haragos tenger és a tüzes villám erejét írigyli s végül így kiált föl:

Volnék szikla, vihar,
Tenger avagy villám:
Oh csak ezt az érzést
Levetkőzni birnám!
Az élet vagy halál
Más világba tenne . . .
Oh volnék ma bármi,
Csak magyar ember ne!

Az egész költeményen keresztül a gondolati elem u-kodik s az abstractio fárasztó munkáját érezzük a néll hogy a költő közvetlensége bárhol is fölcsillámlanék. A

La Grange asszonyhoz intézett dalok egyikében (I. 130. l.) mondja:

A bércek boruja
Napsugárrá válna,
Ha egy pillantásod
Itt maradna nála.

De ez sem elég; a hullámos, mély folyó gyöngyöket teremne, ha a művésznő szeméből egy pár könyü bele hullana s a pusztaságnak lenne zengeménye s illatos virága (!) ha a szellő rajta «hangjaival járna». Ismét lejebb arról elmélkedik: mit csinálna akkor, ha kedvese rózsa, s mit ismét, ha az kemény szikla volna. — Ezek az örökös föltételezések határozott ellentétben állanak a lyra természetével. Az igazi dalköltő csak jelen időt ismer, s a dalnak, melyben a képzelem mindig pillanatig tartó érzelemhez van kötve, mindazt kerülnie kell, a mi egyenes útjától félreesik.

Lévay a *Megnyugvás*-ban (I. 333. l.), mely különben egyike szebb dalainak, könnyeit elrejti a világ elől s elébb szilárdan akar állani, mint a szikla, hogy a jövendőnek vészeit bátran bevárja, majd pedig azt kívánja, hogy lelke tó legyen,

melynek szinén
Csöpp habot se láttok,
Melynek szinén még viritnak
A fehér virágok . . .
Csillagsugár, fehér virág
Sima tükörében,
Setét halál, vészes örvény
Ott alant a mélyben.

Ha Lévay megelégszik az utolsó képpel s csak ezt igyekszik bensejének tükrévé tenni, igazabb és megkapóbb rajzát adja lelki állapotának.

Ily kettős képét adja a «szenvedélynek» egy másik dalában (II. 401.). A szenvedély gyönge, ártatlan gyerek, kit

a költő megszán, keblén meleget s kiből később durva óriás válik:

Int, parancsol egy szavával,
Tőle el sem futhatok . . .
Ugy visz, úgy ragad magával,
Hogy kezén majd meghalok.

A kép hű és eléggé költői, de Lévayt egymagában nem elégíti ki. Ő a természetben új képet keres s talál is a völgyi patakban, melynek sima tükrében odaadással gyönyörködik, de a mely, midőn medrébe lép, hogy élvezze hüs cseppjeit, észrevétlen megnövekszik és őt az örvénybe sodorja:

Vékony ér volt eleinte,
Most egy tenger vésze lett
S zugó habja szinte, szinte
Összecsap fejem felett.

Mi szükség van itt párhuzamosan haladó két képre, midőn egy is ép úgy visszatükrözheti a költő gondolatját s együttesen csak gyöngítik egymás hatását?

Szerencsésebb Lévay, ha valamely természeti tünemény központjába helyezi magát s a rajta kívül álló tárgyba önti át érzelmeit. A költő alakja ilyenkor egészen eltünik, de a kép hatása annál erősebb, annál festőibb.

Szép példa erre a *Dalnok* (I. 210.), melyet egész terjedelmében ide igtatok:

Hull a virág, hull
Az erdőnek zöld leveles
Akácfáiról,
Illatával a vidéken
Hives szellők járnak,
Ki gondolna tövisére
Szegény puszta fáknak!

Hull a virág, hull
Ifjuságod daltól zengő
Ákácfáiról,
A virággal, a vig dallal
Hir szellői szállnak,
Ki gondolna tövisére
Szegény puszta fáknak?!

Hasonló hatása van a *Vihar játéká*-nak (II. 217.), melynek szépsége szintén abban rejlik, hogy a költő érzelme nem közvetlenül, hanem képekbe burkolva nyilatkozik.

Az ily képekbe öltöztetett érzelmek az olvasó képzelődését is tevékenységre ösztönzik s e tevékenységnél a költemény születésének folyamata ismétlődik; de hibát követ el a költő, ha complicált képeket használ, melyek megértése az olvasónak munkájába kerül. Lévay a lyrai költészet e sarkalatos törvénye ellen gyakran vétkezik és pedig költői egyéniségének ama lényeges fogyatkozása miatt, melyre előbb már rámutattam. Nála hiába keressük azt az ösztönszerű tevékenységet, mely úgy az álomban, mint a költői phantasia működésénél abban árulja el magát, hogy sohasem marad az abstractnál, hanem örökösen symbolizál. Lévaytól megtagadták az istenek a képekben látás adományát, s miután csak abstractio segélyével sikerül megalkotnia képeit, nála a phantasia tevékenységét, melyről már Hegel megjegyezte, hogy az bizonyos mértékig mindig ösztönszerű, az elme nehézkes, számító munkássága helyettesíti. Így születnek aztán complicált képei és hasonlatai, melyek a lyrai költészet finom szövetét nem egyszer átlyukasztással fenyegetik.

Csak két példát idézek bizonyitékul.

Kedveséhez, ki őt egészen elbűvölte, írja egy helyen II. 13.):

Nem barna fürtöd vitte véghez,
E fényben omló hab-fodor,
A mely körül a lég is érez
'S láthatian ajka csókba forr.

Majd később a puszta, kopár vidék rajzában (II. 108.):

Hol hajdan a remény dus zöldje nőtt,
Vigan köszöntve a jövő-menőt:
Könyharmat ül, megolvadt néma kín,
A bus csalódás tüskebokrain.

Hogy ellenszenvvel ne vádoltassam: mindkét példát Lévay újabb költeményei s nem az ifjukori kísérletek közül választottam.

Az energikusan működő phantasia hiánya Lévaynál már a jelzők és költői szók megválasztásában is érezhető. Ő nem kedveli vagy nem ismeri ama találó jelzőket, melyek egyenesen az olvasó szeméhez fordulnak s melyeknek nagy szerepe a régieknél már az öreg Simonidest arra indította, hogy a festészetet néma költészetnek, a költészetet pedig beszélő festészetnek nevezze. Lévay csak ritkán talál szerencsés költői szót, mint a midőn például azt írja, hogy a «fecske villan», vagy a midőn az idő gyors futásának jellemzésére «szárnyas napokról» beszél; míg a barna gond, sugáros harmat, lánghab, bánatvirág, gyöngykoszorú, gyöngyvidék s más ezekhez hasonló kifejezések minduntalan ott pöffeszkednek verseiben.

A képzelődés ily üres hólyagjaitól az undor bizonyos nemével fordulunk el mai napság s tetszésünket csak az nyerheti meg, a mi egyszerű, igaz és természetes. Lévay gyüjteményében ezért becsülöm legtöbbre *Mikes*-t, költészetének egyik régibb termékét.

E szép elegia, melynek minden sorában megrezdül az utolsó szabadságharcunk gyászos vége fölött érzett hazafiui fájdalom hangja, megkapóan igaz és költői rajza a számüzött lelki állapotának:

Egyedül hallgatom tenger mormolását,
Tenger habja felett futó szél zugását,
Egyedül, egyedül
A bujdosók közül,

Nagy Törökországban ;
Ha csak itt nem lebeg sirjában nyugovó
Rákóczi nagy lelke, az eget csapkodó
Tenger haragjában!

Majd elrepül gondolata a kedves szülőföld felé, hol a virágokon «tarka pillangókként első ifjúsága emléki reszketnek» ; de nem mehet haza, mert népe gyászos rabigában senyved, míg új hazája földjén, magános fa ugyan, «melyre villám szakad, melyet vihar tördel, de legalább szabad levegővel élhet». Hallgatja tovább is a tenger mormolását, de felizgatott képzelődése most már valósággal közelében érzi a nagy szabadsághősnek szellemét:

Körülöttem lebeg sirjában nyugovó
Rákóczi nagy lelke, az eget csapkodó
Tenger haragjában.

A költemény folyvást emelkedik s a befejező sorok, lényegtelennek látszó módosításukkal, a helyzetnek hű képét, költői magyarázatát adják.

Mikes talán az egyetlen hazafias költeménye Lévaynak, melyben a gondolati elem egy pillanatra sem törekedik előtérbe, s mely a felindult kebel egész közvetlenségét érezteti velünk.

Az érzelmek ily egyszerű nyilvánulását még szerelmi dalaiban vagy a családi élet boldogságát zengő költeményeiben is nem egyszer hiába keressük. Találunk ugyan egyes darabjaiban megkapóan szép versszakokat, melyekből a phantasia és fölmelegedett szív lángja csapdos felénk; de képzelődése csakhamar ellankad és szíve kihül, mielőtt a költemény végére érnénk. Máskor meg az történik, hogy egy epigrammi élben végződő gondolatért, vagy ellentétért s ıtelen és üres strophák gázlóján kell végigvergődnünk.

E hiányok állják útját annak, hogy Lévay elsőrendű l ltőink között foglalhasson helyet. Neki van kedélye, mely ‹ ˈggé fogékony a különböző benyomások iránt s ízlése,

hogy érzelmeinek, ha nem is mindig megfelelő, legalább tetszetős alakot tudjon kölcsönözni, de — ismétlem — nincs erősebb tüzű, energikus phantasiája s önálló, egyéni világnézlete, mely tulajdonságok hiányában senki igazi nagy költővé nem lehet. *Szana Tamás.*

RÉGI ÉS ÚJ NEMESEK. (Eredeti regény. Írta ifj. Ábrányi Kornél. Budapest. Athenæum. 1881. Egy kötet.) Íróink kishitűségén nem mulik többé, hogy a magyar eredeti regényirodalom pangása felől a régi panasz hova tovább alaptalanná váljék. Másfél év óta örvendve látjuk, hogy buzgón kezdenek, s büszkeséggel mondjuk ki, hogy sokra mentek. A jég meg van törve. Becsülésünket azoknak, kik a fáradságos munkától nem rettentek vissza, s köztük ifj. *Ábrányi Kornél*-nak, ki, hogy eleven erejét nem hevertети lankadásig parlagon, tanúskodik előttünk fekvő, előzőjét rövid nyomon követő új regénye. — Ez is a «high life»-al foglalkozik, mint az Ábrányi regényei rendesen. Természetesnek tartjuk. Szerző kiérzi s átérzi a hazáját feszültségben tartó legérdekesebb társadalmi kérdést. Az átalakult magyar társadalomban többé-kevésbbé minden osztály kezdi már elfoglalni a tért, melyet az új viszonyok számára kijelöltek. Csak a születési aristokratia — a nagy többségről, nem a kétszeresen tiszteletre méltó kivételekről beszélünk — sáncolja el magát a hagyományok bástyái mögé. S ez nem maradhat így. Két sereg kopogtat a kapukon, melyek megdöngve figyelmeztetik a bezárkózottakat: a szellemi s a pénzaristokratia serege. A vár körül megszállva, az élelmi szerek csak a helyőrség egy kis részének elégségesek: más választás nincs, mint nyomorban elveszni vagy egyik sereggel egyesülve, diadalmasan törni ki a korhadt falak közöl. De a választás kétséges nem lehet: a születési és szellemi aristokratiának egyesülve kell kitűznie a lobogót, melyen arany betűkkel ragyog: «Előre. Sic itur ad astra.»

Ez az erkölcsi irányelv érzik át a regényen, de az is,

hogy a szerző már belátta: nem lehet a mai születési aristokratiáról egyebet írni satyránál. Írt azt, sikerültet és igazat. Nézzük csak át a regény született aristokratáinak hadát. Mindjárt legelől két ifjú gentleman-nel: gróf Alszeghy Frigyes és báró Tenkey Viktor urakkal találkozunk. Vagyonukat elpazarolták, ide s tova adósságuk lesz annyi, hogy a kamataiból úriasan megélhetnek. Antisemiták, mert nem akarnak zsidóval fraternizálni, de készséggel támogatnak, a kaszinóba beválasztatnak egy gyanús üzleteken meggazdagodott s kikeresztelkedett bankárt, hogy ez viszont bankelnökökké, igazgató tanácsosokká és syndicatusi tagokká tegye őket. Persze, nem fogják idegenekül érezni magukat az új körökben, hol — mint a bankár biztosítja őket, — a legdíszesebb főúri társaságot találják. Ki mondhatja a bankár szemébe, hogy hazudik. Majd a még bájos Szentkláray Adél grófnőhöz, s már bájos leányához: Clarissehoz van szerencsénk. A mama kissé ingerült, nem tud pénzt keríteni. Istenem, meggondolatlan volt, vagyona — hitvány 2—3 millió — már csak névleg az övé. Ez kellemetlen. Szerencsére itt a bankár, majd rendezi a pénzügyeket, a fia Olivér pedig elveszi Clarisse grófnőt. Ez ugyan szerelmes egy kicsit Viktor báróba, de rögtön észretér, mikor mamája arra az eshetőségre figyelmezteti, hogy e házasság nélkül öltözékei nem lesznek oly igézők s megeshetik, hogy valaki szobalánynak nézi. Ez határoz. Nőül megy Oszkárhoz, s hisz mamájának, hogy így nem fog hiányoznia semmi sem, még Viktor se. Ki mondhatná a kedves mamát az aljasság határáig cynikusnak, leánykáját pedig érzéketlen divatbábnak? Csak a csőcselék. Nevessünk rajta!

Hogy Viktor báró duzzog — és beleegyezik e tervbe Frigyes gróffal, a rokonnal együtt, mondanunk is fölösleges. Csak egy valaki nem egyezik bele: a gazdag Táray Miklós gróf, Adél grófnő testvére. Egyetlen tisztességes aristokrata. A szerző a valódi magyar mágnás mintaképének mondja. Az is. Mintaképe a mai mágnásnak. Erénye az, hogy bűnei

nincsenek. Nem pazarolja el vagyonát, s nem nyújt kezet olyan embereknek, a kiké nem kifogástalanul tiszta. Nővérének, ha tönkre jutott, tisztességes ellátást, leányának hozományt fog adni. Többet nem tehet. Hívatása tilalomfának lenni az aristokrata birodalom határán, s fenséges mozdulatlanságban riasztani rá a közelgőre: «eddig, ne tovább, itt istenek lakoznak». Ki várna többet magyar minta-mágnástól? Rajongók, költők. Vessük meg őket!

Ebben a nemes társaságban akar helyet foglalni a bankár: Rózsay Felix. Nemeslevele már van, fiának grófnő legyen a neje, unokái félvérek lesznek. Ambitiója ez. Értjük, s nem akarhatunk vitázni vele olyanról, a mi végre is ízlés dolga. Meg is van minden jogcíme, hogy firtli, s mágnások dédőse legyen. Szerző kitünően jellemzi e mesterien rajzolt alakját. «Kívül perfect gentleman» — mondja egy helyütt, — «s belől egészen zsidó.» Mint ilyen előnynyel is bír mágnás barátai fölött: sok a pénze, melyet folyvást szaporít. Ismeri az aristokratiát, s épen azért, mikor maga is aristokrata akar lenni, nem törekszik kiirtani szívéből a pénzvágyat és kapzsiságot. Ez nálunk összefér az aristokratiával. Tőzsde-nyargoncok és országgyűlési képviselők szolgálják, azok megbízásait végzik, ezek hűségesen besugják neki a pénzügyi titkokat, melyeket a kormánykörökben elhullatnak. Becsüljük benne, hogy legalább ezt a környezetét megveti. Buzgón törekszik az aristokrata erények megszerzésére; kövér kissé, de M. Box izzasztásai majd lesoványítják, s ő diadalokat nyerhet a versenyeken, hogy a kaszinó választása igazolva legyen. Legaristokratább vonás pedig az benne, hogy nem látja meg Viktor bárót, ki fia arájának épen az eljegyzés napján esküszik szerelmet. Enfin, csak nem gondolkozhatik úgy, mint a csőcselék. Már emiatt megérdemelné, hogy céljait elérje. De ah! a sors!

Nem, végre is kimondjuk: saját hibája. Megengedi hogy fia tanuljon, szellemét, testét kiművelje, hogy a sze lem lovagja váljék belőle: félelem és gáncs nélküli lova

a mint a poéták mondják, a mi főúri szempontjaink szerint pedig hóbortos, különc fiu! Könnyelműség. Sőt nem is tartani maga mellett, hogy az atyai példa nemesítőleg hasson a fiatal csemetére, hanem idegenbe ereszteni. Megbocsáthatlan hiba. Mi természetesebb, minthogy a legszorosabb viszonyba lép Somkövyvel, keresztatyjával, a ki szintén zsidó volt ugyan, de a kormány megnemesítette, mint mondják érdemekért, melyekben «mi főurak nem hiszünk,» s azóta emberbaráti tevékenység, gazdasági reformok, s ilyen különcségek képezik a sportját. Sőt Oszkár azt a bêtiset is elköveti, hogy vonakodik elvenni a bájos Clarisse grófnőt, s csak atyja könnyeinek enged. Végre pedig azzal köti be koszoruját, hogy Margittal, egy kasznár leányával szűri össze a levet, s Somkövy segítségével titokban nőül akarja venni, míg atyja és főúri barátai az előkészületeken fáradoznak esküvőjére a bájos grófnővel.

De beszéljünk komolyan. Az egészséges realizmus megkapó színeivel rajzolt, gondosan kidolgozott komor képet bearanyozza az idealismus ragyogó napja; a sötét háttérből fénylően válnak ki Oszkár, Somkövy és Margit, a vélt kasznárleány tiszta, nemes alakjai.

«Szép és szelíd és Margit a neve.»

Itt az idyll. A lány kis madárkáit siratja. Egy durva ember megölte őket, hidegek, merevek, pici szívök nem ver többé. De az Oszkáré megdobban. A kis madarakon nem segíthet, a szép bánkódót vígasztalja. Megszeretik egymást. Száz akadályt kell legyőzniök, hogy egymásé lehessenek. Száz okkal több a szerelemre. — Ők győzni fognak, győzniök kell, bárhogy ármánykodjanak Rózsay és Adél grófnő, kiknek a két nemes szív szövetsége minden tervüket tönkre tenné. Megkezdődik az elkeseredett harc. Rózsay az Adél grófnő terve erint megveszi Margitot pénzen, sok pénzen az apjától. Oszır nem fog elvenni egy leányt, a ki beleegyezik, hogy szereje legyen. Ez a számítás. Eleinte sikerül is; Oszkár hite megrik, mikor kacagva mondják neki, hogy Margit másnap este

a kerti pavillonban fog rá várni egyedül. Kétségbeeséséhez a düh is járul. A mulatságon, melyet eljegyzésének megünneplésére tartanak Clarisse grófnővel, az elbúsult Viktor Margitot megcsókolja. Oszkár lángoló dühben megüti Viktort s ezzel vagy őt vagy magát halálra ítéli. De a golyó, mely egyikök fiatal életét kioltja, megsemmisíti majd a Rózsay és Adél grófnő terveit is. Clarisse sem jegyese, sem kedvese gyilkosának neje nem lehet. A katasztrófa bekövetkezett, s a halál előre veti árnyékát a szenvedélyes jelenetek közé.

A gyönyörű fokozással, érdekfeszítőn, idegizgatón fejlesztett bonyodalmat szerző a legsikerültebben oldja meg. A készülő párbajnak híre terjed, megrázva az érdekeltek lelkét. Rózsay és Clarisse vannak leginkáb lesujtva. Egyiknek fiát, másiknak kedvesét környezi a halál. S itt tanúsítja megragadóan a szerző, hogy ismeri a szívek és vesék titkait. A rendkívüli körülmények a lehetetlent teszik valóvá. A szívtelen számítóban fölébred az apa, az érzéketlen divatbábban a szerető nő. Rózsay kész lemondani terveiről, hogy fia, — Clarisse kész szegénynyé lenni, hogy Viktor élhessen. Két kárhozatra szánt lélek van megmentve. Elérkezik az est. Oszkárnak jelentik, hogy Margit vár rá a pavillonban. A szíve mélyéig megundorodott ifju pisztolyt ragad le a falról, lóra kap s elvágtat. Mi tudjuk hová, s remegve lessük a pisztoly dörrenését, mely egy legszentebb érzelmeiben piszkosan megcsalt nemes és fájó szívre lesz irányozva. — Pedig a lefátyolozott hölgy a kerti lakban nem Margit, hanem Frigyes grófnak egy imádottja. Igaz, hogy a szegény kasznárleány elindult szégyene felé. Oszkár mással váltott jegyet, szűz homlokát pimasz csók piszkolta be; a kis galamb lelke megtört, elméje elkábult, mit tudja ő, hová viszik. De tudja Rigó Alfréd Elemér, ez a csókolni való bohó fiu, a regény egyik legigazabb, rokonszenvesebb alakja. Ő ugyan szereti a mágnás-barátokat, alkalomszerző is lesz a kedvükért egy kissé, de csak Katókat visz táncra, s az üldözött ártatlanság mellett becsületes szíve pártot fog. Tudja, hová viszi Margitot a kocsi, pisztolyt fog a kocsisra, s a lányt a szé-

gyen elől megszökteti. A terv megbukott. — Ha van osztó igazság, az Oszkár sebe nem lehet halálos. Úgyis van. Vérezve találják föl, de sebét Margit ápolja, a félreértések kiderülnek, s így gyorsan heged az be. Viktor és Clarisse is egymásé lesznek. A párbaj elmarad, vér folyt, a sértő vére. Adél grófnő, ha akar, mehet kolostorba.

Az örömtől mámoros csoport fölé a boldogság angyala a romanticismus rózsaszín felhőjében mosolyog alá. Margit nem lehet azok gyermeke, a kik eladták. Kiderül, hogy a Somkövy leánya. Szegény zsidófiú nemes leányt szeretett. Büszke szülők engedték bánatban meghalni az anyját, idegenbe taszíták gyermekét. De most a szerelem vértanújának sírján remek emlék emelkedik, s a lehanyatló nap dicsfényt vet a kőre, s a régi és új nemesek kibékült baráti csoportjára, mely azt megkoszorúzza.

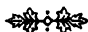
E színtelen vázlatból is látható, milyen szerves, kerek egészet képez a regény érdekfeszítő meséje, mily életelevenek alakjai. Az olvasó azzal a meggyőződéssel fogja letenni a munkát, hogy érdekes és igaz regényt olvasott, mely csak annyiban nem hasonlít az élethez, hogy a költői igazságszolgáltatás mindenkinek érdeme szerint osztja jutalmát vagy büntetését. E tekintetben megkapó a vég, melynek általános boldogság vagy kibékülés képezte lágy arcordjába megdöbbentőleg sír bele a megőrült kasznár vad fájdalmának hangja. Az olyan becsületesség tragœdiáját állítja ebben szerző szemeink elé, mely csak azért maradt mocsoktalan, mert nem állott még szemben igazi megpróbáltatással. Nagyon szomorú, de nagyon igaz.

A regény menetében annyira nem játszik szerepet a véletlen, az események annyira a szereplők jelleméből folynak, s az egész történet oly drámai, hogy a színpadon is sikert mernénk jósolni neki. De hol maradnának akkor a finom részletezések, a kedély hullámzásának szép festései, Margit kedves idyllje, s Rigó barátunk szellemes képei a mezőhegyi szépekről s ezer egyéb, melyek összevéve teszik

e regény egyik fő jelességét, míg a színpadról kiszorulnának. Még egyet. Látok valakit mosolyogni s hallom így szólani: «Ábrányi babonás. Hisz a romanticismusban». Igaz. De csak oly mértékben, mely a szellemes embereket még kedvesebbekké teszi. Az én szememben ez is jól áll neki. *K. E.*

A KIK KÉTSZER HALNAK MEG. (Regény négy kötetben. Irta: *Jókai Mór*. Budapest, 1881; az «Athenaeum» kiadása.) Egy négykötetes eredeti regény megjelenése még akkor is esemény volna irodalmunkban, ha a regény címlapján nem a Jókai Mór neve állana. Ha most már azt is fölemlítjük, hogy nagynevű regényírónk ez újabb művében mind ama kiváló tulajdonságok, melyek őt a magyar közönség legkedveltebb, legnépszerűbb írójává tették, föltalálhatók: azt hiszszük, hogy a regénynek úgy hosszabb méltatása, mint ajánlgatása feleslegessé válik részünkről. Ezuttal csak annyit akarunk megjegyezni, hogy a regény hátterét a szabadságharc eseményei képezik s hőse: a talpig becsületes, régi szabású magyar nemes, egyike Jókai legrokonszenvesebb alakjainak, kit még akkor is érdeklődéssel, rokonszenvvel kísérünk a költő phantáziája által teremtett kalandok között, ha e phantázia a megszokottnál nagyobb mértékben él is a költői szabadságnak jogaival. A négy kötetes regény ára 4 forint.

SCHILLER DON CARLOS-ának magyar fordítását adta ki közelebb Aigner Lajos egy 314 lapra terjedő díszes, mondhatni, pazar kiállítású kötetben. A drámai költemény fordítója: *E. Kovács Gyula* két év előtt a Petőfi-társaság egy ülésén már olvasott föl részleteket e fordításból s ugyanakkor bemutatta a darab főalakjairól írt tanulmányát is, mely mostan a kötet kiegészítő részét képezi. Úgy a bemutatott jelenetek, mint a széptani jellemzés már akkor elismeréssel találkoztak s ez az elismerés még teljesebbé lett mostan, midőn Schiller szép drámai költeménye színre is került. Egyes helyek ellen voltak ugyan kifogásai a kritikának, de hiányok legérdemesebb fordítóinknál is találkoznak, s ezek legkevésbbé sem képesek lenyomni a mérleget szemben E. Kovács Gyula fordításának előnyeivel, melyek között a lendületes s a mellett színpadi használatra is mindenkor alkalmas költői nyelvet első helyen kell említenünk. *Carlos* E. Kovács Gyulától tagadhatatlanul legjobb Schiller-fordí a nemzeti színháznak.





A VISELET ÆSTHETIKAI SZEMPONTBÓL.

Irta

NÉVY LÁSZLÓ.

EZERSZER ismételt mondás, hogy az ember született idealista, s azt hiszem, hogy igazságát nem is kell bizonyítani. Önnön lelki életünkben, boldogság után való örök szomjunkban, álmainkban és törekvéseinkben, mindazért, a mi a valóságot megszépíti, az idealismus nyilatkozik; ebből fakad a tisztább, tökéletesebb lét hathatós óhajtása; ez sarkal bennünket a korlátolt «én»-nek kiszélesítésére, az eszméknek világuralommá való emelésére és arra, hogy a földi rögöt a halhatatlan szellem részesévé tegyük. Az idealismus a legfőbb élethatalom: az erő forrása, mely a lelket nagy küzdelmeiben táplálja; áldás és átok a gyarló emberre nézve, a kit szárnyaira vesz, fölemel a dicsőség fénykörébe, de gyakran csak azért, hogy annál mélyebben bukjék a megszédült halandó.

Kell-e mondanom, hogy az idealismus teremtette a művészetet? És szükséges-e figyelmeztetnem a tisztelt hallgatóságot arra, hogy a művészetre irányuló ösztön megvan mindnyájunkban! Az alkotó erő, mely úgynevezett szép-veket, vagyis a szép eszméjét érzéki formában tökélete-n kifejező, mint mondani szokás, a szép ideált megteste-ő műveket hoz létre, aránylag kevés embernek van adva;

de arra kisebb-nagyobb mértékben mindnyájan képesek vagyunk, hogy a kész művet élvezzük, benne gyönyörködjünk; e gyönyörködés pedig nem egyéb, mint saját lelkünknek a szépség hatása alatt fölébredt visszaidéző, utána teremtő működése.

Még világosabban kitünik az egyetemes műösztön mindennapi tevés-vevésünkben; házi szereinkben, butorainkban a csint, az összhangot, a szép formát keressük; erre törekszünk saját kezünk műveiben s gyakran világos tudattal is eléje teszszük a szépet a jónak, a tartósnak s egyéb gyakorlati előnynek. A mi szépérzékünkkel ellenkezik, bánt és visszataszít, míg a tetszetős alak bizalomra, szeretetre indít bennünket; hiába int az élettapasztalás óvatosságra; hiába emlegeti a népbölcseség a külszín csalárdságát, a rózsa töviseit; az úgynevezett *okosság* lomhán megy az eleven érzékek után; a szem és fül vendégszerető házat nyit a szépnek, mielőtt a komoly gouvernante, t. i. az *okosság* megvizsgálta volna: rendén van-e a jövevény erkölcsi bizonyítványa. S viszont, hányszor követünk el igaztalanságot egy rút arc, s vétket saját érdekeink ellen csak azért, mert szépérzékünk elfordul a nem tetsző jelenségtől.

E szépérzék, vagy mint közönségesen nevezik, az *ízlés* valóságos nagyhatalom lelki életünkben, de egyszersmind összekötő kapocs az ember és a világeszmék között, melyeknek háromságában az *igaz* és *jó* mellett ott ragyog hódítóan a *szép* is.

Az idealismus tárgya mind a három; valósításuk a tudományban, az erkölcsi rendben, a művészetben igazi világtörvény, mitől az emberiség tökéletesedése, a civilisatio haladása, az egyetemes boldogság megközelítése függ. Létünk géniusai: az *ész*, az *erkölcsi érzet* és a *fantázia*.

Kevés emberben él még rendeltetésünk és a célhoz vezető eszközök világos tudata, s épen oly kevésnek [illegible] lankadatlan energiája az eszközök használatában; de [illegible] homályos ösztön is fontos tényező s vígasztalhat bennün[illegible]

az, hogy a látók száma egyre fog szaporodni. — Az ízlés tehát, mint láttuk, nagyon jelentékeny szerepet játszik életünkben, s egyáltalában nem csodálhatjuk, ha az egyes emberek, mint mondani szokás, sokat tartanak ízlésükre, s ennek következtében szinte zsarnokilag szeretnék a magukét másra erőszakolni. Mindnyájan érezzük, hogy szellemi értékünk egyebek közt attól is függ, mennyire vagyunk képesek a jeleneti világ alakjaiban kiérezni, felfogni azon tényezőket, melyek a szépség velünk született ideájának leginkább megfelelnek, s érdemet helyezünk abba, ha e felfogást megokolt ítéletté tudjuk emelni. Szerencsés, a ki ízlését úgy ki tudja művelni, hogy æsthetikai ítéleteiben nem csupán alanyi érzését követi, hanem a szép egyetemes törvényeinek megértésére jutván, ezekhez méri a jelenségeket s alanyi felfogását szerintök módosítván, birtokába jut a tiszta széptani értelemnek. A művelt ízlés, mely mindig együtt jár az elvszerű æsthetikai belátással, leggazdagabb forrásait nyitja meg a szellemi élvezeteknek!

De térjünk át már tulajdonképeni feladatunkra. Azt hiszem, hogy mikor ízlésről van a szó, nem kell nagyot ugranunk, hogy a *viselethez*, a ruhához jussunk. Hiszen közfelfogás szerint ez az ízlésnek ha nem is egyedüli, de mindenesetre igen jelentékeny terrenuma. Itt űzi a képzelem legcsodálatosabb játékait, produkálván az egyszerű, nemes széptől kezdve a leggroteszkebb s mondjuk ki, legoktalanabb formákat.

Azt mondják: a divat nagy hatalom. Van benne valami. Annyival érdekesebb tehát vele foglalkozni, már csak azért is, hogy lássuk: miként becsüli meg magát benne a szépérzék, az idealismus?

Az ember nem csak saját környezetében iparkodik a szép eszméjét valósítani, hanem mivel maga van legközelebb magához, mindenekelőtt saját drága személyén kísérti eg művészi képességét. A mód erre nézve különböző lehet, a cél egy. Mikor az amerikai chaymas leányzó a toilette

egyéb részeit teljesen fölöslegesnek tartva, gyümölcsmagvakból vagy madárcsontokból rak karjára pereceket, vagy mikor a vadember mesterségesen dudorítja ki utálatos formává alsó ajakát, bevágja orra hegyét, vagy karikát fűz cimpájába, csodálatos figurákat szurkál bőrére, vagy megölt ellenségének lenyúzott fejbőrét húzza a magáéra: ugyanazt az ösztönt követi, mely a chinai copfot és lábnyomorítást, a mi hölgyeink fülbevalóját, a könnyűség, a szellem, az elegantia, a világpolgárság symbolumait, a frakkot és cylindert létrehozta.

A ruha a civilisatio kezdetétől fogva jelentékeny szerepet játszik az ízlés munkakörében.

Az ember legprimitivebb állapotában, a hol a természeti viszonyok nem utalták vagy utalják őt a test védelmére, kiállhatatlan nyügnek tekinti a ruhát; a délamerikai missiókban még Humboldt Sándor ottléte alkalmával is ezer bajuk volt a missionariusoknak a néppel, hogy egy kis vászonzubbonyfélét megtűrjön magán; alig tudták a felnőtteket annyira capacitálni, hogy a templomba menjenek felöltözve. Ily állapotban fordul az ember csupa műösztönből saját teste ellen. A hol a természeti viszonyok a test védelmére kényszerítik, ott főkép a ruha van hívatva anyagul szolgálni az ízlés műtételeinek. Természetes, hogy az elementaris hatalmak ellenében a műösztönnek nagyon alárendelt szerepe van. Az eszkimónak csak arra van gondja, hogy a fagy ellen védekezzék, s ha tudná is, keveset törődnék azzal, hogy nagyon hasonlít ahhoz az állathoz, melynek bőrébe bujik — t. i. a fókához.

A ruha úgy anyagának finomságát és változatos voltát, mint szabásának és viselésének szépségét tekintve, csak oly helyeken jelenhetett meg, melyek természeti sajátságaiknál fogva kedvezők voltak az ember értelmiségének kifejlődésére. A polgárosultság bölcsője kelet. A művelt történet elbeszéli, mily hatalmasan munkált közre a bő anyatermészet abban, hogy az ősrégi keleti népek indít

meg a culturát; és kelet népei nem csak roppant épületeket emeltek már az ős időben; nem csak a csillagokat vizsgálták tudományosan, hanem bámulatos kézműipart teremtettek, melynek egyik legfontosabb ága épen a ruhaanyag, névszerint a kelme készítése volt. A dúsgazdag növényvilág nemcsak a gyapjút és szőrt szolgáltató állatokat táplálta, hanem kínálva kínálta a szövésre és festésre alkalmas anyagot; a szárak, indák, levelek, virágok ezer meg ezer szebbnél-szebb alakjai ingerelték, gazdagíták a képzelmet, ébreszték, utánzásra hívták a műösztönt, s így létre kellett jönniök azon iparterményeknek, melyek már nem csupán a szükséget voltak hívatva fedezni. Nemcsak az úgynevezett «keleti kényelem», hanem a «keleti fényűzés» is nagyon régi dolog.

Ezt azonban csak mellesleg érintve, mivel nem a ruha anyagáról, hanem a *viseletről*, a ruha formájáról akarok szólani, annak constatálására szorítkozom, hogy a viselet is a keleti népeknél öltött először tetszetős alakot. Az éghajlat általában könnyebb, bő és lehetőleg szabad ruha hordozására utalta őket, mely alkalmilag kitünteti a test idomait vagy redőkbe omolva, emeli az egésznek plasztikáját. Csakhogy valódi æsthetikai tényezővé az emberi alakon a görögöknél vált a ruha. Ennek a népnek volt az a csodálatos szépérzéke és plasztikus szemlélete, mely teljes biztossággal tudta megítélni és érvényesíteni a szép forma minden föltételét. Görög művészek teremtették az emberi alak ideáljait, s a mely nemzetnek oly magas felfogása volt ezen alakról a művészetben, az nem elégedhetett meg azzal, hogy a mesterek szoborművein kívül a meztelenül tornázó ifjak gyönyörüen kifejlett idomaiban gyönyörködjék, hanem mindennapi viseletében is csalhatatlan érzékkel egyesítette a célszerűvel a — szépet. Sehol se tünik ki annyira a ruha rendeltetése, mint a görög viseletben. Ez véd és elföd, de úgy, hogy sem túlságosan el nem temeti, sem nyügbe nem szorítja a testet, hanem míg egy részről biztosítja a szabad

mozgást, s a végtagokat fedetlenül hagyván, láttatja a nemesen fejlett idomokat, másrészről a ruhának is van annyi szabadsága, hogy mintegy szándékosan alkalmazkodik a testhez: kiemeli, a mi kiemelendő, s a hol fölöslegessé látszik válni, a szövet természetének megfelelő, magukban véve is plasztikus szépségű redőkbe omlik és huzódik. A férfiak alsó ruhaképen a kényelmesen testhez simuló, rövid *chitónt*, ezenfelül a *himationnak* nevezett nagy négyszögletű köpenyt viseltek, de a mely a testen festőileg keresztül vágva, szintén nem nyúlik alább a térdnél. Anyaga gyapjú, melynek egyéb kitünő tulajdonain kívül Semper szerint az az előnye is megvan, hogy «leggazdagabb és legtelibb a stilusa». A nők hosszú, bő chitónja, a derékövvel kissé felhúzva, a női termet bájait úgy fedezi, hogy az illemérzet legcsekélyebb megsértése nélkül láttatja a körvonalokat. Köpenyük szabása olyan, mint a férfiaké, csak az anyagban különbözők, mert a gyapjún kívül az úgynevezett byssost, s később a selymet is használják. A szövetek színezése, különösen a női ruhákon, továbbá a ruhaszélek különböző fajtájú diszítése korán szokássá válik; az idő haladtával ugyancsak a nőknél bizonyos luxus is kifejlődik; de az tény, hogy az ó görög viselet egészben véve valóságos æsthetikai jelenség, melyben megtalálható a változatosság és összhang, a szabály és szabadság, a célszerűség és szép forma, mi által, ha szabad úgy szólanunk, a ruha eszméjének művészi kifejezése lett. Az ismeretes ideális hajviselet, a lábbeliek különféle, de mindig az egészszel egybehangzó könnyed formái emelik a kép teljességét.

Hogy az ily viselet csak képzőleg hathatott a művészek formaérzékére, s hogy általában a művészet sokat köszönhetett a valóságnak: azt aligha kell bővebben bizonyítani. Hiszen a művésznek is reális alapon kell állni; idealizált alakjai is csak a valóságnak tökéletesített más a valóságtól vett benyomások adják meg képzelménel formát s tapasztalat bizonyítja, hogy mikor a közízlés h

mely oknál fogva letért a helyes útról s elvesztvén érzékenységét a valódi szép hatása iránt, az oktalanban, a rútban keresett kielégítést: ez a visszás állapot többé-kevésbbé az egykorú művészetben is letükröződik.

Mondok egy példát. A XV. században az ónémet és az ónémetalföldi műfestők nagyon szerették a hosszú és sovány alakokat, s ezeken az egyes tagok, csuklók jellemző bütykösségét. A kezek, a szép asszonyokéit sem véve ki, véznák, az ujjak nagyon hosszúak és hegyesek, a térdek szárazak és csontosak, míg a lábak csúcsos, úgynevezett madárorrú cipőkben nyúlnak keskenyre és hegyesre. Ép oly furcsa az emberek testtartása is; szögletes, ferde, esetlen mindenben; szinte érzi rajtok a néző, hogy valami akadályozza őket tagjaik szabad használatában. Többféle okát keresték e jelenségnek; de bizonyosan J. von *Falke* jár legközelebb az igazsághoz, midőn állítja, hogy az ok az akkori divatban rejlik, vagy legalább szoros összefüggésben van vele. Az elvadult ízlés a véznaságban, a száraz, görcsös tagokban kereste az eszményt. Ekkor volt általános divatban nyugaton az állítólag II. Henrik angol királytól származó madárorrú cipő, melylyel ő lábának egy idomtalan hosszú kinövését akarta elpalástolni. E cipők felhajló orra néha két láb hosszú is volt, s visszagörbülő hegyén kakasharang zörgött.

A fiatalság oly szűk ruhát viselt, hogy egyes ember magára sem tudta venni, s ha egyszer beleszorította valaki, alig volt képes benne járni. A mit aztán a festő az életben látott, azt a sovány ideálok mozgó példányai után alkalmazta minden következményével együtt.

A cultura menetét követve, útunk Rómába vezet.

Róma ízlését a viselet dolgában általában dícsérnünk ll. A római szellem ugyan egészen más volt, mint a görög, a mi különösen a művészetet illeti, abban idealis szépgű alkotásokat nem hozott létre; de volt fogékonysága a ép formák iránt, s igen sokáig megtartotta az egyensúlyt

az eredeti nemzeti és a műveltebb, különösen görög népektől kölcsönzött viseletek között. Eredeti római viselet volt az ujjatlan rövid *tunica* és a bő köpeny, a *tóga*. Ez utóbbi nyaktól lábig befödte s bősége következtében szinte túlterhelte a testet redőkkel, de méltóságos, nemes formát adott neki. A tóga valóságos állami öltözet volt náluk; a nép büszkén nevezte magát *gens togata*-nak, tógás nemzetnek s törvény kötelezte a polgárokat, hogy úton csakis tógát hordjanak a hozzá való lábbelivel, a *calceus*-sal.

Hellàs meghódítása után azonban győz a görög ízlés. A tógát háttérbe szorítja a *himation*, majd egyéb keleti eredetű könnyebb köpenyfajta. A viselet *divattá* lesz, s különösen a római nővilág a keleten tett hódítások után óriási fényt űz a legdrágább szövetekkel és ékszerekkel, s szabadjára bocsátja a fantáziát a viselet dolgában. A hiuság hóbortjai lépnek a jó ízlés, szabados erkölcsök a régi fegyelem helyébe. A köztársaság végső idejében, ha nem hiányzanak is szép formák a ruhákban, a férfiaknál a stucerszerű viselkedés, pl. gyűrűkkel, drága lábbelikkel, a nőknél a bájak emelésére vagy az eltüntek pótlására űzött mesterkedések, a festék, vánkosok, sőt parókák használata eléggé mutatják a sülyedést.

Azon az úton, melyre a rómaiak ízlése tévedt, nincs megállapodás. Sehol sem bizonyodott be még jobban, mint a rómaiaknál, hogy a nép külső viszonyai s ezekkel együtt külső megjelenése is szoros összefüggésben vannak a közerkölcsiséggel. A viselet túlságaiból, ízetlenségéből, szabadosságából nagyon sokat lehet következtetni. Rómában az erkölcsök hanyatlásával, a teljes moralis decompositióval lépést tart a viseletnek tarkasága, hogy úgy mondjam stilustalansága, a mi mellett aztán könnyen elfér az illemtelenség is. Nagyon jellemző a rómaiakra nézve, a mi egyé-ként más civilizált népeknél is előfordul, hogy csu divatlázból, újítási viszketegből a barbár népek viseletét felkapták, és pedig annál általánosabban, mentől gyakral

ban érintkeztek amazokkal. Ez különösen Aurelianus, pannoniai származású császár ideje (270) óta történt. A barbároktól kapták egyebek közt a nadrágot, mely még a katonaságnál is megjelenik *bugyogó* alakjában. Római sisak, római tunica és bugyogó: elég csinos compositio.

E szerény vázlat keretében még csak megkísértenem sem lehet a részleteket, s a viselet további alakulásainak rajzolását úgy, a mint azok a római birodalom foszlányaiban keleten és nyugaton jelentkeznek; csak annak kiemelésére szorítkozom, hogy a még erkölcseiben ép, erős és dicső Rómának ízlése finomulva a görög ízlés befolyása alatt, a viselet dolgában a görög szépérzék niveaujára emelkedett, s voltaképen a görög és római elem egygyé olvadva alkotta azon külső formákat, melyekben az utókor plasztikai művészete is a szépség mintáit, sőt egy időben úgy szólván a szabadság, az újjászületett emberiség jelképét látta. A francia nagy forradalom, melynek minden törekvése, minden vívmánya a közeli nemzeti mult tagadása volt, a királyság s a régi társadalmi rend eltörlésével ellene mondott a régi viseletnek is. Mit is keresett volna ez új világban a rococo-ízlés az ő puha ragyogásával, hajporos copfjával, rengeteg abroncsszoknyáival s egyéb bizarrságaival. Minél gyűlöletesebb volt az, a mit a forradalom minden járulékaival együtt meg akart semmisíteni, annál szebbnek tünt fel a két classicus népnek, egyszersmind a köztársaságok eszményképeinek minden alkotása, melyekben a szabadság szellemét látták megjelenni. A forradalom tehát újított — a réginek, az antiknak utánzásával. *David*, a hires jacobinus festő, a ki később Napoleon udvari festője lett, indítványt tett a régi görög-római viselet behozatala iránt. A tárgyalásoknak a férfiakra nézve kevés eredményök lett; csak a *phrygiai sapka* hódított köztök, egyébként dig általános republicanus divattá nálok az antiknak legsebb tagadása, az amerikai puritán, s lehetőleg formátnná eszményített köcsögkalap, vulgo cylinder, a rettene-

tes vastagságra tekert fehér nyakravaló, a hosszú paraszt kabát a füleken felül érő bástyaszerű gallérral, az otromba csizmák, a fülekben nagy, vastag ezüst karikák, s a jobb kézben iszonyú bunkós bot; hanem a nőknél termékenyebb földre esett a gondolat; ők határozott kísérletet tettek az eszme megvalósításában. David a republicanus ünnepeken női karokat vezetett elő antik szobor-costumeban. A viselet tetszett, s legalább egyes részekre nézve számtalan utánzata volt látható a közéletben. Mikor a terrorismus megszünt s a directorium alatt újra feltámadt az életkedv, a directorok báljain a legelőkelőbb s legbefolyásosabb hölgyek jelentek meg római tunicában és a bájosan leomló görög himationban, római frizurával és kecses görög sandálokban, egyébként «isteni meztelenségben».*

Alig kell mondanom, hogy a «sokat élt» francia társadalom hölgyeinek hiusága, tetszeni vágyása, a raffinirozott erkölcsök taktikája ebben a «classicus» viseletben is érvényesítette magát.

Az antik costume kissé színpadias és nyugoti felfogás szerint kissé merész vala. Nem is tarthatta magát mint általános viselet; de az antikhoz való előszeretet mégis reformálólag hatott a női divatra. «Az angol, francia és német divatlapok nőalakjai 1800 körül, (a melyek persze a mi előkelő köreinknek is mintái voltak) nem görög vagy római nők ugyan, de feltünően és tudatos célzattal emlékeztetnek rájok. Az abroncsszoknyák és minden egyéb puffadék és hamis alkotmány eltünt a füzőmellel együtt. A ruha magasan a mell alá övezve, teljesen szabadon omlik le a lábakra; a szandálokat s a régi magas sarkú cipőket minden emelkedés nélküli, alacsony, természetes lábbeli váltja

* *Geschichte des modernen Geschmacks* von Jakob von F. Zweite durchgesehene Auflage. Leipzig, T. O. Weigel, 1880. — kell jegyeznem, hogy a közép- és újkori viseletről szóló adatok le gyobb részét e jeles műből vettem.

fel; a frizurák a római császárok idejéből való számos márvány mellszobor után képződnek, s antik alakú diadémok helyezkednek reájok.»

Ime a classicus eszmény hatása. Csakhogy a divat nem azért divat, hogy állandó maradjon. Ezeket a mintákat is mások váltották fel, s nem mondhatnók, hogy az újak közelebb vezették volna hölgyeinket a szép eszményhez. Emlékezzünk csak a halottaiból feltámadott rengeteg krinolinra, a tornyos chignonokra!

De nagyon is messze jöttünk a görög-római viselettel. Az új és legújabb francia vagy a mi ezzel egyértelmű, az európai divat, meg az antik nemzeti viselet között nagy idő, tehát az ízlésnek, a művészi eszménynek, s ezzel együtt a viseletnek is számtalan változata tünik elénk, melyek nem lényegtelen adalékai a műveltségtörténetnek.

A nyugoti népek más természeti viszonyok között élvén, a keletiekkel épen ellentétes formákban öltözködtek kezdettől fogva. A germánoknak is volt ugyan vastag gyapjúköpenyük, melyet csattal vagy tüskével kapcsoltak össze, s mely a hideg ellen szolgált védelemül, de a mint Tacitus mondja, a leggazdagabbak más ruhát viseltek; nem bő redőzetűt, mint a sarmaták és parthusok, hanem feszeset, mely mindegyik tagot kifejezze. Viselték a vad állatok bőrét is, melyeket más állatok bőrével tarkáztak. A rómaiak, mint már érintettem, a barbároktól vették át a nadrágot. Nyugaton tehát legalább a férfiruha derékon ketté vált, s már ez a körülmény is lehetővé tette, hogy a felső és alsó test ruhája változatosabb alakokat nyerjen; ha hozzá gondoljuk még az évszakok nagy különbségét, a fej és láb védelmezésének szükséges voltát, a népvándorlás után bekövetkezett összekeveredését a különféle nemzeteknek, egészen játszerű, új világ áll képzeletünk előtt.

A középkorban az értelmiség alacsony álláspontjánál és ízlés elvadulásánál fogva a viselet æsthetikája is csodálatos furcsaságokban nyilatkozik. Szín, szabás, diszítés száz-

féleképen vág át a groteszkbe, s a legvadabb divatoknak nemcsak a nők, hanem a férfiak, nem csak a világiak, hanem közben-közben a *papok* is rabjai. Egyházi és világi decretumok küzdenek a hóbort ellen, de hogy mily sikerrel, azt megítélhetjük abból a tényből is, hogy a legostobább divat is fenn tudja magát tartani szinte századokon át. A X. században pl. bár még ritkábban, csörgőket és csengetyűket aggattak a cipőre és ruhára; s ugyanez a divat Angol- és Franciaországot kivéve, nyugaton általános volt a XV. században. Ma a bolondok viselete: akkor az előkelőség jelei közé tartozott. Valóban ez a század határvonala egy letünő s egy új kornak; mint a szellemi életben, a társadalmi viszonyokban, a legélesebb ellentéteket, a bomlás és alakulás legtarkább jeleneteit mutatja, úgy az ember külső megjelenésében is világosan feltünteti a zavart, a tarkaságot, a kalandost. Alig van idő, mely érdekesebb, de talán nehezebb problemát is adna a kultur-hisztorikusnak, mint ez, s a tudós, a ki az idő physionomiáját tisztán akarja megismerni, nem hagyja figyelmen kívül a tévelygő ízlésnek a viseletben nyilvánuló hóbortjait sem. Ime Falke, a modern ízlés történetét írván meg, mennyi jellemzőt talál bennök, s egyáltalában a következő századok divatjaiban is, melyeket a magasabb és alsóbb művészetekkel mindenütt szoros összefüggésben ismer fel!

Ő nála találom a következő adatot is. Az 1470 körüli időből maradt fenn egy színezett rézmetszet, melyen egy szerelmes pár van ábrázolva, a mint a kertben behűtött bor mellett mulatozik. Az ifjunak hosszú madárorrú cipője, rendkívül szoros ruhája, fürtökbe sütött, hosszan leomló szőke haja van, vállai decolletirozva s karjai könyökig meztelenek, míg a hölgy főkötő alá dugta haját s egész testét bő, redős ruhába burkolta. És ez a divat, különös a férfiak decolletirozása jóformán általános divat volt; m tiszteletre méltó koros polgárokon is látni a meztelen vállak omló fehér fürtöket. Úgy-e bár, felfordult világ?

A fejfedőnek se szeri, se száma; de a legeredetibb talán mégis az volt, mikor valaki két kalapot hordott egyszerre; köszöntésre természetesen csak az egyiket emelte meg az illető. Ép ily luxust üztek a színekben. Az előbbi századokban az urak járatták cselédségöket vagy kíséretöket címerök különféleképen összerakott színeiben; a XV. század divatot csinált a tarka livreéből, melynek egyik szép alakzata az volt, hogy mindenik karnak és lábnak más színű burka vala.

A nők különösen fejök diszítésében és a hajviseletben versenyeztek a barokság, az ízetlenség dicsőségeért. Látunk simán és fürtökben váll körül lobogó hajzatot, melyet a homlok körül virágkoszorú, keskeny arany-szalag, vagy tarka tollakkal diszített színes abroncs szorít le; és vannak nők, kik a hajat teljesen főkötő alá bujtatják, a homlokról és halántékról leborotváltatván, a mi esetleg kilátszhatnék alóla. Vannak oly vitorlaszerűen kifeszített, széles fejékek, hogy az illetők csak oldalvást tudnak vele az ajtón átmenni, s oly több lábnyi magas kúpalakúak, melyek miatt nehéz volt a templomajtón bejutni, s még egy csomó bizarrság.

A természeti igazság keresése és diadala a művészet s általában az ízlés körében az olaszországi renaissanceban tünik fel először hosszú tévelygés után. *Michel Angelo* és *Rafael Sanzio* nagyszerű alkotásai az újjászületésnek, az idealismus és realismus egyesüléséből származott antik-modern művészetnek halhatatlan hirdetői; az olasz mesterek hatása nemsokára meglátszik Európa valamennyi emelkedő cultur-népénél; de a művészet történelme azt is megmutatja, hogy az utánzók nagy serege épen azt az oldalát ragadta meg a renaissance művészetének, a mely csak a lángelmék ereje alatt válhatik a szép igazi tényezőjévé. Ily [illegible]ő hiányában a realismus, a jellemzetes, könnyen föléje [illegible] rekedhetik a szép formának; túlzás, összehalmozás a lelki [illegible]et kifejezésének idegességig való hatványozása válik műelvvé a művészetben megszületik az, a mit *baroknak* neveznek.

A XVI. században észrevehető a viseleten is az ízlés változása.

Mindenekelőtt a század első tizedeiben végbement reformatio okozott jelentékeny fordulatot. A vallási reform tulajdonképen az erkölcsök reformja akar lenni, s valóban a hitújítás idejében az előbbi kor szabadosságát erkölcsösebb életmód, szigorúbb fegyelem váltja fel. És ime, a viseletben nagyobb egyöntetűség, egyszerűség, természetesség, bizonyos komolyság jelenik meg. A decolletirozás megszünik; a tagok szabadon mozognak, s a mi különösen jellemző, a fejfedők sokasága és tarkasága után általános divattá válik az egyszerű *barett.* De azért az ízlés most sem tudott a szép formáig fölemelkedni; csoda lett volna, ha a művelt emberiség teljesen emancipálni tudta volna magát a megelőző kor hóbortjai alól. A vagabundus Landsknechtek után, kik már előbb is szolgáltak mintaképekül a divatban, szokásba jött a ruhákat a szűkebb helyeken, úgy mint a csipőn, térden, könyökön fölmetszeni, s e metszések alá különféle színű selyemkelméket rakni. Az is jellemző, hogy a hosszú orrú cipőket úgynevezett tehénszájak vagy medvetalpok váltották fel, melyekben bizony a szépség geniusa nem sokkal jobban gyönyörködhetett, mint amazokban. Mindazáltal tény, hogy e század első fele általában kevesebbet vétkezett a jóízlés ellen, mint az előbbi kor; ekkor virágzott Németországban a renaissance, mely méltó helyet foglal el az olasz mellett. Hanem a század második felében minden téren, tehát a viseletben is a barokra való hajlam kerekedik a józanság, az æsthetikai formák fölé. A művészetben modorosság uralkodik, de az emberek is kivetkőznek minden természetességből; affectálás, nagyzás, merevség magukviseletének vonásai, s a ruha megint hű tükre az ízlés ferdeségeinek. A Landsknechtek szörnyeteg divata, mely a férfi-ruhára is fel tudott használni száz rőf kelmét, csak rövid ideig kapós; utána a vállra, csipőkre, combokra rakott, kitömött puffok és has következtek, s a nőknél megjelent —

abroncsszoknya. Magában véve, csak az ideáját tekintvé is izetlen, hogy ne mondjam utálatos alkotmány, de első formájában épen az volt. A deréktól vízszintesen indult kifelé, s elérvén a kellő határt, függélyesen ereszkedett le; volt azonban olyan változata is, melyen a deréktól szög alatt ment föl- és kifelé, s úgy csappant le a földnek. Bármily esetlen volt is az újság, jó ideig tartotta magát, s ismeretlen feltalálóját századok mulva is dícséri — a nők szeszélye, mely a divat dolgában nem egyszer megvalósítja azt a mondást: «On revient toujours a ses premiers amours». Egy egész és pedig viharos század robogott el feledésbe temetett töredékei fölött, s egyszerre phönixként feltámadva és igazán megújulva jelenik meg a XVIII. század divatcikkei közt. Elvesztette szögletességét, hiszen a francia síma világba nem vihette eredeti durvaságát; de a helyett felfujta magát, bizonyosan világuralma előérzetében oly colossalis terjedelemre, hogy a ki viselte, nehéz vállalatba fogott, mikor le akart ülni. Azonban az asszonyi elmésség kifogott rajta; meglapította úgy, hogy tojásdad alakot nyerve, két oldalt terjeszté ki roppant arányait. Így legalább «oldalogva» átfért a dáma az ajtókon; csak a kísérő copfos gavallérnak gyűlt meg a baja, a mennyiben oldalról semmikép sem juthatott közelébe, karon vezetésről szó sem lehetvén; hanem néhány lépéssel előbbre kellett mennie, hogy aztán visszahajolva, ujja hegyeit nyujthassa hölgyének a vezetésre. Azt már említettem, hogy a forradalom ezt az alkotmányt is romba döntötte; és íme — 6–7 évtized mulva ismét feltámadt a phönix, — mint *krinolin.* A jobb ízlés diadalát kell látnunk ezen szerényebb forma számüzetésében is; de arra ma sincs még garantiánk, hogy nem teljesedik-e be még: on revient . . .

A XVI. század vége felé Spanyolország adta a tónust az európai divatban. A kor hangulata a sötétebb színekben, mindszerint a feketének nagy elterjedésében is fölismerhető, de nagyon jellemző ez időre nézve főképen az, hogy lehe-

tőleg iparkodik elfödni a testet. «A viselet felnő a nyakon felül egész az állig és fülig, s minthogy tovább nem mehet, a kis kecsesen redőzött ingfodrot kifelé tolja s vastag, korongalakú gallérrá dagasztja, melyen a fej mint egy nagy tányéron fekszik, épen úgy, mint szent János feje Herodias tálán.» A férfiak lábszárait szűk harisnyák fedik; a lábfej dísze ékes cipő. Ilyen eszközökkel lehetett érvényre emelni a spanyol grandezzát és elegantiát, melyhez olyan jól illett az ekkor virágzó *gongorismus*, a spanyol précieuse-ség zagyvalékos pöffeszkedő beszédmódja.

Kétségkívül nagyon érdekes volna sorra vennünk az ízlés reagálásának jelenségeit a XVII. században, melyek közt a helyes formaérzékre valló nem egy dolog van a viselet terén is; különösen érdekes volna látni, mint válik a könnyebb, szabadabb viselettel együtt általánossá a *csipke* használata férfiaknál úgy, mint nőknél, a harminc éves háború zord katonáinál és a nagy városok stucereinél; de az idő sürget, hogy áttérjek azon viseletre, mely Franciaországnak úgy szellemi, mint hatalmi állásánál fogva szinte európai viseletté vált. Ez XIV. Lajos *allonge-parókája* a hozzátartozókkal.

A franciák «nagy» királya és «nagy» százada bámulatos műveket teremtett; a tudomány, a képzőművészetek, a költészet története oly eredményeket sorol fel Lajosnak hosszú uralma alatt, melyek a genialis emberek nagy száma dacára is alig voltak volna lehetségesek, ha a szellemi erők tevékenységére s általában a közszellem fejlesztésére és irányzására oly fejedelmi egyéniség nem foly be döntőleg, minő XIV. Lajos vala. De hát az a király, a ki oly büszke önérzettel mondotta: «l'état c'est moi!» nem szűkölködött hibák nélkül. Az absolut hatalom megtestesülése, s mint ilyen megteremtője azon üres formáknak, melyekben az emberi hiuság oly szívesen bálványoztatja magát. Azt mc ják róla, hogy nagy színész volt, s meg kell vallanu hogy értett a színpad berendezéséhez is, meg a regissr

séghez is. Csakhogy a ki közelebbről nézi a játékot, észre kell vennie, hogy biz' ott sok a hamis, a természettelen, a mesterkélt, s hogy kép nélkül beszélve, az ő keresett elegantiája épen az ízlés dolgában sok tekintetben távol állott a széptől, a mint ezt — az *allonge-paróka* bizonyítja.

Kell ahhoz valami, hogy az ember a saját haját tövig vágassa, s helyébe kenderből, gyapjuból vagy épen lószőrből készült, hát- és mellközépig tömött gyűrűkben leomló borítékot tegyen, melyből a borotvált, elasszonyosított arc kandikál elő! Az æsthetikus[1] borzadozva beszél e szörnyről, s bámulattal constatálja, hogy rövid idő alatt a művelt világ viselete lett. Az udvarok XIV. Lajos példájára udvari paróka-mestereket alkalmaztak — s a művelt emberiség megkezdte rabszolgaságát a — párisi divat zsarnoksága alatt.

Nem szükséges részleteznem, mint idomult a viselet többi tényezője az allonge-parókához; a képek ezrein látható mindez. Jellemző rajta általában a pompa s a cifraság, mely selyemharisnyákban, nőies cipőkben és a csipkékben üli diadalát. Az asszonyias cifrálkodás persze kevéssé illett össze az oroszlány-sörényt utánzó parókával, de annál jobban megfelelt azon kelléknek, hogy az ember etiquetteszerűen, kecsesen járjon és mozogjon, a mi főkép e korban sokra becsült ügyesség vala. Ez a viselet az, mely után a műtörténetben a *paróka-stilus* elnevezés támadt. Sejthető, hogy mit jelent e szó. XIV. Lajos korabeli műalkotásokon is meglátszik az ízlés eme baroksága, mely a nagyot, az imposansat keresi, de ezt csak a keresett formákban, a feszességben, az ellentétekben tudja képzelni, mely egyebek közt zsarnokilag kényszeríti a szabad természetet ugynevezett francia parkká udvariasodni, s udvari costumeben szavaltatja a színpad görög és római hőseit.

A hölgyek viselete tökéletes összhangban volt a férfiakéval; fürtjeiket magasra csomózták össze, úgy, hogy csak drótállvány tarthatta fenn, s terrasse-szerű csipke-

tetőzetet raktak rá. A felső szoknya csipőtől kezdve szétnyilt, s visszahajtott szélekkel gazdag redőkben vágódott hátra s nyult el hatalmas uszályban; a mellfűző irgalmatlanul szorítá karcsúvá s tette hosszúvá és merevvé a felső testet, mely groteszk ellentétben állott az alsó ruha pompázó terjedelmével s okvetetlenül feszessé tette a mozdulatot, míg a lábakat a roppant magas cipősark kényszerítette ujjhegyen való, tehát mindenesetre ügyetlen, nehézkes járásra. Vegyük még ezekhez a *mouche*-okat, a szépségflastromokat fekete tafotából, melyek a pirosra, fehérre festett képeken elhelyezve, a hatás emelésére voltak szánva, — és fogalmunk lesz róla, mily lábon állt e különben fényes kor ízlése az æsthetikával.

És így viselkedett akkor az egész «művelt» világ. És a hol nem kapták fel a francia divatot? Nagyon egyszerű volna a következtetés: az a része a világnak nem volt művelt. És én annak dacára saját örömöt érzek, mikor látom, hogy sem a XVI., sem a XVII. század divathóbortjai nem tudták meghódítani a mi fajunkat. Csak nem rég jelent meg egy kitünő munka *Radvánszky Béla* bárótól, * mely kimutatja, hogy a magyar előkelő körök viselete a XVI. és XVII. században nemzeti viselet volt; az idegen divat nehezen s csak a határszéleken hódított. Gazdagság, fény ömlött el rajta, s szabásában daliásan jellemzetes. A nők öltözete több változásnak alávetve, mint a férfiaké, egy-egy idegen, francia, spanyol, lengyel ruhadarab is belejut a garderobe-ba, de általában a német uralomnak Erdélyre való kiterjesztéseig hölgyeink is tisztelői voltak a nemzeti hagyományoknak a viseletben.

Ha bizonyos jele a műveltségnek a divat változása és az idegennek majmolása, akkor a XVII. század vége óta

* *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. század*[...] Írta b. Radvánszky Béla. Első kötet. Első fele. Budapest, Knoll [...]roly. 1881.

nálunk is, de Apor Péter panasza szerint az elzártabb Erdélyben is ugyancsak terjedt a «műveltség». Franciaországban, s ezzel együtt a nagy világban a paróka-ízlést a regensség és XV. Lajos alatt a *rococo*-ízlés váltotta fel. Legjellemzőbb productumát, a copfot és az új alakú abroncsszoknyát már említettem. A copf persze hajporral járt, mint az abroncsszoknya — a *chignonnal!* Copf, hajpor, abroncsszoknya és rengeteg nagyságú chignonok a kor symbolumai! Szépnek ugyan egyik sem szép, de azért egész Európa gyönyörködött bennök, és ekkor már mi is benn voltunk a divatos Európában! Mária Terézia alatt jó iskolája volt a magyarnak — Bécs; a hol megtanulhatta mindenben a nagy világi módit. Meg is tanulta annyira, hogy közben magyarságát is elfeledte. Az a kemény lecke, melyet Gvadányi az érdemes nagy-peleskei nótárius személyében mondogat az 1787-iki nemzedék szemébe az idegen viselet miatt, nemcsak az őseik viseletéből és erkölcseiből kivetkőzött magyarságra mondott szatira, hanem az akkori divat méltó carricaturája.

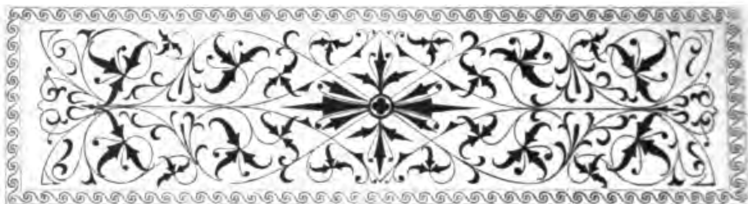
Láttuk már, minő változást idézett elő a francia forradalom az európai divatban is. A jelen század elején egyszerűbb, természetesebb a viselet — egy időre. A ki meg akar róla győződni, mily játékot űz az emberi szeszély és hiuság magával az emberrel, nézze meg csak a francia női kalap és a cylinder változásait s jusson eszébe, hogy Eugenia császárné példája után a 60-as évek hölgyei termetes krinolinban jártak. Ekkor történt, hogy a magyar női nemzeti viselet ellenkezésbe jött a párisi divatlapokkal. Azt gondolná az ember, hogy lehetetlen az ellenfeleknek egy gyékényen megárulniok. És ime! a magyar fejkötő és párta, a magyar mente, csipkekötény megható szövetségre lépett a :inolinnal, s jóformán meg voltak együtt, míg végre az ;ész szövetség sutba került, s hölgyeink újabb cosmopolikus toiletteben siettek kísérni a divatszék istennőjének iadalkocsiját.

De ideje, hogy befejezzem előadásomat. A mondottakból eléggé kiviláglik, hogy a viselet nagyban és egészben összefügg a műveltség fejlődésével, s hogy az ember külső megjelenésében a közízlés tükröződik le, melyről egy-egy kor szellemi képét valóban meg lehet ismerni. Bizonyos tehát, hogy a ruha alakulása, a divat változásai megérdemlik az æsthetikus figyelmét is. Napjaink divatairól nem szóltam s nem is fogok szólni; csak azt említem meg, hogy bár viseletünk általában józanabb, formáiban tetszetősebb, mint sok más időé volt, távolról sem dicsekedhetünk azzal, hogy *szépen* viselkedünk. A zsák-kabát, a frakk, a hol alul, hol felül bugyogó nadrág kifejezéstelen ruha. A cylinder lehet nagyon méltóságos, de szép nem volt és nem lesz soha. És hölgyeink viselete? Hogy mennyi kifogást lehet ellene tenni, azt megmutatta ezelőtt két évvel Vischer, a nagynevű æsthetikus. Azóta talán a szépség és — illem javára foly az alakulás processusa; nem merem eldönteni. De azt az észrevételt megkockáztatom, hogy a viselet mindaddig nem lesz szép, míg csúffá teszi a természet rendes arányait s gátolja a tagok mozgásának könnyűségét; valamint az ízlés tévedésének fogjuk tartani azt is, ha a ruha kihivóan coquettiroz és sokat mondó némasággal hívja fel a figyelmet az idomok plasztikájára . . .

Nehéz az áramlatnak ellenszegülni; de nem lehetetlen. Hányszor hallani jóízlésű, művelt hölgyektől, hogy ez vagy amaz a divatos újdonság nem szép; sokkal szebb volt a tavalyi, harmadévi divat; hanem azért sietnek megelőzni barátnőiket, ismerőseiket a nem szép divatban. Persze sokféle tényező működik itt közre, s társadalmunk egyik nagy betegsége, a fényűzés, a különböző osztályok eszeveszett versenye az előkelőség külső jeleiben nem megvetendő jövedelemforrás a speculáló geniek számára; hanem szép öltözködni és a divat rabjának lenni nem egy dolog, szilárdabb lelkeknek gyakran épen azért kellene megvetni a divat hóbortjait, mert van érzékök a szép iránt.

A polgárosultság nivelláló hatása mutatkozik abban, hogy a nemzeti viseleteket a műveltebb társadalomban egyforma ruházat váltja fel, s legfeljebb akkor veszszük fel a nemzetiségünkre nézve jellemzetes külsőt, mikor érdekünkben van magunkat mint *nemzetet* mutatni. De a divat minden szeszélyét követni az értelmességben és ízlésben erősbödő társadalom nem fogja. Ha igaz, és pedig igaz, a mit Carrière mond, hogy a történelem végcélja nem a nivellálás, hanem az egyediség kiképzése, a személyes szabadság, akkor ő vele azt is lehet remélni, hogy az alapformák közössége mellett, mely a korszellem közösségéből származik, a személyiségek viselete fog kifejlődni, mely kinek-kinek alakjához, kényelméhez alkalmazkodik, úgy, hogy a szabómesterség, a mint ugyancsak Carrière mondja, ruhakészítő művészetté válik. Talán egy kissé naiv remény, olyan, mint az örök békében való hit. Mindegy; tartozunk annyival nemünknek, hogy bízzunk tökéletesedésének folytonosságában; ez pedig nem képzelhető a formaérzék, az ízlés olyan fínomsága nélkül, mely biztos tapintattal választja meg a szépet kapcsolatban a művelt értelemmel, s a lét külsőségeiben is állandóvá teszi a kellemet, megmutatván, hogy az ember megtalálta az útat az ideálhoz.





VISSZAPILLANTÁS.

Irta

TÓTH ENDRE.

Eltünődve, elborongva
Üldögélek udvaromba' . . .
Lelkem messze, multba réved,
Mint ki látja már a révet,
És még egyszer, utoljára,
Visszanéz a tengerárra
S lelke, mint a fuvalom,
Lágy hullámot keltve jár a
Rég elsímult áramon.

Noha árnyék, noha álom :
Képzetemben a hullámon
A sok eltünt régi képet
Ujra látom . . . színök éled . . .
Körülöttem járnak, kelnek,
Kérdem őket : rá felelnek,
Hallom őket, érezem . . .
S édes fájó gerjedelmek
Vetnek lángot lelkemen.

Ujra zöld a koronás szil,
Ligetemben gyöngyvirág nyil ;
Rózsabokrom madárfészkét
Ringatják a lágy szellőcskék . . .

Fénytört árnynyal sátort vonva
Tapsol a nyár rezgő lombja,
Mely alatt a zöld gyepen
Bárányfelhő egy csoportba':
Három játszó gyermekem.

Édes anyjok ott ül köztük . . .
Le-leteszi a kötőtűt . . .
Gondol egyet: dalol nékik,
Szeme édes könybe fénylik . . .
Kebelében száz reménynek
Ujja hímez fényes képet:
«Abbul e lesz . . . ebbül a . . .
Hogyha egyszer nagy kort érhet —
Ez lesz éltem gyámola . . .»

Majd, időre, szétszaladnak;
Egyik lepkét visz amannak . . .
Az meg addig borostyánom
Lombját tépi a tornácon . . .
Harmadiknak telik kedve:
Virágokat szedegetve
S füzért körit homlokán . . .
Fürtöcskéje már lebegve
Száll a futkosó után. —

Végre a nap szemet húny a
Láthatáron, alkonyulva;
Anyaölbe kél a gyermek,
Fáradottan ott pihen meg . . .
Dolog is kün véget érve,
Tér a munkás tűzhelyére —
Köztük én is egyedül . . .
Tekintek az édes képre,
Fáradt lelkem enyheül:

Keresem, de nem találom . . .
Hiszen árnyék, hiszen álom!
Oda a szil koronája,
Rég kidőlt a rezgő nyárfa . . .

Rózsabokrom, borostyánom,
Kis ligetem, mind kopáron!
Mind enyészni tüntenek —
Mint közülök családfámon
Egy hián a levelek!!

Ez föd el még enyhe árnynyal,
Halántékin fris virággal;
Ez takarja egyik sírját,
A másiknak véres árnyát . . .
Mit a sors mért bús szivemre:
Ez a balzsam sok sebemre,
Ez az egyetlen levél;
Csonkán, bénán, megviselve,
A fa már csak ennek él.





AZ IBOLYABOKRÉTA.

Írta

BENICZKYNÉ BAJZA LENKE.

I.

A MÚLT év december havának 14-dik napján Nizzában a Promenade des Anglais feltünően üres volt, s a ki ismeri e sétatér jelentőségét délután három órakor, az nem kevéssé csudálkozott, hogy sem a szokott párisi öltözékek, sem az elegans fogatok, sem a divatos dandyk nem valának e napon láthatók.

Mi tarthatta vissza ma a rendes közönséget? kérdék a pár nappal előbb érkezett idegenek, kik Nizza titkaiba, napi eseményeibe beavatva nem voltak.

Viktorine temetése.

— Ki az a Viktorine?

— Egy szép szőke lány; magas és karcsú volt, egyike a legelegánsabb hölgyeknek Nizza- és Monte Carloban, alig huszonöt éves s ma már halott.

Ily és több hasonló társalgást lehetett hallani a vendégek között, kik lassan haladtak a többiek után a St. Honorine-útcába, mely már egészen el volt lepve kíváncsiakkal, s különösen annyi szép hölgygyel, a mennyit egy helyen r tán lehet találni: társnőjöket jöttek temetni.

A kocsi a virágokkal borított koporsóval épen megi ult, midőn egy fiatal angol s nizzai ismerőse, kik a fön-

többihez hasonló társalgást folytattak a promenadon, az útcába értek, s az idegen meglepetve olvasta a koporsón ezt az egyetlen szót: Viktorine.

— A Père la Chaiseben találtam ily rövid felirattal sírkereszteket; de koporsón még soha sem láttam, — mondá az angol.

— A sírkereszt és koporsón lévő felirat némelykor elbeszéli a halott egész történetét, — szólt az angolt kísérő olasz gavallér. — Ha a kocsi elhaladt s a közönség eloszlott, menjünk vissza a Promenade des Anglais-ra, üljünk le a tenger mellé, s ha érdekli, elmondom a történet részleteit, melynek tartalmát már sejteti önnel a koporsóra írt egyetlen név: Viktorine.

— Lekötelez.

A két ismerős egy ideig még a St. Honorine-útcában maradt s nézte az oszlani kezdő közönséget, a tova lebegő szépségeket.

Az olasz élénken magyarázta az angolnak egy-egy feltünőbb jelenség kilétét; aztán a Promenade des Anglaisra ballagtak, mely ekkor már tömve volt a rendes közönséggel. A két úr a tengerrel szemben foglalt helyet, szivarra gyujtott s a nizzai hozzá fogott az igért történet elbeszéléséhez, mi angolunkat, ki egy nappal előbb érkezett csak Nizzába, mint látszott, igen élénken érdekelte.

II.

Két évvel ezelőtt — kezdé a beszélő — fiatal angol pár érkezett Nizzába, egy társalkodónő s komorna kíséretében és a Beau-Rivage-fogadóba szálltak. A férfit Lenox Richardnak hívták; szép, erőteljes fiatal ember volt. Arcán az egészség rózsái virultak s élénk ellentétet képezett halvány, beteg nejével, ki megtörve, elhervadva érkezett Nizzába, a tüdőbaj legutolsó stádiumában. Férje nem s[...]t volt beteg nejével, s annak egész ápolását a társalkodón[...]

a fiatal és rendkívüli szépségű Viktorine-ra bízta, ki e tisztet teljes önfeláldozással teljesítette. Soha sem mozdult úrnője mellől, s kevesen látták őt; de Nizzában, hol annyira becsülik a szépséget, rövid időn beszélni kezdtek bájairól.

Lenox a nappalt a sétatéren, kirándulásokon, az estét pedig Monte Carloban töltötte. Reggel rövid időre fölkereste nejét, nyájasan tudakozódott állapota felől, aztán egy hosszú, szenvedélyes pillantással Viktorinera, elhagyta a szobát, hogy az nap többé vissza ne térjen.

Lenoxné nagyon beteg és nagyon boldogtalan volt. Csakis azért kívánta egészségét, szépségét visszanyerni, hogy boszút álljon férjén, ki alig három évi házasság után oly nyomorultan bánt vele: elhagyta őt betegségében és szeme láttára epedő pillantásokat vetett társalkodónőjére. De vágya nem teljesült. Napról-napra gyengébb, betegebb s oly féltékeny lett, hogy gyengesége és tehetetlensége érzetében Viktorinet egy percre sem merte magától elbocsátani, tudva, hogy férjét csak úgy tarthatja tőle távol, ha az mindig oldala mellett marad.

Egy napon karszékében, párnák közé temetve ült szobájában, midőn férje belépett s valamit a karszék háta mögött álló Viktorine kezébe csúsztatott. A beteg nő a szemközt függő tükörből látta e jelenetet.

Lenox nyájasan közeledett hozzá, leült egy közeli székre s hogylétéről kérdezősködött, míg tekintete a hátul álló leányon függött.

— Köszönöm Richard, jól vagyok; — mondá idegesen Lenoxné; — de az orvos megtiltá, hogy beszéljek . . .

— Így nem sokáig terhelem, — viszonzá Lenox, megörülve, hogy távozhatik, s nejével kezet szorítva, elhagyta a szobát.

Midőn az ajtó becsukódott, Lenoxné ideges sietséggel fordult Viktorinehoz:

— Adja ide a levelet, melyet pár perc előtt sir Richardtól kapott, — mondá haraggal.

— Szívesen, asszonyom, — viszonzá a leány s átnyujtá azt, mintha örülne, hogy megszabadult tőle.

Lenoxné csodálkozva nézte a leányt s kissé elgondolkozva tartá kezében az illatos, rózsaszínű levelet, melyhez hasonlót egykor ő is gyakran kapott Lenoxtól.

— Örömet okoz önnek ez a levél, Viktorine? — kérdé fájdalmasan a beteg nő.

— Akkor nem adtam volna oda; sir Richard nagyon közönséges nőnek tarthat engemet, hogy így bánik velem.

Arcára e szavak közben sűrű könyek hulltak, melyek Lenoxnét tökéletesen megnyerték. Bámulta e nőt, hogy oly ember csábításának, mint Richard, ellen bírt állni; hogy okosabb volt és több tapintattal bírt, mint ő egykor, ő, ki csak későn tudta meg, hogy Lenox rosz és szívtelen ember.

— Felbonthatom e levelet! — kérdé a leánytól Lenoxné.

— Félek, hogy elszomorítja önt asszonyom; egészségének ártani fog; talán jobb, ha nem olvassa el.

— Bizonyos akarok lenni, — mondá szenvedélyesen Lenoxné — bizonyos a felől is, mennyire bízhatom önben...

— Úgy tegye asszonyom; óhajtom, hogy meggyőződjék hűségemről, s arról, hogy e levél nem az én felbátorításom következtében íratott.

Lenoxné reszkető kezekkel bontá fel a levélkét: «Imádott Viktorine», — hangzott a levél. — «Kegyed a legkegyetlenebb teremtés e földön; soha egy pillantására sem méltat; higyje el, nem vagyok ily bánásmódhoz szokva, s ha viselete irántam nem változik, elvesztem türelmemet és . . . a többit. A mi ezután következik, találja ki ama fínom tapintattal, mely a nőknek legfőbb tulajdonsága. Ma este a kertben, a narancsfák alatt várom, beszélnem kell önnel. Ha lady Lenox elalszik, ön szabad, s meghallgathatja, a mit mondani akarok önnek.»

Viktorine égő arccal hallgatá a fönhangon olvasott

levelet, míg Lenoxné, kinek vonásai kuszáltak voltak a fájdalomtól, kezét nyujtá a leánynak:

— Bocsásson meg, Viktorine, hogy gyanusítám, látom, hogy igazságtalan valék.

— Mily boldog vagyok, hogy meggyőződött erről, asszonyom.

— De jóságát irántam továbbra is ki kell terjesztenie, s ma a rendelt időben el kell mennie a kertbe, hogy sir Richard-dal találkozzék.

— Asszonyom!

— Meg kell tudnom: miféle ajánlatot tesz önnek, s ön azt nekem elmondandja.

— Ne kívánja ezt tőlem, — kiáltá elhalványodva Viktorine. — Én ily helyzetben még nem voltam, a baronet észre veszi, hogy játszom vele, s kérlelhetetlen lesz; ne kívánja ezt tőlem, asszonyom . . .

— Meg kell lenni, Viktorine, — mondá türelmetlenül Lenoxné, míg beesett szemei beteges tűzben égtek. Ha ön nem szereti Richardot, nem lesz nehéz ellentállania, biztassa őt a jövővel, s mondjon el nekem mindent.

Viktorine lehajtá fejét s szíve lázasan dobogott, midőn a találkozásra gondolt, mert, fájdalom, Richard nem volt előtte érdektelen, s kevés erőt érzett magában arra, hogy ellentállhasson.

— Ha kívánja asszonyom, — dadogá Viktorine, s Lenoxné hálásan szorítá meg reszkető kezét.

III.

Eljött az est, a csodás nizzai est, mely kétszeresen felizgatja az érzékeket. A forró nap utolsó sugarai illatos eleget hagynak a földön, a tenger egyforma, szakadatlan oraja munkásságra készteti képzelődésünket, s a virágok rka hulláma s az esti szellő sohajtása titokszerü érzelmet keltenek. Ilyen egy nizzai est.

Viktorine dobogó szívvel, reszkető ajkakkal hagyta el úrnője szobáját, s kezét szívére szorítva, sietett le a lépcsőkön a kertbe, hol Lenox várt reá.

Erős akart lenni, de szemei nedvesek voltak a vágytól, szíve újongott az örömtől, midőn az olaj- és narancsfák alatt végig sietett a kert útjain. A virágok erős illata kábitóan hatott reá; tudta, hogy tettetnie kell magát itt is, ott is; hazudni annak, kit szeret, hazudni annak is, ki bizalmára méltatá. Fejét szédülni érzé, nem volt egy tiszta gondolata.

Midőn közel volt a kitűzött helyhez, megállt: ne forduljon-e vissza? A hold lassan kibujt az átlátszó felhők közűl; megvilágítá a láthatárt, a távoli hegyeket, a fényesen csillámló tengert s a magasra nyuló pálmákat. Minden oly szép volt, s ő oly bűnösnek érezte magát, tiltott szerelemmel szívében. Ne forduljon-e vissza? — e gondolat merült fel újra lelkében.

E percben egy közel álló fa árnyékából Lenox Richard lépett elébe, kezét megragadva és ajkához vonva.

— Tudtam, hogy eljön, — mondá suttogva, — soha sem nézett rám, s mégis tudtam, hogy szeret; lehetetlen, hogy ösztönszerűleg ne érezte volna azt a szenvedélyt, mely szívemben ég. Tudtam, hogy eljön . . .

És szívére vonta a szédülő leányt.

— Sir Richard, — dadogá az, s gyenge kísérletet tett a visszahúzódásra.

— Viktorine, miért ez idegenség; — kiáltá a baronet szenvedélylyel, s karját erősebben fonta dereka köré. — Évek óta szeretem önt, napról-napra, percről-percre jobban; a hideg égalj alatt volt erőm küzdeni szerelmem ellen, e déli levegő megérlelé szenvedélyemet. Nézze a virágokat, a fákat, az eget és a tengert, mind szerelemről beszélnek; szerelmet szívunk be a levegőben.

Viktorine felelni akart, de Lenox csókjaival zárta e ajkait. Nem szólhatott, néma maradt, csak érzett és élv-

zett; élvezte az est szépségeit, szívta az illatos, bódító levegőt, hallgatá a suttogó szavakat és — megittasulva dőlt Lenox Richard karjai közé.

IV.

Homályos lámpa égett a beteg szobájában, ki fehér párnáin lázas izgatottságban számítá a perceket Viktorine visszatértéig. Végre megnyilt az ajtó; fekete árny suhant végig a szobán, nesztelen léptekkel állt meg az ágy előtt s reszketett, midőn szólnia kellett.

— Mit mondott, — kérdé Viktorine-től Lenoxné, hirtelen felülve ágyában, — mondjon el mindent, őszintén, igazán és híven, tudni akarom.

— Semmi különöst, — viszonzá akadozva Viktorine, s megtörülte homlokát. — Közönséges frázisokban mondá el, hogy szèret, a hogy nagy urak azt az *ilyen leánynak* mondani szokták!

Az utolsó szavakat keserű feljajdulással ejtette ki, s könyek peregtek végig halvány arcán. Szavai Lenoxnét meggyőzték ártatlanságáról; pedig hangjából a bűnös öntudat szólt.

— És ön mit mondott neki?

— Hogy nem viszonozhatom érzelmeit, hogy...

Elakadt.

— Nos, nos, — sürgeté a beteg nő.

— Hogy gondoljon beteg nejére, hogy...

— Ez fölösleges volt, — mondá keserű büszkeséggel s párnáira visszadőlve Lenoxné. Alig volt ereje kínos betegségében, büszkesége mégis fellázadt, hogy alárendeltje védje érdekeit férje ellenében.

Pár percig némán tekintének egymásra, aztán a beteg Viktorine felé nyujtá kezét.

— Adja szavát, — suttogá kimerülve, — hogy soha sem fogja szerelmét viszonozni, hogy soha sem mond igent.

A ki rosz férj, az rosz szerető is Viktorine, emlékezzék szavaimra; önt is meg fogná csalni, úgy mint engemet...

Viktorine némán, megdermedve tartá kezében a jéghideg kezet s nem felelt.

Lenoxné nem vette le róla szemeit, mereven nézte őt, s keze mind hidegebb és nehezebb lett. Ajkaira lassankint vércsöppek gyültek, melyek végig futottak a fehér párnákon, a csipkéken s hosszú, leomló haján.

Viktorine sikoltva futott ki a komornáért, ki úrnője segítségére sietett, de a ki már csak holttestét láthatta a szegény, sokat szenvedett nőnek.

V.

Lady Lenox temetése nagy fénynyel ment véghez. A holttestet Angolországba szállították. Lenox Richard elkísérte a sírboltig, aztán visszatért Nizzába s ott tölté a telet.

Viktorine a St. Honorine-útcában bérelt szerény lakást, de most ép oly visszavonultan élt, mint az előtt. Ritkán látták őt a sétatéren vagy az útcákon, de azért beszéltek róla.

Nagyon szép volt és nagyon szomorú. Mindig feketében járt: meghalt úrnőjét gyászolta, kinek utolsó szavait, tekintetét nem tudta elfeledni, bár szíve egész hevével szerette Lenoxot.

A temetés után nyolc napra gyönyörű *ibolyabokrétát* kapott, mely tudtára adta, hogy Lenox visszajött. E naptól fogva a baronet Monte Carlo helyett Viktorinenál töltötte estéit.

A tél elmult, a tavasz beköszöntött s e vidéken időzők lassankint elhagyták a déli tartományokat, s egy nap Lenox Richard is elutazott.

A szép Viktorinet magával vitte, — mondák N... zában.

Fél évet töltöttek távol, s midőn a platánok, az egyedüli fák, melyek itt is megérzik az őszt, elhullatták leveleiket, Lenox és Viktorine visszatértek. Azok, kik Viktorinet látták, egybehangzólag ezt mondák: szebb, mint valaha.

Ritkán lehetett látni összeillőbb párt. A baronet egészségtől, ifjuságtól ragyogott, s a leány bájoló volt. Fel vala ruházva mindazon tulajdonságokkal, melyeknek birtokában Nizzában azt szokás mondani a nőről, hogy *„seduisante“*.

A városnak ama részén vettek lakást, hol Monte Carlo felé visz az új kocsiút, s hol abban az időben egymás után emelkedtek a különböző stylben épített villák.

Valami hóbortos embernek az a gondolata támadt, hogy egy a tengerbe nyuló szikladarabra építsen villát, s ennek falait három felül a tenger hullámai mossák, a negyediken pedig, mely épen a kocsiútra nézett, pálmák és narancsfák borítsanak rá árnyékot. Valamennyi angol nagy úr ezt a villát akarta bérbe venni, s árverezték egymásra, míg végre Lenox kapta meg azt mesés áron, honfiai legnagyobb irígységére. Lenox és Viktorine egész nap a ház azon erkélyén ültek, mely a tenger fölött látszott lebegni, s az angolok a partról órákig nézték látcsöveken, hogy az erkély a szerencsés Lenox Richarddal s a szép Viktorine-nal együtt mikor zuhan le a tengerbe.

De az erkély csak nem szakadt le. Az erős napsugarak ellen fehér vászon volt fölébe feszítve s a tengeri szellő játszva lebegteté az ernyőt diszítő vörös bojtokat s Viktorine fehér ruháján a szalagokat.

Milyen boldogok lehetnek! — mondák a Nizzában és Monte Carloban időző idegenek.

Milyen soká tart ez a szerelem! — tanakodtak mások, és Viktorine-nak kezdtek irígyei támadni. Irígyelték boldogságát, a nélkül, hogy őt ismerték volna.

Pedig e boldogság milyen rövid volt.

Egy nap délutánján Lenox átment Monte Carloba s

este nem tért vissza. Viktorine egyedül ebédelt. — Késő éjjel, az utolsó vonattal jött meg, s másnap ismét kirándulást tett Cannesba, mint mondá, újon érkezett rokonaival. Napról-napra kevesebbet volt honn s kedvetlenebb és hidegebb lett Viktorine iránt.

A leány szíve vérzett, de úgy tett, mintha mit sem venne észre. Nyájas és vidám volt s mosolygott, ha Richardot jönni látta.

— Miért nem jön soha Monte Carloba? — kérdé tőle egy napon a baronet; — az emberek azt hiszik, hogy féltem s nem akarom mutatni. Ma este öltözzék föl szépen s jőjjön át velem . . .

Viktorine-nak ez tőrszurás volt. Tudta, hogy Richard szerelmét elveszté s az szabadulni akar tőle.

— Örömest, — viszonzá mosolyogva s elhagyta a terrasset, hol annyi boldog órát töltött, hogy átöltözzék.

A baronet ásítva nyúlt végig a kereveten, de midőn Viktorine visszatért, meglepetve szemlélte őt, mert még soha nem látta oly szépnek.

Viktorine megjelenése a játéktermekben nagy feltünést okozott. Még nem látták őt közelről, nem beszéltek vele s így nem is tudhatták, milyen bájos, milyen megnyerő modora van. Eddig csak rendkívüli szépségét csudálták. Lenox a játék-asztalhoz ülteté őt s egy halmaz aranyat tett elébe.

— Kísértse meg szerencséjét a játékban, — mondá; — ámbár a közmondás szerint: on ne peut pas avoir toutes les chances.

Viktorine mosolygott, de midőn Lenox-ot távozni látta oldala mellől, finom csipkekendőjével hirtelen egy könyet törült ki szeméből.

Háta mögött egy csoport előkelő úr állt, kikkel [illegible] chard ez este ismerteté meg őt. Viktorine mesésen nye[illegible] a hova tett, eltalálta a színt vagy számot; Lenoxnak ig[illegible] volt: a játék szerencséje felváltá a szerelemét.

A baronet ezalatt egy másik teremben társalgott egyik angol barátjával.

— Holnap Angolországba útazom, — mondá, — pompás idő van a vadászatra, s ebben az évadban már nem térek vissza.

— Egyedül?

— Egészen egyedül.

— És Viktorine?

A baronet nevetve nézett a másik terem felé, hol Viktorine játszott.

— Ördöngösen nyer egész este — mondá vállat vonva, — ő itt marad...

A két barát egy ideig beszélgetett, aztán elváltak s míg Lenox Viktorine háta mögé állt, amaz pár percre az olvasószobába sietett s nehány sort vetett egy papirosra.

Midőn az előcsarnokban megszólalt az utolsó vonat indulását jelző csengetyű s Lenox Viktorine-nal karján a teremekből kilépett, a nagy tömegben valaki levélkét csúsztatott a leány kezébe.

Viktorine e levélből tudta meg, hogy a baronet másnap hajnalban Párisba indul, onnét Angolországba megy s őt szó és bucsú nélkül hagyja el. Ajánlották neki, hogy hagyja Richardot nyugodtan távozni; vannak elegen, kik helyét pótolják s e levél írója szintén egyike jó barátainak.

Viktorine mozdulatlanul ült helyén a levél olvasása után, s átgondolta rövid boldogságának minden percét, minden mozzanatát. Száraz, égő szemekkel bámult ki a sötét tengerre, melynek hömpölygő hullámai az ő belsejét tükrözék vissza. Nagyon boldogtalannak érezte magát. Hideg, sötét éj volt, s ő könnyű ruhában ült a nyitott ajtóban, észre sem véve, hogy a rendes déli szél helyett éjszaki ámadt s haját, ruháját mérgesen kuszálja össze.

Hajnal felé járást-kelést hallott a házban; tudta, hogy a baronet távozik, de arra nem gondolt, hogy visszatartsa őt, vagy még egyszer találkozzék vele.

Eszébe jutott, mint hagyta el nejét betegségében, eszébe jutottak a beteg nő utolsó szavai, hogy az olyan férfira, mint Lenox, nem lehet számítani.

Kocsi robogott a villa udvarára; beszédet, ajtó-nyitogatást hallott s a kocsi aztán ismét elrobogott. Viktorine alig hallá annak zörejét; végre minden elcsöndesült s ő székéről lecsúszva, terült végig a terrasse kövezetén.

Így találta őt komornája, ki reggel levéllel s egy vastag papirosba takart csomaggal, a baronet küldeményével, lépett be hozzá.

VI.

Viktorine két napig ágyban fekvő beteg volt, harmadnap fölkelt, elbocsátotta a cselédeket, kifizette a villa árát s megmaradt pénzét (mert a baronet által küldött csomag pénzt tartalmazott) borítékba téve, visszaküldte minden szó, minden szemrehányás vagy magyarázat nélkül.

Elhagyta Nizzát és Monte Carloba ment lakni. Most már naponként megjelent a játéktermekben, nagyban játszott, mesés összegeket nyert, s gyakran cserélte barátait. Nem volt nála szebb és elegánsabb leány Monte Carlóban. Nem volt sem vidám, sem szomorú; közönyt mutatott minden iránt. A terrasse-on töltött éj után egészsége, életkedve, rohamosan szállt alá.

Pár hónap előtt ismét megváltoztatta lakását s a St. Honorine-útcában vett szállást, ugyanott, hol azelőtt lakott. Nem ment többé sehová, hervadt magányában, s barátai, kik meglátogatták, nem győztek csudálkozni nyugalmán, lemondásán. Örvendeni látszott betegségének.

Én gyakran fölkerestem őt s halála előtt való nap azt kérdé tőlem: ismerem-e személyesen Lenox Richardot?...

Igennel feleltem.

— Ha valaha még Nizzába jön, — mondá egy finom papirosba takart csomagot adva át, — szolgáltassa kezéhez ezt a száraz *ibolyabokrétát*. Mondja neki, hogy tőlem jön s ő

tudni fogja, mit jelent a küldemény. Átvettem s tegnap póstára tettem a csomagot, mert nem tudom, találkozom-e még valaha az életben a baronettel.

* * *

Ez a története ama koporsónak, melyet most láttunk, s melyben Nizza legszebb hölgyét vitték örök nyugalomra. Neve egyszerüen csak Viktorine volt, de temetésére Nizza egész közönsége megjelent, alkalmasint kíváncsiságból . . . .

Az angol elhagyta helyét s arcán égő piros foltok mutatták részvétét és felindulását.

— Ez a Lenox rokonom, — mondá — de küzdelmembe kerül, hogy meg ne mondjam, mit tartok róla.

— Ha találkozik vele, sir, beszélje el, a mit tőlem hallott, s ő tudni fogja: mit jelent a meghalt által küldött ibolyabokréta.

— Holnap fölkeressük nyughelyét — szólt az angol — s én, ki nem ismertem őt, friss *ibolyabokrétát* teszek sírjára.





A VASORRÚ BÁBA, MINT MAGYAR ISTENSÉG.

Irta

GYÖRGY ALADÁR.

MÁR Henszlmann, ki 1847-ben érdekes összehasonlítást tett a magyar és német népmesék között, három — szerinte — eredeti magyar alakot észlelt népköltészetünk ez ágában: Tündér Ilonát, a táltost és a vasorrú bábát. S az kétségtelen, hogy a vasorrú bába, különösen, ha azokat az alakokat is tekintetbe veszszük, midőn könnyen felismerhetőleg más nevek alatt fordul elő, népmeséinkben kiváló szerepet játszik, sőt bizonyos tekintetben állandó személynek mondható. Mindamellett népköltészetünkkel s mythologiánkkal foglalkozó tudósaink e nevezetes alakot mindeddig csekély figyelemre méltatták, és senki sem tette azt kiváló kutatás tárgyává, mint megérdemlette volna. E sorok írója irodalmunk e hiányán akar némileg segíteni s eddig tett, bár még teljesen be nem fejezett kutatásainak eredményét közli a jelen sorokban.

A vasorrú bába a *Magyar nyelv szótárá*-nak meghatározása szerint boszorkányféle bűvös banya, kinek tűhegyes (!) vasorra van s ha a vasfalat ostromolja, hét mérföldnyiről ugrik neki. Rendesen tizenkét leánya van, kiket ré lovakká változtat. Ipolyi mythologiájában e vonásokat mé inkább kiterjeszti s úgy rajzolja ez alakot, mint vasorr

mohos képű, rút öreg nőt, kinek orra földig ér, szeme a vénségtől megmohosodott, borzas ősz haja feláll, mint a serte, nagy zöld fogait vicsorgatja, pofája ráncos, mint a darázsfészek. Rendesen sötét erdőben, elhagyott romban vagy gunyhóban lakik, mely csupa halálfőből áll, de mindig befejezetlen, 3—12 leánya érclovakká, kakasokká, macskákká stb. változik át, a táltos is rendesen birtokában van. Zivatart idéz elő, gyermekét felfalja s lábtoppantásával földindulást gerjeszt. E jellemvonásokon kívül, melyek nagyobb része különben a meseelbeszélő által hozzátoldott vonás, gyakran előfordul még a mesékben, hogy egyik vagy több leánya is egyenesen ellene szegül s a királyfival vagy általában a mese hősével megszökik s a vasorrú bába különböző varázsalakban üldözi őket, de rendesen eredménytelenül. Némely mesékben még az is jellemzéséhez tartozik, hogy saját gyermekeit tévedésből megöli az idegenek helyett.

De tévednénk, ha az általános jellemvonásokból következtetve, azt hinnők, hogy a vasorrú bábát népmeséink föltétlenül gonosz indulatú vén asszonynak rajzolják. Ellenkezőleg, a *gonosz indulat*, mint jellemvonás, csak ritkán fordul elő nála s akkor is inkább oly mesékben, melyek a német és szláv népmesékkel sok tekintetben közösek s így eredetiségök kétségbe vonható. A hamupipőkét üldöző mostoha, az irigy szép asszony, az embereket megrontó boszorkány, habár a mi népmeséink átalakításában hasonlókká lesznek is a vasorrú bábákhoz, eredetileg német alakok; az a vén asszony (jezi-baba) ki kolbászszal s pogácsával édesgeti magához a gyermekeket, hogy őket meghizlalja s megsüsse, ki továbbá kővé változtatja a mese hőseit, a szláv népmesékből vétetett át. Igaz, hogy a vasorrú bába a mi népmeséink költői igazságszolgáltatásában is a rövidet húzza s így mint ellenséges alak lép fel, az is tagadhatatlan, hogy csaknem minden elbeszélésnél a leányát vagy kincsét elrablott mesehősök üldözője lett: de mindebben nem gonosz

indulat, hanem az ettől lényegesen különböző harcias, *ellenséges álláspont* az irányadó. Addig, míg ez ellenséges álláspontot el nem foglalja, határozottan jó indulatunak mondható. Eledelt s tanácsokat ad a Tündér Ilonát kereső hősnek, megvédi az «emberhúst szagoló» sárkányoktól s óriásoktól s egy gyakran előforduló s már ezért is valószinüleg ősrégi jellemvonás szerint nem csak nem falja fel azokat, kik «öreg anyám»-nak szólítják, de sőt elősegíti céljaikat.

Hogy a vasorrú bábának ez álláspontja mellett egészben véve ellenszenves megjelenése van, annak oka nagyrészt abból magyarázható, hogy a mesehősnek rendesen ellene kell küzdeni, hogy kincsét megnyerhesse. Ravaszság és varázslat mindkét részen szerepel ugyan, de a mesehős s az őt segítő leány, táltos vagy tündér mintegy a mesemondó birodalmához tartozik, míg a vasorrú bába hazája a sötétség, lakása, mely kacsa-, lúd- vagy kakaslábon forog s néha-néha rézfedéllel van ellátva, ismeretlen, messze országokban van, hatalmában állanak a fergetegek s a bába rabolja el gyakran a napot s holdat. Hozzávehetjük még ez okokhoz ama gyakran észlelt s számos példával bebizonyított adatot, hogy a régi pogány istenségek s alakok a keresztyén korszak terjedésével mindinkább sötétebb színezetet nyernek. Nem egy, a mythologiában jól ismert indogerman istenség lett a középkorban ördögi alakká (például Venus) s egyes kifejezések is, pl. «anyja kínja», «vigyen el az iz» vallásos jelentőségüket elvesztve, káromkodási jelentőséget vettek fel, sőt az «ördög» név is állítólag rokon az osztják «örtik» jótékony szellemű isteni lénynyel.

De van-e valóban okunk arra, hogy a vasorrú bábát egykor valóban létezett mythologiai alaknak tekintsük?

Maga a szó kevés biztatást látszik mutatni. A „*baba*" szó, mint vén asszony a szláv nyelvekben gyakran előfordul s látszólag onnan van átvéve. Nyelvemlékeinkben, mi ezt Volf György, a nyelvtörténeti szótár egyik szerkesztőj

volt szíves velem közölni, legelőször 1578-ban fordul elő. A „*vas*“ szó, igaz, hogy nyelvünk ősi kincsei közé tartozik s a rokon finn-ugor népeknél csaknem mindenütt ugyanezen alakban jő elő s régiségét mutatja az a körülmény is, hogy a vaskorszakot megelőzve, eredetileg rezet jelentett: másrészt azonban nyelvtörténeti emlékeinkben ily összeköttetés nem fordul elő s a «vasorrú» jelző talán csak a népmesék szólásformája s ezek időkorát pontosan megállapítani ez idő szerint lehetetlen.

Tisztán nyelvészeti szempontból sem lehet különben a vasorrú bába mythologiai jelentőségét tagadni. A mordvaiak s osztjákok nyelvében a baba szó előfordul hasonló jelentőségben, s ha nem akarnók is azt állítani, hogy a «baba» ép úgy, mint a «mama» internationalis szó (ennek tagadására én nem látok elegendő okot), a rokon nyelvek példája elég bizonyíték volna arra nézve, hogy őseink e szót még abban a korban vették át a szlávoktól, midőn rokonaikkal közösen laktak az oroszok földjén. S még egy adatot találtam a *Nyelvőr*-ben, mely szintén ezt látszik igazolni. A palócoknál ugyanis a szivárvány neve «bababukra» = bába szalagja, azaz ugyanaz a fogalom, mint a finneknél, hol a *Kalevala* 8-ik runojában Éjlak királynőjének szövete (tündérszalag) van a szivárvány jelzéseül fölvéve.

* * *

Nézetem szerint azonban maga az elnevezés aránylag csekély fontosságú. Ha bebizonyíttatnék is valamikor, s e fölött kételkedésemet fejezem ki, hogy a «vasorrú bába» név újabbkori alakítás, az egész alak s jellemzés kétségkívül ősi s a rokon népek más alakjaival közös.

Leginkább észrevehetjük ezt a finn nemzeti eposz, a *Kalevala* megfelelő alakjának összehasonlítása alkalmával.

Ez eposz egyik főszereplője Pohjola * (Éjlak) asszonya, Louhi, állandóan mint öreg asszony van ábrázolva, s több helyen előfordul e jellemzése «a gyérfogú agg anyóka». Országa a sötét, borongós Sziriola messze távolban esik túl a tengereken s az eposz hősei csak nagy nehézségekkel jutnak el belé. Három hőstestvér: az öreg varázsló Vainäimöinen, Lemminkäinen s Ilmarinen egymásután mennek el e tartományba, hogy elhozzák onnan az öreg asszony tündérszép leányát s később a boldogságot s jólétet biztosító szampót. Éjlak asszonya mindegyiknek három próbát ad fel. A legöregebb már az első próbánál kidől, a második beleesik a halál folyójába, a legifjabb (Ilmarinen) kiállja a próbákat s megkapja a menyasszonyt. A szampot, melyet Louhi «éjlaka kőbérceibe, érchegyek legbelsejébe» zár el s reá «kilenc zárat veret» már csak ravaszsággal s varázslatokkal tudják ellopni. Pohjola asszonya ezért megharagudva a rablók országára (Kalevala) járványos betegséget küld, majd medvét, hogy a nyájakat elpusztítsa s végül ellopja a napot s holdat tőlök. A végső győzelem azonban mégis a Kalevala-fiaké lesz. Kell-e több bizonyíték, mint e mese egyszerű elbeszélése? Hiszen az egész történetet igen lényegtelen eltérésekkel könnyen átalakíthatjuk bármelyik vasorrú bábáról szóló népmesénkre, s az egészben alig találunk valami lényegesebb vonást, mely a mi vasorrú bábánkra ne illenék.

Valóban Éjlak asszonya, Louhi s a mi vasorrú bábánk annyira hasonlítanak egymáshoz, hogy a *Kalevala* nagyérdemű fordítója, Barna Ferdinánd, ki a magyar mythologiában is első rangú tekintély, bizonyosan csak azért nem vette észre e hasonlatot, mert megszoktuk azt, hogy a vasorrú bábát gonosz indulatú s visszariasztó alaknak tekintsük, holott ő — épen úgy, mint az Éjlak asszonya — csak

* Kriza egyik meséjében, a *Fekete gyászország* Johara városa említve. Nem volt-e egykor e két név között valami rokonság?

az ellenséges állam képviselője, s mint fentebb kimutattuk, addig, míg az elrablott kincs fölött a viszálkodás ki nem tör, egyenesen jó indulattal viseltetik a mesehősök iránt, mint a hogy Pohjola asszonya is segítségére siet a veszedelemben forgó öreg Vainämöinennek.

Hasonló, habár kevésbbé világos rokon vonások találhatók még más istenségeknél is. Így a Kanteletár egyik mondájában, mely a nap, hold s éjszakcsillag versenyét rajzolja szaumetarnál, így a föld alatt lakó asszonyról (maaemä) szóló regében. Sőt még a mordvaiak Ange-pat'äi nevezetes istenasszonyánál, habár a mythologiai elemek kevésbbé maradtak meg nála, sok rokon vonás van. A mordvai istenasszony kincsekkel rendelkezik, termékenynyé teszi a földet s állatokat, felhők megett éjszakon lakik, arany orra van, jó fonó, szivárványt sző stb.

Ily s más külső bizonyítékok mellett döntő okul hozhatjuk fel a vasorrú bába mythologiai jelentősége mellett annak *varázsló tehetségét.* E sajátság a vasorrú bábánál elengedhetetlen. Ezer s ezer alakja van e varázslatnak s köztök néhány modern jellegű, pl. varázsital, seprű, cipó beszéltetése stb. vagy idegen népektől átvett dolog, pl. a mindenkit verő bot, az asztal, mely parancsszóra kész ebédet ad, az örökké forgó pénz, a láthatatlanná tevő sapka stb.; de varázslat nélkül nincs egyetlen magyar mese sem, melyben vasorrú bábáról vagy annak helyettesítőjéről van szó. Csak egy pár leggyakrabban előforduló módot említek fel: *Ördöngös szüle* szövi a katonákat, az üldöző banya átalakul fergeteggé, különböző állatokká, mérges vízzé vagy gyümölcscsé, lesz belőle egy óriási száj, mely mindent elnyel, jégzáport hullat, híddá változik, tenger, erdő lesz belőle s különösen gyakran ő is ott van azok közt a lovak közt, melyeken a mese hősének lovagolni kell vagy az állatok közt, melyeknek őrizése képezi három napig tartó esztendei munkáját. Oly közönséges jellemvonása e varázslat meséinknek, hogy rendesen már fel sem tünik, holott épen ez

átalakulások képezik az ős finn-ugor népképzetnek egyik jellemző vonását. Nyugoteurópa népeinek meséiben az elbűvölések szintén előfordulnak, hasonlókép az *Ezeregy éjszaka* regéiben, de nem mint harcias fegyverek, hanem rendesen a homeri Circe boszorkánytettei, episod gyanánt s szerepök nagyon alárendelt a hősöknek sárkányokkal s óriásokkal küzdése mellett s a főalakoknak, épen a sárkányoknak s óriásoknak nincs ily varázsló tehetségök. A mi az indogerman népmesékben azonban legfölebb csak kivétel, az ural-altaji törzseknél állandó szabály. *Kalevala* hősei alig tesznek valami csekélységet varázslat nélkül, a tatárok rendkívül nagy népköltészetében (hol, mellesleg mondva, a táltos lovak szintén szerepelnek), a varázslatok képezik csaknem mindenkor a mese szövevényét. E jelleg szivósságát mutatja az a körülmény is, hogy ma, annyi század lefolyása után s oly sok különböző átalakító hatás dacára a magyar s más rokon népeknél a bűbájos reáolvasások, megigézések stb. nagyobb szerepet játszanak, mint (talán a négereket kivéve) bármely más nemzetnél. A táltos és vasorrú bába tehát egészen beillenek a finn-ugor mythologiai világnézet keretébe, s a névnél, más alakokkal rokonságnál s más oknál hatalmasabb és meggyőzőbb érv a varázsló tehetség s annak állandó gyakorlása arra vonatkozólag, hogy a vasorrú bába csakugyan *ősrégi magyar mythologiai alak.*

* * *

Igen természetes, hogy mint minden mythos, úgy az eredeti fogalom a vasorrú bábáról az idők folyamában igen sok átalakuláson ment át. Az indogerman mesék sárkánya s óriása, mivel ők is kincsőrzők s a mesék hősei ellenök is hadjáratot indítanak, gyakran pótolják (legalább részben) meséinkben a vasorrú bába helyét; vannak oly mesék, hol a keresztyén hit hatása alatt zöld ördög, ólombarát, ellenséges király, nagyszakállú barát lett belőle. Egy pár alak-

ban, mint faragó ember, boltos, herceg jelenik meg, sőt Tündér Ilona alakjába is öltözik. Legsajátságosabb az az átalakulása, midőn mint szűz Mária vagy isten szerepel. Az előbbi esetben rendesen szűz Máriánál szolgáló leány az, ki a kincsért (Isten láthatása, megigazulás) három próbát áll ki, s ekkor jellegei inkább eltünnek, míg az utóbbi esetben kissé drasztikusan maga az isten is varázsló alakot vesz fel (pl. a német *Báránykák* mesének magyar átalakításában), hogy a szolgát kikémlelje s meg is küzd vele. Ez utóbbiakat kivéve, hol a vallásos hit a népmese egész jellegét átalakította, a vasorrú bábától vagy helyettesétől elrablandó kincs rendesen háromféle: egy szép leány, a táltos ló vagy végül valami tündéri szer. Néha mind a három karöltve jár, gyakrabban azonban csak eszközök a drágább kincs megnyerésére. A leány s táltos ló egyuttal segítői a mese hősének s nem ritkán történik meg az eset, hogy magának a vasorrú bábának leánya veszedelmet hoz családjára. Ennek következése azután rendesen, hogy részint a banya átka (mesenyelven varázslata) következtében, részint valami szabály megsértése miatt a mese hőse ismét elveszti megnyert kincsét (elragadják tőle, elfeledkezik róla stb.) s újabb próbákon kell keresztül mennie, hogy ismét egyesülhessenek. A német s különösen tót népmesékben, melyek nálunk is gyökeret vertek, a vasorrú bábát személyesítő ellenséges hatalom bűvereje gyakran külön rejtett helyen, más állatokban van s a hős árulás által jut tudomására, s így teszi tönkre azt saját iparkodása nélkül. A hármas kísérlet, valamint a 3-as és 7-es szám előszeretete a vasorrú bábákról szóló mesékben is állandó, de e mesék specialis jellegéhez nem tartozik.

Nagyon sok külföldi s magyar mesét kellene boncolólag összehasonlítanunk, hogy a kaleidoskopszerű csoportból az ősrégi, specialiter magyar vonásokat kiböngészhessük. A munka nehéz, de — legalább nagyjában véve — nem lehetetlen. Bármily szabadon csapongó is a képzelem, külö-

nösen ha egy-egy szó értelmének átalakulása tápot nyujt, egészben véve a mesék conservativ jellegüek, s ha továbbá igaz is, hogy egyes jellemvonások, mint általános emberiek, minden nemzet meséiben előfordulnak, nagyjában véve nem lehetetlen, mint föntebb a varázslat jellegére s egy más alkalommal az esthajnal-csillag tiszteletére nézve kimutattam, a specialis magyar jelleget fölfedezni. Komolyan s a tárgy fontosságához méltó gonddal kísérlettem ezt meg. Azonban itt e füzetekben főkép nyelvészeti s lélektani fejtegetésekkel foglalkozni nem lehet s így megelégszem azzal, hogy kutatásaim eredményéből épen a vasorrú bába istenségi jellegét bizonyító érveket emeljem ki.

* * *

Igen, a vasorrú bába az ősmagyar nép istensége s világnézetének egyik legprægnansabb kifejezője.

Nem nehéz megismernünk e népmesékké átalakított mythologiában a fő mythos-alkotó erő azon hatását, mely a természet erőinek személyesítésében mutatkozik. Azok a vonások, melyek e mythos sokféle alakjában leggyakrabban előfordulnak, mind természeti tüneményekkel állanak szoros összeköttetésben. A vasorrú bába mindenkor bizonyos kincset rejteget magánál, mely, mint éjlak asszonyánál a szampo, boldogságot s termékenységet ad. Sokszor e kincscsel a szolgálattevő szellemek egész serege jut a birtokos feltétlen rendelkezése alá, más alkalommal pedig egy-egy tündöklő fényes aranypalota jut zsákmányul. A leggyakoribb a táltos ló kiszabadulása, mely feltünőleg igen gyakran a vén banya leánya s mégis azt rendesen gyűlöli, tőle megszabadulni akar, míg a mese hősét, habár az előtte ismeretlennek látszik, rendesen várvavárt gazdájának s... lítja s még akkor is hű hozzá, ha jósló tehetségénél fog... előre látja, hogy hibákat tesz s neki bajt okoz. Igen fig... lemre méltó állandó jellemvonás továbbá a mesében, h...

a táltos ló (ember s más állat is lehet táltos, de úgy látszik, hogy ez alakok már későbbiek) mindig nyomorult gebe-alakban jelenik meg először, a ménesben a legutolsó, vagy épen ganéj-dombon s egy-két mesében sziklába zárva s börtönben él. Kezdetben addig, míg a vasorrú bába birodalmából ki nem jutnak, a királyfinak vagy általában a mesehősnek kell őt vonszolni és segíteni. Ekkor azonban egész hirtelen átváltozik, aranyszőrű paripa lesz, mely a levegőben is képes repülni oly gyorsan, mint a szélvész vagy a gondolat, zsarátnokot eszik s lángokat fuvall. Beszélni még rabságában is tud, sőt rendesen ő utasítja mindenben leendő gazdáját, de teljes ereje, úgy látszik, nincsen s a királyfi nélkül magában nem tud megszabadulni börtönéből, sőt még varázslatokat sem követ el addig. Végre, hogy a bizonyító vonások közül még csak egy párt emeljünk ki, a vasorrú bába, csaknem ellentételül annak a vonásnak, hogy a szivárványt szövi, ugyanazt a szerepet is játsza sok tekintetben, mint a garabonciás diák, e szintén jól ismert régi népköltészeti alakunk, melyet Szarvas Gábor egykor nézetem szerint nem elég meggyőző erővel a halottjóslókkal hozott összeköttetésbe. A vasorrú bába szintén szereti a sötétséget, előszeretettel alakul át felleggé s zivatarrá s egyik hatalmas fegyverét a jégzápor képezi. A vasorrú bába végre, midőn fejedelmi palotája is említve van, mindig forgó kastélyban lakik, vasgereblyével veri ércleányait s kastélya a varázslattal együtt eltünik s helyén néha pocsolya támad.

A *Kalevala* éjkirálynőjével összehasonlítás s más jelek a mi vasorrú bábánkat határozottan ellenséges hatalomnak tüntették fel s ily jelentőségében kétségkívül nagy szerepet játszik, legyőzetése vagy megrablása a mese fordulópontját képezi. Az is kétségtelen, hogy nálunk a vasorrú bába lakja nem emlékeztet történeti eseményekre, mint a *Kalevalá*-ban, hol maga a nép a finnek s lappok közt folyó versenyt felhasználta az eredeti mythos magyarázatára s így

azt sok tekintetben átalakította. A magyar népnek — mióta történetére emlékszik — sokkal több ellensége volt s így egyet nem szemelhetett ki belőle oly alakban, hogy a mythossal összeköttetésbe hozná. Így tehát mesénk e jelentékeny alakját történeti úton megmagyaráznunk nem lehet.

Áttérve már most a természet erőinek személyesítésére, első tekintetre látszik, hogy a vasorrú bába a három nagy, az emberre nézve ellenségesnek látszó természeti jelenséget jelképezheti: a *telet*, mely a természet erőit megmereviti (kővé varázsolt alakok) s az ember megélhetésére szükséges meleget, sőt még a növények termését is visszatartja, másodsorban az *éjet*, mely kellemetlen s rémes sötétséget terjeszt (fekete ország), a napot rabságban tartja s csak hosszas küzdelem után bocsátja szabadon s végre a *felleget*, mely magában rejti a termékenyítő esőt (keresett kincsek), sokszor zivatar alakjában lép fel, örökké mozgó (kacsatalpon forgó vár), sokféleképen átalakuló tömeg, mely néha a nap világát s melegét is elvonja az emberektől. (A negyedik állandó ellenséges hatalom, az alvilág, az ős magyar nép mythologiájában még ismeretlen s későbbi toldalék.) A diadalmas hős ez ellenségeken mindhárom esetben a *nap*. Ez változtatja át varázsvesszővel a (tél által) kővé merevített alakokat, ez oszlatja szét (az éj által) teremtett sötétséget, tönkre tevén annak varázsló birodalmát s végül (a felleggel szemben) a nap sugarai s az ős ember által szintén a nap fegyverének tartott villámok szabadítják meg a foglyul tartott termékenyítő esőt. A *napsugár*, mely táltos ló alakjában különösen gyorsasága s rejtélyeket feloldó tehetsége által tünik ki, mindhárom küzdelemben segítségére szolgál: télen a napsugarak olvasztják a jeget, a napsugarak készítik elő a nap útját s a felleget látszólag a nap sugarai s a rokon szelek oszlatják szét. De a napsugár s szél eredetileg mindig az ellenséges természeti erő hatalmában vannak, sőt nem ritkán maga a mese hőse, a nap is, elnyeletik általa. Egyesülve azután három csatát vívnak.

A négy elem parancsnoka a tűz (aranyszőrű, aranyruhájú, tündöklő fényű) segítségül nyeri a föld (egyes állatok s növények), a lég (a madarak) s a víz (halak) segítségét, e három elemet néha a táltos a maga bögyéből bocsátja ki, hogy a banya ellen megküzdjön, néha (különösen az állatmesékben) úgy szerepelnek, mint jótét fejében a varázssíp által előhívott frigyestársak.

Mythologiai képzeteknél szigorú elkülönítést követelni nem lehet. A görög istenségek s félistenek is több alakot representalnak s az ellenséges hatalmak (Pluto, Meduza, titanok stb.) a telet, éjet s felleget egyaránt jelentik. Nincs tehát lehetetlenség abban, hogy a mi vasorrú bábánk is mindhárom alak sajátságait magába öleli s az ős mythologia már a három rokon természeti tünemény közös megtestesítőjének képzelte, miként Ahrimant a perzsák hite.

Sok okunk van azonban föltenni, hogy a sötétség uralkodónője a mi mythologiánkban első sorban s kiválóan a felleg megszemélyesítője volt.

Soroljunk fel ez okok közül egy pár fontosabbat.

Az ősnépek mythologiai világnézete a dolog természeténél fogva lakóhelyök s életviszonyaik sajátságaitól sok tekintetben függ. Nem is említjük fel, hogy nálunk a turul, az esthajnalcsillag s mindenekfölött a táltos ló oly nagy szerepet játszanak nomád s szenvedélyes vadászó őseink életmódjukhoz képest. Ugyanaz a kép s jelleg egyes népeknél természeti viszonyaikhoz s életmódjukhoz képest másmás alakot ölt fel. Kuhn terjedelmesebb tanulmányt írt a mythosok osztályozásáról a vadászok, nomád s földművelő népek felfogása szerint. Steinthal a sémi s indogermán istenségek különbségét egyenesen a természeti viszonyok eltéréséből magyarázza meg. Müller Miksa a műveltségi f kozat s vérmérséklet hatását is képes észrevenni az egyes r épek mythologiájában. Az ily különbségek folytán a legá talánosabban tisztelt napisten csaknem minden népnél más a kban jelenik meg s az ellenség alakja is más. A sémi

népfajoknál a napisten az oroszlán (forróság) ellen küzd, az indogermánoknál a sárkány (köd, tél, mocsáros kigőzölgések) ellen. Különben maguk az istenségek is különböző természeti tárgyakat jelölnek a műveltség fokozatai szerint. A vad népeknél a halottak s szellemek tiszteletén kívül (a mi még tulajdonkép nem vallás, csak babona) egyes kövek, csontok s más élettelen alakok a főistenségek. Műveltebb népeknél a hegy, folyó, tenger, föld s más részben már általánosított fogalmak vannak megszemélyesítve s valóságos mythologia csak oly nemzeteknél jő létre, melyek a megfoghatatlan égi tüneményeket s meteorologiai jelenségeket is fölveszik működésök körébe.

A mi meséink befejezett alakjai arra mutatnak, hogy már teljesen kiképződött mythologiákból alakultak. A mese nálunk rendesen, különösen az úgynevezett tündérmesék, egész eposszerű csoportosítással bír, itt-ott még a megokolás is előfordul s bizonyos költői elégtétel vehető észre rajtok. Az isteneknek tehát nem csak egyes jellemző vonásaik voltak, hanem mindannyian cselekvő személyek lehettek.

Ha tekintetbe veszszük mindezek mellett, hogy az ázsiai fensík, hol nomád őseinknek mythologiája megszületett, természeti tünemények tekintetében igen szegényes, s hogy a nomád népek életmodorának megfelelően az éjszaka nem lehetett valami borzalmas előttök: be kell ismernünk, hogy az éj s tél a mythologia alkotásánál aránylag csekély szerepet játszhatott, mit bizonyít az a körülmény is, hogy népmeséinkben a természeti szépségek s a leírások igen csekély szerepet játszanak s maga a szépség fogalma is csaknem egy a tündöklővel, aranyossal s gyémántossal. Ellenben annál nagyobb jótékonyság volt e vízszegény fensíkon az eső, melyet a sötét felhő irigyen tartott magában s m y-nek elrablása a felhőből valódi diadal volt, diadal, m y-nek kivívásában az ősmagyarnak is mintegy örömé te volt. A források s esőcseppek ezért nagy tiszteletben ré e-

sülnek nálok s még a később előforduló mondákban is megvan e tisztelet jele.

A felhőt véve a vasorrú bába őseredeti alakjának: képesek vagyunk sok, különben kevésbbé érthető, jellemvonást megmagyarázni. Ilyen pl. első sorban örökké forgó kastélya (a felhő mozgása) s közeledtének észrevehető jelei (vihar előtünetei) avagy hogy a táltos ló (napsugár) a banya birodalmának határáig csak nyomorult sárban élő gebe s tündöklő fényét csak azután éri el. Ilyennek lehet tekinteni a gyakran előforduló vonást, hogy a vasorrú bába birodalmába ezüst s arany hídakon kell bejutni avagy kastélya réztetejű (a felhő napsugár által befényesített szélei), hogy vára a táltos vagy tündér érintésére megzendül (mennydörgés), hogy leányai között oly nagy a különbség (árvíz, sár és eső), hogy átalakulásai között a sötét felhő különösen nagy szerepet játszik stb.

Magától érthető különben, mint már föntebb is említettük, hogy a tél és éj jellemvonásai részben felhasználtatnak. Különösen gyakori a tél fagyasztó ereje. A kővé változtatott királyfik, szerencsétlenül járt szolgák, a Tündér Ilona látogatása alkalmával mély álomba merült királyfi stb. ide tartoznak vagy legalább a tél sajátságaiból könnyebben kimagyarázhatók, mint a felhőéből. Másrészt azonban e vonások az indogerman népmesékben is feltalálhatók s így őseredeti jellegök könnyen kétségbevonható.

Általában nem meri e sorok írója sem azt állítani, hogy a vasorrú bába mythologiai alakja most már tisztán állana előttünk. Hogy egykor az ősmagyaroknál mythologiai, még pedig előkelő szerepet játszó mythologiai alak, tehát istenség volt és pedig (ha szabad így szólanunk) az ellenséges istenek közül, az kétségtelen. De többet egyelőre b·onyosan nem mondhatunk. Mi lehetett eredeti neve? V lt-e köze a jósokkal? Külön kultuszban áldozták-e neki? A róla szóló mythologia állott-e összeköttetésben a halál s h ottak tiszteletével? A kakason, kacsán, varjún, macskán,

vasfüven, ólmon s más vele társaságban előforduló természeti tárgyakon kívül voltak-e más neki szentelt dolgok? mindez s más hasonló kérdések ma még csak némi valószínűséggel oldhatók meg. Nem lehetetlen azonban, hogy e kérdések nagy részére még egykor biztosan felelhetünk s ez esetben mythologiánk egy jelentékeny része lesz tudományosan megállapítva.





MEGADÁS.

TIBULLUS ELEGIÁJA.

Fordította

CSENGERI JÁNOS.

Dicsekedtem dacosan, hogy kibírom a válást,
S ime a nagy hősiesség oda lett mindjárást!
Mint csigát az ostorcsapó, engemet ő kerget,
Mikor fürgén penderíti az ügyes kis gyermek.
Égesd, gyötörd a büszkéjét! ne legyen oly nagyzó,
Torkára forr máskülömben az afféle nagy szó.
Ne bántsd még se'! kérlek titkos szerelmi üdvünkre,
Vénusra meg összedugott susogó fejünkre.
Hisz én voltam, ki hogy téged gyötört a betegség,
Gyógyulást az istenektől számodra kiesdék.
Illatával füstölélek magam tiszta kénnek,
S öreg anyó ajkán hangzék a varázsló ének.
Gondoskodtam, hogy ne ártson neked gonosz álom,
Daralisztes áldozatom e végett volt három.
És én magam nyilt ruhában szalaggal övezve,
Triviához kilencszer is esdék csöndes estve.
Ezt tettem én! s más éldeli a szerelmed' mostan,
Neki válik a javára, mit én imádkoztam.
Csak azt vártam, hogy felüdülj, esztelen' azt hittem,
Csupa öröm lesz az éltem . . . s megtagadá isten!
. . . Én majd szántok, Délia meg őrzi a vetésem',
Míg a szérűn nyomtatnak a nyári nap hevében.

Vagy őrzi a szőlőfürttel színig rakott kádat
S habzó mustot, ha tapossák ki a fürge lábak.
A jószágot megolvassa s ringatva ölében
Kedve telik a jobbágynak csacska gyermekében.
Szőlőt a föld istenének a megrakott ágért,
Kalászt áldoz a vetésért, lakomát a nyájért.
Ő igazgat mindeneket, mindenre ő gondol,
Még örülök, hogy énnékem semmi szavam otthol.
Oda jön el majd Messalám és Délia néki
Kedves fámnak legédesebb gyümölcsét letépi.
Sürög-forog, hogy illően a nagy férfit lássa,
Minden az ő keze főztje, maga tálalása . . .
Ez ábrándom, a melyet most mezején keletnek
Röpke szelek szárnyaikon ide s tova vetnek.
Megpróbáltam borba ölni a búmat gyakorta,
De a bútól könnyek árja patakzott a borba'.
Gyakorta meg mást ölelék, de az édes percbe'
Elszállt Vénus, kedvesemet juttatva eszembe.
Ott hagy a nő: meg vagyok én — úgymond, — babonázva,
S szörnyüt beszélt, mi *előtte* mélyen megalázna.
Az én lyánykám nem szavakkal tart az igézetben:
Szőke haja, harmatkarja, arca bűvöl engem.
Szakasztott egy mássa ő a kékszemü Thetisnek,
Gyeplős halak a kit nászra Peleushoz visznek.
Így buktam el! Van most bezzeg gazdag szeretője.
S van kerítő, ki fejemre romlás tervét szőjje!
Hogy véres hús legyen étke, vért csepegjen szája,
Epe legyen színig töltve minden poharába.
Halotthörgés hadd süvöltsön a fülébe folyton,
Rája bagoly a tetőkről száz halált huhogjon.
Őrjítse meg éhség kínja, legeljen sírdombon,
S mit a farkas meghagya még, rágódjon a csonton.
Nyilt csipővel üvöltsön a városon keresztül.
Az utcákon kutyák űzzék, marják seregestül.
Úgy lesz! im az ég jelenti, szeretők védője,
Nagy büntetést mér Vénus is az esküszegőre.
Csak te arr' a boszorkányra többé soh'se hallgass,
Mert hiába: szerelmen is győz az aranyhalmaz!
Lásd! e szegény csak téged les, első megy elődbe,
Le nem szakad oldaladról, hozzá van fűződve.
Követ szegény, tömkelegen át, merre visz útad,
Boldog, hogyha utat törve segédkezet nyújthat.

Kisér szegény — titkon tartott barátidhoz téged,
Oldja fehér lábacskádról *maga* köteléked'.
. . . Nem nyilik az ajtó *szóra :* hasztalan az ének !
Teli marku zörgetések hamarabb célt érnek.
Hej te ki most boldogabb vagy : féljed az én sorsom',
Görgedező kereken perg a szerencse gyorsan,
Nem hiába már is olyki a küszöböt állja,
Egyre lesi, be-bekukkan s meghuzódik hátra.
Úgy tesz, mintha haza menne, de megfordul ujra,
Köhintget a kapu előtt, meg az orrát fújja.
Mi készül itt vajh titokba ? No csak élj a perccel,
Míg teheted és míg sajkád tiszta habot szeldel.





APRÓ ELBESZÉLÉSEK.

Irta

BALÁZS SÁNDOR.

I.

HETYKE KRISKA TÖRTÉNETE.

RÉGI történet, még gyermekkoromból való. De eszembe jut olykor, mint a hogy a harangszó, meg egy virág illata, vagy egy rég elfelejtett dallam hangtöredékei régen elhúnyt embereket s régen eltemetett történeteket hoznak eszünkbe.

Hetyke Kriska híres szép leány volt Kolozsvár városában. Tulajdonképen nem ez volt az igazi neve, csak gúnyneve, melyet elbizakodott, büszke és föl sem vevő modoráért kapott.

Mert nagyon el volt bizakodva nagy szépségében. Igaz, hogy gyönyörű egy teremtés is volt. A szeme igazán csak úgy sütött és ragyogott mint valami fekete nap, a termete meg olyan volt, hogy az ember, ha az útcán látta, mindig féltette, hogy no, most mindjárt ketté törik! Nagy fekete haja, melyet az akkori divat szerint két fonadékban a hátán viselt, majd a sarkát verte, s égszínkék vagy piros csokrával megvilágosította az útcát, a melybe befordult. Szén barna piros arcára nem nézhetett senki a nélkül, hog igézet ne kapta volna meg szívét. Mikor vasárnaponkint templomba lépett s rendes helyét, az első sorban mindjá

a katédra alatt elfoglalta, mindig nagy mozgás támadt közöttünk a diákság padsoraiban, sőt magok a tiszteletes urak is nem ritkán felakadtak szónoklataikban, ha véletlenül tekintetük arcára tévedt, pedig valami mágnes gyakran oda vonta, noha nem voltak már valami fiatal emberek és mindannyian házasok.

Szép is volt, gazdag is volt, a város egyik leggazdagabb polgárának a leánya volt, fiatal is volt, udvarlóktól, hódolóktól is körül volt rajongva, kik mindannyian csak nagy szépségét magasztalták, csuda-e hát, ha a még félig gyermek-leányka elbizakodottá és büszkévé lett, s hogy ebből a gyöngeségéből későbbi éveiben sem tudott soha kigyógyulni.

Úgy viselte magát mindenütt, mint valami kényes hercegnő, s ugyan csak nagy kegynek tekintette, ha valakinek szavaira egy-egy félvállú választ adott, vagy épen táncra hívását elfogadta a bálokban. Bizony talán ha magában táncolhatott volna, nem is nyújtotta volna senkinek kezét. Így azonban valakit mégis csak ki kellett tüntetnie, ha nem akart petrezselymet árulni. Pedig olykor árult, nem azért, mintha száz is ne akadt volna, a ki örömest megforgatná, hanem mert olyan büszke arccal kevélykedett ott nálánál még büszkébb anyja mellett, hogy utoljára már nem is volt bátorságuk a fiatal embereknek táncra kérni őt. Bizony nem csuda, hogy Hetyke Kriskának keresztelték el.

Pedig az igazat megvallva, nem igen lett volna tulajdonképen oka büszkének lenni szépségére. Egy azért, mert abban senkinek sincsen érdeme, lévén az a természet szeszélyes ajándéka, a más meg az, hogy a szépsége tulajdonképen nem is volt valódi, igazi szépség, hanem annak csak a látszata. Felületes, külső, hideg szépség volt, melyet a szép lélek és a jó szív gloriája nem ragyogott be. Csak olyan, mint a pipacs és a tulipán a virágok között. Messzire virítnak. Kirívó színeikkel önkénytelenül magukra

vonják a tekintetet, élénkebb színt adnak a mezőnek, de lelkük: illatuk nincs.

A Kriska szépsége mindenütt feltünt és ragyogott, a hol csak megjelent, de legjobban feltünt és ragyogott otthon testvére Tercsike mellett, a kihez a természet, mintha csak megsokalta volna azt a sok ékességet, a mit Kriskára aggatott, ugyancsak mostoha volt. Sem ékes termettel, sem elbájoló arccal, sem vérforraló szemekkel nem áldotta meg. De rútnak azért épen nem volt mondható, értelmes jó arca volt, lelki műveltséggel pedig százszor többel bírt, mint a nénje és e mellett érzékeny, részvétre hajló szíve volt, úgy, hogy a ki jobban megismerte, mind tisztelte, becsülte.

Hanem azért szegényke bizony csak hamupüpöjke volt nénje büszke szépsége mellett. Jóformán észre sem vették, mint a rezedát a tulipán mellett, pedig ennek is ugyancsak édes, kedves illata van. A nénje már húsz kosarat is kiosztott, mikor még neki egyetlen-egy kérője sem volt.

Bezzeg volt a nénjének elég!

Sem szüret, sem farsang, sem disznótor, sem majális nem mulhatott el a nélkül, hogy egy-egy kosarat ki ne osztott volna! Mert csak addig mutatott valaki iránt némi-némi kis figyelmet, a míg az a valaki lábai elé vetette magát, akkor elfordult tőle s egy másik áldozatra mosolygott. Ez a híres szép leányok betegsége.

Az ismerősök s a család barátai csak fejüket csóválgatták a leány magaviselete felett, mert a sok elutasított kérő közt akárhány oly derék, tiszteletre méltó ember volt, a kit bizony akár miféle család örömmel fogadott volna tagjai közé. Mondogatták is mind sűrűbben, hogy meglássa akárki: ennek nem lesz jó vége!

Egyszer csak híre terjedt a városban, hogy a gazdag Keszthelyi tanácsos, a város legszebb fiatal embere sz tén belebolondult s feleségül akarja venni.

— Na hála istennek! — sóhajták a család bar

megkönnyebbült szívvel, — ennek már csak nem fog kosarat adni!

De biz az azt adott. Eleinte úgy mutatta ugyan, mintha jobban hajlanék a szép, fiatal, gazdag, előkelő kérőhöz, mint az előbbiekhez, de midőn a tanácsos úr megkérte apjától a kezét, s ez tudatta a leányával, ő bizony nagy hetykén csak azt felelte, hogy neki bizony ez sem kell, ő ehez sem megy. Ki tudja, talán azon reményben, hogy az ajánlat ismételtetni fog.

A szegény apja nem is merte ezt a feleletet élő szóval tudtára adni a tanácsos úrnak, hanem száz mentség és engedelemkérés mellett csak levélben.

A tanácsos büszke ember volt, nem akarta, hogy híre menjen, hogy kosarat kapott, s meg is akarta magát boszúlni a hetyke szépségen.

Mit csinált? Fogta magát, s mihelyt az elutasító választ megkapta, leült asztalához s levelet írt az apának, melyben tudatja, hogy félreértették szavait, vagy tán ő maga szólta el magát, mert hisz ő nem Kriskát, hanem Tercsikét, a kisebbik leányát szeretné feleségül venni.

Az is eszébe juthatott talán a tanácsos úrnak, hogy hányszor kapta rajta a kis hamupüpüjkét egy-egy önfeledt tekinteten és elfojtott sóhajtáson, a minek ha az okát kérdezte, hát a szegény gyermek csak akadozott s irult-pirult.

Bezzeg a kis Tercsike jó szívvel és büszkén fogadta a meglepő ajánlatot. Nem sokára megtartották a menyegzőt s egyik sem bánta meg soha. A tanácsos jó, hű, kedves feleséget, Tercsike pedig oly gyöngéd, figyelmes férjet kapott, hogy csupa gyönyörűség volt az életük. Sokszor el-el is mondta a tanácsos úr, hogy ugyan hol is lehetett a szemem, hogy nem mindjárt rajtad akadt meg kedves kis rezedám?!

Ez az eset döntő befolyással volt Hetyke Kriska sorsára.

A tanácsos utolsó kérője volt. Száz legény is epeke-

dett utána még azután is, de a száz közül egy sem találkozott, a ki meg merte volna kérni. Ha egy Keszthelyi tanácsoshoz nem ment, ugyan hogy jőne hozzám?! Gondolta mindenik, nagyot sóhajtva, s azután más leány után nézve. Hisz ez bolond, gondolták az okosabbak, s nem is sóhajtottak, hanem megtáncoltatták s odább álltak.

Azután jött egyik esztendő a másik után, s mindegyik ott felejtette őt a petrezselymes asztal előtt. Azután aztán megint jött nehány esztendő, nehány rabló esztendő, melynek mindegyike elrabolt tőle valamit.

Az egyik elvitte szemeiből a tüzet, a másik arcvonásairól az üde hímport, a harmadik mosolyának varázsát. A negyedik eljött és meggörbítette derekát, az ötödik pedig elvitte pajzán vidámságát és jó kedvét.

Ez az ötödik a legkegyetlenebb és legroszabb esztendő volt. Nem csak hogy jó kedvét elvitte, hanem elvitte gazdagságukat is! A hatodik esztendő csak a kegyelemdöfést adta meg, midőn apját és anyját is megszabadította a gond és szégyenteljes szegénység kínjaitól.

Ekkor Kriska magára maradt, s maga magának kellett gondoskodni önfenntartásáról. Tűvel, cérnával, varrással kellett megkeresnie kenyerét. Meg is kereste valahogy nagy keservesen.

De egyet meghagyott az idő: büszkeségét!

A sógora, a tanácsos úr hívta ugyan magához, hogy majd gondoskodik ő róla egész életére; de ő visszautasította, s azt mondta, hogy ugyan mit gondol a sógor, mit mondana a világ?

A sógor belátta, hogy igaza lehet, és nem erőltette tovább.

A másik esztendőben ismételte ugyan az ajánlatot, de akkor sem kapott más választ, minthogy mit mondana a világ?

A harmadik esztendőben is ugyanez történt.

A negyedikben is ugyanezt felelte, de akkor már a

sógor azt mondta rá, hogy ej, kedves Krisztinám, nem gondolna az már semmi roszat, túl vagyunk már mi azon mind a ketten!

Ez volt a legkegyetlenebb szó, mit a szegény ott hagyott leány életében hallott!

Ha a sógornak az lett volna a célja, hogy végkép elriaszsza házától a szegény, elhervadt, megtört teremtést, akkor sem mondhatott volna neki ennél kegyetlenebb szót.

Kriska semmit sem felelt rá, hanem másnap egy folyamodványt nyújtott be a polgármesterhez: vennék be őt a városi szegények házába.

Elképzelhető, hogy milyen hatást tett ez a család tagjaira s különösen a tanácsos sógorra, a kinek már akkor kilátása volt rá, hogy az első tisztujításkor maga lesz a polgármester.

Minden családtag meghívta magához, s mindegyik eget-földet igért, csakhogy ne tegye a familián ezt a nagy szégyent!

De Kriska hajthatatlan maradt, s azt mondta, hogy az élet tőle mindent elvett, de büszke szívét meg nem törhette. Ő senki kegyelemkenyerét el nem fogadja, de a szegények házába bemegy, mert oda joga van bemenni, mert jól tudja, hogy apja valaha a boldog napokban alapítványt tett családja egyik elszegényedett tagja számára.

Mindent elkövettek elhatározása megingatására, de hasztalan, hajthatatlan maradt. Utoljára is a város kénytelen volt kívánságát teljesíteni.

Azóta ott él, harisnyákat köt, társnőinek beszéli a régi szép időket és — várja rokonai meghívásait, hogy azokat visszautasíthassa. Mióta bement, pillanatra sem hagyta oda a menedékházat. Legalább három esztendővel ezelőtt még ott élt.

Én magam találkoztam ott vele, midőn egy régi szegény barátom számára, ki szintén oda jutott, pár font dohányt vittem be búfelejtőül.

Ott láttam őt a közebéd alkalmával, melyre a főtisztelendő káplán úr, az intézet igazgatója szíves volt ottmarasztalni.

Nehezen ismertem volna fel, de mikor már nevét megmondták, mégis visszaemlékeztem vonásaira.

A büszke cédrusból egy összetöpörödött kis bokrocska vált s az arcon, mely valaha Venus összes bájainak kirakatja volt, most nem láthatni egyebet a bú, a gond és a vezeklés ráncainál.

Néhány percig beszélgettünk együtt a régi szép időkről!

— Emlékszik-e Krisztina kisasszony, mikor még maga volt Kolozsvár, sőt az egész Erdély legszebb leánya?

E szavakra arcának redőin csudálatos pir gyuladt fel, s egy leírhatatlanul szomorú és méla mosolylyal így válaszolt:

— Régen volt, olyan régen, hogy talán nem is volt igaz. Én azt hiszem, hogy igazán szép soha sem lehettem, mert az igazi szépség a szív jóságában áll, ezzel pedig én fiatal koromban nem bírtam.

Mennyi szenvedés és vezeklés kellett ahoz, hogy egy felületes lélek ily nagy igazság beismerésére emelkedhessék.

Ez egy nagyon egyszerű és közönséges történetecske volt, úgy-e tisztelt hallgató?!

Nem is tudom, miért beszéltem el most, a midőn már többé nincsenek Hetyke Kriskák!

II.

MÉG EGY POHÁRRAL! NO, MÉG EGY POHÁRRAL!

Ismerek egy öreg urat, a ki egyike a legokosabb és legbátrabb férfiaknak s csak egy tekintetben mutatja magát félénknek, sőt határozottan gyávának.

Nem mer vasútra ülni.

Semmi körülmény nem képes őt rábírni, hogy csak egy negyedórai vasuti útazásra is rászánja magát. Ha olykor kikerülhetetlen útja akad, drága pénzen kocsit fogad magának vagy az apostolok lovain indul meg, de vasútra nem ül.

A gazdagoknak s nagy uraknak, kiknek annyi okuk van ragaszkodni az élethez s rettegni a haláltól, vannak ilyen szeszélyeik. Az ember könnyen megérti s még feltünőt sem talál a dologban, de egy olyan szegény díjnok, kinek napi keresménye a munkahalmaz és szükség szerint hetven krajcár és egy forint közt váltakozik, a ki többet keres, hogy sem éhen meghalhatna, de kevesebbet, hogy sem a reggeli, ebéd és vacsora közül egyet, ha nem épen kettőt ne lenne nélkülözni kénytelen, hogy mit félt oly nagyon magán, az mindenki előtt bámulatosnak látszott.

Sokat is faggatták miatta, mert azt mindenki belátta, hogy ennek valamely különös okának kell lenni, de az öreg úr soha sem beszélt e dolog felől. Átalában magába vonult, szótlan ember volt. Eljárt ugyan kollegáival minden este a Három rózsához a maga megszokott fél liter borára, de ott rendesen bevonult szokott zugába egy ablakmélyedésben, ha kezéhez kaparíthatta, elejétől végig olvasta a kis zugkorcsma egyetlen napi lapját, de a társalgásban csak hallgatva vett részt, vagy ha már épen lehetetlen volt kikerülnie a véleménynyilvánítást, egy igennel vagy egy nemmel, vagy egy érthetetlen dörmögéssel végezte el a dolgot.

Nem csak vén, hallgatag, de rendkívül komor természetű ember. Mosolyogni soha se látta senki, s bár ha mindenki iránt tőle kitelhetőleg figyelmes és udvarias is igyekszik lenni, inkább visszataszító, mint megnyerő hatást gyakorol mindenkire.

Kollegái nem is nevezik másként, mint fehér medvének.

Medvének komorságáért, fehér medvének hosszú hófe-

hér hajáért, mely dús sűrűségben hull vállára, s hasonló színű még nagyobb összekuszált bajuszáért és szakálláért, mely egész mellét elfödi. Úgy néz ki, mint egy ősvilági lény, s bár arcszíne meglepőleg üde és élénk, mégis egy ellen tízre lehetne fogadni, hogy bölcsőjét nem ebben a században ringatták.

Még egy nevezetes tulajdonsága van, a mi különösen a díjnokoknál különben nem nagy ritkaság: soha egy csöppel sem iszik több bort, a maga rendes félliterénél. Ezt lassacskán, csöndesen, úgy, hogy az egész este elteljék bele, utolsó csöppig felhörpölgeti, de többet nincs ember, a ki bele tudjon disputálni.

Pedig sokszor és sokan megkísérlették, fogadásokat téve rá, hogy na, ma csak eltántorítják.

De soha sem sikerült; megmondja, hogy nem iszik többet és nem iszik. Ha pedig nagyon zaklatják, hát veszi a kalapját és távozik.

Egy Gábor-napon, legfiatalabb kollegája, a kit Gábornak hívtak, s a ki nagy dáridóval akarta megünnepelni nevenapját, melyre összes kollégáit s köztük az öreg urat is meghívta, azt a tréfát is megigérte barátainak, hogy törik-szakad, lecsipeti az öreget.

Dúsan megrakott és földiszített asztal fogadta a társaságot a «Három rózsá»-ban. A konyhában is nagy és szokatlan sürgés-forgás volt észrevehető. Nem csuda, mert ez estén meleg ételeket is sütöttek-főztek, míg máskor az egész étlap mindössze is egy pár hideg étekből szokott állani. Az asztalon pedig minden vendég előtt nagy literes üveg állott. Szóval, kemény harcra történtek előkészületek.

Márton bátyát, ez volt neve a csodálatos öreg úrnak, már csak szép galambfeje iránti tekintetből is, minden solemnis alkalommal asztalfőre szokták ültetni. Most odaültették, pedig ez most nagyobb kitüntetés volt, mi máskor szokott, mert most nem csak a kollegák volt

együtt, hanem maga az irodaigazgató is jelen volt. — Midőn Márton bátya elfoglalta helyét, első dolga volt, hogy oda intette a pincért s egy félliteres üveget hozatott magának. Ezt aztán tele töltötte borral a másik üvegből.

A vacsora jóízűen folyt, s az üvegek is gyorsan ürültek, sokkal gyorsabban mint egyébkor, mert nem csak ételben-italban, hanem pohárköszöntésben is nagy volt a bőség. Még Márton bátya is kénytelen volt gyorsabban végezni munkáját, mint máskor, úgy, hogy üvege alig egy vagy legfeljebb másfél óra után már tökéletesen kiürült. Pedig a mint kiki tudja, az ilyen mulatságokban még csak ilyenkor kezdődik istenigazában a hadakozás.

A házi gazda csak erre várt; a mint észrevette, hogy Márton bátyának üvege már üres, rögtön teletöltötte poharát, felállott, s még fiatal meggondolatlansága által is csak félig menthető pajzánsággal a következő köszöntőt mondta:

— Olyan férfiért ürítem poharamat, a kiért, a ki ez asztalnál nem iszik, az nem becsületes ember! Éljen az igazgató úr!

Mindnyájan zajosan koccintottak, s mohón kiürítették poharaikat, csak Márton bátya nem.

Midőn az éljenzés elhangzott, felállott székéről s így szólt:

— Én minden jót, egészséget és minden szépet kívánok az igazgató úrnak, de engedelmet kérek, többet nem ihatom, fogadásom tartja. Ha az igen tisztelt házi gazda kissé jobban meggondolja a dolgot, talán még sem fog azért becstelen embernek nevezni, mert fogadásomhoz hű maradok.

A fiatal ember pirulva kért bocsánatot az öreg úrtól, a többiek azonban nem hagytak neki békét, s egyre nógatták, hogy no még csak egy pohárral, egyetlen-egy pohárral az igazgató úrért!

— Nem iszom, — felelé az öreg állhatatosan.

— Egy pohárral, egyetlen pohárral az én kedvemért,

az én egészségemért, — mondá maga az igazgató úr is, a ki szintén szerette volna az öreget beleugratni.

— Engedelmet kérek, nem iszom!

— Hm, de kevés jóindulattal viseltetik irányomban Márton bátya, hogy még egy pohár bort sem iszik az egészségemért, — mondá tettetett szemrehányással és duzzogással az igazgató úr, ki maga is igen tréfás ember volt. — Akkor hát legalább azt mondja meg, hogy miért tett ilyen bolondos fogadást?

— Nem szeretek ugyan erre a dologra még csak emlékezni is, annál kevésbbé beszélni róla, de mégis elmondom, hogy lássa az igazgató úr, hogy milyen rettentő nagy okom van nekem e fogadásomat soha meg nem szegni.

Ebből a kis történetből egyszersmind azt is megtudják az urak, a miért mindeddig hasztalan faggattak, hogy hát miért félek, vagy helyesebben, miért iszonyodom én annyira a vasuttól?

Nagy csöndesség lett, mindenki az öregre bámult, mert ezt már mindenki régen kíváncsi volt megtudni.

— Ezelőtt négy esztendővel a mostanihoz hasonló vidám társaság ült együtt a bánfihunyadi indóházban. Szintén névnapot ünnepeltek, mint mi most. A házi gazdának, az állomásfőnöknek névnapját, a ki ez estén kétszeresen vidám és boldog volt. E napon kapta meg végleges kineveztetését, minthogy addig ideiglenes minőségben szolgált. Ez pedig nagy dolog volt reá nézve, mert ettől volt függővé téve, hogy megkapja-e a leányt, a kit sz[illegible] s a kit feleségül szemelt ki magának.

Mindenki vidám volt és sokat iv[illegible] házi gazda nem. Neki is fogadás[illegible], hogy soha nem iszik többet eg[illegible] mért te[illegible] fogadást, anna[illegible] Hát bi[illegible] nagyon is [illegible]kat, — [illegible] hogy a [illegible]ondta [illegible] hogy [illegible] sem [illegible]

ember felesége. Ekkor fogadta meg, hogy soha sem iszik többet egy fél liter bornál.

Meg is tartotta mind ez estéig. De ez estén elgyöngült és megszegte fogadását a szerencsétlen. Addig kínálgatták vendégei, hogy no még egy pohárral, még csak egyetlen pohárral ezen a nagy napon, hogy végre nem tudott ellentállani. Megivott egy pohárral, azután megint egygyel, azután megint egygyel, s mire észre vette volna magát, már félig mámoros volt. Jó kedve kerekedett, s elkezdett dalolni, mert híres dalos volt.

Ekkor a gyakornok egy táviratot nyújtott át neki, de biz ő azt el sem olvasta, hanem maga mellé helyezte az asztalra és tovább dalolt. Később aztán egészen meg is felejtkezett róla.

Csakhamar a gép fütyje hallatszott, s a Kolozsvárról érkező vonat berobogott a pályaudvarba.

A fiatal főnök összeszedte magát, kisietett, s elvégezvén a rendes teendőket, a szokott mód szerint ismét útnak indította a vonatot Csucsa, illetve Nagy-Várad felé.

Midőn a vonat kirobogott a pályaudvarból, visszatért magánszobájába, mulató vendégeihez.

A mint a szobába lépett, első tekintete a táviratra esett, mely olvasatlanul ott állt az asztalon.

Bizonyos megdöbbentő sejtelemtől megkapatva, felragadta a táviratot, elolvasta, s azután egy velőt rázó felordítással kirohant a szobából. Megriadt vendégei utána.

Egyenesen a pályaudvarba rohant. A vonat ép akkor tünt el a városka végén levő kanyarulaton. Őrjöngve elkezdett kiabálni és futni a vonat után. Barátai, kik azt hitték, hogy megőrült, utána. Végre néhány percnyi vad rohanás után aléltan összerogyott. Úgy szállították szobájába.

A távirat, melyet a szerencsétlen későn olvasott el, Csucsáról lőn küldve és így szólt:

«Útnak ne indítsa a vonatot, mert a nagyváradi kirándulási vonat már kiindult az állomásról».

A keleti pálya tudvalevőleg csak egy vágányú.

A kolozsvári vonaton száznegyven személy volt, a nagyváradi kiránduló vonaton ötszázhetven.

Elképzelhető a vendégek iszonya és rémülete, midőn a távirat tartalma felől értesültek.

Senki sem tartotta lehetségesnek a borzasztó katastropha kikerülését.

De a véletlen, vagyis helyesebben az Isten közbelépett.

A nagyváradi vonatnak egy tengely eltörése folytán vissza kellett térni a csucsai pályaudvarba s így a borzasztó összeütközés ki lőn kerülve.

Hanem azért a fiatal állomásfőnököt igen helyesen azonnal elmozdították, s hogy mint megérdemelte volna, több évi börtönre nem jutott, azt csupán rokonai befolyásának köszönheti. Természetesen jegygyűrűjét is azonnal visszakapta. Most mint napdíjas tengeti megúnt, nyomorult életét.

No lássák uraim, ezért nem iszom én több bort soha egy fél liternél, s ezért iszonyodom a vasuttól! — végzé be sohajtva az öreg elbeszélését. — Fogadásom, melyet meg fogok tartani!

— Az a szerencsétlen fiatal ember önnek talán unokája volt? — kérdé az igazgató. — Vagy talán fia?

— Nem! — sóhajtá az öreg, — nézzenek meg jól, nem vagyok én oly nagyon öreg, csak a hajam fehér. Akkor éjjel őszültem meg így! Az a szerencsétlen állomásfőnök, az én magam vagyok.

— Tehát hány éves ön? — kérdé az igazgató hitetlen arccal.

— Harminckettő.

III.

EGY ELÁTKOZOTT EMBER.

A ki ezt a történetet elbeszéli, az egy szegény sorsüldözött ember, ki azt állítja magáról, hogy ő el van átkozva.

Felvilágosodott századunkban, melyben az ötödik-hatodik iskolás gyermekek is annyi titkát ismerik a természetnek, hogy az éltesebb ember már nem is igen mer velük csak beszélgetésbe is elegyedni, nehogy lépten-nyomon nevetségessé tegye magát, ezt bajos dolog ugyan elhinni, de ha az ember a tényeket és körülményeket előítélet nélkül jól fontolóra veszi, még nehezebb dolog tagadni.

Én, ki bús történetét leírom, az igazat megvallva, sehogy sem tudok a dologban eligazodni. Volt idő, midőn határozottan képzelődőnek és rögeszmétől megzavartnak tartottam őt, de most már egészen más nézetben vagyok. Hogy idegei tönkre vannak téve, azt most is állítom, sőt természetesnek találom, de hogy értelmében zavarodott volna meg, azt többé nem hiszem.

Épen azért nem is mondok véleményt, hanem elmondom történetét szó szerint, gyorsírói hűséggel, úgy, a hogy azt nekem ő maga beszélte el, s azután az olvasóra bízom, gondoljon a dolog felől azt, a mi neki tetszik.

— Hogy van ön Gubacs úr? — kérdém a napokban, midőn egész véletlenül egy pohár sör mellett találkoztunk.

— Hogy vagyok? — felelé önmegadott, de keserű hangon, — hát hogy lehetnék máskép, mint a hogy vagyok. Hisz mondtam már önnek, hogy el vagyok átkozva. Soha se akarta elhinni, s bár gyöngédebb, hogy sem szemembe mondta volna, de jól láttam a szeméből, hogy bolondnak tart. Hallgassa meg, hogy mi történt és mi történik folyvást velem, a mióta nem láttuk egymást, s akkor ítéljen. Azt jól tudja ön, hogy minden negyed évben költözködöm; e szerint azt is tudhatja, hogy mióta nem láttuk egymást,

már háromszor változtattam meg lakásomat. Most a muzeum-útcában lakom de épen ez éjszakán mondtam fel.

— Ez éjszakán? hát oly sürgős volt a dolog, hogy nem várhatott vele reggelig?

— Nem! ne szakítson félbe kérem, mert ön úgy sem érti a dolgot. Nem, nem várhattam, mert ha reggelig várok, akkor letelik a tizennégy napi felmondási idő, s akkor álló félesztendeig kellett volna ott maradnom abban az eleven pokolban, melyért még hozzá száztizennégy forintot kell fizetnem évnegyedenkint. A felmondás szükségessége épen félórával következett be éjfél előtt, következőleg rögtön intézkednem kellett, mert valóban nem volt idő a halogatásra. Gyorsan felöltözködtem tehát és siettem a házi úrhoz. Minthogy ez a házi úr azonban esetlegesen háziasszony, hát nem bocsátottak be hozzá, hanem csak a zárt ajtón át kellett elvégezni a dolgot. Minden hosszas teketoria nélkül, de azért udvarias engedelemkérés mellett gyorsan előadtam ügyemet, s fölkértem a nagyságos asszonyt, hogy adjon nekem elismerést arról, hogy a lakást még ideje korán felmondtam.

Csak képzelje, mi történt? a helyett, hogy e méltányos kérésemet teljesítette volna, hát elnevezett vakmerőnek, szemtelennek, s azt mondta, hogy rögtön takarodjam, mert a felmondás már úgy is késő, a tizennégy napi felmondási határidő lejárt. Nem igaz, kiáltám, még nem járt le, még van egy negyed óránk. Az én órám nem csal, az a városház tornya után jár. Ezzel elővontam órámat s megmutattam az ott didergő szakácsnénak, felhíva őt, hogy jól megnézze, mert tanúskodnia kelletend! A szakácsnő azt mondta, hogy ő nem tud az órához, a háziasszony pedig azt kiáltotta ki, hogy takarodjék innen szemtelen ember, különben mindjárt pandurt hívatok!

Én természetesen tiltakoztam ezen megalázó címek ellen, s megújítottam méltányos követelésemet a felmondási elismervény kiadatása iránt. A háziasszony erre azt kiál-

totta ki, hogy Lizi, menjen, hívja fel a házmestert! De Lizinek nem kellett lefáradnia, mert a házmester épen abban a pillanatban lépett az előszobába, s azt kérdezte, hogy mi történik az istenért Gubacs úr?

Előadtam ügyemet, s előmutattam órámat, mely világosan mutatá, hogy még tíz perc van hátra a törvényesen kiszabott határidőből.

De a házmester, talán befolyásolva asszonya folyvásti kikiabálása által is, nem akarta belátni követelésem jogos és igazságos voltát; asszonya felfogását tette a magáévá, s folyvást nógatott, hogy menjek, feküdjem le, különben rögtön pandurért megy.

Én azt feleltem neki, hogy nem vagyok álmos, de azért kijelentettem, hogy kész vagyok lefekünni, ha legalább ő kiállítja az elismervényt, vagy ha írni nem tud, hát legalább élőszóval kész elismerni felmondásomat.

De ő nem csak hogy nem volt kész, hanem még elég szemtelen volt oly állásba helyezni magát, mely világosan elárulá azon célját, hogy az előszobából kitaszigáljon.

Nem mintha a házmestertől megijedtem volna, mert sokkal izmosabb ember vagyok nálánál, de mert az idő telt, tudja ön bizonyos helyzetekben a percek gyorsan repülnek, mit tehetek egyebet, mint botrányt idézni elő azon reményben, hogy a lármára majd a ház lakói elősietnek s ily módon felmondásomra vonatkozólag tanúkat nyerendek. Elkezdtem hangosabban beszélni, sőt azt is megengedem, hogy kiabáltam is kissé, mi a szűk udvaron csakugyan csakhamar a kívánt eredményre is vezetett. Nem sokára minden ajtó megnyilt, s a ház fölvert lakói minden oldalról elősiettek. Pár másodperc alatt az előszoba egészen megtelt hálókabátos emberekkel és hálófőkötőkkel, kik mindnyájan ijedt arccal érkeztek s mindegyikük azt kérdezte, hogy az istenért mi történt?

Én röviden előadtam ügyemet, s elővonva órámat, megjegyeztem, hogy az a városház tornya után jár, azután

megmutattam nekik, hogy még két egész perc hiányzik a tizenkettőből, s hogy e szerint felmondásom még a maga idejében megtörtént.

Azt hiszi ön, hogy ezek az emberek belátták ügyem igazságos voltát, s igazat adtak nekem? Szégyen rájok. Ők is a háziasszony részére állottak, s bár egy-kettő közülök csak nevetett, de a többiek mind nekem estek. Az egyik elnevezett részegnek, a másik bolondnak és mindnyájan szemtelennek.

Én nem akartam velük hosszadalmasabb vitát kezdeni, annál kevésbbé, mert célomat tökéletesen elértem; elég tanúm van, s azért gyorsan lakásomra siettem s jól bezártam magam után az ajtót. Holnap reggel tíz órára különben a kapitányságra vagyok idézve. Nos, mit szól ön ehez az esethez?

— Önnek a dolog lényegére nézve igaza van, de...

— Elég! a mi a modort illeti, tudom, hogy ön erre vonatkozólag sem ítélhet el engemet. Ön, a ki tudja, hogy minő helyes, igaz és megtámadhatatlan okom volt a felmondásra!

— Hát itt sincs nyugta?

— Hm, hát nem mondtam százszor, hogy el vagyok átkozva. Pedig már azt gondoltam, hogy no, itt már csak megleszek valahogyan, mert ebben a házban csak nyolc zongora van, s minthogy mindnyájan csak műkedvelők s egy sem akar közülök virtuóz lenni, hát úgy tizenegy-tizenkét óra között rendesen elhallgatnak, de tegnap . . .

— Nos, tegnap talán a kilencedik zongora is megérkezett?

— Ha csak az volna! A zongorához már hozzá szoktam! Tudja ön erős akarattal és mindent megvető életelszántsággal ezt nem épen lehetetlen megszokni, de tegnap épen alattam a hónapos szobába egy fiatal ember költözött, kiről bizalmas úton megtudtam, hogy a zeneakadémia növendéke s magát zeneszerzővé akarja kiképezni, Három

hangszeren játszik. Flautát, hegedűt s fiszharmonikát. Sőt ezeken kívül még a kis dobra is képezi magát.

Csak tegnap délben költözködött be, de azért már tegnap mind a négy hangszerén bemutatta magát.

Négytől hétig hegedült, a velencei karneval változatait; héttől tízig flautázott. Mit egyebet, mint Flotow *Árva rózsá*ját? Tíz órakor fiszharmonikájához ült, s 29-szer egymás után játszta el Schubert *Ständchen*-jét, féltizenkét órakor pedig reáadásul a *Grenadiermarsch*-ra kezdett a kis dobon.

Képzelje mindehhez nyolc darab zongora kíséretét. Alulról, felülről, legalulról, legfelülről, jobbról, balról, északkeletről, északnyugotról. S gondolja hozzá, hogy ezen a nyolc zongorán mind más-más darabot játsztak. *Lohengrin* nyitányát az egyik, a *Bűvös vadász* cavatináját a másik. Jobbra a *Boccacio*-t, balra a *Falu rossza*-t. Felettem a *Hamlet*, alattam *Hunyady László* s két felől isten tudja hol, *Saba királynője*. Legalól pedig a *Grenadiermarsch!*

Kegyed keresztény és emberbarát, tegye a szívére kezét s mondja meg nyiltan és őszintén: Kiállhatja-e ezt egy matheseos professor, a ki egy új logarithmus-rendszer megállapításán dolgozik?

Volt-e okom a felmondásra vagy nem volt?

Elítélhet-e a főkapitány vagy nem?

— Nem! — mondám oly szilárd meggyőződéssel, hogy Gubacs úr szemeibe könyek tolultak. Megfogta kezemet, hevesen szívéhez szorította, és elfojtott zokogással így szólt:

— Meri-e tagadni még, hogy nem vagyok elátkozott ember, midőn 18 év óta nem tudok oly lakásra akadni, a hol legalább nyolc zongora ne ostromolja logarithmus-rendszeremet?

S meri-e tagadni azt, hogy Budapestnek valamennyi építőmestere, a ki 30 év óta házat épített Pesten, megérdemelné, hogy kerékbe töressék, vagy hogy állandóan azon kártyaházak egyikében legyen kénytelen lakni, melyet maga épített!

— Rémitő büntetés lenne, de azért nem mondom, hogy nem érdemelnék meg!

— Köszönöm! — mondá Gubacs úr, azután fölkelt, fizetett, előkereste esernyőjét, s kilépett a sötét, viharos éjszakába.

Csak nem akar öngyilkossá lenni?

Ki tudja? Megsiratnám a szerencsétlent, de nem csudálkoznám rajta!





SÁROSY GYULA GYÖNGYÖSÖN.

1850—1852.

SZÓHAGYOMÁNY ÉS ÍROTT JEGYZETEK NYOMÁN.

I.

Az 1850-ik év szeptember havának egyik verőfényes őszi napján a kápolnai út felől két izmos ló által húzott «bricskával» három egyén hajtatott be Gyöngyösre, a «Vörös ökör» fogadóba. Az útasok egyike egy himlős arcú nő, a másik egy *magas termetű*, *hosszú hajú*, *pápaszemes*, *nyírott bajuszú*, *szakál nélküli* úri egyéniség, a harmadik pedig a kocsis volt.

Az úri egyén a kocsisnak meghagyta, hogy azonnal fogjon ki s rövid pihenés után menjen vissza gazdájához; a kocsi ott marad, mivel az vett tulajdona. Ez után a fogadó eleibe, az útcára ment s meglátva a kapu mellett levő, szivar-árulásra is jogosúlt szatócs-boltot, betért szivart vásárolni. Szivarválogatás közben a boltossal beszédbe eredt s ettől a helyi viszonyok, a városi intelligentia jelleme és az előljáróság felől tudakozódott. A boltos egész készséggel adta meg a kellő fölvilágosítást, s egyszermind kérdezé: «Hát a tekintetes úr nevét szabad-e tudnom? Mi járatban van Gyöngyösön?»

Az idegen így válaszolt: „*Sorsich Albert*, német nyelvmester vagyok s szerencsét jöttem próbálni Gyöngyösre. Legjobban szeretem azonban ha nagy jó uramnak s nem tekintetes úrnak címeznek.»

Ezalatt többen vetődtek a szatócsboltba, köztük *Medveczky József* csizmadiamester, ki a boltosnak jó ismerőse és szomszédja volt. Sorsich beszédbe eredvén a becsületes, nyilt arcú csizmadiával, rokonszenvezni kezdett vele, s elment lakására is, hol Medveczky és apósa: Párvy szíves magyar barátsággal fogadták.

A szívélyességet Sorsich föl is használta, megkérve Medveczkyt, hogy mivel ő a városban egészen ismeretlen, szerezzen neki alkalmas, olcsó lakást. Hosszas keresés után a Ferdinand (jelenleg Fény) útcában levő Nagy Teréz-féle háznál találtak célszerű lakást, melyet Sorsich félévre ki is vett, az 50 frt lakbért előre fizetve. Ekként lakása lévén, a fogadót a vele jött nővel — ki Sorsich Júlia nevet viselt — elhagyta s a kibérelt házba költözött. Első teendője volt: magát az akkori rendszer követeléséhez képest — nem csekély aggodalommal — a városháznál bejelenteni és a lakosok sorába fölvétetni. A fölmutatott bizonyítványokkal — köztük *Aczél* kormánybiztoséval — nevelői foglalkozását kellőkép igazolván, s útlevele rendben találtatván, a fölvételen könnyedén átesett s másnap fölhívó-ívek útján tudatta a lakossággal németnyelvmesteri foglalkozását s a magán tanórák megnyítását. Tanulók azonban a tiszta magyar városban, az akkori kormány pressiója dacára, sem akartak jelentkezni.

Fölhívó-íveinek sikerét nem látván, nem esett kétségbe, hanem szorgalmasan dolgozott egy *Magyar-olasz-német szótár*-on — melyet, hogy bevégzett-e, arról biztos tudomást nem kaptam.

E csendes magányában leginkább első ismerőse és barátja: Medveczky József látogatta.

Egy ily látogatás alkalmával Sorsich nagyon el volt merűlve munkájába s észre sem látszott venni belépő barátját, kinek csak «Jó reggelt kedves barátom! mivel foglalkozol?» hangos üdvözlésére lett figyelmessé. Erre Sorsich az íróasztaltól megfordúlt s kezét nyújtá. — Mielőtt azonban kérdésére

felelt volna, pár pillanatig behatóan nézett reá, s azután csendes, nyomatékos hangon így szólt:

— Sárosy Gyula menekültnek, ki nekem unokaöcsém volt, hátra hagyott munkáit végezem be.

Erre pár percig tartó csend következett, s midőn Medveczky jóindulatú kételyét fejezte ki Sorsich szavainak igazsága felett, a bujdosó áthatva barátja szilárd jellemétől, heves kézszorításak közt fedezte föl, hogy ő maga *Sárosy Gyula.*

«E fölfedezés után — jegyzé föl Medveczky — a polgári erények legnemesbike: a tiszta, önzetlen, feláldozó barátság még szorosabban fűzött össze bennünket. Titkát keblem mélyébe elrejtve, fáradhatlan odaadással igyekeztem kellemessé tenni nem irigylendő sorsát s folyton védeni őt a gyanakodó szemek elől.»

* * *

Sárosy az alföldről jött Hevesmegyébe s mielőtt Gyöngyösre érkezett volna, megfordúlt a megye több részében, így Tisza-Füreden Pájer Antalnál, kinél huzamosb ideig tartózkodott s kinek lovai vitték be őt Gyöngyösre is. Pájer, valahányszor megszorúlt, mindig segítette őt részint pénzzel, részint élelmi szerekkel. Minthogy a nyelvmesteri foglalkozás Gyöngyösön keveset jövedelmezett Sárosynak, más pénzforrás után kellett néznie. E célból a még magával hozott pénzen olcsó áron, mintegy 40 akónyi bort vásárolt s azt Sorsich Júliától küldte be eladás végett Szolnokra. Sorsich Júlia, — kinek valódi neve *Sauersich* — szolnoki bognár leánya, himlős arcú és férfias kinézésű nő volt.

Hogyan került Sárosyhoz s mi érdek fűzte össze őket? biztosan megmondani nem tudjuk. Állítják, hogy e nő mint honvédhadnagy szerepelt 1849-ben s a szolnoki csata sikere — a mennyiben ő mint kém éjnek idején átladiká-

zott a Tiszán a német táborba s azt kikémlelte, — neki köszönhető.

A borokból kapott pénz nagy segítségére volt Sárosynak s egyidőre fölszabadítá őt az anyagi gondoktól.

Sokat lendített anyagi helyzetén az a körülmény is, hogy a kormány ez időtájt rendelte el, miként a katonatiszteknek az olasz, — a csendőröknek pedig a magyar nyelvet kell tanúlniok. E rendelet következtében Sárosy mind a katona-tiszti karból, mind pedig a csendőrök közűl kapott tanulókat, kikkel igyekezett jó lábon állani.

Megtörtént azonban, hogy mulatozás közben olykor megfeledkezett magáról s nagy hévvel szavalta el nekik *A bujdosó* és *Ingeborg* című költeményeit; avagy heves vitába keveredett velök. Így egyszer a «Szőlő» kávéházban a tisztekkel a német nyelv szegénységéről s a magyar nyelv gazdagságáról vitázott, fölhozván: hogy a németeknek nincs szavok a *piros*, *disznóaprólék*, *ó-bor* és más szavak hű kifejezésére. Ebből heves vita támadt s a német tiszteknek igen feltűnt a német, illetve olasz nyelvmester magyar érzelműsége.

E közben elmúlt a tél. A közelgő 1851. év tavaszán Sárosy lakást változtatott s a cigány-útcában levő 2273. számú kis házikóba ment, részint hogy kiadásait mérsékelje, részint pedig hogy Taposy magán tanintézetéhez — hová őt mint magyar nyelyvtanárt szerződtették — közelebb legyen.

Taposy tanintézete ez időtájt szép hírnek örvendett s tanulóinak száma Sárosy tanítóskodása alatt csak szaporodott, mert a kedves társalgású és szép beszédű idegent a szülők nagyon megkedvelték.

Az intézet akkori tanulói még ma is szeretettel emlékeznek vissza egykori magyar nyelvtanárukra.

Sárosyn kívül egy Köler nevű egyén volt segédtanítóul alkalmazva Taposy intézetében, s a magyarok történetét adta elő. Sárosy versbe szedte tankönyvét s a gyermekek nagy

kedvvel tanulták be. E verses történet, úgy látszik, szintén elveszett; én legalább szorgos keresésem dacára sem tudtam feltalálni. A történet bekezdése — egy akkorri tanuló szerint — így hangzott:

Magyar fiú vagyok s tudnom illik nekem:
Mit élt, mit szenvedett én vitéz nemzetem,
Melyet Ázsiából e honnak földére
Álmos vezetett ki, magyarok vezére.
Zalánt a tót királyt, Árpád kikergette
S Etele hazáját nekünk megszerzette stb.

Az új lakásban Sárosy gazdálkodásra adta magát, bérbe vevén egy kertet, melyet kizárólag sajátkezűleg mívelt. A kert gyümölcsfákkal lévén beültetve, azokat nagy szenvedélylyel ápolta s szebbjeit *a magyar tábornokok neveire* keresztelte el.

Sárosyt, ki Gyöngyösön kuruzsolással is foglalkozott, a köznép igen kedvelte; nem volt lakodalom, avagy egyéb mulatság, melyre meg ne hívták volna. — A mulatságokban rendesen valamelyik költeményét szavalta el; ha borral kinálták, soha sem ivott többet egy-egy kortynál.

Ez időből Sárosy Sorsich Albert név alatt a városi adókönyvben is előfordúl (1850/1. évi összeírás) s mint 321. szám alatti lakos 3 frt adót fizet.

* * *

Az 1851. év csendes egyformaságban vonúlt el költőnk fölött, míg a következő év annál több örömet, de egyúttal szomorúságot is hozott számára.

Lássuk először örömét! Ez év elején látta újra kedves barátját Zalárt, kivel még 1848-ban Pesten ismerkedett meg, s kivel a következő évben Debrecenben töltött emlékezetes napokat.

Zalár 1852 tavaszán Gömörmegyéből visszakerült Gyön-

gyösre, s itt sógorához: Csathó Józsefhez szállott, ki mindjárt tudtára adá, hogy egy idegen, ki nem rég lakik Gyöngyösön s kit Sorsich Albertnek hívnak, már többször kereste őt. Az idegen más nap csakugyan betoppant Zalárhoz, de ez benne csak több percig tartó figyelmes szemlélés s emlékezetének megerőltetése után ismerte föl Sárosy Gyulát.

E perctől fogva, míg Zalár Gyöngyösről Gy.-Halászra nem ment, — a két jó barát folyton együtt tölté idejét. Olvasgatták verseiket, s Zalár a kis házikót, melyben Sárosy lakott, meg is énekelte *Egy kis házikóban* cimű versében.

Az ötvenes években számos művelt család lakott Gyöngyösön; közűlök a báró Orczyak, báró Beust Ödön, Gosztonyi Pál, Gosztonyi Antalné, Beőthy Lajos, Mikuleczki, Szentmártony, Kovács József, Valko Samu stb. háza a társas összejövetelek színhelye s a városba vetődő bujdosó honfiak asyluma volt.

E családokkal nagyobbára ismerős volt Sárosy, sőt némelyiknél közűlök nevelősködött is.

A gyúpont azonban *Gosztonyi Antalné szül. Majthényi Viktória* lakása volt, hol a Gyöngyösre vetődött idegenek, csaknem kivétel nélkül találkoztak.

E ház rendes látogatói közé tartozott a többi közt bizonyos *Majori* (valódi nevén Majerffy) *Sándor* nevű egyén is, ki előbb szintén honvéd volt s Gyöngyösre vetődve, előbb a csász. kir. közigazgatási szolgabiróságnál, majd később pedig a telekkönyvi helyszínelő bizottságnál működött.

Majori nagy barátságot mutatott Sárosy iránt s a szomszédság ürügye alatt gyakran ellátogatott hozzá.

Sárosy szintén nem idegenkedett Majoritól, sőt szívesen társalgott vele, mert kezdetben igen jó hazafinak mutatta magát s nem egyszer segített bujdosó honfitársain is az által, hogy miután neki mind a két cs. k. szolgabiróság-

hoz bejárása volt, részükre sokszor eszközölt ki kisebb engedményeket.

Később minden megváltozott.

Majori lakásán ugyanis fegyvereket találtak, őt elfogták s Pesten négy hónapig fogva tartották. Ez idő alatt Majori — noha inségbe jutott családja részére Gyöngyösön gyüjtéseket rendeztek — szakított régi elveivel. A fogságból kiszabadulva, nem az volt többé, a mi addig; és Sárosy jótetteit hálátlansággal, árulással hálálta meg.

A dolog így történt.

A valódi bujdosók közt, kik a forradalom után Gyöngyösön megfordultak, volt néhány kalandor is, kik a vendégszeretetet kizsákmányolva, csak saját bűnös érdekeiket mozdították elő.

Ilyen volt többi közt a gróf *Kornis* név alatt szereplő iparlovag is, ki Gyöngyösön előkelő modort játszva s magát nagy hazafinak kürtölve, Gosztonyi Antalné s többek hajlékaiba is bejutott. Szívesen is látták az udvarias grófot mindenütt, s különösen Majori volt büszke barátságára. A gróf szerencsés helyzetét fölhasználva, rábírta Majorit, hogy számára útlevelet szerezzen; eltünt Gyöngyösről s jó ideig barangolt az országban szerteszéjjel. Később Pesten tünt fel s egy zsebóralopáson kapatván, elfogták. Itt vallatás közben megmondá, hogy valódi neve *Sallay* s kivallá azt is, hogy mi módon és ki által jutott az útlevélhez. Hogy helyzetén könnyitsen, elárulá továbbá Sárosy tartózkodási helyét, megtoldva azzal a hazugsággal, hogy ott Kossuthtal többen összeköttetésben állanak és lázadásra készülnek.

Ekkor kapott parancsot Schwartzer egri csendőrparancsnok Sárosy elfogására. 1852 karácsony hetét megelőző szombaton éjjel érkezett Gyöngyösre és másnap azonnal hozzá fogott a nyomozáshoz.

Sárosy elfogatása, élő tanúk állítása szerint, következőkép történt: A csendőrök jókor reggel megjelentek a Száz-

féleháznál, hol pár hóval előbb Sárosy lakott; de itt őt föl nem találván, a Tokay-féle házhoz siettek. Mielőtt ide értek volna, megelőzte őket Medveczky Józsefné, Párvy Mária, ki lóhalálában futott Sárosyhoz, tudtul adni, hogy a csendőrök őt keresik. Sárosy, ki ekkor még ágyban volt, pongyolában bujt ki a szoba kis ablakán az udvarra s ugrott át a kerítésen egy szűk útcába, hová ruháit utána dobták. Sikerült is neki a szőllők alatt a városból megszökni és Vachot Sándorhoz Rhédére kimenni.

Sorsich Júlia ez alatt becsukta a ház útcai kis ajtaját és elkezdé Sárosy verseit s egyéb iratait elégetni. Ekkor égett el a *Gyémánt trombita* is. A csendőrök ez alatt hatalmasan zörgettek a kis ajtón s körülfogták a házat. Julia azonban mindaddig ki nem nyitá az ajtót, míg az elégetést be nem végezte.

A kutatásnak dél felé lett vége s a tárgyak leltározásánál az időközben oda érkezett Taposynak is segítenie kellett. A ruhaneműek összeírását ő reá bízták.

Délben Taposyt lakására kísérték, honnét nem volt szabad eltávoznia. Éjfélkor fölkereste őt Majori s nagy lelkendezve kérdé tőle: «Hol van Gyula!?» — mint mondá — útlevél van nála, melyet át akar adni neki, hogy menekülhessen. Taposy nem tudván, hogy Sárosy hová menekült, azt Majorinak meg nem mondhatta. Majori innen Kovács Józsefhez szaladt, hol a háziasszonyt találván otthon, attól szintén Sárosy holléte felől tudakozódott, de biz ott sem tudták útbaigazítani. Majori ezzel sem elégedett meg, hanem a csendőrökkel még az éjjel kiment Hortra, hol Sárosyt Bokrosnál keresték, de szintén hiába. Az egykori barát lázas izgatottsággal kutatta Sárosyt, mert érdekében állt a nyári csorbát kiköszörülni; aztán meg nagy jutalmat s 1000 frtos állást igért neki Schwartzer a költő kézrekerítéseért.

Ez alatt reggel lett; s újra hozzáfogtak a vallatáshoz. Taposyt hétfőn reggel újra a csendőr-laktanyára idézték,

de minthogy vele nem boldogultak, haza bocsátották. Annál több szolgálatot tett Majori, kinek eszébe jutván, hogy Sárosy Vachottal is ismerős, ajánlotta, hogy a költőt ott kell keresni. Burik polgármester hétfőn délután csakugyan hintóba ült s kihajtatott Rhédére; de az útban már Sárosyt találta, ki befelé iparkodott. Megállítá tehát őt s tudtára adván küldetését, Sárosyt hintajába ültette s Gyöngyösre vitte.

Mikor Burik Sárosyval Gyöngyösre ért, már este volt.

Sárosy Burik által kísérve, hosszú szárú pipával és bottal kezében lépett az irodába, s a mint Schwartzert meglátta, ennek asztalához ment s az égő gyertyánál meggyujtotta pipáját.

Schwartzer ezért nagyon felboszankodott s gúnyosan mondá:

— Nem hittem volna, hogy nagyságodat Magyarországban lesz szerencsém találni.

(Az a hír volt ugyanis elterjedve, hogy Sárosy Törökországba szökött.)

Sárosy csak mosolygott s nem válaszolt semmit.

Kihallgatása kedden történt meg s másnap, azaz szerdán reggel Pestre szállították.

* * *

Sárosyt nemsokára ezután Taposy, Medveczky, Mikuleczky, Rigó Antal, Jekelfalusi s még többen követték, kiket a fegyveres lázadás s a rebellisekkel való cimboráskodás gyanúja terhelt.

Rövidebb-hosszabb idő multával az Újépületből mindnyájan kiszabadultak s halállal egy sem lakolt, mivel a vád bebizonyítható nem volt.

Sárosy kiszabadulván fogságából, 1858 március havában járt Gyöngyösön, a mikor is a kaszinóban hangversenyt és felolvasást tartott.

Barátai közt ekkor osztá szét kőnyomatú arcképét, melyen a következő két sor olvasható:

«Az élet álom ... Az valódi bölcs,
Ki ébren él; de mindig álmodik!»

Ifj. Káplány József.





A BÁGYI CSODA.

Irta

MIKSZÁTH KÁLMÁN.

Kicsi a bágyi patak. A keskenyebbé vált ezüst szalag széles homokrámát kapott és a csillogó homoknak is, melyet a népregék tündéreinek picike lábai taposnak, sehol véget nem érő füzesek a kerete.

A bágyi malomban nem tudnak őrölni. Tele van zsákkal az udvar s türelmetlen férfiak, asszonyok, Gózonból, Tarjánból, ülik a Bágy partját a malom környékén és a vizet várják.

Ha nem jön, tesznek róla. Kocsipál Gyuri a molnárlegény már a szent Mihály lovát is ellopta a kis-belédi temetőből, lévén annak az elégetése csalhatatlan módja a záporeső kierőszakolásának az égi hatalmasságoktól.

Legyen is foganatja, mert a zsilipek le vannak ugyan eresztve s minden éjszakára gyüjt is annyi vizet a gát, hogy a kereket megmozgassa, egy-két óráig, — de mi az annyi életnek? Kieszi a penész az utolsó zsákot, mire sor kerül rá.

Mindenki boszankodik, csak a molnárné, a gyönyörű Vér Klára jár-kél mosolyogva az őrlők között, pedig neki van a legnagyobb kárára az idei szárazság.

Ha így megy, elpusztul a bágyi molnár, kivált ha

sokáig oda marad a katonaságnál, mert hiába, nagy az árenda is — de meg, csak asszony az asszony, ha arany paszománynyal övezi is a derekát.

Hanem ezt a véleményt nem hagyja szó nélkül Bogát Mihályné Gózonból.

— Asszonya válogatja biz azt. Igaz-e Timár Zsófi? Ámbátor a molnárnéért magam sem teszem kezemet a tűzbe, mert a veres haj, ... hej a veres haj.... Igaz-e Zsófi lelkem?

— Nem igaz Zsuzsi néni! Jó asszony az, ha szép is.

— Látod is te a fekete kendőd alul!

— Itt voltam, mikor a férje elment .... hogy megsiratta, százszor megölelte.

— Minden okos asszony úgy viseli a viganóját hugom, hogy a színes oldala van kívül. Ej no, ... hát csak érzékenyen búcsúztak?

— A molnár azt kérdezte Klára asszonytól: «hű maradsz-e hozzám?» Vér Klára így szólott: «Előbb folyik fölfelé a bágyi patak, mint sem az én szívem te tőled elfordul.»

— A Bágy fölfelé? — kacagott fel Bogátné gúnyosan. — Ehhez tartsd magadat Gélyi János!

A többiek is nevettek. No 'iszen az kellene még, hogy ez a kevés víz is visszaforduljon ... Jámbor bágyi patak még lefelé is csak immel-ámmal folyik. Maholnap neki gyürkőzik a homok s megiszsza az egészet egy kortyra.

Mindenki jót mulatott a patakon és a molnárné fogadásán, csak Gélyi János nem. Elpirult a Bogátné szavára, mélyen szemére huzta a kalapot, de még sem oly mélyen, hogy el ne láthasson alóla a sövényig, hol a molnárné ruhákat terítget a karókra száradni.

A napfény kiöltött nyelvecskéi végig táncolnak a sövényen s a hol megnyalják a nedves vásznat, fehérebbé válik.

A Gélyi János szeme is arra vet sugarakat s a Vér Klára arca pirosodik tőlük.

Észreveszik ... hogy ne, ... az őrlő asszonyok az odanézést és a visszanézést is. Szóba rakják ... hogy ne, ... s a mit nyelvük érint, nyomban feketébb lesz.

De nini, mintha ők beszélték volna hirtelen össze azt a sötét felhőt, egyszerre elborítja nyugot felül az egész égboltot. No emberek, gózoniak, tarjániak, mozogni fog itt a garat estére!

Kis-ozsonna táján olyan zápores̋ő kerekedett, hogy még a barázdák is patakká dagadtak. De 'iszen még sem bolond ember Kocsipál Gyuri, hogy elégette a szent Mihály lovát.

Három nap, három éjjel járt a malom, megfogyott az őrölni való meg az őrlő: harmadnap este felé, nem maradt más, csak a Gélyi János tíz zsák buzája.

Talán szándékosan hagyta utolsónak a menyecske, hogy ő maradjon a legtovább? De hátha csak incselkedik vele? Hátha az akácfa virága a kacsintása ... Mindenkire hullatja, de olyan magasan nyílik, hogy nem lehet ágat szakítani róla ...

Alig várta, hogy kijőjjön a szép molnárné:

— Hallod-e Vér Klári ... Magunkban maradtunk. Jól tetted, a miért utolsónak hagytál ...

— Nem én hagytalak. Öregeké az elsőség a malomban, — felelte Vér Klára sértődve s hátat fordított Jánosnak.

A köpcös, zömök legény eléje állott s szép nagy szemei mámoros fényben égtek.

— Ne menj be. Azt akarom mondani, négy napja vagyok itt már szekérrel, elfogyott a takarmányom, éhesek a lovaim. Adj egy köteg sarjút a padlásról.

— Akar kettőt.

— Én pedig már két éve vagyok szomjas egy csókodra — suttogá s szemei bámészan tapadtak arra a liliomderekra, mely megtörni látszott ettől az egy szótól. Adj egy csókot Klára!

— Egy felet se, Gélyi János. A te szeretőd voltam valaha, de csókot még sem adtam. Most másnak a felesége vagyok.

Fölszakadt a sohajtás a Gélyi János melléből.

— Verje meg hát az isten azt a csillogó veres hajadat, mely a nyugalmamat megint elsöpörte.

Befutott az asszony, még az ajtót is magára zárta. Nem is jött ki többet, csak az ablakról törülgette le egyszer belülről az őszi könnyezést.

János ott is megpillantotta.

— Hej majszterné asszony! Mikor lesz már lisztté az én buzám? — kérdé fojtott gúnynyal, az ablakhoz lépve.

— Nem lesz az csak derce — vágta vissza csintalan mosolylyal a molnárné. Vagy igaz, hisz te zsákjaidat érted! Épen mostan őrlik, a fele már megvan.

Ajkaiba harapott Gélyi János s zavartan hebegte:

— Hát a másik fele?

— Egy-két óra alatt az is meglesz s mehetsz isten hírével.

— Hanem addig legalább ereszsz be magadhoz a melegre. Otthon felejtettem a ködmönömet; fázom.

Klári megsajnálta, oly szomorú, oly panaszos hangon kéri. Aztán igazán hideg lehet ottkünn . . . hiszen ő is fázik, reszket az ablaknál, mikor azt feleli:

— No gyere be hát, ha szépen viseled magadat . . .

Bement Gélyi János és akár ki se menne többé soha. De takaros asszony, de mindene módos, járása, nézése, szava, mosolygása. Csak meg ne őrölnék hamar azt a buzát!

Gondolt valamit s kiosont a molnárlegényhez. Rátalált a sötétben a füttyéről. A gádorhoz volt támaszkodva.

— Te Kocsipál Gyuri! Tied lesz a furulyám, ha megáll a malomkő és meg nem mozdul reggelig.

— Hum! De mikor annyi vizünk van!

— Mondd az asszonyodnak, hogy nem elegendő, hogy gyüjteni kell s ereszd le a zsilipeket.

A pörgetyű meg a pille zaja elnyelte fojtott hangját, de Kocsipál Gyuri mégis megértette.

— Ühüm! Csakhogy akkor átcsap a gáton . . .

— Ne törődj te azzal, neked adom még a selyemvarratú dohányzacskómat is.

— Szurkálóval, acélostúl?

— Mindenestül.

Mikor leeresztette a zsilipeket Gyuri, megállt, várakozott. Hátha figyelmessé teszi a molnárnét a kerék megállítása s kijön, megindíttatja?

Senki sem jött sokáig. Egyszerre a gyertyavilág is elaludt bent a szobában. És a nagy némaságban csak mintha messze, nagyon messze csikordult volna egy kulcs a zárban.

Gyuri vigyorogva húzta szét nagy száját, kivicsorított apró fogai a mint bozontos fejét megrázta, úgy néztek ki, mintha valami fehér lepke vergődnék a fekete éjben.

. . . .

Nagyon meggyűlt a víz éjfél táján a malomgátnál s a mint a két sziklás hegyoldal között megtorlódott, megduzzadt, de mert nem áradhatott ki, zugva csapkodta egy darabig a gátat, majd a partokat, hanem aztán meggondolta magát s szép csendesen visszafordult.

A hold most bukkan ki s végig húzza ezüstös fényes haját a bágyi patak tükrén.

A szél fölsivít bámulatában, felülről fuj, simogatni akarta a vizet — s ime, fölborzolta. A füzesek, a sás, a mogyorófa bokra reszketve hajtják le fejeiket s gúnyosan suttogják: Fölfelé folyik a bágyi patak.





IRODALMI SZEMLE.

MÁRTHA.

(Regény. Írta *Beniczkyné Bajza Lenke*. Franklin-társulat, 1881.)

VANNAK borok, melyeket mi, kik nem kívánunk mámorosak lenni, örömest látunk az asztalon. Azt mondjuk róluk: «jól itatják magukat», s zárjel közt azt értjük: nincsenek következményeik. Nagy a hasonlatosság köztük, s e regény között. Ez sem akar erősebb felindulásokat, nem szédit bele az ujjongó vagy zokogó mámorba, kellemes, szórakoztató szellemi ital, s nem fáj utána a fejünk.

A meséje régi de kedves ismerősünk. A hamupipőke regéjét már gyermekkorunkban hallottuk. Egy okkal több, hogy szívesen hallgassuk meg újra. Különösen némi változtatásokkal, s ezek megvannak. A hamupipőke: Mártha, például nem a mesék királyleánya, — milyen kár? — csak egy grófkisasszony, a kinek cigányleány volt a mamája. Az ifjú herceg csak egy modern gróf, büszke grófi menyasszony vőlegénye, kit azonban elhágy, — nem szerette soha — a hamupipőkéért. Az vágyva terjeszti felé karjait, de a viszonyok egy igazi herceg nejévé lenni kényszerítik. A szép hercegné szíve vérzik, a szép ifjú grófé nemkülönben. Szerencsére akad egy derék úr, a ki a csunya herceget leszúrja s a szeretők egymásé lehetnek. A büszke grófi család, mely a hamupipőkét nem akarta tagjának elismerni, boszankodik. Mi meg kinevetjük őket. Ez a morál.

És jó morál. Mindenki megkapja a maga jutalmát, a hogy megérdemli. A hölgyek nagyon kedvesek, ha rájuk van bízva az osztó igazság. Mindig meg vagyok nyugodva, ha ők intézik a párbajok sorsát. Akkor nem féltem kedvenceimet. Most is bíztam a szellemes és jószívű írónőben, pedig kétszer állította a szép ifjú grófot gyilkos fegyverek elé. Tudtam, hogy sebet fog kapni — ez fájdalmas rá nézve, de annál érdekesebbé teszi, s egy jogcímmel többet ad neki a boldogulásra; tudtam, hogy az orvos aggodalmasan fogja csóválni a fejét, s mégsem ijedtem meg. Az orvosok szeretik fontossá tenni magukat, ez mesterségükhöz tartozik. Végre pedig előre örültem, mikor a csunya herceg készült a második párbajra. Mérget mertem volna venni, hogy nem éri meg a másnap reggelt. S nagyon hízelgőnek tartom éleslátásomra, hogy hajszálig eltaláltam mindent.

Meglehet dicsekvésnek veszik, de körülbelől így voltam az egész regénynyel. Ötven lappal előre megmondhattam volna mindent. Csak egyet nem hittem soha, s még most se nagyon hiszem, azt, hogy a büszke Clarisse, az aristokrata kisasszonyok eszményképe, olyan parasztos, botrányos boszúra ragadtatja magát a szegény hamupipőke iránt. Azt hiszem, itt kiesett jelleméből, melyet eddig szép következetességgel rajzolt a szerző. Meglehet különben, hogy nincs igazam. A lélektan törvényei női szívekre nem érvényesek.

Annál jobban esett aztán, mennyire felsült boszújával a büszke kisasszony. A Mártha boldogsága elejétől fogva a szívemen feküdt. Rokonszenveztem e természetes, kissé dacos, de áldott szívű, eredeti leánykával, a kinek ferde helyzete oly végzetes lehetett volna jövőjére. Ilyen Márthákat jól ismerek az életben is, a mit a regény nem minden alakjáról mondhatnék el. Például a szép ifjú grófot, a fásult Odille herceget, a gőgös Rónaváry grófnőt alig tartom többnek chablonoknál, a többi személyeket pedig jelentéktelen statisztáknak. Ezek közül legfölebb az öreg Marcus grófot és Bánodyt veszem ki. Hálával tartozom nekik. Az

elsőnek, hogy érdekes szerelmeseinkért tisztes aggságát kiteszi a párbaj esélyeinek; a másodiknak, hogy a csunya herceget agyonvágja; mindkettőnek pedig azért, hogy Ecsedyt mentik meg a párbajtól. Milyen nagy baj lenne, ha ő végezné ki a herceget, s ezzel örökre elveszítené Márthát. Felebaráti szeretetem már a gondolattól is borzad. A másik esély, hogy a herceg gyilkolná le őt, eszembe se jut. Ismerem a szerző jó szívét.

Egészben kielégít a regény. Hibáit látom, de előnyei fölött sem hunyok szemet. Tetszik kidolgozása, finom, s a frivolitásnak árnyékától is ment egésze, gondosan színezett, sokszor igen hangulatos részletei. Márthának első találkozását Ecsedyvel, majd Odille-lal szívesen olvasom át újra, meg újra. Üde képek. Szóval a szellemi lakoma után, hála a zamatos, könnyű bornak, hangúlatom a lehető legjobb. Örömmel ismételném mentől hamarébb. *K. E.*

DALOK. Irta: Vargha Gyula. Budapest 1881. A Franklin-társulat kiadása. — Vargha Gyula ama fiatal írók közé tartozik, kik a befolyásos irodalmi férfiak rokonszenvét korán meg tudták nyerni. Első költeményei pár év előtt a *Budapesti Szemlé*-ben jelentek meg s verseinek első gyűjteményéhez Gyulai Pál írt ajánló sorokat. A fiatal költő, a *Dalok* után ítélve, nem épen érdemetlen e rokonszenvre. Apró, csaknem kivétel nélkül szerelmi tartalmú költeményeiből a benyomások iránt fogékony kedély sugárzik felénk; dalaiban a közvetlenség gyakran jóleső egyszerűséggel párosúl s a külformák tekintetében nem egyszer oly virtouzitást tanúsít, mely még Szász Károlynak is becsületére válnék. Ezen előnyökkel szemben hiányai: az ismert,köztulajdonná vált költői képek, hasonlatok gyakori értékesítése, a phantasia szabadon bocsátásától való ösztönszerű idegenkedés, s a mohóság, melylyel érzelmeinek minden egyes parányát költőileg igyekszik értékesíteni. Ez utóbbi tulajdonsága különösen szembeötlik, mert általa a *Dalok*

gyüjteményébe is nem egy olyan apróság jutott be, melynek költői értéket, még epigrammaticus fordulattal sem tudott kölcsönözni. Vannak azonban dalai, melyekben rokonszenves kedélyét költői hangon tudja megszólaltatni. Ilyen főként a Horatius *Beatus ille*-jére emlékeztető, de kidolgozásban teljesen eredeti rövid költemény, melyet egész terjedelmében ide igtatok:

Boldog, ki elvonulva él
A békés, ősi tűzhelyen,
S bort, buzát s mindent, a mi kell
Apái földje megterem.

Mellette nyájas házi nő,
Mosolygó, kedves kis család,
És néha-néha ajtaját
Megnyitja egy-két jó barát.

Ki dőre ifju álmait
Felejti könnyen és korán
S keserűség nélkül nevet
A nagyravágyás mámorán.

S tavasza multán boldogan
Köszönti a termő nyarat
S feje mint a gyümölcsös ág
Meghajlik az áldás alatt.

Hasonló közvetlenséget találunk az I. cyclus 7., 16., 32. és 33. s a II-ik 7., 8. és 30. számú apró dalaiban. Ezek nem közönséges reményre jogosítanak a fiatal költő jövője iránt, ha ugyan a felhevüléstől való félelem, melynek nyomai nála már nem egy helyen mutatkoznak, szárazzá, az egyszerűség túlságos hajhászása pedig mesterkéltté nem teszi később költészetét.

ARISTOPHANES VÍGJÁTÉKAI. Görögország első vígjátékírójának összes fenmaradt művei fekszenek előttünk *Arany János* mesteri fordításában. A gyüjteményt, melynek harmadik izmos kötete pár nap előtt látott napvilágot, a magy.

tud. Akadémia adta ki, s ezuttal irodalmunkat oly munkával gazdagította, melyet tőlünk a legműveltebb nemzetek is megírigyelhetnek. Aristophanes fordításának utolsó kötetében három darab van: *A nők ünnepe a Nőuralom* és *Plutos*. *A nők ünnepe* Euripidest, a híres tragédia-költőt gúnyolja, a *Nőuralom* pedig annak érdekes irodalmi emléke, hogy a nőemancipálás kérdése már Aristophanes korában sem volt ismeretlen. A görög vígjátékíró e munkájában korának eszméiből alkotja meg a felfordult világot, melyben nyerseség és trágárság is bőven szerepelnek. A *Plutos* vagyis *Gazdagság* általános érdekű kérdést bolygat: az akkori háborús és zavaros viszonyok között a régi családok elszegényedését s a hitvány emberek meggazdagodását. A vígjáték szerint Plutos vakságában a semmirekellők kezébe jut, kik őt hasznukra fordítják; később azonban visszanyervén szemevilágát, ismét a tisztességes emberek boldogulnak. A kötethez Ponori Thewrewk Emil terjedelmes glossariumot csatolt, melyben azokat a szavakat és kifejezéseket magyarázza, melyek az irodalmi nyelvben szokatlanok s ezért a nép szavajárását nem ismerő olvasó előtt érthetetlenek. Arany szembaja miatt nem írhatta meg e magyarázatokat, azért úgy ezek, mint Aristophanes életrajzának s az egyes darabok bevezetésének elkészítését Thewrewkre bízta. Aristophanes magyar fordítása *Knoll Károly* akadémiai könyvkereskedésében szerezhető meg s a három díszes kiállítású kötet ára 6 forint.

FŰZETES VÁLLALATOK. Aigner Lajos *Magyar regénycsarnok*-ában két új regény közlését kezdte meg. Az egyik: «Zsadányi István viszontagságos élete» humoros mű *Nagy Lászlótól*, ki évek előtt egyik divatlapunk pályázatán, nyertes pályaművével, nem kis érdeklődést keltett elbeszélő tehetsége iránt; a másik, melynek címe: «A szabadság országa» rajz az angol társadalmi életből s szerzője ismert nevű fiatal publicistánk: *Beksics Gusztáv*. Ez utóbbi mű érdekes

világításban mutatja be a hatalmas angol társadalom, különösen a vidéki gentry jellemző sajátságait, szembeállítva e társadalommal a magyar társadalom zilált viszonyait s e gentryvel az eladósodott, végső veszélylyel fenyegetett magyar nemességet. — Aigner másik pártolásra érdemes vállalata: a *Szépirodalmi könyvtár* Milkó Izidor «Mindenütt és sehol» című tárcacikk-gyűjteményének, *Széchy Károly* verses regényének: «Szép Ilonká»-nak s *Bús Vitéz* «Senki Pál történetéből» című apró rajzainak újabb füzeteit tartalmazza. Havonkint mindkét vállalatból két-két füzet jelenik meg s egy füzet ára csak 30 krajcár. Olvasóink szíves figyelmébe ajánljuk a díszes kiállítású, érdekes füzeteket.

SZÍNPADI TANULMÁNYOK. Irta: *Rakodczay Pál.* Budapest, 1881. Aigner Lajos. — A 94 lapra terjedő füzet színházi kritikánk hiányaival foglalkozik, a többek közt azt is bűneűl róva föl a napi sajtónak, hogy a színművészeti rovatot elhanyagolja. Szerző sokszor helyes megjegyzéseket tesz (a színi bírálatok felületessége egyik-másik napi lapunkban csakugyan boszantó); de azt az állítást, hogy a színi rovatra a magyar sajtó általában kevés gondot fordít, nem mernők megkockáztatni. Lapjaink ellenkezőleg, csak az irodalmi rovathoz mérve is, nagy tért szentelnek a színházaknak; följegyeznek minden apró eseményt s terjedelmes közleményekben ismertetik az újdonságokat. Az aztán, természetesen, más kérdés, hogy ezek az ismertetések, irodalmi szempontból, milyen színvonalon állanak? Mi az utóbbi időkben e részben is haladást látunk, s hogy csak egy példát említsünk: az *Ellenőr* színi kritikáit hozzuk föl, melyek alaposság tekintetében bármely irodalomban is számot tehetnének. Rakodczay úr az ilyen bírálatokkal bizony mindenkor megelégedhetik; mi legalább örülnénk, ha az ő kísérleteit, mint az *Ellenőr* bírálataival egy fokon állókat, említhetnők.

PÁTER PÉTER. Regény egy kötetben. Irta *Jókai Mór.* Megjelent a Révai testvérek kiadásában. Nagynevű írónk ezen legújabb regényének tárgyát is felső Magyarországnak regényes multja szolgáltatta. Egy Vágh-menti néprege van feldolgozva kevés változtatással, a mi a művészi szerkezet rovására esik ugyan, de az egyes megkapó rész-

letek, melyekben Jókai olyan nagy mester, bőven feledtetik, hogy csak egy szép mesét olvasunk. A regény hőse Páter Péter, ki megölvén párviadalban kedvese bátyját, meghasonlik önmagával és a kolostorba megy, innen a madocsányi úrnő kastélyába kerül mint nevelő. A madocsányi úrnőt nagy erővel domborítja ki a szerző s féktelen szerelmét a páter iránt szerencsés vonásokkal festi, nem igazzá csak akkor válik e szenvedélyes asszony, midőn az alagúton keresztül régi kedvesét látogató Páter Pétert elárulja a leány atyjának Likacsosnak, s halála hírét közönyösen fogadja. Mondanunk sem kell, hogy Jókai összes vonzó tulajdonai e regényében is nagy mértékben föltalálhatók, a kedély, a phantasia és a humor; ez utolsó kivált az epizód-alakokban. Különösen szép részlet a Thurzó püspök lakodalma, ki nehogy magva szakadjon a nevezetes családnak, pápai engedélyt nyert a házasodásra. Egy álló évig tart a lakodalom a gazdag Thurzó udvarában s még ott a nászlakomában mutatja be az újszülöttet is a lakodalmas népnek. Az érdekes, szép kiállítású kötetnek, mely jóval testesebb a Jókai Athæneumi köteteinél, ára 1 forint.

HUSZÁR ADOLF kiváló szobrászunk a napokban már teljesen befejezte Petőfi szobrának mintázását. A művész szívességéből e havi füzetünk közli hű képét a monumentalis műnek, mely pár év mulva a főváros egyik terét fogja diszíteni s melyről a nagy költő még életben levő barátai (köztük Jókai Mór) a legnagyobb elragadtatással nyilatkoztak. E szobor széptani méltatásával egyik régibb füzetünk már foglalkozott.





GRÓF ZICHY GÉZA.

ARCKÉPÜNKHÖZ.

Irta

SZANA TAMÁS.

GRÓF Zichy Géza neve évek óta ismert, jóhangzású név nem csak a haza határain belől, hanem a művelt külföldön is. Nem régi, híres családjának nymbusa, nem is a hiu szereplés ingere tette ismertté őt, hanem az a benső vágy, mely minduntalan tettre indít s legnagyobb ellensége a munkától irtózó, léha henyélésnek. Fiatal mágnásaink közt alig van egy is, ki oly mélyen érezné a «noblesse oblige» igazi jelentését, s ennek tulajdonítható, hogy már abban az években a nyilvános szereplés terén találjuk őt, melyeknek történetéhez a főrangú ifjuság legtöbb tagjánál csak bálii kalandok, egy-egy zajt ütött párviadal vagy az úgynevezett genialis «jux»-ok szoktak szolgáltatni anyagot.

Zichy Géza izgalmas időkben, 1849. julius 23-dikán Sztárán, Zemplénmegyében pillantotta meg először a napvilágot. A szabadságharc vége felé járt; a jogai mellett síkra szállt nemzet csaknem példátlanul hősies küzdelmének nem lehetett kívánt eredménye: meg kellett hajolnia a túlnyomó számú nyers erőnek. A muszka segédhad roppant erővel tört be határainkon, s a ki tehette: menekült, rejtőzött fegyverei elől. Zichy Géza anyja, szül. Sztáray grófnő, e nagyműveltségű, lelkes honleány, szintén a menekülők

közt volt alig nehány napos kisdedével. Valamelyik kisebb faluban, egy jobbágy viskójában húzódtak meg, de a vad csorda e félreeső helyet sem kerülte el, s a jó anyát egy napon fegyverzörej s féktelen lárma riasztották föl. A viskót kozákok vették körül s egy közülök kivont fegyverrel rontott be a szegény, pórias hajlékba, melynek egyetlen ágyán a grófnő pihent gyermekével. A kozák egyenesen az ágynak tartott s a gyermeket kiragadta anyja karjai közül. Elképzelhetjük a bujdosás fáradalmaiban kimerült nőnek kétségbeesését! A kozák merőn, hosszasan nézte a gyermeket, de szemeibe csakhamar könyek gyültek; erősen magához szorította őt; csókokkal halmozta el arcát, kezeit, s áldó szavakat rebegve, gyöngéden tette le a kétségbeeséstől reszkető anya mellé.

Szegénynek bizonyosan szintén fiatal felesége s kicsiny gyermeke volt, kiket távol hazájában magukra hagyott, hogy a parancsszó kényszerének engedelmeskedjék!

Maga a költő anyja beszélte el nekem e megható epizódot, könyes szemekkel, de egyúttal ama boldogító érzéssel, hogy az áldás megfogamzott!

Gróf Zichy Géza gyermekéveit és ifjuságát Pozsonyban töltötte s ugyanitt végezte jogi tanulmányait is, szabad idejét a költészet és zene művelése között osztva meg. Egy vadászat alkalmával, tizenöt éves korában veszté el jobb karját; e szerencsétlenség azonban nem volt képes ellankasztani erős tettvágyát, sőt nagyobb munkásság kifejtésére ösztönözte őt. Minthogy kora ifjusága óta szenvedélylyel szerette és gyakorolta a zongorajátékot, nem akart ez élvezetről lemondani s makacs, kitartó munka által arra törekedett, hogy balkezével minden nehézséget legyőzve, jobb kezét nélkülözhesse. Ez időtől fogva a tehetség és lelkesedés kiolthatatlan tüze ösztönözte őt tanulmányaiban. Első mestere Mayrberger, a pozsonyi székesegyház karnagya volt, majd Budapestre költözve, Volkmann avatta be a compositio és ellenpontozat titkaiba, míg az egykezű zongora-

játékban Liszt Ferenc vezetése alatt tökéletesítette magát s a «zongorakirály» volt az is, ki megismertette őt a klasszikus zeneirodalom titokzatos szépségeivel.

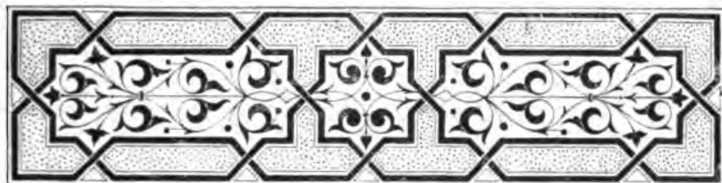
Eközben, noha báró Eötvös József miniszteriumában szintén dolgozott, tudott időt szakítani a szépirodalom művelésére is. Apróbb dalokat s a *Boldogság útja* címmel 9 énekes elbeszélő költeményt bocsátott közre és megírta *A phrenolog* című vígjátékát, mely a nemzeti színpad deszkáin nem közönséges sikert aratott s még ma is egyik kedveltebb aprósága a repertoire-nak. A fiatal költő újabb lyrai költeményeit pár év előtt társaságunk adta ki, *A leányvári boszorkány* című hosszabb elbeszélése pedig, melynek érdekes meséjét egy régi okiratból merítette, pár nap előtt jelent meg Zichy Mihály mesteri rajzaival.

E művek bővebb ismertetése s a költő méltatása nem foglalhat helyet e rövid életrajzi vázlat szűk keretében, valamint csak futólagosan emlékezhetünk meg ama valóban kitüntető elismerésről is, melyben Zichy Gézát, mint zeneszerzőt s előadó művészt a hazai és külföldi zeneirodalom elsőrendű tekintélyei részesítették. Még mindnyájan emlékezhetünk Hanslick-nak, e kiváló bécsi zenekritikusnak bírálatára, mely őt egyik jótékony célú hangversenye után a legelső előadó művészek sorába emelte s hallottuk Liszt Ferenc véleményét, ki a fiatal zeneszerző balkézre írt tanulmányairól úgy nyilatkozott, hogy «azoknak több hatásuk van, mint sok két vagy négy kézre írt szerzeménynek, de oly nehezek, hogy csak a szerző bámulatos technikája képes legyőzni a bennök rejlő nehézségeket». És csakugyan gróf Zichy Géza szellemes és egyúttal nemes lelkesedéstől ragyogó játéka nemcsak Budapesten és Bécsben, de Párisban is oly rendkívüli hatást keltett, minővel az újabb korban nagyon kevés művész dicsekedhetik. Sikereit mi sem illustrálja oly találóan, mint egyik humorisztikus lapunkban ama szellemes megjegyzés, mely Zichy Géza egy kézzel elért rendkívüli sikerei után a jobb kézre mint fényűzési cikkre, új adó-

nak kivetését indítványozza. — Az író és művész sikerei mellett egy kiváló tulajdonság: a minden nemesért, szépért tanusított lángoló érdeklődés szintén jelentékeny eszköze gróf Zichy Géza gyorsan emelkedő népszerűségének. Nincs pártolásra érdemes ügy, melynek apostolai közt ott ne találnók, s ha a jótékony cél megköveteli, nem csak anyagi áldozatokkal, de tollával és művészetével is szolgálatába áll. S ez a példaadás nálunk, hol a nagy tömeg az irodalom és művészetek képviselőit még ma sem részesíti kellő méltánylásban, — épen nem fölösleges. E fiatal főúr, ki zongorája mellé ül, hogy a szűkölködőknek kenyeret adjon s a szenvedők könyeit felszárítsa, egy más, nem kevésbbé nemes föladatot is végez: elismerést és becsülést szerez az irodalom és művészetek képviselőinek.

Sokoldalú tevékenysége, tekintve, hogy alig mult harminc éves, fényes igéretekkel kecsegtet s biztos záloga későbbi még nagyobb sikereinek.





KEREKES KATICA.

BALLADA.

Irta

KISS JÓZSEF.

Kerekes Katica az üvegajtóba'
Nagyon is rászorult a pirositóra.
Úgy didereg, reszket, isten ember látja:
Olyan nagyon beteg, még sem fekszik ágyba.
Boszorkány vén anyja ott guggol mögötte,
Egy szemtelen varju ott repes fölötte.

«Melengessed anyám, dermedő két lábam,
Meghalok én százszor ebben az órában.
Vége a misének, jőnek a legények,
Azután a lányok, végtére a vének:
Véges végig állom, egész falu lásson,
A falu rosz szája én reám ne járjon!»

Arra billeg-ballag a sánta egyházfi,
A papja se jobban — úgy tud bibliázni,
Az a szeme a jobb, a mely sandit épen,
Csufolódva megáll az ut közepében.

«Haja rica — rica — piros kukorica!
Be piros az orcád, Kerekes Katica!
Szoros az a fűző csipőn is meg vállon,
Jobb lenne most neked benn a vetett ágyon.

Mondd meg az anyádnak, falu szégyenére,
Minek állitott ki ide pellengérre?
Nem vakitasz senkit, tudják faluszerte:
Gólya szállt a házra busan kelepelve:

Mit a gólya hozott, elcsipte a kánya —
Kerekes Katica édes anyja lánya!
Szegény kis ártatlan, hogy ha még megvolna,
Hajnalhasadtára ép egy napos volna! . . .

Kerekes Katica megrendül, megrándul,
Beljebb huzakodik az ajtó sarkátul . . .
«Jaj nekem, jaj nekem! falu szégyenére —
Minek állitottál ide pellengérre?»

A sánta egyházfi kegyetlenül kacag:
«Be meg is irigylé a falu dolgodat!
Selyem a rokolyád, a cipellőd bársony . . .
Vig élet . . . pogácsa . . . pecsenye a nyárson . . .
Szolgabiró lábát alighogy betette,
Mindjárt az irnokja kullogott megette!
Szörnyü nagy tisztesség olyan szegény házra! . . .
Ne lett volna: most itt a hideg nem rázna! . . .»

«Melengessed anyám dermedő két lábam,
Meghalok én százszor ebben az órában?»
«Volt neked szeretőd, becsületes legény,
Meg is adta árát, el is veszett szegény!
Mért is hajlottál te anyád tanácsára?
Mért nem hajlottál te szerelem szavára?»

Kerekes Katica hallgatja, hallgatja,
Vergődés, vivódás minden mozdulatja!
Halálos verejték gyöngyözik homlokán:
«Sohse voltál nekem igaz édes anyám!» . . .
Benyitják az ajtót nagy csörömpöléssel,
Megtelik a kis ház hivatlan vendéggel.
«Magunk jó szántából nem jöttünk mi érted,
A vármegye küldött, azért jöttünk érted,
Liliom kezedre rakunk nehéz vasat,
Adunk ingyen-szállást mélyen a föld alatt.»

Kerekes Katica elhalón, csendesen:
«Liliom-kezemen nem volt vas sohasem!
Tudok én jobb szállást, hej, mint ti adnátok.
Jobbat, csendesebbet — majd csak oda szállok.
Várjatok, várjatok, kicsikét várjatok!
Szabadon, békében meghalni hagyjatok!
Feloldoz az isten — s visszaadja nékem
Véres kezeimmel megölt üdvösségem!»





PETŐFI FORRADALMI KÖLTEMÉNYEI.

Irta

Dr. JANCSÓ BENEDEK.

FRANCIAORSZÁG, a mult század közepe óta az emberiségnek a haladás és civilisatió útján mintaképe, egyuttal az a pont, melyből a világszabadság eszméje által teremtett forradalom kiindul. Az 1848. francia forradalom kiválóan idealis szinezetű nemcsak benső lényegében, hanem külsőségeiben is. Egy költő: Lamartine áll az élén s e forradalom megindulása első korszakában csakugyan e költő lelkének bélyegét hordja magán. Van valami sentimentalisan ünnepélyes és idealis lendületű e forradalom chaosában. Nem oly véres és vad, mint a mult század forradalma, mely forradalom inkább a bölcsészet dogmatismusának és az ész sivár analysisének bélyegét hordozta magán.

E forradalom inkább saját vérét akarja kiontani engesztelésül a szabadság oltárán, mint ellenségének vérét boszuló áldozatul. Ez a forradalom a fenkölt szellem fényes symposionja volt, míg a mult század nagy forradalma a kétségbeesett emberi lélek és kegyetlen hidegségű philosophusi ész vad orgiája. A forradalom e jellegét még Németországon, a germán faj ködös metaphysikai szellemi légkörében sem veszti el; sőt Bécs utcáinak sarából is fénye-

sen és nemesen emelkedik ki, oly fényesen, mint az azt mozgató világszabadság geniusa.

A februáriusi francia forradalom hírét a modern közlekedés gyorsasága meghozta jókor Magyarországba is, hol a nemzeti és általános szabadsági törekvéseknek újabb és erőteljesebb lökést adott. De különösen nagy hatást tett Petőfi lelkére, mely legfogékonyabb volt a forradalmi eszmék, forradalmi törekvések iránt. Ő kezdettől fogva nem sokat remélt a loyalis és törvényes haladás lassú reformjától; érezte, ösztönszerűleg sejtette, hogy a feudalisticus állapotból való átmenetel a modern állami élet terére katastrophák nélkül meg nem történhetik. Szelleme ez időben már bejárta a fejlődési processus amaz útját, mely forradalomhoz vezetett és azért, mikor észrevette, hogy a forradalom szele Ausztria határain is áttört, hogy az olasz nemzeti és demokratikus forradalom Ausztria olasz tartományaiban is kiütött, lelkesedéssel üdvözölte e forradalmat és egy ódai szárnyalású dalában a maga forradalmi rokonszenveinek Olaszországgal szemben erőteljesen adott kifejezést. Üdvözli az olaszokat, mint a szabadság dicső és szent katonáit, a megrémült zsarnokságot pedig a Cæsar-gyilkos Brutus szellemével fenyegeti. A szabadság küzdelméből ő is reményt merít s a jövőben helyezett szilárd hittel mondja:

Eljő, eljő az a nagy szép idő,
A mely felé reményim szállanak,
Mint őszszel a derültebb ég alá
Hosszú sorban a vándormadarak;
A zsarnokság ki fog pusztulni és
Megint virító lesz a föld szine.

A költő lelke belát a közel jövőbe, hallja a szabadság szárnyainak csattogását a magyar puszták fölött is; de keserű lélekkel látja azt is, hogy azok, kiknek kötelességük volna az emberi szellem ez új irányát tettel üdvözölni, csak beszélnek, csak vitatkoznak hiu és elmult dolgok fölött.

Ezért ellenök fordul haragvó lelkének maró gúnyjával az *Országgyűléshez* című versében. Lelke unja a sok beszédet, melytől a hon meg nem él, s azt a visszásságot, melyet a hon bölcs atyái a tényleges helyzettel szemben tanúsítanak. De nem csak gúnynyal ostorozza a nagy beszélők seregét, hanem meg is mondja, mit kellene legelőször tenniök, hogy méltónak mutassák magokat az új idők szelleméhez. Követeli, hogy adjanak a népnek sajtószabadságot, mert most:

A szellem rab: s a ronda légbe fúl.
A szellem rab: mint a hitvány kutyát
A ház végére láncba szorítják,
S láncát harapva tördeli fogát,
A melylyel védni tudná a házát.

Itt a forradalmi irány már nemcsak a tartalmon látszik meg, hanem a külső kifejezéseken is. Az a nyers hang, azok a durván mérges szavak, melyekkel az idézett sorokban találkozunk, a forradalom szellemének harsogó kiáltásai. Itt már a kifejezésekben is a demokrata neveletlensége izen hadat az előkelő kiváltságos osztályok kifejezésbeli eleganciájának s üres szópompájának. Durvaságok, nyerseségek biz' ezek; de értük a forradalom költőjét nem szabad elítélni, mert a forradalom költészete a vihar költészete, s szépsége nem a mozdulatok és hang etiquette-szerű símaságában rejlik.

Az általános szabadság eszméjével egyidejüleg már a nemzeti szabadságé is föllép *Beaurepaire* című költeményében. A költő Beaurepaire francia tábornok ismert hősies tényét énekeli meg merész oldalvágásokkal a királyság és a németség ellen, mely utóbbiban a költő fajának nemzeti antagonismusa nyilvánul. Ő Beaurepaire-t például állítja a nemzet leendő hősei elé, a mint költeményének tárgyait legörömestebb a nagy francia forradalom eseményeiből veszi. Hiába, a francia forradalom történetének tanulmányozása nem maradhatott hatástalanul az ő lelkére sem!

Ez alatt a nemzet ép oly gyorsan haladt a forradalom, mint ez a nemzet felé; mert alig hangzottak el Petőfi e költeményei, már kitört a bécsi forradalom, s a mint ennek híre megérkezett, lángra lobbant a gyuló anyag Pesten is. Megérkezett a nagy nap: március 15-ke és Petőfi álma beteljesedett. De minő forradalom? Oly forradalom a milyen még soha sem volt. Nem véres, nem iszonyatos; nincsenek itt zilált fürtű menadok, vad sansculotte-ok Pest utcáin nem lejtik a carmagnolt, nem ölnek meg senkit; hanem visszaadják szabadságát a nép emberének, a demokratia üldözött prófétájának. Nem forgatja feje fölött senki az emberölés mesterségének eszközét; hanem a tavaszi eső ellen békés esernyőt feszít feje fölé, s így proklamálja kényelmesen az emberi szellem szabadságát, a modern élet nagy vívmányát: a sajtószabadságot s hallgatja e szabadság első termékét: Petőfi *Nemzeti dalá*-t. Mintha egy kiválóan intelligens nép eljegyzését ünnepelné a szabadság geniusával, olyan emelkedett szellemű, humanus forradalom volt ez a március 15-kei magyar forradalom. És Petőfi nemzeti dala valóban méltó alkalmi költeménye volt a magyar nemzet és a szabadság ekkor tartott kézfogójának. Van valami fenséges erő és magasztos egyszerűség e dalban. Mintha az öntudatra ébredt nemzet férfias lelke szólna önmagához és az emberiséghez a rhetorika minden sallangja nélkül. Míg Vörösmarty *Szózata* a pathetikus szónoklat hatását kelti fel bennünk, addig Petőfi *Nemzeti dala* a maga férfias erejével, gondolatainak és érzéseinek fenségével a legméltóbban tolmácsolhatja a nemzet nagy érzelmeit. Azok a concret kifejezések, azok az apodicticus, ellentmondást nem tűrő ítéletek, melyek a költeménynek oly nagy erőt kölcsönöznek, összehasonlítva a *Szózat* abstract és sentimentalis phrasisaival, föltétlen elsőbbséget biztosítanak Petőfi *Nemzeti dalá*nak, s hogy mégis nem ez lett a magyar nemzet nemzeti éneke, hanem a *Szózat*, azt némely társadalmi-politikai külső körülményeken kívül fajunk sallangos ízlésének, bőbe-

szédű rhetorismusának tulajdoníthatni. Petőfi dala azonban e korszaknak mégis nemzeti dalává lett s a *Talpra magyar* sokáig úgy csengett füleinkben, mint harcra hívó a nemzeti szabadság és önállóság mellett.

Alig mult el a nemzeti ünnepszerű forradalom, a kivívott eredmények fölött érzett boldogságtól áradozó szív *1848 március 15-dike* című költeményben ad kifejezést érzéseinek. A költő gyermeteg kedélye a korlátlan csapongású öröm hangján énekeli meg e nagyszerű tettét az ifjuságnak; annak az ifjuságnak, mely híven az új idők intő szelleméhez, a tettek mezejére lépett, hagyván az országgyűlést: hadd beszéljen régi szokása szerint nagy sikeretlen.

A mint azonban a megnyert szabadság mámoros órái eltünnek, kezd eltünni a költő optimismusa is, helyet adván ama pessimisticus érzéseknek, melyeknél fogva a költő tudva, hogy ezután jön még a megpróbáltatás napja, kételkedni kezd, valjon a nemzet érdemesnek fogja-e mutatni magát a megnyert szabadság élvezésére és képes lesz-e a további jogok kivívására? A költő sejti és hirdeti a közelgő nagy napokat:

Kemény szél fuj, lángra kap a szikra,
Vigyázzatok a hazaitokra,
Hátha mire a nap lehanyatlik,
Tüzben állunk már tetőtől talpig.

Azután a szabadsághoz fordul az ima és hódolat ama sajátságos hangján, mely a szabadság után epedő költői lélek természetes kifolyása. Elmondja, miként kereste az emberiség a bujdosó szabadságot, míg végre az elérkezett, elfoglalta királyi székét; most trónusánál ünnepelve állanak a népek, várván erőt s boldogságot kölcsönző pillantását. De a szabadság arca halovány. Miért? Talán a jövőtől félti koronáját? Ne féljen; mert csak mozdítsa meg zászlóját, ezernyi ezer ember siet megvédeni őt, vagy meghalni érte:

S ha elesnénk egy szálig mindnyájan,
Feljövünk a sírból éjfél tájban,
S győztes ellenségednek megint kell
Küzdeni kísértő lelkeinkkel.

De az imádság és öröm hangját a gúny és szemrehányás hangja váltja fel, mikor *A királyokhoz* című versében megtámadja a monarchiát és nyiltan kimondja, hogy nincsen többé szeretett király. Itt már a republicanus kebel keserüsége nyilatkozik a szenvedélyes szemrehányás hangján. Kijelenti, hogy őszinte szót fognak tőle kapni a királyok, mihez ritkán van szerencséjök. Ez őszinte szót aztán köszönje meg a király úgy, a hogy tudja: börtönnel és akasztófával. Az ő szívében sem félelem, sem szeretet nincs; hiszen a szeretetet magok a királyok semmisítették meg. Tudja, hogy csak egy szavába kerülne a világot fellázítani, hogy a népek a düh Sámson-erejével rontsanak rájok; de nem akarja megkondítani a halálharangot, mert erre nincs szükség; minek rázni a fát, hiszen ha a gyümölcs megért, magától is lehull fájáról. De később kénytelen belátni, hogy még nem olyan érett gyümölcs ez a királyság, hogy magától is lehulljon, különösen nálunk és ekkor *Készülj hazám* című versében gúnyosan hívja ide Európa elcsapott királyait, mert hiszen ez a magyar nép dicsőségnek a:ja, ha hízlalhatja a királyokat. A republicanus dühével ront a királyoknak és kifogyhatatlan a királyság eszméjének ostromlásában. Szenvedélye nőttön-nő, míg végre — hogy úgy mondjam, — királygyilkolási maniává fajul.

Ne feledjük azonban, hogy Petőfi gyülölete a királyok ellen a világirodalomban nem áll példátlanul. Csak Miltonnak az *Angol nép védelmezése* című művét olvassuk, melyben a királygyilkolást nem csak jogosnak mondja, hanem magasztalja is: «A legmagasabb trónon ülő király fensége sem fénylett oly magasztosan, mint az angol nép fensége akkor, midőn lerázva magáról ama régi és hosszas időkön át létezett előítéletet, elítélte a királyt, ki az isteni jog ürü-

gye alatt mint ellenség viselte magát és a nemzet törvényeit lábbal tiporta.» Vagy még nyomatékosabban, mikor az isten akaratának, az isten előtt kedvesnek mondja a gőgös és kevély királyok egész pereputtyostól való kiirtását: «Az isten mutatta meg — úgy mond — az angol nemzetnek azt az ösvényt, melyen a király megöléséig jutott, mert minden nemzetek közül az isten legelőször az angol nemzetet szabadította meg az élet két legnagyobb rosszától: a zsarnokságtól és a babonaságtól. Az isten adta azt a szellemi nagyságot az angol nemzetnek, hogy királyát elfogva, elég lelkiismeretes legyen elítélni s ez ítélet alapján kivégeztetni és miután az angol nemzet egyszer ily dicsőséges tettet hajtott végre, nem cselekedhetik többé kicsinyes és alacsony módra, hanem fenkölten és nemesen gondolkozva a jövőben is mindig valami nemeset és magasztosat kell neki végrehajtania. Íme a genius haragja, azé a geniusé, ki lelke egész erejéből érzi az emberiség meggyaláztatását egy ember földi istenné tevésében, mikép appellál a vérpadra, a népek felszabadulásának vagy elnyomatásának végső és rettentő forumára. Az ember vadállati természete fölébred a meggyaláztatás gondolatának terhe alatt és állati ösztönének vérszomjával akarja megsértett méltóságát helyre állítani. Visszataszító kép, mely nemünk tökéletesedése iránt lesujtó kételyt kelt megborzadt szíveinkben s csak a több ezer éves igazságtalanság érzésének tudata az, mi kibékíti erkölcsiségünket.

Petőfinél is, mint Miltonnál, megdicsőül a királygyilkolás eszméje, csakhogy míg Milton a megtörtént gyilkosságot dicsőíti, Petőfi a kivégzendő királyság ellen tart vádbeszédet. A convent egykori államügyészének furfangjával és rabulismusával hordja össze azokat a tényeket, melyekből a királyság eszméjének megsemmisítése logikai szigorral következik. Felnyitja a történelem könyvét, különösen a magyar történelemét és felkutat minden tényt, mi csak valaha jogtalan és erkölcstelen történt a királyok

részéről. A szenvedély szilaj s a történeti igazság meggyőző hangján állapítja meg a vádat és türelmetlenül, izgató hangon követeli a királyság föltétlen és rögtöni eltörlését. Ha volt király idiota, erkölcstelen és aljas, nem kerüli el sorsát. Az ügyefogyott Endre,' a kerítő Gertrud, ki a

jó magyarokat
Kutyába se vette
Hivatalról, méltóságról
Le-letevegette,
A helyökbe meg a maga
Pereputyát rakta.
Maradtak vón', vesztek vóna
Ott a hazájokba.

Oly hangon vannak kigúnyolva és ostorozva, mely hang teljes és világos vonatkozást árul el a tényleges viszonyokra. Dobzse László léhaságát, Kún László 'korhelységét és V. László hitvány esküszegését élesen és csipősen rajzolja költeményeiben, melyek egynémelyike, ha nem bír is művészi szépséggel; de bír elég erővel a kívánt hatás elérésére, már csak azért is, mert világos és nyilt felhívással végződik a király ellen. Például a *Király esküjé*-ben:

Föl ha istened van,
Föl magyar nép! és e
Gaz királyt legottan
Fojtsuk az ártatlan
Áldozat vérébe.

Petőfi nem elégszik meg a történet adataiból levonható vádakkal, de látnoki lelkével beletekint abba a jövőbe, melyet a forradalmár, a radicalis republicanus képzelete oly közellevőnek gondol és e jövő eseményeit akként alkotja meg, hogy azokból a legsúlyosabb és legmeggyalázóbb vádat emelhesse a gyűlölt királyok ellen. *A király és hóhér* című versében a leghatalmasabb embert és a legnyomorul-

tabbat egymás mellé állítja, hogy az elsőt annál gyűlöletesebbé tehesse. A király és a hóhér! mily sajátságos ellentét. A király, mint egy földi isten az emberiség, a társadalom fölé emelte magát; a hóhért pedig a társadalom lökte a határain kívül álló utálat és borzalom gödrébe. Az emberiség e két számüzöttje találkozik egymással a költő haragvó képzeletében, sőt gyűlölete, mint egymás természetes kiegészítését, elválhatatlanoknak tekinti őket. Ott ül a király nagy kevélyen a fényes királyi széken s a nagy urak, e fényes szolgák, nyalják a kezeit. De a trónus egyszerre csak inogni kezd, mert a nép, az a föld, melyen a trónus nyugszik, megmozdult. Az urak az ingó trónus árnyékából lassanként szépen elsompolyognak és csak egy marad meg a király mellett, kinek szintén bibor ruhája van: a hóhér. A király, ki kénytelen volt végig nézni, hogy miként hagyják el eddigi hívei, megindultan nevezi a hóhért egyetlen hű emberének. De a hóhér arcátlan cynismussal így felel: «Azért, hogy itt maradtam, még nem vagyok híved, mert tudd meg, hogy a királyoknak nincs híve. Én önérdekből maradtam nálad, mert nekem te adsz kenyeret; mi egymás nélkül nem élhetünk.» Soha sértőbb és visszataszítóbb cynismussal ember nem gyalázta a királyokat, mint Petőfi e versében. De, mint mondám, a királygyilkolási mania mindegyre nagyobb tért foglal el viharos lelkében, míg végre *Itt a nyilam, mibe lőjjem?* kezdetű versében a vértől megrészegedett tigris vad örömével kezd ujjongani. Mintha a mobnak, a társadalom söpredékének hangját hallanók, mikor egy királyi palotában vadállati gyönyörrel dúl, úgy csengnek füleinkben e költemény kifejezései. Érzelem a nyelv külsőségei által aligha festhető plastikaibban, mint e versben. A költő belelövi nyilát a királyi szék bársonyába, hogy csak úgy *porzik* bele; s nem kíméli a királyi fenség jelét, a bibor köpenyt sem:

Piros bársony köpenyege,
Ide vele, hamar ide,
Lesz belőle lótakaró,
Úgy is épen arra való,
Éljen,
Éljen a köztársaság!

A hatalom jelét: az arany pálcát kicsavarja kezéből és helyébe ásót és kapát nyom, hogy legyen mivel megásnia sírját. És azután valami sajátságosan pórias hangon hívja fel a népet, hogy mászszék a király képére. Gondolhatni, hogy ezek az erőtől duzzadó vad kifejezések, mily hatással lehettek ez időtájt az amúgy is szenvedélyes és elkeseredett szívekre!

Lelkének viharos haragja később a királyi trónus árnyékában sütkérező kiváltságos osztály tagjait is megbélyegezi. Demokratikus és forradalmi szilajsággal kél a nép védelmére s követeli odaültetését az általános szabadság és jog asztalához. Eddigi rabszolgaságát, nyomorát lánglelke megmérhetetlen fájdalmának keserűségével nézi és nemes szívének minden szenvedélyével fáradozik a nép sorsának enyhítésén. Szenvedélye különösen akkor válik fenségesen viharossá, midőn látja, hogy a kiváltságos főurak a kor intő szózatával szemben még mindig siketek. Haragvó lelke ki is tör egy versben, oly viharosan, de egyszersmind oly nemesen, mint senki másé, ki valaha a költészet nyelvén emelt szót a megvetett, elnyomott és leigázott nép érdekében. Petőfi e verse nemcsak erőteljesebb, nemesebb is, mint Burns vagy Moore ilyes költeményeik. Tudjuk, hogy Moore, az ir dalok költője, az ir nép fia egy leigázott és veszni indult faj égető gyűlöletével támadja meg az ir nép elnyomóit; hogy Burns, ez a skót paraszt, ki érzi a genie erejét, mit tett és mit írt az angol társadalom kiváltságosai: a papság és nemesség ellen. Lelkének egész elkeseredettségével, a mély bánat és fájdalom hangján mondja: «Nagyon leverő látni, hogy egy ember, kinek nincs annyi tehetsége,

hogy maga erején naponkint 8 garast kereső szabó legyen, kinek lelke nem ér 3 fillért, miként találja meg és élvezi azt a figyelmet és kitüntetést, melyet a szegény genietől megtagadnak», s a társadalmi egyenlőség nagy igazságát hirdeti a következő szavakkal: «Az ember mindezek dacára mégis csak ember (A man is a man for a' that) és a paraszt épen annyit ér, mint a lord. Igen, van a természetnél fogva is nemes ember és csak az nemes ember, mert a ruha a szabó dolga, a cím pedig a kancelláré; az egyetlen és igazi nemesi oklevél egyenesen a mindenható isten kezéből jön.»

Petőfi türelmét elvesztve, szintén ilyen ingerült hangon fordul a nép elnyomói ellen, a *Mágnásokhoz* című költeményében:

Dicsőséges nagy urak, hát hogy vagytok?
Viszket-e úgy egy kicsit a nyakatok?
Új divatú nyakravaló készül most
Számotokra: nem cifra, de jó szoros.

A dühöt lehelő sarcasmus e kitörése után a méltatlankodás és panasz hangján hányja az urak szemére, hogy noha a nép számtalanszor könyörgött terheinek enyhítéséért, az urak elég emberietlenek voltak e könnyítést megtagadni tőle. A boszú kéjes érzetével kérdi tőlük, hogy mi történnék, ha a nép, melyet ők állatnak tekintenek, mint az állat fizetne a vett szenvedésekért? Érzelmeinek nőttönnövő hevével hívja fel a népet:

Ki a síkra a kunyhóból milljomok!
Kaszát, ásót, vasvillákat fogjatok!
Az alkalom maga magát kinálja,
Ütött a nagy boszúállás órája.

A költő mind vadabb lesz, míg szilajsága és szenvedélye eléri ama szédületes magasságot, melytől az emberi lélek megborzadva visszahökken:

Ezer évig híztak rajtunk az urak,
Most rajtok a mi kutyáink hízzanak!
Vasvillára velök, aztán szemétre,
Ott egyék a kutyák őket ebédre.

Itt egyszerre megáll a költő s egy merész szökkenéssel a kibékítő humanismus nemes és vonzó birodalmába csap át:

Hanem még se atyafiak, megálljunk,
Legyünk jobbak, nemesebbek ő náluk;
Isten után legszentebb a nép neve,
Feleljünk meg becsülettel nékie.

Majd békére hívja az urakat, mert mindnyájokra szüksége van a hazának. Haza! ez a nagy szó, ez a szent eszme az, mely kibékítette e napokban az elnyomottakat és az elnyomókat. E szent eszme védelmében egyesül úr és szolga, e szent eszme szelidíti meg a nép lelkét és teremti meg a magyar forradalom ama lélekemelő látványát, hogy a nemesség nem kénytelen kimenekülni vagy áruló módra az ellenség sorai közt harcolni a haza ellen. Ez eszme túlsúlya különbözteti meg a magyar forradalmat a többi forradalmaktól.

Petőfi nem marad a forradalom és demokratia internationalis terén, hanem visszatér a nemzeti élet talajára épen úgy, mint a magyar nemzet, melynek leghivatottabb tolmácsolója az ő muzsája volt. A magyar nemzetnek sem engedett végzete hosszas időzést a most proklamált általános demokratiai és népszabadsági eszmék körében való időzésre, mert csakhamar önvédelemre kellett fölemelni azt a fegyvert, melylyel annyiszor harcolta végig a létért való harc keserves és vígasztalan küzdelmét. A bécsi reactionarius kormány vagy a mint akkor nevezték, a kamarilla fellázította a horvátokat és a «lovagias bán» e «kedves rebellis» szerezsánjaival az ország fővárosa felé tartott; benn pedig a szerbek, biztatva és támogatva a kamarilla által,

vérbe és lángba borították azt a földet, mely nekik nemcsak menedéket, hanem másfél századon át a kenyér mellett még emberi jogokat is nyujtott. Egy szóval: a haza veszélyben volt. A megnyert szabadság mámora eltünt és a szíveket a bizalmatlanság és gyáva kétségbeesés kezdték elfoglalni. Úgy látszott, mintha a nemzet nagy többsége nem bíznék önerejében, mintha félne a közelgő veszedelemtől s kész lenne a nyomoruságos tengődhetésért lemondani most megnyert jogairól és szabadságáról. Maga a kormány is habozónak s egy-két tagját kivéve erélytelennek látszott a közelgő veszélyekkel szemben. Féltek a nyilt harctól s alkudozások és félrendszabályok által akarták az elháríthatatlanul közeledő vihart hatástalanná tenni. A loyalisok különösen a kamarillával szemben voltak túlságos óvatosak.

Petőfi lánglelke érezte, hogy itt nincs helye az érdekek kiegyenlítésének; hogy az elemek csatáját nem lehet szalmacsóvákkal elijeszteni, mint egy bizonyos francia akadémikus akarta a jégesőt; hogy minden erélytelen föllépés, minden késedelmeskedő politikai fogás, alkudozás csak önmagunk gyöngítésére szolgál; hogy a nemzetet nem a mérséklet fogja megmenteni, hanem a legszélsőbb határokig fokozott nemzeti erőkifejtés. Lelke irtózott a gyáva meghunyászkodásnak még csak gondolatától is, ezért minden tehetségével azon van, hogy a nemzet harcvágyát fokozza, hogy a kishitüeket kiüldözze azok soraiból, kik a haza és nemzet szent ügyének védelmezésére vállalkoztak. Ez okból költeményeiben majd lelkesít, majd korhol, sőt honfiainak fajgyűlöletét is fel akarja kelteni s kíméletlen kezekkel tépi fel azokat a sebeket, melyek az idő jótékony hatása alatt már hegedni kezdettek. Haragjában, szégyenében igazságtalan lesz akárhányszor, s nem kiméli még azt a gyüldei ifjuságot sem, melynek bálványa volt, mely ép oly erővel kívánt haladni, mint ő, — ha ez az ifjuság csak egy parányira is habozni látszik; sőt nem kíméli a nemzet leg-

nagyobb és legtiszteltebb embereit sem, ha azok olyast követnek el, mi az opportunitás vagy óvatosság színét viseli magán. Megtámadja Vörösmartyt oly kíméletlenül, hogy később szükségesnek látja egy nyilatkozattal igazolni magát. Meglehet, hogy e nyilatkozatra szükség volt a kortársakkal szemben; de én azt hiszem, hogy Petőfire ez esetben nem lehet a mindennapi ethika azon elveit alkalmazni, melyek szerint a magunk fajta emberek kisszerű cselekvéseit szokták megítélni. A politikus Vörösmarty nagyot vétkezett a költő Vörösmarty rovására, mert megszavazta az olasz szabadság elnyomására kívánt katonaságot, tehát kész volt a szabadságért annyit küzdött magyar nemzet fiait eszközökké alacsonyítani egy nép szabadságának elfojtására. Így fogta fel a dolgot Petőfi, s nem méltó-e e tény arra, hogy a költő, ki irtózik a gondolattól, hogy nemzete legyen a szabadság hóhérlegénye, elkeseredetten apostrophálja azt a költőt, ki öngeniusához hűtlenül, e bűnt elkövetni nem irtózott. Hozzá még azt sem mondhatjuk, hogy Petőfi helytelenül ítélte volna meg a politikai helyzetet, mert a történelem megmutatta, hogy ő látott helyesen és hogy csak az események gyors fejlődése mentette meg a magyar nemzetet attól a csapástól, melyet ez a politika a megszavazott sereg kiersztésével ejtett volna a nemzeti ügyön.

Forradalmakban nem az óvatosság, hanem a merész és bátor föllépés biztosítja a sikert, ezért Petőfi nem csak egyeseket támad meg a félénkség és habozás bűnéért, hanem magát a nemzetet is, különösen a nemzetnek azt az osztályát (táblabírók), mely üres szőrszálhasogatással és szószátyársággal akarta elintézni a kor nagy kérdéseit. Így *Készülj hazám* című és *Megint beszélünk, csak beszélünk* kezdetű költeményeiben. Különösen ez utóbbiban ad fájó hangot, mert érzi, hogy egyedül vagy csak kevesed magával van, ki nem csak beszélni, hanem tenni is tud:

Megint beszélünk s csak beszélünk,
A nyelv mozog s a kéz pihen;
Azt akarják, hogy Magyarország
Inkább kofa, mint hős legyen.

Faját ezért lelkesíti tettekre, ezért követeli, hogy ragadja meg a fegyvert, mely egyedül képes megmenteni a szégyentől, lealáztatástól:

Elég soká voltunk fajankók,
Legyünk végtére katonák!
Elég volt már a furulyából,
Riadjatok meg harsonák!

E költeménynyel Petőfi egész sorát kezdi meg ama gyönyörű katonai és harci daloknak, melyek számára a magyar Tyrtæus nevét biztosították.

A hadsereg, melynek Petőfi hegedősévé lesz, nemzeti hadsereg; hozzá a nemzet aspiratiói tapadnak; zászlóit a mult nagy hadi emlékei koszorúzták meg. Ez a hadsereg nem a fejedelmek játékszere, hanem a megtámadott nemzetnek önvédelmére kihúzott kardja.

Petőfi, mielőtt e hadsereg voltaképen megalakult volna, már írt egy-két dalt, de ezek inkább csak a nemzet ifjuságának föllelkesítésére voltak irányozva. E dalok egyikében *(Bordal)* vidám, gondtalan hangon énekeli, hogy egyik kezében a kardja, a másikban pohara van s ivásra biztatja pajtásait, mert hiszen ki tudja, mit hoz a holnap, s a mire virrad, nem dobolnak-e majd csatára? E költeményben főkint a katonai élet vonzó oldalát akarja bemutatni a nemzet ifjuságának; a másikban: *Van-e mostan olyan legény* a katona könnyüvérüségével buzdítja bajtársait a harcra; s költeményének hangja élénken emlékeztet egyik-másik könnyű menetelű kuruc tábori dalra, nem hiányozván belőle a kuruc dalokban nyilatkozó naiv és népies humor sem:

Van-e mostan olyan legény,
A ki fél?
Ha a mennykő jár is ott
A fejénél
Takarodjék el közülünk
A gyáva,
Bujjék bele a kemence
Lyukába!

Sajátságos bájt kölcsönöz e katonai daloknak a szerelem több helyen fölcsillámló érzelme. A költő, ki szerelemért akart élni, s azt oly megragadóan énekelte meg, nem mehet csatába a nélkül, hogy vissza ne emlékezzék szerelmének tárgyára: kedves feleségére. *Feleségem és kardom* című költeményében a családi boldogság vonzón festett jelenetét mogorván néző kardnak tudtára adja, hogy ne féltse őt, mert hiszen az ő felesége nem azért ölelte át, hogy elvonja a harctól, az ő feleségének ritka lelke van, mely nem fogja férjét nemes és nagy elhatározásában gátolni, hanem

Ha szüksége van a
Hazának karomra,
Téged saját keze
Köt fel oldalamra
. . . .

Oldalamra köt és
Bucsúját így veszi:
Menjetek, legyetek
Egymásnak hivei.

Ilyen asszony való nékem kezdetü versében e viharos napok közepette is ráér a legszebb szerelmi dalok egyikének megírására, sőt egész sorát írja nejéhez a legszebb és legnemesebb hangú szerelmi költeményeknek: *Ma egy éve*, *Itt benn vagyok a férfikor nyarában*, *Tudod, midőn először ültünk*, *Ti akácfák a kertben*; *Hideg idő, hűs őszi szél* kezdetű költeményeiben a legszelidebb érzelmeknek ad han-

got, mintha lantja nem is ismerné a csaták viharának fenséges accordjait.

A költő azonban nem elégszik meg a katonai élet könnyebb oldalai által támasztott érzések dalolásával, hanem majd a mult idők fényes harci nagyságaira *(Rákóczi)* tekint vissza, majd pedig a jelen háború lélekemelő vitézi tetteit, így *Lenkei százada* című dalában az idegen földről ezer veszély közt a haza védelmére haza siető huszárokat énekeli meg. A székelyekhez két ízben szól. Egyik versében elmondja, hogy a magyar nép egyedül áll, de ha a székely kezet fog vele, bátran néznek az ellenség szemébe. S ekkor

Hijába Bécs, hijába van gazságod,
Küldheted ránk a rácot, a horvátot.

Egy másik költeményben pedig az öröm és lelkesedés hangján magasztalja a székelyeket. Nem biztatja, nem lelkesíti őket, hiszen ők ott harcolnak, hol a csata legrémesebben zúg, bokrétát tűzve kalapjok mellé, úgy mennek a harcba, mint mások a menyekzőre.

Petőfi nem elégszik meg a való tények dicsőítésével, hanem még atyját is oda állítja a haza védői közé. Valóban nincs magasztosabb, lélekemelőbb gondolat, mint maga mellé szólítani a csaták tüzébe őreg atyáit, kinek kórágyához elhatott a «vészben a hon» kiáltás; háborúba vinni azt az öreget, ki hazájából még annyi földet sem mondhat magáénak, a mennyiben egykor koporsója elfér; de ki épen azért, mert szegény, igazán szereti hazáját. A fiu büszke lesz apjára, pedig eddig az volt büszke reá s cserkoszorúra tartja érdemesnek:

És ha többé nem látnálak téged,
Látni fogom fényes dicsőséged:
Könyem leszen sírodnak harmatja,
S híred a nap, mely azt felszárasztja.

Megénekli a honvédet, kinek neve az isten után legszentebb nevezet; s *Tiszteljétek a közkatonákat* című versében ama névtelen félisteneket, kik tisztelkedve mennek el a tisztek mellett, holott voltaképen a tiszteknek kellene köszönteni őket. Igen, mert a szegény közkatonának díjul csak kenyeret és rongyokat dob a haza, s számokra nincsen lap a történet könyvében, hová dicsőségöket földjegyezzék:

Ha megtérnek csonkán a csatából,
Koldusbotot ád a haza nékik,
S ha elesnek, a felejtés árja
Foly sirjukon s neveiken végig;
És ők mégis neki mennek bátran
Az ellenség kardjának, tüzének.
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek!

A költő lelke azonban olykor a csaták viharában is visszasóhajt a béke csendesebb napjai után s *Pacsirta szót hallok megint, Ki gondolná, ki mondaná* kezdetű költeményeiben az elegia nemes hangján siratja meg a csaták pusztításait. A költő pacsirtaszót hall megint, s szívének oly jól esik e dal, mert eszébe juttatja, hogy nemcsak katona, hanem költő is. Eszébe jut a pacsirta daláról a költészet és szerelem, álmodik e dal szaván és álmai oly édesek kedveséről:

Dalolj pacsirta! hangjaid
Kikeltik a virágokat,
Szívem, mily puszta volt és benne már
Milyen sok szép virág fakad.

Petőfi harcias költészetének tetőpontját *Csatadal*-ában érte el, s ezt maga is érezni látszott, mert dalát a képviselőháznak a következő sorok kíséretében küldötte meg: «Képviselő polgárok! Minő nagy fontosságú lehet egy költemény, bizonyítja a francia tábornoknak egy levele, ki azt

írta a conventnek, hogy vagy küldjenek neki tetemes segédserget, vagy küldjenek egy kiadást a *Marseillaise*-ból. Ha elég buzdítónak találják önök a következő költeményt, nyomassák ki annyi példányban, a mennyit szükségesnek fognak látni és küldjék szét országszerte a magyar táborban. Részemről igen óhajtom, hogy midőn szigoru körülményeim elvontak egy időre a hadipályától, legalább lélekben azalatt részt vegyek nemzetem harcában.» E jellemző levél élénk tanúságot tesz arról, mily érzelmek hevítették a költő lelkét, midőn e csatadalt írta. Egy hadtesttel akart segíteni nemzetének, mint Rouget de l'Isle, s ha a csatadal nem válhatott is oly megdöbbentő erejűvé, mint a *Marseillaise*, nincs hiával azoknak a jellemvonásoknak, melyek a francia költeménynek lelkesítő erőt kölcsönöztek. E dal olvasásánál idegeink megmozdulnak, érezzük a vér részegítő szagát s lelkünkön erőt vesz ama sajátságos exaltatio, mely a katonát a trombita harsogásának s a dob pergésének hangjainál szokta meglepni. A faj nemes büszkeségének hangja szól e dalból elragadóan és magasztosan:

Véres a föld lábam alatt,
Lelőtték a pajtásomat,
Előre!
Én se leszek roszabb nála,
Berohanok a halálba.
Előre!

Valami bűvös erő ragadja meg egész lényünket; érezzük a lelkesedés ama szent tüzét, mely legyőzi a haláltól való félelmet és vonz, mint az örvény ellenállhatatlan erővel.

Említettük, hogy Petőfi felkölti nemzetében a fajgyűlölet szunnyadozó, de egészen soha ki nem aludt tüzét is. És ez természetes. Nemünk végzete és szégyene, hogy az erős a gyöngébb elnyomására törekszik. A történelem összes undokságai, visszataszító erkölcstelenségei e tényre

vihetők vissza, s ez okozza, hogy a világtörténet folyamán minden népnek meg volt a maga ellensége s ennélfogva a létért való harca is. Így volt ez a magyarral is, sőt nekünk talán még bővebben kijutott a harcból, mint más nemzeteknek. Úgy látszik, hogy a világtörténelem geniusa nemzetünket arra prædestinálta, hogy a vele szomszédos némettel folytonos küzdelemben legyen, úgy szellemi, mint anyagi téren. Ha Attilát és hunjait őseinknek fogadjuk el, már nálok megkezdődik a létért folytatott küzdelem, mely a *Niebelungenlied*-ben találja költői kifejezését. De a harc a honfoglalás óta eltelt ezer év alatt sem szünik meg; hanem folytonosan növekedik, míg a három utolsó században tetőpontját éri el s kifejleszti azt a fajgyűlöletet, mely e háromszáz év folyamában néhányszor a maga egész borzasztóságában nyilatkozik. A költészet, a nemzet viszontagságainak eme hű tükre, elénk is tárta e gyűlöletet mindannyiszor, valahányszor a két nemzet antagonistikus torzsalkodása nagyobb hullámokat vert. A kuruc kor népies költészetének ily irányú nyilatkozatai s a jelenkori népköltészetnek *Megállj német*-féle némileg humoros színezetű termékei eléggé ismeretes tanúságai annak az antagonistikus faji érzésnek, mely a magyar nép lelkében oly régi keletű. A nép ez alapérzése Petőfinél óriási arányokban jelenik meg; a magyar forradalom idején nem egy költő adott kifejezést e fajgyűlöletnek, de erő és jellemzetesség tekintetében egy sem közelíti meg Petőfi versét:

Mit nem beszél az a német,
Az isten nyila ütné meg!

Azt beszéli, hogy fizessük az adósságát. Ha csinálta, hát fizesse, ha tán meggebbed is bele. Aztán így következik a felelet a német minden egyes követelésére. A költő visszaemlékezik a szabadság mézes heteiben kötött testvéries kibékülésre, mikor ide jöttek csókolózni; ők, kik most ide akarnak jőni hadakozni. Hát hiszen csak jőjjenek, de

hosszú falábakon, hogy annál könnyebben elfuthassanak. — Itt aztán a megvetés vérig sértő kicsinylésével mondja:

Fegyverre nem is méltatunk,
Mint a kutyát kibotozunk,
Úgy kiverünk, jobban se kell,
Még a pipánk sem alszik el.

Nem salonias szavak biz' ezek, hanem azért erőteljes és igaz kifejezései egy vad és visszariasztó szenvedélynek.

A népek sorsának kereke egyet fordult. A szabadság születési évének végével beköszöntött a szabadságnak halála is. A mozgalom, mely oly gyorsan járta be a civilisált világot, kihalóban volt s a költő sejtve ezt, érzéseinek a fájdalom és resignatio hangján ad kifejezést *Európa csendes* kezdetű költeményében. Európa újra csendes, elzúgtak forradalmai; de azért, hogy már csak a magyar kezében cseng a kard, a költő nem esik kétségbe, hanem bízik nemzetében s a szent eszmének erejében; hiszi, hogy a szabadság istene áldóan tekint a magyarra, ki vérrel áldoz neki akkor, mikor mások könynyel sem mernek áldozni:

Vagy kell-e még több, hogy áldásod
Ne érdemetlen szálljon ránk?
E hütlen korban mi utolsó
Egyetlen híveid valánk.

A költőben még ama nemes bizalom él, mely e harcok folyamában Európa szabadságát magyar fegyver segélyével akarja kivívatni. Szép álom, magasztos ábránd, melyet a rideg való csakhamar széttépett.

Az orosz betört s a nemzet győzelmes harca kétségbeesett küzdelemmé változott. Valami sajátságos elfogultság, reménytelenség lepte meg a nemzetet; de a költő a csüggedés e pillanatában is lelkesítő hangot ád, bár szavaiban

mindenütt ott rezeg a kétségbeesés resignatiója. *Föl a szent háborúra* kezdetű költeményében elérkezettnek hiszi az utolsó próba idejét. De ő nem retteg ez utolsó ítélettől sem magáért, sem nemzetéért; rettegjenek azok, kik galádul rátörtek a magyarrá. Lelkesülten hívja fel nemzetét a háborúra:

Föl hazámnak valamennyi
Lakója!
Ideje, hogy tartozását minden ember
Lerója.
Ki a házból, ki a síkra
Emberek
Most az egész Magyarország legyen egy nagy
Hadsereg!

A költő lantján végül a vallásos érzés húrja is megrezdül. A veszedelem nagysága, a végső küzdelem lesujtó tudata felkölti a kebelében szunnyadó vallásos érzést ép úgy, mint felköltötte a nemzet ilyes érzéseit. A küzdelem azonban mind reménytelenebb lesz, s a költő is elveszti bizalmát a nemzet erejében, hitét a végső győzedelemben. Lelke össze látszik rogyni a nemzetet ért szörnyű csapások terhe alatt és *Szörnyű idő* kezdetű költeményében a kétségbeesett fájdalom hangján ad kifejezést a nemzet sorsa fölött érzett aggodalmának. Elbeszéli a haza pusztulását és kétségbeesetten kérdi: valjon elveszünk-e mind egy szálig, vagy marad valaki, hogy leírja a szörnyű időket.

Megértük ezeket mi mind
Akad-e majd,
Ki ennyi bajt
Higyjen, hogy ez történet?
És e beszédet nem veszi
Egy őrült, rémülésteli
Zavart ész meséjének.

Lángszellem! te nem élted túl, elestél a harc mezején, s megkímélt a végzet, hogy ne kelljen még szörnyűbb dolgokat is megérned. Nemzeted még csak azután látott sötét, szomorú napokat, mert megsulyosodott az idők járása fölöttünk. De a végzet, mely lesujtá, fel is emelte őt, s él ma is újult erővel, s most már talán nem is egészen lomhán, tétlenül.





A VÉLETLEN.

ELBESZÉLÉS.

Irta

MARGITAY DEZSŐ.

JUDIT néni testvére volt anyámnak. Magas, száraz nő volt, éles, hajlott orral, igen erős tekintetű sárga szemmel s a lehető legegyszerűbbnek látszó, de azért mesterséges hajfonadékkal. Nagyon elevenen emlékszem hajpogácsáira, melyek két oldalt halántékait fedezték; sokszor mellé térdeltem gyerekkoromban a divánra, mikor ott ült s gondolataiba mélyedve csörgette kötőtűit, hogy megbámuljam ezeket a mesterségesen font, művészien szőtt hajpogácsákat, melyek mindennap megujuló, de mindig ugyanazon alakú és szövetű remekei voltak a hajművészetnek.

Mindig titkos borzongást éreztem ezeknek a pogácsáknak szemlélete közben, elgondolva, hogy mennyi fáradságba kerülhet azok előállítása!

Judit néni nem volt senkiné; hozzá soha senki sem közeledhetett aféle bizalmaskodó kifejezésekkel, a milyeneket az elkényeztetett férjek sokszor megengednek maguknak.

Neki nem volt férje ezen a föld hátán. S ha a lélekvándorlás, melyet egynémely tudós állít s mely szerint az emberek különböző csillagzatokban újra és újra születnek, — igaz, Judit néni semmiféle csillagzatban nem volt fér-

jes asszony; — legalább én nem tudom úgy képzelni őt. — Én csak a kanapén ülve tudom képzelni Judit nénit, hamuszürke ruhájában, magas nyakfodorral, melyet ő — nem tudom miféle nyelven? — krézlinek nevezett; kezében az örökön-örökké mozgó — most erősebben, majd lágyabban csörgő, villogó kötőtűkkel.

Hej, mikor ezek a kötőtűk nagyon villogtak és nagyon zörögtek!

Való szent, hogy ilyenkor én is, Nellike is, Fintorka is, Mijóka is — meg egyáltalában minden lábbal biró és futásra képes, eleven lény, ki lábujjhegyen, ki meg amúgy istenigazában nekidűlve a futásnak, eltisztultunk a közeléből, mert ilyenkor, tudtuk, hogy nem tartozik legfőbb erényei közé a szelidség és jámborság s csak egy piszre, mindjárt kész volt a keze, vagy legalább úgy rá tudott tekinteni a körülötte szöszmötölőre, hogy rögtön elállott tőle a lélegzete.

Mikor azonban a kötőtűk szelíden, úgy szólván hangtalanul forogtak ujjai közt; mikor a néni szemeit félig behunyva, hátradűlve ült a kanapén, akkor Fintorka nyugodtan aludta az igazak álmát a néni lábainál, a puha lábvánkoson, Mijóka meg ott sétálgatott az ölében; dorombolt, törleszkedett, s azon látszott lenni, hogy magasra emelt farkával valamiképen leüsse a néni orráról az arany hajszálba foglalt szemüveget.

Judit néni még csak le se lökte őt az öléből, hanem inkább föl-fölemelte az orrát, mikor a cicafark közeledett felé és kötötte tovább azt a harisnyát, mely az én gyerekképzelődésem szerint, olyan volt, mint a bagolykirályné vára, mely esténkint egész a fellegekbe veszett el, olyan hosszúra építették s hajnalra úgy elpusztították az incselkedő, ellenséges démonok, hogy egészen újból kellett kezdeni.

Nellikének ilyenkor — t. i. mikor a kötőtűk lágyan, nagy zörgés nélkül forogtak — ott volt a helye a néni

oldalánál álló gyermek-karosszékben; neki szabad volt ilyenkor letenni a kötést s képes könyveket nézni, vagy bábuit öltöztetni; a néni megengedte, hogy dúdoljon mellé, sőt még azt is eltűrte, ha felugrott székéről s a bábunak két karját két kezébe fogva — szegény baba! sokszor majd kétfelé repedt belé! — táncolt vele a szobában fel és alá.

Köztudomású dolog volt, hogy Judit néni Nellikét kiválóan kedveli. Majdnem úgy kedvelte, mint Mijókát, meg Fintorkát.

Hanem bezzeg nem volt nekem kis karosszékem a néni oldalánál!

Én, ha a kötőtűk nem zörögtek nagyon, leülhettem a szoba közepére, a földre, s rakosgathattam a geographiai kockákat egymás mellé, hogy Kassa északnak, Orsova meg délnek essék.

Hanem próbáltam volna meg csak papirkatonákat szabdalni, vagy a Mijóka lábacskáit dióhéjba szorítani, vagy a Fintorka orrába tubákot nyomni!

Na hiszen! Tudom én istenem, lett volna ne mulass! Pedig mind a három műtételre roppant, de roppant kedvem volt, úgyannyira, hogy nappal, ha rágondoltam, negyedórákig el tudtam csak a képzelet fölött is nevetni, hogy Fintorka hogy prüszkölne a tubáktól; hogy törülné a földhöz orrocskáját? Mijóka meg hogy táncolná a kalamajkát kopogós, új divatú cipőjében? Éjjel meg — bár mindig igen jó álmom szokott lenni s reggel is csak sok zaklatás után tudtam rászánni magamat, hogy iskolába menés végett elhagyjam az ágyat — úgy felugrottam volna fekhelyemből, mint a sajtkukac, ha valaki azt súgta volna a fülembe, hogy:

— Te, Tivadar! gyere, húzzunk cipőt a Mijóka lábaira s tubákoltassuk meg Fintorkát, hogy legyen mit kedves egészségére kívánni.

Hej, milyen készen lettem volna erre a dologra!

Hanem akármilyen jámbor arccal közeledtem is felé-

jük, Judit néni mindjárt rám szegezte éles pillantású, sárga szemeit s én lesütött fejjel cammogtam vissza.

Nellikének volt kis karosszéke a néni mellett; nekem meg nem volt. Nellikének szabad volt engem leckéztetni; s azon ürügy alatt, hogy szemetelek, kikergetni a szobából; pedig legalább is két esztendővel fiatalabb volt nálam.

Használta is ezt az előjogot nagyon!

— Hogy ülsz, Tivadar? Már megint bepiszkoltad a mellényedet? Ni, Judit néni! Tivadar megint nyirbálja a papirt s beszemeteli a szobát!

Vagy ha én sárgarépát loptam a konyhakertből s Nellike meglátta, hogy milyen édesdeden csemegézem:

— Adsz nekem is Tivadar? Nem? No jó! Megyek, megmondom a néninek, hogy loptál. Aha! majd kikapsz te, csak várj rá!

— Nellike! — rimánkodtam ilyenkor. — Nellike! Adok neked is, csak ne mondd meg a néninek!

Adtam is! S én nem tehetek róla, hogy néha, néha paprika termett a sárgarépában, s mikor Nellike beleharapott, tele lett a szája a csipős jószággal.

Ilyenkor sírva futott aztán a nénihez; én egy óráig az asztal alá lettem internálva; hanem mikor kikerültem onnan, megboszultam magamat Nellikén?

Dehogy boszultam!

Jámbor fiu voltam egész életemben, hogy ritkítottam páromat. Mi közöm lett volna nekem a Nellike bábuihoz s köztük különösen a legszebbik asszonysághoz, a kinek Arabella volt a neve. Én nem vagyok oka, ha néha-néha az Arabellák is kedvet kapnak kipödrött bajuszt viselni!

Mert hát a divat nagy dolog, s ha Arabella föltette magában, hogy bajuszt növel, ki tehet róla!

Az ő dolga! Én még szörnyűködtem rajta, hogy olyan bolondos ideája jött.

Később keservesen meg kellett győződnöm, hogy az

asszonyok csakugyan nagyon különös természetüek; még az olyan komoly gondolkozásuak is, mint Judit néni, a ki pedig nem volt soha olyan idres-bodros, mint a Nellike Arabellája.

Ne tessék gondolni, hogy talán Judit néninek is bajusza nőtt volna! az csak az olyan tizenöt-tizenhat éves leánykákkal szokott megtörténni, ha — a többi diákul van!

Judit néninek tehát nem nőtt bajusza, hanem egy reggel, midőn letettem az utolsó jogi vizsgálatot (Nellike már régebben kikerült a «Madame» kezei alól!) s egy jelenet festésével foglalkoztam, melyben a szerelmes asszony férje szemeit enyelegve befogja, arcát pedig hátra fordítva, kacsint — nem a férjére, hanem más valakire! — mondom: akkor reggel benyit hozzám Judit néni s még mielőtt a képet elrejthettem volna, szigorú hangon így kezd hozzám beszélni:

— Ugyan te, fiu te! Mikor leszesz már embernyi ember? Micsoda gyalázatos kép ez itt az állványodon? Azt mondom, hogy dobd a tűzbe s ne lássak többé nálad efféléket. Légy meggyőződve, hogy Nellike sem fogja tűrni az ilyen mázolásokat, erkölcstelen léhaságokat, ha egyszer nőd leend.

Az ecset kifordult a kezemből.

— Nellike? Nőm?

— Igen.

— De hát . . .

Nem azon ütődtem én meg, mintha azt hittem volna, hogy Nellike másba szerelmes! sem mintha én lettem volna másba bolondulva, hanem, mert nyilvánvaló volt előttem, hogy mi ketten legkevésbbé szeretjük egymást.

— De hát, — kezdém újból.

Judit néni nem engedte, hogy befejezzem a mondatot.

— Én úgy akarom. Ezzel a szándékkal neveltelek föl benneteket.

— De hát hisz' Nellike unokanővérem.

— Annál jobb! Nellike már ismeri excentrikus természetedet s eléggé komoly, hogy tégedet korlátozni képes legyen!

A sárgarépa jutott eszembe. Ah! hát még bajuszos koromban is nevelő kezei alatt maradjak?

Csak volna kedvem ahoz a mennykő prókátorsághoz! De nincs! Semmi izem se kívánja. Egyébre meg nem tanítottak s most, nehogy a néni kegyeit s vele örökségemet elveszítsem, én hordjam hátamon a Nellike nyergét?

— Hanem hát — kezdém újból —

— Semmi, hanem hát! Én úgy akarom, érted?

— Hiszen ha néni úgy akarja, az más! De mit szól majd hozzá Nellike?

— Nellike derék, okos leány! Nellike tudja: minő hálával tartozik annak, a ki fölnevelte. Nellikének eszébe se jutott, mikor közöltem vele szándékomat, azt mondani, hogy: Hanem hát! Nellike egyszerre azt mondta, hogy: Néni rendelkezik velem; én tenni fogom, a mit néni parancsol.

Persze! hisz a nélkül is tudtam én azt régen, hogy Nellike okos leány! Ő egyszerre rá lett, a mit a néni ohajtott, gondolván, hogy:

— Majd Tivadar! Úgy is tudom, hogy Tivadar «nem»-mel fog válaszolni; hát minek haragítanám én magamra a nénit. Tegye Tivadar!

No, hát csak azért se tettem! Nem én!

Ha te olyan okos vagy, kedves Nellikém, én is követem a példádat. Bánom is én!

Mikor néni ideadta a jegygyűrűt, hogy húzzam a Nellike ujjára, mosolyogva tettem eleget óhajtásának.

Így esett meg a jegyváltás; Nellike és én boldog arapárrá lettünk. Hogy ő mit érzett magában az én jegygyűrűmmel az ujján? arról nem tudok pontosan számot adni. De hát mi közöm is hozzá? Ő akarta így! Mért nem kezdte ő a «nem»-mel a néni előtt, én folytattam s ketten bizonyo-

san győztünk volna. De ő a diplomatát akarta játszani, most hadd igya a levét.

Az igazság kedveért be kell vallanom, hogy én eleintén, boldog mátkaságunk első heteiben, még örültem ennek az állapotnak. Nem tehetek róla; Nellikében mindig Mijókát láttam; magamat dióhéjnak képzeltem a talpán s elgondolva, hogy milyen kalamajkát visz most végbe — mikor senki sem látja az én piros szájú kis cicuskám, — akár kellett, akár nem, mindig azzal boszantottam, hogy mókuskámnak hívtam; haját simogattam s úgy tettem, mintha meg akarnám csókolgatni, s ha azt mondták ismerőseink, hogy:

— Bizony szép pár lesz belőlük!

Oda súgtam Nellikének:

— Hallod, mókus? Aztán ne mondd többé, hogy: te csunya!

Pár hétig minden a legnagyobb rendben ment. Hanem... No, nem beszélek! Mátkás emberhez nem illik kocsiablakokon bekukucskálni. Fekete szem, kacagó, szép, nagy fekete szem; pajkos kis száj; két kis gödör a legszebb, rózsavérrel festett alabastrom arcon. — — Hát mindez mi egy mátkás embernek? Nenyulj-hozzám-virág, ingerkedő csemege a kirakat vastag üvegén belül.

Nem jó, még csak rágondolni sem!

Ha a néni sejtené! Vagy, ha Nellike hirt venne felőle!

Én nem tudtam, kié volt az a kocsi? Azt se tudtam, ki volt benne az a fekete szemü kis démon? Nem is akartam megtudni! Minek? Tán hogy nyugtalanságot szerezzek magamnak? Vagy hogy valaki nyomába jusson, hogy én hol futkosom, s aztán Nellike úgy tegyen, mint akkor tett, mikor a jázmint le akartam szakítani s előbújt belőle egy méh s jól megcsipett?

Hogy kacagott a kis ördög:

— Úgy kell! Jól van! Kell még jázmin?

No, ezt el nem éred többet, kedves!

Hanem azért kezdtem el-elmaradozni a Nellike oldalától. Kezdett nagyon sok dolgom lenni a klubban; Szeledy Homér barátom, a ki minden áron nagy bölcsész akart lenni, kezdett sok, sok felolvasást tartani a lélek önállóságáról s néninek nem lehetett ellene kifogása, hogy én is elmenjek őt meghallgatni.

Mi aztán Szeledy Homér barátommal hűségesen el-eljárogattunk Szikszayhoz egy kis önálló villásreggelire, s hogy a lélek se maradjon messze:

Klikó, Klikó! Hej, ha tüzes ifju issza!
Nem tarthatja többé vissza;
Barna szem minden sarokban. — Klikó!
S minő lélek lakik abban! Klikó!

Mi türés-tagadás? járta biz' az! Nem egyszer egész batteria állott a hátunk mögött.

Igyekeztem belefojtani a tüzes szemű démont, azt a szép kisértetet. A dugó pattanása mindig visszhang volt arra a bennem hullámzó gondolatra: hej, ha megcsókolhatnám! A bor íze olyan volt, mintha már csókolnám; a hatása meg, mintha már megcsókoltam volna.

Szeledy Homér barátom mint filozóf a bort csak úgy, minden hasonlítgatás nélkül morzsolgatta. Figyelmét még Minna, a szép virágárus-leány sem tudta lebilincselni, ki mellénk települve, mint régi ismerőseivel enyelgett velünk. Szeledy féltesttel az utcának fordulva, egész érdeklődéssel nézett egy pontra.

— Mit csinálsz? — kérdém tőle, mikor meggyőződtem, hogy egészen csak szemlélődésének él.

— No, hát nem csinos szőke nő? — kérdé ő felelet helyett. — Nagyon érdekelni látszik a mi ablakunk! Mily beszédesek a szemei!

— Kinek?

— Annak a nőnek, ott az ablakunk alatt álló magán-

kocsiban. Erre hajtatott; fölpillantott, a mint te Minnával enyelegni kezdtél. Megállíttatá a lovakat. Hohó! már ismét megindul! Csakugyan kiváncsi volnék tudni legalább a nevét!

— Szerencsétlen! Hisz' az az én unokanővérem: Nellike! Régen áll már az ablakunk alatt?

— Unokanővéred?! De csak nem az, a kit — —

— Az! az! Mióta áll már itt? felelj szerencsétlen!

— Akkor inkább magadat mondd szerencsétlennek! — válaszolt Szeledy szokott hidegvérűségével foglalva el előbbi helyét.

— Mióta áll már ablakunk alatt? — kérdém most harmadszor, türelmetlenül fölugorva székemről.

— Úgy vagy öt perc óta. A mint te Minnát magadhoz vontad, fölpillantott. Csinos szemei vannak!

— Ejh, mit nekem csinos!

— No, ne heveskedj hát! mert különben azt fogom hinni, hogy a véletlen . . .

— Pokolba a véletlennel!

— Vedd nyugodtan a dolgokat, barátom! Tudhatod, hogy a véletlen, az nagy úr. Egy pillantás az ablakon át képes az embert megfosztani arájától.

Mikor hazaértem, legelsőbben is Nellikét akartam fölkeresni, hogy lássam: hányat ütött nála az óra?

Akartam! de csak is az akaratnál kellett maradnom, mert az előszobában szobalánya állt elém s azt mondá, hogy Nellikének szörnyű fejfájása van és senkit sem fogadhat.

Nagyon, nagyon rosz jelentésű dolog! A mi házunknál nem volt eddig szokásban, hogy az embernek egyszerre csak megfájuljon a feje s ezért ne legyen otthon a család valamelyik tagja számára.

Valjon szoktatni akar-e ahoz az állapothoz, mely divatossá lesz, ha nőmmé válik? vagy nyilt hadüzenet jele a fejfájás?

Ha az utóbbi, — úgy rosz lábon állok; mert Nellike okos leány s a nélkül, hogy előbb nénjét meg ne nyerje a maga részére, nem merészelne ilyen elhatározó lépést.

Menjünk a nénihez! Ha Nellike elkészíté az útat, megtudom a legelső tekintetéből; mert néni nem az a nő, a ki csak két percig is bizonytalanságban hagyná az embert.

Benyitottam a társalgóba.

Néninél épen egy magas, nyájas arcú, elegáns külsejű női látogató volt.

— Bocsánat, kedvesem! — szólt néni vendégéhez, a nélkül, hogy csak reám is tekintett volna. — Pár szót kell szólnom unokaöcsémmel, — s mintegy bemutatólag megnevezett vendége előtt.

A vendég végig futtatta rajtam tekintetét; nyájas mosolylyal üdvözölt s aztán mozdulatot tett, mintha távozni akarna.

Néni visszatartá őt.

— Ön előtt, kedvesem, nincs titkom. Hiszen már úgy is tudja a történteket s csak jó, ha tanújává lesz a befejezésnek.

Így szólva, hozzám fordult, s azt az ismeretes tekintetet, melytől kisebb koromban annyiszor eltisztultam közeléből, vetve rám, folytatá:

— Jegygyűrűdet az asztalodon találod, közjegyzőmnél minden nap lesz számodra öt forint. Ezt meg fogod kapni pontosan három éven át; az alatt szerezhetsz magadnak tisztességes állomást. Három év mulva leveszem rólad kezeimet.

Elpirulva s zavaromban szóhoz nem juthatva, álltam a szoba közepén. — Nagy volt a veszteség, melyet e szavak tudtomra adtak; de az nem jutott eszembe. Megaláztattam egy idegen nő előtt! ez rabolta el tőlem a levegőt.

— De kedvesem! — szólt a vendég — ön talán túlszigorú?

— A jólét, a szelídség nem gyógyítá ki könnyelműsé-

géből; talán ha önmagára lesz utalva, komolyabb gondolkozáshoz szokik; — válaszolta a néni hidegen. — Ő szegény fiu; fölneveltetém, többet nem tehetek érte. Ha férfi, legyen férfi. Én azt akartam, hogy vagyonom kettőjöké legyen. Az ő viselete lehetetlenné tevé a tervet. Nelli lány, őt nem hagyhatom pártfogás nélkül; de ő férfi, hát legyen az!

Éreztem, hogy orcáim újra megszínesedtek; de az a szín nem a szégyen pírja, az önérzet színe volt.

Fejemet fölemelve, léptem nénihez.

— Engedje meg néni, hogy jóságáért a multban kezét megcsókolhassam. A mi a jövőt illeti, ne aggódjék miattam. Férfi vagyok! azért ne vegye rosz néven, hogy a részemre utalványozott naponkinti öt forintot tisztelettel visszautasítom.

Néni szemeim közé tekintett; a dac kifejezését kereste ott. Nem tudom: mit talált? tény, hogy hidegen, röviden ennyit felelt:

— Jól van!

— De, kérem! Míg valamibe fogna — kezdé a vendég nő, rajtam legeltetve tekintetét. Mikor rávetém szemeimet, a zavarnak némi árnyalatával folytatá:

— Bocsánat, hogy ügyeibe avatkozom! De én már vén asszony vagyok (nem volt igaza!) mamája lehetnék s tudom, hogy a kezdet — — Szóval, míg valamihez hozzá nem fogott — — —

Mosolyogva hajtám meg magamat előtte.

— Köszönöm a részvétet, asszonyom. Én képes leszek napi szükségleteimet fedezni .... Meglehetős arcképfestő vagyok . . .

— Úgy engedje meg, hogy én legyek az első megrendelője, — szakítá félbe szavaimat a nő. — Úgy is épen szükségem van egy arcképfestőre. Itt van névjegyem, hogy lakásom elfeledésével ne védhesse magát. Így aztán holnap, holnapután vagy azután, vagy a mikor tetszik . . .

— Oh, most már fogom tudni az időt becsülni! — vágtam közbe, a névjegyet átvéve.

Még egyszer megcsókoltam a néni kezét; még egyszer meghajtám magamat a nyájas arcú vendégnő előtt s elhagyám a termet.

Mikor a lakóosztály folyosójára értem, a vén Katit, néni régi szobaasszonyát pillantám meg, a mint egy nagy úti ládát tolt maga előtt.

— Nem tetszik megparancsolni Ferencnek, hogy pakoljon? — kérdé Kati.

Én ránéztem. Csak talán nem tudja már ez is, hogy távoznom kell néném házából?!

— Minek, Kati? — kérdém, figyelmesen nézve az agg nő szemei közé.

— Hát nem tetszik tudni, hogy a ma esti vonattal vidékre útazunk? Nagyon gyorsan jött ugyan a parancs; én csak két hét mulva hittem, hogy indulásra gondolunk, hanem azért a nagysága, meg Nelli kisasszony inde-bindéi már jórészt el vannak pakolva.

— Nagyon derekasan! — mondám én s kiadtam a rendeletet Ferencnek, hogy csomagolja össze holmimat. Nem azért, hogy a családdal a szép Erdély hegyei között töltsem a nyarat, hanem hogy egy hónapos szobába vonuljak, hol megtanulok a saját lábaimon járni. Hiszen férfi vagyok!

Mikor lefelé mentem a lépcsőn s gondolataimba mélyedve, befordultam a sötét földszinti folyosóba, mely a mellékkijárathoz vezetett, egy könnyű érintést érzék vállamon.

— Tivadar, nem haragszol rám? — kérdé susogva egy hang.

A Nellike hangja volt. De most nem volt olyan szilárd, olyan elfogulatlan, mint más alkalommal mindig lenni szokott. — Két kar ölelte át nyakamat; két gyöngéden ölelő kar.

— Ne tarts aljasnak, Tivadar! Mert lásd ... En nem hittem, hogy ily ...

— Távol legyen tőlem, Nellike. Tartsd ide a homlokodat, hadd csókolom meg.

— Nem, nem! míg meg nem igéred, hogy — —

— Légy nyugodt! Egy darab sárga répa az egész. Én úgy veszem.

— Igérd meg hát, hogy ha megszorulnál — —

— Nellike! én férfinak születtem. Eddig gyermek valék. Engedd meg, hogy elmondhassam ezentúl: önerőmből járok, tehát férfi vagyok.

— Ne még, Tivadar; ne még! — rimánkodék Nellike, nyakamba csimpajkozva, oly édes hangon, mint még soha. Ne hagyj el azzal a gondolattal, hogy ...

Magamhoz öleltem őt; megkerestem ajkát a sötétben ajkaimmal s olyan hosszú és édes csókot nyomtam arra, minőt tőlem soha nem kapott.

— Isten veled!

Azt hiszem, hogy még hallottam egyszer a hangját, de már akkor az utcán, a fel s alá hullámzó emberek között valék.

Egész nap fülembe csengett Nellike kedvesen kérő hangja:

— Ne hagyj el azzal a gondolattal, hogy ...

Egy párszor majdnem ráadtam a fejem, hogy visszatérjek régi otthonomhoz, s még egyszer megcsókoljam Nellikét; természetesen nem egyébért, csakhogy meggyőzzem őt, hogy én nem táplálok ellene szívemben semmiféle rosz gondolatot.

Hanem mégis — nem! nem!

— Légy férfi, Tivadar! Micsoda erőre mutatna, ha mindjárt az első lépésnél ingadoznál?!

Így biztatva magamat, még arra a tájékra sem mentem másnap reggelig. Másnap reggel már mehettem. Megtudhattam, hogy tegnap este csakugyan elutaztak s hogy a

kapus úgy vette észre, mintha Nellike szemei szokatlanul vörösek lettek volna, mikor a nagy kijárat alatt kocsiba ült.

Egy levélkét is csusztatott titkon a kapus kezébe, hogy nekem adja át, melyben csak e pár sor volt gyorsan, rajzónnal írva:

«Isten veled! Csókol ezerszer N.»

Na, ez egy kissé sok! Ha természetben kifizetné, nagyon fölpirulna az ajaka! Pedig nincs ám annak szüksége pirosítóra! Hej, ha eszembe jut, mikor a sárgarépából a paprika ráömlött e pici, piros ajkakra! Akkor csak nevetni tudtam e kis, piros, meleg edény elgörbülése fölött; s most jut eszembe, hogy olyan szép volt az akkor is, mint egy ingerkedő pipacs a búzavetés szélén.

Hanem hát csitt! Nincs időnk, hogy visszaemlékezésekkel vesződjünk! A szegény embernek, ki a két keze munkájára van utalva, mindig előre és nem hátra kell tekintenie! Hol is van annak a nyájas arcú úrnőnek a névjegye, a ki első megrendelőm akar lenni? Ahá! itt van ni. Elegáns látogató-jegy! Címer nincs ugyan egyik sarokba se nyomva; hanem a rajtalevő név azért nem visszatetsző.

«Bougreau-Váry Karolina. Vár, ágyútér 5. szám.»

Arca se nem fiatal, se nem öreg; olyan sima, nyájas arc. Nem lesz könnyű festeni; hanem ha azt a lekötelező, jószívű mosolyt, mely barna szemeiből sugárzik, eltalálom, szerencsés lehetek első fizetett munkámmal.

Megállj csak! Mintha emlékezném ezekre a szemekre? Mintha nem először láttam volna tegnap! Bougreau! Bougreau! — Azt a nagy vállalkozót is így hívják, a ki a minap 10.000 mázsa kávé helyett tollhibából 100.000 mázsát rendelt meg new-yorki bizományosainál, aztán mikor a szállítmány útnak indíttatott, mikor a tollhiba az útnak indíttatást jelentő táviratból kitünt, Bougreau azon vette magát észre, hogy a kávé ára mázsánkint egy forinttal feljebb ment, s ő egy tollhiba következtében 10.000 forint helyett 100.000 forintot nyert.

Ha ez a Váry Karolina ennek a Bougreau-nak lenne a hitvese! — Akkor még szebb volna a szeme, mint máskülönben?

Tudom is én! Hanem annyi bizonyos, hogy még akkor sem volna — távolról sem — olyan szép, mint a minőre ez a szempár engem emlékeztet. Az nem mosolygott, hanem kacagott; nem fénylett, hanem ragyogott, hogy az ember úgy járt vele, mint a napba tekintő: sokáig nem képes kívüle mást látni.

No, de itt volnánk! — Ágyútér 5. szám? Ez a palota az! Medvebőrbe bujtatott portás? Drága szőnyegek a lépcsőn s két oldalt valóságos márvány szobrok. No, abból az egyszerű, orrfintorgatás nélküli asszonyból csakugyan nem néztem volna ki ezt a fényt.

Szintúgy érzem ebből a minden felülről felém özönlő gazdagságból, hogy biz' én egy pöffeszkedő kalmárhoz csöppentem; a ki perzsa szőnyeggel, meg aranylábú asztalokkal akarja tudtára adni a világnak, hogy az ember csak a százezer forintosnál kezdődik.

Beh sajnálom, hogy így csalódtam! Inkább szerettem volna, ha Váry Karolinát — —

Nyílik a mellékterem aranyozott ajtaja, hogy az arany ékszerekkel felpiperézett kalmárné asszonyságot . . .

Aranyos? Sohsem aranyos az! Azaz aranyos biz' az, de nem nyakláncoktól és hosszú, nehéz fülönfüggőktől, hanem azért a nyájas, egyszerüen szíves mosolyért, mely ajkai körül lebeg.

Fesz nélkül jön hozzám; elém nyújtja kövér kezecskéit s oly szívesen tudja mondani: — Hozta Isten, édes Tivadar! — hogy én önkénytelenül lehajlom és megcsókolom a kezét, pedig ma már ez nem divat s az éltes nők szabadkoznak tőle; a magukat még kelletők pedig elpirulnak és zavarba jöve hátrálnak a csók következtében.

Bougreauné egyiket sem teszi. Karomba ölti karját s azt mondja nyájasan:

— Én önt nem tekintem idegennek. Ha fiam lett volna, ohajtottam volna, hogy önhöz hasonlítson; miután azonban csak lyányom van, a kinek az arcképével ön meg fog engem ajándékozni, be fogom önöket mutatni egymásnak.

Hát aztán nem aranyos egy asszony ez a Bougreauné? Dehogy nem! dehogy nem!

Csupa asszony; nyájas, kedves asszony, a ki egyszerű honi karton reggeli öltönyben jön elém az aranyos lábú asztalok közé; egyszerüen karomba dugja karját, bizalmas közelben lépegetve mellettem, azt mondja, hogy ha fia lett volna, ohajtotta volna, hogy hozzám hasonlítson.

De hiszen! Én itt az egyszerű, tiszta, minden szögletből női gondosságot, csinszeretetet és fínom ízlést lehellő szobákban, hol a fehér varróasztalka mellett az ablakra futtatott borostyán az ékítés; hol a puha, nem kérkedő, csak kényelemmel kinálkozó pamlaggal szemben nevető piros pelargoniák, lilabélésű fuksziák, kacéran integető hónapos rózsák ingerkednek a lepihenővel s nem engedik szemeit hunyva tartania, mert még szemhéjain át is szemébe nevetnek; nagyon, de nagyon jó képet fogok festeni.

Mert hát az otthonosság, mely itt az embert tárt karokkal fogadja s a költői hangulat, melyet az ember az üde, illatos levegővel magába szí . . .

Mi az!? ki ez a lány, a ki most az ajtón belebben?

Az a kacagó fekete szem! Azok a hamis, piros ajkak!

Jaj! dehogy fogok én itt jó képet festeni!

— Látja, ez az én Olgám! — szólt hozzám Bougreauné félhangon, mosolyogva. — Örökké jókedvű; mindig kész a pajzánságra, hanem azért kedves az én szemeim előtt, mint az imádság.

Ezzel hozzáfordult Olgához.

— Bemutatom neked a festész urat, a kiről beszéltem előtted s a ki szíves volt megigérni, hogy menyasszonyi koszoruddal a fejeden . . .

— Nem, mama! — válaszolt Olga kissé elpirulva; —

engedd el nekem a koszorut. Lásd, hiszen én így is szép vagyok neked; a koszoru pedig igen csiklandozná a homlokomat; mindig nevetnem kellene s. aztán mit mondana majd hozzá a festész úr, ha soha sem tudnék nyugodtan ülni előtte?

— Jó, jó! tehát maradjon el a koszoru. De csak azon föltétel alatt, ha aztán koszoru nélkül nagyon türelmesen viseled magadat.

Az olvasószobában már elő voltak készítve az arcképezéshez szükséges kellékek. — Bougreauné már tegnap is várt reám. Ő azt hivé nyilatkozatom után, hogy annyira fogom tudni becsülni a napokat, hogy a tegnapi napot sem mulasztom el használatlanul.

A tegnapot biz' én elmulasztottam; hanem ha előre megmondták volna, mit és miként fogok találni? alig ha ma is hasztalanul nem várnak reám; ma is, holnap is, meg azután is — mindörökre.

Volt annyi eszem, hogy ezt nem mondtam el nekik! Mivel indokolhattam volna e sajátságos elhatározást? Azzal hogy már én egyszer láttam Olgát kocsizás közben? hogy megtanultam félni az ő kacagó fekete szemeinek, gerle nevetésének emlékétől s hogy most mindig megdobban a szívem, ha menyasszonyi koszorujáról vagy bármiről hallok, a mi menyasszonyságára emlékeztet?

Hisz' mindez nem indok! Ki a manó értené meg, mikor magam sem igen értem magamat?

Hanem most már belefogtam a képbe; néznem kell arra a fejre, mely pajkos jókedvvel bólogat felém, mint egy magas, megmászhatatlan kőfalon nyiló rózsa, mely mindenképen tolvajságra csábítgatja a gyönge embert.

Az bizonyos, hogy nem tudom: mikor leszek kész — ha ugyan egyszer valaha kész leszek — a képpel? — Az első nap fölrajzolám a vázlatot, hogy a második nap, letörülve a tegnapi munkát, újra kezdjem. A harmadik és negyedik nap a színek próbálgatásával telt el.

Az ötödik nap, úgy tizenegy óra tájban vendégei jöttek a mamának; Amanda kisasszony meg (a francia társalgónő) a kertre nyiló erkélyen ült és olvasta az ifjabb Dumas *Affaire Clemençeau*-ját s úgy elmerült belé, hogy talán azt se tudta: fiu-e vagy leány?

Olga odahúzta székét az enyém mellé, a festőtámlához; kezdte nézni a harmadrészben kész képet, aztán nevetett neki.

— Hisz' az én szemeim nem zöldek! Nézze csak meg jól! Zöldek? Úgy-e hogy nem? Ezé a kisasszonyé meg ott a vásznon épen olyan zöld, mint a moh a háztetőn!

— Bocsánat, kisasszony! önnek szemei kökényfeketék.

— Szép a kökény? Mondja: szép?

— Nagyon szép.

— Ugyan!

— Szavamra!

— S zöldek?

— Míg meg nem értek. Hanem aztán nagyon szép fekete színt kapnak.

— Hohó! e szerint az én szemeim éretlen kökények?

— Nem! az önéi nem. A képen láthatók még azok; azonban azok is majd megérnek és olyanok lesznek, mint a . . .

— Olga az én nevem. Hisz ön tudja!

Az erkély felé tekinték. Amanda kisasszony ott ült és olvasott; én oda szorítottam az ujjamat az állvány szögletéhez, hogy még este is éreztem a helyét s azt mondtam, hogy «tudom».

— Tudom: önt Bougreau Olgának hívják. De nem sokára más néven fogják nevezni. Szabad vőlegénye neve után kérdezősködnöm?

Szükségem volt ennek a névnek a hallására, hogy ilyen közel ülve hozzá, Amanda kisasszonyt ne háborgassam olvasmányában.

Mert ismerem bolondos természetemet, hogy vagy ezt

kellett volna előhívnom, vagy — — Tudom is én! Annyi igaz, hogy festeni nem lettem volna képes e pillanatban!

Olga egy ideig gondolkozva nézett rám, mintha nem jutna eszébe a jegyese neve; aztán, mintha ötlete támadt volna, fölkacagott:

— Adja ide, kérem azt az ecsetet!

— Mit akar vele?

— Leírom önnek jegyesem nevét.

Én odaadtam az ecsetet; Olga pedig a képhez hajolt, úgy, hogy fejétől nem láthattam: mit művel, s mikor nevetve visszaadta az ecsetet, az arckép orra alatt nagy torzonborz bajusz volt látható.

— Mit művelt ön, az égre?

— Jegyesem nevét írtam oda. Hisz ön kért rá!

A hatodik napon ezt a bajuszt kellett a képről eltávolítanom.

Furcsa egy vőlegény lehet, a kit az arája egy torzonborz bajuszszal jelez! Már gyakran tapasztaltam az életben, különösen a népnél, hogy ha valamely a szokásostól elütő embert lát, a látott rendkívüli tulajdon vésődik leginkább emlékébe s nagyon hajlandó az illetőt neve helyett rendkívüliségénél fogva nevezni.

Így születnek a «Gólyaláb», «Teszemúr», «Kalapácskezű», «Nyalka», «Cérnaszál» gúnynevek.

Olga naiv, mint egy gyermek; mint a nép; nála is alkalmasint így született meg vőlegényének neve: a bajusz.

Egy torzonborz bajusz, — tehát nem épen fiatal ember — és Olga! Egy ember, kiből csak a nagy bajusz ragadt meg jegyese emlékezetében s egy kacagó szemű lány, ki maga az üdeség, a vidámság. Hogy pezseg benne az ifju vér s a forrongó életkedv?!

Nem, nem gondolok tovább reájok, mert érzem, hogy táncol ujjaim között az ecset. Még újból elrontom az arcképet; pedig máris restellem, hogy annyi ideig pepecselek rajta.

Egy hét, két hét csak megjárja, hanem egy hónap! Pedig előre látom, hogy nem egykönnyen szabadulok meg ettől a munkától! Tegnapelőtt is, a mint nézegetem a már majdnem egészen befejezett művet s az eredetit, egyszer csak kibomlik az eredetinek a haja s mint egy fekete, bársony sátor ömlik vállaira; — Olga meg félig megijedve, félig szégyenkezve pillant rám s elpirulva kukucskál ki saját fürtei közül.

Mi természetesebb, minthogy el kellett rontanom, a mit eddig csináltam? Nem is érdemleném meg, hogy ecsetet fogjak a kezembe, ha egy ilyen pillanat hidegen tudna hagyni s nem rimánkodnám:

— Kérem! ne tűzze föl a haját! Ily helyzetben kell önt megörökítenem; mert én nagyon, nagyon szép képet akarok festeni!

Olga pajkos nevetésben tört ki; engedte, hogy az arcképet újból átrajzoljam. Én valóságos művészi hevülettel dolgozom a képen, pedig tudom, hogy nagyon nehéz lesz azt így befejeznem.

Úgy incselkedik velem az a ragyogó szempár a sötét fürtök árnyából! aztán meg a haja is olyan eleven, mindig változtatja alakzatát; én meg dehogy merek hozzá nyulni egy félvilágért!

Tegnap sajátságos meglepetés ért.

Egy idő óta, mintha megváltoztatták volna az emberek régi szokásaikat, barátaim és ismerőseim, kik adósaim voltak, egymásután küldözgették meg tartozásaikat.

Néha három levél is várt rám, mikor hazatértem; mindenik bocsánatot kér, hogy eddig eszébe nem jutott a csekélységet kiegyenlíteni, hanem most, hogy jegyzetei között kutatott, rábukkant a nevemre s az utána jegyzett kölcsönösszegre.

Lám! Mégis van az emberekben becsületesség! Én bizony, megvallom, ezeket a követeléseket már rég arra a rovatra jegyzém, mely a nagy harangot terheli, mint fize-

tőt. S most, ime! hogy repülnek egymást törve hozzám. — Hanem kissé sajátságosnak találom, hogy egyik adósom sem ír sajátkezűleg. Az egyik egy előttem ismeretlen barátját bízza meg a pénz elküldésével; a másik megvágatta a kezét s nem írhat sajátkezűleg; a harmadik — a kiről alig tettem volna fel, hogy Isten így fölvigye a dolgát — titkárt tart és azzal irat. No de isten neki! csakhogy eszükbe jutottam! Bizony most olyan jól esik nekem ez a kis megemlékezés, mintha a lyukas hídon leltem volna a pénzt.

Hanem mi történik velem tegnap!

Báró Élődy Arthur barátomtól Párisból kapok egy levelet 300 forinttal terhelve, s barátom azt íratja — ennek is bizonyosan titkára van, pedig a vasúti jegy árát is én kölcsönöztem neki, mikor kiment! — hogy köszönettel küldi a 300 forint kölcsönt; vígan él, lovagol, táncol s egy szép zöld fátyolos ismeretlen után bolondul.

Megnézem az aláírást, valósággal báró Élődy Arthur van aláírva.

No, ez mégis nagyon különös! Két héttel ezelőtt olvastam a *Figaro*-ban, hogy egy magyar mágnás: báró Élődy Arthur, fogadásból a Szajnát át akarta úszni s belefult. A temetése is le volt írva; még azt is megemlítette az újdondász, hogy hagyatéka ötven nadrág, tizenhárom frakk s másfél ezer photographiából állott. És most, halála után egy pár héttel adósságot törleszt s azt írja, hogy sokat táncol, lovagol s egy zöld fátyolos ismeretlen után szaladgál!

Még egy másik megmagyarázhatatlan körülmény is feltünt előttem ennél a levélnél: A levél tiszta oldalán halvány iratlenyomatot észleltem, olyat, minőt a még meg nem száradt tinta hagy hátra a rányomuló fehér lapon. Tükör elé tartva, ezt olvasám belőle.

«Tied a sírig: Nellike».

Panna legyek, ha ez az írás nem az én unokanővéremé! De hát mi köze neki báró Élődy Arthurhoz? Hogy jut az ő írása azon nedvesen Arthurhoz Párisba? — Aztán:

Tied a sírig: Nellike!! — No majd utána látok én ennek a dolognak, csak az Olga arcképét befejezhessem! Pedig majd csak be kell fejeznem már egyszer; több mint két havi munkám van már rajta; egy, legfeljebb két hét s aztán . . .

— Tessék megvenni, kérem! tessék megvenni! Muszmusznak hívják; zsebben lehet hordani; megeszik mindent: gyümölcsöt, kenyeret, pecsenyét; két lábon szolgál, rezgő polkát táncol s olyan szelíd, akár a bárány. — Tessék megvenni, öreg, vak anyámnak akarnék az árán orvosságot venni!

Ott szaladt mellettem a kis leány, tenyerében tartva a kis, fehér egeret, melyet megvételre kínált.

— Tessék megvenni, kérem! A kabát zsebében fog lakni; énekelni is tud. Édes anyámnak akarnék az árán orvosságot venni!

Épen a lánchídra akartam lépni, hogy a Bougreau-palotába jussak, napi munkámat folytatandó. Részvéttel tekintettem a kis leány sápadt arcára.

— Hát mennyiért ohajtanád eladni? — kérdém tőle, zsebembe nyulva.

— Egy forintért; csak egy forintért!

Öt forintos bankjegyet vontam elő s oda adva a kis leánynak, tovább akartam folytatni az útamat.

— Nem, nem! — szól a kis leány. — Köszönöm a kegyességét; hanem Muszmuszt el kell vinnie.

— Hát mit csináljak én vele.

— Muszmusz szerencsét hoz arra, a kinél van. Ellakik a kabátzsebben. Nem rágja meg a ruhát; kifli-morzsával is jól lakik; — s így szólva, megcsókolta a tenyerében ugráló fehér jószágot, oda tartotta nyári zubbonyom kissé szétálló zsebéhez, s aztán üres kézzel elfutott.

Muszmusz úr zsebemben volt; ott ürgött-forgott, mint egy eleven kis gazdasszony, a ki jövendő lakóhelyével akar megismerkedni.

Elnevettem magamat a bolondos jószág okos körülszimatolása fölött s elgondolva, hogy már most én is családos ember vagyok, mert van egy lény, a ki felől gondoskodnom kell, fütyörészve folytattam útamat.

Jókedvem azonban nem sokára lelohadt.

Egy vagy legfeljebb két hét, aztán még talán látni se fogom többé.

Minek is jöttem én ide? Vagy ha ide jöttem, az első nap után, mikor éreztem, hogy nekem veszedelmessé válhat itt a levegő, mért nem maradtam el végkép a háztól? Hát ha most mindjárt visszatérnék? Úgy is minden nappal csak nehezebb lesz az elmaradás! örökké pedig ez úgy sem fog tartani! Gyorsan fogok dolgozni. A kép már úgy is majdnem teljesen kész. Hidegen, nyugodtan foglalom el helyemet a támla előtt; tudom, hogy ha más ülne előttem, pár óra alatt befejezhetném a képet; hát miért ne tehetném azt most is? Szakítsuk végét ennek a céltalan bohóskodásnak!

Csakugyan hidegnek és nyugodtnak látszó külsővel léptem az olvasó-szobába s feszesen hajtám meg magamat Olga előtt.

Olga kerekre nyitotta szemeit, vagy két pillanatig kémlelve nézte arcomat, aztán leült székére, a nélkül, hogy egy szó kérdést intézett volna hozzám.

Én sem szóltam; sietve dolgoztam.

Bougreaunénak ismét vendégei érkeztek; Amanda kisasszony újra kiült az erkélyre. Mindegy. Mi csöndesen ülünk bent a szobában. Én szorgalmasan festek s Olga nem igen tekintget reám; szemei kevésbbé kacagnak, mint máskor; egy pontra néz a szőnyegen s valószínüleg azt sem tudva: mit tesz, — rózsás körmeit rágicsálja.

Olyan csend van a szobában, hogy szintúgy megrettenek, ha az ecsetek pléh tokjai összekoccannak. A mint a képhez hajolva, félszemmel a gondolkozó leányra nézek, megvillan annak a szeme; mintha egy meglepetést jelző

«ah!» akarná elhagyni ajkait; fölugrik székéről s lábujjhegyére ágaskodva, pici ujjával yállamra mutat s összehuzva magát, néma nevetésben tör ki s int, hogy a világért meg ne mozduljak.

— Mi történt?

— Pszt! pszt! — sugja száját befogva, miközben álló helyében táncol lábujjhegyén. — Pszt! el ne riaszsza! Jaj, de szép! — Mosdik! — Megcsókolnám, — de — jaj ja jaj! hogy pödri a bajuszát!

Különös! vállamon? mert hisz' folyton oda néz . . . . Ahán! most látom, hogy mi az? Muszmusz úr sétált a vállam hegyére; hanem hogy megmozdultam, újra eltünt.

— Elszaladt! — kiáltá Olga csaknem síró hangon s mint mikor a kis lánytól elröpül a megfogott aranybegy, ijedt arccal kereste, hogy hová tünhetett el?

— Elriasztá! Elszaladt! Vége van!

Jaj, ha még tovább is ilyen szemmel néz rám! akkor csakugyan vége lesz; nem az egérkének, hanem az én piktori nyugodt méltóságomnak.

— Már most hol teremtem elő?

— Itt van a zsebemben.

— Az ön zsebében?!

— Itt! Nézze: itt van.

Hozzám szaladt; félve belekukucskált a zsebembe. Aztán nevetett, tapsolt; majd befogta száját s kíváncsian újra belekukucskált a zsebembé. Szeretett volna belenyulni, de csak megint elkapta kis kacsóját s eldugta a háta mögé, mintha félne, hogy utóbb is nem fog ellenállhatni kíváncsiságának.

— Vegye ki! — biztatám. — Szelíd; Muszmusz a neve s énekelni is tud.

Olga félve csusztatá zsebembe kis kacsóját; Muszmusz úr rápattant a fehér kézfejre; Olga egy fél sikoltást hallatott, azután távol tartva magától a keze fején bukfenceket hányó kis állatot, kacagott neki.

Muszmusz megállt; körülhordta okos fekete szemeit a szobában s végre rábámult Olgára.

— Jaj, de szeretném megsimogatni!

— Simogassa meg.

— De hátha megharap!

— Nem! Nagyon szelíd.

Olga megpróbálta; elébb félénken, aztán két kis kacsójából odút képezve, hogy Muszmusz úr csak pici fekete orrát dughatta ki ujjai közül. Akkor közel tartotta hozzá piros ajkait s el kezdett neki hizelgő szavakat sugdosni:

— Aranyos! Pici jószágom! Szeress engem! oh, én úgy foglak szeretni!

Az ajtó nyilt s azon át egy férfi lépett be. Mintegy negyvenöt éves ember, lovas alezredesi egyenruhában; egész melle teleaggatva érdemrendekkel; orra alatt rengeteg bajuszszal, mely oly harcias kinézésűvé tette őt, hogy a lágyszívű ellenség puszta látására is elszaladhatott.

Méltóságos komolysággal, sőt mondhatnám: fenséggel lépett a terembe.

Olga gyermekes vidorsággal szaladt hozzá. Az alezredes úr bajusza megmozdult, mi nála mosolyt jelentett; jobbját kinyujtá a felé szaladó lány elé s — cup! Muszmusz úr a marcialis marokba pottyant, onnan villámgyorsasággal végig az izmos karon, a vállra, a vállról az elálló aranygalléron keresztül szörnyű, izmoktól duzzadó nyakára.

— Donnerwetter! — ordított föl a rengeteg férfiu, nekivörösödve s mind a két kezével kapkodott hol ide, hol oda, miközben ugrált jobbra-balra, s kidülledt szemekkel leste a fürge lábú állatot. — Ördög vigye az ilyen bolondos gyermekcsinyeket! Fenyítéket a féktelenkedőnek!

Cup! Szegény Muszmusz úr oda vágódott a szoba közepére.

Olga elpirulva állott helyén; eleintén lehajtá fejét, mintha zavarában nem tudná, hogy mitevő legyen!

— Ah, mon Dieu! — szaladt be Amanda kisasszony; — mi történik itt?

Olga fölemelte fejét, egy lépést tett az alezredes úr felé. Szemei fénylettek, termete kiegyenesedett. — Soha se láttam ilyen fenséges női alakot.

Amanda kisasszony félénken nézett reá, kinyujtá kezét, hogy visszatartsa, de nem volt elég bátorsága őt megérinteni.

— Uram! — kezdte Olga; s hangja csengett, bár kissé remegő volt. — A féktelenkedő nem hajlandó öntől fogadni el a fenyítéket. Ön tudja, hogy atyámat hol találja? — s jobbjával parancsolólag mutatott a terem ajtajára.

Az alezredes dühtől szikrázó szemekkel fordult meg s a folyosón még sokáig hallám dobogó lépteit.

Amanda kisasszony az első pillanatban utána akart futni; aztán összecsapta kezeit s Olgához fordult, mintha kérdést szeretne hozzá intézni, de nem jött hang az ajkára; újból megfordult és a nyitva hagyott ajtón elszaladt, a nélkül, hogy csak egy szót is mondott volna.

— Muszmusz! Szegény, ártatlan állat!

Igen, de Muszmusz nem volt már a szoba közepén!

— Hol vagy kicsikém?

— Talán ide szaladt, a kanapé alá.

— Pici! Jer! ne félj! No ne félj!

Lehajolt, hogy előkerítse a remegő állatot.

Én meg akartam előzni őt. Muszmusz az én kezemre ugrott.

Olga oda hajolt, hogy magához édesgesse; egyik parányi lába megsiklott; Muszmusz félénken ugrott mellemre; de nem találhatta kényelmesnek ezt a helyet sem. Furfangos állatka volt, s mintha sejtelmével bírt volna annak, a minek következni kellett, a kanapé párkányzatára ugrott s onnan nézte, a mint karjaimmal fölfogám az ingadozó Olgát.

Olga rám tekintett, én magamhoz szorítám. Arca föl-

pirult, szemei ragyogtak, pici, duzzadó ajkait semmi sem védelmezé . . .

Muszmusz fekete szemeit ravasz figyelemmel függeszté reánk s két lábra állva, lassan, leselkelve ágaskodott föl.

. . . .

Mikor néniék őszszel a fővárosba visszatértek, látogatást tettem náluk. Olgával s a mamájával mentem egy kocsiban.

Mikor Olgát be akartam mutatni néninek, nyájasan legyintett kezével felém, hogy hagyjam a szót.

— Tudok mindent, te szélkakas! — szólt, Olgát mindkét piruló orcáján gyöngéden megcsókolva. — Bizony nem érdemled meg ezt a szép kis leányt. Ámbár már most tudom, hogy az a história, melyért megharagudtam reád . . .

— Kitől tudja néni?

— A ki jelen volt.

— Tőlem! — szólt a társalgásba Szeledy Homér barátom, ki a vígan mosolygó Nellikét hozva karján, észrevétlenül lépett a szobába.

— Úgy? — kérdém, hol tetőtől-talpig gondosan kikefélkedett barátomra, hol a mellette pironkodó Nellikére nézve. — Hanem — szóltam félhangon, — tanácslom neked, hogy a halott bárókra különös gondod legyen; — mert — látod: s odamutattam neki báró Élődy Arthur levelét a ráragadt sorral: «Tied a sírig. Nellike».

— Látja! Nem megmondtam, hogy még nem száradt meg az aláírás a levelen, melyet Füzi Adélhoz írt Párisba? — kérdé Szeledy az elpirulva mosolygó Nellikétől. — Ha már elég bátor volt a bárót halottaiból föltámasztani, haza is hozhatta volna őt s akkor nem kellett volna párisi barátnőt kérni föl a halott báró levelének postára tételére.

— Mit tehetek róla, ha a véletlen úgy hozta magával, hogy már akkor halott volt? — nevetett Nellike.

Hm, a véletlen!

— Szeledy barátom! adósod vagyok a beismeréssel, hogy . . .

— A véletlen?! Nem, nem! Én most isteni gondviselésnek nevezem azt! — vágott szavamba Szeledy gyöngéd tekintettel a szemeit lesütő Nellikére.

Olgára néztem.

— Szívesen ráállok! Töröljük ki hát a szótárból a «véletlen» szót.





DALOK.

Irta

CSÁKTORNYAI LAJOS.

I.

Mondd meg azt, mondd meg azt
A te jó anyádnak!
Kicsi hugocskádnak:
Fehér gyöngyvirágnak!
Madárnak az erdőn,
Csillagnak az égen;
Mondd meg azt, mondd meg azt
Édes üdvösségem!

Templomi homályban
Ékes imádságban!
Az egész világnak
A szemébe bátran!
Madárnak az erdőn,
Csillagnak az égen...!
...Oh ne mondd senkinek,
Mondd meg azt csak nékem!

II.

Végre, végre!... Itt van a csók;
Nem vonhatod vissza a szót:
Itt az ajkad ajkamon és
Itt a szived szivemen!

Oh borulj rám! oh ölelj át!
Senki nem néz, senki nem lát;
Ne remegj te a titoktól,
Ha a titok szerelem.

Mindig mondtam, mindig hittem:
Szeret engem a jó isten!
Hisz ha nem szeretett volna:
Nem szeretnél te se most!

Szeretsz, szeretsz; mint én téged...
Eldobom a reménységet,
Elég az a boldogságból,
A mennyit most ölelek.

Te az enyim, én a tied!
Nem adtunk csak szivért szivet,
Szivért szivet, csókra csókot, —
Mégis mienk *a világ!*

Átörüljük, átszenvedjük,
Mindig véled, mindig együtt.
És ennek a boldogságnak
Nem lesz vége sohase!

Egy virágról más virágra
Szállunk majd a pusztaságba,
Ebbe a nagy pusztaságba,
Melynek *élet* a neve;

És ha majdan odaérünk,
A hol mind pihenni térünk:
Csókolózva, mosolyogva
Fekszünk mi a sírba le...

III.

Sokat hittem — sokat sirtam,
Sok bolondot összeírtam,
De legalább azzal magam vigasztalom:
Szerelem volt minden dalom.

Sok az oka; szívem is az!
Könnyen olvad, mint a viasz.
Tudtam én, hogy ez a szivem nagy hibája,
Nem vigyáztam még se rája.

Virágok közt, dallva járok,
Igy élem az ifjuságot...
Szép leányok kísérnek ki majd a sírig...
S ott fölöttem rózsa nyílik.

Mert az is jön nemsokára
Sebzett szívem vígaszára...
Édes anyám, előre is sirathatnál...
Meghalok én maholnap már.

Igy találtam azt megírva,
Nem csillagba, nem papírra,
Bibliába, apostolok levelébe — —
Kőszivü lány két szemébe!





GARAY JÁNOS ÉLETÉBŐL.

MÁSODIK SZERELME. — A „HIRNÖK". — EGY ALAPTALAN VÁD.

Irta

CSÁSZÁR ÁRPÁD.

GARAY líráját első nejének halála új hanggal gazdagította. Uhland és Vörösmarty voltak első mesterei; a fájdalom Ányoshoz és Daykához vezette, s csak e két költőben szebb a szerelem melancholiája, mint az övé, költészete második korában. A Garay fájdalma erős, de nem oly leverő, mint az Ányosé vagy a Daykáé, a kiknek boldogságát is egy-egy bánatos emlék, vagy a kétes jövő zavarja meg. A boldogságot nem énekli oly szomorúan, mint Dayka:

Hogyha izenként csodálom
Szépséged kellemeit,
Félek, hogy az édes álom
Megelégli mákjait. *(Chlorishoz.)*

Azok közé tartozott, a kikről Teréz nővéréhez írt levelében mondja, hogy boldogok, mert a világot rózsaszín perspektiván nézik. Dayka életének egy részét a *Koszorútlan koszorús* című elbeszélésben megírta, s míg dalainak viszhangja támad ajkán, sorsa búját enyhíti. Szenvedései dacára is boldog volt. Egy ideálnak két bájos képe jutott osztályrészeül; mind a kettő szép és jó; mind a kettő igaz

és hív. Az első korai sírt talált, s a másodiknak lőn sorsa a költő lelkét hevíteni, s édessé tenni számára a keserveket is. A *Sírkertben* és a *Sírvirágok* című költeménycsoport első szerelmének kegyeletes emléke. Napokat töltött a temetőben, merengve az elvesztett boldogság minden apró pillanatán, «mikor még örült az életnek s az élet neki örült». Barátai szórakoztatni iparkodtak; nyáron át Kunossal lakott a Svábhegyen, télen pedig Munkácsyval az újvilág-utcai Fluck-házban. Társaságokba vezették, a hol rokonszenves, szelid modora rendesen kedvessé tette. Így mutatta be Munkácsy a Babócsay-háznál is.

Az irodalompártoló házigazda esténként szívesen látta a vendéget. Maga ugyan hajlott korú volt, de ez időben nősülvén másodszor, fiatal nejét s már fölserdült leányát nem akarta elzárni a világ elől. Különben is új lakosok voltak Pesten. Babócsay előbb a Károlyi grófok szatmári jószágán hívataloskodott, majd saját kérelmére a fővárosba helyezték át épen második házassága idején; Szatmárt pedig utóda lett Szendrey, Petőfi és Gyulai Pál apósa. A fiatal asszony csakhamar beletalálta magát a kissé zajosabb életbe, de a leány nem bírta mellette feledni az édes anyát. Visszavágyott a Szamos partjára, hol gyermekévei boldog ábrándozásban multak el. Hajnalban rigófüttyre ébredt, s ha turbékoló galambkáinak enni szórt, úgy el tudott gondolkozni azon az ismeretlen boldogságon, a melyre őt az ég teremtette. Mért is kellett onnét messzeválnia!

A kis folyam most is veti támadó és tünő habfodrait, a nádas most is zizeg, talán az ég is mindig oly szép derűs ott, a hol édes anyját hagyta elpihenve. Még csak egy virágot sem ültethet sírjára, pedig mennyi teljes szegfű, verbéna, nenyúljhozzám volt abban a néhány kis ágyban, miket a veteményes kert mellett oly gondosan gyomlált, öntözgetett! Ha bánat érte, oly jól esett magát kisírni a jó édes anya kebelén; oly részvevőn tudta őt az vígasztalni, hogy megint az a vidám játszi kis leány lett, mint előbb

vala. Most nincs kinek, s nem is mer panaszkodni; az apák úgy sem értik a leányszív búját. Olykor feltünt emlékében a kis folyó, Erdőd mohos várkastélya ódon tornyaival, alatta pedig a virágos pázsit és a zöld erdő. Minden oly szép, kedves vala ott, míg itt a pezsgő élet is kihalt, sivár. El és újra feltünt az emlék, hogy annál zordabbá tegye a jelent.

Abban a kis társaságban, melyet atyja gyüjtött családjok köré, talált vidám csevegőket, talán olyanokat is, kik új és szellemes bókokkal igyekeztek meglepni, de jó barátot, a kivel a multak boldogságán elmerenghetett, csak Garayban lelt.

Garay mindent elvesztett első nejében. Küzdött az élet terhével, mikor más gyermek még csak játékainak örül 's szenvedésektől elgyötörve ohajtotta a nyugalmat, mikor mások még kedvtelve élvezik az ifjuság szabadalmait. Éveire ifju volt s remélhetett; de lélekben agg s idejét érezte a lemondásnak. Első neje szép volt; házias, költői kedély, a milyen az ő előre teremtett ideálja. Békén megfértek együtt egy kis szobában, várták a jobbat; de nem ohajtoztak utána. Találhat-e még egy ily önfeláldozó lelket, a ki elhagyja szülőinek gondtalan házát, hogy szerelmével osztozzék bánatában is?

Erős talán, de hamar változó az ifjak szenvedélye, ha nincs a mi táplálja. A csapongó képzelet azon egy tárgyat ragadja meg, a mely épen kínálkozik, s a boldogult sírján nyiló nefelejts az új menyasszonynak lesz nászkoszorúja.

Munkácsy által bemutatva, csakhamar mindennapos vendége lett a Babócsay-háznak. Róza egyszerű, de művelt leány volt, s mint minden fiatal leány, kissé ábrándos. Anyja halála után kedélye inkább elmélázó, mint vidám. Dús fekete haj, kék szempár, szép metszésű fitos orr és kicsiny kerek száj tette bájossá. Eredeti magyar szépség. Garay egy meghitt barátra lelt benne, a kivel bátran beszélhetett fájdalmáról, a nélkül, hogy unalmassá lett volna. Apró kedveskedések még közelebb hozták őket egymáshoz.

Olvasnivalóval Garay látta el. Barátságukat végre a szerelem köteléke erősíté meg.

Így forrt egybe két szomorú lélek, nem igérve egymásnak örömet, boldogságot, csupán azt remélve, hogy a szeretet enyhíteni fogja veszteségök gyászát. Az özvegyév lejárt s Garay násznagyul ismét barátját, Kunoss Endrét kérte föl, a kit ma kevesen ismernek már; de még mindig sokan éneklik ama híres szép dalát: *Képeddel alszom el.*

Az új szerelem eloszlatta melancholiáját s 1837. februárjától írt dalaiban a fájdalom már csupán emlék. Megcsillan bennök a remény világa s a vígasz örömre válik. *A tavasz előérzete*, *Az emlékezethez*, *Ki hitte volna*, *Rózához*, *Menyasszonyomhoz*, *Házi boldogság* stb. című verseiben maga dalolja el második szerelmének történetét.

1836-ban a Munkácsy lapjának, a *Rajzolatok*-nak volt segédszerkesztője, de feszélyesnek találta munkakörét oly lapnál, mely az *Athenæum* és *Figyelmező* mellett tekintélyét vesztette; másrészről újabb házassága után nagyobb és biztosabb jövedelemre volt szüksége.

Ez időben tért vissza külföldi útazásaiból balásfalvi Orosz József s alapítá Pozsonyban, az országgyűlés székhelyén *Hirnök* című politikai, kormánypárti lapját. Nemzetünk történetében a kormánypártiság mindig a hazaárulás színében látszott oly időben, midőn a kormány törekvései éles ellentétben álltak alkotmányunkkal. Orosz pedig díszes kötelességének ismerte, »ipara, részrehajlatlansága, oltárhoz és törvényes szabadsághoz tántoríthatlan ragaszkodása által a minden jót pártoló és oltalmazó főkormány bizodalmát annyira megnyerni, hogy korlátjai mindinkább kitágíttassanak és a lapnak becse napról-napra növekedjék«. Ilyen irány mellett is több szabadelvűséget mutatott, mint a *Jelenkor*.

Egyes kérdésekben, milyenek a cenzura szüksége és Kossuth *Megyei Tudósitás*-ainak betiltása, pro et contra közölt cikkeket. Kétezer előfizetője volt, és mindaddig sike-

rült magát fentartania, míg az ellenzéki szellem bátrabb nyilatkozása tilos volt.

A ki a journalismust kenyeréül választotta, 1837-ben még nem igen válogathatott a lapokban, s Garay csak kényszerülve fogadta el az Orosz meghívását a külföldi hírek fordítására. Helmeczy, a kivel szintén alkuban volt, oly keveset igért munkájáért, hogy abból csak igen szűken élhetett volna meg. Orosz pedig a körülményekhez képest igen jól fizetett. A Garay fizetése évi ezer forint volt és három szobából álló lakás. Szomorúan hagyta el a fővárost, «mert csak egy Pestje van hazánknak», de azzal igyekezett magát vígasztalni, hogy tűrhetően kényelmes helyzetet biztosított azoknak, a kikről énekelte:

Mellettem ül szelíden,
Mellette ülök én,
Ő homlokom simítja,
Keblére dülök én.

Nem szólok én, s nem szól ő,
Mindketten hallgatunk,
Csak szívünk verése mondja,
Mily boldogok vagyunk.

Lábunknál a két gyerek,
Egy kis galambkapár
Virág között a fűben
Csevegve, játszva jár

Szintén a *Hirnök* dolgozótársa volt Csató, a jeles novellista, kinek halálát Toldy könyezve jelenté az Akadémiának. Szánalom szülte e könyeket, szánalom a tehetséges író és a gyönge jellemű férfi miatt.

Csató előbb az alföldön volt nevelő egyik grófi házban, honnét leginkább Bajza pártfogása által az Akadémiához került írnokul. Majd néhány kisebb nyelvészeti értekezést s több kiváló novellát írván, az Akadémiának levelező

tagja lőn. Már mint akadémiai írnok surlódásba került az idősebb írókkal, a *Hirnök*-be pedig állandó rovatot írt *Lapszemle* címen, ama három akadémiai tag és szerkesztő ellen, a kik legjobb akaratuk mellett sem lehettek jobban hasznára, mint voltak, s a kik az ingatag jellemű fiatal emberben a kárbaveszett tehetséget csak sajnálni tudták.

Nem lehet állítani, hogy Csató bírálataiban nem lett volna némi igazság akár az *Athenæum* és *Figyelmező*, akár a klerikális *Szion* stb. ellenében. De az igazságot a személyeskedés aljasítá el. Minél inkább sikerült a triumvir szerkesztőknek az olvasók bizalmát megnyerni, annál több méltatlankodással fogadták a *Lapszemle* gúnyát, főleg midőn Bajza Csatónak hozzá írt leveleit a *Figyelmező*-ben közzé tette.

Wigand János tanár léhasággal vádolja Garay journalistikai működését egy róla írt tanulmányban. (*Aradi főgymnasiumi Értesítő*. 1879—80.) Ez állításra, melyet a költő életét ismertetve, nem kockáztatott volna, alkalmasint a Csató társasága adott okot. Fölösleges talán védelmeznem azt a költőt, a kinek az irodalomban egy elve volt: a mi az *Aurora* köré; a politikában egy hitvallása: az, a mi a Kossuthé. A ki forradalmi dalaiban oly lelkesedéssel támad az önkény ellen, mint akár Petőfi vagy Czuczor, s a kit a kínzatástól csak legjobb barátja, Erdélyi mentett meg, Windischgrätz közeledtének hírére széthányatván a *Respublikának* már kiszedett számát. Ebben volt a beteg költőnek *Budavár visszavételé*-re írt ódája, a mely egyedül is elég leendett, hogy veszni kezdő szemevilágát örökre elhomályosítsa.

A mi pedig a Csató-ügyet illeti, ha már őt is védelmezni kell, íme öcscséhez 1839. augusztus 21-én írt levele:

»Te igen balul fogtál fel engem, ha azt hitted rólam, hogy én azért nem írok az *Athenæum*-ba, mert annak jóságáról nem vagyok meggyőződve, vagy hogy Csatónak

meggyőződése az enyém is, mert vele egy bureauban dolgoztam.»

Majd inti őt, mint járatlan, kezdő írót:

«Szemmel kell átalában tartanunk édes öcsém az újságoknak vagy akármi dolgozatoknak a menetét, melybe dolgozunk, s ha azok más, vagy balirányt vesznek fel, mint a mely a mienk, el kell tőlük válnunk vagy bennök föl nem lépni. Lásd, én a *Hirnök* bureaujában fizetésért dolgoztam, s még sem léptem fel annyi csalfény ellenére is a *Századunk*-ban (a *Hirnök* szépirodalmi melléklapja) nevemmel. Rothkrepfnek pedig és Munkácsynak annak idején búcsút mondék.»

Íme az okok, melyek Garayt a *Hirnök* munkatársává tették, s melyek egyszersmind attól megválni kényszeríték. Oroszszal három évre szerződött, de ez időnek csak felét bírta kitölteni oly lapnál, mely ellensége volt azoknak, kiket annyira tisztelt, s a kiknek dicsőségét elérni ifjuságának legszebb álma volt. Orvosai is tanácsolták, hogy hagyja el Pozsonyt.

1838 telén súlyos beteg volt, a lapok holt hírét hozták, s a nemzet már siratni kezdte a dicső mult énekesét, midőn felgyógyult. Annyi türelem után vigasztalódva írta szüleinek:

«Mint a kánya körmeiből kiszabadult csirke örülök, hogy megmenekedtem egy oly összeköttetés örvényéből, hol sem lelki nyugtom, sem hatásköröm nem volt, s tehetségemet puszta eszközzé láttam törpülni, önállóság és cél nélkül.... Az ily köteléket, az ily nyomorult köteléket el kelle szaggatnom, vagy életcélomtól megválnom. Barátim és nem-barátim tudták az okot, mely Pozsonyba mennem kényszerített, s megbocsátották, hogy egy ideig hütelen lettem Pesthez, s egyaránt örültek visszatértemen. Lelki nyugalmam ismét megtér, mert megint körömben vagyok, s megint dolgozhatom szívem és hívatásom szerint.... Ezenkívül másfél esztendő alatt egyetlen rokon kebelt nem

találni a városban, hol lakni, élni kényszeríttetik az ember, mégis kissé borzasztó dolog. Mi mindketten (ő és neje) barátok nélkül voltunk Pozsonyban.»

Visszatért tehát a fővárosba, s egy új szépirodalmi lapot tervezett, a melyet saját elvei és ízlése szerint szerkeszthet. E lap *Regélő* címen 1842-ben indult meg.





KÉSŐ SÓHAJ.

Irta

BENEDEK ALADÁR.

Oh, sírni, sírni, hogyha tudnék,
Oh, hogyha tudnék, istenem!
Mennyit lehetne megsiratnom,
S mily áldás volna az nekem!

Oh mennyi szörnyű méltatlanság,
Mit mások s én követtem el;
Mások velem s én mindazzal, ki
Ilyet tán ép nem érdemelt.

És mennyi drága, elpazarlott
Erő s idő, mind semmiért,
A lázas tudvágy jáiszalagján,
Mint kit folyton téboly kisért.

Oh, sírni, sírni, mint szeretnék!
S mily iszonyú, hogy nem tudok!
De igy jár, a ki mindent látott,
S a ki előtt már nincs titok.

Nem bolygnék, mint egy kóbor szellem,
Föl és alá, idegenen;
Hol nem ismer rám senki, s a hol
Magam — magam sem ismerem.

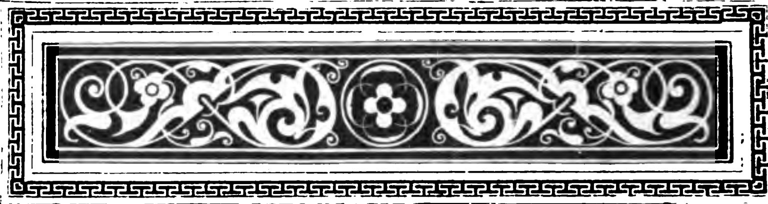
Nem vágynám akkor a hatást s azt
Nem keresném úgy, titkosan,
S nem szánna s nem itélne senki
Bután vagy szörnyű okosan.

De sírnék, sírnék egyre, egyre,
Mint a mikor még sirhaték,
S ah, élnék, élnék, mint a gyermek,
Kit karján hordoz föld s az ég.

S nem volnék akkor jegyese a
Halálnak, — békés feleség! —
De kiülnék a ház elé s ott
Hallgatnám a szomszéd-mesét.

Hallgatnám s én is mondanék tán
Egyet . . . de nászom közeleg . . .
Bár tanulság nem volna benne . . .
Szomszédok, csak meséljetek!

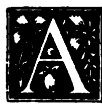




A SZÍNÉSZNŐI ÚJ NEMZEDÉK.

Írta

REVICZKY GYULA.



A SZÍNMŰIRODALOM tükre a színpad. Néha, igaz, roszul mutat, elferdíti a drámai alakok vonásait; de azért csak a felfogott körvonalokat veri vissza. A drámaíró viszont abból a szellemi kovászból gyúrja embereit, melyet korából s az ebben fejlődött egyéniségéből vesz. Ez annyit tesz: a milyen a kor, olyanok a drámák személyei s a színészek, mint ezek eleven magyarázói, jó vagy rosz tükrei, ha kell, ha nem, a rájok bízott színpadi jellemet kénytelenek visszaadni.

Hogy korunkban a tragikus színészek kihalását emlegetik, ennek egyszerű oka az, hogy a tragédia vad nyersesége is a szalonokba járt chic-et tanulni. A koturnus harsogó lépteit neszfogó szőnyegek enyhítik, az indulatok színváltozását elrejti a rizspor és pirosító s a lelki harcok mennykőcsapásaira is feltaláltak villámhárítókat. — Othellót ma már Bartolónak, Cleopatrát Gauthier Margitnak hívják. — Mióta a tollas baretek, vítőrök divatjokat multák, a kiabáló verssorok könnyed csevegéssé finomultak. — Prométeuszi páthosz az államfogházban, corioláni dikció egy kortesbeszédben szörnyű szatira.

A mai költő sokkal gyöngédebb szervezetű, hogysem

képes volna megragadni a lelki élet egyes óriás momentumait; e helyett nagy gonddal állítja össze a minuciózus lelki vonásokat; pathetizálás helyett inkább humorizál. A közönség se hisz többé a sárkányölő héroszokban, méregkeverő királyokban, ördöggel cimboráló doktorokban. Az ilyes dolgokat manapság, legfölebb mint látványosságokat nézik meg, s a mi Aiszkhülosznál, Shakspearenél még költői valóság volt, ma már csak — opera.

Korunk emberei frakkot és glacé-keztyűt viselnek s ezektől megkívánjuk, hogy ildomosak, józanok legyenek s mindenekelőtt mérsékeljék magukat. S ezt meg is teszik a modern színműirodalom alakjai; fájdalom, legtöbbször a költőiség rovására.

S a színészek? Ők a költőt magyarázzák s végre is aklimatizálódnak s a színpadon lesznek közönséges emberekből szalon-emberekké.

Ha végig tekintünk nemzeti színházunk fiatalabb nőtagjain, a kikről itt szólni akarok, találkozunk egygyel, a ki úgy tünik föl, mintha még abból az időből maradt volna ránk, mikor az érzelmek elementáris erővel jelentkeztek az emberi szívben, mikor a boldogság tündérrege, a fájdalom démoni játék volt.

Jászai Marit értem. Már tekintetében van bizonyos, csaknem fanyarsággal vegyülő erő, fátyolozott hangjában valami antik nyerseség, nagy lépésű, gyors járásában pedig az indulatok mohóságát venni észre. Ilyen hang lehetett Macbeth démona. Óriási, vulkanikus kitöréseivel csaknem ijesztő szenvedély lakik benne. Tragikus színésznő minden ízében. — Akár tisztuló, akár romboló folyamaton átmenő tragikai alakot ád, egyaránt jeles, ha a szenvedély intenziv foka s a lélek végzetes háborgásai ragadják őt magával. — Antigonéját, Lady Macbethjét mindenha emlegetni fogja, a ki a magyar színészet történetét megírja.

De neki se sikerül minden. Újabb időben ő adja a fantasztikus vonásokkal megáldott alakokat, név szerint: Por-

tiát a *Velencei kalmár*-ban, Oliviát a *Vízkereszt*-ben, Imogent *Cymbeline*-ben és a királynét *Don Carlos*-ban. Nemzeti színházunkban bizonyára ezeket se játszaná tökéletesebben más valaki, egyszerüen azért, mert az ábrándos, fantasztikus fényű szerepkörre — a németek e specialitására — nálunk nincs színésznő.

Jászai Mari ezekben a szerepekben is művésznő; csakhogy nem hű tolmácsa a költőnek. Olivia nem olyan pathetikus lény, mint ő. Hogy mily ábrándokból szőtt lény Portia, az ötödik felvonás igéző jelenetében árulja el. Fülöp király neje csak szenved és tűr s közbe-közbe ábrándozik: Jászai Mari azonban lázong. És Imogen, «a szép, a bájoló» Imogen! — Jászai Mari e szerepben egész művészetét kifejtette; de nem Imogent játszotta. Én legalább nem képzelhetem őt oly sebes, csaknem rohanó járásúnak, oly mohó beszédünek, érzelmeit oly «szórakozva kergető»-nek, a milyennek Jászaitól láttam, kivéve azt a fenségesen játszott nagy jelenetét, midőn Cloten férjének hitt holtteste fölött kesereg.

Jászai Mari színészi egyénisége sokkal erősebb, hogysem a gyöngét adhatná, sokkal borongóbb láthatárú, hogysem csillagokkal ragyoghatna és nagyobb rázkódásokra termett, mint a minőkre a virágok képesek. Tehát nem Imogen, hanem Phædra; nem Portia, hanem Mirígy. — A tragikus színésznők közt színpadunkon ez idő szerint az utolsó mohikán.

Legifjabb színésznőink egyike ugyan szintén tragédiákban szerezte eddigi hírnevét, de *Fái Szeréndnál* a vihar csak egy pohár vízben dühöng. A szenvedély nem egyéniségéből látszik fakadni, páthosza mesterkélt, sőt néha érccsengésű, mély organuma is azt a gyanut kelti, mintha erőltetné a sötét hangszínezésre. Hangját nem lágyítja a szív kohója; ezért szép csengése mellett is kissé száraz, inkább szavalásra, mint drámai párbeszédekre alkalmas. — Az Éj királynéja *(Csongor és Tünde)* azért eddigi legjobb

szerepe, mert ott nem csinál egyebet, mint deklamál. Az érzelmek árnyalását, a beszéd fokozását, a szenvedélyek árapályának változó kifejezését még meg nem tanulta. Egyáltalán, mint hangjában, játékában sincs fokozat. — Koturnusban is lábujjhegyre áll. A *Báró és bankár*-ban, mindjárt az első felvonásban, mikor férjének, a bankárnak elbeszéli szerelmi történetét, annyi csinált szenvedélyt fejt ki, oly tompa, síri hangon beszél, hogy szerepének későbbi bonyodalmai részére már nem maradnak erősebb emociói. Nagyon is akar hatni. Ez okozza, hogy csak töredékesen hat.

Egyik kezében tőrt, a másikban legyezőt hord *Márkus Emilia*. Olyan átmeneti alak a tragédia és komédia közt. Sem a klasszikus időkből, sem a tizenkilencedik századból, hanem a rokokó-korszakból való. — Nincs is határozott temperamentuma sem a komédiához, sem a komoly drámához. Nem határozott egyéniség és hijával van a közvetlenségnek. Van benne igazi érzés, de nem tud rajta uralkodni. Nem idomítja magát szerepeihez. Játékából hiányzik a kolorit és a természetesség. A hol dévajnak kell lennie, túlságosan is az, de a valóság elevensége nélkül; viszont komoly szerepeiben szentimentalizmusán nincs meg a közvetlenség zománca. — Vígnak nem elég kedélyes, szomorúnak kevéssé szenvedélyes. — Legújabban egy pár u. n. «nadrág-szerep»-ben próbálkozott meg s itt vígságának száraz volta különösen kitünt. — Karjának lóbálása, hirtelen, katonás megállása, csárdásszerű forgásai (kedvenc mozdulata pajkosság kifejezésére!) mintha figyelmeztetni akarnák a közönséget: Íme, most dévajkodom! E diszharmóniát még növeli gyors csaknem hadaró beszéde s az a fogyatkozása, hogy hangját még nem tudja idomítani a félreszóláshoz.

Fái Szerénával közös hibája Márkus Emiliának, hogy hangjával nem tud árnyalni, játékában nincsenek, vagy nagyon is hirtelenek az átmenetek. Irén *(Proletárok)* vagy Blanche *(Fourchambault család)* megjavulása Márkus Emi-

liánál érthetetlen, mert az ugrándozó, kotnyeles, üres szívű bábból egy csapásra válik szelíd, érzelmes és szerény hajadon. — Nem látjuk a rosz környezet befolyását s a tisztító kezet, mely lelkéből lassankint tép ki minden gyomot.

A fenköltebb, ékesebb párbeszédeket szomorú hangon mondja el s az érzelmek szárnyalása Márkus Emiliánál rendesen a sentimentalizmus könnyeibe fúl. Az ő Juliája se nem forró vérű, se nem szédül el az ifjúság és szerelem mámorától, hanem chablon alakítás, mint az operai Julia. — Jászai Mari Imogenje hasonlíthatatlanúl magasabban áll; pedig nem is igazi szerepköréhez tartozik. — Tündéje merő köznapi érzelgősségből áll. A ragyogó szinezés, a tündéri vidámság, a fájdalom isteni kéje mind csak a Vörösmarty Tündéjében van meg. — Valamivel derültebb alakot mutat be mint királyné Dóczi *Csók*-jában. Álmélkodását, mikor a bolygó zsidóról szóló fantasztikus, csodás parabolát hallgatja, találóan fejezi ki. — De itt is csak egyes mozzanatai jók. Az egész alakon több a köd mint a sugár. — Általában Márkus Emiliának még egy szerepe sincs, a melyben egyöntetü. Csak részleteket talál el, mint pl. Paula néma gyászát (*Lea grófné*-ban) vagy Cherubim ábrándosan pathetikus románc-szavalatát.

Helvei Laura nevének említésekor egészen más világba lépünk. — Testestül-lelkestül korabeli egyéniség. — Csak szalónban és uszályos ruhában érzi magát otthon. — Eleme a modern társadalmi összeütközésekből, ferdeségekből eredő viszályok és küzdelmek. Dumas és Sardou nőideálja. — Ő tud legjobban öltözködni és társalogni. Legelegánsabb és legintelligensebb színésznőnk. — Sokféle képessége miatt némelyek magyar Sarah Bernhardtnak nevezik. A közönség él-hal érte; de ő nem szokott meghalni a szinpadon. Szalónban meghalni nem aesthetikus dolog. A ki a fényes termek neszfogó szőnyegén elbukik, nem szegi nyakát s ha erkölcsileg tönkre ment, udvarias adieut mond s illemesen a színfalak mögé vonul elzülleni.

A nemzeti színház büszke lehet Helvei Laurára ezekben a szerepeiben. Pedig sokáig tamáskodtak tehetségében s nem jósoltak neki valami fényes jövőt. Rendkívül lassan, de annál öntudatosabban fejlődött, sőt hogy még most is mennyire emelkedik folyvást, mindenki észreveheti, a ki őt hosszabb időközökben figyelemmel nézte valamelyik jobb szerepében. Szerepeire még nagyobb műgondot fordít, mint toilettejére. Minden szót kidolgoz, minden mozdulatot, állást tanulmányoz s talán egyedüli a nemzeti színházban, a ki mindig helyesen hangsulyoz. — Hangja nem a legerősebb s nem nagyon terjedelmes, de Helvei annyira tudja idomítani, annyira uralkodik rajta, hogy nálánál színezni, árnyalni, az érzelmek skáláján játszani senki se tud jobban. — Szem- és arcjátéka, mint a suhanó árnyék, melyet egymást üző felhők vetnek, szünetlenűl változik. Egy mondattal sokszor több lelki életet világít meg, mint mások egész szereppel. *Csongor és Tündé*-ben Mirigy kérdezi Ledértől, hol kódorog, mire ez így válaszol:

Erre is, meg arra is,
Tudja isten, vagy mi, merre!

Ezzel az alig észrevehető vállvonással kísért két sorral Helvei Laura teljesen megmagyarázza Ledért. A könnyelműség, fásultság, cinizmus mind összeolvad válaszában. Így emelkedik a színészet igazi művészetté.

Ha gúnyolódnia kell Helveinek, szatirája finom és éles mint a tűhegy; a nemes jellemet szinte átszellemíti, a nemtelent egyénileg jogosulttá teszi. — Neki mindig igaza van; ezért elevenek alakjai, ezért hiszünk az ő művészetében. — Dorája, Septmonts Katalinja *(Idegen nő)* ép oly emberi mint d'Ange báróné *(Demimonde)*. — Kitünő tolmácsolója a problematikus természeteknek. Marrick Maryje *(Magdolna)*, Céliméneje *(Mizantróp)* tökéletes alakítások. — Lélektani felfogását, finom színezését, filigrán kidolgozását még sokáig fogják dicsérni.

Az erősebb szenvedélyek azonban nem felelnek meg egyéniségének. Nagyon is józan s nem veszi be az excentrikus vonásokat. Tisztult izlése ugyan itt se hagyja el, csakhogy a hol lángolnia kellene, túlságosan diszkrét s akkor is cseveg, ha a költő azt akarja, hogy önfeledten csordúljon ki szíve. Eboli hercegnője *(Don Carlos)* nem lángoló spanyol vér, hanem számító francia. Helenája *(Szentivánéji álom)* is szépen átgondolt alakítás, de az érzelem heve nélkül.

Helvei sohse feledkezik meg arról, hogy csak komédiát játszik; ő a képmutatás otthonába, a salonokba termett s a mit itt kedvvel játszik (mert szeszélyes s néha legjobb szerepeit is elejti) az elsőrangú helyet biztosít neki színi történetünkben.

Hátra van még a nemzeti színház két szendéje: Molnárné és Csillag Teréz. Szerepkörük hasonló, tehetségük alig.

Molnárné naivságából hiányzik a kedély melegsége. Fürge, de nem eleven érzésű, csintalan, de nem kedves. Pajkossága csak egy epigramm s legjobb az egyfelvonásosokban, a hol az egész alak csak egy mozzanat. A szeles szobalányokat, unatkozó fiatal özvegyeket, ártatlan cselszövő társalkodónőket meglehetősen személyesíti. Alakításról azonban nem igen beszélhetünk nála. — Marittát *(Csók)* körűlbelűl elrontja. Más lány az, a kinek főrésze van benne, hogy a király elveszti fogadását. Csáberő, természetes kellem, öntudatlan kacérság, meg egy kis szenvedély: ezek Maritta színei — a költőnél. — Molnárné csók-definiciója nem tehet bolonddá egy királyt. — Marittának mindjobban dagadó érzelemmel kell híres definicióját elmondani, mely a meggyőződés bizonyos páthoszában zeng ki ezzel a sorral:

Nem csók az, hidd el, a mely tiltva nincs!

Molnárné ezt, hangjából kiesve, incselkedő hangon mondja el, mintha nem is volna felkiáltójel a sor végén. Marittát Csillagnak kellene játszania. — Cyprienne *(Vál-*

junk el) már egészen Molnárnénak való, csakhogy már az első felvonásban kijátsza, tovább pedig ismétli magát.

A sorban, de nem az érdemben, utolsó *Csillag Teréz.* — Az ő naivsága valódi. Nem a kedély felületessége, melyet nem változtat meg a kor, hanem a fiatalság üdesége. — Már alakjában megvan a kedves kicsinység, csicsergő hangjában a friseség, félénk tekintetében az ártatlanság s a mi legfontosabb, van meleg kedélye a szentimentalizmus némi, de nem beteges, árnyalatával. Tán ezért sikerült neki oly irigylésre méltóan a romlatlan kis Toinon *(Szikra)*, mert hiszen szegényke áldozatot hoz annyira szeretett keresztanyjáért, mikor «korroborál». — Izabeljét *(Férjek iskolája)* igazságtalanúl. rótták meg, hogy érzelgős; mert ha nem vegyít igazi érzelmet játékába, nem igen gratulálhatunk jövedőbelijének. Megpróbálkozott már nagyobb érzelmes szereppel is Agathában *(Leonarda)*, még pedig szép sikerrel. Itt is segítségére volt érzelmessége, mely azonban összefér a naivsággal. — Mégis van hibája Csillag Teréznek is: nagyon fiatal. Ez azonban napról-napra kisebb lesz.





IRODALMI SZEMLE.

FLAUBERT UTOLSÓ REGÉNYE.

(Gustave Flaubert *Bouvard et Pécuchet.* Oeuvre posthume. Paris, A. Lemerre 1881.)



A NAPOKBAN mult egy esztendeje, hogy *Madame Bovary* hírneves szerzőjét a canteleu-i falusi sírkertben örök nyugalomra helyezték. Csak néhány jó barát, köztük egy-két nevesebb párisi író, kísérte koporsóját, míg a környék lakossága jóformán érezni sem látszott a nagy veszteséget, mely a francia irodalmat Flaubert elhúnytával érte. Jules Claretie, a szellemes tárcaíró, ki jelen volt a temetésen, jegyzé föl, hogy a kiváló írót szülővárosában csakis «Flaubert fiá»-nak hívták, több kegyelettel emlékezvén atyjáról, ki keresett sebész volt, mint róla, ki örökbecsű művekkel gazdagította az irodalmat.

És valljuk be: Flaubert még Párisban sem részesült oly nagy méltánylásban, a minőt kiváló tehetségénél fogva megérdemelt volna. Igazán népszerű író soha nem volt, s míg nála jóval kisebb írók műveit mohó vágygyal kapdosta a francia közönség, még mesterművének: *Madame Bovary*-nak is, jóformán csak a betiltás reklamja szerzett nagyobb számú olvasókat. A tehetségnek nem köznapi erejére s nagy önbizalomra mutat, hogy Flaubert ily közöny mellett sem veszté el munkakedvét s vígasztalást talált Taine szavaiban, ki egykor azt állította, hogy sok, ha az egész vilá-

gon háromszáz olyan ember akad, ki illetékes bírája lehet valamely festménynek vagy költői munkának.

— Ha meggondoljuk, hogy Balzac nem ért két kiadást vagy ha igen: ez már nagy siker volt, nekünk nem lehet okunk a panaszra! — mondá Flaubert egy alkalommal.

Népszerűségének, tagadhatatlanul, az is nagy hátrányára volt, hogy sokat szemlélődött, de nagyon keveset dolgozott. Műveit aprólékos gonddal csiszolgatta, s egy regény megírása neki évekig tartó munka volt. Ily módon lehet valaki példányszerű író, de sokat emlegetett szerző aligha; a népszerű írótól ma már azt is megkívánja a közönség, hogy ne csak minőség, hanem mennyiség tekintetében is kielégítse szükségletét. Flauberttől gyors munkát hiába követeltek; első föllépésétől kezdve a legutóbbi időkig az aggályos gondosság és szabályszerűség, a klasszikusoknak nevezett írók kiváló tulajdonságai, alkották írói jellemének fővonásait. Mintha csak kerülni látszanék a fesztelenséget és merészebb csapongást, melyek az ismeretlen ösvényeken haladó geniek műveinek, a törvénysértés dacára is, annyi bájt és ingert kölcsönöznek!

Flaubert azonban, a nagyobb fokú eredetiség hiánya dacára is, új iskolát alakított a francia regényirodalomban. Ő volt az, ki Theophile Gautier festői hajlamát Balzac analisáló rendszerével egyesítve, megtette azt a hatalmas lépést, mely a képzelődés termékeitől a zord valóság rajzához vezet s ekkép mesterévé lett a modern regénynek. Benne két irány egyesült s Dumas fils egy alkalommal, hogy találólag jellemezze sajátságos tehetségét, melyben a filiszterségtől való undorodás ép úgy föltalálható, mint a modern tudományok kultusza, Flaubert-t «vasutas romantikus»-nak nevezte el.

Flaubert jellemző tulajdonságai befejezetlen regényében: *Bouvard et Pécuchet*-ben is feltalálhatók és talán még inkább, mint régibb műveiben. *Bouvard et Pécuchet* valóságos modern *Don Quijote*; élénk, szellemes rajza két szegény

ördög kalandjainak és csalódásainak, kik a nőktől kezdve le egészen a magnetismusig minden iránt lelkesülnek, az emberi tevékenység csaknem minden terén kísérletet tesznek, de mindenütt és mindig eredmény nélkül. A regénynek didaktikus színezete van s tartalmát talán maga Flaubert jellemezte legjobban, midőn azt mondta, hogy könyve «a tudományok tanulásának hibás rendszerét» ostorozza.

Bouvard és Pécuchet, alsóbb rendű miniszteri hívatalnokok egy napon a boulevard Bourdonon találkoznak s véletlenül ugyanazon a padon foglalnak helyet. Fövegüket mindketten leteszik s miután kalapjába mindegyik beleírta a maga nevét, bemutatás nélkül megismerkednek.

— Hogyan! — mondja Bouvard, — önnek is az a gondolatja támadt, a mi nekem!

— Igen, — válaszolja Pécuchet, — hiszen annyi tolvaj van a miniszteriumokban.

A gondolkozásmód és érzelmek azonossága köztük rokonszenvet kelt, mely napról-napra erősödik s végre teljes bizalommá lesz. Mindkettőnek van oka a panaszkodásra. Mindkettőnek voltak álmai s ma már egyik sem mondhatja magát boldognak. Bouvard egykor, réges-régen szeretett, Pécuchet még ezt sem mondhatja el; ő egész életét a bureau asztala mellett töltötte. Most már mindketten a falu magánya és csendje után vágyakoznak. Csaknem egyszerre fogamzik meg bennük az eszme, hogy Párist elhagyják és falura költözzenek. Pénzzé teszik, a mijök van, állásukról leköszönnek, gazdasági eszközöket vásárolnak, s hozzá fognak a földműveléshez. Ezzel egyidejüleg a kertészet, a geologia és vegytan is foglalkoztatja érdeklődésüket, sőt nem maradnak közönyösek az archæologia iránt sem, mely épen ekkor kezd divatos tudománynyá lenni. A két barát főtörekvése: lépést tartani a századdal, mely gyorsan halad előre. Utóbb az írói dicsvágy kezdi sarkalni őket; írnak regényt és színműveket. Flaubert e pontnál kedvező alkalmat talál, hogy a klasszikus tragédiáról, az izgalmi regényekről s a

modern kritikáról nézeteit nyiltan, őszintén elmondhassa. Az az egy pár lap, melyet regényében e kitérésnek szentel, telve találó megjegyzésekkel, s nagyon megérdemli, hogy íróink számba vegyék.

A ki a tudomány egyik ágával megismerkedik, egészen közönyös a többi iránt sem maradhat. Bouvard és Pécuchet az æsthetikától a politikai tudományokhoz fordulnak, de ezek segélyével sem tudják megvalósítani emberboldogító eszméiket. Minthogy kísérleteik sikeretlenek: az egoista boldogságát óhajták s vénségükben: a szerelemre és házaséletre gondolnak. Újabb csalódás, újabb keserűségek. Nem marad más számukra, mint a vallás kibékítő vígasza. De a vallás ép oly kevéssé ad nekik nyugalmat, mint a rationalismus vagy atheismus. Újra emésztő tépelődésekbe merülnek, s hogy mégis némi fényt és mosolyt vigyenek sivár otthonukba: miután ahoz már nincsen reményük, hogy saját gyermekeikben gyönyörködhessenek, két kis gyermeket örökbe fogadnak s azokat a legnagyobb gonddal, odaadással nevelik. Legalább e gyöngéd lények elismerése, hálája édesítse meg késő napjaikat! Ez a reményük is csakhamar szétfoszlik, mint a szappanbuborék. A gyermekek rakoncátlanok, erkölcstelenek s hálátlanok lesznek.

Most már nincsen számukra sem vígasztalás, sem cél, mely után törekedjenek. Csalódásból újabb csalódásba esve, többé sem az emberiségben, sem a vallásban, sem a népben, sem a családban nem hisznek.

Flaubert regénye a két szegény ördög történetének e kétségbeejtő mozzanatánál ér véget. A kiváló író, mint látjuk, nem nyujt kerek egészet: váratlan vége megakadályozta őt e sok tekintetben őszinte vallomásnak tekinthető munka befejezésében. A vázlat azonban megmaradt Flaubert iratai között s ebből világosan kiolvashatjuk a regény befejezését. A szerencsétlen áldozatok, mindenben csalódva, mindenről lemondva, még erősebb, igazabb von-

zalommal ragaszkodnak egymáshoz; többé nem válnak el, s ha eljön az idő: egymás mellett fognak pihenni, mint egymás mellett ültek régente a padon, midőn először megismerkedtek. Foglalkozásuk szintén a régi: ismét másolnak, de most már azokat a dőreségeket jegyzik föl, melyekkel napról-napra olvasmányaikban találkoznak.

A történet egyszerű; nincsenek benne váratlan fordulatok, tarka kalandok s a mindennapitól elütő bizarr jellemek, melyek a felületesebb olvasó újságvágyát felizgathatnák; de van benne emberismeret s egyes lapokon, ha a helyzet megkívánja, annyi költészet, mint az újabb francia regényirodalom kevés termékében. Flaubert hátrahagyott regénye valóságos encyclopædikus szemle az emberi tudományok, művészetek, a filosofia, irodalom és politika fölött, többnyire csipős, igen sokszor éles, elkeserítő, részleteiben pedig mindenkor eredeti.

Bouvard és Pécuchet, mint regény, már befejezetlen volta miatt sem állítható *Salombo* s még kevésbbé *Madame Bovary* mellé; de korrajzi értéke elvitázhatatlan, s ha valaki egykor modern társadalmunk hű rajzát akarja nyujtani, munkájában Flaubert utolsó kötetére bátran támaszkodhatik.

A LEÁNYVÁRI BOSZORKÁNY.

(Költői beszély. Írta gróf *Zichy Géza*. Tizenhárom rajzzal, *Zichy Mihálytól*. Budapest, 1881. Az Athenaeum kiadása. Ára 10 frt.)

Illusztrált költői művekben nem valami gazdag irodalmunk gróf Zichy Géza kötetében kiváló termékkel gazdagodott. Az orosz kiadók által annyira keresett és igénybe vett Zichy Mihály kitünő tollrajzai ékesítik e munkát, melyhez tárgyát a tehetséges fiatal költő a selmeci levéltár egy régi okmányából merítette.

E mű ismertetését, hogy a kompoziciót és illusztraciókat kellőleg méltányolhassuk, a mese elbeszélésével kell kezdenünk.

Leányvár ura Rössl Ádám bányabérlő Selmec mellett. A nép nemes vitéznek ismeri, ki buzgón jár a templomba, de lánya a szép Márta be van avatva atyja sötét titkába s tudja, hogy mióta özvegy ember, rablókkal cimborál, kik éjjelenkint ki- s bejárnak a várkapun. Ez sok álmatlan éjt okoz a lánynak. De szenvedései csakhamar még fokozódnak. Atyja egy éjjel ittasan haza jő s örjöngő szenvedélytől elvakíttatva Márta szobájába ront, hogy mint egy modern Beatrice Cencit üldözőbe vegye. A lány elhúnyt édes anyja hálószobájába menekűl, hol a jóltevő Mária-kép előtt lerogy, védelmet keresve. A madonna e jelenetre behunyja szemeit.

E csodalátvány felbőszíti Rössl Ádámot, papokat hívat, hogy szentelt vízzel locsolják a képet. Midőn ez nem használ: piktorokat hívat, hogy új, nyitott szemeket fessenek Máriának. De minden buzgalom hasztalan; a festék nem fog a vásznon, mintha meg volna bűvölve.

Mint a magas bérc fokáról
Leszaladnak a vizek,
Úgy a festék itt e vásznon
Még nyomát se látni meg.

Ekkor Rössl Ádám nagy haragjában megragadja a képet s lerántja, de a fejére zuhan s agyonüti. A lány e szörnyű látványra elájúl; Mária pedig fölnyitja szemeit.

Az öreg Rösslt ravatalra fektetik. Egész Selmec megnézi és mindenki sír, csak Márta szemébe nem jő köny. A temetés után magányába vonul. Gyülöli a férfiakat atyja miatt.

S ilyen szörnynyel alapítsak
Fészket, új családot én?
Házi oltárt ő emeljen?
S ember vére van kezén!
Nem! magamban s elhagyatva

Folyjon le csak életem,
Megsiratom, hogy az *embert* —
Ezt a véres iszap-tengert —
Atyám által ismerem.

Csak a koldusokat és a kutyákat kedveli. Amazokat istápolja, ezek kíséretét képezik. A szomszédok csakhamar elnevezik boszorkánynak.

Egy nap azonban szerelmes lesz a szép Márta. Lovaglása alkalmával elbájolja őt Bartók mester dalával s ez órától fogva vége nyugalmának.

Márta hallá. Márta látta
S úgy érzé, se hall, se lát.
A világ elfordult véle
És úgy reszketett nyergébe',
Alig tartható magát.

Bartóknak azonban vetélytársai akadnak, még pedig három is: Benkő Gáspár, Detre Márton és Ernesto Quardi. Szövetséget is kötnek, hogy a lányt, kiért messze földről jöttek: meghódítsák.

Szövetkezzünk hát barátim!
A ki diadalt arat:
Az fizessen fájdalomdíjt
Egynek ezer aranyat!

Márta csak Bartókot szereti, de azért mégis elfogadja a jövevényeket. Lakomát rendez számukra, de aztán behíjja kutyáit, melyek elől a vendégeknek az asztalra kell ugrálniok; majd Bartók mestert teszi csúffá a három cimborával: bekötözik szemeit s míg énekel lábújjhegyen elosonnak, magára hagyva az epedő dalnokot. A szerelmes ifjú e miatt boszúsan távozik s megesküszik, hogy többé nem tér vissza.

Később azonban mégis megengeszteli Bartókot. Miután a három lovag szemeláttára gyűrűjét a vízbe dobta s annak

igéri kezét, ki azt vissza hozza neki: elvágtat haragos kedveséhez, lovára ülteti s erőszakkal a várába viszi, a nép nagy megbotránkozására. Ernesto Quardi e közben cselt forral. Megvesztegeti a szakácsot s egy régi gyűrűjét a lakomához készülő halba téteti; aztán ebéd alatt azzal áll elő, hogy Márta gyűrűjét ő találta meg. Feleségűl is kéri a lányt; de ez csalónak nevezi, a mire aztán botrány lesz; Bartók mester Benkőt párbajban lelöki a vár fokáról, őt pedig csak a vár úrnője menti meg, ki most jobban szereti a lovagias ifjút.

Az alattomos olasz azonban boszút áll. Az «Arany trombita» vendéglőben rémséges hazugságokat mond a leányvári életről s Mártáról, kinek «Mopsus» kutyája maga az ördög. A selmeciek minden elemi csapást a leányvári boszorkánynak tulajdonítanak s midőn egy nap kutyájával a templomban megjelen, üldözőbe veszik «Mopsus»-t és lándzsára tűzik. Ekkor a lány boszúból megvesztegeti a papokat és nagy ünnepélyességgel eltemetteti hű állatját.

Ez a dac még jobban ingerli a népet. Bartók rábeszéli Mártát: hogy hagyják el e vidéket, mert itt csak szerencsétlenség vár rájuk és szemrehányásokat tesz a leánynak, hogy angyal létére mégis boszorkánynak akar látszani. Márta haragra lobban:

Szeretsz Bartók? Szégyelsz engem
S büvös hatalmamtól félsz . . .
Én föloldlak, már szabad vagy,
Mint a poklot, úgy kerülj!

A szerelmesek összetűznek. Bartók elmegy, de utána a büszke lány felzokog és összerogy. A papok azt hiszik az ördög szállta meg és füstölik, énekelnek körűlte. Lázas beszédéből is azt következtetik, hogy boszorkány s jönnek a papok, hogy kiűzzék belőle a sátánt.

Urunkat tagadó
Lelkeket ragadó

Pokloknak küldötte,
Sötétség szülötte,
Tudjuk, hol lakozol!
A beteg
Lelkeket
Nálunk kerested...
Hagyd el a testet!

Nagy nehezen magához tér végre a lány. Ekkor első gondolatja, hogy Detrét, a ki ragaszkodik hozzá, elküldje Bartókért. A gonosz szívű lovag azonban pajtásaival csak borozgat a hová ér, a dalnokot föl sem keresi s azzal a hazug hírrel tér vissza, hogy Bartók mester megnősült. Márta ekkor kétségbeesik, leszámol az élettel, végrendeletet ír, melyben birtoka egy részét Detrének hagyja, a többit pedig Bartóknak ajándékozza, kit kér hogy a koldusoknak és nyomorékoknak védője legyen. El is küldi a végrendeletet a dalnoknak, kiről azonban az iszákos Detre nem is tudja, hol tartózkodik.

Selmecen borzasztó járvány tör ki. A nép százával pusztul s e csapást is mind a leányvári boszorkánynak tulajdonítják. Márta hallja e vádakat, de nem sokat törődik vele, hisz ő megnyugodott szomorú sorsában. Kastélyát szépen rendbe hozza, hogy Bartók mester feleségének öröme legyen itt. Aztán este a lugasba megy, hol kedvese egykor boldogabb órában kardját feledé s e fegyverrel, «menyaszszonyi ajándékával», szíven szúrja magát. A mikor haldoklik megzendűl kedvesének lantja:

Márta, Márta, üdvösségem!
Hőn szeretlek,
Hőn szeretlek,
Síromig híved leszek!...

A lány jól hallja e hangokat s kedvese nevét suttogva hal meg.

De Mártát halála után is üldözik. A papok nem akar-

ják eltemetni, mert öngyilkos lett; még az sem mond fölötte imát, a ki a «Mopsus»-t drága pénzért eltemeté. De a koldusok, kik iránt Leányvár úrnője mindig oly kegyes volt, könyörűlnek rajta, koporsóba teszik, hogy a temetőbe vigyék. A gyászmenet alkalmával azonban irtózatos vihar támad, a koldusok elejtik a koporsót és széjjel szaladnak. A halottra nagy csapat kutya rohan, hogy széttépje, de hirtelen ott terem Bartók mester s kardjával szétveri a bősz állatokat, aztán gondozza kis kedvesét, sírt ás neki és:

Feje alá párna helyett
Fekteti a kobozát;
«Dalom, eszmém, üdvösségem,
Szent babérom, jójt'szakát!» . . . .
. . . Eltemette Mártát. Hová?
Azt nem tudja senki sem.
Sír beomlik. — Köny leszárad. —
Nyomot sem hagy itt a bánat
Sok százados röptiben! . . .

Íme ez a mese: a leghálásabb szöveg olyan kitünő illusztrátor számára, mint Zichy Mihály. A mester művészetének főereje úgy is a rajzban nyilvánul. E tekintetben korunk első mestereivel vetélkedik s nem egyszer emlegették Kaulbach és Doré nevével, sőt nagyobb magasztalásokkal is halmozták el. Képzelete oly gazdag, hogy a történet s az élet bármely eseményét, helyzetét, jelenetét meglepő hűséggel érzékítheti; alakjai mindig életelevenek, kompoziciói művészileg befejezettek.

A leányvári boszorkány érdekes, helyenkint bizarr történetét tizenkét nagy lapon rajzolta meg oly módon, hogy minden egyes kartonon egy-egy ének több jeleneteit tüntette föl s ezeket kerek egészszé komponálta. Azonkívül egy díszes címlap is van, melyen a költemény alapeszméje mintegy nyitány gyanánt van érzékítve. A háttérben a Leányvár régies kastélya látszik. Bartók mester siratja Már-

tát, előtte térdelnek a hálás koldusok, míg jobbfelől az elfogult nép átkokat szór rá, s a papok rosz szellemét próbálják kiüzni testéből. Mennyi élet mind ez alakokban, mily biztosság a rajzban, mily tetszős menete a kompozició vonalainak!

Az első éneknek megfelelő lapon felül a hálószobát látjuk. A térdelő Márta a madonna-képre mutat, mire atyja visszadöbben. A jelenet drámaisága teljesen érvényre jut. Alul a papok és festők buzgalmába némi humor vegyül. Különösen a festőtörő vén legény nagy erőlködése mulatságos. A következő lap: az oszlopcsarnokban fölállított ravatallal s a halotti gyülekezettel ismét terjedelmesebb kompoziciót mutat, melyben az alakok mesterien vannak csoportosítva. Az alamizsna-osztás, a szövetséget kötő három lovag együttléte, a kutyák által megzavart lakoma, a gyűrűdobás tréfája mind megannyi kiváló jelenetek.

A harmadik lap a legérdekesebb genreképeket tünteti föl. Különösen az esőben érkező vendégek: humoros, életteljes alakok. A későbbi énekek illusztrációi közül a megzavart lakoma, melyen a kutyák féktelensége, a vendégek félelme s Márta káröröme igen találó, továbbá a leányvári boszorkánykonyha jellemzése (a halálfejek halmán csontember guggol, ennek nyakán szárnyas vagy mopsuskutya áll, fölötte szétbomlott hajjal női alak lebeg), valamint az ördögűzés s a kastély szobáinak rendezése mind meg annyi remek kompoziciók.

De leghatásosabb a temetés jelenete, midőn a koldusok a viharban elejtik a koporsót s szétfutnak. Ez a kép Zichy Mihály legkiválóbb alkotásai közé tartozik. Különben a szöveg s a rajz szorosan összefüggnek; mindkettő magyarázza és kiegészíti egymást. Az egyes lapokat tollal és tussal készíté a mester s az eredeti lapokat Páris első photocinkographiai intézete kisebbített alakban sokszorosítá. A másolatok nagyrészt jelesen sikerültek, noha az alakok körvonalai sok helyütt elmosódtak. Az egyes énekek elé a

megfelelő rajzlap van illesztve, s a rajz közepén, mindenütt más-más elrendezésben az illető ének fölírata olvasható ékes betűkben. Bámulatos a sokoldaluság, mely e számos jelenetben nyilvánul. Közel hatvan jelenetet tüntet föl a művész, legtöbbször ugyanazokkal az alakokkal s mégis a nélkül, hogy csak egyszer is ismételte volna magát; másrészt pedig a jelenetek tarkasága, változatos elosztása legkevésbbé sem zavarja az egységes hangulatot, mely mindvégig megkapó és kiválóan eredeti. *Dr. Prém József.*

HERMANN ÉS DOROTTYA. Írta *Goethe.* Fordította *Hegedűs István.* Budapest, a Franklin-társulat kiadása. — Az irodalmakban korszakot alkotó lángelmék kiválóbb termékei rendesen harcot vívnak az uralkodó kritikával. A kritika a legjobb esetben párhuzamosan halad a jobb termékekkel, rendesen utánok megy, s csak később, midőn az alkotó szellem színvonalára emelkedett, adja meg magát. *Hermann és Dorottya* megjelenése után az akkori német kritika furcsa helyzetbe jutott. Hosszú értekezéseket írtak róla; a legtöbben nem tudták összeegyeztetni a mű tartalmát annak formájával s ezért elhibázott műnek tartották. Az egyik kritikus *Idyll*-nek tartotta, a másik *Epos*-nak, a harmadik dik *eposi idyll*-nek, mások ismét «becses elbeszélésnek». A széptani meghatározások nem vezettek kellő eredményre, mert egyoldalúlag, hol csak a tárgyból kiindulva, hol a mű formája után hitték megállapíthatni a műfajt, s a vita ekép igen természetesen meddő maradt. Ma már senkinek sem jut eszébe az ilyen szőrszálhasogatás, az azonban, hogy Goethe e kiválóképen idylli tárgyat hexameteres versformában dolgozta fel, mindenesetre különös szeszélyre mutat. *Hermann és Dorottya* a családi élet dicsőítése s azt hirdeti, hogy az emberi élet minden költészete a családban található fel, s hogy a család ama kör, melyen belűl az igazi boldogság virágzik. A műnek hat, határozottan kidomborított alakja van: az anya, az apa, Hermann, Dorothea,

a lelkész és a gyógyszerész. Lehet mondani, hogy minden egyes alak valódi typus. A legrealisabb jellem köztök a gyógyszerész, ki az életet egészen gyakorlati szempontból fogja fel; ennek ellentétei: a lelkész s az anya, e megtestesült költészete az anyai szeretetnek. Dorottya kiválóképen német jellem; merő szenvedőlegesség s lelki erejének nagysága az önmegtagadás pillanatában fejlik ki. Szerelme Hermann iránt bár egész lényét áthatja, ment a szenvedély égető tüzétől, s épen ezért eszményi és megindító. Hegedüs István megváltoztatta a nagy költő versalakját, s alexandrin versekben fordította le a bájos költeményt. E változtatást *Hermann és Dorottya* tárgya s a modern olvasó közönség izlése indokolják. A fordítás általában véve jó, noha Hegedüs a rímek kedveért néhol feláldozta a nyelv erejet. Legjobban az utolsó énekek sikerültek. Fordító derék munkát végzett, midőn *Hermann és Dorottya* átültetésével gazdagította a magyar irodalmat.

VERONIKA ASSZONY. Beszély. Irta *Theuriet André.* Budapest 1881. a Franklin-társulat kiadása. A kedvelt francia író Veronika asszony regényét az Argonne vidékére helyezi. Ott jelennek meg előttünk szereplői: a nemes, fenkölt gondolkodású Veronika, a divatos nevelési rendszer által hiuvá, felületessé, szívtelenné tett Adeline, ki a házasságot nyárspolgár szülőivel együtt csupán «üzleti ügy»-nek tekinti, melyhez a szívnek semmi köze, — az egyenes jellemű, becsületes Gerard s ennek anyja, az egyetlen gyermekét dédelgető, annak boldogságáért remegő nő, továbbá Veronika férje, a durva faragatlan üveggyáros, kinek visszataszító modora és romlott lelkülete ép oly mértékben ébreszt bennünk ellenszenvet, mint a mily rokonszenvvel kisérjük nejének, a kötelességeit nemes önmegtagadással teljesítő, szerencsétlenségében is büszke Veronikának sorsát eleitől végeig. Valamennyi alak az életből van ellesve, természetes vonásokkal rajzolva, s az egész művet a falusi élet költé-

szete lengi át. E regény azon kevés művek közé tartozik, melyek méltók arra, hogy minél többek által olvastassanak. Önkénytelenül felébred bennünk az óhaj, vajha a mi regényíróink is gyakrabban foglalkoznának a mi vidéki életünk festésével, mely szintén költői, s tele van eredeti jellemekkel.

Sárosy Gyula összes műveiből pár nap előtt jelent meg az első kötet a költő *Arany trombitá*-ját és egyéb hazafias verseit tartalmazva. Az *Arany trombita*, melyet Sárosy 1849-ben végezett be, egyike a legsajátságosabb irodalmi termékeknek s úgy vérig izgató hangját, mint terjedelmét tekintve, csak nem egyedül áll a világirodalomban. Új kiadója: Aigner Lajos, helyes tapintattal, mellőzi azon részleteket, melyek az uralkodó ház egyes tagjairól féket nem ismerő gyülölettel s a mai nézetekkel meg nem férhető módon nyilatkoznak; de mégis célszerűnek találta a hosszabb költemény újra nyomatását, mert — mint a kötethez mellékelt jegyzetekben mondja — e költemény hangja és iránya korjellemző becscsel bír s nélkülözhetlen arra nézve, ki szabadságharcunk tanulmányozásával foglalkozik. E hosszabb költeményt rövidebb politikai és hazafias művek követik, köztük Sárosy egyik legszebb alkotása: «Ingeborg születése napján», melyben — köztudomásulag — megindító közvetlenséggel saját sorsát rajzolja. A költő egyéb verseit a közelebb megjelenendő második kötetben kapjuk, melyhez szintén csatol jegyzeteket a derék kiadó.

Az Olcsó Könyvtár-ból, melyet *Gyulai Pál* szerkeszt s a Franklin-társulat ad ki, újra megjelent nehány füzet, a 116—125. számuak. Mindenik füzet bevégzett munkát hoz s a most megjelent füzetek tartalma is jól válogatott és változatos. Jegyzékük a következő: 116. *Goethe:* «Hermann és Dorottya». Fordította Hegedüs I. 20 kr. — 117. *Pálffy Albert:* «Az itélőmester leánya». Történeti beszély. 40 kr.

— 118. *Macaulay:* «Nagy Frigyes». Angolból fordította Szentkirályi Móric. 30 kr. — 119. *Theuriet:* Veronika asszony». Beszély, franciából fordította Ujkéri. 30 kr. — 120. *Puskin:* «Anyegin Eugén». Regény versekben. Oroszból fordította Bérczy K. Második kiadás. 60 kr. — 121. *Beaumarchais:* «A sevillai borbély». Vígjáték, négy felvonásban, franciából fordította Paulay Ede. 30 kr. — 122. *Szalay László:* Mirabeau: 40 kr. — 123. *Gaal József:* «A peleskei nótárius». Bohózat három szakaszban, négy felvonással. Negyedik kiadás. 40 kr. — 124. *Csokonai:* «Békaegérharc». Írta Homer. Általöltöztetve a Blumauer módja szerint. (1791) 20 kr. — 125. *Kisfaludy Károly:* «A kérők». Vígjáték három felvonásban, 30 kr. — A gyüjtemény egyes füzeteiről bővebben is megemlékezünk.

FARKASOK KÖZT címet visel az az ötfelvonásos színmű, mely nehány hét előtt jelent meg Grimm Gusztáv kiadásában. Szerzője: *Ujvári Béla* először az által keltett figyelmet, hogy plagiummal vádolta *Csiky Gergely*-t, ki színművének a nemzeti színháznál birája volt s ki később, állítólag e darab alakjainak és meséjének fölhasználásával, elbeszélést irt. A sajtó annak idején kelleténél is többet foglalkozott e plagium kérdésével, míg végre Ujvári színművének megjelenése, egyes vonások rokonságának dacára is, fölmentette Csikyt a plagium vádja alól. Maga a darab, mint iródalmi mű, nem tartozik a sikerült kisérletek közé, de vannak előnyei, mint példáúl a meseszövésben tanusított ügyesség s az élénk párbeszédek, melyek Ujvári jövője iránt bizalmat kelthetnek. Hihetőleg e tulajdonságok szereztek győzelmet a fiatal szerzőnek a m. t. Akademia legújabb drámai pályázatánál, melyen a száz aranyos pályadíjra legérdemesb darabnak az ő «Két apa» című vígjátékát találták.

MAGYAR KÖLTEMÉNYEK ANGOLUL. *Butler Dundas Ede*, irodalmunk egyik alaposabb ismerője és kedvelője *Legend of the wondrous Hunt* címmel csinos kiállítású kötetkét bocsátott közre Londonban. A könyv első helyen Arany János regéjét a csodaszarvasról *(Buda halála* VI. ének) közli s e fődarab után kapta a füzet — angol szokás szerint — elnevezését. E költeményben Butler a nyolctagú sorok

hosszát megtartja, de a magyar lejti-verseket jambusokkal váltja fel, melyek az angol verselés módjába jobban illenek. Tartalmilag a költemény eléggé híven van visszaadva s fordító csak itt-ott vét a hűség ellen s ekkor is csak jelentéktelen eltérésekben. Arany e nagyobb költeményét vegyesek követik, és pedig tizenkét népdal s Petőfitől két, Vajda Jánostól, Czuczor Gergelytől, Szentmiklóssy Alajostól és Bernát Gáspártól egy-egy költemény. Petőfi költeményéről *(Reszket a bokor)* érdekes tudnunk, hogy az már egészen polyglott szerelmi dallá vált, tizenhat nyelvre, köztük még örményre, khinaira, ó-gällre és cigányra is le lévén fordítva. Butler fordításában az összehasonlítást a magyar szöveg más oldalon közlése által könynyítette meg. A 70 lapra terjedő kötetke sárgás vastag papíron jelent meg Trübner et Co.-nál. A füzet, apróbb hibái dacára is figyelmet, maga a fordító pedig elismerést és köszönetet érdemel.

VÉDBESZÉDEK gyűjteményét bocsátotta közre dr. *Stiller Mór* jónevű pesti ügyvéd. A gyűjtemény ama beszédeket tartalmazza, melyeket szerző sajtó- és bűnügyekben 1870—1880-ig tartott s a kötethez bevezetés gyanánt érdekes tanulmány van csatolva törvényszéki szónoklatunkról és ügyvédségünkről. A munka bővebb ismertetése kívül esvén folyóiratunk hívatáskörén, e helyen csak megjelenésére figyelmeztethetjük az ily dolgozatok iránt érdeklődőket. Kapható Pfeifer Ferdinand könyvkereskedésében.

MADÁCH ALADÁRTÓL, az *Ember tragédiája* költőjének fiától, újabb versfüzet jelent meg Tetteynél *Hangok a pusztán* cím alatt. A füzet tartalmát száz apró, többnyire formátlan, prózailag bölcselkedő költemény képezi, melyeket sem a dalok, sem az epigrammok közé nem sorczhatunk, minthogy ép úgy hiányzik belőlük az érzés és kedély, mint az él és elmésség. Az igen díszes kiállítású füzet ára különben 1 forint.

ZOLA EMIL NANA-ja, a vastag realismus és leplezetlenség e sokat emlegetett műve, közelebb magyar fordításban is megjelenik. Kiadására Grimm Gusztáv szánta el magát s a regény első füzetei, a tartalomhoz illő metszetek kiséretében már láthatók is a könyvárusi kirakatokban. A regény fordítójául Julius van megnevezve s az egész munka 15 füzetben lát napvilágot 4 frt 50 krajcár előfizetési ár mel-

lett. Azok kedveért, kik a regényt az eredeti szövegből vagy ismertetések után még nem ismerhék, megjegyezzük, hogy *Nana* a második császárság korában játszik s Zola benne ama főranguakat leckézteti, kik a demimonde körében tékozolják el pénzöket, idejöket és életöket.

FILOZOFIAI ÍRÓK TÁRA. Ily cím alatt közelebb a Franklin társulat kiadásában új vállalat indult meg, mely a korszakalkotó és nevezetesebb filozofiai írók rendszeres és népszerű műveit fogja közleni az eredetiből való, magyaros és gondos fordításokban. Szerkesztik: dr. Alexander Bernát és dr. Bánóczi József, egyetemi m. tanárok. Az első, 180 oldalra terjedő füzet *Descartes* két főművét: *Értekezés az értelem helyes használatának s a tudományos igazságok kutatásának módszeréről* s *Elmélkedések a metafizikáról* tartalmazza, melyeket Alexander Bernát fordított le. A füzet igen érdekes részét képezik a magyarázó jegyzetek s a filozofus életrajza, melyeket a fiatal tudós nagy gonddal állított össze. — Az új vállalat 10—12 íves füzetekben jelenik meg s az első füzet ára 1 frt 20 kr.

VEZÉRCSILLAGOK cím alatt velős mondatok és költői gondolatok gyüjteménye jelent meg a honi és külföldi remekírók műveiből. A díszes kiállítású kötet ezuttal már harmadik kiadást ér, mi legfényesebb bizonyítéka annak, hogy a jól szerkesztett gyüjtemény hézagot pótol. Ára fűzve 2, díszkötésben 3 forint.

PETŐFI NÉMET DÍSZKIADÁSA. Neugebauer László Petőfi-fordításai nem sokára illusztrált díszkiadásban fognak megjelenni Lipcsében. A rajzokat Makart egyik legtehetségesb tanítványa: Koppay József készíti, ki e végett hazánkban, főleg az alföldön, tanulmányi útat tesz.



